BORISZ PASZTERNAK

ZSIVAGO DOKTOR

ab

ab

FORDÍTOTTA
PÓR JUDIT

BORISZ PASZTERNAK

ZSIVAGO DOKTOR

REGÉNY

ÁRKÁDIA BUDAPEST 1988

БОРИС ПАСТЕРНАК

ДОКТОР ЖИВАГО

©GIANGIACOMO FELTRINELLI
EDITORE, MILANO

HUNGARIAN TRANSLATION
© PÓR JUDIT, 1988

ELSŐ KÖTET

Első rész / Az ötórás gyors

I / Mentek és mentek és énekelték a *Nyugodjék békében*-t, és amikor megálltak, úgy tetszett, hogy a lábak, a lovak, a szélpatakok makacsul tovább éneklik. A járókelők félreálltak a menet útjából, számolgatták a koszorúkat, keresztet vetettek. Kíváncsiak nyomultak be a processzióba, kérdezgették:

– Kit temetnek?

– Zsivagót – felelték nekik.

– Aha. Akkor már érthető.

– De nem a férfit. Az asszonyt.

– Mindegy az. Isten nyugosztalja! Nagy temetés.

Elvillantak az utolsó, rövid, megmásíthatatlan pillanatok. *Földnek és teremtésnek ura, mindenségnek és minden eleveneknek ura.* A pap keresztelő mozdulattal egy marék földet dobott Marija Nyikolajevnára. Rázendítettek a *Szentekkel nyugszom el*-re. Hátborzongató sürgölődés támadt. Becsukták a koporsót, beszögezték, eresztették lefelé. Feldübörgött a göröngyeső, ahogy négy lapáttal sietősen hantolták fel a sírt. Kis halom nőtt rajta. Arra felállt egy tízéves kisfiú.

Csak az az eltompultság és érzéketlenség, amely a nagy temetések vége felé rátelepszik a gyászolókra, csak az káprázthatta elébük, hogy a kisfiú beszédet akar mondani anyja sírjánál.

Felemelte a fejét, üres tekintettel körbepillantott a magaslatról az őszies üres telkeken és a kolostor kupoláin. Arca, pisze orra elfintorodott. Kinyújtotta a nyakát. Ha egy farkaskölyök emeli fel a fejét ezzel a mozdulattal, nyilvánvaló, hogy mindjárt felvonít. A kisfiú az arcára csapta mind a két kezét, és felzokogott. A feléje szálló felleg a megeredő hideg zápor nedves korbácsával verte a kezét és az arcát. Odament egy ember a sírhoz ráncos szűk ujjú fekete ruhában. A megboldo-

gult fivére volt az, a síró kisfiú nagybátyja, Nyikolaj Nyikolajevics Vegyenyapin, a kiugrott pap. Odament a kisfiúhoz, és elvitte a temetőből.

2 / A kolostor egyik cellájában éjszakáztak, még a régi ismeretségre való tekintettel fogadták be a nagybácsit. Mária Oltalma előestéje volt. A nagybácsi és a kisfiú másnap messzi útra készült, délnek, a Volgamellék egyik kormányzósági városába, ahol Nyikolaj atya a vidék haladó lapjának munkatársa volt. A vonatjegyet már megvették, a holmijuk összecsomagolva a cellában. A szomszédos állomásról besodorta a szél a távolban tolató mozdonyok sírós füttyét.

Estére erősen lehűlt a levegő. A két ablak, amely egy szinten volt a földdel, a sárgaakác-bokrokkal imitt-amott beültetett silányacska veteményeskert egy darabjára nézett, a kocsiút fagyos pocsolyáira és a temetőnek arra a zugára, ahol aznap Marija Nyikolajevnát eltemették. Nem volt egyéb a veteményesben, csak egypár hideg kékítette színjátszó káposztasor. A lombjuk fosztott akácbokrok tekeregtek a szélrohamokban, mint a dühöngő őrültek, és le-lefeküdtek az útra.

Éjjel Jura arra ébredt, hogy kopognak az ablakon. A sötét cellát természetfölötti fehér, rebegő fény világította meg. Jura egy szál ingben az ablakhoz szaladt, és a hideg üvegre tapasztotta az arcát.

Odakinn se út, se temető, se veteményeskert. Az udvaron szélvész tombolt, füstölt a hó. Mintha meglátta volna Jurát a förgeteg, s tudatára ébredve a maga félelmességének, élvezné a hatását. Fütyült és süvített, és minden módon igyekezett magára vonni a Jura figyelmét. Az égből végtelen végekben pergett-görgött a fehér kelme a földre, és beborította szemfedővel. Egyedül volt a világon a hóvihar, vetélytárs nélkül.

Mikor Jura leszállt az ablakdeszkáról, az volt az első ösztöne, hogy felöltözik, kiszalad az utcára, és tesz valamit. Hol az rémítette, hogy a kolostor káposztáját belepi a hó, és nem ássák ki, hol meg hogy odakinn a mezőn betemeti anyját, és

nem lesz ereje ellene szegülni, hogy mind mélyebbre ne menjen a földbe, mind távolabbra őtőle.

Megint sírással végződött a dolog. Felébredt a nagybácsi, Jézusról beszélt neki, vigasztalta, majd ásított, odament az ablakhoz, és eltűnődött. Öltözködni kezdtek. Virradt.

3 / Míg anyja élt, Jura nem tudta, hogy apja rég elhagyta őket, utazgat, szibériai meg külföldi városokban, mulatozik, kicsapongó életet él, és rég elverte, elherdálta milliós vagyonukat. Jurának mindig mondtak valamit; hol azt, hogy Péterváron van, hol meg hogy valamelyik vásáron, többnyire az irbitin.

Azután pedig mindig is beteges anyja tüdőbajos lett. Attól fogva Dél-Franciaországba meg Észak-Olaszországba járt gyógyulni; Jura kétszer is elkísérte. Ilyen rendetlenül és állandó rejtélyek közepette telt Jura gyerekélete, volt úgy, hogy sokszor cserélődő idegenek vigyáztak rá. Hozzászokott ezekhez a változásokhoz, és az örökös zűrzavar állapotában apja távollétén se csodálkozott.

Kicsi fiú korában még tanúja lehetett annak az időnek, mikor a legkülönbözőbb dolgokat hívták azon a néven, amit ő viselt.

Volt Zsivago-manufaktúra, Zsivago-bank, voltak Zsivago-házak, volt nyakkendőkötési mód, amihez Zsivago-nyakkendőtű illett, sőt egy Zsivago nevű kerek, édes sütemény is, olyasmi, mint a rumos bomba, és egy időben oda lehetett vetni a konfliskocsisnak, hogy „Zsivagóékhoz", mintha csak azt mondanánk, hogy az isten háta mögé, és már röpített is a szán hetedhét határon túlra. Körös-körül csendes park. A fenyőfák csüngő ágairól zúzmarát hullajtottak a letelepedő varjak. Messzire elhallatszott a károgásuk, harsány volt, mint a faág reccsenése. A nyiladék mögötti új épületek felől fajkutyák ugráltak át az úton. Amott fények gyúltak. Esteledett.

Hirtelen széthullott az egész. Elszegényedtek.

4 / 1903 nyarán Jura meg a nagybátyja kétlovas utazókocsin mentek a földeken át Dupljankába, Kologrivov, a selyemfonó gyáros és nagy művészetpártoló birtokára, Ivan Ivanovics Voszkobojnyikovhoz, a hasznos ismeretek népszerűsítőjéhez és pedagógushoz.

Kazanyi Boldogasszony volt,* aratás kellős közepe. Az ebédidő vagy az ünnep volt-e az oka, de egy lelket se lehetett látni a mezőn. Perzselte a nap a felibe levágott rendeket, mintha félig leborotvált fegyenctarkók lettek volna. Madarak köröztek a mező felett. A búza, lecsüggesztve kalászát, húrrá feszült a rezdületlen szélcsendben, vagy keresztekbe halmozódott távol az úttól, s ha az ember sokáig nézte, a búzaszárak mozgó alakokká változtak, mintha földmérők járnának a látóhatár alján, és jegyezgetnének.

– Hát ez meg kié – kérdezte Nyikolaj Nyikolajevics Pavelt, a kiadóhivatal mindenesét és őrét, aki oldalvást, görbén és egyik lábát a másikra rakosgatva ült a bakon, annak jeléül, hogy ő nem igazi kocsis, nem hivatásból hajt – kié, a földesúré vagy a parasztoké?

– Ez urasági – felelte Pavel, és rágyújtott –, amaz meg – bökött a hatalmas ostorral a másik oldalra hosszú szünet után, miután tüzet csiholt, és jól mellre szívta a füstöt – az övüké. Alusztok, he? – Minduntalan rákiáltott a lovakra, folyton rásandarítva a farkukra meg a farukra, mint mozdonyvezető a manométerre.

De a lovak úgy húztak, mint a világ összes lova, vagyis a rudas becsületes természetének veleszületett jóhiszeműségével futott, a lógóst pedig a hozzá nem értő cégéres semmittevőnek láthatta, amely csak ahhoz ért, hogy hattyúként ívbe görbülve guggolóstáncot járjon a szökelléseitől rázkódó csengettyűk pengésére.

Nyikolaj Nyikolajevics a földkérdésről szóló könyvének a levonatát vitte Voszkobojnyikovnak, mert a cenzúra fokozódó nyomására a kiadó kérte, hogy vizsgálja felül a szövegét.

* Augusztus 15-e.

– Zsiványkodik a nép a járásban – mondta Nyikolaj Nyikolajevics. – A panykovói járásban megöltek egy kupecet, felgyújtották a zemsztvo elnökének a méntelepét. Teneked mi a véleményed? Mit beszélnek nálatok a faluban?

De kiderült, hogy Pavel még annál a cenzornál is sötétebben látja ezeket a dolgokat, aki béklyót vetett a Voszkobojnyikov agrárszenvedélyére.

– Hogy mit beszélnek? Szabadjára engedték a népet. Elkanászkodnak, azt mondják. A mifélénkkel nem lehet ám! Adj a parasztnak szabadságot, aztán már ölik is egymást minálunk, bizony isten. Alusztok, he?

Másodszor utazott Dupljankába nagybácsi és unokaöcs. Jura azt hitte, emlékszik az útra, s valahányszor széltében nyílt előttük a mező, és elölről és hátulról vékony erdőkaréj fogta közre, Jurának úgy rémlett, hogy ráismer arra a helyre, ahol jobbra kanyarodik az út, s a fordulónál feltűnik, majd egy perc múlva eltűnik a Kologrivov-birtok tízversztás panorámája, a távolban csillogó folyó és a túlpartján futó vasút. De mindig csalódott. Mezők jöttek a mezők után. Újra és újra erdő fogta közre őket. Ezeknek a tág tereknek a váltakozása nagy röptű gondolatokat sugallt. Álmodozni, a jövőre gondolni vágyott az ember.

Még egy könyv se volt megírva, amely később dicsőséget hozott Nyikolaj Nyikolajevicsnek. De a gondolatai már kialakultak. Nem is tudta, milyen közel az ideje.

Az akkori irodalmárok, egyetemi tanárok és forradalmár filozófusok körében hamarosan megjelenik ez az ember, akinek gondolatait valamennyi tárgyuk foglalkoztatja, de a terminológián kívül semmi köze hozzájuk. Ők mind egy-egy nyájban, valamilyen dogmához ragaszkodtak, és megelégedtek a látszatokkal, Nyikolaj atya pedig pap volt, átesett a tolsztojánusságon és a forradalmon, és egyre tovább haladt. Szomjúhozta a szárnyalóan tárgyias gondolatot, amely nemképmutatóan kirajzolná mozgásával a valóban más utat, valamit megjobbítana a világon, s akár egy gyermek vagy tudat-

lan ember is érzékelhetné, mint a villám lobbanását vagy a tovagörgő mennydörgést. Szomjúhozta az újat.

Jura jól érezte magát a nagybátyjával. Hasonlított anyjára. Éppolyan szabad ember volt, éppúgy nem volt előítélete semmi szokatlannal szemben. Éppúgy megvolt benne az a nemes érzés, hogy egyenlőnek érezte magát minden teremtett lélekkel. Ő is, akárcsak édesanyja, első pillantásra megértett mindent, és meg tudta fogalmazni gondolatait abban az alakban, ahogy az első pillanatban az eszébe jutottak, míg még elevenek voltak, és nem kopott meg az értelmük.

Jura örült, hogy nagybátyja magával vitte Dupljankába. Nagyon szép hely volt, a festői táj is anyjára emlékeztette, ő is szerette a természetet, és gyakran vitte sétálni Jurát. Azonkívül Jura annak is örült, hogy viszontláthatja Nyika Dudorovot, a Voszkobojnyikovnál lakó gimnazistát, aki biztosan lenézte őt, hiszen két évvel idősebb volt nála, és úgy köszönt, hogy erősen lefelé rántotta a másik ember kezét, és olyan mélyen meghajtotta a fejét, hogy haja a homlokába hullott, az arcát is félig eltakarva.

5 / – A pauperizmus kérdésének létfontosságú idegeként – olvasta Nyikolaj Nyikolajevics a javított kéziratot.

– Azt hiszem, jobb úgy, hogy lényegeként – szólalt meg Ivan Ivanovics, és bevezette a korrektúrába a szükséges javítást.

Az üvegezett veranda félhomályában dolgoztak. Derengő öntözőkannák, kerti szerszámok állingáltak összevissza. Egy törött szék hátán esőköpeny. A sarokban gumicsizma, szára a földig csüng, rászáradt a sár.

– Pedig a halálozási és születési statisztika azt bizonyítja – diktálta Nyikolaj Nyikolajevics.

– Ide kell tenni a felmérés évét – mondta Ivan Ivanovics, és beírta.

A verandát könnyű szél járta. A levonat lapjain gránitdarabok voltak, hogy el ne repüljenek.

Mikor végeztek, Nyikolaj Nyikolajevicsnek egyszerre sietős lett.

– Jön a vihar. Szedelőzködni kell.

– Szó se lehet róla. Nem eresztem. Még csak most fogunk teázni.

– Estére feltétlenül a városban kell lennem.

– Még mit nem! Hallani se akarok róla.

A kis előkertből odahúzódott az égő szamovár szaga, elnyomta a dohány és a heliotrop illatát. A melléképületből oda vitték át a tejfelt, gyümölcsöt, túrós bélest. Hírül hozták, hogy Pavel lement fürödni a folyóra, és a lovakat is levitte úsztatni. Nyikolaj Nyikolajevics kénytelen volt beadni a derekát.

– Gyerünk ki a partfal tetejére, elüldögélünk a padon, míg megterítenek a teához! – javasolta Ivan Ivanovics.

Ivan Ivanovics a barátság jogán két szobát lakott a gazdag Kologrivovnál, a tiszttartó házában. Ez a házikó meg a hozzá tartozó kiskert a park egy sötét, elhanyagolt zugában húzódott meg, ott, ahol a kocsibejáró régi, félköríves fasora is volt. Sűrű fű verte fel a fasort. Most már nem jártak arra kocsik, csak a földet meg az építkezési hulladékot szállították rajta a szakadékba, amelyet törmeléktemetőnek használtak. Maga a haladó gondolkodású milliomos, a forradalom híve, Kologrivov épp külföldön tartózkodott a feleségével. A birtokon csak a lányai voltak, Nagya meg Lipa, a nevelőnőjükkel meg kis létszámú cselédséggel.

Sűrű feketebangita élősövény választotta el a tiszttartó kiskertjét a park többi részétől, a tavacskáktól, tisztásoktól és az udvarháztól. Ivan Ivanovics és Nyikolaj Nyikolajevics kívülről kerülte meg a bozótot, és ahogy mentek, egyenlő távolságokra egymástól és egyenlő nagyságú rajokban rebbentek fel a bangita közt hemzsegő verebek. Úgy megtöltötték egyenletes zajjal a sövényt, mintha csőben víz folyt volna Ivan Ivanovics és Nyikolaj Nyikolajevics mellett.

Elhaladtak az üvegház, a kertészlak és valami ismeretlen

eredetű kőrom mellett. A beszélgetés a tudomány és az irodalom új fiatal tehetségeire terelődött.

– Akadnak tehetséges emberek – mondta Nyikolaj Nyikolajevics. – Csak most nagyon divatoznak a különféle körök meg egyesületek. A nyájösztön a tehetségtelenség menedéke, mindegy, hogy kire esküszik, Szolovjovra vagy Kantra vagy Marxra. Az igazságot csak egymaga keresheti az ember, és csak úgy, ha szakít mindenkivel, aki elégtelenül szereti. Van-e bármi a világon, ami méltó a hűségre? Nem sok. Én úgy vélem, hogy a halhatatlansághoz kell hűnek lenni, amely csak az élet másik, jóllehet kissé magasabb szintű neve. A halhatatlansághoz kell hűnek maradni, Jézushoz kell hűnek lenni. Ó, hát ráncolja a homlokát, boldogtalan! Megint nem ért egy árva szót se!

– Iigen – nyefegte Ivan Ivanovics, a vékony, lenszőke szatírszakállú mitugrász; olyan volt, mint egy Lincoln korabeli amerikai (folyton marokra fogta a szakállát, és a szája sarkával elkapdosta). – Én természetesen hallgatok. Hiszen tudja, hogy nekem egész más a felfogásom ezekről a dolgokról. Erről jut eszembe. Mondja már el, hogy közösítették ki! Már rég meg akartam kérdezni. Netán megijedt? Kiátkozták, mi?

– Minek térnénk el a tárgytól? Különben, miért ne. Hogy kiátkoztak-e? Nem, manapság nem átkozódnak. Voltak kellemetlenségeim, lesznek következményei is. Például sokáig nem vállalhatok állami állást. Nem mehetek egyik fővárosba se. De hát ez semmiség. Térjünk vissza beszélgetésünk tárgyára! Azt mondtam, hűnek kell lennünk Jézushoz. Meg is magyarázom. Maga nem érti meg, hogy lehet valaki ateista, lehetséges, hogy nem tudja, van-e Isten, és mivégre, és mégis tudja, hogy az ember nem a természetben él, hanem a történelemben, és hogy azt pedig a mai felfogás szerint Jézus alkotta, és az Evangéliumban van az elméleti alapja. De mi hát a történelem? Annak a sokszázados munkának a rendszerbe foglalása, amely a halálnak és a halál majdani legyőzésének következetes megismerésére irányul. Ez a célja a matematikai vég-

telen és az elektromágneses hullámok felfedezésének, ezért írják a szimfóniákat. Ebben az irányban csak bizonyos lendülettel lehet előrehaladni. Ezekhez a felfedezésekhez lelki felszerelés kell. Az Evangéliumban megvannak hozzá a kellékek. Íme. Először is a felebaráti szeretet, az élő energiának ez a legmagasabb rendű alakja, amely betölti az ember szívét, és kiáradni, adakozni törekszik, aztán a mai ember fő alkotórészei, amelyek nélkül el se képzelhető, nevezetesen a szabad személyiség eszméje és az életnek mint áldozatnak a felfogása. Gondolja el, hogy ez mind ez ideig is roppant új dolog. Az ókoriaknak ebben az értelemben nem volt történelmük. Ott kegyetlen, ragyaverte Caligulák vérmes ocsmánysága volt, akik nem is gyanították, hogy minden elnyomó tehetségtelen. Ott bronzszobrok és márványoszlopok kérkedő, halott örökkévalósága volt. Századok és nemzedékek csak Krisztus után lélegeztek fel. Csak őutána, az utókorban kezdődött el az élet, és az ember már nem az útfélen, a kerítés tövében hal meg, hanem otthon, a történelemben, a halál lebírásának lázas munkája közepette, maga is ennek a munkának áldozva fel magát. Na, hát megizzasztott, ami azt illeti! De beszélhetsz ennek!

– Metafizika, barátom! Ettől engem eltiltott az orvos, nem veszi be a gyomrom.

– Nahát jól van. Hagyjuk! Boldog ember! Úgy ránéztiből nem mondaná az ember. Él és nem érez.

Fájt a szemnek a folyó csillogása. Behorpadt, kidomborodott a napon, vaslemezragyogással. Egyszer csak ráncokba gyűrődött. Lovakkal, szekerekkel, parasztokkal megrakott nehéz komp indult az innenső partról a túlsóra.

– Még csak öt óra múlt, gondolja meg! – szólt Ivan Ivanovics. – Látja, itt a szizranyi gyors. Öt óra valahány perckor jár erre.

Takaros sárga-kék vonat szaladt messze a síkságon jobb felől bal felé, nagyon megkisebbítette a távolság. Hirtelen azt látják, hogy megáll. Fehér gőzgomolyok szökkentek a mozdony fölé. Hamarosan izgatott füttyei is hozzájuk értek.

– Furcsa – szólalt meg Voszkobojnyikov. – Valami baj van. Semmi oka rá, hogy megálljon a mocsárban. Történt valami. Na, gyerünk teázni!

6 / Nyikát se a kertben, se a házban nem találták. Jura rájött, hogy előlük bujkál, unatkozik velük, Jura nem hozzá való. A bácsi meg Ivan Ivanovics a verandára mentek dolgozni, tőlük ténfereghetett Jura céltalanul a ház körül.

Itt minden olyan csodálatos volt! Percenként felhangzott a sárgarigó háromhangú, tiszta füttyfutama, szünetekkel, hogy a telt hang, amely mintha sípból kúszna elő, az utolsó cseppig beleszivárogjon a tájba. A levegőben rekedt, eltévedt virágszagot szilárdan a virágágyakhoz szegezte a hőség. Mennyire emlékeztette Antibes-ra és Bordigherára! Jura egyre csak forgott, hol jobbra, hol balra. A tisztások felett auditív káprázatként függött a mama hangjának kísértete, a madarak és a zümmögő méhek dallamos beszédéből zengett Jura fülébe. Jura össze-összerezzent, minduntalan úgy rémlett neki, hogy anyja szólítja, és hívja valahová.

A szakadék széléhez ment, és mászni kezdett lefelé. A szakadék partját borító ritka, világos erdőből leereszkedett az alján burjánzó égeresbe.

Itt nyirkos homály volt, kidőlt fa, hullott gyümölcs, kevés virág, és az ízelt zsurlószárak hasonlítottak azokra az egyiptomi díszítésű pálcákra, pásztorbotokra, amilyenek az ő képes bibliájában voltak.

Jura egyre jobban elszomorodott. Sírhatnékja volt. Térdre roskadt, és sírva fakadt.

– Isten angyala – imádkozott –, szent őrangyalom, erősítsd meg elmémet, vezess az igaz útra, és mondd meg mamának, hogy jó nekem itt, ne aggódjon! Istenem, ha van túlvilági élet, tedd mamát a paradicsomba, ahol a szentek és Mária arca fényeskedik, mint az égi nap. Mama olyan jó volt, nem lehet az, hogy ő bűnös legyen, könyörülj rajta, Uram, tedd, hogy ne szenvedjen! Mama! – szívet tépő bánatában hívta le az égből, akit Isten nemrég fogadott be szent szolgálói közé,

és egyszer csak nem bírta tovább, elterült a földön, elvesztette az eszméletét.

Nem sokáig feküdt eszméletlenül. Mikor felocsúdott, hallotta, hogy nagybátyja hívja odafentről. Válaszolt, és elindult felfelé. Hirtelen eszébe jutott, hogy nyomtalanul eltűnt apjáért nem imádkozott, ahogy Marija Nyikolajevna tanította.

De olyan jól érezte magát az ájulás után, hogy nem akart megválni ettől a könnyűségtől, félt, hogy elveszti. És azt gondolta, hogy semmi baj nem lesz belőle, ha majd valamikor máskor imádkozik apjáért.

„Vár egy kicsit. Kibírja" – mintha ezt gondolta volna. Egyáltalán nem emlékezett rá!

7 / A vonatban, egy másodosztályú fülkében utazott egy Gordon nevű ügyvéd Orenburgból a másodikos gimnazista, mélázó arcú, nagy fekete szemű tizenegy éves kisfiával, Misa Gordonnal. Az apát Moszkvába helyezték, a kisfiút átíratták a Moszkvai Gimnáziumba. Az anya a lánygyerekekkel már rég ott volt, a lakás berendezésével foglalatoskodtak.

A kisfiú meg az apja harmadik napja vonatozott.

Repült Oroszország, repültek a mezők és a puszták, a városok és a falvak a forró porfelhők mentén, amelyeket mészfehérre szívott a nap. Az utakon szekérsorok húzódtak, nehézkesen fordultak le az útról az átjáróhoz, és a vadul vágtató vonatról úgy tetszett, hogy állnak a szekerek, nem haladnak, a lovak egy helyben emelgetik a lábukat.

A nagy állomásokon rohantak az utasok a büfébe, mint az őrültek, a lenyugvó nap az állomás kertjének fái mögül megvilágította a lábukat, és besütött a vagonok kerekei alá.

A világon minden mozgás külön-külön kimért-józan, együttvéve pedig ellenőrizetlen-részeg attól a közös áramtól, amely összeköti őket. Az emberek fáradoznak, sürgölődnek a tulajdon gondjaik gépezetének vonzáskörében. De nem működnének a gépezetek, ha legfontosabb regulátoruk nem a legmagasabb fokú és alapvető gondtalanság lenne. Ez a gondtalanság az emberi létformák folyamatosságának érzé-

keléséből fakad, abból a meggyőződésből, hogy egyik létforma átmegy a másikába, abból a boldogító érzésből, hogy ami történik, nemcsak a földön megy végbe, ahová a holtakat elhantolják, hanem még valahol máshol is, ott, amit egyik ember Isten Országának nevez, a másik történelemnek, a harmadik meg megint máshogy.

Ez a kisfiú keserves és súlyos kivétel volt a szabály alól. Az ő végső mozgatórugója a szorongás volt, a gondterheltség, őt nem enyhítette, nem nemesítette a gondtalanság érzése. Tudott erről az örökletes tulajdonságáról, és aggályos gyanakvással figyelte magában a jeleit. Elkeserítette. Megalázta.

Mióta az eszét tudta, egyre csodálkozott, miképp lehetséges, hogy valakinek ugyanolyan a keze-lába, az anyanyelve, minden szokása, mint a többinek, és mégse olyan, hanem valami olyasmi, ami keveseknek tetszik, és általában nem szeretik. Nem értette, micsoda helyzet az, amelyben nem tehet semmit az ember, ha rosszabb másoknál, hogy megjavuljon, jobb legyen. Mi az, hogy valaki zsidó? Minek van ilyen a világon? Mi a jutalma vagy értelme ennek a fegyvertelen kihívásnak, amely keserűségen kívül semmit se nyújt?

Ha apjához fordult, azt felelte, hogy hibás a kiindulópontja, így nem lehet okoskodni, de nem kínált cserébe semmi olyat, ami gondolati mélységével lebilincselte volna Misát, s rábírta volna, hogy elfogadja a megváltoztathatatlant.

És apját és anyját kivéve, lassanként minden felnőttet megvetett már, hogy olyan kását főznek, amit maguk se tudnak megemészteni. Szilárdan hitte, hogy majd ha megnő, ő kibogozza ezt az egészet.

Például most se merte volna senki azt mondani, hogy apja nem helyesen cselekedett, nyomába eredve annak az őrültnek, aki kirohant a peronra, és hogy nem kellett volna megállítani a vonatot, mikor az őrült, félrelökve Grigorij Oszipovicsot, felrántotta a vagonajtót, és a teljes sebességgel futó gyorsvonatról fejjel előre a töltésre vetette magát, mint az ugródeszkáról fejest ugrók a vízbe.

De mivel a vészféket nem más, mint épp Grigorij Oszipo-

vics húzta meg, hát úgy jött ki a dolog, hogy az ő jóvoltukból áll a vonat olyan megmagyarázhatatlanul sokáig.

Nemigen tudta senki az ácsorgás okát. Volt, aki azt mondta, hogy a hirtelen megállástól megsérültek a légfékek, mások, hogy a vonat meredek kaptatón áll, és nekifutás nélkül nem tud rá felkapaszkodni a mozdony. Elterjedt egy harmadik vélemény is, hogy az öngyilkos nevezetes személy lévén, a vele együtt utazó megbízottja követeli, hogy a legközelebbi állomásról, Kologrivovkából hívjanak hatósági tanúkat a jegyzőkönyv felvételére. Ezért mászott fel a segéd-mozdonyvezető a telefonpóznára. Nyilván már úton is van a hajtány.

Kicsit behúzódott a kocsiba a vécék szaga, kölnivel igyekeztek elnyomni a bűzt, és érzett a piszkos, átzsírosodott papírba csomagolt, enyhén állott sült csirkék illata is. Továbbra is púderozkodtak, törölgették a tenyerüket kendővel, recsegő mellhangon társalogtak az őszülő pétervári hölgyek, akiket a zsírdús sminkjükkel egyesülő mozdonykorom egytől egyig fekete cigányasszonnyá változtatott. Ahogy elhaladtak Gordonék fülkéje mellett, válluk hegyét pelerinbe burkolva és a szűk folyosót újfajta kacérságforrássá alakítva, Misának úgy tetszett, hogy sziszegnek, vagy összeszorított szájukból ítélve legalábbis alighanem sziszegnek: „Ó, mit szól hozzá, nahát, micsoda érzékenység! Mi mások vagyunk! Mi értelmiségiek vagyunk! Mi nem bírjuk nézni!".

Az öngyilkos teste a töltés mellett hevert a fűben. Az alvadt vérpatak markáns jelként feketéllt keresztben a homlokán és a szemén, mintegy a törlés keresztjével áthúzva az arcát. Úgy tetszett, a vér nem az ő vére, nem a belőle kifolyt vér, hanem rátapadt idegen tárgy, flastrom, vagy rászáradt sár, vagy nedves nyírfalevél.

A tetem körül egyre változott a kíváncsiak és sajnálkozók csődülete. Komoran, kifejezéstelen arccal állt fölötte barátja és fülketársa, egy zömök, önhitt képű ügyvéd, pedigrés fajállat átizzadt ingben. Gyötörte a hőség, és puhakalapjával legyezte magát. A kérdezősködésekre barátságtalanul szűrte a szót a foga közt, vállat vonva és még csak oda se fordulva:

– Alkoholista. Csakugyan nem értik? A delirium tremens legtipikusabb következménye.

Kétszer vagy háromszor odament a holttesthez egy gyapjúruhás, csipkekendős sovány nő. Egy Tyiverzina nevű öregasszony volt az, mozdonyvezetők özvegye és anyja, szolgálati jeggyel utazott a két menyével a harmadik osztályon. Az asszonyok mélyen a homlokukba húzott kendőben, nesztelenül és némán mentek utána, mint két nővér az apácafőnöknő után. Tiszteletet parancsoló csoport volt. Félreálltak az útjukból.

Tyiverzina férje elevenen megégett egy vasúti szerencsétlenség alkalmából. Az öregasszony megállt néhány lépésnyire a halottól, úgy, hogy átlásson a tömegen, és sóhajtásaival mintha összehasonlításokat tett volna. Mint aki azt mondja: „Kinek hogy van megírva, mikor megszületik. Olyan az ember, amilyennek Isten akarja, erre itt, lám, rájött a hoppáré a dúskálástól meg a bolondságtól."

Az utasok már valamennyien voltak a halottnál, csak azért mentek vissza a kocsiba, mert féltek, hogy lába kél valamijüknek.

Ahogy leugráltak a pályatestre, megmozgatták a tagjaikat, letéptek egy-egy szál virágot, futottak egyet, mindnyájuknak az volt az érzése, hogy ez a hely csak a megállástól támadt elő a semmiből, s ha nincs a szerencsétlenség, a zsombékos, mocsaras berek, a széles folyó, a szép ház meg a templom a magas túlsó parton a világon se lenne.

Még a nap is, amely szintén a helyhez tartozó tárgynak tetszett, még az is esties-félénken világította meg a sín melléki jelenetet, mintha a nem messze legelésző gulyából egy tehén jött volna oda a pályához bámulni.

Misát megrázták a történtek, és az első percekben sírt ijedtében és szánalmában. Az öngyilkos a hosszú út folyamán többször is bement hozzájuk, és órákig elüldögélt a fülkében, s beszélgetett Misa apjával. Azt mondta, hogy lélekben felüdül az ő tiszta erkölcsű, csöndes, érthető világukban, faggatta Grigorij Oszipovicsot a váltókra és adománylevelekre,

a csődre és a hamisításra vonatkozó különböző jogi árnyalatokról és fondorlatokról. – Ahá, értem! – csodálkozott Gordon magyarázatain. – Maga valami irgalmasabb törvénykezéssel számol. Az én ügyvédemnek más értesülései vannak. Ő sokkal borúlátóbban ítéli meg ezeket a dolgokat.

Valahányszor megnyugodott ez az ideges ember, érte jött az első osztályról az ügyvédje és útitársa, és elvonszolta a szalonkocsiba pezsgőt inni. Az a testes, pimasz, simára borotvált piperkőc ügyvéd, aki most ott állt a tetem fölött, és a világon semmin se csodálkozott. Nehéz volt elnyomni azt az érzést, hogy ügyfele állandó ajzottsága bizonyos tekintetben a kezére játszik.

Apja azt mondta, hogy közismert gazdag ember, jó fiú és léhűtő, már nem egészen beszámítható. Nem feszélyezte Misa jelenléte, beszélt a Misa-korú fiáról és elhalt feleségéről, aztán rátért a második családjára, amelyet ugyancsak elhagyott. Erről eszébe jutott valami más, elsápadt a borzadálytól, és parttalanul csapongva hetet-havat összehordott.

Misa iránt megmagyarázhatatlan, valószínűleg máshol el nem fogadott és talán nem neki szánt szeretettel volt. Percenként ajándékozott neki valamit, a legnagyobb állomásokon kiszállt, és bement az első osztályú váróterembe, ahol könyvárus pultok voltak, és játékot is árultak, meg a vidékre jellemző tárgyakat.

Szünet nélkül ivott, és panaszolta, hogy harmadik hónapja nem alszik, és mikor kijózanodik, még ha rövid időre is, olyan kínokat áll ki, hogy normális ember még csak elképzelni se tudja.

Egy perccel a halála előtt beszaladt hozzájuk a fülkébe, megragadta Grigorij Oszipovics kezét, mondani akart valamit, de nem tudott, kiszaladt a peronra, és kiugrott a vonatból.

Misa a fadobozban nyugvó kis uráli ásványgyűjteményt nézegette, a megboldogult utolsó ajándékát. Hirtelen körös-körül megelevenedett a világ. A másik vágányon odaért a vonathoz a hajtány. Egy tányérsapkás-kokárdás nyomozó

ugrott le róla, az orvos meg két rendőr. Hideg, hivatalos hangok hangzottak fel. Kérdéseket tettek fel, jegyezgettek. Botladozva, meg-megcsúszva a homokban, vonszolták felfelé a töltésen a kalauzok és rendőrök a holttestet. Felsírt egy asszony. Megkérték az utazóközönséget, hogy szálljon be, fütty harsant. Elindult a vonat.

8 / „Megint ez az ájtatos manó" – gondolta Nyika mérgesen, és fel-alá szaladgált a szobában. Közeledett a vendégek hangja. El volt vágva a visszavonulás útja. Két ágy állott a szobában, a Voszkobojnyikové meg az övé, Nyikáé. Nyika nem sokat gondolkozott, bemászott az utóbbi alá.

Hallotta, hogy a másik szobában keresik, hívják, csodálkoznak, hogy hová tűnt. Aztán bementek a hálószobába.

– Hát mit csináljunk – szólt Vegyenyapin –, sétálj egy kicsit, Jura, talán később megkerül a pajtásod, és még játszhattok egy kicsit.

Kis ideig a pétervári és moszkvai egyetemi zavargásokról beszéltek, ott tartva Nyikát vagy húsz percig ostoba és megalázó leshelyén. Végre kimentek a verandára. Nyika szép csendesen kinyitotta az ablakot, kiugrott rajta, és kiment a parkba.

Aznap nem volt valami jó hangulatban, nem aludt az éjjel. Tizennegyedik évében járt. Torkig volt vele, hogy gyerek. Egész éjjel nem aludt, és pirkadatkor kiment a melléképületből. Kelt fel a nap, és a park földjét a fák hosszú, harmatos, zegzugos árnyéka takarta. Az árnyék nem fekete volt, hanem sötétszürke, mint a nedves filc. Úgy tetszett, a reggel kábító szaga ebből a földön nyújtózó átnyirkosodott árnyékból árad, amelyben olyan hosszúkás fénycsíkok voltak, mint a kislányujjak.

Hirtelen néhány lépésnyire tőle ezüstös higanypatak eredt, olyan színű, mint a harmatcsepp a füvön. Folyt, folyt a patak, de nem itta be a föld. Egyszerre csak gyors mozdulattal más irányba csapott az erecske, és eltűnt. Rézsikló volt. Nyika összerezzent.

Furcsa gyerek volt. Ha izgatott volt, magában beszélt. Anyját utánozva kedvelte a fennkölt beszédtárgyakat és a paradoxonokat.

„Milyen jó élni! – gondolta. – De miért fájdul bele mindig az ember szíve? Van Isten, természetesen. De ha van, akkor Ő én vagyok. Például hatalmam van rajta – gondolta a rezgő nyárfára tekintve, amelyet tetőtől talpig rázott a reszketés (színjátszó, nedves levelei mintha bádogból lettek volna kivágva) –, most parancsolok neki – és erejének esztelen túlbecsülésében nem is suttogott, hanem egész valójával, húsával és vérével kívánta, úgy gondolta magában: – állj meg!" – és a fa nyomban engedelmesen mozdulatlanná dermedt. Nyika felnevetett örömében, nyaka közé kapta a lábát, és rohant a folyóhoz fürödni.

Apja, Gyementyij Dudorov, a terrorista, a büntetését töltötte, amelyet a legmagasabb kegyelem akasztásról kényszermunkára változtatott. A grúz Eriszto hercegi családból való mama bolondos, még fiatal, szép nő volt, mindig rajongott valamiért, a lázadásokért, a lázadókért, a szélsőséges elméletekért, híres művészekért, szegény félresikerült életükért.

Imádta Nyikát, és nevéből, az Innokentyijből egy csomó értelmetlen-gyengéd szamár becenevet csinált, olyanokat, hogy Nokkentyi meg Nyigabiga, és vitte Tbiliszibe mutogatni a rokonságának. Tbilisziben Nyikát a legjobban egy nagy, szétterülő fa bilincselte le, ott volt annak a háznak az udvarán, ahol megszálltak. Valami esetlen trópusi óriás volt. Elefántfülhöz hasonló leveleivel elrekesztette az udvart az izzó délszaki égtől. Nyika nem tudott hozzászokni a gondolathoz, hogy az a fa nem állat, hanem növény.

Veszélybe sodorhatta a kisfiút apja rettentő neve. Ivan Ivanovics Nyina Galaktyionovna beleegyezésével kérvényt szándékozott beadni őfelségéhez, hogy Nyika felvehesse anyja vezetéknevét.

Ahogy Nyika ott feküdt az ágy alatt, a világ dolgainak állapotán háborogva, többek között erre is gondolt. Ki az a

Voszkobojnyikov, hogy ennyire beleavatkozzon a más dolgába? Majd ő megtanítja az ilyeneket!

Meg ez a Nagya is! Azt hiszi, amiért ő tizenöt éves, azért már fenn hordhatja az orrát, és beszélhet úgy vele, mint egy kisgyerekkel? Majd ő megmutatja neki! „Gyűlölöm – mondta el magában néhányszor. – Megölöm. Elhívom csónakázni, és vízbe fojtom."

Mama is jó alak. Rászedte, persze, Voszkobojnyikovot is, meg őt is, mikor elutazott. Csodákat ment ő a Kaukázusba, a legközelebbi vasúti gócpontról szépen északnak fordult, és most az egyetemistákkal nagy lelki nyugalommal lövögeti Péterváron a rendőröket. Neki meg itt kell elrohadni elevenen ebben az ostoba lyukban. De túljár ő az eszén mindnek! Vízbe fojtja Nagyát, otthagyja a gimnáziumot, és elszökik Szibériába az apjához felkelést csinálni.

A tó szélét sűrűn benőtte a tündérrózsa. Száraz zizegéssel szelte a csónak a virágrengeteget. A bozót szakadásain kiütközött a víz, mint görögdinnye leve a háromszegletű léken.

A kisfiú és a kislány rózsaszedéshez látott. Mind a ketten ugyanahhoz a virágszárhoz kaptak: elszakíthatatlan volt és feszes, mint a gumi. Egymáshoz rántotta őket. Összekoppant a fejük. Mintha csáklyával húzták volna a csónakot a parthoz. A virágszárak összegabalyodtak és megrövidültek, a fehér virágfejek, amelyeknek a közepe élénk színű volt, olyan, mint a véres szikű tojássárgája, víz alá merültek, és ahogy felbuktak, csorgott belőlük a víz.

Nagya és Nyika csak tépdeste a virágot, mindjobban megdöntve a csónakot, és csaknem fekve egymás mellett a lefelé forduló csónakperemen.

– Elegem van a tanulásból – mondta Nyika. – Ideje, hogy elkezdjek élni, pénzt keresni, karriert csinálni.

– Én meg épp most akartalak megkérni, hogy magyarázd el a másodfokú egyenletet. Olyan gyenge vagyok algebrából, hogy kis híján pótvizsgával végződött a dolog.

Nyika csipkelődést vélt kiérezni a szavaiból. Na persze, a

helyére utasítja, emlékezteti rá, hogy még kicsi. Másodfokú egyenlet! Hiszen még csak hozzá se szagoltak az algebrához.

Nem árulva el, hogy mennyire megbántódott, színlelt egykedvűséggel megkérdezte, bár abban a pillanatban már tudta is, milyen ostobán:

– Kihez mégy férjhez, ha nagy leszel?

– Jaj, hát az még olyan messze van, valószínűleg senkihez se. Még nem gondolkoztam rajta.

– Azért nehogy azt gondold, hogy engem ez annyira érdekel!

– Akkor minek kérded?

– Hülye vagy.

Összevesztek. Nyikának eszébe jutott reggeli nőgyűlölete. Megfenyegette Nagyát, hogy ha nem hagyja abba a szemtelenkedést, belefojtja a vízbe.

– Próbáld meg! – mondta Nagya.

Nyika átkapta a derekát. Dulakodni kezdtek. Elvesztették az egyensúlyukat, és beleestek a vízbe.

Tudtak úszni mind a ketten, hanem a vízililiom kezükbe-lábukba kapaszkodott, le meg nem ért a lábuk. Végül, hínárba gabalyodva, csak kikecmeregtek a partra. Patakokban folyt a víz a sarujukból meg a zsebükből. Kivált Nyika fáradt el.

Ha ez csak nemrégiben történik, nem régebben, csak idén tavasszal, ugyanebben a helyzetben, ahogy ott ülnek csurom-vizesen a különös partraszállás után, feltétlenül zajosan veszekszenek vagy kacagnak.

Most pedig hallgattak, még lélegzetet is alig mertek venni, nyomasztotta őket a történtek értelmetlensége. Nagya fel volt háborodva, és némán méltatlankodott, Nyikának meg sajgott az egész teste, mintha kezét-lábát bottal összeverték, bordáját összenyomták volna.

Végül Nagya halkan ejtette ki, mint egy felnőtt nő:

– Őrült!

És Nyika szintén felnőtt módra mondta:

– Bocsáss meg!

Elindultak a ház felé, nedves nyomot hagyva maguk után, mint két vizeslajt. Útjuk kígyóktól hemzsegő, poros kaptatón vezetett felfelé, nem messze attól a helytől, ahol Nyika aznap reggel a rézsiklót látta.

Nyika ráemlékezett az éjszaka varázslatos emelkedettségére, a pirkadatra és a maga hajnali mindenhatóságára, mikor kényére-kedvére parancsolt a természetnek. Most mit parancsolhatna neki? – tűnődött. Mit szeretne a legjobban? Úgy érezte, hogy a legeslegjobban azt szeretné, ha valaha még egyszer beleeshetne Nagyával a tóba, és sokat adna érte, ha tudná, meglesz-e ez valamikor vagy se.

Második rész / „Más miliőből" való kislány

I / Még nem ért véget a japán háború. Váratlanul más események fedték el. Oroszországon forradalmi hullámok gördültek végig, egyik magasabb és váratlanabb a másiknál.

Ebben az időben az Urálból Moszkvába érkezett egy belga mérnök eloroszosodott francia özvegye, Amalija Karlovna Guichard a két gyerekével, Rogyion fiával és Larisza lányával. A fiát beadta a kadéthadtestbe, lányát meg a lánygimnáziumba, véletlenül épp abba az osztályba, ahová Nagya Kologrivova is járt.

Madame Guichard-nak értékpapírjai voltak, még a férjéről maradtak rá, az értékük először emelkedett, de most meg esni kezdett. Madame Guichard, hogy megakadályozza pénze olvadását, s ne üljön ölbe tett kézzel, vett egy kis üzletet, megvette örököseitől egy Levickaja nevű varrónő műhelyét a Diadalív közelében a cég régi neve használatának jogával, vevőkörével és valamennyi varrónővel és tanulólánnyal együtt.

Madame Guichard Komarovszkij ügyvéd tanácsára cselekedte ezt, aki a férje barátja volt, és most az ő támasza, hidegvérű üzletember, úgy ismerte Oroszország üzleti életét, mint a tenyerét. Madame Guichard vele levelezte le az átköltözésük dolgát, ő várta őket a pályaudvaron, ő vezette el őket, egész Moszkván át, a Fegyvertár utcába, a Montenegro penzió bútorozott lakosztályába, amit lefoglalt nekik, ő beszélte rá, hogy adja be Rogyát a hadtestbe és Larát abba a gimnáziumba, amit ajánlott, ő tréfálkozott tapintatlanul a fiúval, és nézegette a kislányt úgy, hogy az belepirult.

2 / Mielőtt a műhely mellett lévő háromszobás kis lakásba költöztek volna, körülbelül egy hónapot töltöttek a Montenegróban.

Moszkva legrémesebb része ez, vagányok és bűnbarlan-

gok, egész utcák a kicsapongás szolgálatában, „perditák" fészkei.

A gyerekeket nem lepte meg, hogy piszkosak, poloskásak a szobák, hitvány a bútorzatuk. Apjuk halála óta anyjuk szüntelenül rettegett, hogy koldusbotra jut. Rogya és Lara mindig csak azt hallották, hogy a pusztulás szélén vannak, megszokták. Azt tudták, hogy nem utcagyerekek, de félénkek voltak a gazdagokkal szemben, és ez olyan mélyen megfészkelt bennük, mint az árvaházi növendékekben.

Anyjuk szolgált eleven példával erre a félelemre. Amalija Karlovna harmincöt körüli telt szőke nő volt, szívrohamai butaságrohamokkal váltakoztak. Iszonyú gyáva volt, halálosan rettegett a férfiaktól. Ezért aztán, ijedtében meg zavarodottságában, egyikük öleléséből a másikéba esett.

A Montenegróban a huszonhármas lakosztályban laktak, a huszonnégyes szobában pedig, amióta csak a világon voltak a szobák, Tiskevics, a hegedűs lakott, egy izzadós, kopasz, parókás, jámbor ember, aki imára kulcsolt kezét a mellére szorította, ha meg akart győzni valakit valamiről, és hátravetette a fejét, és lelkesülten forgatta a szemét, mikor társaságban vagy hangversenyen játszott. Ritkán volt otthon, egész napokra bement a Nagy Színházba vagy a Konzervatóriumba. A szomszédok összeismerkedtek. A kölcsönös kölcsönök összehozták őket.

Minthogy Komarovszkij látogatásakor olykor feszélyezte Amalija Karlovnát a gyerekek jelenléte, Tiskevics egy idő óta ott hagyta a szobája kulcsát, mikor elment, hogy legyen hol fogadnia a barátját. Madame Guichard hamarosan úgy hozzászokott az önfeláldozásához, hogy néhányszor sírva bekopogott hozzá, hogy védje meg az oltalmazójától.

3 / Földszintes ház volt, nem messze a Tveri utca sarkától. Érezni lehetett a breszti vasútvonal közelségét. Itt volt mindjárt az egész birodalma is: az államitisztviselő-lakások, a fűtőházak és raktárak.

Odajárt haza Olja Gyemina, egy okos kislány, a Moszkva-Teherpályaudvar tisztviselőjének unokahúga.

Jó képességű tanulólány volt. Felfigyelt rá a régi tulajdonosnő is, és most az új is a maga közvetlen környezetébe vonta. Olja Gyeminának nagyon megtetszett Lara.

Minden úgy maradt, amilyen Levickaja idejében volt. Mint a háborodottak, úgy pörögtek a varrógépek a fáradt varrónők leereszkedő lába vagy repkedő keze alatt. Egyikük csöndesen varrt az asztalon ülve, fellendítve kezét a tűvel és a hosszú szállal. A padló tele volt rongydarabkákkal. Hangosan kellett beszélgetniük, hogy túlkiabálhassák a csattogó varrógépeket meg Kirill Mogyesztovics hajlékony trilláit, az ablakboltozat alatt kalitkában ülő kanáriét, akinek neve titkát magával vitte a sírba előző gazdasszonya.

A fogadószobában festői csoportban vették körül a hölgyek a divatlapos asztalt. Álltak, ültek, fél kézzel könyököltek képeken látott pózokban, nézegették a modelleket, megbeszélték egymással a ruhafazonokat. Egy másik asztalnál, az igazgatói székben, az egyik főszabász ült, Amalija Karlovna helyettese, a csontos Faina Szilantyevna Fetyiszova, petyhüdt arca horpadásaiban megannyi bibircsókkal.

Megsárgult foga közt cigaretta csontszipkában, összehúzott szemmel – sárga volt a szeme fehérje is –, sárga füstszalagokat eregetve orrán-száján, egy kis füzetbe írogatta a tolongó megrendelők méreteit, nyugtaszámait, címét és óhajait.

Amalija Karlovna tapasztalatlan új ember volt a műhelyben. Nem érezte még magát igazi főnöknek. A személyzet tisztességes volt, Fetyiszovára lehetett számítani. Hanem hát nyugtalan idők jártak. Amalija Karlovna gondolni se mert a jövőre. Minduntalan elfogta a kétségbeesés. Minden kihullott a kezéből.

Komarovszkij gyakran meglátogatta őket. Mikor Viktor Ippolitovics az ő lakrészükbe tartva átsétált az egész műhelyen, útközben riogatva az öltözködő divathölgyeket, akik az ő megjelenésére bebújtak a spanyolfalak mögé, és onnan riposztoztak dévajul a szabadszájú tréfáira, a varrónők rosz-

szallóan és gúnyosan súgtak össze mögötte: „a Hősszerelmes". „Az ő drágája." „Amálka babája." „Bika." „Asszonybűvölő."

Még nagyobb gyűlölet tárgya volt Jack nevű buldogja, azt néha magával hozta pórázon, de a kutya olyan sebes szökellésekkel rángatta maga után, hogy ő is kizökkent a ritmusából, előrerándult, és kinyújtott kézzel rohant a buldog után, mint a vak a vezetőkutya után.

Tavasszal egyszer a Jack belekapott a Lara lábába, és eltépte a harisnyáját.

– Megnyuvasztom azt a rohadt dögöt – morogta gyermekesen Olja Gyemina a Lara fülébe.

– Csakugyan utálatos egy kutya. De hát hogy tudnád te azt megtenni, butuskám?

– Sss, ne ordíts, majd én kitanítlak benneteket! Van kő húsvéti tojás is, ugye. Édesanyátok sublótján is...

– Igen, márvány meg kristály...

– Na, az, az. Hajolj le, a füledbe! Fogod, megkened hájjal, a zsír ráragad, bekapja az a rühös dög, az a sátán ebe, az a lomha idétlenség, és ámen. Felfordul. Hiszen üveg!

Lara nevetett, és irigyen eltűnődött. Ez a gyerek szükséget lát, robotol. Az egyszerű nép gyerekei hamar felnőnek. És ebben mégis mennyi a romlatlan gyerekesség! A tojás, Jack – mik nem jutnak az eszébe? „Nekem meg minek van ilyen sorsom – gondolta Lara –, hogy mindent látok, mégis mindenen csak bánkódom?"

4 / „Hiszen mama neki... hogy hívják ezt? Hiszen ő mamának olyan... Ocsmány szavak, nem akarom kimondani őket. Na de akkor miért néz úgy énrám? Hiszen én a mama lánya vagyok."

Nemrég múlt tizenhat éves, de már teljesen kifejlődött nagylány volt. Tizennyolcnak vagy még többnek nézték. Jó feje volt és jó természete. Nagyon szép volt.

Ő is, Rogya is rájött, hogy mindent a maguk erejéből kell elérniük az életben. Nekik, nem úgy, mint a semmittevőknek

és jómódúaknak, nem volt idejük korai mesterkedésekbe merülni, és elméletileg szimatolgatni azt, ami gyakorlatilag még nem érintette őket. Csak az piszkos, ami nem szükséges. Lara volt a legtisztább teremtés a világon.

Fivér és nővér mindennek ismerte az értékét, és megbecsülték, amit megszereztek. Jó hírnévre kellett szert tenniük, hogy boldoguljanak. Lara jól tanult, nem elvont tudásszomjból, hanem mert a tandíjmentességhez jó tanulónak kellett lenni, ahhoz meg jól kellett tanulni. Amilyen jól tanult Lara, olyan könnyedén mosogatott is, segített a műhelyben, szaladgált a mama ügyei után. Nesztelenül, simán mozgott, és minden összeillett rajta – a mozdulatai, tettenérhetetlen fürgesége; a termete, a hangja, a szürke szeme, a tejfelszőke haja.

Vasárnap volt, július közepe. Ünnepnap lehetett reggel egy kicsit tovább heverészni az ágyban. Lara hanyatt feküdt, kezét a feje alá téve.

Szokatlan csend volt a műhelyben. Az utcára néző ablak nyitva. Lara hallotta, ahogy a távolban zörömbölő bérkocsi letér a macskaköves úttestről, és belegördül a lóvasút sínének vájatába, s az érdes zörgés sima siklássá válik, mintha vajban forognának a kerekek.

„Aludni kéne még egy kicsit" – gondolta Lara. Elringatta a város zúgása, mint a bölcsődal.

Kiterjedését és helyzetét az ágyban Lara most két ponton érzékelte: a bal válla hegyén és a jobb lába nagyujján. Ez váll volt és láb volt, de a többi többé-kevésbé ő maga, az arányosan formába öntött és készségesen a jövőbe tartó lelke vagy lényege.

„El kéne aludni" – gondolta Lara, és képzeletben felidézte, hogy milyen ilyenkor a Kocsigyártó sor napos oldala, a hintós cégek kocsiszíneit, tisztára sepert padlójukon a hatalmas eladó batárokat, a kocsilámpák csiszolt üvegét, a kitömött medvéket, a fényűző életet. És kicsit lejjebb – rajzolta magának tovább Lara – a Znamenka utcai kaszárnya dragonyosainak oktatása, jól nevelt, kényes, körbe-körbe járó lovak, nyeregbe ugrás nekifutásból, lovaglás lépésben, ügetés, vág-

ta. És a gyerekes dajkák és pesztonkák tátott szája, ahogy több sorban odatapadnak a kaszárnya rácsos kerítéséhez.

És még lejjebb, gondolta Lara, a Petrovka, a Petrovszkije linyiji. „Mi lelte, Lara? Ezt meg honnan veszi? Csak meg akarom mutatni magának a lakásomat. Hiszen itt van egy lépésre."

Olgának, a Kocsigyártó soron lakó ismerősei kislányának névnapja volt. A felnőttek vigadtak ebből az alkalomból – tánc, pezsgő. Meghívta mamát, de mama nem mehetett, roszszul érezte magát. Azt mondta: „Vigye el Larát! Engem mindig figyelmeztet: – Vigyázzon Larára, Amalija! – Hát most vigyázzon rá maga!" Hát ő aztán vigyázott rá, hogy abban hiba nem volt. Hahaha!

Micsoda eszeveszett dolog az a keringő! Csak forog, forog az ember gondolattalanul. A zene az örökkévalóság idejében jár, mint az élet a regényekben, míg szól. De alighogy elhallgat, a botrány érzése fogja el az embert, mintha leöntötték volna hideg vízzel, vagy öltözetlenül lepték volna meg. És ezeket a szabadosságokat nagyzolásból engedi meg, hogy megmutassa, milyen nagy lány már.

Sohase gondolta volna, hogy Komarovszkij ilyen jól táncol. Micsoda okos keze van, milyen magabiztosan fogja át a derekát! De többet senkinek se engedi meg, hogy így csókolja. Sose gondolta volna, hogy ilyen szemérmetlen lehet egy ember szája, mikor ilyen sokáig a másik szájára tapasztja!

Hagyjuk ezeket a butaságokat! Egyszer és mindenkorra. Ne játsszuk a szendét, ne bájoskodjunk, ne süssük le szégyenlősen a szemünket! Ennek még rossz vége lesz egyszer. Van itt egészen közel egy félelmetes határvonal. Csak egy lépés, és zuhanás a szakadékba. Felejtsük el a táncot! Rossz az mindenestül. Nem kell szégyellni nemet mondani. Ki kell eszelni valamit, hogy nem tudsz táncolni, vagy hogy eltörted a lábad.

5 / Ősszel zavargások támadtak a moszkvai vasúti gócpont vonalain. Sztrájkba kezdett a Moszkva–Kazany vonal. A moszkva–breszti is csatlakozni készült a sztrájkhoz. A ha-

tározat már megvolt, csak a napban nem tudott megegyezni a vonalbizottság, hogy mikor kezdjék. Mindenki tudott a vonalon a sztrájkról, csak alkalom kellett, hogy elszabaduljon.

Hideg, borús reggel volt, október eleje. Ezen a vonalon aznap osztották a fizetést. Sokáig semmi hír a számvevőségről. Aztán bement az irodába egy kisfiú az ellenőrzőlappal, a bérkifizetési jegyzékkel és egy halom munkakönyvvel, amit a bírságolás miatt vettek el. Megkezdődött a kifizetés. Az állomást, a műhelyeket, a mozdonyszíneket, a poggyászraktárakat és síneket az állomásfőnökség faépületeitől elválasztó végtelen hosszú beépítetlen térsávon sorakoztak a bérért a kalauzok, váltókezelők, lakatosok és segédjeik, a vasúti kocsiállomány takarítónői.

Városi tél eleji szag volt: megtiport juharlevél, olvadt hó, mozdonykorom és meleg rozskenyér, amit a pályaudvar büféjének a pincéjében sütöttek, és most vették ki a kemencéből. Jöttek-mentek a vonatok. Összekapcsolták és szétkapcsolták őket, összetekert és kibontott zászlócskákkal hadonászva. A legkülönbözőbb hangnemekben szóltak az őrök kürtjei, a kocsikapcsolók sípjai és a mozdonyok basszustülkei. A füstoszlopok végtelen lépcső gyanánt emelkedtek az ég felé. A fűtött mozdonyok indulásra készen álltak, forró gőzfelhőkkel perzselve a hideg téli fellegeket.

A peron szélén fel-alá járkált a vonalszakasz főnöke, Fufligin közlekedési mérnök és Pavel Ferapontovics Antyipov, az állomás körüli rész vonalszakaszainak pályamestere. Antyipov nem győzött panaszkodni a karbantartó szolgálatnak az anyagra, amit a sínek felújítására szállítottak neki. Az acél nem volt elég rugalmas. Nem állták ki a sínek a hajlítás- és töréspróbát, és Antyipov feltételezése szerint a fagy megrepeszti őket. Az igazgatóság nem törődött a Pavel Ferapontovics beadványaival. Valaki megtollasodik ezen az ügyön.

Fufliginon drága, kigombolt bunda volt vasútmérnöki szegéllyel, alatta új seviot civil öltöny. Óvatosan lépdelt a töltésen, gyönyörködve a zakó széleinek egybevágó vonalában, nadrágja tökéletes élében és cipője nemes formájában.

Antyipov szavai egyik fülén be, a másikon ki. Fufligin a maga gondolataival volt elfoglalva, pillanatonként elővette az óráját, megnézte, sietett valahová.

– Igaz, igaz, öregem – szakította félbe türelmetlenül Antyipovot –, de csak valahol a fővonalakon, a közvetlen járatoknál, ahol nagy a forgalom. De gondolj bele, hogy nálad mi van! Egynéhány tartalék vonal, vakvágány, lapu meg csalán, legfeljebb üres vagonok rendező állomása meg kitérők a tolatómozdonyoknak. És még elégedetlenkedik! Bolond vagy? Ide nem hogy ilyet, hanem akár fasínt is lehetne rakni!

Fufligin megnézte az óráját, becsapta a fedelét, és elnézett a távolba, oda, ahol az országút közel jött a vasúthoz. Az útkanyarulatban feltűnt egy hintó. Fufligin saját fogata. Érte jött a felesége. A kocsis majdnem a peronnál állította meg a lovakat, de továbbra is csak fogta vissza őket, és vékonyka női hangon nyugtatgatta, mint a dajka a nyafogó csecsemőt – féltek a lovak a vasúttól. A hintó sarkában egy szép hölgy ült, hanyagul a párnákra dőlve.

– Na, barátom, hát majd máskor – mondta a vonalszakasz főnöke, és legyintett –, nem tudok én most a te... hogy úgy mondjam, rezonjaiddal törődni. Van fontosabb dolog is az anyagnál. – A hitvestársak elkocsikáztak.

6 / Három vagy négy óra múlva, már alkonyat felé, az út mellett, a mezőn mintha a földből nőtt volna ki két alak – eddig nem voltak a felszínen –, és minduntalan hátranézegetve, gyorsan távolodtak. Antyipov meg Tyiverzin volt.

– Gyerünk már! – szólt Tyiverzin. – Nem a spicliktől tartok, nem mintha nem szimatolták volna ki, hanem hogy most vége lesz ennek a huzavonának, ezek előmásznak a rejtekből, és utolérnek! Én meg látni se bírom őket. Csak húzzák, halasztják, minek akkor ekkora feneket keríteni az egésznek. Minek akkor a bizottság, minek a tűzzel játszani, bujkálni? Te is megéred a pénzed, támogatod azt a Miklós-vonali teddide-teddoda alakot!

– Darjámnak hastífusza van. Kórházba kéne vinni. Úgyse bírok másra gondolni, míg be nem viszem.

– Azt beszélik, ma kiadják a bért. Bemegyek az irodába. Ha nem volna fizetési nap, bizony isten, fütyülnék rátok, magam vetnék véget ennek a huzavonának.

– És hogyan, ha szabad érdeklődnöm?

– Nagyon egyszerűen. Bemásznék a fűtőházba, megszólaltatnám a gozsípot, és vége a bálnak.

Elbúcsúztak és elváltak.

Tyiverzin a város felé vezető utakon járt. Jöttek szemben vele az emberek az irodából a bérrel. Nagyon sokan voltak. Tyiverzin becslése szerint majdnem mindenkivel elszámolhattak, aki az állomás területén dolgozott.

Sötétedett. Az iroda melletti térségen ott tolongtak azok a munkások, akik épp nem voltak szolgálatban, megvilágították őket az iroda lámpái. A tér bejáratánál ott állt a Fufliginék hintaja. Fufligina változatlan helyzetben ült benne, mintha reggel óta ki se szállt volna belőle. A férje vette fel a pénzét az irodában, azt várta.

Váratlanul eleredt a havas eső. A kocsis lekászálódott a bakról, és húzta felfelé a bőrfedelet. Míg lábát a kocsi hátsó részének vetve feszítette ki a feszes merevítőket, Fufligina az iroda lámpásainak fényében felvillanó ezüstös-gyöngyházszín katyvaszban gyönyörködött. Álmodozó, merő tekintettel bámult el a tolongó munkások feje felett, úgy, mintha szükség esetén rajtuk magukon is olyan érintetlenül hatolna át a tekintete, akár a ködön vagy őszi esőn.

Tyiverzin véletlenül meglátta ezt az arckifejezést. Rosszul esett neki. Eloldalgott, nem köszönt Fufliginának, elhatározta, hogy majd később megy be a fizetéséért, ne botoljon a férjébe az irodában. Odébb ment a műhelyek gyérebb világítású tájékára, ahol a fordítókorong feketéllett a mozdonyszínbe vezető elágazó sínekkel.

– Tyiverzin! Kuprik! – szólította néhány hang a sötétből. Csődület volt a műhelyek előtt. Odabent ordított valaki, és

gyereksírás hallatszott. – Védje meg a gyereket, Kiprijan Szaveljevics! – szólt ki a tömegből egy nő.

Pjotr Hudolejev, az öreg mester, szokás szerint megint verte áldozatát, kicsi inasát, Juszupkát.

Hudolejev nem volt mindig segédek kínzója, részeges, vasöklű verekedő. Valamikor a Moszkva környéki kereskedőtelepek kereskedőlányai, paplányai is szemet vetettek a derék mesteremberre. Hanem Tyiverzin anyja, aki akkoriban végezte az egyházkerületi lányiskolát, s ő megkérte, kikosarazta, és a barátjához ment feleségül, egy mozdonyszerelőhöz, Szavelij Nyikityics Tyiverzinhez.

Szavelij Nyikityics szörnyű halála után (1888-ban egy vonat-összeütközésnél, ami akkoriban nagy port vert fel, elevenen megégett), özvegysége hatodik esztendejében újra feleségül kérte Marfa Gavrilovnát, de az megint kikosarazta. Azóta iszik és randalíroz Hudolejev, számadása van az egész világgal, szerinte az tehet az ő mostani zűrzavaros életéről.

Juszupka Gimazetdin fia volt, a Tyiverzinék házának házmesteréé. Tyiverzin a műhelyben védelmébe vette a kisfiút. Ezért haragudott rá Hudolejev.

– Hogy fogod azt a reszelőt, te kutyafejű! – ordította Hudolejev a hajánál fogva vonszolva és nyakon csapdosva Juszupkát. – Hát így kell lecsiszolni az öntvényt? Azt kérdeztem, fogod-e még egyszer összerondítani a munkámat, te anyaszomorító, te ferde szemű allah-mullah disznaja?

– Jaj, nem fogom, bácsika, jaj, nem fogom, nem fogom, jaj, de fáj!

– Ezerszer megmondják neki, először az orsófejet vezesse alá, csak aztán csavarozza rá az ütközőt, de ez csak megy a maga feje után. Majdnem eltörte a spendlit a büdös kölyök!

– Hozzá se nyúltam a spendlihez, bácsika, isten bizony hozzá se nyúltam!

– Mit gyötröd azt a gyereket? – kérdezte Tyiverzin átnyomakodva a tömegen.

– Ne üsd bele az orrod a más dolgába! – lökte oda Hudolejev.

– Azt kérdeztem, mit gyötröd a gyereket!

– Én meg azt mondom neked, menj innen isten hírével, te cucilista vezér. Ha agyonvágnám, az is kevés volna a csirkefogónak, majdnem eltörte a spendlimet. Inkább csókoljon kezet a ferde szemű sátánja, hogy él, csak a fülét húztam meg, meg a haját ráncigáltam meg egy kicsit.

– Miért, szerinted ezért a fejét kellett volna letépni, Hudolej bácsi? Szégyellhetnéd magadat. Öreg mester, a haja már megőszült, de az esze még nem jött meg.

– Azt mondom, eredj innen, eredj innen, míg szépen vagy! A lelket is kiszorítom belőled, még hogy engem tanít a szarházi! Téged a talpfán csináltak, eb ellette fattya, az apád orra előtt. Én aztán ismerem azt a pletykafészek anyádat, azt a vedlett macskát, azt a riherongyot!

Ami ezután történt, egy pillanat műve volt. Mind a kettő felkapta, ami a kezébe akadt a munkapadok nehéz szerszámokkal és vasdarabokkal telezsúfolt állványain, és meg is ölik egymást, ha az emberek tömegestül közéjük nem vetik magukat. Hudolejev és Tyiverzin leszegett fejjel álltak, majdnem összeérintve a homlokukat, sápadtan, vérben forgó szemmel. Felindultságukban egy szót se bírtak kiejteni. Erősen tartották őket hátulról, a karjuknál fogva. Erejüket megfeszítve minduntalan nekirugaszkodtak, hogy kitépik magukat a társaik kezéből, egész testük tekergett, és vonszolták magukkal a rajtuk csüngőket. Ruhájukból sorban lepattantak a kapcsok és a gombok, a kiskabát, az ing lecsúszott lemeztelenedő vállukról. Nem csöndesült körülöttük az összevissza kiabálás.

– A vésőt! Vedd el tőle a vésőt, betöri a kobakját! Nyughass, nyughass, Pjotr bácsi, mert kicsavarjuk a karodat! Mit vesződünk itt velük? Válasszuk szét őket, aztán dutyiba velük, és el van intézve.

Tyiverzin hirtelen emberfeletti erőfeszítéssel lerázta magáról a rácsimpaszkodó emberfürtöt, kiszakította magát a kezükből, egy ugrással az ajtónál termett. Lódultak utána, de látván, hogy egészen máshol jár az esze, békén hagyták. Kilé-

pett, becsapta az ajtót, és ment egyenesen előre, nem fordult hátra. Körülvette az őszi nyirkosság, az éjszaka, a sötétség.

– A javukon munkálkodik az ember, azok meg kést döfnek a bordái közé – morogta, és el se gondolta, hogy hova megy és minek.

Jobban gyűlölte, mint valaha, ezt az aljas és hamis világot, amelyben egy torkig lakott úrinőcske így mer nézni az ostoba robotosokra, a rend részeges áldozata meg abban leli örömét, ha mocskolhatja a hozzá hasonlót. Gyorsan ment, mintha gyors járása közelebb hozhatta volna azt az időt, mikor minden a világon olyan ésszerű és harmonikus lesz, mint most az ő felhevült fejében. Tudta, hogy mindaz, amit tettek az utóbbi napokban, a zavargások a vonalon, a beszédek a gyűléseken, a sztrájkhatározat – jóllehet a sztrájkot még nem kezdték meg, de le se tettek róla –, mind, mind egy-egy része az előttük álló nagy útnak.

De most olyan nagy izgalom lobogott benne, hogy szerette volna egyszerre, egy lélegzetre befutni az egészet. Nem volt tudatában annak, hogy hová megy nagy, lendületes lépteivel, de a lába nagyon jól tudta, hová viszi.

Tyiverzin sokáig nem is gyanította, hogy miután ő meg Antyipov kimentek a földbe vájt rejtekhelyről, az ülésen úgy döntöttek, hogy még aznap este megkezdik a sztrájkot. Mikor a mozdonyjavítóból, akárha a Tyiverzin lelke mélyéről, kiszakadt az a rekedt, fokozatosan kitisztuló és egyenletessé váló sípjel, már áramlott a fűtőház és a teherpályaudvar népe a bejárati szemafortól a város felé, elvegyülve azzal az új tömeggel, amely a Tyiverzin kazánházi füttyére hagyta abba a munkát.

Tyiverzin évekig abban a hitben volt, hogy ő állította le a munkát meg a forgalmat a pályán azon az éjszakán. Csak a későbbi perek világosították fel tévedéséről, mivel a bűncselekmények halmazában, amelyért elítélték, nem szerepelt külön vádpontként a sztrájkra való felbujtás.

Az emberek kifutottak, kérdezgették:

– Hová hív a fütty?

A sötétből feleltek:

– Süket vagy? Hallod, hogy riadó van. Tüzet oltani.

– De mi ég?

– Valami biztos ég, ha egyszer fütyülnek.

Csapódtak az ajtók, mások is kijöttek. Más hangok harsantak fel. – Még hogy tűz van! Te tahó! Ne hallgassatok a bolondjára! Fájrontot csináltak, érted? Itt a lovad, szekered, szolgád többet nem leszek! Gyerünk haza, emberek!

Egyre gyűlt a nép. A vasút megkezdte a sztrájkot.

7 / Tyiverzin harmadnap ment haza átfagyva, kialvatlanul, borostásan. Előző éjjel az évszakhoz képest szokatlanul erősen fagyott, és Tyiverzinen őszi holmi volt. A kapuban Gimazetdin, a házmester fogadta.

– Köszönöm, Tyiverzin úr – mondta szaporán –, hogy nem bántani hagyott Juszupot, örökké magát fogok imádkozni Istenért.

– Megbolondultál, Gimazetdin, hát úr vagyok én teneked? Hagyd ezt már el, légy szíves! Beszélj gyorsan, látod, milyen hideg van!

– Dehogy hideg, neked meleg, Szaveljics. Tegnap Marfa Gavrilovna neked mamuskádnak a teherpályaudvarról behordtuk tele szín fákat, szemenszedett nyíreket, jó fa, száraz fa.

– Köszönöm, Gimazetdin. Ha akarsz még mondani valamit, mondjad, légy szíves, összefagytam, tudod!

– Azt akartam mondani, ne aludj náladnál, Szaveljics, el kell bujálkodni! A rendőr kérdezi, a körzeti parancsnok kérdezi, azt mondja, ki jön. Mondom, senki se jön. A segéd jön, a mozdonyos fiúk jönnek, a vasút jön. Egyebek idegenek senki se.

A szomszédos Szentháromság-templom tulajdona volt az a ház, amelyben az agglegény Tyiverzin anyjával meg nős fivérével lakott. A ház kisebb részét papok és két gyümölccsel, illetve hússal kereskedő és árujukkal a városban házaló társaság lakták, a nagyobb részét a Moszkva–Breszt vasút-

vonal kistisztviselői. Kőház volt, fa függőfolyosókkal. A folyosók mind a négy oldalról körülfogták a kövezetlen, piszkos udvart. Piszkos és síkos falépcsőkön lehetett felmenni rájuk. Macska- meg savanyúkáposzta-szaguk volt. A lépcsőfordulókban árnyékszékek meg lakattal bezárt kamrák lapultak.

Tyiverzin fivérét behívták katonának, és Vafangkounál megsebesült. A krasznojarszki kórházban feküdt, a felesége és a két lánya odautazott, hogy találkozzanak vele és hazavigyék. Tyiverzinék, mint régi vasutascsalád, könnyen mozogtak, egész Oroszországban ingyen vasúti igazolvánnyal utaztak. Most csendes és üres volt a lakás. Csak az anya meg a fia lakott benne.

Az első emeleten volt a lakás. A bejárati ajtó előtt a folyosón állt egy hordó, a vizesember szokta megtölteni. Ahogy Kiprijan Szaveljevics felért a maga emeletére, észrevette, hogy a hordó fedele félre van húzva, s ahol a vizet takaró jég be volt törve, a jégkéreghez fagyva egy pléhbögre áll.

„Csakis Prov lehetett az – gondolta Tyiverzin elmosolyodva. – Nem bír jóllakni vízzel, feneketlen bendő, tüzel a béle."

A szép szál és még nem öreg Prov Afanaszjevics Szokolov, a sekrestyés, Marfa Gavrilovna távoli rokona volt.

Kiprijan Szaveljics letépte a bögrét a jégkéregről, helyreigazította a hordó fedelét, és megtekerte az ajtócsengettyű fogantyúját. Lakásmeleg és finom ételszagfelhő fogadta.

– Alaposan befűtött, anyám. Jó meleg van nálunk.

Anyja a nyakába ugrott, átölelte, és sírva fakadt. A fia megsimogatta a fejét, várt egy kicsit, és gyöngéden eltolta.

– Bátorságra kap a város, anyám – szólt csendesen –, áll ez az én vonalam Moszkvától egészen Varsóig.

– Tudom. Azért sírok. Pórul járhatsz. El kéne menned innen, Kuprinyka, minél messzebbre.

– Majdnem betörte a fejemet a maga szíve csücske, a drágalátos kérője, Pjotr Petrov. – Azt hitte, megnevetteti az anyját. De az nem értette el a tréfát, komolyan válaszolt:

– Bűn kinevetni, Kuprinyka. Sajnálnád inkább. Menthetetlen a szegény nyomorult, veszendő lélek.

– Lefogták Paska Antyipovot. Pavel Ferapontovicsot. Éjjel jöttek, házkutatás, mindent felforgattak. Reggel elvitték. Ráadásul Darja kórházban van a tífuszával. A kis Pavluska, reálista, egyedül van otthon a süket nagynénjével. De még ki is kergetik őket a lakásból. Azt gondolom, vegyük ide a kisfiút. Minek jött Prov?

– Honnan tudod?

– Látom, hogy födetlen a hordó, és ott a bögre. Gondolom, egész biztos az a feneketlen bendőjű Prov lefetyelte a vizet.

– De szemfüles vagy te, Kuprinyka! Igaz. Prov, Prov, Prov Afanaszjevics. Beugrott egy kis fát kölcsönkérni, adtam neki. De bolond vagyok, hogy fa meg fa! Egészen kiment a fejemből, hogy milyen újságot mondott! Az uralkodó aláírt egy manifesztumot, tudod, hogy mindent át kell alakítani, senkit se szabad bántani, földet a parasztoknak, és mindenkit nemesi rangra emelni. Aláírt ukáz, képzeld, csak ki kell hirdetni! A szinódusból új kérést küldtek, hogy foglalják a pap imájába vagy valami könyörgésbe, hálaadásba, nem akarok hazudni. Provuska mondta, de én elfelejtettem.

8 / Patulja Antyipov, a letartóztatott Pavel Ferapontovics meg a kórházban fekvő Darja Filimonovna fia, Tyiverzinékhez költözött. Ártatlan, szabályos arcú kisfiú volt, szőke haja középen elválasztva. Percenként végigsimította a hajkefével, és percenként megigazgatta a rövid kabátját meg a reáltanoda egyencsatjával ékes derékszíját. Patulja úgy tudott nevetni, hogy a könnye is kicsordult, és éles megfigyelő volt. Nagyon ügyesen és komikusan utánozott mindent, amit látott és hallott.

Az október tizenhetedikei manifesztum után hamarosan nagy tüntetést akartak rendezni a Tveri Sorompótól a Kalugai Sorompóig. Ez olyanféle kezdeményezés volt, amire azt mondja a közmondás, hogy sok bába közt elvész a gyerek.

Néhány részt vevő forradalmi szervezet összemarakodott, és egymás után visszaléptek, de mikor megtudták, hogy a mondott napon mégis kimentek az utcára az emberek, gyorsan odaküldték embereiket a manifesztumosokhoz. Hiába mondott vagy csinált akármit Kiprijan, Marfa Gavrilovna mégiscsak elment tüntetni a vidám, barátságos Patuljával.

Száraz, fagyos november eleji nap volt, csendes, ólomszürke ég, ritkásan, szinte megszámlálhatóan szállingóztak a hópelyhek, sokáig és vonakodva keringéltek, mielőtt leestek volna a földre, s aztán pelyhes, szürke porként belevesztek az utca kátyúiba.

Ömlött a nép lefelé az utcán, iszonyú tömeg, arcok, arcok és arcok, vattával bélelt télikabátok és bárányből sapkák, öregek, főiskolás lányok és gyerekek, egyenruhás vasutasok, a villamosremíz és a telefonközpont munkásai térden felül érő csizmában és rövid bőrkabátban, gimnazisták és egyetemi hallgatók.

Kis ideig a *Varsavjanká*-t énekelték, a *Ti szerettétek a népet*-et és a *Marseillaise*-t, de hirtelen az az ember, aki a menet előtt lépkedett hátrafelé, és a markába szorított kubáni kucsmájával hadonászva vezényelte az éneklést, felcsapta a kucsmát a fejére, abbahagyta az éneklést, és háttal fordulva a menetelőknek, azt figyelte, hogy mit mond a mellettük haladó többi szervező. Az éneklés összezavarodott és félbeszakadt. Most már hallani lehetett, mint csikorognak a fagyos úttesten a roppant tömeg léptei.

Jóakaróik hírül adták a menet szervezőinek, hogy kozákok lesnek a tüntetőkre. A közeli patikába telefonálták meg, hogy csapda készül.

– Hát mit tehetünk – mondták a rendezők. – Akkor a legfontosabb a hidegvér meg hogy el ne veszítsük a fejünket. Azonnal el kell foglalnunk az első utunkba eső középületet, szólni az embereknek a fenyegető veszedelemről, és egyenként elszivárogni.

Vitatkoztak, hová lenne a legjobb menni. Egyik a Kereske-

dősegédek Egyesületét ajánlotta, másik a Műszaki Főiskolát, a harmadik a Külföldi Levelezők Iskoláját.

Míg vitatkoztak, elöl a sarkon feltűnt egy kincstári épület. Abban is iskola volt, menedéknek éppoly alkalmas, mint a felsoroltak.

Mikor odaértek a menetelők, a vezérek felmentek a feljáró félkör alakú platójára, és integetéssel megállították a menet fejét. Kinyílt a sokszárnyú kapu, és a menet teljes létszámban, bunda bunda után, kucsma kucsma után ömlött befelé az iskola előcsarnokába és fel a főlépcsőn.

– A díszterembe, a díszterembe! – kiáltozta hátulról egy-egy hang, de a tömeg csak hömpölygött tovább, szétszéledve odabenn a folyosókon és osztályokban.

Mikor mégiscsak sikerült valahogy visszaterelni a társaságot, és mindenki leült, a vezetők megpróbálták elmondani a gyülekezetnek, hogy micsoda csapda vár rájuk, de senki se figyelt oda. Hogy megálltak és fedél alá kerültek, azt úgy értelmezték, hogy rögtönzött gyűlésre hívják őket, mindjárt hozzá is láttak.

A hosszú menetelés és éneklés után jólesett ülni és hallgatni egy kicsit, most már hadd fáradjon valaki más helyettük, koptassa az a torkát. A pihenés öröméhez képest érdektelenek voltak a felszólalók jelentéktelen nézeteltérései, majdnem mindenben egyetértettek.

Ezért a legnagyobb sikert a legrosszabb szónok aratta, mert nem gyötörte azzal a hallgatóit, hogy oda kelljen figyelni rá. Minden szavát egyetértő ordítás kísérte. Senki se sajnálta, hogy a helyeslés zsivajába fullad a beszéd. Már csak türelmetlenségből is igyekeztek egyetérteni vele, „szégyen-gyalázat!" – kiabálták, tiltakozó táviratot fogalmaztak, és hirtelen ráunva unalmas hangjára, és teljesen meg is feledkezve a szónokról, egy emberként, kucsma kucsma után, sor sor után, leáradtak a lépcsőn, kiömlöttek az utcára. Folytatták útjukat.

Míg gyűléseztek, odakinn megeredt a hó. Megfehéredett az úttest. Mind sűrűbben havazott.

A hátsó sorokban egy pillanatig nem is sejtették, hogy rájuk rontottak a dragonyosok. Hirtelen elölről növekvő zúgás görgött hátrafelé, mint mikor hurrát kiált a tömeg. A „segítség!" meg „megölték!" és még sokféle kiáltás felismerhetetlen hanggomolyba olvadt. Csaknem ugyanebben a pillanatban, a hangok hullámán, a hátrahőkölő tömegben nyíló keskeny ösvényen sebesen és nesztelenül lópofák és sörények siklottak végig, és kardot villogtató lovasok.

Egy fél szakasz vágtatott így végig, megfordult, átcsoportosult, és belefúródott a menet hátuljába. Kezdődött a verés.

Néhány perc múlva csaknem üres volt az utca. Szétszaladtak az emberek a mellékutcákba. Ritkább lett a hóesés. Szikár volt az este, mint egy szénrajz. A házak mögött lenyugvó nap hirtelen egy sarok mögül mintha ujjal mutatott volna mindenre, ami vörös volt az utcán: a dragonyosok vörös tetejű sapkájára, a lehullott vörös zászló vásznára, a vérnyomokra, amelyek fonalakban és pontokban vöröslöttek a hóban.

Az úttest szélén egy betört koponyájú ember vonszolta magát a kezén. Lentről lépésben, egy sorban jött néhány lovas. Az utca végéről jöttek vissza, ahová az üldözés sodorta őket. Szinte a lábuk alatt forgolódott Marfa Gavrilovna, és elváltozott hangon kiabált, hogy visszhangzott bele az utca: – Pasa! Patulja!

Egész idő alatt vele ment a kisfiú, és mulattatta, nagy művészettel utánozva a legutóbbi szónokot, és egyszer csak eltűnt a zűrzavarban, mikor rájuk rontottak a dragonyosok.

A felfordulásban Marfa Gavrilovna maga is kapott egyet a hátára a korbáccsal, s bár a vattával jól megtömött pufajkában nem is érezte az ütést, szitkozódott, és ököllel megfenyegette a távolodó lovasságot, felháborította, hogy őt, az öregasszonyt, az egész becsületes nép szeme láttára korbáccsal merték illetni.

Marfa Gavrilovna izgatott pillantásokat vetett az utca mindkét oldalára. Szerencsére egyszer csak meglátta a szemben lévő járdán a kisfiút. A gyarmatáru-kereskedés meg egy

kővilla kiszögellése alkotta bemélyedésben alkalmi szájtátók csoportja zsúfolódott össze.

Oda szorította őket lova farával meg oldalával a járdára felhágó dragonyos. Szórakoztatta a riadalmuk, és útjukat elállva, különféle lovaglóiskolai kanyarodásokat, fordulásokat mutatott be szinte a szájukban, hátrafelé léptette a lovat, lassan, mint a cirkuszban, két lábra ágaskodtatta. Hirtelen meglátta, hogy elöl lépésben jönnek visszafelé a társai, megsarkantyúzta a lovát, és két-három szökelléssel elfoglalta a helyét a sorban. A zugba szorított nép szétszéledt. Pasa addig nem mert szólni, de most odarohant az anyóhoz.

Hazaindultak. Marfa Gavrilovna egész idő alatt dohogott.

– Átkozott haramiák, rohadt gyilkosok! A nép örül, a cár szabadságot adott, ezeknek meg nem tetszik. Ezeknek mindent el kell rontaniuk, minden kimondott szót a visszájára fordítaniuk!

Haragudott a dragonyosokra, az egész környező világra és ebben a percben még a tulajdon édesfiára is. Indulatos pillanataiban úgy érezte, hogy az ilyesmi, ami most történt, mind csak a Kuprinyka-féle zavaros fejűek műve, akiket ő ügyefogyottnak meg bölcssalamonnak hívott.

– A rossz párák! Mi kell ezeknek az eszelősöknek? Fogalmam sincs. Csak gorombáskodni meg civakodni! Hogy mutattad azt a beszélőt, Pasenyka? Mutasd meg, kedves, mutasd! Jaj, meghalok, jaj, meghalok! Akármi legyek, ha nem szakasztott olyan! Blö-lö-lö-blölölö. Ó, te jöttment, te futrinka, te lóhátas gonosztevő!

Otthon szemrehányásokkal halmozta el a fiát, nincs ő már abban a korban, azt mondja, hogy egy ilyen ragyás, boglyas mamlasz a lovacskájáról ostorral a fenekére verjen.

– De anyám, az istenért! Hát kozák hadnagy vagyok én vagy tán a csendőrök főmuftija?

9 / Nyikolaj Nyikolajevics az ablaknál állt, mikor az első futók feltűntek. Mindjárt gondolta, hogy a tüntetésről jönnek, és kis ideig még fürkészte a messzeséget, hogy vajon a

szétszéledők közt nem látja-e meg Jurát vagy valaki mást. De nem akadt ismerősre, csak egyszer rémlett úgy, hogy gyorsan elhaladt előtte az a gyerek (elfelejtette a keresztnevét), a Dudorov fia, az a vakmerő fickó, akinek nemrég vettek ki egy golyót a bal vállából, és most megint ott lábatlankodik, ahol nem kéne.

Nyikolaj Nyikolajevics ősszel jött ide Pétervárról. Moszkvában nem volt saját födele, szállodába meg nem volt kedve menni. Szventyickijéknél szállt meg, távoli rokonainál. A sarokszobát, a dolgozót kapta meg odafenn a félemeleten.

Ezt az emeletes melléképületet, amely nagy volt a gyermektelen Szventyickijéknek, a Dolgorukij hercegéktől bérelték emberemlékezet óta a megboldogult öreg Szventyickijék. A Dolgorukijék birodalmában három udvar, kert és egy csomó rendetlen összevisszaságban állingáló, különböző stílusú épület volt, három mellékutcára nézett, és régi módi szerint neve is volt: Molnárszer.

A dolgozószobának négy ablaka volt, mégis elég sötét volt. Telezsúfolva könyvvel, írással, szőnyeggel és metszetekkel. A szobához kívülről erkély csatlakozott, amely félkörben teljesen körülfogta az épületnek ezt a sarkát. Az erkélyre vezető kettős üvegajtó már légmentesen le volt zárva télire.

A szoba két ablakából és az erkélyajtóból teljes hosszában látni lehetett a kis utcát – távolba futó szánút, görbe vonalban álló házikók, görbe kerítések.

A kertből lila árnyékok húzódtak a szobába. A fák úgy néztek be, mintha a padlóra akarnák tenni ágaikat, amelyeket a megdermedt sztearin lilás patakjaihoz hasonló nehéz zúzmara nyűgözött.

Nyikolaj Nyikolajevics bámult bele a kis utcába, és a tavalyi pétervári télre gondolt, Gaponra, Gorkijra, Vitte látogatására, a divatos kortárs írókra. Ebből a hajcihőből szökött meg ide, a békés és nyugodalmas ősi székvárosba, hogy megírja tervezett könyvét. Sokat ért vele. Csöbörből vödörbe. Mindennap előadások és beszámolók, azt se tudja, hol áll a feje. Hol a Lányfőiskolán, hol a Vallásfilozófiain, hol a Vö-

röskeresztben, hol a Sztrájkbizottság Alapjában. Svájcba kéne elbujdosni, egy erdős kanton legeldugottabb zugába! Béke és fényesség a tó felett, ég és hegyek, és zengő, minden hangot visszaverő, figyelmező levegő.

Nyikolaj Nyikolajevics elfordult az ablaktól. Vágyott rá, hogy meglátogasson valakit, vagy csak úgy, céltalanul kimenjen az utcára. De eszébe jutott, hogy a tolsztojánus Vivolocsnov ígérkezett hozzá valami dologban, és őt nem hárithatja el. Fel-alá járkált a szobában. Gondolatai visszatértek az unokaöccséhez.

Mikor Nyikolaj Nyikolajevics az isten háta mögül, a Volgamellékről átköltözött Pétervárra, Jurát Vegyenyapinék, Osztromiszlenszkijék, Szeljavinék, Mihaeliszék, Szventyickijék és Gromekóék családi körébe vitte, Moszkvába. Az első időkben Jurát a rendszertelenül élő, locsogó öreg Osztromiszlenszkijnél szállásolták el, akit a rokonsága az egyszerűség kedvéért Fegykának hívott. Fegyka titokban együtt élt Motya nevű nevelt lányával, és ezért az alapok megrendítőjének és az eszmék bajnokának tekintette magát. Nem szolgált rá a beléhelyezett bizalomra, sőt még tiszta kezűnek se bizonyult, saját céljaira költvén a Jura eltartására szánt pénzt. Jurát átköltöztették Gromeko professzorékhoz, most is ott lakik.

Jurát irigylésre méltóan kellemes légkör vette körül Gromekóéknál.

„Micsoda remek »triumvirátusuk« van – gondolta Nyikolaj Nyikolajevics –, Jura, Gordon, a pajtása és gimnáziumi osztálytársa és a háziak lánya, Tonya Gromeko. Ez a hármas szövetség teleszívta magát *A szerelem értelmé*-vel* meg a *Kreutzer szonátá*-val, és megszállottan hirdetik az erényesség eszméjét.

A serdülőkornak át kell esnie a tisztaságszenvedély különböző válfajain. De ezek túlzásba viszik, nincs még elég józan eszük.

* Wedekind műve.

Rettentő különcök és gyerekek. Az érzéki világot, amely annyira izgatja őket, ki tudja, miért, »közönséges«-nek nevezik, és ha kell, ha nem, ezt a szót használják. Nagyon szerencsétlen szóválasztás! Nekik »közönséges« az ösztön szava is, a pornográf irodalom is, a nők kizsákmányolása is, majdnem az egész fizikai világ. Pirulnak és sápadnak, ha ezt a szót kimondják.

Ha Moszkvában lennék – gondolta Nyikolaj Nyikolajevics –, nem hagynám, hogy ennyire elfajuljon a dolog. Szükséges a szemérem, és bizonyos határok közt..." – Á, Nyil Feoktyisztovics! Tessék parancsolni! – kiáltott fel, és elébe ment a vendégnek.

10 / Kövér férfi lépett a szobába széles öves szürke orosz ingben. Nemezcsizma volt a lábán, a nadrágja bugyogott a térdén. Fellegekben járó jámbor embernek látszott. Az orrán mérgesen ugrált a széles fekete szalagos kis csíptető.

Vetkőzéshez látott az előszobában, de félbe-szerbe hagyta a dolgot. A sálját nem vette le, a padlón húzta a végét, és kerek nemezkalapja is a kezében maradt. Zavarták a mozgásban ezek a tárgyak, s nemcsak abban akadályozták meg Vivolocsnovot, hogy kezet nyújtson Nyikolaj Nyikolajevicsnek, hanem abban is, hogy legalább szóban üdvözölhesse.

– Eee-mömö – morogta szórakozottan, és körbenézegette a sarkokat.

– Tegye, ahová akarja – mondta Nyikolaj Nyikolajevics, visszaadva Vivolocsnovnak a beszéd adományát és önuralmát.

Vivolocsnov Lev Nyikolajevics Tolsztojnak azok közé a követői közé tartozott, akiknek a fejében a lángész soha nem nyugvó gondolatai leheveredtek, élvezték a hosszú és felhőtlen pihenést, és jóvátehetetlenül ellaposodtak.

Vivolocsnov azért jött, hogy megkérje Nyikolaj Nyikolajevicset, tartson előadást valami iskolában a politikai száműzöttek javára.

– Én ott már tartottam.

– A politikaiak javára?

– Igen.

– Hát akkor tartson még egyet!

Nyikolaj Nyikolajevics szabódott, és beleegyezett.

A látogatás témája ezzel kimerült. Nyikolaj Nyikolajevics nem tartóztatta Nyil Feoktyisztovicsot. Felállhatott és elmehetett volna. De ő úgy érezte, illetlenség lenne tőle, ha ilyen hamar elmenne. Búcsúzóul még kellett mondani valami eleven, közvetlen szót. Kényszeredett, kellemetlen beszélgetésbe bonyolódtak.

– Dekadenskedik? Misztikára adta a fejét?

– Nem értem, miért?

– Vége van. Emlékszik a zemsztvóra?

– Hát hogyne! Hisz együtt dolgoztunk a választásokkor. A falusi iskolákért hadakoztunk, a tanítók szemináriumáért. Emlékszik?

– Persze. Heves küzdelmek voltak. Maga aztán, úgy rémlik, a népegészség és a beteggondozás érdekében működött. Igaz?

– Egy ideig.

– Iigen. Most meg ezek a faunok meg nimfák, epheboszok és „olyanok leszünk, mint a nap". Ha megöl, se hiszem. Hogy egy ilyen okos ember, akinek humorérzéke van, aki így ismeri a népet... Ugyan, hagyja abba, kérem... Vagy tán beleártom magam... Valami titokba?

– Minek meggondolatlanul dobálózni a szavakkal? Minek vitatkozunk? Maga nem ismeri az én gondolataimat.

– Oroszországnak iskolák és kórházak kellenek, nem faunok és nimfák.

– Senki se vitatja.

– A paraszt meztelen, és felfúvódik az éhségtől...

Efféle bakugrásokkal döcögött előre a beszélgetés. Nyikolaj Nyikolajevics, előre tudva az ilyen próbálkozások hiábavalóságát, magyarázgatni kezdte, hogy mi vonzza őt némelyik szimbolista íróhoz, aztán rátért Tolsztojra.

– Bizonyos határig egyetértek magával. De Lev Nyikolaje-

vics azt mondja, hogy minél jobban behódol az ember a szépségnek, annál távolabbra kerül a jóságtól.

– Maga úgy véli, hogy fordítva? A világot a szépség, a hittitkok meg hasonlók mentik meg, Rozanov és Dosztojevszkij?

– Várjon, majd én magam mondom el, hogy mit gondolok. Azt gondolom, hogy ha az emberben szunnyadó vadállatot áristommal vagy akár a síron túli számadás fenyegetésével lehetne féken tartani, akkor az emberiség jelképe a korbácsos cirkuszi idomár lenne, nem pedig az önfeláldozó prédikátor. De épp az az, hogy az embert évszázadokon át nem a pálca emelte az állat fölébe és ragadta a magasba, hanem a zene: a fegyvertelen igazság ellenállhatatlan ereje, példájának vonzása. Mindeddig azt tartották, hogy az Evangéliumban a parancsolatokba foglalt erkölcsi szentenciák és szabályok a legfontosabbak, de számomra az a legfontosabb, amit Jézus az életből vett példabeszédeiben mond, a hétköznapok fényével világítva meg az igazságot. Ennek az a gondolat a lényege, hogy a halandók közti kapcsolat halhatatlan, és az élet jelképes, mert kifejez valamit.

– Egy szót se értek az egészből. Írjon könyvet róla!

Mikor Vivolocsnov elment, Nyikolaj Nyikolajevicset szörnyű ingerültség fogta el. Haragudott magára, hogy legtitkosabb gondolatai egy részét kifecsegte ennek a tökfilkónak, és még csak a legcsekélyebb hatással se volt rá. Ahogy ez olykor megesik, Nyikolaj Nyikolajevics bosszúsága hirtelen irányt változtatott. Teljesen megfeledkezett Vivolocsnovról, mintha a világon se lett volna soha. Egy másik eset jutott az eszébe. Nem vezetett naplót, de egyszer vagy kétszer egy évben beleírta egy vastag mindenesfüzetbe, ami a legjobban foglalkoztatta a gondolatait. Elővette a füzetet, és nagy, olvasható betűkkel jegyezgetni kezdett. Ezt írta:

„Egész nap magamon kívül vagyok e miatt az ostoba liba miatt. Idejön reggel ez a Schlesinger, itt üldögél ebédig, és két álló óra hosszat untat annak a zagyvaságnak a felolvasásával. A. szimbolista költő verses szövege B. zeneszerző a boly-

gók leheletére, a négy elem hangjára és a többire és a többire írt kozmogonikus szimfóniájához. Türtem, tűrtem, de aztán nem bírtam tovább, könyörgőre fogtam, hogy nem bírom, kíméljen meg tőle.

Hirtelen mindent megértettem. Megértettem, hogy miért olyan siralmasan és kiállhatatlanul hamis ez még a *Faust*-ban is. Mesterséges áligény. Nincs ilyen szükséglete a mai embernek. Ha legyűrik a mindenség talányai, a fizikát bújja, nem Hésziodosz hexametereit.

De nemcsak arról van szó, hogy elavultak, időszerűtlenné váltak ezek a keretek. Nem az a baj, hogy ezek a tűz–víz szellemek megint csak maszatos homályba borítják, amit a tudomány oly tisztán megvilágított. Az a baj, hogy ez a stílus ellentmond a mai művészet szellemének, a lényegének, ösztönző elemeinek.

A valahai földön természetesek voltak ezek a világteremtés-mítoszok, az ember oly ritkán lakta, hogy nem takarta el a természetet. Még mamutok kószáltak a földön, és eleven volt a dinoszauruszok és sárkányok emléke. A ragadozó természet oly nyilvánvalóan mutatkozott meg az embernek, oly érzékelhetően – hátulról neki a nyakának –, hogy talán csakugyan minden tele volt még istenekkel. Ezek az emberiség krónikájának legelső lapjai, épp csak hogy elkezdődött.

Ez a réges-régi világ Rómában ért véget a túlnépesedéssel. Róma a kölcsönistenek és meghódoltatott népek zsibvására volt, kétszintes – égi és földi – tülekedés, ocsmányság, amely hármas hurokkal úgy csavarodott köré, mint a bél tekervényei. Dákok, herulok, szkíták, szarmaták, hiperboreusok, küllőtlen, nehéz kerekek, zsírban úszó szemek, szodomia, dupla toka, művelt rabszolga mint haleledel, írástudatlan uralkodók. Több ember volt a világon, mint bármikor azután, és bele voltak szorítva a Colosseum folyosóiba, és szenvedtek.

És íme ebbe a márvány és arany ízléstelenséghalmazba eljött az a könnyű léptű és ragyogásba öltözött, hangsúlyozottan emberi, szándékoltan vidékies galileai, és attól a pillanat-

tól fogva megszűntek a népek és az istenek, és kezdődött az ember, az ács-ember, a szántóvető-ember, a pásztor-ember, akit a napnyugta bárányai közt talál, az ember, amely egy cseppet sem hangzik büszkén, az ember, amelyet hálásan hirdet az anyák minden bölcsődala és minden képtára a világnak."

II / A Petrovszkije linyiji olyan volt, mint egy pétervári zugocska Moszkvában. Az egymáshoz illő épületek az utca mindkét oldalán, az ízléses, stukkós kapuk, a könyvesbolt, az olvasószoba, a térképészeti intézet, a nagyon ideillő trafik, a nagyon ideillő étterem, az étterem előtt a zömök gyámkövön álló gázlámpák a kerek tejüveg burában.

Télen elkomorult ez a hely, sivár megközelíthetetlenségbe vonult. Komoly, magukra adó, jól kereső szabadfoglalkozásúak laktak itt.

Itt bérelt fényűző agglegénylakást Viktor Ippolitovics Komarovszkij, az első emeleten, ahová széles tölgyfa karfájú széles lépcsőn lehetett feljutni. A mindent gondos figyelemmel kísérő, de látszólag semmibe bele nem avatkozó Emma Ernesztovna, házvezetőnője – dehogyis, csöndes elkülönülésének gondnoka – vezette, láthatatlanul és hallhatatlanul, a háztartását, ő pedig lovagias hálával fizetett érte, ahogy az ilyen gentlemanhez illik, s nem tűrt vendégeket, női látogatókat a házában, mert az összeegyeztethetetlen lett volna házvezetőnője zavartalan vénkisasszonyéletével. Kolostori béke honolt náluk – a függönyök összehúzva, sehol egy porszem, sehol egy folt, mint a műtőben.

Vasárnaponként ebéd előtt Viktor Ippolitovicsnak az volt a szokása, hogy sétált egyet a buldogjával a Petrovkán meg a Kuznyeckij moszton, és az egyik sarok mögül kilépett Konsztantyin Illarionovics Szatanidi, színész és szenvedélyes kártyás, és csatlakozott hozzájuk.

Együtt koptatták tovább a járdát, rövid történetkéket és megjegyzéseket cseréltek, amelyek oly szaggatottak, jelentéktelenek és a világon mindent semmibe vevők voltak, hogy

akár bégethettek is volna, csak az volt a fontos, hogy a Kuznyeckij moszt mindkét oldalát megtöltsék hangos, szégyentelenül lihegő s mintegy a tulajdon rezgésében fuldokló basszusukkal.

12 / Kikupálódott az idő. – Kop-kop-kop – doboltak a vízcseppek az esővízcsatornák és párkányzatok vasán. Tető tetőnek kopogott-felelgetett, mint tavasszal. Kimelegedett.

Egész úton úgy ment, hogy nem volt magánál, és csak hazaérkezve fogta fel, hogy mi történt.

Otthon nem aludtak. A kislány megint kábulatba esett, és dermedten ereszkedett le a mama toalettasztalkája elébe a halványlila, majdnem fehér, csipkés ruhában meg a hosszú fátyolban, amiket egy estére vett kölcsön a műhelyben, mintha jelmezbálba ment volna. Ült a tükörképe előtt, és semmit se látott. Aztán összekulcsolt kezét az asztalra tette, és ráejtette a fejét.

Ha mama megtudja, megöli. Megöli, és végez magával.

Hogy történt? Hogy történhetett meg? Most már késő. Hamarabb kellett volna gondolkodni.

Ő most már – hogy is hívják ezt? – bukott nő. Ő egy francia regénybeli nő, és holnap elmegy a gimnáziumba, és ott fog ülni egy padban azokkal a lánykákkal, akik hozzá képest még csecsemők. Uramisten, uramisten, hogy történhetett ez?

Egyszer, sok-sok év múlva, majd ha lehet, elmondja Olja Gyeminának. Olja átfogja az ő fejét, és felzokog.

Odakinn pilinkéltek a cseppek, beszélgetett az olvadás. Az utcán valaki döngette a szomszéd kapuját. Lara fel se emelte a fejét. Reszketett a válla. Sírt.

13 / – Ó, Emma Ernesztovna, nem baj, angyalom. Elegem van belőle.

Mindenfélét széthajigált a szőnyegen meg a pamlagon, kézelőket és ingmelleket, betaszigálta meg kihúzogatta a sublót fiókjait, azt se tudva, hogy mit keres.

Mindenáron kellett neki a lány, de ezen a vasárnapon nem

volt rá lehetőség, hogy lássa. Keringett a szobában, mint a vadállat, nem találta a helyét.

Döbbenetes volt átszellemült szépségében. Lenyűgöző volt a keze, ahogy csak a magasrendű, nemes, fennkölt formába öntött gondolat lehet lenyűgöző. A szállodai szoba tapétájára vetülő árnyéka ronthatatlansága sziluettjének látszott. Az ing olyan ártatlanul és szorosan simult a mellére, mint a rámára feszített hímzővászon.

Komarovszkij a kis utca aszfaltján kocogó ráérős lovak ritmusára dobolt az ablaküvegen. – Lara – suttogta, és behunyta a szemét, és gondolatban megjelent előtte a feje az ő karján, az alvó feje, a leeresztett szempillája, a kislány, aki nem tudja, hogy nézik, órákig, álmatlanul, szüntelenül. A párnán rendetlenül szétterülő haja szépsége füstjeként marta Komarovszkij szemét, és beszivárgott a lelkébe.

Nem sikerült a vasárnapi sétája. Lépegetett egyet-kettőt a járdán a Jackkel, és megállt. Elképzelte a Kuznyeckij misztot, Szatanidi vicceit, a szembejövő ismerősök áradatát. Nem, ezt nem bírja ki! Milyen utálatos lett ez az egész! Visszafordult. A kutya meglepődött, rosszalló tekintettel meredt rá a földről, és kelletlenül kullogott utána.

Mi ez a makacs káprázat! – gondolta. – Mi van mögötte? Mi ez, ébredő lelkiismeret, részvét vagy megbánás? Vagy nyugtalanság? Hiszen tudja, hogy otthon van a kislány, biztonságban. Hát akkor miért nem megy ki a fejéből?

Komarovszkij bement a kapun, felment a lépcsőn a fordulóig, azon is végigment. Háromosztású ablak volt a fordulón, díszcímerekkel az üveg sarkában. Színes fényfoltok hullottak az ablakról a földre meg az ablakdeszkára. A második lépcsőszakasz felénél megállt Komarovszkij.

Nem adhatja át magát ennek a gyötrő, emésztő vágynak! Nem gyerek, tisztában kell lennie vele, hogy mi történik, ha ez a kislány, megboldogult barátja lánya, ez a gyerek játékszerből a rögeszméjévé lesz. Össze kell szednie magát! Hűnek kell lennie önmagához, nem szabad megváltoztatni a szokásait. Különben minden összeomlik.

Komarovszkij úgy megszorította a széles karfát, hogy fájt, egy pillanatra lehunyta a szemét, elszántan sarkon fordult, és elindult lefelé. A fényfoltos lépcsőfordulón elkapta a buldog áhítatos pillantását. A Jack, fejét felemelve, úgy nézett rá alulról felfelé, mint egy lógó pofájú, nyáladzó öreg törpe.

A kutya nem szerette a kislányt, eltépte a harisnyáját, üvöltött és vicsorgott rá. Féltette a gazdáját Larától, mintha attól tartana, hogy megfertőzi valami emberi tulajdonsággal.

– Ó, hát így áll a dolog! Azt hiszed, marad minden a régiben? Szatanidi, a hitványságok, az anekdoták, mi? Hát nesze, nesze, nesze, nesze!

Bottal, lábbal ütötte-rúgta a buldogot. A Jack vonítva és nyüszítve kitépte magát a kezéből, és remegő fenékkel felbicegett a lépcsőn, megkaparta az ajtót, ment panaszkodni Emma Ernesztovnának.

Napok és hetek teltek el.

14 / Ó, micsoda bűvös kör volt ez! Ha csak undort keltett volna Larában, hogy Komarovszkij betört az életébe, fellázad, és kiszabadítja magát. De nem volt ilyen egyszerű a dolog.

Hízelgett a kislánynak, hogy ez az őszülő szép férfi, aki apja lehetne, akinek tapsolnak a gyűléseken, akiről írnak az újságban, pénzt és időt fecsérel rá, bálványának nevezi, színházba meg hangversenyre hordja, és „elősegíti a szellemi fejlődését", ahogy mondják.

Ő pedig még csak barna ruhás, serdülő gimnazista volt, ártatlan iskolai összebeszélések és csínytevések titkos résztvevője. Ha Komarovszkij hevesen udvarolt neki valahol egy hintóban a kocsis előtt vagy a páholyelőtér egy zugában az egész színház szeme láttára, ebben őt a le nem leplezett vakmerőség nyűgözte le, és utánzásra buzdította benne az ébredező kisördögöt.

De ez a kihívó iskolás csínytevőkedv hamar elmúlt. Hosszú időre megfészkelt benne a letörtség, a meg-megsajduló fájda-

lom, az önmagától való irtózás. És állandóan álmos volt. A rövid éjszakáktól, a sírástól és az örökös fejfájástól, a tanulástól és az általános fizikai fáradtságtól.

15 / Átok volt rajta Komarovszkij, gyűlölte. Mindennap újra sorban elgondolta ezeket.

Most már egész életére a rabja. Mivel igázta le? Mivel zsarolja ki az engedelmességét, s hogy ő megadja magát, teljesíti a kívánságait, kendőzetlen szégyene borzongásával szerez gyönyörűséget neki? Azzal, hogy idősebb nála, hogy mama anyagilag függ tőle, hogy őt, Larát, olyan ügyesen ijesztgeti? Nem, nem és nem. Ez mind csak olyan üres mondás.

Nem ő függ a férfitól, hanem az tőle. Hiszen látja, mennyire vágyódik utána. Neki nincs félnivalója, az ő lelkiismerete tiszta. Neki kell szégyellnie magát, és félnie, ha ő leleplezi. Csak hát épp ez az, hogy ő ezt soha meg nem teszi. Ehhez őbenne nincs elég aljasság, ami Komarovszkij legnagyobb erőssége az alávetettekkel és gyengékkel szemben.

Hát ez a különbség köztük. Ezért olyan félelmes az élet. Mivel taglózza le az embert, villámmal, mennydörgéssel? De hogy, sunyi pillantásokkal, suttogó rágalommal. Csupa fondorlat és kétértelműség. Csak egy kis kilógó szál, mint a pókhálóban, meghúzta, és neki már vége is, nem bír kivergődni a hálóból, csak még jobban belegabalyodik.

És az aljas és gyenge uralkodik az erősön.

16 / Azt mondja magában: És ha férjnél volna? Mi lenne a különbség? Az álokoskodások útjára lépett. De néha reménytelen bánat fogta el.

Hogy nem szégyelli magát, a lábánál fetreng, és kérleli: „Ez így nem mehet tovább. Gondold meg, hogy mit műveltem veled! Egyre lejjebb csúszol a lejtőn. Valljuk be anyádnak! Elveszlek."

És sírt, és erősködött, mintha Lara vitatkozott, ellenkezett volna. De hát ez mind csak szó volt, és Lara oda se figyelt ezekre az üres, tragikus frázisokra.

És a férfi továbbra is csak vitte őt hosszú fátylasan annak a rémséges vendéglőnek a különtermeibe, ahol az inasok és az étekfogók utánanéztek, és mintegy levetkőztették a pillantásaikkal. És ő egyre azon tűnődött magában, hogy vajon az a szerelem, hogy megalázzák, akit szeretnek?

Egyszer álmodott valamit. Mintha a föld alatt volna, és csak a bal oldala meg a válla maradt meg belőle, és a jobb lábfeje. A bal mellbimbójából egy marék fű nő, és a földön azt éneklik, hogy *Fekete szemű, fehér keblű,* meg azt, hogy *Ne menj, Masa, túl a vízen.*

17 | Lara nem volt vallásos. A szertartásokban nem hitt. De ahhoz, hogy elviselje az életet, néha szükséges volt, hogy valami belső zene kísérje a lépteit. Minden alkalommal nem költhette maga az ilyen zenét. Ezzel a zenével Isten szólt az életről, és Lara Isten szavát siratta a templomban.

December elején egyszer, mikor Lara azt érezte a lelkében, amit a *Vihar*-béli Katyerina, olyan érzéssel ment el imádkozni, hogy most aztán megnyílik a föld alatta, és leomlanak a templom bolthajtásai. És méltán. És mindennek vége lesz. Csak az a kár, hogy elhozta magával azt a fecsegő Olja Gyeminát is.

– Prov Afanaszjevics – súgta a fülébe Olja.

– Sss. Maradj nyugton, légy szíves! Miféle Prov Afanaszjevics?

– Prov Afanaszjevics Szokolov. Az unokanagybácsikánk. Amelyik olvas.

„Ahá, a zsoltárolvasóról beszél. Tyiverzinék rokona." – Sss! Hallgass már! Ne zavarj, kérlek szépen!

Az istentisztelet elejére érkeztek. Azt a zsoltárt énekelték, hogy „Áldjad, lelkem, Uradat Istenedet, Minden énbennem dicsérje Szent Nevét".

A templom elég üres volt és visszhangos. Csak elöl tolongott az imádkozók sűrű tömege. Új épület volt a templom. A szárnyas ablak nem színes üvege nem szépítette meg a behavazott szürke kis utcát, se az előtte cikázó járókelőket. En-

nél az ablaknál állt az egyházközségi gondnok, és rá se hederítve az istentiszteletre, egy rongyos, süket félkegyelmű aszszonyt kárpált, és a hangja éppolyan kincstári és hétköznapi volt, mint az ablak meg a kis utca.

Míg Lara, lassan kerülgetve az imádkozókat, kezében rézpénzt szorongatva ment a kijárathoz gyertyáért magának meg Oljának, s ugyanolyan óvatosan, hogy meg ne lökjön senkit, vissza is ment, addig Prov Afanaszjevics már el is darálta a kilenc boldogságot, úgy, mint amit nélküle is igen jól ismer mindenki.

Boldogok a lelki szegények... Boldogok, akik sírnak... Boldogok, akik éhezik és szomjúhozzák az igazságot...

Lara, ahogy ment, összerezzent és megtorpant. Ez róla szól. Azt mondja: irigylésre méltó az eltiportak sorsa. Nekik van mit mondaniuk magukról. Előttük az élet. Így gondolta Jézus. Ez a Jézus véleménye.

18 / A Presznya napjai voltak. Ők épp a felkelés övezetében laktak. Néhány lépésnyire tőlük, a Tveri utcán barikádot építettek. A fogadószoba ablakából látni lehetett. Az ő udvarukból cipelték vödörszám a vizet, hogy leöntsék vele a barikádot, és jégpáncéllal forrasszák össze a követ és vashulladékot, amiből építették.

A szomszédos udvarban volt a munkáscsapatok tagjainak gyülekezőhelye, olyan orvosi- és étkezőállomás-féle.

Két kisfiú jött be az udvarba. Lara ismerte őket. Az egyik Nyika Dudorov volt, Nagya barátja, nála ismerkedtek meg. Olyanfajta volt, mint Lara, egyenes, büszke, szófukar. Hasonlított hozzá, hát nem érdekelte Larát.

A másik egy Antyipov nevű reálista, az öreg Tyiverzinánál, Olja Gyemina nagymamájánál lakott. Valahányszor Lara meglátogatta Marfa Gavrilovnát, vette észre, hogy milyen nagy hatással van a fiúra. Pasa Antyipov még olyan gyermekien egyszerű volt, hogy nem is titkolta, milyen boldog a Lara látogatásával, mintha Lara, mondjuk, bárányfelhős, friss füves nyírfaliget volna rekkenő hőség idején, és ő gondtalanul

kimutathatná iránta való kisborjú-lelkesedését, nem tartva tőle, hogy kinevetik érte.

Amint Lara észrevette, mennyire hat rá, öntudatlanul mindjárt kihasználta. Mellesleg a szelíd és alkalmazkodó természet idomításához komolyan csak néhány év múlva látott hozzá, barátságuk sokkal későbbi szakaszában, mikor Patulja már tudta, hogy halálosan szerelmes belé, és számára már nincs visszaút.

A kisfiúk a legrettenetesebb és legfelnőttebb játékot játszották, háborúsdit, méghozzá olyat, amelyért akasztottak és száműztek. De a hátul megcsomózott csuklyájuk kimutatta bennük a gyereket, leleplezte, hogy még van apjuk meg anyjuk. Lara úgy nézett rájuk, mint a nagy a kicsire. Az ártatlanság hamva volt veszélyes szórakozásaikon. És minden egyében is rajta maradt, amihez hozzáértek. A fagyos estén, amelyet úgy benőtt a bolyhos zúzmara, hogy sűrűségében már nem is fehérnek látszott, hanem feketének. A sötétkék udvaron. A szemben lévő házon, ahol a kisfiúk rejtekeztek. És főképp az onnanfelől csattogó állandó pisztolylövéseken. „A kisfiúk lőnek" – gondolta Lara. Nem Nyikáról és Patuljáról gondolta ezt, hanem az egész lövöldöző városról. „Tisztességes, jó kisfiúk – gondolta. – Jók, azért lőnek."

19 / Megtudták, hogy ágyútüzet nyithatnak a barikádra, és az ő házuk is veszélyben van. Késő volt már arra gondolni, hogy elmennek Moszkva valamelyik másik részébe ismerősökhöz, körül volt zárva a kerületük. Közelebb, a körön belül kellett valami zugot keresni. Eszükbe jutott a Montenegro.

Kiderült, hogy nem ők az elsők. Tele volt a szálloda. Sokan jártak úgy, mint ők. A régi időkre való tekintettel odaígérték nekik a fehérneműs kamrát.

Három batyuba kötötték a legszükségesebbet, hogy bőröndökkel ne vonják magukra a figyelmet, és tologatták egyik napról a másikra a szállodába költözést.

A műhelyben uralkodó patriarkális szokáserkölcsökhöz híven az utolsó percig dolgoztak, nem törődtek a sztrájkkal.

De egy hideg, csüggesztő alkonyaton becsöngettek az utcáról. Valaki jött is befelé, tele neheztelő szemrehányással. Kérették a főnöknőt a főbejárathoz. Faina Szilantyjevna kiment az előszobába, hogy kifogja a szelet a szenvedélyek vitorlájából.

– Ide, ide, lánykák! – hívta ki hamarosan a varrónőket, és sorban mindegyiket bemutatta a jövevénynek. Az mindannyiukkal kezet fogott, mély érzéssel és esetlenül, megbeszélt valamit Fetyiszovával, és elment.

Ahogy visszamentek a varrónők a terembe, mindjárt kötözgetni kezdték a kendőjüket, nyújtogatták a kezüket a fejük fölé, úgy szuszakolták bele magukat a szűk kisbundákba.

– Mi történt? – kérdezte Amalija Karlovna, mert ekkor ért oda.

– Elküldtek bennünket, madame. Sztrájkolunk.

– De hát én... Mit vétettem maguknak? – Madame Guichard sírva fakadt.

– Ne búsuljon, Amalija Karlovna! Nem haragszunk mi magára, nagyon is hálásak vagyunk magának. De hát nem is magáról meg rólunk van szó. Most mindenki így csinál, az egész világ. Hát tehetünk ellene?

Mind elment egytől egyig, még Olja Gyemina is, meg Faina Szilantyjevna, aki búcsúzóul odasúgta a főnöknőnek, hogy a tulajdonosnő és az intézmény érdekében rendezi ezt az álsztrájkot. De az csak nem nyugodott meg.

– Micsoda ocsmány hálátlanság! Mennyire félreismerhetjük az embereket, gondolj csak bele! Hogy én milyen jó szívvel voltam ehhez a kölyökhöz! De jó, mondjuk, hogy az még gyerek. Hanem az a vén boszorkány!

– Értse meg, anyuka, nem tehetnek kivételt magával! – vigasztalta Lara. – Magára senki se haragszik. Ellenkezőleg. Ami itt most történik körülöttünk, mind az emberért van, a gyengék védelmére, a nők és gyerekek javára. De igen, igen, csak ne csóválja olyan hitetlenül a fejét! Ez fordítja egyszer majd jobbra a sorsunkat, az enyémet meg a magáét.

De anyja csak nem értette.

– Mindig így teszel – mondta szipogva. – Mikor már úgyis tótágast áll minden az ember fejében, akkor te összezagyválsz valami olyat, hogy csak leesik az állam. A fejemre rondítanak, és kiderül, hogy csak az én érdekemben. Úgy látszik, meghülyültem vénségemre.

Rogya a kadétiskolában volt. Lara meg az édesanyja magukban ténferegtek az üres lakásban. A világítatlan utca üres szemmel nézett be a szobákba. A szobák ugyanolyan pillantással feleltek.

– Menjünk a szállodába, anyuka, míg be nem sötétedik! Hallja, anyuka? Ne halogassuk, most menjünk!

– Filat, Filat – hívták a házmestert. – Filat, galambocskám, kísérj el bennünket a Montenegróba!

– Igenis, nagyságos asszony.

– Fogd ezeket a batyukat, aztán majd nézegess be ide, Filat, légy szíves, míg ez a cirkusz tart! És ne felejts el magot meg vizet adni Kirill Mogyesztovicsnak! És kulcsra zárj mindent! Igen, és légy szíves, szaladj majd el hozzánk időnként!

– Igenis, nagyságos asszony.

– Köszönöm, Filat. Jézus legyen veled! Na, üljünk le búcsúzóul, és isten hírével!

Kiléptek az utcára, és olyan furcsa volt nekik a levegő, mint hosszú betegség után. A fagyos, megszépült nagy térség kerek, esztergált, sima hangokat görgetett minden irányba. Csettentek, dörrentek, buhogtak a sortüzek és egyeslövések, meg-megrogyasztva a messzeséget.

Mondhatott Filat, amit akart, Lara és Amalija Karlovna úgy vélte, vaktölténnyel lőnek.

– Szamár vagy te, Filat. Hisz magad is beláthatod, hogyne lenne vaktöltény, mikor nem látni, ki lő. Szerinted a Szentlélek lövöldöz vagy mi? Hát persze hogy vaktöltény.

Az egyik útkereszteződésnél megállította őket az őrjárat. Átkutatták őket, tetőtől talpig pimaszul végigsimogatták a vihogó kozákok. Állszíjas tányérsapkájuk hetykén félrevágva. Mind félszeműnek látszottak benne.

De nagy szerencse, gondolta Lara, hogy míg el vannak

vágva a város többi részétől, nem kell találkoznia Komarovszkijjal. Anyja miatt nem tud szakítani vele. Nem mondhatja: ne fogadja, mama! Mert akkor minden kiderül. No és aztán? Miért fél tőle? Jaj, Istenem, szakadjon össze a világ, csak már vége lenne ennek! Istenem, Istenem, Istenem! Mindjárt itt esik össze az utca közepén az undortól! Mi is volt a címe annak a rémséges képnek azzal a kövér rómaival az első szeparéban, ahol elkezdődött az egész? „A nő avagy a váza." Hát persze. Az az. Híres kép. „A nő avagy a váza." Ő akkor még nem volt nő, hogy felérjen az ilyen drága holmival. Majd csak aztán. Oly fényűzően volt megterítve az asztal.

– Hova rohansz, mint az őrült? Nem tudlak utolérni – sírdogált mögötte Amalija Karlovna zihálva és nehezen tartva vele a lépést. Lara gyorsan ment. Vitte valami erő, mintha a levegőben lépegetett volna, valami büszke, lelkesítő erő.

„Ó, milyen kihívóan csattognak a lövések! – gondolta. – Boldogok vagytok, mikor szidalmaznak, boldogok, akiket leköpdösnek. Isten éltessen benneteket, lövések! Lövések, lövések, nektek is ugyanez a véleményetek."

20 / A Gromeko testvérek háza a Szivcev Vrazsek utca meg egy másik kis utca sarkán állt. Alekszandr Gromeko is, Nyikolaj Gromeko is kémiaprofesszor volt, az első a Péter Akadémián, az utóbbi az egyetemen. Nyikolaj Alekszandrovics nőtlen volt, Alekszandr Alekszandrovicsnak meg Anna Ivanovna volt a felesége, lánynevén Krüger, egy vasgyáros lánya – a vasgyáros uráli, Jurjatyin környéki hatalmas erdős nyaralóbirtokán felhagyott, jövedelmet nem hozó bányák voltak.

Egyemeletes ház volt. Fenn a lakás, a hálók, a tanulószoba, Alekszandr Alekszandrovics dolgozószobája és a könyvtár, Anna Ivanovna kis szalonja és Tonya meg Jura szobája, lenn a vendégfogadás. Pisztáciazöld, földig érő függönyök, tükrös fényfoltok a zongora fedelén, akvárium, olajzöld bútorok és hínárszerű szobanövények: olyan volt az a földszint, mint az álmosan ringó zöld tengerfenék.

Gromekóék művelt emberek voltak, vendégszeretők és nagy rajongói és értői a zenének. Sokszor hívtak társaságot, és kamarazeneesteket rendeztek, zongoratriók, hegedűszonáták, vonósnégyesek szerepeltek a műsoraikon.

1906 januárjában, nem sokkal azután, hogy Nyikolaj Nyikolajevics külföldre utazott, a Szivcev Vrazsek utcai házban a következő szokásos kamaraestre készültek. Úgy tervezték, hogy egy Tanyejev iskolájából frissen kikerült kezdő hegedűszonátáját fogják előadni, és Csajkovszkij a-moll trióját.

Már előző este megkezdődtek az előkészületek. Máshová tették a bútorokat, hogy legyen hely a fogadóteremben. A zongorahangoló a sarokban százszor is ugyanazt az egy hangot nyúzta, majd gyöngyfüzér-arpeggiókat szalajtott ki a keze alól. A konyhán baromfit kopasztottak, zöldséget tisztítottak, és mustárt kavartak össze provánszi olajjal a mártásokhoz és salátákhoz.

Már reggel megérkezett hátramozdítani Sura Schlesinger, Anna Ivanovna testi-lelki jó barátnője és bizalmasa.

Sura Schlesinger magas, cingár nő volt, szabályos, kicsit férfias arca némileg hasonlított a cárra, kivált mikor rajta volt a félrecsapott szürke karakülkucsmája, amit vendégségben se vett le, csak felemelte egy kicsit a rátűzött fátylacskát.

Bánat vagy sok munka idején kölcsönös megkönnyebbülésére szolgált a barátnőknek a beszélgetés. Úgy könnyebbültek meg, hogy egyre fullánkosabban csipkelődtek egymással. Viharos jelenet támadt, de hamarosan sírással és kibéküléssel végződött. Ezek a rendszeres veszekedések mindkettejükre megnyugtatóan hatottak, mint a pióca a vértolulásos betegre.

Sura Schlesinger már férjnél volt néhányszor, de ahogy elvált, tüstént elfelejtette a férjeit, és oly csekély jelentőséget tulajdonított nekik, hogy szokásaiban megmaradt a magányosan élő nő hideg mozgékonysága.

Sura Schlesinger teozófus volt, de a pravoszláv istentisztelet rendjét magát is oly remekül tudta, hogy toute transportée, az ekszták csúcsán meg se tudta állni, hogy ne súgjon az

istentiszteletet celebrálóknak, mit mondjanak vagy énekeljenek. „Halld meg, Uram", „Akit minden időben", „Aki a keruboknál tiszteltebb" – hallatszott folyton a rekedt, szaggatott hadarása.

Sura Schlesinger értett a matematikához, az indiai misztikához, tudta a moszkvai konzervatórium legnevezetesebb tanárainak a címét, tudta, hogy ki kivel él, és isten tudja, még mi mindent nem tudott. Ezért döntőbírónak és szervezőnek hívták az élet minden komoly eseménye alkalmával.

A mondott időben gyülekezni kezdtek a vendégek. Megérkezett Adelaida Filippovna Ginc, megjöttek Fufkovék, Bászurman úr és neje, Verzsickijék, Kavkazcev ezredes. Esett a hó, és mikor kinyitották a főkaput, a levegő csomókban összegubancolódva száguldott el mellette, mintha a felvillanó kicsi és nagy hópelyhek gubancba rántották volna. A férfiak nagy, lötyögő botosban jöttek be a hidegről, s mind a szórakozott, esetlen medvét játszotta, a fagyban kipirult feleségek pedig, a kisbundákban, amelyeknek a két felső gombja nyitva volt, a hátracsúszott bolyhos kendőkben, a zúzmarás hajukkal, épp ellenkezőleg, hétpróbás hüncutot formáztak, magát a megtestesült ármányt, akinek a szeméből se néz ki jó.

– Kjui unokaöccse – futott végig a suttogás, mikor megérkezett az első ízben meghívott zongorista.

A terem két végén nyitva voltak az oldalajtók, azokon át belátszott az ebédlőből a terített asztal, amely hosszú volt, mint a téli út. Belevillant a szembe az élénk színű berkenyepálinka a csiszolt üvegekben. Rabul ejtették a képzeletet az olajos-ecetes készletek: ezüst alátéteken kicsi korsócskák, a vadhúsok és előételek festői képe, még a gúlába hajtogatott szalvéták is, amelyek a terítékeket koronázták, s még a kosarakban illatozó, mandulaszagú cinerária is étvágygerjesztő volt. Hogy a földi táplálék elfogyasztásának áhított pillanatát ne késleltessék, mindenki igyekezett minél előbb magához venni a szellemi táplálékot. Sorba ültek a teremben.

– Kjui unokaöccse – újult meg a suttogás, mikor a zongorista a hangszerhez ült. Elkezdődött a hangverseny.

A szonátáról tudták, hogy unalmas, izzadságszagú, kimódolt. Meg is felelt a várakozásnak, csak még szörnyen terjengős is volt.

Ezen vitatkozott Kerimbekov, a kritikus a szünetben Alekszandr Alekszandroviccsal. A kritikus szidta a szonátát, Alekszandr Alekszandrovics meg védte. Körül dohányoztak és zajongtak, ide-oda tologatták a székeket.

De megint csak a szomszéd szobában ragyogó vasalt terítőre estek a tekintetek. Mindenki azt javasolta, hogy haladéktalanul folytassák a hangversenyt.

A zongorista rásandított a közönségre, és bólintott a partnereinek, hogy kezdhetik. A hegedűs meg Tiskevics meglendítette a vonót. Felzokogott a trió.

Jura, Tonya és Misa Gordon – aki most a fél életét Gromekóéknál töltötte – a harmadik sorban ült.

– Jegorovna integet – súgta oda Jura az előtte ülő Alekszandr Alekszandrovicsnak.

Agrafena Jegorovna, a Gromeko család ősz, öreg szobalánya ott állt a terem küszöbén, és kétségbeesett pillantásokat vetve Jurára és éppoly határozottan böködve fejével Alekszandr Alekszandrovics felé, adta értésére Jurának, hogy tüstént beszélnie kell a gazdával.

Alekszandr Alekszandrovics arra fordította a fejét, szemrehányóan nézett Jegorovnára, és vállat vont. De Jegorovna nem tágított. Hamarosan süketnéma-beszélgetés alakult ki közöttük a terem egyik végéből a másikba. Az emberek oda-odanéztek. Anna Ivanovna megsemmisítő pillantásokat vetett a férjére.

Alekszandr Alekszandrovics felállt. Tenni kellett valamit. Elvörösödött, halkan körbekerülte a termet, odament Jegorovnához.

– Nem szégyelli magát, Jegorovna! Mi jut eszébe? Na, ki vele gyorsan, mi történt?

Jegorovna súgott neki valamit.

– Miféle Montenegróból?

– Hát a penzióból.

– No és?

– Sürgősen kéretik. Valakijük a végét járja.

– Még hogy a végét járja! Képzelem. Nem lehet, Jegorovna. Ha befejezik a darabot, megmondom. De addig nem lehet.

– Itt vár a szobapincér. Meg a bérkocsis. Mondom, hogy haldoklik egy ember, nem érti? Egy úrhölgy.

– Nem lehet. Olyan nagy valami az az öt perc?

Alekszandr Alekszandrovics ugyanolyan halkan osont a helyére a fal mellett, és leült, homlokát ráncolva és orrnyergét dörzsölgetve.

Az első tétel után odament az előadókhoz, s míg dörgött a taps, megmondta Fagyej Kazimirovicsnak, hogy érte jöttek, valami baj van, abba kell hagyni a muzsikálást. Aztán a hallgatósághoz fordult, és egy kézmozdulattal lecsendesítette a tapsot:

– Uraim! – kiáltotta. – Egyelőre abba kell hagynunk a triót. Részvétünk Fagyej Kazimirovicsnak. Bánat érte. Távoznia kell körünkből. Nem szeretném most egyedül hagyni. Lehet, hogy szüksége lesz rám. Vele tartok. Jurocska, eredj, galambocskám, mondd meg Szemjonnak, álljon a bejárat elé, már régen befogott. Nem búcsúzom, uraim. Kérem, maradjanak! Nem leszek sokáig távol.

A kisfiúk megkérték Alekszandr Alekszandrovicsot, hadd kocsikázzanak vele az éjszakai fagyban.

21 / Bár ismét a megszokott mederben folydogált az élet, még december elmúltával is lövöldöztek imitt-amott, és az új tüzek is, amilyenek mindig vannak, azok is mintha még az egészen el nem hamvadtak maradékai lettek volna.

Soha még ilyen messze és soká nem kocsikáztak, mint ezen az éjszakán. Egy karnyújtásnyira volt – a Szmolenszki bulvár, a Novinszki bulvár meg a Szadovaja felé. Csak a ködös, vadállati fagy darabokra tagolta a kisiklott térséget, mintha bizony nem ugyanaz volna mindenütt a világon. A máglyák loboncos, cafatos füstje, a csikorgó léptek, a nyiszogó szán-

talpak azt sugallták, mintha isten tudja, milyen régen mennének, bele valami rémítő távolokba.

A szálloda előtt keskeny, elegáns szánba fogott ló állt, bepólyált csüddel, hátán lópokróc. A kocsis az utasok helyén ült, bebugyolált fejét átfogva kabátos karjával, hogy felmelegedjen.

Odabenn a portán meleg volt, a bejáratot a ruhatártól elválasztó korlát mögött hangosan horkolva, s ezzel fel-felébresztve magát, szundikált a portás – a ventilátor dongása, a fűlő kályha zümmögése, a forró szamovár sziszegése altatta el.

Baloldalt a tükör előtt egy püffedt arcú, kifestett, lisztesre púderozott hölgy állt. Könnyű rövid bunda volt rajta, nem ilyen időre való. Az emeletről várt valakit a hölgy, és háttal fordulva a tükörnek, hol a jobb, hol a bal válla felett nézegette magát, hogy szép-e hátulról.

Az utcára nyíló ajtón beormótlankodott az elgémberedett kocsis. A köntöse formája is olyan volt, hogy a pékcégér fonott mákosára emlékeztetett benne, s ahogy szakadtak róla a páragomolyok, még erősebb lett a hasonlóság.

– Gyünnek-e má, mamzell? – kérdezte a tükrös hölgytől. – Csak a ló fagy meg, ha ilyen magukfélével akad össze az ember.

Ami a huszonnégyesben történt, apróság volt a személyzet megszokott napi bosszúságai közt. Percenként cserregtek a csengők, és előröppentek a kis számok a falon a hosszúkás üvegdobozban, jelezve, hogy hol, hányas szobában őrjöngenek, és maguk se tudva, mit akarnak, háborgatják a szobapincéreket.

Most épp azt a vén bolond Gisarovát itatták gyógyszerrel a huszonnégyesben, adtak neki hánytatót, és kimosták a gyomrát-belét. Glasa szobalány azt se tudta, hol áll a feje, mosta a padlót, hordta ki a piszkos vedreket, hordta be a tisztákat. De ez a mai vihar már jóval ez előtt a felfordulás előtt kitört a pincérszobában, még mikor nyoma se volt ennek az egésznek, mikor még nem küldték el Tyereskát bérko-

csin a doktorért meg azért a szerencsétlen cincogóért, mikor még nem jött meg Komarovszkij, és nem tolongott annyi ember a folyosón az ajtó előtt, hogy eljárni se lehetett tőlük.

A mai heves vita azért lángolt fel a személyzetiben, mert még napközben valaki ügyetlenül fordult meg a tálalóból kivezető szűk átjáróban, és véletlenül meglökte Sziszoj pincért, épp abban a pillanatban, mikor Sziszoj meggörnyedve, nagy lendülettel kilódult az ajtóból a folyosóra, magasba emelt jobb kezén teli tálcát egyensúlyozva. Leejtette a tálcát, kiöntötte a levest, és eltörte az edényt, három mélytányért meg egy laposat.

Sziszoj mind azt hajtogatta, hogy a mosogatólány volt az, őt vonják felelősségre, az ő béréből fogják le. Késő este volt már, tíz óra elmúlt, a személyzet fele hamarosan végez, de ők még mindig ezen huzakodtak.

– Keze-lába reszket, egyébre se gondol éjjel-nappal, csak a pálinkásüveget csókolgatja, mintha a hites felesége volna, iszik, mint a gödény, jól beivott, aztán persze meglökték, eltörték neki az edényt, kiöntözték a hallevest. Ugyan ki lökött meg, te vágott szemű ördög, te sátánfajzat? Ki lökött meg téged, te asztrakáni dögvész, te szégyentelen?

– Mondottam már, Matrjona Sztyepanovna, modorálja magát!

– Hát ha még volna miért ekkora hűhót csapni, tányért törtelni. Nagy valami, mondhatom, ez a madám Elad Ám, ez a körúti nebáncsvirág, jó dolgában bekapott egy kis arzént a kiérdemesült ártatlanság. Itt élnek a Montenegro szobáiban, aztán még nem láttak pletykafészket meg szoknyapecért!

Misa és Jura a szobaajtó előtt sétálgatott a folyosón. Semmi se úgy volt ám, ahogy Alekszandr Alekszandrovics elképzelte. Ő azt gondolta, hegedűs, tragédia, nemes és tiszta dolog. De ez, az ördög tudja, mi ez. Szenny, botrány és egyáltalán nem gyereknek való.

A kisfiúk a folyosón topogtak.

A szobainas odalépett hozzájuk.

– Menjenek be a nénikéjükhöz, fiatalurak – kérte őket már

másodszor csöndes, lassú beszédével. – Menjenek csak be bátran! Most már jól van, legyenek nyugodtak. Most már elmúlt neki. De itt nem lehet állni. Itt máma szerencsétlenség történt, eltörött a drága edény. Láthassák, kiszolgálunk, szaladgálunk, szorosság van. Menjenek be!

A fiúk szót fogadtak.

Odabenn az égő petróleumlámpát kihúzták a rezervoárból, amelyben az ebédlőasztal felett függött, és kivitték a poloskától bűzlő deszka válaszfalon át a lakosztály másik felébe.

Ott volt a hálósarok, poros, felhajtható függöny választotta el az előszobától és az illetéktelen tekintetektől. Most a zűrzavarban elfelejtették leengedni. Az alja fent lógott a deszkafal peremén. A lámpa egy lócán állt az alkóvban. Ez a sarok oly élesen meg volt világítva alulról, mint a rivalda.

Itt jódot vettek be, nem arzént, ahogy a mosogatólány tévesen epéskedett. Fanyar, szájösszehúzó szag töltötte be a lakosztályt, amilyen az újdióé, mikor még rajta az érintésre feketedő puha, zöld burka.

A válaszfal mögött egy lány mosta a padlót, és az ágyon, egy víztől, könnytől, izzadságtól csatakos, hangosan síró, félmeztelen nő feküdt a lavór fölé lógatva csomókba ragadt haját. A kisfiúk mindjárt elkapták a szemüket, annyira szégyenletes és illetlen lett volna odanézni. De Jura így is megdöbbent, hogy bizonyos kényelmetlen, ágaskodó testhelyzetekben, feszültség és erőlködés hatása alatt mennyire mássá válik a nő, mint amilyennek a szobrászat ábrázolja, inkább hasonlít a versenyre készülő, rövidnadrágos, félmeztelen, gömbölyű izmú harcosra.

A közfal mögött végre eszébe jutott valakinek, hogy leeressze a függönyt.

– Fagyej Kazimirovics, drága, a keze! Adja ide a kezét! – mondta a nő a sírástól és a hányingertől fuldokolva. – Ó, micsoda rémséget éltem át! Szörnyű gyanúm támadt. Azt gondoltam, Fagyej Kazimirovics, hogy... De szerencsére kiderült, hogy butaság az egész, az én megbomlott képzeletem,

gondolhatja, Fagyej Kazimirovics, mekkora kő esett le a szívemről! És így... És látja... Látja, élek.

– Nyugodjon meg, Amalija Karlovna, nagyon kérem, nyugodjon meg! Milyen kellemetlenül jött ki a dolog, szavamra, nagyon kellemetlenül.

– Mindjárt hazamegyünk – dörmögte Alekszandr Alekszandrovics a gyerekekhez fordulva. Kínosan feszengve álltak az előszobában, a lakosztály elrekesztetlen részének a küszöbén, és mivel nem tudtak hova nézni, befelé bámultak, oda, ahonnan kivitték a lámpát. Ott a falak tele voltak aggatva fényképpel, volt egy kottaállvány kottával, az íróasztalt elborították a papírok és albumok, és a horgolt terítővel letakart ebédlőasztal túloldalán ülve aludt egy lány a karosszékben, átölelve a szék hátát, és hozzászorítva az arcát. Bizonyára halálosan elfáradt, ha a zaj meg a tevés-vevés nem zavarta.

Az ő idejövetelük értelmetlen volt, a további jelenlétük illetlenség.

– Megyünk már – ismételte Alekszandr Alekszandrovics. – Csak megvárom, míg kijön Fagyej Kazimirovics. Elbúcsúzom tőle.

De Fagyej Kazimirovics helyett valaki más jött ki a válaszfal mögül. Egy keménykötésű, borotvált arcú, jó kiállású és magabiztos férfi. A rezervoárból kivett lámpát vitte a feje felett. Odament az asztalhoz, amely mellett a kislány aludt, és beletette a lámpát a tartójába. A fény felébresztette a lányt. Rámosolygott a belépőre, hunyorgott, nyújtózkodott.

Misa, meglátva az ismeretlent, egész testében összerezzent, és valósággal rátapadt a szemével. Megrángatta a Jura ruhája ujját, mondani akart neki valamit.

– Nem szégyelled magad, társaságban sugdolózni? Mit gondolnak rólad? – fojtotta belé a szót Jura, nem hallgatta meg.

Közben a lány és a férfi közt némajáték zajlott. Egy szót se szóltak, csak a szemükkel beszélgettek. De ijesztően csodálatosan megértették egymást, mintha csak a férfi bábos lett vol-

na, a lány meg kézmozdulatainak engedelmeskedő bábfigura.

A lánynak az arcán megjelenő fáradt mosolytól félig lecsukódott a szeme, kicsit elnyílt a szája. De a férfi csúfondáros pillantásaira dévaj, cinkos hunyorítással felelt. Mind a ketten örültek, hogy minden jóra fordult, a titokra nem derült fény, és az öngyilkos életben maradt.

Jura majd elnyelte őket a szemével. A félhomályból, ahol őt senki se láthatta, merőn bámult a lámpa fénykörébe. A lány leigázásának látványa kifürkészhetetlenül titokzatos és szemérmetlenül nyílt volt. Ellentmondó érzések zsúfongtak a mellében. Összeszorult a szíve soha nem tapasztalt erejüktől.

Tulajdon az volt ez, amin oly hevesen vitatkoztak Misával és Tonyával a semmit sem jelentő közönségesség néven nevezve, az az ijesztő és csábító valami, amivel ők szóban és veszélytelen távolságról oly könnyedén leszámoltak, és most itt ez az erő a Jura szeme előtt, minden részlete tárgyiaskézzelfogható és kusza és álomképszerű, könyörtelenül romboló és panaszkodó és segítségért kiáltó, és hová lett az ő gyermekded filozófiájuk, és mit tegyen most Jura?

– Tudod, ki ez az ember? – kérdezte Misa, mikor kiértek az utcára. Jurát elfoglalták a gondolatai, nem felelt.

– Az, aki rákapatta az ivásra és elpusztította apádat. Emlékszel, a vonatban, meséltem neked.

Jura a lányra gondolt és a jövőre, nem apjára és a múltra. Első pillanatban meg se értette, mit beszél Misa. A fagyban nehéz volt beszélgetni.

– Nagyon fáztál, Szemjon? – kérdezte Alekszandr Alekszandrovics. Elindultak.

Harmadik rész / Szventyickijék karácsonya

I / Alekszandr Alekszandrovics vett a télen egy régi ruhásszekrényt Anna Ivanovnának. Alkalmi vétel volt. Hatalmas ébenfa szekrény. Nincs az az ajtó, amin egészben befért volna. Szétszedték, úgy szállították haza, darabokban vitték be a házba, és törték a fejüket, hogy hová állíthatnák. A földszinti szobákba, ahol több hely volt, nem illett, mert más volt a rendeltetése, odafönn meg nem fért el, mert ott szűkebben voltak. A belső lépcső emeleti pihenőjén csináltak helyet a szekrénynek, a szülők hálójának bejáratánál.

Markel, a házmester jött fel összeállítani a ruhásszekrényt. Magával hozta Marinkát, hatesztendős kislányát is. Marinkának adtak egy rúd árpacukrot. Marinka húzott egyet az orrán, és a cukrot meg az összenyálazott ujjacskáit nyalogatva mogorván nézte, mint dolgozik az apja.

Egy ideig minden úgy ment, mint a karikacsapás. Anna Ivanovna szeme láttára növekedett a szekrény. Mikor már csak a tetejét kellett volna feltenni, egyszer csak a fejébe vette, hogy segít Markelnak. Fellépett a szekrény magas aljára, és megtántorodván, meglökte az oldalfalát, amelyet csak az eresztékcsapok tartottak. A laza kötés, amivel Markel sebtében összeillesztette a szegélyeket, szétesett. A földre roskadó deszkákkal együtt Anna Ivanovna is hanyatt esett, és nagyon megütötte magát.

– Jaj, drága nagyságos asszony – rohant oda hozzá Markel –, mi jutott eszébe, csillagom! Ép-e a csontja? Tapogassa csak meg a csontját! A csont a fontos, a lágyját ne bánja, a lágyja kinő, ahogy mondják, úgyis csak a hölgyek örömére van. – Ne ríj már, te förtelmes – ripakodott rá a bőgő Marinkára. – Törüld meg az orrod, és takarodj anyádhoz! Jaj, nagyságos anyácskám, hát azt hiszi, maga nélkül össze nem sikerítem ezt a sifonért? Hiszen jól gondolja, hogy aki rám néz, hát házmestert lát, de nekünk a vérünkben van az asztalosság, mindig asztaloskodtunk. Nem is hiszi, mennyi bútor,

mennyi kredenc ment át a kezünkön, már úgy értem, hogy a lakkozás, vagy ellenkezőleg, mi a mahagóni, mi a dió. Vagy például hogy milyen partik voltak, mármint gazdag menyasszonyok, csak hát, bocsánat a szóért, mindig pléhre csúsztam. Az ivás, a sok szesz volt annak az oka.

Anna Ivanovna Markel segítségével eljutott a karosszékig, Markel elébe tolta, ő leült, nyögve és dörzsölgetve az ütés helyét. Markel nekiállt az összeromboltak újjáépítésének. Mikor már a tető is fenn volt, azt mondta:

– No, most még az ajtók, aztán akár kiállításra is mehet.

Anna Ivanovna nem szerette a ruhásszekrényt. Olyan volt, meg akkora is, mint egy katafalk vagy cári sírbolt. Babonás félelemmel töltötte el. Elnevezte a szekrényt Aszkold sírjának. Oleg lovára gondolt, arra, ami halált hozott a gazdájára.* Mivel Anna Ivanovna rendszertelenül olvasott, összetévesztette a hasonló dolgokat.

Ezzel az eséssel kezdődött tüdőbetegségekre való hajlama.

2 / Anna Ivanovna végigfeküdte az 1911-es év novemberét. Tüdőgyulladása volt.

Jura, Misa Gordon és Tonya a következő év tavaszán készültek befejezni tanulmányaikat az egyetemen és a Lányfőiskolán. Jura orvosnak tanult, Tonya jogásznak, Misa filozófusnak a bölcsészkaron.

Jura lelkében minden fel volt forgatva és össze volt gabalyítva, és mind igen eredeti módon: a nézetek, a készségek, a hajlamok. Példátlanul érzékeny volt, fogékonyságának frissessége leírhatatlan.

De bármennyire vonzódott a művészethez és a történelemhez, nem esett nehezére pályát választani. Azt tartotta, hogy a művészet éppúgy nem jó hivatásnak, ahogy a született vidámság vagy a melankolikus hajlam se lehet foglalkozás. Érdekelte a fizika, a természetrajz, és úgy vélekedett, hogy a

* A félig-meddig mondabeli Aszkoldot a hagyomány szerint Oleg ölte meg, innen a két alak összetévesztésének lehetősége.

gyakorlati életben valami közhasznú dologgal kell foglalkozni. Így fordult az orvostudomány felé.

Négy évvel ezelőtt, elsőéves korában egy egész szemeszterben boncolást tanult az egyetem alagsorában. A csigalépcsőn lement a pincébe. A bonctani előadóteremben csoportosan vagy külön-külön gyülekeztek a borzas egyetemisták. Némelyek csontokkal rakták körül magukat, és a tépett-koszlott tankönyveket lapozgatva magoltak, némelyek némán boncoltak a sarokban, némelyek mókáztak, tréfáltak és patkányt kergettek, mert abból tömérdek futkosott a hullakamra kőpadlóján. A félhomályban fénylettek, mint a foszfor, a meztelenségükben szembetűnő ismeretlen holttestek, tisztázatlan személyazonosságú fiatal öngyilkosok, jó állapotban lévő, még nem bomló vízbefúltak. A beléjük fecskendezett timsó megfiatalította őket, csalókán teltek lettek tőle. A holttesteket felnyitották, feldarabolták és preparálták, s az emberi test szépsége hű maradt önmagához még a legkisebb részecskéjében is, úgyhogy az egészben a cinkezett asztalra lökött vízitündért megillető csodálat később se múlt el, csak áthárult lemetszett karjára vagy levágott kezére. Formalin- és karbolszag volt a pincében, és mindenben érződött a titok, kezdve a kiterített testek ismeretlen sorsától egészen az élet titkáig, sőt a haláléig, amely úgy berendezkedett itt a pincében, mint a tulajdon otthonában vagy főhadiszállásán.

Ennek a titoknak a hangja, elnyomva a többi hangot, egyre kísértette Jurát, zavarta a boncolásban. De sok minden éppígy zavarta az életben. Megszokta már, és a figyelemelterelő zavar nem nyugtalanította.

Jura jól tudott gondolkodni, és igen jól írt. Már gimnazistakora óta álmodozott róla, hogy prózát ír, egy könyvet az életéről, amelyben, mintha titkos robbanófészkeket ásna, beletehetné a legmeghökkentőbbet abból, amit láthatott vagy gondolt. De még fiatal volt az ilyen könyvhöz, hát versekre váltotta fel, mintha csak egy festő egész életében etűdöket készítene egy tervezett nagy képéhez.

Energiájukért, eredetiségükért megbocsátotta Jura ezek-

nek a verseknek a bűnüket: hogy megszülettek. Jura azt tartotta, hogy ez a két tulajdonság, az energia és az eredetiség, a valószerűség képviselője a művészetben, amely minden egyébben értelmetlen, haszontalan és felesleges.

Jura tudta, hogy egyéniségének főbb jellemzőit nagybátyjának köszönheti.

Nyikolaj Nyikolajevics Lausanne-ban élt. Ott kiadott könyveiben oroszul és fordításokban fejtegette azt a régesrégi gondolatát, hogy a történelem a második világmindenség, amelyet az emberiség alkotott, válaszul a halál jelenségére, az idő és az emlékezet jelenségének segítségével. Ezeknek a könyveknek a lelke az újraértelmezett kereszténység volt, egyenes következményük pedig egy új művészeteszme.

Misa Gordonra még nagyobb hatással volt ez a gondolatkör, mint Jurára. Ezért választotta Misa a filozófiát hivatásul. Fakultásán hittudományt is tanult, sőt azt fontolgatta, hogy később átmegy a teológiai akadémiára.

Jurát ösztökélte és felszabadította nagybátyja befolyása, Misát pedig gúzsba kötötte. Jura átlátta, hogy miféle szerepet játszik a Misa szélsőséges szenvedélyeiben a származása. Kíméletből, tapintatból nem próbálta lebeszélni Misát különös terveiről. De sokszor kívánta, bár lenne Misa kicsit empirikus hajlamú, lenne közelebb az élethez.

3 / November végén egy este Jura későn ment haza az egyetemről, nagyon fáradt volt, és egész nap nem evett. Mondták neki, hogy szörnyű izgalmuk volt aznap, Anna Ivanovnát görcsök lepték meg, több orvos is összeszaladt, azt tanácsolták, küldjenek papért, de aztán letettek róla. Most már jobban van, magához tért, és úgy rendelkezett, hogy mihelyt Jura megjön, azonnal küldjék be hozzá.

Jura szót fogadott, át se öltözött, ment be a hálóba.

A szobán látszottak az iménti riadalom nyomai. Az ápolónő nesztelen mozdulatokkal rakodott az éjjeliszekrényen. Körös-körül gombócba gyűrt szalvéták meg nedves törülközők hányódtak, a borogatások nyomai. Az öblögetőedény-

ben rózsaszínes árnyalatú volt a víz a kiköpött vértől. Benne letört fejű üvegampullák szilánkjai, víz dagasztotta vattacsomók.

A beteg verítékben úszott, nyelve hegyével nyalogatta száraz ajkát. Nagyon megnyúlt az arca reggel óta, mikor Jura utoljára látta.

„Vajon nem téves-e a diagnózis? – gondolta Jura. – Minden jel a kruppos tüdőgyulladásra utal. Úgy tetszik, ez a krízis."

Üdvözölte Anna Ivanovnát, mondott neki valami üres bátorító szót, amit ilyenkor szokás, és kiküldte az ápolónőt. Megfogta Anna Ivanovna kezét, hogy megszámlálja az érverését, a másik kezével benyúlt az egyenkabátjába a sztetoszkópért. Anna Ivanovna egy fejmozdulattal jelezte, hogy felesleges, nem kell. Jura megértette, hogy valami más kell neki tőle. Anna Ivanovna összeszedte az erejét, és megszólalt:

– Már meg is akartak gyóntatni... Itt volt a halál... Lehet, hogy bármelyik percben... Ha fogat húzat az ember, akkor is fél, fájni fog, elkészül rá... De itt nem a fogát... az egészet... az egész embert, az egész életet... hopp, és kint van, mintha fogóval... Hát mi ez? Senki se tudja... És szomorú vagyok, és félek.

Elhallgatott. Záporozott a könny az arcán. Jura nem szólt semmit. Anna Ivanovna egy perc múlva folytatta:

– Te tehetséges vagy... És a tehetség, az... nem mindenki... Te biztosan tudsz valamit... Mondj valamit, akármit... Nyugtass meg!

– Mit mondjak? – felelt Jura nyugtalanul fészkelődve, majd felállt, járkált, újra leült. – Először is holnapra jobban lesz, több jel mutat rá, a fejemet teszem rá. Aztán meg... halál, öntudat, feltámadás... A véleményemet kérdezi, úgy is mint természettudománnyal foglalkozóét? Vagy talán máskor? Nem? Most, azonnal? Hát, ahogy gondolja. Csak persze ez nehéz így hirtelen. – És olyan előadást rögtönzött neki, hogy maga is elcsodálkozott rajta.

– A feltámadás. Abban az otromba formában, ahogy a

gyöngék vigasztalására elmondják, nem tudom elfogadni. És amit Jézus az elevenekről és holtakról mondott, én azt is mindig másképp értettem. Hol helyezi el gondolatban az ezredévek alatt összegyűlt tömeget? Nem férnek el a világegyetemben, és Istennek, a jóságnak és az értelemnek ki kell takarodnia a világból. Megfojtja őket ez a mohó élőlénytolongás.

Szüntelenül ugyanaz a végtelen és önmagával azonos élet népesíti be a mindenséget, minden percben megújul megszámlálhatatlan összetételben és átalakulásban. Maga, Anna Ivanovna, azon tépelődik, vajon feltámad-e, pedig hiszen már akkor is feltámadt, amikor megszületett, és észre se vette. Fog-e fájni vajon, érzékeli-e a test szövete a felbomlását? Vagyis, más szóval, mi lesz a tudatával? De mi a tudat? Nézzük meg hát! Ha tudatosan akarunk elaludni, az a biztos álmatlanság, tudatos kísérlet a tulajdon emésztésünkbe való beleérzésbe, valójában a beidegzés szétzilálása. A tudat méreg, az önmérgezés szere az énnek, ha magára irányítja. A tudat a kívülről felsugárzó fény, a tudat világítja meg utunkat, hogy el ne botoljunk. A tudat a haladó mozdony előtt világoló fényszóró. Ha befelé irányítjuk a fényét, kész a katasztrófa.

Szóval, mi lesz a tudatával? A magáéval. A magáéval. De hát mi maga? Itt a bökkenő. Elemezzük! Mit tekint „én"-nek, összetevőinek mely részét? A veséjét, a máját, az ereit? Nem, ha visszagondol rá, mindig is külső, cselekvő megnyilatkozásában érzékelte magát, a keze munkájában, a családban, másokban. És most még közelebbről! A más emberekben élő ember maga az ember lelke. Hát ez maga, ezáltal élt, ezzel táplálkozott, ebben lelte örömét egy életen át a tudata. Ez a lelke, a halhatatlansága, a másokban élő élete. Hát akkor? Másokban volt, s másokban meg is marad. S miért ne lenne mindegy magának, hogy később ennek majd emlék lesz a neve? Maga lesz az, immár a jövő összetevőinek részeként.

És végezetül: nincs mitől tartani. Halál nincs. A halál nem ránk tartozik. Hanem a tehetséget említette, az már más, az a mienk, az nyitva előttünk. A tehetség a legmagasabb, a leg-

tágabb értelemben véve az élet ajándéka. Halál nem lesz, mondja János apostol, s csak hallgassa meg az érvelését! Azért nem lesz halál, mert ami elmúlt, elmúlt. Majdnemhogy így értve: azért nem lesz halál, mert azt már átéltük, az már régi dolog, és torkig laktunk vele, most új kell, az új pedig az örök élet.

Jura beszéd közben fel-alá járt a szobában.

– Aludjon – mondta, odalépve Anna Ivanovna ágyához, és a fejére tette a kezét.

Eltelt néhány perc. Anna Ivanovna már aludt el.

Jura halkan kiment a szobából, és szólt Jegorovnának, hogy küldje be az ápolónőt a hálószobába.

„Csuda tudja, mi lelt – gondolta –, még valami sarlatán lesz belőlem. Ráolvasok, kézrátevéssel gyógyítok."

Anna Ivanovna másnap jobban lett.

4 / Anna Ivanovna egyre jobban érezte magát. December közepén felkelni is megpróbált, csak még nagyon gyenge volt. Azt tanácsolták neki, hogy alaposan feküdje ki a baját.

Gyakran behívatta Jurát és Tonyát, és órákig mesélt nekik a gyerekkoráról, amit nagyapja varikinói birtokán töltött az Urálban, a Rinyva folyónál. Jura és Tonya sohase járt ott, de Anna Ivanovna szavaiból Jura könnyen maga elé képzelte azt az ötezer gyeszjatyinás évszázados, áthatolhatatlan, éjsötét erdőt, amelybe két-három helyen kanyarulatainak éles késével belenyilallik a köves medrű és a Krüger-birtok felőli parton magas meredélyeket formáló gyors folyó.

Jurának és Tonyának ezekben a napokban varrták az első látogatóruhát, Jurának kétsoros fekete öltönyt, Tonyának egészen kicsit kivágott, világos atlasz estélyi ruhát. Huszonhetedikén szándékoztak felavatni a parádét, Szventyickijék hagyományos karácsonyi ünnepségén.

A szabótól is, a varrónőtől is ugyanaznap hozták meg, amit rendeltek. Jura is, Tonya is felpróbálta, tetszett nekik, és még le se vetették, mikor értük jött Jegorovna, és szólt, hogy

Anna Ivanovna hívatja őket. Úgy, ahogy voltak, az új ruhában mentek be Anna Ivanovnához.

Ahogy beléptek, Anna Ivanovna felkönyökölt, oldalról nézegette őket, szólt, hogy forduljanak meg, és azt mondta:

– Nagyon jó. Elragadó. Nem is tudtam, hogy már elkészültek. Várj csak, Tonya, még egyszer! Nem, semmi baj. Úgy rémlett, ráncol egy kicsit a karöltő. Tudjátok, miért hívtalak benneteket? De előbb rólad beszéljünk egy szót, Jura!

– Tudom, Anna Ivanovna. Én mondtam, hogy mutassák meg magának azt a levelet. Szintén az a véleménye, mint Nyikolaj Nyikolajevicsnek, hogy nem kellett volna lemondanom róla. Egy pillanat! Nem szabad sokat beszélnie! Mindjárt megmagyarázok mindent. Bár maga is jól ismeri az egész históriát. Szóval, először is: itt ez a Zsivago-ügy, ez az örökség, amely ügyvédeket tart el, és perköltségeket emészt, de a valóságban semmiféle örökség sincs, csak adósság meg zűrzavar, no meg mocsok, ami közben felkavarodik. Ha volna valami pénzzé tehető, hát odaajándékoznám én a bíróságnak, nem használnám fel én magam? De hát épp ez az, hogy fel van fújva ez a hagyatéki per, és ahelyett hogy belebonyolódnék, jobb lenne lemondanom a jogaimról, és átengednem a nem létező vagyont annak a néhány befurakodott versenytársnak és mohó önjelöltnek. Egy bizonyos madame Alice-nak a támadási kísérleteiről, aki Zsivago néven Párizsban él a gyerekeivel, már régen hallottam. De újabb igények is támadtak, én nem tudom, maguk tudták-e, de engem csak nemrég világosítottak fel róla. Kiderül, hogy apám, még anyám életében, beleszeretett egy rajongó természetű, hóbortos nőbe, Sztolbunova-Enrica hercegnőbe. Ennek a teremtésnek meg apámnak lett egy fia, most tízéves, Jevgrafnak hívják.

A hercegnő remete. Omszk környéki villájában lakik fiával, nem tudni, miből, és sohase jár ki. Megmutatták nekem a villa fényképét. Szép ötablakos ház, osztatlan ablaküvegek, stukkómedalionok az oromzaton. És az utóbbi időben állandóan úgy érzem, hogy az a ház az öt szemével rosszindulatúan figyel azon az ezer versztán át is, ami európai Oroszország-

got elválasztja Szibériától, és előbb-utóbb szemmel ver. Hát minek nekem ez az egész, a kiagyalt vagyon, a mesterségesen előállított vetélytársak, a rosszindulatuk és irigységük? Meg az ügyvédek?

– Akkor se kellett volna lemondani róla – vetette ellene Anna Ivanovna. – Tudjátok, miért hívattalak benneteket? – ismételte meg, majd folytatta: – eszembe jutott a neve. Emlékeztek, tegnap az erdészről meséltem. Vakhnak hívták, Bakhosznak. Fantasztikus, nem? Szemöldökig szakállas fekete erdei rém, és Bakhosznak hívják! Torz volt az arca, megtépte a medve, de kiszabadult a körme közül. És ott csupa ilyen van. Ilyen nevek. Egy szótagúak. Hogy messze hangzó és plasztikus legyen. Vakh. Vagy Lupp. Vagy, mondjuk, Faust. Hallgassatok csak ide! Volt, hogy jönnek, és jelentenek valami ilyet. Avkt vagy tán Frol, lőtt a nagyapa kétcsövű vadászpuskájából, mind a két csövéből, mi meg nagy zajjal mind, huss, ki a gyerekszobából a konyhába. Ott meg, képzelhetitek, az erdei szénégető egy élő medveboccsal vagy az erdész egy távoli erdőparcellából egy ásványdarabbal. És nagyapa mindenkinek cédulát ír. Az irodába. Kinek pénz, kinek dara, kinek lőszer. És az erdő az ablak alatt. És hó meg hó! Nagyobb, mint a ház. – Anna Ivanovna köhögni kezdett.

– Hagyd abba, mama, árt neked – figyelmeztette Tonya. Jura támogatta.

– Á, semmi. Semmi baj. Erről jut eszembe. Jegorovna elpletykálta, hogy nem tudjátok, vajon elmenjetek-e holnapután a karácsonyi ünnepségre. Meg ne halljam még egyszer ezt a butaságot! Nem szégyellitek magatokat? Hát micsoda orvos vagy te, Jura? Szóval eldöntöttük. Elmentek, és több beszéd ne legyen róla. De térjünk vissza Vakhhoz! Ez a Vakh kovács volt fiatal korában. Verekedés közben kitépték a zsigereit. Csinált magának másikat vasból. De jó alak vagy te, Jura! Hát azt hiszed, én nem tudom? Persze hogy nem szó szerint. De így mondta a nép.

Megint köhögni kezdett, de most sokkal tovább tartott. Nem múlt el a roham. Nem és nem kapott levegőt.

Jura és Tonya ugyanabban a pillanatban szaladt oda hozzá. Egymás mellett álltak az ágyánál. Anna Ivanovna, mindegyre köhögve, elkapta az összeérő kezüket, és egy darabig összefogva tartotta a magáéban. Aztán, mikor lélegzethez jutott, és beszélni is tudott, azt mondta:

– Ne hagyjátok el egymást, ha meghalok! Egymásnak teremtett benneteket az Isten. Házasodjatok össze! Én most áldásomat adom rátok – tette hozzá, és sírva fakadt.

5 / Már 1906 tavaszán, mielőtt a gimnázium utolsó osztályába lépett volna Lara, túlfeszítette türelme húrját a Komarovszkijjal való hat hónapos kapcsolat. Komarovszkij nagyon ügyesen kihasználta az ő csüggetegségét, és mikor szüksége volt rá, finoman és szinte észrevétlenül emlékeztette meggyalázott állapotára. Ezek az emlékeztetések épp azt a zavarodottságot keltették fel Larában, amit a kéjsóvár szeret a nőkben. Riadalma mind nagyobb erővel sodorta Larát annak az érzéki lázálomnak a fogságába, amitől a kijózanodás pillanatában a haja szála is égnek állt. Az éjszakai elmezavar ellentmondásai megmagyarázhatatlanok voltak, mint a fekete mágia. Minden tótágast állt benne, és ellenkezett a logikával, az éles fájdalom ezüstös nevetésrohamok képében sajgott, a küzdelem és visszautasítás beleegyezést jelentett, és a hála csókjaival borította a kínzó kezét.

Úgy tetszett, ennek sohasem lesz vége, de tavasszal, az iskolaév egyik utolsó óráján Lara, arra gondolva, hogy nyáron, ha megszűnik a tanítás a gimnáziumban, s neki végképp nem lesz menedéke a gyakori találkozások elől, mennyire megsűrűsödnek majd a zaklatások, gyors elhatározásra jutott, amely hosszú időre megváltoztatta az életét.

Meleg délelőtt volt, vihar készült. Nyitott ablakoknál folyt a tanítás. A távolban zúgott a város, mindig egy hangon, mint a méhkas. Az udvarról behallatszott a játszó gyerekek kiabálása. Fájt az ember feje a föld és a sarjadó növény fűszagától, mint húshagyókor a vodkától és az égettpalacsinta-szagtól.

A történelemtanár Napóleon egyiptomi hadjáratáról beszélt. Mikor a fréjusi partraszállásig jutott, elsötétült az ég, megdöngette és meghasította a dörgés és a villámlás, és üde illat és homok- meg poroszlopok zúdultak be az ablakokon az osztályba. Két kis stréber szolgálatkészen kirohant a folyosóra, hogy behívják az altisztet becsukni az ablakokat, és ahogy kinyitották az ajtót, a huzat minden padról kikapta az itatóst a füzetekből, és végigsodorta az osztályon.

Becsukták az ablakokat. Lezúdult a porral kevert mocskos városi zápor. Lara kitépett egy lapot a jegyzetfüzetéből, és ezt írta rá szomszédjának, Nagya Kologrivovának:

Nagya! El kell költöznöm anyámtól. Segíts keresni lehetőleg jól fizető magánórákat, hogy megélhessek! Nektek sok gazdag ismerősötök van.

Nagya ugyanígy válaszolt:

Lipa mellé nevelőnőt keresnek. Gyere hozzánk! De remek lenne! Tudod, hogy mama meg papa mennyire szeret!

6 / Több mint három évig mintha kőfal mögött élt volna Lara Kologrivovéknál. Semerről nem érte támadás, még anyja és fivére, akiktől nagyon elidegenedett, még azok se adtak életjelt magukról.

Lavrentyij Mihajlovics Kologrivov tehetséges és okos modern nagyvállalkozó volt, gyakorlati ember. Kétszeresen gyűlölte az elavult társadalmi rendet: a legendásan gazdag ember gyűlöletével, aki akár az államkincstárat is meg tudja venni, és az egyszerű nép mesésen messzire jutott fiának gyűlöletével. Földalattiakat rejtegetett, védőügyvédeket fogadott politikai perek vádlottjai számára, s ahogy tréfából mondogatták, a forradalmat támogatva a maga tulajdonosi hatalmát igyekezett megdönteni, sztrájkokat szervezett a tulajdon gyárában. Kitűnő lövő volt és szenvedélyes vadász, és 1905 telén vasárnaponként a Szerebrjanij-fenyvesbe és a Jávorszarvas-szigetre járt lőni tanítani a munkásosztagokat.

Nagyszerű ember volt. A felesége, Szerafima Filippovna,

méltó párja. Lara elragadtatott tisztelettel volt mindkettejük iránt. Őt családtagként szerette az egész ház.

Lara gondtalanságának negyedik esztendejében felkereste őt Rogya öccse. Öntelten hintázva hosszú lábán, és a nagyobb elegancia kedvéért az orrából beszélve, és természetellenesen megnyújtva a szavakat, elmondta, hogy évfolyamtársai, a végzős junkerek pénzt gyűjtöttek a tanintézet parancsnokának búcsúajándékára, odaadták Rogyának, és megbízták, hogy válasszon ajándékot, és vegye is meg. És hát ő ezt a pénzt harmadnapja az utolsó vasig eljátszotta. Azzal a nyakigláb alak beleroskadt egy karosszékbe, és elsírta magát.

Lara dermedten hallgatta. Rogya hüppögve folytatta:

– Jártam tegnap Viktor Ippolitovicsnál. Hallani se akart a dologról, de azt mondta, hogy ha te akarnád... Azt mondja, hogy te ugyan már nem szeretsz bennünket, de őrajta még mindig olyan nagy a hatalmad, hogy... Larocska... Csak egy szavadba kerül... Fel tudod fogni, micsoda szégyen, és hogy beszennyezi a junkermundér becsületét?... Eredj el hozzá, mi az neked, kérd meg... Hiszen csak nem hagyod, hogy a véremmel mossam le ezt a sikkasztást...

– A véreddel mosd le... A junkermundér becsülete – mondta utána Lara felháborodottan, izgatottan járkálva fel-alá a szobában. – Mert én nem vagyok mundér, nekem nincs becsületem, velem bármit lehet csinálni. Tudod te egyáltalán, hogy mit kérsz tőlem, megértetted, hogy mit ajánl neked Komarovszkij? Rakosgat, épít az ember évszám, aztán idejön ez, neki mindegy, törődik is ő vele, fütyül rá, és darabokra hullik az egész. Eredj a pokolba! Tessék, lődd főbe magad! Bánom is én! Mennyi kell?

– Hatszázkilencven-egynéhány rubel, mondjunk kerek számot, hétszáz – mondta Rogya némiképp összezavarodva.

– Rogya! Neked elment az eszed! Tudod te, mit beszélsz? Hétszáz rubelt vesztettél? Rogya! Rogya! Van fogalmad róla, hogy a közönséges ember, amilyen én vagyok, mennyi idő alatt gürcöl össze ennyi pénzt? – Kis idő múlva hidegen és

mintegy eltávolodva hozzátette: – Jó. Megpróbálom. Gyere el holnap! És hozd magaddal azt a revolvert, amivel agyon akartad lőni magad. Egy csomó lőszerrel, azt el ne felejtsd!

Kologrivovtól szerezte meg Lara azt a pénzt.

7 / Miközben Lara Kologrivovéknál dolgozott, elvégezhette a gimnáziumot, és beiratkozhatott a főiskolára: sikeresen folytatta, sőt lassan be is fejezte tanulmányait, a következő évben, 1912-ben kellett végeznie.

Növendéke, Lipocska, 1911 tavaszán fejezte be a gimnáziumot. Vőlegénye is volt már, Friesendank, egy módos, jó családból való fiatal mérnök. Szülei helyeselték Lipocska választását, de azt ellenezték, hogy ilyen korán férjhez menjen, azt tanácsolták, hogy várjon még. Ebből aztán nagy összetűzések támadtak. Az elkényeztetett és bolondos Lipocska, a család kedvence, kiabált anyjával-apjával, sírt és toporzékolt.

A gazdag család, ahol Lara családtagnak számított, elfeledte az adósságot, amit Lara Rogya miatt csinált, nem említették.

Lara rég visszafizette volna, ha nem lettek volna állandó kiadásai, amelyeknek rendeltetését titkolta.

Pasa tudta nélkül pénzt küldött Pasa apjának, Antyipovnak, a deportált telepesnek, és segítette gyakran betegeskedő, civakodó kedvű anyját. Azonkívül, még nagyobb titokban, magának Pasának is csökkentette a kiadásait, szállásadójánál kiegészítette a lakbérét meg a kosztja díját.

Pasa valamivel fiatalabb volt Laránál, borzasztóan szerelmes volt bele, és mindenben szót fogadott neki. Lara ösztökélésére a reálgimnázium elvégzése után nekiállt lerakni a latin és görög különbözeti vizsgákat is, mert csak így kerülhetett be az egyetem bölcsészkarára. Lara arról ábrándozott, hogy egy év múlva, ha meglesz az államvizsgájuk, összeházasodnak, és az Urál valamelyik kormányzósági városában gimnáziumi tanári állást vállalnak.

Pasa szobáját is Lara találta és vette ki neki, csendes házi-

gazdáknál, egy új házban a Kamergerszkij körúton, a Művész Színház szomszédságában.

1911 nyarán Lara utoljára nyaralt Kologrivovékkal Dupljankában. Rajongott ezért a helyért, jobban szerette, mint a gazdái. Tudták ezt, és volt egy Larára vonatkozó íratlan szabályuk ezeknek a nyári utazásoknak. Mikor forró, fekete mázas vonatuk, amely odaszállította őket, elment, és a hirtelen szétömlő, parttalan-észbontó és illatos csend szavát vette a felindult Larának, elengedték őt egyedül, gyalog a birtokra, miközben kicipelték a poggyászt a kis állomásról, és felrakták a szekérre, és a dupljankai kocsis ujjatlan postakocsiskaftánban, bő karöltőjű piros ingben, elmesélte a hintóba szálló uraságoknak az elmúlt évad helyi újságait.

Lara a töltés mentén haladt, a zarándokok és búcsúsok kitaposta ösvényen, majd rátért a mezei gyalogútra, amely az erdőbe vezetett. Ott aztán megállt, és hunyorogva szívta magába a környező végtelenség vegyes-erős illatú levegőjét. Ismerősebb volt anyánál-apánál, szebb a szeretőnél, okosabb a könyvnél. Az élet értelme egy pillanat alatt megint megvilágosodott előtte. Azért van itt – fogta fel –, hogy eligazodjon a föld eszeveszett édességében, és mindent nevén nevezzen, és ha neki magának nem lesz ereje hozzá, életörömében majd utódokat szül magának, és azok elvégzik helyette.

Ezen a nyáron Lara úgy érkezett ide, hogy holtfáradt volt a magára mért mértéktelen munkától. Könnyen elcsüggedt. Valami bizalmatlanság támadt benne, s ez nem vallott rá. Elsekélyesítette az egyéniségét: azelőtt mindig épp a nagyvonalúság jellemezte, s hogy hiányzott belőle a kisszerű pedantéria.

Kologrivovék nem engedték el. Éppúgy dédelgették, mint régen. De mióta Lipa a maga lábára állt, Lara feleslegesnek érezte magát a házban. Visszautasította a fizetését. Úgy erőltették rá. Pedig szüksége volt a pénzre, az meg kényelmetlen volt, hogy vendég létére valami önálló pénzkereső munkát végezzen, s gyakorlatilag kivihetetlen is.

Visszásnak és tűrhetetlennek érezte helyzetét. Úgy rémlett

neki, hogy mindenkinek terhére van, csak nem éreztetik vele. Maga volt terhére magának. Legszívesebben futott volna, amerre lát, saját magától is, Kologrivovéktól is, hanem az ő felfogása szerint előbb vissza kellett volna adni Kologrivovéknak a pénzt, de most nem tudta előteremteni. Tűsznak érezte magát a sikkasztó Rogyka ostoba bűnéből, és nem tudott hová lenni tehetetlen felháborodásában.

Mindenből azt szűrte le, hogy lenézik. Ha a Kologrivovék idelátogató ismerősei megkülönböztetett figyelmet tanúsítottak iránta, az annak a jele volt, hogy esendő „nevelőnőnek", könnyű zsákmánynak tekintik. Ha békén hagyták, az azt bizonyította, hogy levegőnek nézik, észre se veszik.

Képzelődésrohamai nem tartották vissza Larát, hogy részt vegyen a Dupljankában vendégeskedő népes társaság mulatságaiban. Fürdött, úszott, csónakázott, ott volt a folyó túlpartján rendezett éjszakai piknikeken, tűzijátékot eregetett a többiekkel együtt, táncolt. Játszott a műkedvelő előadásokon, és kivált nagy élvezettel lőtt célba rövid csövű Mauser-puskából, bár jobban kedvelte Rogya könnyű revolverét. Azzal nagyon pontosan lőtt, és tréfásan sajnálkozott, hogy nő, és így zárva előtte a párbajhőskarrier. De minél többet szórakozott, annál rosszabbul érezte magát. Maga se tudta, mit akar.

Mikor visszatértek a városba, ez még csak jobban felerősödött. Lara kellemetlenségeihez még a Pasával való röpke összeszólalkozások is hozzájárultak (attól óvakodott Lara, hogy komolyan összevesszen vele, mert utolsó menedékét látta benne). Pasa az utóbbi időben egy kicsit önhitt lett. Lara nevetségesnek és elkeserítőnek találta beszédének oktató felhangjait.

Pasa, Lipa, a Kologrivov család, a pénz – összevissza kavargott az egész a fejében. Utálatos lett neki az élet. Lassan elvesztette a józan eszét. Szeretett volna hátat fordítani mindennek, ami ismerős, ami járt út, és valami újba kezdeni. Ebben a lelkiállapotában 1911 karácsonyán sorsdöntő elhatározásra jutott. Elhatározta, hogy azonnal megválik Kologri-

vovéktól, önálló és független életet teremt magának, és a szükséges pénzt Komarovszkijtól kéri el. Úgy vélte, hogy a történtek után meg a maga kivívta szabadság rákövetkező évei után a férfi köteles lovagiasan segíteni rajta, magyarázat nélkül, önzetlenül és mocsoktalanul.

Ezért december huszonhetedikén este elindult a Petrovszkije linyijibe, elmenet beletette a karmantyújába a Rogya megtöltött, kibiztosított revolverét, azzal a szándékkal, hogy lelövi Viktor Ippolitovicsot, ha megtagadja a kérését, fonákul értelmezi, vagy bármi módon megalázza őt.

Szörnyű riadalomban ment végig az ünnepi utcákon, se látott, se hallott. A kitervelt lövés már a lelkében dörgött, teljesen függetlenedve attól, hogy kinek szánta. Csak ezt a lövést érzékelte, semmi mást. Azt hallotta egész úton, és Komarovszkijt, saját magát, a tulajdon sorsát, a dupljankai tisztáson álló tölgy törzsébe vágott céltáblát vette vele célba.

8 / – Ne nyúljon a muffomhoz! – mondta a sápítozó Emma Ernesztovnának, mikor feléje nyúlt, hogy segítsen neki levetkőzni. Viktor Ippolitovics nem volt otthon. Emma Ernesztovna azért csak igyekezett rábeszélni Larát, hogy menjen be, és vegye le a bundáját.

– Nem érek rá. Sietek. Hol van?

Emma Ernesztovna azt mondta, hogy karácsonyi összejövetelen van. Lara a címmel a kezében lefutott a sötét lépcsőn, amelynek ablakain festett címerek voltak, és olyan élénken emlékezetébe idézett mindent, és elindult Szventyickijékhez a Molnárszerre.

Csak most, hogy másodszor is kiment az utcára, tulajdonképpen csak most nézett körül. Tél. Város. Este.

Farkasordító hideg volt. Fekete jég borította az utcákat, olyan vastag, mint a törött sörösüvegek alja. Tele volt a levegő szürke zúzmarával, és úgy tetszett, hogy csiklandoz és szúr a bolyhos sörtéje, mint a Lara szájába hatoló szőrmegallér eljegesedett, ősz, böködő szálai. Lara kalapáló szívvel ment a néptelen utcákon. Teázók és bodegák ajtói párálltak útjá-

ban. Járókelők fagy csípte, kolbászpiros arca tünedezett elő a ködből, lovak és kutyák jégcsapszakállas pofája. Mintha krétával mázolták volna be a vastag jéggel és hóval borított ablakokat, átlátszatlan felületükön a meggyújtott karácsonyfák színes visszfényei és a vigadó karácsonyozók árnyai mozogtak, mintha laterna magica elé függesztett fehér lepedőkön ködös képeket mutogattak volna a házakból az utcán járóknak.

A Kamergerszkij körúton megállt Lara. „Nem bírom tovább, nem bírom" – majdnem fennhangon szakadt ki belőle. „Felmegyek, és mindent elmondok neki" – gondolta, erőt véve magán, és kinyitotta az impozáns bejárat nehéz kapuját.

9 / Pasa az erőlködéstől vörösen, nyelvével kifeszítve az arcát, a tükör előtt borotválkozott, felvette a gallérját, és próbálta beledugni a megroggyant gombot az agyonkeményített ingmell merev gomblyukába. Vendégségbe készült, és még olyan tiszta és tapasztalatlan volt, hogy zavarba jött, mikor Lara kopogás nélkül belépett, és ezen a kis toaletthibán érte. Mindjárt észrevette Lara izgalmát. Larának rogyadozott a lába. Úgy jött be, hogy minden lépésével széttaszigálta a ruháját, mintha vízként gázolna át rajta.

– Mi van veled? Mi történt? – kérdezte Pasa riadtan, ahogy elébe szaladt.

– Ülj mellém! Ülj le, úgy, ahogy vagy! Ne cicomázkodj! Sietek. Mindjárt el kell mennem. Ne nyúlj ahhoz a muffhoz! Várj! Fordulj el egy pillanatra!

Pasa szót fogadott. Larán angol kosztüm volt. Levetette a kosztümkabátot, felakasztotta egy szögre, és a Rogya revolverét áttette a muffból a kabát zsebébe. Aztán visszaült a díványra, és azt mondta:

– Most már idenézhetsz. Gyújts gyertyát, és oltsd el a villanyt!

Lara szeretett félhomályban, gyertyafénynél beszélgetni. Pasa az ő kedvéért mindig tartott otthon egy érintetlen csomag gyertyát. A gyertyacsonk helyett újat tett a gyertyatartó-

ba, az ablakdeszkára állította, és meggyújtotta. A láng megszívta magát sztearinnal, sercegő csillagocskákat lövöldözött mindenfelé, és felszökkent és kihegyesedett. Megtelt a szoba puha fénnyel. A gyertyaláng magasságában fekete kémlelőnyílás olvadozott az ablaküveg jegében.

– Ide figyelj, Patulja! – szólalt meg Lara. – Bajban vagyok. Segítened kell, hogy ki tudjak kecmeregni belőle. Ne ijedj meg, és ne faggass, de tégy le róla, hogy mi olyanok vagyunk, mint mások! Csak ne légy nyugodt! Én állandó veszélyben vagyok. Ha szeretsz, és meg akarod menteni az életemet, ne halogassuk a dolgot, esküdjünk meg minél előbb!

– De hiszen egyebet se kívánok, mindig mondom – szakította félbe Pasa. – Jelöld ki a napját, hamar, amikorra akarod, én csak örülök. De mondd meg egyszerűbben és világosabban, hogy mi van veled, ne gyötörj a rejtélyeiddel!

De Lara másra terelte a szót, észrevétlenül kibújt az egyenes válasz alól. Még sokáig beszélgettek mindenféléről, aminek semmi köze se volt a Lara bánatához.

10 / Ezen a télen Jura tudományos dolgozatát írta a recehártya legfontosabb alkotóelemeiről az egyetemi aranyérempályázatra. Bár a belgyógyászatot végezte, a szemet oly tüzetesen ismerte, mint aki szemésznek készül.

A látás fiziológiája iránti érdeklődésében Jura egyéniségének újabb vonásai nyilvánultak meg: az alkotó hajlam s hogy a művészi kép lényegén, a logikai eszmény felépítésén elmélkedik.

Tonya és Jura bérszánon kocsikáztak karácsonyozni Szventyickijékhez. Hat évig éltek egy födél alatt, gyermekkoruk végét, serdülőkoruk elejét együtt töltötték. Tökéletesen ismerték egymást. Voltak közös szokásaik, megvolt a maguk stílusa, ahogy egy-egy csípős szellemességet odavetettek egymásnak, s válaszul felhorkantak. Most is így utaztak, nagyokat hallgatva, összeszorítva szájukat a hidegben, kurta megjegyzéseket váltva. És ki-ki gondolta a magáét.

Jurának az járt a fejében, hogy közeledik a pályázat határ-

ideje, igyekezni kell a dolgozattal, s az utcán is érezhető év végi ünnepi lázban erről más gondolatokra ugrott.

Gordonék fakultásán sokszorosított diákújságot adtak ki. Gordon volt a szerkesztője. Jura már régen ígért egy cikket Blokról, mindkét székváros ifjúsága rajongott Blokért, s ő meg Misa még a többieknél is jobban.

De ezek a gondolatok se időztek sokáig a Jura agyában. Ültek a szánon, állukat a prémgallérba dugva, dörzsölgették dermedt fülüket, és mindegyik másra gondolt. De egyben összetalálkoztak a gondolataik.

Az a múltkori jelenet Anna Ivanovnánál mindkettőjüket átalakította. Mintha hirtelen megértettek volna valamit, másképp néztek egymásra.

Tonya, az öreg pajtás, a megértő, magyarázatot nem kérő nyilvánvalóság, a legelérhetetlenebb és legbonyolultabb valamivé vált, amit csak Jura el tudott képzelni: nővé. Ha egy kicsit megerőltette a fantáziáját, el tudta képzelni magát az Ararát csúcsára hágó hősnek, prófétának, győztesnek, mindennek a világon, csak nőnek nem.

És lám, ezt a legnehezebb és mindent felülmúló feladatot Tonya vette a sovány és gyenge vállára (most egyszerre úgy rémlett Jurának, hogy Tonya sovány és gyenge, holott makkegészséges kislány volt). És eltelt iránta azzal a meleg részvéttel és félénk csodálattal, amivel a szerelem kezdődik.

A megfelelő módosulásokkal ugyanez ment végbe Tonyában Jurát illetően.

Jura azt gondolta, hogy kár volt eljönniük otthonról. Csak nehogy történjen valami a távollétükben. Felidézte, mi történt. Hírül véve, hogy Anna Ivanovna rosszabbul van, már útra készen bementek hozzá, és felajánlották, hogy otthon maradnak. Anna Ivanovna éppoly élesen tiltakozott ellene, mint korábban, és követelte, hogy menjenek el a karácsonyi ünnepségre. Jura és Tonya bement a hosszú függöny mögé, a mély ablakmélyedésbe megnézni, hogy milyen az idő. Mikor kijöttek, a függöny mindkét szárnya rátapadt új ruhájuk még makulátlan kelméjére. Tonya még néhány lépésnyire húzta is

maga után a könnyű, tapadós anyagot, mint a menyasszonyi ruha uszályát. Mindnyájan elnevették magukat, annyira egyszerre tűnt fel mindenkinek a hálószobában szavak nélkül is ez a hasonlatosság.

Jura körülnézett, és ugyanazt látta, amit valamivel előbb Lara. Szánjuk természetellenesen nagy zajt ütött, természetellenesen hosszú visszhangot vert a kertek, a körutak jeges fái alatt. A házak belülről fénylő, zúzmarás ablakai réteges szerkezetű topázból való ékszerdobozokra hasonlítottak. Odabenn Moszkva karácsonyi élete világolt, égtek a karácsonyfák, tolongtak a vendégek, és bújócskát meg gyűrűcskét játszottak a bolondozó maszkák.

Jura hirtelen azt gondolta, hogy Blok maga a karácsony az orosz élet minden szférájában, az északi városi létben és a legújabb irodalomban, a mai utca csillagos ege alatt és a mostani század fogadószobájának égő karácsonyfája körül. Azt gondolta, hogy nem cikk kell Blokról, hanem csak le kell festeni az orosz háromkirályokat, ahogy a hollandok, a téllel, a farkasokkal, a sötét fenyőerdővel.

A Kamergerszkij körúton mentek éppen. Jura meglátott egy fekete olvadékrést az egyik ablak jéglerakódásában. Gyertyavilág fénylett ki azon a résen, majdnem tekintet-értelemmel hatolva le az utcára, mintha utánanézne a láng az elhaladóknak, és várna valakire.

– *Az asztalon egy gyertyaszál, egy gyertya égett...* – suttogta Jura magában valami homályosnak, még kialakulatlannak a kezdetét, abban a reményben, hogy magától, természetesen jön a folytatás. Nem jött.

II / Emberemlékezet óta így rendezték Szventyickijéknél a karácsonyestét: tízkor, mikor a gyereksereg szétszéledt, másodszor is meggyújtották a fát az ifjúságnak és a felnőtteknek, és reggelig vigadtak. Az idősebbek egész éjjel szenvedélyesen kártyáztak a háromfalú pompeji szalonban, amely a fogadóterem folytatása volt, és nagy bronzkarikákon gördü-

lő, sűrű szövésű függöny választotta el tőle. Virradatkor az egész társaság együtt étkezett.

– Miért ilyen későn? – kérdezte tőlük Szventyickijék Zsorzs nevű unokaöccse, ahogy keresztülszaladt az előszobán a lakás belseje felé, nagybátyjához, nagynénjéhez. Jura és Tonya szintén be akartak menni a háziakhoz köszönni, és mentükben vetköződve benéztek a fogadóterembe.

A többsoros patakzó ragyogással övezett, forrón lélegző karácsonyfa körül a ruhájukat suhogtató, egymás lábára hágó szórakozók, nem táncoló beszélgetők fekete fala tolongott.

A kör közepén vadul forgolódtak a táncolók. A gimnazista Koka Kornakov, a főügyészhelyettes fia állította őket körbe, párba, és húzta szét láncba. Ő irányította a táncot, és a terem egyik végéből a másikba ordította, ahogy a torkán kifért:

– Grande ronde! Chaîne chinoise! – És amit mondott, meg is történt. – Une valse, s'il vous plaît! – üvöltötte a zongoristának, és az első forduló élén vezette hölgyét à trois temps, à deux temps, egyre lassítva és szűkítve a forgást, egészen az alig észrevehető egy helyben lépkedésig, ami már nem is keringő volt, csak az elhaló visszhangja. És mindenki tapsolt, és fagylalttal és hűsítőkkel halmozták el a mozgó, csoszogó, zsivajgó tömeget. A felhevült fiúk és lányok egy pillanatra abbahagyták a kiabálást és nevetgélést, gyorsan és mohón nyelték a hideg gyümölcslevet és limonádét, és alighogy visszatették a poharat a tálcára, tízszeres erővel folytatták a kiabálást és nevetést, mintha valami jókedvkészletből merítették volna.

Tonya és Jura be se lépett a terembe, mentek a háziakhoz a belső szobákba.

12 / Szventyickijék belső szobái zsúfolva voltak mindenfélével, mert a szalonból meg a fogadóteremből odahordtak minden felesleges holmit, hogy nagyobb legyen a hely. Itt volt a háziak boszorkánykonyhája, a karácsonyi raktár. Festék- és enyvszag terjengett, színes papírtekercsek hevertek min-

denfelé, és kosárszám állott a cotilloncsillag és a tartalék karácsonyfagyertya.

A Szventyickij szülők kis számokat írogattak az ajándékokra, ülésrendet jelző kártyákat az asztalra és jegyeket valami tervezett lutrihoz. Zsorzs is segített nekik, de gyakran belezavarodott a számozásba, és bosszúsan rámordultak. Szventyickijék szörnyen megörültek Tonyának meg Jurának. Kicsi koruktól ismerték őket, nem sokat teketóriáztak velük, nem vesztegették a szót, hozzáültették őket is a munkához.

– Felicata Szemjonovna nem látja be, hogy hamarabb kellett volna gondolni rá, nem a legnagyobb hajcihőben, mikor már itt vannak a vendégek. Jaj, Zsorzs, mit csináltál már megint a számokkal, te kétbalkezes! Azt beszéltük meg, hogy a drazsés bonbonierek az asztalra kerülnek, az üresek meg a díványra, és maga megint összekeverte, és minden összeviszsza van.

– Nagyon örülök, hogy Annette jobban van. Úgy aggódtunk érte Pierre-rel.

– De édesem, hiszen rosszabbul van, tudod, csak a te fejedben minden devant-derrière van.

Jura és Tonya fél éjszaka ott ücsörögtek Zsorzzsal és a szülőkkel a karácsonyi kulisszák mögött.

13 / Míg ők Szventyickijékkel üldögéltek, Lara egész idő alatt a nagyteremben volt. Bár nem volt bálnak öltözve, és nem ismert itt senkit, hol hagyta, akarattalanul, mintha álmodna, hogy Koka Kornakov megforgassa, hol meg, mint aki vízbe merül, tétlenül ődöngött a teremben.

Egyszer-kétszer már megállt tétován a szalon küszöbén, remélve, hogy Komarovszkij, aki arccal a terem felé ült, észreveszi. De a férfi a kártyáját nézte, amelyet bal kézzel pajzsul tartott maga elé, és vagy csakugyan nem látta, vagy úgy tett, mintha nem venné észre. Larának elszorult a szíve megbántottságában. Egy lány ment be a teremből a szalonba. Komarovszkij azzal a tekintettel nézett a belépőre, amit Lara olyan

jól ismert. A lánykának hízelgett a dolog, rámosolygott Komarovszkijra, meglobbant, felsugárzott. Lara majdhogy fel nem jajdult. A szégyen sűrű pírja öntötte el az arcát, a homloka, a nyaka is megpirosodott. „Új áldozat" – gondolta. Úgy látta meg Lara egész magát és egész históriáját, mintha tükörbe nézne. De még nem mondott le róla, hogy beszél Komarovszkijjal, és alkalmasabb pillanatra halasztva a kísérletet, nyugalmat erőltetett magára, és visszament a terembe.

Még három ember játszott Komarovszkijjal egy asztalnál. A mellette ülő partnere annak a piperkőc gimnazistának az apja volt, aki felkérte Larát a keringőre. Ezt Lara abból a két-három szóból szűrte le, amit a lovagjával váltottak, míg a teremben keringőztek. A fekete ruhás magas barna nő pedig, akinek olyan dévaj, tüzes szeme volt és kellemetlenül inas kígyónyaka, s minduntalan hol a szalonból a terembe ment, fia működésének színterére, hol vissza a szalonba kártyázó férjéhez, az meg a Koka Kornakov anyja volt. Végül véletlenül kiderült, hogy az a lány, aki alkalmat szolgáltatott Larának nyomasztó érzéseire, az a Koka nővére, és Lara képzelődései talajukat vesztették.

– Kornakov – mutatkozott be Koka Larának mindjárt az elején. De akkor Lara nem értette. – Kornakov – ismételte meg a fiú az utolsó, sikló körben, egy karosszékhez vezetve őt.

Ezúttal Lara hallotta. „Kornakov, Kornakov – tűnődött el. – Valahogy ismerős. Valahogy kellemetlen." – Aztán észbe kapott. Kornakov a moszkvai törvényszék helyettes államügyésze. Ő emelt vádat a vasutascsoport ellen, akik közt Tyiverzint is elítélték. Lara kérésére Lavrentyij Mihajlovics megpróbálta rábeszélni, hogy ne legyen túl szigorú ebben a perben, de nem sikerült. Hát ez az. Igen, igen, igen. Érdekes. Kornakov. Kornakov.

14 / Éjfél után egy óra, de talán kettő is elmúlt már. Jurának zúgott a füle. A pihenőben teát ittak aprósüteménnyel az ebédlőben, aztán folytatták a táncot. Most már senki se cserélte ki a csonkig égett gyertyákat a karácsonyfán.

Jura szórakozottan álldogált a terem közepén, és Tonyát nézte, aki egy ismeretlen fiúval táncolt. Ahogy elsiklott Jura mellett, lábával hátraröptette túl hosszú atlaszruhája kicsi uszályát, s egy uszálycsapással, mint a halacska, eltűnt a táncoló tömegben.

Nagyon fel volt hevülve. A szünetben az ebédlőben ültek, Tonya teát nem kért, hanem mandarinnal oltotta szomját, egyikről a másik után hántotta le az illatos, könnyen leváló héját. Minduntalan elővette az övéből vagy a ruhája ujjából a batiszt zsebkendőjét, amely olyan pici volt, mint a gyümölcsfa virága, és törölgette vele a verítéket a szája széléről meg a ragacsos ujjacskái közül. Nevetgélve és abba se hagyva az élénk beszélgetést, gépiesen dugta vissza a kendőt az övébe vagy a ruhaderék fodrába.

Most, ahogy az ismeretlen lovaggal táncolt, s forgás közben hozzáért a hátrahúzódó, homlokát ráncoló Jurához, ingerkedve meg-megszorította a kezét, és kifejezően mosolygott. Az egyik ilyen kézszorításnál a kezében lévő zsebkendő Jura tenyerében maradt. Jura a szájához szorította, és behunyta a szemét. A kendő a mandarinhéjnak meg a Tonya forró tenyerének egyként bűvöletes szagát őrizte. Ez új volt Jura életében, sohasem tapasztalt ilyet, élesen végignyilallt benne tetőtől talpig. A gyermeki-ártatlan illat meghitten érthető volt, mint egy sötétben elsuttogott szó. Jura csak állt lehunyt szemmel, kendős tenyerével a száján, és szívta be. Hirtelen lövés csattant a házban.

Minden fej a termet a szalontól elválasztó függöny felé fordult. Egy pillanatnyi hallgatás. Aztán kitört a riadalom. Mind futkosni és kiáltozni kezdtek. Sokan Koka Kornakov után rohantak, arra, amerről a lövés eldördült. Onnan már jöttek szembe velük, fenyegetőztek, sírtak, egymás szavába vágva vitatkoztak.

– Mit csinált ez a lány, mit csinált ez a lány! – hajtogatta kétségbeesetten Komarovszkij.

– Élsz, Borja? Élsz, Borja? – sivította hisztérikusan Kornakova nagyságos asszony. – Mondták, hogy Drokov dok-

tor is itt van. Igen, de hol, hol? Jaj, hagyjanak, kérem szépen! Maguknak karcolás, de nekem az életem értelme. Ó, az én szegény mártírom, ezeknek a gonosztevőknek a leleplezője! Itt van, itt van ez a mocsok, kikaparom a szemedet, te aljas dög! Na most aztán nem menekül! Mit mondott, Komarovszkij úr? Hogy magát? Magát akarta lelőni? Hát ez remek! Nekem nagy bánatom van, Komarovszkij úr, gondolja meg, nekem most nincs kedvem tréfálni. Koka, Kokocska, mit szólsz! Édesapádat... Igen... De Isten keze majd... Koka! Koka!

A szalonból a terembe hömpölygött a tömeg. Középen Kornakov, nagy hangosan tréfálkozva és biztosítva mindenkit, hogy semmi baja, egy tiszta asztalkendőt szorítva könynyedén meghorzsolt, vérző bal kezére. Kissé odébb és hátrébb egy másik csoport kézen fogva vezette Larát.

Jurában meghűlt a vér, ahogy meglátta. Hát ő az! És megint ilyen szokatlan helyzetben! És ismét ez az őszes férfi! De most már Jura tudja, ki ez. Komarovszkij, a divatos ügyvéd, részt vett az ő apai örökségének perében. Nem kell feltétlenül köszönni, úgy tesznek, mintha nem ismernék egymást. De a lány... Szóval ő lőtt. Az ügyészre? Biztosan politikai. Szegény! Ezt nem viszi el szárazon. Milyen büszke szépség! Ezek meg úgy vonszolják, a dögök, a kezét hátracsavarva, mint a tetten kapott tolvajt.

De mindjárt rájött, hogy tévedett. Larát nem vitte a lába. Azért fogták a karját, hogy össze ne essen, nagy nehezen odacipelték a legközelebbi karosszékhez, abba aztán belerogyott.

Jura odaszaladt hozzá, hogy magához térítse, de aztán jobbnak látta, ha először a merénylet ál-áldozata iránt érdeklődik. Odament Kornakovhoz:

– Orvosi segítséget kértek. Én segíthetek. Mutassa a kezét! Nahát, jól imádkozott. Semmiség, én be se kötném. Hanem azért egy kis jód nem árt. Itt is van Felicata Szemjonovna, mindjárt kérünk is tőle.

Szventyickaja és Tonya halálra vált arccal mentek Jura fe-

lé. Azt mondták, hogy ne törődjön most mással, öltözzön gyorsan, értük küldtek, valami baj van otthon. Jura megijedt, a legrosszabbtól tartva és mindenről megfeledkezve kifutott öltözködni.

15 / Már nem találták életben Anna Ivanovnát, mikor a Szivcev Vrazsek utcai bejáraton hanyatt-homlok berohantak a házba. Érkezésük előtt tíz perccel halt meg. A halál oka az idejében fel nem ismert heveny tüdővizenyő következtében fellépő hosszú fulladásroham volt.

Az első órákban Tonya torkaszakadtából jajveszékelt, görcsökben fetrengett, és senkit sem ismert meg. Másnapra lecsillapodott, türelmesen végighallgatta, amit apja meg Jura mondott neki, de válaszolni csak bólogatással bírt, mert ha kinyitotta a száját, újult erővel borította el a fájdalom, és úgy szakadt ki belőle a jajongás, mint a nyavalyatörősből.

Órákig térdelt a megboldogult mellett, egyik gyászszertartástól a másikig, szép hosszú karjával átölelve a koporsó sarkát a ravatal sarkával, amin állt, meg a koporsót beborító koszorúkkal együtt. Senkit nem látott meg maga körül. De ha találkozott a szeme a hozzátartozóiéval, hamar felállt, és gyors léptekkel kisiklott a teremből, zokogását visszafojtva sebesen felszaladt a szobájába vezető kis lépcsőn, levetette magát az ágyra, és belejajgatta a párnába a benne viharzó kétségbeesést.

Jura leikében a bánattól, a hosszú álldogálásoktól és kialvatlanságtól, a mély énekhangoktól, az éjjel és nappal égő gyertyák vakító világától, a meghűléstől, ami elkapta ezekben a napokban, édes zűrzavar volt, boldog-delíriumos, gyászos-ünnepélyes.

Tíz évvel ezelőtt, mikor édesanyját temették, még egész kicsi volt. Ma is emlékszik rá, milyen vigasztalhatatlanul sírt, hogy lesújtotta a bánat és a rémület. Akkor nem őbenne volt a lényeg. Akkor aligha fogta fel, hogy van egy énje, egy Jura, aki önmagában is érdekes vagy értékes lehet. Akkor az volt a fő, ami körülötte, kívül volt. A felsőbb világ minden oldalról

köré nyomult, tapinthatóan, áthatolhatatlanul és kétségbevonhatatlanul, mint az erdő, és azért is sújtotta le ennyire Jurát az édesanyja halála, mert vele bolyongott abban az erdőben, és egyszerre egyedül maradt benne, nélküle. A világ minden dolgából állt össze ez az erdő: a felhőkből, a városi cégtáblákból, a tűztornyok gömbjeiből, a hintó előtt lovagló, Szűzanyát vivő kolostori szolgákból, akiken fülvédő volt sapka helyett, mert a szentség jelenlétében födetlen fővel kellett lenni. A passzázsok üzleteinek kirakataiból állt ez az erdő, az elérhetetlenül magas éjszakai égből, a csillagokból, a Jóistenből és a szentekből.

Ez a hozzáférhetetlen-magas éjszakai ég mélyen-mélyen lehajolt hozzájuk a gyerekszobába, a legtetejét a dadus szoknyája szélébe hajtotta, ha a dadus valami szent dolgot mesélt, és olyan közeli és kezes lett, mint a mogyoróbokor csúcsa a vízmosásban, mikor lehúzzák a mogyoróágakat, és leszedik a mogyorót. Náluk a gyerekszobában mintegy megmerítkezett az aranyozott mosdótálban, és megfürödve a fényben és aranyban, átváltozott a kis mellékutcai templom reggeli vagy déli istentiszteletévé, ahová a dadus szokta vinni. Ott az égi csillagokból mécses lett, a Jóistenből tisztelendő bácsi, és minden úgy rendeződött el, hogy többé-kevésbé hivatása szerint töltse be tisztét. De a legfontosabb a felnőttek világa volt és a város, amely erdőként sötétlett körös-körül. Akkor Jura félvad hitének egész hevével hitt Istenben, mint ennek az erdőnek az erdészében.

Most egész másképp volt. Ez alatt a tizenkét év alatt, míg iskolába járt, középiskolába és egyetemre, úgy foglalkozott a régmúlttal és Isten törvényével, a szájhagyománnyal és a költőkkel, a múltról és a természetről beszélő tudományokkal, mint szülőháza családi krónikájával, mint a tulajdon családfájával. Most semmitől se félt, se élettől, se haláltól, minden a világon, minden dolog szótárának szava volt. Egyenlőnek érezte magát a mindenséggel, és egész másképp viselte az Anna Ivanovna gyászszertartását, mint annak idején az édesanyjáét. Akkor belekábult a fájdalomba, szorongott és imád-

kozott. Most pedig úgy hallgatta a megboldogult lelki üdvéért mondott imát, mint egy közvetlenül neki szóló, őt érintő közlést. Figyelmesen hallgatta a szavakat, és érthetően kifejezett értelmet követelt tőlük, ahogy bármitől szokás, és semmi vallásos áhítat nem volt abban az érzésében, hogy ő a föld és ég felsőbb erőinek örököse, és úgy hajol meg előttük, ahogy a nagy elődök előtt kell.

16 / „Szent Isten, szent és erős, szent örökkévaló, irgalmazz nekünk!" Mi ez? Hol van? A holttest kivitele. Kiviszik. Fel kell ébredni. Hajnali öt után ruhástul leroskadt erre a díványra. Biztosan láza van. Most keresik az egész házban, és senki se gondolja, hogy a könyvtárban alszik, nem ébred fel abban a távoli zugban, a mennyezetig érő könyvespolcok mögött.

– Jura, Jura! – kiabál neki valahonnan a közelből Markel, a házmester. Megkezdődött a kivitel, Markelnak le kell cipelnie a koszorúkat az utcára, és nem találja Jurát, s ráadásul bennrekedt a hálószobában, ahol halomban állnak a koszorúk, s a gardróbszekrény kis ajtaja kinyílt, megakasztva a hálószobaajtót, és Markel nem tud kijönni.

– Markel! Markel! Jura! – kiabálnak lentről.

Markel egy rántással elintézi az akadályt, és szalad le néhány koszorúval a lépcsőn.

„Szent Isten, szent és erős, szent örökkévaló" – húzódik végig gyönge fuvalomként a mellékutcán, és ott marad, mintha puha strucctollal simították volna végig a levegőt, és minden inog: a koszorúk és a szembejövők, a csótáros lófejek, a pap kezében a láncon röpködő füstölő, a fehér föld a láb alatt.

– Jura! Uramisten, na végre! Ébredj már, légy szíves! – rázza a vállát Sura Schlesinger, aki megtalálta. – Mi van veled? Viszik. Jössz?

– Hát persze.

17 / Véget ért a gyászszertartás. A didergő, topogó koldusok két sorba tömörültek. Megingott és lassan-lassan odébb mozdult a halottaskocsi, a kétkerekű koszorús taliga, Krügerék hintaja. A bérkocsisok közelebb húzódtak a templomhoz. Kijött a templomból a kisírt szemű Sura Schlesinger, felemelte könnytől átnedvesedett fátylát, és fürkésző tekintettel végigsiklott a bérkocsisor mellett. Megtalálva sorukban az irodából való hordárokat, egy fejmozdulattal magához intette őket, és eltűnt velük a templomban. Onnan mind sűrűbb csoportokban özönlött ki a nép.

– Hát eljött a sora Anna Ivannyinának is. Köszönjünk el tőle, mondta szegényke, ő hosszú útra váltott jegyet.

– Igen, elszökdécselt szegény. Elment pihenni a szitakötő.

– Van bérkocsijuk, vagy a tizenegyesen jönnek?

– Elgémberedett a lábunk. Járunk egyet, aztán majd felszállunk.

– Látták, hogy Fufkov mennyire kétségbe van esve? Csak nézte a halottat, záporozott a könnye, fújta az orrát, bámulta. Mellette meg ott áll a férj.

– Egész életében majd felfalta a szemével.

Ilyen beszédek közt ballagtak ki a temetőbe, a város másik végébe. Aznap felengedett az idő az erős fagyok után. Tele volt a nap mozdulatlan súllyal, a megroskadó fagy és elmenő élet napja, a nap, amelyet mintha a természet maga is temetésre rendelt volna. A bepiszkolódott hó átcsillámlott az arcra borított gyászfátyolon, a kerítések mögül nedves kis fenyők néztek ki, sötétek, mint a niellós ezüst, hasonlítottak a gyászruhára.

Ez az a bizonyos emlékezetes temető volt, Marija Nyikolajevna nyugvóhelye. Jura az utóbbi években nem járt anyja sírjánál. – Mama – suttogta arrafelé messziről, majdnem azzal a szájjal, ahogy azokban az években.

Ünnepélyesen, sőt festőien távolodtak a megtisztított ösvényeken, amelyeknek hajlékony kis kanyarulatai nem illettek össze szabályos-szomorú lépteikkel. Alekszandr Alek-

szandrovics karon fogva vezette Tonyát. Utánuk Krügerék mentek. Tonyának nagyon jól állt a gyászruha.

A keresztek félkörívén és a rózsaszín kolostorfalakon zúzmara pelyhedzett, szakállas, mint a penész. A kolostorudvar távoli zugában faltól falig feszülő kötelek, rajtuk száradó mosott ruha: ingek nehéz, duzzadozó ujjakkal, őszibarackszín terítők, ferdén lógó, rosszul kicsavart lepedők. Jura hosszan nézegetett arrafelé, és rájött, hogy ez az a része a kolostor birtokának, ahol akkor az a hóvihar dühöngött, csak az új épületek megváltoztatták.

Jura egyedül ment, gyors járásával megelőzte a többieket, néha meg-megállt, és bevárta őket. Válaszul arra az ürességre, amit a halál tarolt ebben a lassan visszafelé ballagó gyásznépben, benne olyan lebírhatatlanul, ahogy az örvénylő víz a mélybe törekszik, támadt fel a vágy, hogy álmodozzon és gondolkodjon, formákkal bíbelődjön, szépséget teremtsen. Most világosabban látta, mint valaha, hogy a művészet mindig, szüntelenül két dologgal törődik. Állandóan a halálon töpreng, és ezzel állandóan életet teremt. A nagy, az igazi művészet, az, amit János Jelenéseknek neveznek, és az, ami tovább írja.

Jura mohó vággyal ízlelgette, hogy majd egy-két napra eltűnik a család és az egyetem láthatáráról, és az Anna Ivanovnát gyászoló soraiba beleír mindent, ami abban a pillanatban felkínálkozik neki: minden véletlent, amit ad az élet, a megboldogult néhány legjellemzőbb tulajdonságát, Tonya gyászruhás alakját, a temetőből visszatérőben szemébe szökő dolgokat, a mosott ruhát azon a helyen, ahol valamikor régen egy éjszaka sikoltozott a förgeteg, és ő, mint gyerek, zokogott.

Negyedik rész / Érlelődő végzetek

I / Lara félönkívületben feküdt a Felicata Szemjonovna heverőjén. Szventyickijék, Drokov doktor, a cselédek sugdolóztak körülötte.

Szventyickijék néptelen háza homályba merült, csak a szobák hosszú füzére közepén, a kis szalonban égett a falon egy gyér világú lámpa, előre- és hátravetve fényét a végig látható, egy vonalban húzódó sor mentén.

Viktor Ippolitovics úgy járkált fel-alá, dühös és határozott léptekkel, ezen a hosszú íven, mintha nem is vendégségben, hanem otthon volna. Hol benézett a hálószobába, megtudakolni, hogy ott mi történik, hol elindult a ház túlsó végébe, és a fehér gyöngyös karácsonyfa mellett elhaladva eljutott egészen az ebédlőig, ahol roskadozott az asztal az érintetlen ételtől-italtól, és megcsörrentek a zöld borosserlegek, ha hintó ment el az utcán, vagy egér surrant az abroszon a tányérok között.

Komarovszkij tombolt magában. Ellentétes érzések viharzottak a keblében. Micsoda botrány és gyalázat! Dühös volt. Veszélyben a társadalmi helyzete. Az eset megtépázta a hírnevét. Mindenáron meg kell előzni, el kell vágni a pletykát, míg nem késő, ha meg már elterjedt a hír, csírájában kell elnyomni, elfojtani a szóbeszédet. Azonkívül most újra átérezte, mennyire ellenállhatatlan ez a kétségbeesett, eszeveszett lányka. Mindjárt látni lehetett, hogy nem olyan, mint a többi. Mindig is volt benne valami nem mindennapi. De milyen nagyon, milyen jóvátehetetlenül elrontotta ő, úgy látszik, az életét! Hogy vergődik, hogy lázadozik és támad egyre, hogy a maga képére alakítsa a sorsát, és újrakezdhesse az életét!

Minden szempontból segíteni kell majd neki, talán ki kellene venni neki egy szobát, de egy ujjal se szabad hozzányúlni, azt semmi esetre sem, hanem teljesen eltávolodni, a háttérbe húzódni, hogy árnyékot ne vessen rá, mert ki tudja, még mi ki nem telik tőle.

És még mennyi vesződsége lesz vele! Mert ezért nem fogják megdicsérni. Még most is éjszaka van, még két órája sincs, hogy az a história lejátszódott, és már kétszer járt itt a rendőrség, Komarovszkij kiment a konyhába a körzeti rendőrparancsnokkal kimagyarázkodni, és elsimította a dolgot.

De később egyre bonyolultabb lesz minden. Bizonyítékok kellenek, hogy Lara őt vette célba, nem pedig Kornakovot. De ezzel még nincs vége. A felelősség egy része elhárul Laráról, de a többiért bírósági eljárást indítanak ellene.

Természetesen ő minden erejével igyekszik megakadályozni, s ha mégis perbe fogják, szerez elmeorvosi szakvéleményt róla, hogy Lara nem volt beszámítható a merénylet elkövetésének pillanatában, és eléri; hogy megszüntessék a pert.

Ezek a gondolatok némileg megnyugtatták Komarovszkijt. Vége lett az éjszakának. Fénycsíkok óvakodtak szobáról szobára, benézegettek az asztalok és díványok alá, mint a tolvajok vagy zálogházi becsüsök.

Komarovszkij benézett a hálóba, meggyőződött felőle, hogy Lara nincs jobban, és elment Szventyickijéktől egy ismerős jogászhoz, egy politikai emigráns feleségéhez, Rufina Onyiszimovna Vojt-Vojtkovszkajához. A nyolcszobás lakás most meghaladta a jogásznő igényeit és anyagi tehetségét. Két szobát kiadott. Az egyik nemrég megürült, Komarovszkij azt kivette Larának. Néhány óra múlva át is vitték Larát, aki félájult volt, és a forróhideg lelte. Idegláza volt.

2 / Rufina Onyiszimovna haladó hölgy volt, ellensége az előítéleteknek, és ahogy ő gondolta és mondogatta, pártfogója mindannak, ami a környező világban „életigenlő és életerős" volt.

Sublótján ott volt az *Erfurti program* egy példánya, az összeállító ajánlásával. A falra tűzött fényképek közül az egyik a férjét ábrázolta, „az én jó Vojtomat", egy svájci népünnepélyen, Plehanovval. Mind a kettőn lüszterzakó és panamakalap.

Rufina Onyiszimovna már első pillantásra nem rokon-

szenvezett beteg lakójával. Megrögzött szimulánsnak tartotta. Lara önkívületrohamait merő egy tettetésnek látta. Megesküdött volna rá, hogy Lara a tömlöcben eszét vesztő Grätchent játssza.

Fokozott élénkséggel fejezte ki Larának a megvetését. Csapkodta az ajtókat, hangosan dalolt, száguldozott a maga lakrészében, mint a szélvész, és naphosszat szellőztette a szobáit.

Az Arbat egy nagy házának a legfelső emeletén volt a lakása. Ennek az emeletnek az ablakai a téli napfordulótól kezdve csordultig teltek ragyogó kék éggel, széles éggel, mint amilyen a folyó áradáskor. Fél télen tele volt a lakás az eljövendő tavasz tüneteivel, előjeleivel.

A kis szellőztetőablakokba befújt a meleg déli szél, a pályaudvarokon teljes erejükből bőgtek a mozdonyok, s a beteg Lara, az ágyban fekve, sok ráérő idejében távoli emlékeibe merült.

Nagyon gyakran eszébe jutott az az első este, mikor Moszkvába érkeztek az Urálból, úgy hét-nyolc évvel ezelőtt, feledhetetlen gyermekkorában.

Bérkocsin mentek a pályaudvarról a szállodába, félsötét mellékutcákon át, végig egész Moszkván. A közeledő-távolodó utcalámpák a házfalakra vetették görnyedő kocsisuk árnyékát. Nőtt, nőtt az árnyék, természetellenesen nagyra növekedett, beborította az úttestet és a tetőket, és eltűnt. És kezdődött elölről az egész.

A fejük felett a sötétben szólt Moszkva negyvenszer negyven harangja, a földön csengve járt a lóvasút, de a rikító kirakatok és fények éppúgy elkábították-megsüketítették Larát, mintha azoknak is hangjuk lett volna, mint a harangnak és a kereknek.

A szobájukban egy hihetetlenül nagy, óriási görögdinnye várta őket, Komarovszkij vendégfogadó ajándéka az új szálláson. Larának úgy tetszett, hogy ez a dinnye Komarovszkij uralkodásának és gazdagságának jelképe. Mikor Viktor Ippolitovics egy késdöféssel kettévágta a hangosan hersegő, sö-

tétzöld, jeges, kerek, édes közepű csodát, Larának elállt a lélegzete rémületében, de nem merte visszautasítani. Olyan nehezen nyeldeste az illatos, rózsaszín falatokat, hogy keresztbe álltak izgatott torkában.

És ugyanezt a szorongást, amit a drága étel és az éjszakai főváros keltett benne, ugyanezt a szorongást keltette fel később Komarovszkij, és ez volt a nyitja mindannak, ami ezután következett. De most rá se lehetett ismerni Komarovszkijra. Nem kívánt semmit, nem adott hírt magáról, nem is mutatkozott. És távolságot tartva, a lehető legnemesebb formában, állandóan felajánlotta a segítségét.

Kologrivov látogatása egészen más volt. Lara nagyon megörült Lavrentyij Mihajlovicsnak. Betöltötte a fél szobát a vendég: nem azért, mintha olyan magas és testes lett volna, hanem mert úgy sugárzott belőle az élet és a tehetség, olyan szikrázó volt a tekintete és okos a mosolya. Egyszeriben szűk lett a helyiség.

Ült Lara ágya előtt, és dörzsölgette a kezét. Mikor Pétervárra hívták a minisztertanácsba, úgy beszélt az öreg méltóságokkal, mint a pajkos elemistákkal. De aki most itt feküdt, az nemrég még az ő családi fészkének része volt, olyan, mint a saját lánya, akivel, mint a többi családtaggal, össze-összenézett, röpke villámmegjegyzéseket váltott (ez volt tömör, kifejező érintkezésük különös bája, ennek mindkét fél tudatában volt). Nem tudott olyan komoly és szenvtelen lenni Larához, mint egy felnőtthöz. Nem tudta, mit mondjon neki, hogy meg ne bántsa, úgy szólt hát hozzá, rámosolyogva, mint a gyerekhez:

– Hát mit művelt maga, nagykislány? Mire jók ezek a melodrámák? – Elhallgatott, és a mennyezet meg a tapéta nedvességfoltjait vizsgálgatta. Aztán szemrehányóan megcsóválta a fejét, és folytatta: – Düsseldorfban nemzetközi kiállítás nyílik: festészet, szobrászat, kertészet. Oda készülök. Elég nyirkos itt magánál. És még sokáig szándékozik kóválygyni ég és föld között? Mert itt aztán van hely rá. Ez a Vojtessza, köztünk szólva, alávaló egy nember. Ismerem. Köl-

tözzön el! Eleget heverészett. Kibetegeskedte magát. Költözzön máshová, foglalkozzon a tantárgyaival, fejezze be a főiskolát! Van nekem egy ismerősöm, egy festő. Az két évre Turkesztánba utazik. A műterme válaszfalakkal el van osztva részekre, és valójában egy egész kis lakás. Azt hiszem, szívesen odaadja bútorostul, ha jó kezekben tudhatja. Akarja, hogy elintézzem? És még valami. Ne haragudjon, hogy annyira gyakorlatias vagyok! Már rég akartam, szent kötelességem... Mióta Lipa... Van itt egy kis összeg, a Lipa érettségijéért... De igen, engedje meg, engedje meg... De kérem, ne makacskodjon... De hát nézze meg az ember!

És hiába tiltakozott, sírt, sőt dulakodott is vele egy kicsit Lara, mielőtt elment, rábírta, hogy elfogadja tőle a tízezer rubelra szóló csekket.

Lara meggyógyult, és átköltözött új otthonába, amit úgy feldicsért Kologrivov. Egész közel esett a Szmolenszkipiachoz az a hely. Egy kisebb emeletes kőház, egy régi épület emeletén volt a lakás. A földszintet kereskedelmi raktárak foglalták el. Teherfuvarosok laktak a házban. A macskaköves udvar mindig tele volt elpotyogtatott zabbal, elhullajtott szénával. Burukkolva sétáltak benne a galambok. Zajos csapatban rebbentek fel a földről, sose magasabban a Lara ablakánál, olykor az udvar kő szennyvízárkában csordaszám futkostak a patkányok.

3 / Sok baj volt Pasával. Míg Lara komoly beteg volt, nem engedték be hozzá. Mit érezhetett? Lara meg akart ölni egy embert, aki Pasa tudomása szerint közömbös volt neki, aztán egyszerre pártfogásába vette ez az ember, sikertelen gyilkossági kísérletének áldozata. És mindez az után az emlékezetes karácsonyéji gyertyafényes beszélgetésük után. Ha nincs az az ember, Larát letartóztatják és elítélik. Az hárította el róla a fenyegető büntetést. Neki köszönheti Lara, hogy épen és bántatlanul folytathatja a főiskolát. Pasa tépelődött, és nem értette a dolgot.

Mikor Lara jobban lett, hívatta Pasát. Így szólt hozzá:

– Én rossz vagyok. Te nem ismersz engem, majd egyszer elmondom. Alig tudok beszélni, látod, fojtogatnak a könnyek, de te hagyj el, feledj el, nem érdemellek meg.

Lélekmarcangoló jelenetek játszódtak le, egyik kibírhatatlanabb a másikánál. Vojtkovszkaja – mert ez még abban az időben történt, mikor Lara az Arbaton lakott –, Vojtkovszkaja, meglátva a Pasa kisírt szemét, berohant a folyosóról a maga lakrészébe, leroskadt a díványra, és betegre nevette magát. – Jaj, megpukkadok, megpukkadok! Hát ez aztán igazán... Hahaha! A hős! Hahaha! Jeruszlan Lazarevics!*

Lara, hogy megszabadítsa Pasát a megbélyegző szerelemtől, hogy gyökerestül tépje ki belőle, és véget vessen gyötrelmeinek, közölte vele, hogy kereken elutasítja, mert nem szereti, de úgy zokogott, miközben ezt a nyilatkozatot tette, hogy nem lehetett hinni neki. Pasa valamennyi halálos bűnnel meggyanúsította, egy szavát se hitte, hajlandó volt megátkozni és gyűlölni, és pokolian szerette, és féltékeny volt még a gondolataira is, a bögrére is, amiből ivott, a párnára is, amin feküdt. Határozottan és gyorsan kellett cselekedni, hogy meg ne bolonduljanak. Elhatározták, hogy összeházasodnak, még a vizsgák végét se várják meg. Úgy gondolták, hogy a Vörösdombon esküsznek. Lara kérésére megint csak elhalasztották az esküvőt.

Pünkösdhétfőn esküdtek, mikor már biztos volt, hogy sikeresen végeztek. Mindent Ljudmila Kapitonovna Csepurko intézett, akinek a lánya, Tuszja Csepurko Lara évfolyamtársa volt, és együtt végeztek. Ljudmila Kapitonovna magas mellű és mély hangú szép nő volt, jó hangú énekes és félelmetes fantaziáló. A meglévő babonákhoz és hiedelmekhez, amiket ismert, ráadásnak csak úgy hirtelenében egy csomó saját készítésűt is rögtönzött.

Szörnyű hőség volt a városban, mikor Larát „az aranykorona alá" vezették, ahogy Ljudmila Kapitonovna dúdolgatta maga elé Panyin cigánybasszusán, Larát csinosítva elindulás

* Népszerű orosz mondahős.

előtt. Átható sárgák voltak a templomok aranykupolái, és friss a finom homok a sétaterek utacskáin. A pünkösd előtt levágott nyírágak poros lombja bágyadtan csüngött a templomkerítéseken, tölcsérré pöndörödve, mintha megperzselődött volna. Nehéz volt a lélegzet, és káprázott a szem a napvillogástól. És mintha ezer esküvőt ültek volna körös-körül, mert minden lány ki volt göndörítve, és világos ruhát viselt, mint a menyasszonyok, és minden fiatalember be volt pomádézva, és testhezálló fekete öltönyt öltött az ünnep tiszteletére. És mindenki izgult, és mindenkinek melege volt.

Lagogyina, Lara egy másik kis társnőjének az anyja, egy marék ezüstpénzt szórt a Lara lába alá, mikor a templomi szőnyegre lépett, hogy majd gazdag legyen, Ljudmila Kapitonovna pedig ugyanebből a célból azt tanácsolta neki, hogy mikor a korona alá áll, ne csupasz, kinyújtott kézzel vessen keresztet, hanem úgy, hogy félig el legyen takarva a tüll vagy a csipke sarkával, aztán azt mondta, hogy tartsa Lara magasra a gyertyát, mert akkor ő lesz az úr a házban, de Lara, feláldozva jövőjét Pasáért, olyan alacsonyra tartotta a gyertyát, amilyenre csak bírta, de minden hiába, mert akárhogy igyekezett, mindig magasabbra került a gyertyája a Pasáénál.

A templomból mindjárt a lakomára mentek, vissza a festő műtermébe, amit akkor hoztak rendbe Antyipovék. A vendégek azt kiabálták, hogy „keserű, nem ihatom", túlfelől pedig megértő üvöltéssel felelték, hogy „meg kell édesíteni", és a fiatalok zavartan nevetgélve csókolóztak. Ljudmila Kapitonovna elénekelte nekik a *Szőlő* című lakodalmi köszöntőt a kétszeres refrénnel, hogy „adjon Isten szerelmet és egyetértést", meg azt a dalt, hogy „Bomolj ki, hajfonat, hullj szét, szép szöszke haj".

Mikor elszéledtek a vendégek, és ők egyedül maradtak, Pasa kínosan érezte magát a hirtelen beálló csendben. Lara ablakával szemben lámpa égett egy oszlopon, és hiába függönyözködött be Lara, egy lécvékony fénycsík behatolt a függöny két szárnya közt. Pasa nem tudott nyugodni ettől a fénysávtól, mintha valaki leselkedett volna rájuk. Borzadva

észlelte, hogy az a lámpa jobban foglalkoztatja, mint saját maga, mint Lara, mint a szerelme.

Ezen az örökkévalóságnyi éjszakán Antyipov, az iménti egyetemista, „Sztyepanyida" és „Szép leányzó", ahogy a társai hívták, megjárta az üdvösség magasát és a kétségbeesés mélységét. Gyanakvó sejtelmei váltakoztak Lara vallomásaival. Kérdezett, és Lara minden egyes válaszára elállt a szívverése, mintha szakadékba zuhanna. Megsebzett képzelete nem tudott lépést tartani az új felfedezésekkel.

Reggelig beszélgettek. Ennél az éjszakánál nem volt élesebb és hirtelenebb változás Antyipov életében. Reggel más emberként kelt fel, szinte csodálkozott, hogy még mindig ugyanúgy hívják.

4 / Tíz nap múlva ugyanabban a szobában búcsúestét rendeztek nekik a barátok. Mindketten végeztek, mindketten éppoly kitűnően, mindketten ugyanabban az uráli városban kaptak állást, másnap reggel el is kellett utazniuk.

Megint csak ittak, énekeltek és vigadtak, de ezúttal csak a fiatalság, az idősebbek nélkül.

A válaszfal mögött, amely a lakókuckókat elválasztotta a nagy műteremtől, a vendégek gyülekezőhelyétől, ott állt Larának egy nagy utazókosara meg egy középnagyságú kosara, egy bőrönd meg az edényes láda. Néhány zsák is hevert a sarokban. Sok volt a holmi. Egy részük másnap reggel pogygyászvonattal indult. Majdnem minden össze volt csomagolva, de még nem hiánytalanul. A láda és a kosarak nyitva álltak, nem voltak egészen tele. Larának időnként eszébe jutott valami, kivitte az elfelejtett tárgyat a válaszfal mögé, beletette a kosárba, és elegyengette a holmit.

Pasa már otthon volt a vendégekkel, mire Lara megjött a főiskola irodájából a születési bizonyítványával és a többi irattal, s vele a házmester gyékénnyel és nagy gombolyag erős, vastag madzaggal, hogy legyen mivel becsomagolni, amit majd másnap poggyásznak feladnak. Lara elbocsátotta a házmestert, s körbejárva a vendégeket, volt, akivel kezet

fogott, volt, akivel összecsókolózott, aztán elment a válaszfal mögé átöltözni. Mikor előjött átöltözve, mindenki tapsolni, ricsajozni kezdett, ide-oda járkáltak, és éppen akkora zenebona támadt, mint néhány nappal azelőtt. A legvállalkozóbb szelleműek hozzáfogtak vodkát töltögetni a szomszédaiknak, villával felfegyverkezett kezek nyúltak az asztal közepe felé kenyérért, ízelítőért, ételért. Szónokoltak, köszörülték a torkukat, meg-megnedvesítették, és egymás szavába vágva szellemeskedtek. Egyik-másik hamar be is rúgott.

– Halálos fáradt vagyok – mondta a férje mellett ülő Lara. – Hát neked sikerült mindent elintézned?

– Sikerült.

– De azért nagyszerűen érzem magam. Boldog vagyok. És te?

– Én is. Rendben vagyok. De ez hosszú beszélgetés lesz.

Kivételképpen Komarovszkijnak is megengedték, hogy részt vegyen a fiatal társaság összejövetelén. Az est végén rákezdte, hogy mennyire elárvul, ha elutaznak fiatal barátai, hogy sivataggá, Szaharává válik számára Moszkva, de annyira elérzékenyült, hogy elcsuklott a hangja, és meg kellett ismételnie a felindulásba fúlt mondatot. Kérte Antyipovékat, hogy levelezzenek, és meglátogathassa őket Jurjatyinban, új lakhelyükön, ha nem bírja ki nélkülük.

– Teljesen felesleges – felelte hangosan és oda se figyelve Lara. – És általában minek ez az egész, a levelezés meg a Szahara és hasonlók. Odautazni meg éppen eszébe se jusson! Majd csak kibírja nélkülünk, Isten segítségével, nem vagyunk mi olyan nagy ritkaság, nem igaz, Pasa? És majd csak kerül más a fiatal barátai helyébe.

És teljesen megfeledkezve róla, hogy kihez és miről beszél, eszébe jutott valami, felugrott, és kiment a konyhába. Szétcsavarta a húsdarálót, és a szétszedett darabjait szénacsomókba takarva belegyömködte az edényes ládába. Közben majdnem felsértette a kezét egy hegyes faszilánk, amely a láda behasadt pereméből állt ki.

Míg ezzel foglalatoskodott, egészen kiment a fejéből, hogy

vendégei vannak, nem is hallotta a hangjukat, de egyszer csak különösen élesen kicsapott a zsivaj a válaszfal mögül, felhívá rájuk a figyelmét, és akkor Lara azt gondolta, hogy mennyire szeretnek a részegek részeget játszani, és minél részegebbek, annál tehetségtelenebbül játsszák, annál inkább eltúlozva, működvelő módon.

Most egészen másféle, különös zaj jött be hozzá az udvarról a nyitott ablakon át. Lara elhúzta a függönyt, és kinézett.

Egy béklyós lábú ló ugrált sántikálva az udvaron. Nem lehetett tudni, kié, biztosan csak úgy betévedt az udvarra. Már egészen kivilágosodott, de a napkelte messze volt még. Az alvó és mintegy kihalt város alámerült a szürkéslila korai hűvösségbe. Lara lehunyta a szemét. Isten tudja, micsoda messzi, gyönyörűséges falusi csendbe vitte el ez a jellegzetes, hasonlíthatatlan béklyós lójárás.

Csengettek a lépcsőház felől. Lara hegyezte a fülét. Az asztal mellől valaki kiment ajtót nyitni. Nagya volt az. Lara a belépő elébe rohant. Nagya egyenesen az állomásról jött, üde volt, bűbájos és jó szagú, mintha a dupljankai gyöngyvirág illata áradt volna belőle. A barátnők csak álltak, szólni nem bírtak, csak bőgtek, ölelgették, majd megfojtották egymást.

Nagya átadta Larának az egész ház gratulációját és útravaló-jókívánságait meg a szülei értékes ajándékát. Kivett az útitáskájából egy papírba göngyölt dobozt, kicsomagolta, felpattintotta a tetejét, és egy ritka szép nyakéket nyújtott át Larának.

Mindenki ámult és bámult. Az egyik részeg, már kissé kijózanodva, azt mondta:

– Rózsaszínű hiacint. Az, az, rózsaszínű, mit gondoltok! Van olyan értékes, mint a gyémánt.

De Nagya vitatkozott vele, hogy sárga zafír.

Lara maga mellé ültette, kínálta, letette a gyöngysort a saját terítéke mellé, és csak nézte, nem tudta levenni róla a szemét. Az ékszerdoboz ibolyaszín párnáján nyugvó halmocska csillogott, tüzelt, és hol olyan volt, mint a cseppenként összegyülemlett folyadék, hol mint egy apró szemű szőlőfürt.

Egyik-másik már magához tért az asztalnál ülők közül. Ahogy magukra eszméltek, megint felhajtottak egy pohárkával Nagya kedvéért. Hamar leitatták.

Nemsokára az alvók birodalma lett a ház. A többség a reggeli kikísérésre gondolva ott aludt. A fele már rég egymás hegyén-hátán hortyogott a sarokban. Lara maga se tudta, hogy került ruhástul a díványra az alvó Ira Lagogyina mellé.

Arra ébredt, hogy hangosan beszélgetnek a füle mellett. Idegenek hangja volt, azoké, akik elbitangolt lovukért jöttek be az utcáról az udvarba. Lara kinyitotta a szemét, és meglepődött. „Milyen nyughatatlan is ez a Pasa, áll a szoba közepén, mint a felkiáltójel, és szünet nélkül keres valamit." Ekkor a Pasának vélt alak feléje fordította az arcát, és ő látta, hogy egyáltalán nem Pasa az, hanem egy ragyás szörnyeteg, akinek a halántékától az álláig forradás hasítja ketté az arcát. Ebből Lara rájött, hogy tolvaj tört be hozzá, rabló, és kiáltani akart, de nem jött ki hang a torkán. Hirtelen eszébe jutott a nyakék, és óvatosan felkönyökölve odasandított az ebédlőasztalra.

Ott volt a helyén a nyakék a kenyérmorzsa meg az összerágott karamellmaradványok közt, a lassú eszű gonosztevő nem vette észre az ételmaradék-halomban, hanem az összehajtogatott ruhát hányta fel, összevissza túrta, amit Lara becsomagolt. Lara a mámoros fejével és félálmában nem fogta fel egészen a helyzetet, legjobban a munkáját sajnálta. Felháborodásában megint kiáltani akart, de megint nem nyílt a szája, nem mozgott a nyelve. Erősen belerúgott a mellette alvó Ira Lagogyina térdhajlásába, erre az felismerhetetlen hangon felordított fájdalmában, s vele Lara is felkiáltott. A tolvaj elejtette a lopott holmis batyut, és hanyatt-homlok kirohant a szobából. A férfiak felugráltak, egyik-másik, nagy nehezen felfogva, miről van szó, a rabló után vetette magát, de már bottal üthették a nyomát.

A riadalom meg a történtek közös megvitatása jeladás volt az általános felkelésre. Lara fejéből mintha kifújták volna a mámor maradékát. Hiába könyörögtek neki, hogy hadd szu-

nyókáljanak meg heverésszenek még egy kicsit, könyörtelenül felkeltette az alvókat, hamar megitatta kávéval, és hazakergette őket, addig is, míg újra találkoznak a pályaudvaron, vonatinduláskor.

Mikor mind elmentek, felviharzott a lázas tevékenység. Lara a rá jellemző gyorsasággal száguldott utazózsáktól utazózsákig, begyömöszölte a párnákat, feszesre húzta a szíjakat, és csak azért könyörgött Pasának és a házmesternének, hogy ne segítsenek neki, mert zavarják.

Annak rendje és módja szerint, idejére elkészült minden. Nem késtek el Antyipovék. A vonat puhán, rugalmasan indult, mintegy visszatükrözve a búcsút intő kalapok lengését. Mire abbahagyták az integetést, és háromszor utánuk ordítottak valamit a távolból (valószínűleg „hurrát"), már gyorsabban ment a vonat.

5 / Förtelmes idő volt már harmadik napja. A háború második ősze. Az első, sikeres év után most kezdődtek a kudarcok. A Kárpátokban összevont nyolcadik Bruszilov-hadsereg arra készült, hogy leereszkedik a szorosokból, és betör Magyarországra, de ehelyett hátrált, szívta magába az általános visszavonulás. Hátráltunk ki Galíciából, amit már a hadicselekmények első hónapjaiban elfoglaltunk.

Zsivago doktor, akit azelőtt Jurának hívtak, most pedig egyre többször szólították a keresztnevén meg az apja nevén, a nőgyógyászati klinika szülészeti pavilonjának a folyosóján állt, szemben annak a kórteremnek az ajtajával, ahová a feleségét, Antonyina Alekszandrovnát fektették, akit most hozott be. Elbúcsúzott tőle, várta a szülésznőt, hogy megbeszélje vele, mi módon fogja értesíteni szükség esetén, és hogyan érdeklődhet nála a Tonya hogyléte felől.

Sietett, ment volna vissza a kórházába, s előbb még két beteget is meg kellett látogatnia, s csak hiába vesztegeti a drága időt, bámulja a ferde csíkozású esőt, amelyet tör és hajlít a rohamokban támadó őszi szél, ahogy a kalászt döntögeti és zilálja a vihar a mezőn.

Még nem volt egész sötét. Jurij Andrejevics szeme felfedezte a klinika kis hátsó udvarait, a Lányrét villáinak üvegezett teraszait, a kórház egyik pavilonjának hátsó bejáratához vezető villamossín-elágazást.

Vigasztalanul ömlött az eső, se nem erősödött, se nem gyengült, úgy tetszett, a haragos szél a földre zúduló víz szenvtelenségétől olyan ingerült. Tépték a szélrohamok a vadszőlő hajtásait, amivel az egyik terasz be volt futtatva. Mintha tövestül ki akarta volna tépni a szél, felemelte, rázta a levegőben, és utálattal lehajította, mint az ócska rongyot.

Egy két vagont vontató motorkocsi gördült el a terasz mellett a klinikához. Sebesülteket raktak ki belőle, és vitték be őket a klinika épületébe.

A képtelenül – különösen a lucki hadművelet óta – túlzsúfolt moszkvai kórházakban már a lépcsőfordulókra és a folyosókra fektették a sebesülteket. A városi kórházak túlzsúfoltsága már a női osztályokon is kezdte éreztetni a hatását.

Jurij Andrejevics hátat fordított az ablaknak, és ásított, fáradt volt. Nem volt gondolata. De egyszerre eszébe jutott, hogy a napokban meghalt egy nőbeteg A Szent Kereszt Felmagasztalása Kórházban, ahol dolgozott. Ő azt mondta, hogy galandféreg van a májában. Mindenki vitatkozott vele. Ma fogják boncolni. A boncolás feltárja az igazságot. Csakhogy a kórházuk kórboncnoka megrögzött alkoholista. Isten tudja, mire megy vele.

Gyorsan besötétedett. Már semmit se lehetett látni az ablakból. Mintha varázspálca intésére, minden ablakban kigyulladt a villany.

Egy kis előtéren keresztül, amely a kórtermet a folyosótól elválasztotta, kijött Tonyától a főorvos, egy nőgyógyász masztodon, aki, bármit kérdeztek tőle, mindig csak felnézett a mennyezetre, és vállat vont. Az ő jelbeszédnyelvén ez azt jelentette, hogy bármily hatalmasak a tudomány eredményei, több dolgok vannak földön és egen, Horatio, melyek előtt megtorpan a tudomány.

Elment Jurij Andrejevics mellett, mosolyogva meghajolt,

úszómozdulatokat végzett két puha, kövér kezével, jelezve, hogy várni kell, meg kell nyugodni, és indult tovább a folyosón a várószoba felé rágyújtani.

Ekkor kijött Jurij Andrejevicshez a szófukar nőgyógyász asszisztensnője, aki beszédességében tökéletes ellentéte volt a főnökének.

– Én a maga helyében hazamennék. Majd holnap telefonálok A Szent Kereszt Felmagasztalásába. Aligha kezdődik előbb. Biztosra veszem, hogy normális szülés lesz, nem lesz szükség mesterséges beavatkozásra. De másfelől kissé keskeny a medence, kettes hátsó koponyafekvésben van a magzat, nincsenek fájások, csekély az összehúzódás, ez némi aggodalomra ad okot. Különben korai lenne jóslásokba bocsátkozni. Minden attól függ, hogy fogja „kidolgozni a tolófájásokat", ha megkezdődik a szülés. De ezt majd meglátjuk.

Másnap telefonált, a kórházi portás jött a telefonhoz, azt mondta, ne tegye le a kagylót, elment érdeklődni, vagy tíz percig hagyta kínlódni, majd a következő bárdolatlan és hiányos felvilágosítást adta: – Mondd meg, azt mondják, hogy korán hozta be a feleségét, haza kell vinni. – Jurij Andrejevics dühbe gurult, és követelte, hogy hívjanak oda a telefonhoz egy jobban értesült személyt. – Csalókák a tünetek – mondta a nővér –, csak ne aggódjon a doktor úr, még egy-két napig türelemmel kell lennie.

Harmadnap megtudta, hogy éjszaka megkezdődött a szülés, hajnalban elment a víz, és reggel óta nem szűnnek az erős fájások.

Lélekszakadva rohant a klinikára, és ahogy a folyosón ment, a véletlenül félig nyitva hagyott ajtón át meghallotta Tonya szívet tépő sikolyait, úgy sikoltozott, mint akinek kezét-lábát levágta a vonat, és úgy húzzák ki a kerekek alól.

Nem mehetett be hozzá. Vérig kiharapva behajlított ujját, ellépett az ablaktól, ahol ugyanúgy patakzott a ferde eső, mint tegnap és tegnapelőtt.

Kijött egy ápolónő a kórteremből. Kihallatszott az újszülött nyivákolása.

„Túl van rajta, túl van rajta" – hajtogatta magában örömmel Jurij Andrejevics.

– Fia van. Kisfiú. Rendben folyt le a szülés – mondta éneklő hangon az ápolónő. – Most nem lehet. Majd megmutatjuk, ha eljön az ideje. Szép ajándékot kell venni a szülőanyának. Megszenvedett. Az első. Az elsővel mindig megkínlódnak.

– Túl van rajta, túl van rajta – örvendezett Jurij Andrejevics, nem is értve, mit mondott az ápolónő, azt se, hogy szavaival őt is a történtek résztvevőjévé avatta, különben hát mit tett ő? Apa, fiú – nem tudta, miért lenne büszke erre az ingyen kapott apaságra, nem érzett semmit ez iránt az égből potytyant állapot iránt, hogy neki fia van. Ez kívül esett a tudatán. Tonya volt a fontos. Tonya, akit halálos veszedelem fenyegetett, és szerencsésen megúszta.

Volt egy betege a klinika közelében. Benézett hozzá, és egy fél óra múlva visszatért. Mindkét ajtó, a folyosóról az előtérbe vezető és az előtérből a kórterembe vezető, megint csak félig nyitva volt. Jurij Andrejevics maga se tudva, mit csinál, besurrant az előtérbe.

Mintha a földből nőtt volna ki, ujjait szétterpesztve elébe állt a fehér köpenyes nőgyógyász-masztodon.

– Hova megy? – állította meg ziháló suttogással, hogy az anya meg ne hallja. – Megbolondult? Seb, vér, fertőzés, a lelki megrázkódtatásról nem is beszélve. Jó vicc! Egy orvos!

– Én nem is... Csak fél szemmel. Innen, az ajtónyílásból.

– Az más. No jó. De nehogy aztán!... Vigyázzon! Ha meglátja a felesége, agyonvágom, megnyúzom!

Két köpenyes nő állt a teremben háttal az ajtónak, a szülésznő meg a csecsemőgondozó. A csecsemőgondozónő kezében egy nyüszítő, zsenge emberivadék erőlködött, összehúzódott és kinyújtózott, mint egy darab sötétvörös gumi. A szülésznő a köldökét kötötte le, hogy elválassza a gyereket a méhlepénytől. Tonya a terem közepén feküdt, felemelhető betétes műtőágyon. Elég magasan feküdt. Jurij Andrejevics izgalmában mindent felnagyított, úgy rémlett neki, hogy Tonya körülbelül olyan írópulpitus-magasságban fekhet.

Tonya, közelebb a mennyezethez, mint ahogy a halandók fekszenek, a sokat szenvedettek párájában úszott, mintegy gőzölgött a kimerültségtől. Úgy magaslott a kórterem közepén, mint öbölben a nemrég kikötött és kirakott bárka, amely átkelt a halál tengerén az élet kontinensére a nem tudni honnan ideköltöző új lelkekkel. Az imént tett partra egy ilyen lelket, és most a horgonyon nyugodva, megkönnyebbült bensejének egész ürességével pihen. Vele pihent megviselt és elnyűtt kötélzete és héjlemeze és a feledése, kihunyó emlékezete, amelyből kihullt, hogy hol volt nemrégen, mit úszott át, és hogyan kötött ki.

És minthogy senki se ismerte annak az országnak a földrajzát, amelynek zászlaja alatt kikötött, azt se lehetett tudni, milyen nyelven kell szólni hozzá.

A szolgálati helyén egymás szavába vágva gratuláltak Jurij Andrejevicsnek. – Milyen hamar megtudták! – csodálkozott.

Bement az osztályvezető orvos szobájába, amelyet kocsmának vagy szemétgödörnek hívtak, mert a kórház túlzsúfoltsága okozta helyszűke miatt most itt vetkőztek le, sárcipőben jöttek be az utcáról, otthagyogattak oda nem tartozó tárgyakat, amelyeket más helyiségekből hoztak át, teleszemetelték cigarettavéggel meg papírral.

Az orvosi szoba ablakában ott állt a püffedt kórboncnok, és a fény felé tartva egy fiolát, valami zavaros folyadékot nézegetett a szemüvege felett.

– Gratulálok – mondta, de továbbra is abba az irányba nézett, egy pillantásra se méltatva Jurij Andrejevicset.

– Köszönöm. Jólesik.

– Ne köszönje! Én nem tehetek róla. Picsuzskin boncolta. De mindenki meg van döbbenve. Galandféreg. Ez aztán a diagnoszta, mondják. Mindenki csak erről beszél.

Ekkor bejött a szobába a kórház főorvosa. Üdvözölte mindkettőjüket, és azt mondta:

– Vigye el az ördög! Átjáróház, nem orvosi szoba, micsoda rendetlenség! Ja igen, Zsivago, képzelje, galandféreg! Téved-

tünk. Gratulálok. Aztán meg – baj van. Megint felülvizsgálják a maga korosztályát! Ezúttal nem fogjuk tudni megvédeni magát. Szörnyű hiány van katonaorvosban. Muszáj lesz puskaport szagolnia.

6 / Antyipovék várakozásukon felül jól berendezkedtek Jurjatyinban. Guichard-ékra jó szívvel emlékeztek az ottaniak. Ez megkönnyítette Larának, hogy gyökeret verjenek az új helyen.

Lara tele volt munkával és gonddal. Rajta volt a ház meg hároméves kislányuk, Katyenyka gondja. Akárhogy igyekezett a vörös hajú Marfutka, aki Antyipovéknál szolgált, csak kevés volt az ő segítsége. Larisza Fjodorovna részt vett Pavel Pavlovics minden dolgában. Maga is tanított a lánygimnáziumban. Megállás nélkül dolgozott, és boldog volt. Ez volt az az élet, amiről álmodott.

Szeretett itt Jurjatyinban. A szülővárosa volt. A széles Rinyva folyó partján épült – amelynek középső és alsó folyása hajózható volt –, és átment rajta az uráli vasúti hálózat egyik vonala.

Jurjatyinban az jelezte a tél közeledtét, hogy a csónakokat szekérre rakták, és felvitték a folyóról a városba. Ott aztán ki-ki az udvarába tette, a szabad ég alatt teleltek ki a csónakok. Az udvarok végében fehérlő felfordított csónakok a földön ugyanazt jelentették, amit máshol a darvak őszi költözése vagy az első hó.

Állt egy ilyen csónak az Antyipovék bérelt házának az udvarában is, festett fehér fenekével felfelé, és Katyenyka úgy játszott alatta, mintha kerti kioszk domború teteje alatt játszana.

Larának tetszettek a világ végi hely szokásai, tetszett a sok „o" hangot ejtő, északi tájszólásban beszélő helyi értelmiség, amely nemezcsizmában és meleg szürke flanelkacabajkában járt. Larát vonzotta a föld, vonzották az egyszerű emberek.

Furcsamód a moszkvai vasúti munkás fia, Pavel Pavlovics viszont megrögzött fővároslakónak bizonyult. Ő sokkal szi-

gorúbban ítélte meg a jurjatyiniakat, mint a felesége. Ingerelte a vadságuk és a neveletlenségük.

Most utólag kiderült, hogy rendkívül sokat meg tudott szerezni és meg tudott tartani abból a tudásból, amit a felületes olvasásból merített. Nagyon sokat olvasott azelőtt is, részben Lara segítségével. A kisvárosi magány éveiben úgy meggyarapodott a könyvből szerzett műveltsége, hogy már Lara se volt elég tudós neki. Kiemelkedett tanárkollégái közül, és panaszkodott, hogy megfullad köztük. A háborús időkben általános, kincstári és némileg vaskalapos hazafiságuk nem egyezett azokkal a bonyolultabb érzésformákkal, amelyeket Antyipov e nemben táplált.

Pavel Pavlovics végzettsége szerint klasszika-filológus volt. Latint és ókori történelmet tanított a gimnáziumban. De a valahai reáliskolásban egyszer csak felébredt a régen elfojtott szenvedély a matematika, a fizika és általában az egzakt tudományok iránt. A maga erejéből egyetemi színvonalú tudást szerzett ezekből a tárgyakból. Arról ábrándozott, hogy az első adandó alkalommal levizsgázik belőlük a közigazgatási székhelyen, átnyergel valami matematikával kapcsolatos foglalkozásra, és áthelyezteti magát Pétervárra. A megfeszített éjszakai munka megtámadta az egészségét. Álmatlanság jött rá.

A feleségével jól megvolt, csak egy kicsit bonyolult volt a kapcsolatuk. Lara fojtogatta a jóságával, a gondoskodásával, ő pedig nem engedte meg magának, hogy bírálja. Tartott tőle, hogy akár a legártatlanabb megjegyzésében is esetleg valami rejtett szemrehányást vélhet felfedezni, mondjuk arra vonatkozóan, hogy Larának kék vére van, neki meg piros, vagy hogy Lara őelőtte már másé volt. Ez a félelem, hogy Lara még meggyanúsíthatja valami igazságtalan és sértő badarsággal, mesterkéltséget vitt az életükbe. Igyekeztek nagylelkűségben túltenni egymáson, és ez mindent megnehezített.

Vendégek voltak Antyipovéknál, Pavel Pavlovics néhány tanártársa, Lara gimnáziumának igazgatónője, egyikük annak a választott bíróságnak a tagja, amely előtt Pavel Pavlo-

vics egyszer békítőként szerepelt, és még mások. Pavel Pavlovics nézete szerint valamennyien tökfejek és ostoba libák. Csodálkozott, hogy Lara milyen szívélyes mindegyikükkel, nem hitte, hogy bármelyikük is őszintén tetszhet neki.

Mikor elmentek a vendégek, Lara sokáig szellőztetett, kiseperte a szobát, Marfutkával elmosogatott a konyhában. Aztán meggyőződve róla, hogy Katyenyka jól be van takarva, és Pavel alszik, gyorsan levetkőzött, eloltotta a lámpát, és befeküdt az ágyba a férje mellé, olyan magától értetődő természetességgel, mint anyja mellé a gyermek.

De Antyipov csak tette, hogy alszik, nem aludt. Az utóbbi időben szokásossá váló álmatlansága jött rá. Tudta, hogy még három-négy óráig így fog hánykolódni, ébren. Csöndesen felkelt, alsóruhában, bundában és sapkában kiment az utcára, hogy kisétálja magának az álmot, és túladjon a vendégek hagyta dohánybűzön.

Fagyos, tiszta őszi éjszaka volt. Antyipov lába alatt csikorogva morzsálódtak el a vékony jéglemezek. A csillagos ég, mint a spirituszláng, kék, ingó fénnyel világította meg a fekete földet, a fagyos sárrögöket.

A kikötővel szemben lévő városrészben volt az a ház, amelyben Antyipovék laktak. Az utolsó az utcában. Utána már a mező jött. Azon ment át a vasútvonal. A pálya mellett bakterház állt. Átjáró vezetett át a síneken.

Antyipov leült a felfordított ladikra, és felbámult a csillagokra. Aggasztó erővel rohanták meg azok a gondolatok, amelyekhez hozzászokott már az utóbbi években. Úgy érezte, előbb vagy utóbb úgyis végig kell gondolnia őket, és legjobb, ha már ma megteszi.

Ez így nem mehet tovább, gondolta. De hiszen lehetett ezt már hamarabb is sejteni, későn kapott észbe. Miért engedte meg Lara, hogy úgy csodálja őt, mint egy gyermek, s csinált belőle azt, amit ő akart? Őneki miért nem volt annyi esze, hogy idejében lemondjon Laráról, mikor ő maga erőltette a dolgot, az esküvőjük előtti télen? Hát nem látja, hogy Lara nem őt szereti, hanem a maga nemes feladatát, a maga meg-

testesült hőstettét szereti benne? Mi köze van ennek a lelkes és dicséretes missziónak az igazi családi élethez? És az a legrosszabb, hogy egész nap úgy szereti, mint régen. Észbontóan szép. Vagy lehet, hogy ez nem is szerelem őbenne, csak hálás zavar, hogy olyan szép és nemes lelkű? Jaj, hát ki ismeri itt ki magát? Ebbe még az ördögnek is beletörik a bicskája.

Mit lehet itt tenni? Szabadítsa meg Larát meg Katyenykát ettől az álságtól? Az még fontosabb lenne, mint hogy maga megszabaduljon tőle. Igen, de hogy? Váljanak el? Ugorjon a vízbe? Pfuj, micsoda undokság, jött zavarba. Úgyse lennék rá képes, akkor meg minek megnevezni ezeket a hatásvadászó ocsmányságokat, még ha csak gondolatban is?

Nézte a csillagokat, mintha tőlük kérne választ. A csillagok ragyogtak, hol sűrűbben, hol ritkásabban, nagyok és aprók, kékek és szivárványos-színjátszók. Hirtelen, elhomályosítva fényüket, éles, szaladó fény világította meg az udvart, a házat, a ladikot, a rajta ülő Antyipovot, mintha valaki égő fáklyát csóválva futott volna a mezőről a kapuhoz. Egy nyugatra tartó katonavonat haladt el a vasúti átjárónál, tűzzel átszőtt sárga füstgomolyokat lökve az égre, ahogy számtalan elment már erre éjjel és nappal, tavaly óta.

Pavel Pavlovics elmosolyodott, felállt a ladikról, és bement aludni. Megvolt az áhított megoldás.

7 / Larisza Fjodorovnának elállt a lélegzete, és először nem is hitt a fülének, mikor tudomást szerzett Pasa elhatározásáról. „Ostobaság. A soros hóbort – gondolta. – Nem kell jelentőséget tulajdonítani neki, majd elfelejti."

De kiderült, hogy már két hete az előkészületeken dolgozik a férje, az iratai a sorozóhelyen vannak, a gimnáziumban ott a helyettese, és Omszkból megérkezett az értesítés, hogy felvették az ottani katonaiskolába. Elérkezett az elutazás napja.

Lara úgy jajveszékelt, mint akármelyik egyszerű fehérnép, megragadta Antyipov kezét, úgy könyörgött neki:

– Pasa, Pasenyka, kire hagysz bennünket, engem meg Katyenykát? Ne menj el, ne menj el! Még semmi se késő. Én

mindent helyrehozok. Hiszen tulajdonképpen még az orvosnál se voltál. Ezzel a szívvel! Hogy szégyelled? És azt, hogy valami őrületért feláldozod a családodat, azt nem szégyelled? Önkéntesként! Világéletedben gúnyolódtál azon a rossz ízlésű Rogykán, és most egyszerre megirigyelted. Kedved szotytyant neked is kardcsörtetni, katonatisztet játszani. Mi van veled, Pasa, nem ismerek rád! Kicseréltek, vagy bolondgombát ettél. Könyörgök, mondd meg, mondd meg őszintén, Krisztus szerelmére, beszajkózott mondatok nélkül, hát ez kell Oroszországnak?

Hirtelen rájött, hogy egyáltalán nem erről van szó. Részleteiben nem tudta átlátni, de a lényeget megértette. Kitalálta, hogy Patulja félremagyarázza azt, ahogyan ő bánik vele. Nem méltányolja azt az anyai érzést, ami az őiránta való szerelmébe belevegyül, és nem sejti, hogy az ilyen szerelem több, mint a nők mindennapos szerelme.

Ajkába harapott, úgy összehúzódzkodott belülről, mint akit összevertek, nem szólt egy szót se, és némán nyeldesve a könnyeit, nekiállt, hogy felkészítse az útra a férjét.

Mikor Pasa elutazott, Larának úgy rémlett, hogy az egész városban csend lett, és még az égen is kevesebb varjú szálldos.

– Nagyságos asszony, nagyságos asszony – szólongatta hiába Marfutka.

– Mama, mama! – pöntyögte vég nélkül Katyenyka, a ruhája ujját ráncigálva.

Ez volt élete legnagyobb veresége. Legszebb, legragyogóbb reményei omlottak össze.

A Szibériából érkező levelekből tudott mindent a férjéről. Hamar kitisztult az agya. Nagyon vágyódott a felesége és a lánya után. Néhány hónap múlva idő előtt zászlóssá léptették elő, és éppoly váratlanul útnak indították a harcoló seregbe. Jurjatyin irányában, de messze tőle utazott, és igen nagy sebességgel, Moszkvában annyi ideje se volt, hogy bárkivel találkozzon.

Már a frontról jöttek a levelei, élénkebbek, és nem olyan szomorúak, mint az omszki iskolából. Antyipov szeretett

volna kitűnni, hogy jutalmul valami haditettéért vagy egy könnyű sebesüléssel hazakéredzkedjen szabadságra a családjához. Kínálkozott az alkalom, hogy kitüntesse magát. A nemrég végrehajtott áttörés után, amely a későbbiekben Bruszilov-áttörés néven vált nevezetessé, a hadsereg támadásba lendült. Nem jött több levél Antyipovtól. Eleinte Lara nem nyugtalankodott. A sűrűsödő hadmozdulatokkal magyarázta a Pasa hallgatását, meg azzal, hogy menetelés közben nem lehet írni.

Őszre megtorpant a hadsereg. De Antyipovról továbbra se volt semmi hír. Lara nyugtalankodni kezdett és érdeklődni, először otthon, Jurjatyinban, aztán postán Moszkvában és a fronton, a Pasa egységének régi tábori postaszámán. Sehol se tudtak semmit, sehonnan se jött válasz.

Mint a megyében sok jótékonysági hölgy, Larisza Fjodorovna is már a háború kezdete óta segített, ahogy tőle telt, a jurjatyini zemsztvo-kórház mellett létesített hadikórházban.

Most komolyan nekilátott az orvostudomány alapismereteinek, és letette a kórházban az irgalmasnővéri vizsgát.

Ebben a minőségében elkéredzkedett a gimnáziumból egy fél évre, a jurjatyini lakást Marfutka gondjaira bízta, fogta Katyenykát, és Moszkvába utazott. Ott elhelyezte a lányát Lipocskánál, akinek a férje, Friesendank, német alattvaló lévén, más polgári foglyokkal együtt Ufában volt internálva.

Lara, látva, hogy messziről hiába kutat, nincs eredménye a keresgélésnek, elhatározta, hogy átteszi színhelyét oda, ahol nemrégiben lezajlottak a hadműveletek. Ezért beállt ápolónőnek egy kórházvonatra, amely Liszka városának érintésével Mezőlaborcba indult, a magyar határra. Így hívták azt a helyet, ahonnan Pasa az utolsó levelét írta.

8 / Megérkezett a frontra, a hadosztálytörzshöz az a fürdővonat, amit a Tatjana nagyhercegnő megbízásából működő sebesültsegélyező bizottság adakozóinak pénzéből szereltek fel. A rövid, nem valami szép fűthető tehervagonokból összeállított vonat személykocsijában közéleti személyiségek

is érkeztek Moszkvából, ajándékokat hoztak a közkatonáknak és a tiszteknek. Köztük volt Gordon. Megtudta, hogy a hadosztálykórházat, amelyben az ő gyerekkori barátja, Zsivago dolgozik, egy közeli faluban helyezték el.

Gordon szerzett engedélyt, mert anélkül nem lehetett mozogni a frontövezetben, fogta az igazolványt, és elment meglátogatni a barátját egy arrafelé induló málhakocsin.

A belorusz vagy litván kocsis rosszul beszélt oroszul. A kémrögeszmétől való félelem előre tudható, kincstári mintára simította minden szavát. Ezek a tüntetően kormányhű beszédek nemigen kedveztek a társalgásnak. Az út java részében hallgatott kocsis és utasa.

A törzsnél, ahol megszokták, hogy egész hadseregeket helyeznek ide-oda, és százversztákban mérték a távolságot, megnyugtatták, hogy az a falu ott van valahol a szomszédban, vagy húsz-huszonöt kilométerre. Valójában több mint nyolcvanra volt.

Az ő menetirányukhoz képest balra egész úton barátságtalanul morgott és dübörgött a láthatár. Gordon sohase látott földrengést. De úgy ítélte meg a dolgot, helyesen, hogy az ellenséges tüzérség rosszkedvű és ilyen messziről alig kivehető mormogása leginkább a földlökésekhez és a vulkáni mozgás dübörgéséhez hasonlítható. Mikor beesteledett, rózsaszín, remegő fény lobbant fel arrafelé az ég alján, és egész reggelig ki nem hunyt.

Lerombolt falvak mellett vitte el Gordont a kocsi. Egy részüket elhagyták lakóik. Volt, ahol mély föld alatti vermekben találtak menedéket az emberek. Az ilyen falvak törmelék- és törtkő-rakásokból álltak, amelyek ugyanolyan rendben sorakoztak, mint annak idején a házak. Ezeket a kiégett településeket egy pillantással végtől végig lehetett látni, mint a növénytelen sivatagokat. Felszínükön tűzkárosult öregasszonyok turkáltak, ki-ki a maga hamuhalmán, minduntalan kiástak valamit a pernyéből, és eldugták valahova, úgy érezték, nem érhet el hozzájuk idegen pillantás, mintha még most is körülöttük lettek volna a falak. Felnéztek Gordonra, és

utánanéztek, mintha azt kérdeznék a pillantásukkal, hogy vajon mikor tér már észre a világ, mikor lesz megint nyugalom és rend az életben.

Éjszaka lovas járőrrel találkoztak. Utasították őket, hogy forduljanak vissza, térjenek le a földútról, és dűlőutakon kerüljék meg ezt a helyet. A kocsis nem ismerte az új utat. Vagy két óra hosszat bolyongtak hiába. Virradat előtt megérkezett az utas a szekéren a megfelelő nevű helységbe. Ott hírét se hallották a kórháznak. Hamar kiderült, hogy két egyforma nevű falu van a környéken, ez, meg amit keresnek. Reggelre célhoz értek. Míg Gordon kocsizott be a kertek alján a gyógyszertári kamilla- meg jódszagban, arra gondolt, hogy nem éjszakázik Zsivagóval, hanem vele tölti a napot, este pedig visszamegy arra a vasútállomásra, ahol a társai maradtak. Úgy alakultak a körülmények, hogy több mint egy hétig ott maradt.

9 / Azokban a napokban megmozdult a front. Változások történtek. Délre attól a helységtől, ahová Gordon érkezett, egyik kötelékünk, különálló egységei sikeres támadása révén, áttörte az ellenség megerődített állásait. A támadó csoport, a rajtaütést továbbfejlesztve, mind mélyebben ékelődött be az ellenséges vonalba. Követték őket a kiszolgáló egységek, kiszélesítve az áttörést. Fokozatosan elmaradtak, és elszakadtak az élosztagtól. Így aztán azok fogságba estek. Ilyen körülmények között esett fogságba Antyipov zászlós is, nem tehetett mást, mivel a fél százada megadta magát.

Álhírek keringtek róla. Azt hitték, elesett, és egy gránáttölcsérben betemette a föld. Így adták tovább egy ismerősének és ezredtársának, Galiullin hadnagynak a szavait, aki messzelátójával látni vélte a figyelőállásból, mint pusztult el Antyipov, támadásba vezetve katonáit.

Galiullin elé a támadó alakulat megszokott látványa tárult. Gyors léptekkel, majdnem futva kellett áthaladniuk a két hadsereget elválasztó őszi réten, amelyet beborított a szélben bólogató száraz üröm és a mozdulatlanul felmeredő bo-

gáncs. Vakmerő bátorsággal ki kellett csalogatniuk a szuronyuk elébe vagy meghajigálni gránáttal és így megsemmisíteni az osztrákokat, akik befészkelték magukat a szemben lévő lövészárkokba. Úgy tetszett, fut a rét, és végtelen. Mozgott a lábuk alatt a föld, mint a jéghályogos ingovány. Először elöl, aztán hol egyikkel, hol másikkal futott a zászlósuk, feje fölött rázva a revolverét, és fülig repedt szájjal hurrát kiabálva, amit se ő, se a körülötte futó katonák nem hallottak. A futók szabályos időközökben lefeküdtek a földre, egyszerre pattantak fel, és újult erővel kiáltozva futottak tovább. Mindahányszor velük együtt, de egészen másképp, mint ők – mint a magas fák fadöntéskor az erdőben –, egész hosszában elvágódott egy-egy lelőtt ember, és többé nem kelt fel.

– Hosszú lövés! Telefonálj az ütegnek! – mondta Galiullin ijedten a mellette álló tüzértisztnek. – De nem. Jól csinálják, hogy mélyebbre helyezték a tüzet.

Eközben a támadók megközelítették az ellenséget. Abbamaradt a tüzelés. Csend támadt, a figyelőállásban lévőknek olyan tisztán kivehetően és szaporán feldobogott a szívük, mintha Antyipov helyében lennének, az osztrák árok szélehez vezényelték a katonákat, és a következő pillanatban meg kellett volna történnie a leleményesség és bátorság csodájának. Ekkor két tizenhat hüvelykes lövedék robbant elöl, egymás után. Fekete föld- és füstoszlopok fedtek el mindent, ami azután következett.

– Allah! Kész! Vége a dalnak! – suttogta Galiullin elfehéredő szájjal, mert halottnak hitte a zászlóst meg a katonákat. A harmadik lövedék a figyelőállás közvetlen közelében csapott le. Mélyen meggörnyedve igyekeztek minél messzebbre futni tőle.

Galiullin egy fedezékben aludt Antyipovval. Mikor az ezredben belenyugodtak, hogy Antyipov elesett, és többet nem jön vissza, Galiullint bízták meg vele, mivel ő jól ismerte Antyipovot, hogy őrizze meg a holmiját, és majd adja át a feleségének, akinek fényképeit fölös számban találták a zászlós ingóságai közt.

Galiullin, a műszerész, nemrég még az önkéntesek zászlósa, a messzi múltban pedig Gimazetdin házmester fia a Tyiverzin-udvarból, és lakatostanuló, akit vert a mestere, Hudolejev, most hajdani kínzójának köszönhette előléptetését.

Mikor zászlós lett, nem tudni, miképpen, és akaratán kívül, jó meleg és nyugalmas helyre került az egyik eldugott hátországi helyőrségben. Ott egy csapatnyi félrokkantat parancsnokolt, akikkel a hasonlóan roskatag kiképző veteránok reggelenként gyakorolták egy kicsit az alaki kiképzést. Ezenkívül Galiullin azt is ellenőrizte, hogy megfelelően állítják-e fel az őrszemeket a hadbiztossági raktáraknál. Gondtalan élet volt, semmi egyebet nem kívántak tőle. Egyszer csak a kiegészítéssel, amely az idős korosztályok népfelkelőiből állt, és Moszkvából érkezett a parancsnoksága alá, egy túlontúl jó ismerőse érkezett, Pjotr Hudolejev.

– Á, régi ismerős! – mondta rosszkedvűen felkacagva Galiullin.

– Igenis, alázatosan jelentem – felelte Hudolejev, vigyázzba állt és tisztelgett.

Ilyen egyszerűen nem végződhetett a dolog. Az első alaki hibánál ráordított a zászlós az alacsonyabb rangúra, és ha úgy látta, hogy a katona nem néz egyenesen a szeme közé, hanem némileg bizonytalanul félre, lekent neki egyet, és sötétzárkába küldte, ahol két napig kenyéren és vízen volt.

Most Galiullin minden mozdulata a múltért való bosszútól bűzlött. Hanem az ilyenfajta leszámolás, a pálcafegyelem rendszerében, túl kockázatmentes és nemtelen játék volt. Nem maradhattak tovább egy helyen. De milyen ürüggyel s hová küldhet egy tiszt egy katonát abból az egységből, ahová helyezték, ha nem büntetőbe? Másfelől mivel indokolhatná a saját áthelyezési kérelmét? A helyőrségi szolgálat unalmára és haszontalanságára hivatkozva kikéredzkedett a frontra. Ez már jó színben tüntette fel, és mikor az első adandó alkalommal egyéb jó tulajdonságait is megmutatta, kiderült, hogy kitűnő tiszt, és hamar előléptették zászlósból hadnagygyá.

Galiullin még Tyiverzin idejéből ismerte Antyipovot. 1905-ben, mikor Pasa Antyipov egy fél évig Tyiverzinéknél lakott, Juszupka átjárt hozzá, és ünnepnapokon játszott is vele. Akkor látta náluk Larát is egyszer vagy kétszer. Azóta nem hallott róluk. Mikor a jurjatyini Pavel Pavlovics az ezredükbe került, Galiullin megdöbbent, mennyire megváltozott az ő régi barátja. A szégyenlős, lányos, nevetős, kínosan tiszta kis kópéból ideges, mindentudó, fölényes hipochonder lett. Okos volt, nagyon bátor, hallgatag és gunyoros. Galiullin néha, mikor ránézett, meg mert volna esküdni rá, hogy Antyipov súlyos tekintetében, mintha ablakban, lát még valakit, egy tartósan megülő gondolatot, vagy a kislánya utáni vágyódást vagy a felesége arcát. Mintha elvarázsolták volna Antyipovot, mint a mesében. És most már nincs többé, és Galiullinnál ott vannak az iratai, a fényképei és átváltozásának titka.

Előbb vagy utóbb eljut Galiullinhoz a Lara kereső levele. Felkészült rá, hogy válaszol neki. De azt se tudta, hol áll a feje. Úgy istenigazából nem tudott írni neki. Pedig elő akarta készíteni a rá váró csapásra. Így egyre halasztgatta azt a hosszú, kimerítő levelet, míg csak meg nem tudta, hogy Lara valószínűleg maga is a fronton van, ápolónő. És nem lehetett tudni, hová kell küldeni neki a levelet.

10

– No? Ma lesz ló? – kérdezte Gordon Zsivago doktort, mikor délben hazament ebédelni abba a galíciai házikóba, ahol a szállásuk volt.

– Még hogy ló! És hova mennél, mikor se előre, se hátra? Szörnyű zűrzavar körös-körül. Senki nem ért semmit. Délen néhány helyen megkerültük vagy áttörtük a németek vonalát, mellesleg azt mondják, hogy egypár elszigetelt egységünket közben bekerítették, északon pedig átkeltek a németek a Szventán, ott, ahol állítólag áthatolhatatlan. Lovasság vagy egy hadtestnyi. Tönkreteszik a vasútvonalakat, megsemmisítik a raktárakat, és szerintem bekerítenek bennünket. Hát ez a helyzet, látod. Neked még csak ló meg ló. Na, szaporán,

Karpenko, teríts meg, mozogj már! Mi van ebédre? Á, borjúláb! Remek!

Az egészségügyi alakulat a kórházzal és valamennyi kiszolgáló egységével szét volt szórva a csodamód épségben maradt faluban. Házai, amelyeknek villogó ablakai nyugati módira az egész falat betöltő több keskeny szárnyból álltak, mind egy szálig megmaradtak.

Vénasszonyok nyara volt, a meleg arany ősz utolsó derült napjai. Nappal az orvosok és a tisztek kitárták az ablakot, csapkodták a legyeket, amelyek fekete rajokban mászkáltak az ablakdeszkán meg az alacsony mennyezet fehér tapétáján, kigombolt köpenyben és zubbonyban verítékeztek a forró káposztalevestől vagy teától, este meg leguggoltak a nyitott kályhaajtó elé, fújták az éghetetlen nedves fa alatt hamvadozó parazsat, füst marta, könnyes szemmel szidták a tisztiszolgákat, hogy miért nem képesek tisztességesen fűteni.

Csendes éjszaka volt. Gordon és Zsivago egymással szemben feküdtek a két szemközti falnál álló priccsen. Köztük az ebédlőasztal meg a faltól falig húzódó hosszú, keskeny ablakszárnyak. A szoba tele kályhameleggel és cigarettafüsttel. Kinyitották a két szélső ablakszárnyat, és beszívták az éjszakai őszi hűvösséget, amelytől izzadt az ablaküveg.

Szokás szerint beszélgettek, mint most mindennap és minden éjjel. Rózsaszín lánggal égett a láthatár a front mentén mint mindig, és mikor a lövöldözés egy pillanatra se szűnő, egyenletes morajába mélyebb hangú, külön-külön hallható nehéz dörejek hullottak, mintegy odébb mozdítva egy kicsit a földet a messzeségben, mintha nehéz vasalt ládát vonszolnának a padlón, felkarcolva vele a festéket, Zsivago, megadva a tiszteletet a hangnak, félbeszakította a beszélgetést, kis szünetet tartott, és megjegyezte:

– Ez a Berta, a német tizenhat hüvelykes, hatvanpudos kis játékszer – aztán visszatért a beszélgetéshez, el is felejtve, hogy miről is beszéltek.

– Milyen szag van ebben a faluban? – kérdezte Gordon. –

Már első nap feltűnt. Olyan édeskésen émelyítő és undorító. Mint az egérszag.

– Tudom, mire gondolsz. Kender. Itt sok a kenderföld. A kender maga is bántón és tolakodón dögszagú. Azonkívül itt harcok folynak, aki a kender közt esik el, sokáig nem fedezik fel, oszlásnak indul. Errefelé elég gyakori a hullaszag, ez természetes. Megint a Berta. Hallod?

Ezekben a napokban mindenről beszéltek a világon. Gordon megtudta, hogy gondolkodik a barátja a háborúról meg a korszellemről. Jurij Andrejevics elmesélte, milyen nehezen szokott hozzá az öldöklés véres logikájához, a sebesültek látványához, különösen némely „korszerű" sebesülés iszonyatához, a megnyomorított életben maradottakhoz, akiket alaktalan húsdarabbá változtatott a mai haditechnika.

Gordon mindennap eljutott valahová Zsivagót kísérgetve, és az ő jóvoltából látott is valamit. Természetesen felfogta, hogy milyen erkölcstelen dolog tétlenül szemlélni a más bátorságát meg azt, ahogy mások emberfeletti erőfeszítéssel legyőzik a halálfélelmüket, és tudta, hogy közben mit áldoznak fel és mit kockáztatnak. De cselekvés nélkül és következmény nélkül a sopánkodást se találta erkölcsösebbnek. Úgy ítélte meg, hogy ahhoz a helyzethez képest kell becsületesen és természetesen viselkedni, amibe az élet viszi az embert.

Hogy a sebesültek láttán el lehet ájulni, azt már kipróbálta magán, mikor meglátogatta a Vöröskereszt gyorsosztagát, amely tőlük nyugatra működött a tábori kötözőhelyen, majdnem a vonalak közt.

Egy nagy erdőhöz értek, amelynek a felét lekaszálta az ágyútűz. Az összetördelt és összetaposott bokrok közt felfordult és összetört és meggörbült lövegmozdonyok hevertek. Az egyik fához hátasló volt kötve. A sűrűből idelátszott az erdészet faépülete, annak a fél teteje hiányzott. A kötözőhely az erdészet irodájában rendezkedett be, meg két nagy szürke sátorban, amely az erdészettől kissé távolabb volt felverve, az erdőben.

– Minek is hoztalak ide téged – szólalt meg Zsivago. – Itt

vannak a lövészárkok az orrunk előtt, másfél vagy két kilométernyire, az ütegeink meg itt, ni, az erdő túlsó szélén. Hallod, mi folyik itt? Légy szíves, ne alakítsd a hőst, úgyse hiszek neked. Most inadba szállt a bátorságod, és ez természetes. Pillanatonként változik a helyzet. Ide is berepülnek a lövedékek.

Az erdei ösvény mellett fáradt és poros fiatal katonák feküdtek szétvetett lábbal, hason és háton, mellükön és lapockájukon átizzadt zubbonyban: egy erősen megritkult osztag maradványa. Kivonták őket a négy napja folyó csatából, és rövid pihenőre hátravezényelték. Úgy hevertek a katonák, mint a kő, még mosolyogni meg trágárkodni se volt erejük, és még a fejét se emelte fel egyik se, mikor az erdő mélyén feldübörgött és sebesen közeledett néhány taratajka. Ezek a rugótlan, ugráló könnyű kocsik, amelyek összetörik a szerencsétlen utas csontjait, és kifordítják a belét, ezek hozták gyors ügetésben a sebesülteket a kötözőhelyre, ahol elsősegélyben részesítették őket, sebtében bekötözték, és némelyiket, ha különösen sürgős volt, nagy hirtelen meg is operálták. Valamennyit egy fél órával azelőtt hozták ki a lövészárkok előtt húzódó mezőről, mikor egy kis időre alábbhagyott a tűz, de valami rémisztő sokat. Jó felük nem volt magánál.

Mikor odaértek az erdészet tornácához, leszálltak a szanitécek a hordágyakkal, és kezdtek lerakodni a kocsiról. Az egyik sátorból, a vászon csücskét felemelve, kinézett egy irgalmasnővér. Nem az ő váltása volt. Ő szabad volt. A sátrak mögött az erdőben két ember hangosan veszekedett. Az üde, magas erdő visszhangosan hordta szét vitatkozó hangjukat, de a szavakat nem lehetett érteni. Mikor meghozták a sebesülteket, kijöttek a vitatkozók az útra, s mentek az iroda felé. Egy heveskedő tisztecske kiabált a vöröskeresztes osztag orvosával, azt akarta kihúzni belőle, hogy hová vitték azt az ágyúparkot, amely korábban itt volt az erdőben. Az orvos nem tudta, nem tartozott rá. Kérte a tisztet, hogy hagyja békén, és ne kiabáljon, mert sebesülteket hoztak, és neki dolga van, de a tisztecske csak nem tágított, és mindennek elmond-

ta a Vöröskeresztet, a tüzérséget és mindenkit a világon. Zsivago odament az orvoshoz. Köszöntötték egymást, és felmentek az erdészeti hivatalba. A tiszt csak káromkodott tovább jó hangosan, egészen enyhén tatáros kiejtéssel, eloldotta a lovat a fától, felugrott rá, és elvágtatott az erdő mélyébe vezető úton. A nővér meg csak nézett és nézett.

Egyszer csak eltorzult az arca iszonyatában.

– Mit csinálnak? Megőrültek? – kiáltotta oda két könnyű sebesültnek, akik támogatás nélkül mentek kötözésre a hordágyak között, kirohant a sátorból, oda, hozzájuk az útra.

Egy különösmód rettenetesen és borzalmasan megcsonkított szerencsétlent vittek az egyik hordágyon. Egy szétrobbanó tüzérségi lövedékhüvely felszakította az arcát, és véres kásává változtatta a nyelvét és a fogait, és az alja beékelődött a pofacsont koszorújába, a kitépett arc helyébe. A megcsonkított vékonyka, nem emberi hangon rövid, szaggatott nyöszörgést hallatott, amit mindenki csak könyörgésnek érthetett, hogy végezzenek már vele, vessenek véget az értelmetlenül elhúzódó szenvedésének.

Az irgalmasnővérnek valahogy úgy rémlett, hogy a mellette lépkedő könnyű sebesültek a jajgatás hatása alatt csak úgy a kezükkel ki akarják szedni az arcából az iszonyú vasszálkát.

– Mit csinálnak, így nem lehet! Majd a sebész, a megfelelő eszközökkel! Ha ugyan szükség lesz rá. (Istenem, Istenem, vedd magadhoz, ne kényszeríts rá, hogy kételkedjem a létedben!)

A következő pillanatban, ahogy mentek felfelé a tornácra, feljajdult a megcsonkított, egész testében összerándult, és kiadta a lelkét.

Az elétlenített halott Gimazetdin tartalékos közkatona volt, az erdőben kiabáló tiszt a fia, Galiullin hadnagy, a nővér Lara, a történtek tanúi Gordon és Zsivago, mind együtt voltak, mind egész közel voltak, és némelyek nem ismerték meg egymást, némelyek meg soha nem is ismerték, és volt, amire sohase derült fény, és volt, aminek a felfedezésére várni kellett a következő alkalomig, az új találkozásig.

II / Ebben az övezetben csodamód megmaradtak a falvak. Megmagyarázhatatlanul épségben maradt kis sziget a rombolás tengerében. Gordon és Zsivago estére ért haza. Ment le a nap. Az egyik faluban, amely mellett elmentek, egy fiatal kozák, egyetértően hahotázók körében, rézpetákot hajigált a levegőbe, és egy ősz szakállú, kaftános öreg zsidót kényszerített, hogy kapja el. Az öreg folyton elhibázta. A peták elrepült szánalmasan szétterpesztett ujjai mellett, és beleesett a sárba. Az öreg lehajolt érte, a kozák feléken billentette, a körülállók a hasukat fogták és potyogott a könnyük nevettükben. Ennyiből állt a mulatság. Egyelőre ártatlan, de senki se kezeskedhetett érte, hogy nem fordul komolyabbra a dolog. A szemközti kunyhóból minduntalan kifutott az útra az öregasszony, jajveszékelve az öreg felé nyújtotta a kezét, de aztán mindig félénken visszabújt. Az ablakból két kislány nézett ki sírva a nagypapára.

A fogatos rendkívül szórakoztatónak találta a dolgot, lépésre fogta a lovakat, hadd mulassanak az urak is. De Zsivago odahívta a kozákot, összeszidta, és megparancsolta, hogy hagyják abba a csúfolódást.

– Igenis, nagyságos uram – felelte készségesen a kozák. – Hiszen mi nem rosszból, csak úgy, játékból.

Gordon és Zsivago most már egész úton hallgatott.

– Szörnyű ez – szólalt meg Jurij Andrejevics, mikor feltűnt a falujuk. – El se tudod képzelni, micsoda szenvedés jutott osztályrészül ebben a háborúban a szerencsétlen zsidó lakosságnak. Épp a kijelölt gettóterületükön folyik a háború. És mindazért, amit átéltek, a szenvedésekért, a súlyos adóterhekért, anyagi romlásért cserébe ráadásul még pogromokkal, gúnyolódással sújtják őket, meg azzal a váddal, hogy nem elég hazafiasak. Hát mitől lennének, mikor az ellenségnél teljes jogú polgárok, nálunk meg csak üldözik őket. Alapja, a gyűlölet, maga is ellentmondásos. Épp az ingerli a zsidógyűlölőket, aminek meg kellene indítania, pártjukra kellene állítania őket. A szegénységük, az összezsúfoltságuk, a gyönge-

ségük, az, hogy nem tudják viszonozni az ütést. Érthetetlen. Van ebben valami végzetszerű.

Gordon nem szólt rá egy szót se.

12 / És megint csak ott feküdtek a hosszú ablak két oldalán, éjszaka volt, és beszélgettek.

Zsivago elmesélte Gordonnak, hogyan találkozott az uralkodóval a fronton. Jól tudott mesélni.

Első tavaszát töltötte a fronton. A törzse annak az egységnek, ahová őt vezényelték, a Kárpátokban volt, egy völgykatlanban, amelynek a magyarországi völgy felőli bejáratát ez a harcoló alakulat állta el.

A katlan fenekén vasútállomás volt. Zsivago lefestette Gordonnak a vidéket, a hatalmas lucfenyőkkel, erdeifenyőkkel borított hegyeket, a fákba akadt fehér felhőfoszlányokat, a szürke pala- és grafitsziklákat, amelyek úgy ütköztek ki az erdőn, mint sűrű bundán a kopasz kopásfoltok. Nyirkos, sötét áprilisi reggel volt, szürke, mint az a pala, mindenfelől ránehezedtek a hegyek, és ettől mozdulatlan és fojtogató is. Párás. Pára ült a völgykatlanon, és minden füstölgött, minden füstpatakokban nyújtózkodott felfelé, a mozdonyfüst az állomásról, a szürkén párálló rétek, a szürke hegyek, a sötét erdők, a sötét felhők.

Azokban a napokban az uralkodó Galíciát vizitálta. Egyszer csak híre kelt, hogy meglátogatja az itt állomásozó egységet, amely az ő nevét viseli.

Minden pillanatra várták. A peronra díszőrséget állítottak a fogadására. Két vagy három óra telt el nyomasztó várakozásban. Aztán gyorsan áthaladt az állomáson két kísérő vonat. Kisvártatva begördült a cári.

Az uralkodó Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg kíséretében ellépett a gránátosok sora előtt. Halk üdvözlése minden szótagával mennydörgő, dübörgő hurrá-robbanásokat csobbanásokat vert, mintha ringó vödrökből táncoló víz loccsanna ki.

A zavartan mosolygó uralkodó öregebbnek és nyűttebb-

nek tetszett, mint a rubeleken és medáliákon. Fonnyadt, kicsit püffedt volt az arca. Minduntalan bűntudatosan Nyikolaj Nyikolajevicsre sandított, nem tudva, mit kíván tőle a helyzet, és Nyikolaj Nyikolajevics tiszteletteljesen a füléhez hajolva nem is szavakkal, inkább egy-egy szemöldökránduláss al vagy vállmozdulattal segítette ki.

Szánandó volt a cár ezen a szürke és meleg hegyi reggelen, és félelmetes a gondolat, hogy ez a félénk tartózkodás és elfogódottság lehet az elnyomás lényege, hogy ez a gyengeség büntet és kegyelmez, köt és old.

– Valami ilyesmit kellett volna mondania: én, az én kardom, az én népem, mint Vilmos, vagy valami hasonlót. De a népet, azt feltétlenül. Csak, tudod, ő oroszmód természetes volt, és tragikusan felette állt az ilyen közönségességnek. Hiszen Oroszországban elképzelhetetlen ez az olcsó teatralitás. Mert az, nem? Azt még értem, hogy Caesar idejében ilyenek voltak a népek, mit tudom én, a gallok vagy a szévek vagy az illírek. No de azóta csak azért találják ki az egészet, hogy beszédet mondhassanak róla a cárok, a politikusok, a királyok: a nép, az én népem.

Most hemzsegnek a fronton a tudósítók, újságírók. Megírják a „megfigyeléseiket", a népi bölcsesség aranyköpéseit, végiglátogatják a sebesülteket, új elméletet gyártanak a néplélekről. Az új Dál* ilyen a maga nemében, ilyen kiagyalt, ilyen szódiarés nyelvészeti grafománia. Ilyen az egyik típus. De van másféle is. Szaggatott előadás, „odavetett ecsetvonások és jelenetecskék", szkepszis, embergyűlölet. Például egyikük ilyen fennkölt mondatokat ír (magam is olvastam): „Szürke nap van, amilyen tegnap is volt. Reggel óta eső, latyak. Az utat nézem az ablakból. Végeláthatatlan sorban vonulnak a foglyok. Sebesülteket szállítanak. Dörög az ágyú. Megint dörög, mint tegnap, holnap is dörögni fog, mint ma, és mindennap és minden percben..." Gondolj csak bele, mily elmés és szellemes! Csak vajon miért haragszik az ágyúra? Furcsa do-

* Híres orosz értelmező szótár.

log változatosságot követelni egy ágyútól. Az ágyú helyett miért nem inkább saját magán csodálkozik, hogy napról napra felsorolásokkal, vesszőkkel és mondatokkal lövöldöz, miért nem szüntet tüzet a zsurnaliszta emberszeretetével, amiből oly szaporán lődöz, hogy a bolha se ugrál különbül? Miért nem érti meg, hogy nem az ágyúnak, hanem neki kellene újnak lennie és változatosnak, hogy a jegyzetfüzetbe gyűjtögetett nagy rakás értelmetlenségnek sohase lehet értelme, hogy tény sincs, míg az ember bele nem tesz valamit magából, az öntörvényű emberi géniusz egy darabját, valamit, amit ő talál ki.

– Ellentmondást nem tűrő igazság! – szakította félbe Gordon. – Most felelek neked azzal a jelenettel kapcsolatban, amit ma láttunk. Az a kozák, aki azt a szegény pátriárkát gúnyolta, ahogy ezer ilyen eset van... ezek persze csak a közönséges aljasság példái, ilyenkor az ember nem bölcselkedik, hanem üt, az természetes. De a zsidókérdésnek magának megvan a filozófiája, s ha így tekintjük, váratlan arcát mutatja. De hát erről én nem mondhatok neked újat. Ezeket a gondolatokat te is, én is, a te nagybátyádtól vettük. Mi a nép? – kérded. – Vajon babusgatni kell-e, vagy az tesz többet érte, aki nem is gondolva rá, szép és diadalmas tetteivel magával ragadja az egyetemes népközösségbe, felemeli, és így tartja meg? Hát persze, hát persze. S milyen népekről beszélhetünk a keresztény korban? Hiszen nem egyszerűen népek voltak, hanem megváltozott, átalakult népek, a dolog lényege épp az átváltozásban van, nem pedig a régi gyökerekhez való hűségben. Gondoljunk az Evangéliumra! Mit mondott erről? Először is nem állított, hogy azt mondja, így meg így van. Hanem javasolt, naivul és bátortalanul. Azt javasolta: nem akarnátok másképp élni, ahogy még soha, nem akarnátok a lélek boldogságát? És mind elfogadták a javaslatát, az ezer meg ezer évre meghódítottak.

Mikor azt mondta, hogy Isten Országában nincs görög és nincs zsidó, vajon csak azt akarta mondani, hogy Isten előtt mindenki egyenlő? Nem, ehhez nem kellett az Evangélium,

azt már tudták előtte is a görög filozófusok, a római moralisták, az Ótestamentum prófétái. Hanem azt mondta: abban a szív teremtette új létezésmódban, amelyet Isten Országának neveznek, nincsenek népek, egyének vannak.

Azt mondtad, értelmetlen a tény, ha nem teszünk értelmet bele. Hát a kereszténység, az egyén misztériuma az, amit bele kell tenni a ténybe, hogy értelmet nyerjen az ember előtt.

És beszéltünk azokról a középszerű vezetőkről, akiknek lényegében semmi mondanivalójuk az életnek és világnak, azokról a másodrendű erőkről, amelyeknek a korlátoltság az érdekük, az, hogy mindig legyen egy nép, lehetőleg kicsi, amely szenved, és lehet basáskodni felette, és a részvétből tőkét kovácsolni – kényre-kegyre ki van szolgáltatva. Ennek a közegnek korlátlan és tökéletes áldozata a zsidóság. A nemzeti gondolat azt a megfojtó feladatot rója rá, hogy nép legyen és maradjon, és csakis nép, századokon és századokon át, mialatt a valaha az ő soraiból előtámadó erő az egész világot megszabadította ettől a megalázó feladattól. Elképesztő! Hogy történhetett meg ez? Ez az ünnep, ez a kiszabadulás a kusza, zavaros középszerűségből, a szűkös hétköznapok fölé szárnyalás mind az ő földjükön született, az ő nyelvükön beszélt, az ő törzsükké volt. És ők látták és hallották, és hagyták elmenni? Hogy engedhették el magukból ezt az elragadóan szép és erős lelket, hogy is gondolhatták, hogy míg diadalmaskodik és trónra lép, ők úgy maradnak ott, mint a csoda levetett, üres burka. Kinek van haszna ebből az önkéntes vértanúságból, kinek kell, hogy századokon át a gúny céltáblája legyen és vérezzen az a sok öregember, asszony és gyerek, akik senkinek se vétettek, és oly érzékenyek, fogékonyak a jóra és a lélek kapcsolataira? Miért olyan lomhán tehetségtelenek minden népcsoport írástudó népgyámjai? Vajon akik uralkodnak ennek a népnek a gondolatain, miért nem léptek túl a világfájdalom és ironizáló bölcselkedés túlságosan kézenfekvő formáin? Miért kockáztatták, hogy szétveti őket az elháríthatatlan kötelesség, mint gőzkatlant a nyomás, ahelyett hogy szétengedték volna ezt a ki tudja miért harcoló és

miért öldökölt csapatot? Miért nem mondták, hogy „Térjetek észre! Elég volt. Ennyi elég volt. Ne bújjatok össze, széledjetek szét! Legyetek a többiekkel! Ti vagytok a világ első és legjobb keresztényei. Az vagytok ti, amivel legsilányabbjaitok és leggyengébbjeitek szembeállítanak benneteket".

13 / Másnap, mikor Zsivago megjött ebédre, azt mondta:

– Folyton csak mennél meg mennél, most aztán tessék! Nem mondhatom, hogy szerencséd van, mert nem nagy szerencse, hogy megint szorongatnak bennünket, vagy hogy elverték rajtunk a port. Kelet felé szabad az út, de nyugat felől rajtunk vannak. Valamennyi egészségügyi egység megkapta a parancsot az odébb vonulásra. Holnap vagy holnapután fel is kerekedünk. Hová megyünk, nem tudjuk. Mihail Gavrilovics fehérneműje persze nincs kimosva, ugye, Karpenko? Mindjárt gondoltam. Hogy majd a komámasszony, a komámasszony, de ha megkérdezed, hogy tulajdonképpen milyen komámasszony, akkor kisül, hogy maga se tudja a málészájú.

Oda se figyelt, mit locsog-mentegetőzik a szanitéc-tisztiszolga, Gordonra se ügyelt, aki azon kesergett, hogy elhordta a Zsivago fehérneműjét, és az ő ingében utazik el. Csak folytatta:

– Ej, ez a mi tábori életünk, ez a sátoroscigány-élet! Mikor idejöttünk, nem találtam a helyemet, a kályha se jó helyen van, alacsony a mennyezet, piszok van, rossz levegő. Most meg ha megölsz se tudom már, ezelőtt hol állomásoztunk. Úgy érzem, száz éve itt élek, és nézem, hogy villog a nap a sarokban a kályha csempéin, és hogy mozog rajtuk az útszéli fa árnyéka.

Ráérősen csomagolni kezdtek.

Éjjel zajra, kiabálásra, lövöldözésre és futkosásra ébredtek. Baljós fényben fürdött a falu. Az ablak előtt árnyak suhantak. A szomszéd helyiségben felébredtek, mocorogtak a háziak.

– Szaladj ki az utcára, Karpenko, kérdezd meg, minek köszönhetjük ezt a pokoli felfordulást! – szólt Jurij Andrejevics.

Hamarosan minden kiderült. Zsivago sebtében felöltözött, és maga ment a kórházba, hogy megtudakolja, igaz-e, amit beszélnek, de igaz volt. A németek áttörték ezt a frontszakaszt. A védővonal közelebb nyomult a faluhoz, és egyre közeledett. Lőtték a falut. Sietve kiürítették a kórházat és az irodahelyiségeket, meg se várták a visszavonulási parancsot. Úgy számítottak, hogy hajnalra végeznek is.

– Te elmégy az első szerelvénnyel, mindjárt indul a kocsi, de mondtam, hogy téged várjanak meg. Na, isten veled! Odakísérlek, megnézem, hogy helyeznek el.

Futottak a falu túlsó szélére, ahol készítették fel az útra az egységet. Ahogy a házak mellett elszaladtak, meggörnyedtek, el-elrejtőztek a kiszögellések mögött. Énekeltek és dongtak a golyók az utcán. A mezőre futó keresztutcáknál látni lehetett, mint nyílnak ki a robbanó srapnelek tűzernyői.

– És te? – kérdezte Gordon futtában.

– Én majd aztán. Előbb még haza kell mennem a holmimért. Én majd a második csoporttal.

A falu határát jelző sövénynél búcsúztak el. Elindult az a néhány szekér meg padoskocsi, amiből a trén állt, egymásra torlódtak, majd fokozatosan egyenesbe jöttek. Jurij Andrejevics integetett elmenő barátjának. Megvilágította őket egy kigyúló csűr fénye.

Jurij Andrejevics hazaindult, most is a házak mentén haladva, a szögletek fedezéke mögött. Kétháznyira a tornácától földhöz vágta a légnyomás, és megsebesítette egy kis srapnelgolyó. Jurij Andrejevics elvágódott az utca közepén, elöntötte a vér, és elájult.

14 / A hátravont kórház a nyugati körzet egyik városkájában lapult a vasútnál, a parancsnokság szomszédságában. Február végi meleg napok jártak. A tiszti kórteremben, az itt lábadozó Jurij Andrejevics kérésére nyitva volt az ablak az ő ágya közelében.

Közeledett az ebédidő. Ki-ki azzal ütötte agyon a hátralévő időt, amivel tudta. Úgy hallották, hogy új nővér került a kórházba, és ma megy be hozzájuk először. Galiullin Jurij Andrejeviccsel szemben feküdt, és a nemrég érkezett *Recs*-et meg *Russzkoje szlovó*-t nézegette, méltatlankodva, hogy micsoda törléseket csinált a cenzúra. Jurij Andrejevics a Tonya leveleit olvasta; a tábori posta egyszerre adta oda mindet, amennyi csak összegyűlt nála. Zizegtette a szél a levél lapjait és az újság papírját. Könnyű lépteket hallottak. Jurij Andrejevics felnézett a levélből. Lara jött be a kórterembe.

Jurij Andrejevics és a hadnagy, egymástól függetlenül, s egymásról nem is tudva ezt, megismerték. Lara egyiket se ismerte. Azt mondta:

– Jó napot kívánok. Miért van nyitva az ablak? Nem fáznak? – és odament Galiullinhoz.

– Mi a panasza? – kérdezte, és megfogta a kezét, hogy megszámlálja az érverését, de ugyanabban a pillanatban el is engedte, és megdöbbenésében leült az ágy mellett lévő székre.

– Micsoda véletlen, Larisza Fjodorovna! – mondta Galiullin. – Egy ezredben szolgáltunk a férjével, ismertem Pavel Pavlovicsot. Nálam van összegyűjtve a holmija, hogy átadjam magának.

– Lehetetlen, lehetetlen – hajtogatta Larisza. – Micsoda döbbenetes véletlen! Szóval ismerte? Mondja el hamar, hogy s mint volt! Ugye úgy halt meg, hogy betemette a föld? Semmit el ne hallgasson, mondja bátran! Hiszen úgyis tudom.

Galiullinnak nem volt szíve megerősíteni Larisza kósza hírekből származó értesüléseit. Elhatározta, hogy hazudik neki, meg akarta nyugtatni.

– Antyipov fogságba esett. Támadáskor nagyon előreszaladt az egységével, és magára maradt. Körülfogták. Meg kellett adnia magát.

De Lara nem hitt Galiullinnak. Ez az elképesztően váratlan beszélgetés felizgatta. Nem bírt a feltoluló könnyeivel, nem akart idegenek előtt sírni. Gyorsan felállt, és kiment a teremből, hogy a folyosón összeszedje magát.

Egy perc múlva visszajött, nyugodtnak látszott. Nem nézett a sarokba, Galiullinra, nehogy megint sírva fakadjon. Egyenesen a Jurij Andrejevics ágyához lépett, és szórakozottan, mint aki leckét mond, azt mondta:

– Jó napot kívánok. Mi a panasza?

Jurij Andrejevics látta a felindultságát és a könnyeit, meg akarta kérdezni, hogy mi baja, el akarta mondani, hogy életében kétszer látta már őt, egyszer mint gimnazista, egyszer meg egyetemista korában, de aztán azt gondolta, hogy bizalmaskodásnak hatna, és Lara félreérti. Majd hirtelen eszébe jutott a holt Anna Ivanovna a sírban, és hogy Tonya hogy jajveszékelt akkor a Szivcev Vrazsek utcában, és inkább nem mondta, hanem e helyett az egész helyett csak ennyit:

– Köszönöm. Orvos vagyok, és magam gyógyítom magamat. Semmire sincs szükségem.

„Mivel bánthattam meg?" – gondolta Lara, és csodálkozva pillantott arra a pisze orrú, amúgy nem jelentékeny ismeretlen férfira.

Néhány napja szeszélyes átmeneti idő volt, éjjelente felfeltámadt a meleg, igézetes, nedvesföld-szagú szél.

És különös hírek szivárogtak ki a parancsnokságról ezekben a napokban, riasztó mendemondák érkeztek hazulról, az ország belsejéből. Pétervárral megszakadt a távíró-összeköttetés. Mindenütt, minden zugban politikai beszélgetések folytak.

Antyipova nővér, valahányszor szolgálatban volt, kétszer járta körül a betegeket, reggel meg este, és semmitmondó szavakat váltott más kórtermek betegeivel, Galiullinnal, Jurij Andrejeviccsel.

Furcsa, érdekes ember, tűnődött. Fiatal és barátságtalan. Pisze, és azt se lehet mondani, hogy valami szép volna. De okos, a szó legjobb értelmében, megnyerő, és eleven az esze. De nem erről van szó. Hanem arról, hogy minél hamarabb le kell tudnia itteni kötelezettségeit, és visszamenni Moszkvába, közelebb Katyenykához. Moszkvában pedig kérni kell, hogy mentsék fel az irgalmasnővéri szolgálat alól, és haza kell

menni Jurjatyinba, a gimnáziumba, tanítani. Hiszen szegény Patuljáról már minden kiderült, nincs remény, akkor meg minek alakítsa itt a harctéri hősnőt, csak őt akarta megkeresni, azért volt az egész.

Mi lehet most Katyenykával? Szegény kis árva (itt hozzáfogott sírni). Nagyon éles, szembeszökő változások voltak az utóbbi időben. Nemrég még szent hazafiúi kötelesség, harci dicsőség, nemes közösségi érzés. De a háborút elvesztették, ez a legnagyobb csapás, és ettől mindennek oda a nimbusza, semmi se szent.

Egyszerre minden megváltozott, a hang, a légkör, nem tudni, mit gondoljon és kire hallgasson az ember. Mintha egész életében kézen fogva vezették volna az életet, mint a kisgyereket, és most hirtelen elengedték volna, eredj, tanulj meg egyedül járni. És senki a közelben, se hozzátartozók, se tekintélyek. Ilyenkor arra vágyik az ember, hogy a legfontosabbra hagyatkozzon, az életerőre vagy a szépségre vagy az igazságra, hogy azok, ne pedig érvényüket vesztett emberi szabványok irányítsák, totálisan és irgalmatlanul, totálisabban, mint valaha a letűnt és felszámolt békés, megszokott életben. De az ő esetében – kapott észbe még idejében – Katyenyka lesz az a cél, az a kétségbevonhatatlanság. Most, Patulja nélkül, Lara csak anya, és ami ereje van, mind odaadja Katyenykának, a szegény árvának.

Jurij Andrejevicsnek megírták, hogy Gordon meg Dudorov az ő engedélye nélkül kiadta a könyvét, dicsérik, és nagy jövőt jósolnak neki az irodalomban, és hogy Moszkvában most nagyon érdekes és izgalmas az élet, egyre növekszik az alsóbb néprétegek elfojtott ingerültsége, valami fontos dolog küszöbén állunk, súlyos politikai események következnek ránk.

Késő éjszaka volt. Jurij Andrejevicset szörnyű álmosság nyűgözte. Fel-felriadt szendergéséből, és azt képzelte, hogy a nappali izgalmaktól nem tud elaludni, hogy nem alszik. Az ablak alatt ásított és forgolódott az álmos, álmosan lélegző szél. Sírt a szél, és suttogott: „Tonya, Surocska, de vágyódom

utánatok, de szeretnék hazamenni, dolgozni." És Jurij Andrejevics aludt a szél mormogása közt, felébredt meg elaludt a boldogság és szenvedés sebes váltakozásában, amely olyan lendületes és izgató volt, mint ez az átmeneti idő, ez a szeszélyes éjszaka.

Lara azt gondolta: „Annyi gonddal őrizgette a Patulja emlékezetét, ezeket a szegényes kis holmijait, én meg olyan disznó vagyok, hogy még azt se kérdeztem, kicsoda, hova való."

Másnap reggeli körjáratán, pótolva a mulasztottakat, és eltüntetve hálátlansága nyomait, kikérdezte Galiullint, és azt se tudta, hová legyen csodálkozásában.

– Szentséges Úristen! Breszti utca huszonnyolc, Tyiverzinék, az az 1905-ös forradalmi tél! Juszupka? Nem. Juszupkát nem ismertem, vagy nem emlékszem, ne haragudjon! Hanem az az év, az az év és az az udvar! Hisz ez csakugyan igaz, csakugyan volt ilyen udvar és ilyen év! Jaj, milyen elevenen érzékelte most hirtelen megint! És azt a lövöldözést meg a (hogy is volt, világosíts meg, Istenem) „Jézus véleményét"! Jaj, milyen erősen, milyen csontig hatón érez az ember először, gyerekkorában! Ne haragudjon, ne haragudjon, hogy is hívják, hadnagy? Igen, igen, már mondta. Köszönöm, jaj, nagyon köszönöm magának, Oszip Gimazetdinovics, micsoda emlékeket, micsoda gondolatokat támasztott fel bennem!

Egész nap „azon az udvaron" járt lélekben, és egyre ámuldozott, és hangosan gondolkozott.

Istenem, Breszti utca huszonnyolc! És most megint lövöldöznek, de mennyivel iszonyúbban! Most már nem „a kisfiúk lövöldöznek". Megnőttek a kisfiúk, és mind itt vannak katonáéknál, mind az egész egyszerű nép azokról az udvarokról meg ugyanolyan falukból. Döbbenetes! Döbbenetes!

Bottal-mankóval kopogva bejöttek, befutottak és besántikáltak a rokkantak, járó betegek a szomszédos kórteremből, és egymást túlharsogva kiabálták:

– Óriási események! Péterváron utcai zavargások vannak. A pétervári helyőrség csapatai átálltak a felkelőkhöz. Forradalom.

Ötödik rész / Búcsú a régitől

1 / Meljuzejevnek hívták azt a városkát. A Feketeföldön volt. Sáskafelhőként állt a háztetői felett a fekete por, amit az átzúduló csapatok és fogatok vertek. Reggeltől estig özönlöttek mindkét irányban, a harctérről és a harctérre, és igazából senki se tudta megmondani, hogy van-e még háború vagy befejeződött.

Gombamód szaporodtak napról napra az új tisztségek. És mindennek őket választották meg. Őt, Galiullin főhadnagyot és Antyipova nővért, és még néhány embert az ő kompániájukból, csupa rátermett és világlátott nagyvárosit.

A városi önkormányzatban töltöttek be hivatalokat, politikai biztosként szolgáltak kisebb egységekben és az egészségügyi csapatban, és szabadtéri szórakozásnak, utolsó pár, előre fuss játéknak tekintették elfoglaltságaiknak ezt a váltakozását.

Zsivagót és Antyipovát gyakran összehozta a munka.

2 / Esőben sötétbarna, kávészín latyakká változott a fekete por a városban, és elöntötte a többnyire kövezetlen utcákat.

Kicsi volt a városka. Egy-egy kanyarban bárhol feltárult a morcos puszta, a sötét ég, kitárultak a háború térei, a forradalom térei.

Jurij Andrejevics azt írta a feleségének:

„Folytatódik a hadseregben a bomlás és az anarchia. Intézkedéseket foganatosítanak a katonák fegyelmezésére és harci szellemük felszítására. Végigjártam a közelben állomásozó egységeket.

Végül, utóirat gyanánt – bár már sokkal hamarabb is megírhattam volna –, együtt dolgozom itt egy bizonyos Antyipovával, egy uráli születésű moszkvai irgalmasnővérrel.

Emlékszel, azon a szörnyű karácsonyéjszakán, mikor édesanyád meghalt, egy lány rálőtt az államügyészre? Azt

hiszem, aztán el is ítélték. Úgy rémlik, mondtam is neked akkor, hogy ezt a főiskolás lányt még gimnazistakorában láttuk Misával egy alja szállodában, egy szobában, ahová apáddal mentünk, már nem tudom, minek, éjjel, csikorgó hidegben, legalábbis most úgy tetszik, a presznyai fegyveres felkelés idején. Hát ő Antyipova.

Néhányszor megpróbáltam hazamenni. De ez nem olyan egyszerű. Nem annyira a munka tart vissza, mert azt rábízhatnánk másra is, éppolyan jól megcsinálná. Hanem az utazás bajos. Vagy egyáltalában nem járnak a vonatok, vagy olyan zsúfoltak, hogy lehetetlen felférni rájuk.

De persze nem mehet így a végtelenségig, ezért, mivel néhány ember meggyógyult, felváltották a szolgálatban és felszabadult, köztük én, Galiullin és Antyipova, elhatároztuk, hogy jövő héten mindenképpen útnak eredünk, más-más napon és egyenként, mert így könnyebb lesz helyhez jutnunk.

Bármelyik nap a nyakad közé eshetek, mint a lavina. Egyébként majd igyekszem sürgönyözni."

De Jurij Andrejevics még hazaindulása előtt megkapta Antonyina Alekszandrovna válaszlevelét.

A levélben, amelyben a sírórohamok meg-megtörték a körmondatok felépítését, pontul pedig a könnypecsétek és tintapacák szolgáltak, Antonyina Alekszandrovna rábeszélte a férjét, hogy ne menjen vissza Moszkvába, hanem menjen egyenesen az Urálba, ez után a csodálatos nővér után, aki a jeleknek és a körülmények különös találkozásának közepette vonul végig életén, mert Tonya az ő szerény életútjával úgyse versenyezhet vele.

„Szasenykáért és a jövőjéért ne aggódj – írta. – Nem fog szégyent hozni rád. Ígérem, hogy olyan elvek szerint nevelem fel, amelyeknek példáját a mi házunkban láttad magad előtt gyerekkorodban."

„Megbolondultál, Tonya – sietett a válasszal Jurij Andrejevics –, hogy mikkel gyanúsítgatsz! Hát nem tudod, vagy nem úgy tudod, ahogy van, hogy te, az a gondolat, hogy vagy, a hozzád meg az otthonhoz való hűség mentett meg engem a

haláltól és minden rendű pusztulástól ebben a két iszonyú és romboló háborús évben? De mit is beszélek! Hamarosan találkozunk, folytatjuk a régi életünket, minden megvilágosodik.

Hanem egészen másért ijeszt meg, hogy így feleltél. Ha okot adtam az ilyen válaszra, talán csakugyan kétértelműen viselkedem, és akkor vétettem ez ellen a nő ellen, mert megtévesztem, és bocsánatot kell kérnem tőle. Meg is teszem, mihelyt visszatér, mert most a közeli falvakat járja. Azelőtt csak a kormányzóságokban meg a megyékben volt zemsztvo, most bevezetik a kisebb egységekben is, a járásokban. Antyipova segíteni ment egy nőnek, egy ismerősének, aki mint instruktor épp ezeken a törvényteremtő újításokon dolgozik.

Figyelemre érdemes, hogy egy házban lakom Antyipovával, és máig se tudom, hol a szobája, és sohase érdekelt."

3 / Egy-egy nagy út futott Meljuzejevből keletre és nyugatra. Az egyik földút volt, és az erdőn át a gabonával kereskedő kis Zibusinóba vezetett, amely mint közigazgatási egység Meljuzejev alá tartozott, de minden tekintetben fejlettebb volt nála. A másik, a zúzott kavics töltés, a nyáron kiszáradó mocsaras réteken át haladt Birjucsiig, a vasúti gócpontig, ahová a Meljuzejevtől nem messze kereszteződő két vonal befutott.

Júniusban két hétig fennállt Zibusinóban a Független Zibusinói Köztársaság – Blazsejko kiáltotta ki, a zibusinói molnár.

A köztársaság a kétszáztizenkettedik gyalogezred szökött katonáira támaszkodott, akik fegyverestül otthagyták az állásokat, és épp a fordulatra érkeztek Birjucsin át Zibusinóba.

A köztársaság nem ismerte el az Ideiglenes Kormányt, és elkülönült Oroszország többi részétől. Blazsejko szektás volt, fiatal korában levelezett Tolsztojjal, s most meghirdette az új, ezeréves zibusinói birodalmat, a munka- és vagyonközösséget, és a járási elöljáróságot elkeresztelte apostolátusnak.

Zibusino mindig legendák és nagyotmondások forrása volt. Rengeteg erdőben lappangott, a Zavaros Idők írásos emlékei is említették, a környékén még nem is olyan régen hemzsegtek a haramiák. Híres volt jómódú kereskedőiről és fantasztikusan termékeny földjéről. Bizonyos hiedelmek, szokások, tájnyelvi jellegzetességek, amelyekről ez a front mögötti, nyugati övezet nevezetes, épp innen, Zibusinóból származnak.

Most hasonló képtelenségeket meséltek Blazsejko alvezéréről. Azt állították, hogy bár süketnémának született, egy sugallatos pillanat megajándékozta a beszéd képességével, majd a megvilágosodás elmúltával megint elvesztette.

Júliusban megbukott a Zibusinói Köztársaság. Bevonult a kis helységbe egy egység, amely hű volt az Ideiglenes Kormányhoz. A szökevényeket kiverték Zibusinóból, Birjucsi felé kergették őket.

Arrafelé, néhány versztányira az utak mögött, erdőirtások húzódtak körös-körül, szamócával benőtt fatönkök állingáltak rajtuk, félig széjjeldúlt régi farakások, amelyeket nem szállítottak el, valaha itt dolgozó favágó idénymunkások kunyhói romladoztak. Ide vették be magukat a szökevények.

4 / Az a kórház, amelyben a doktor feküdt, majd dolgozott s amelyet épp elhagyni készült, Zsabrinszkaja grófné villájában kapott helyet, a tulajdonos már a háború elején a sebesültek rendelkezésére bocsátotta a házát.

Az emeletes villa Meljuzejev egyik legszebb helyén épült. Ott, ahol a főutca találkozott a város főterével, az úgynevezett placcal: azon azelőtt a katonák gyakorlatoztak, most meg esténként gyűléseket tartottak rajta.

Minthogy útkereszteződésben állt a villa, több oldalról is jó kilátás nyílt belőle. A főutcán és főtéren kívül látni lehetett a villához simuló szomszédos udvart is, a szegényes, vidékies, egészen falusias gazdaságot. Hátrafelé pedig, a ház mögött, a grófné régi kertjét.

Magának a háznak sose volt értéke Zsabrinszkaja grófné szemében. Volt neki egy Gondűző nevű nagy birtoka a megyében, a városi ház csak támaszpontul szolgált, ha el kellett intézni valamit a városban, meg ott gyülekeztek a vendégek is, akik nyaranta a világ négy tája felől érkeztek a birtokra.

Most kórház volt a házban, a tulajdonos pedig börtönben ült állandó lakóhelyén, Péterváron.

A régi cselédségből csak két érdekes nő maradt a villában, a grófné ma már asszony lányainak hajdani nevelőnője, mademoiselle Fleury és Usztyinyja, a volt urasági szakácsné.

A piros arcú, ősz, öreg mademoiselle Fleury laffogó papucsban, viseltes, bő kabátkában, pacuhán, lomposan járkált kórházszerte, amellyel most éppolyan bizalmas viszonyban volt, mint régen a Zsabrinszkij családdal, és mesélt, kerékbe törve az orosz szavakat, francia hangsúllyal elnyelve a végződésüket. Pózba vágta magát, hadonászott, és a mondókája végén rekedt kacagásban tört ki, amely elfojthatatlan, húzó köhögésbe fúlt.

A mademoiselle tudta Antyipova nővér rejtett titkait. Biztosra vette, hogy az orvos meg a nővér tetszenek egymásnak. A latin vérben oly mélyen gyökerező kerítőszenvedélye hatalmában örült, ha együtt találta őket, sokatmondóan megfenyegette őket az ujjával, és huncutul kacsingatott. Antyipova nem értette, az orvos mérges volt, de a mademoiselle mindennél többre becsülte a tulajdon tévedéseit, mint minden különc, és meg nem vált volna tőlük.

Usztyinyja még érdekesebb egyéniség volt. Aránytalanul keskeny felsőtestű, kotlóstyúkszerű. Olyan rideg és józan, hogy már-már rosszindulatú, de ez a megfontoltsága a babonaság terén zabolátlan képzelőerővel párosult.

Tömérdek népi varázsigét tudott, s ha elment otthonról, egy lépést se tett addig, míg rá nem olvasott a kályhában égő tűzre és bele nem suttogott a kulcslyukba a gonosz szellem rontása ellen. Zibusinóban született. Azt beszélték, hogy a helybéli varázsló lánya.

Évekig is tudott hallgatni, de mikor rájött a roham, akkor

kitört belőle. Nem lehetett megállítani többet. Az volt a szenvedélye, hogy harcba szállt az igazságért.

A Zibusinói Köztársaság bukása után a meljuzejevi végrehajtó bizottság hadjáratot indított a kis helységből fúvó anarchista szellők ellen. A gyakorlótéren minden este kisebb-nagyobb gyűlésekre jöttek össze maguktól az emberek, úgy verődtek össze a ráérő meljuzejeviek, mint a régi időkben nyáron a tereferékre a tűzoltólaktanya előtt, a szabadban. A meljuzejevi népművelő felkarolta ezeket az összejöveteleket, s elküldte a maga munkatársait vagy a vendég funkcionáriusokat, hogy vezessék a beszélgetést. Azok úgy találták, hogy a Zibusinóról terjengő mendemondák közül a legégbekiáltóbb szamárság a beszélő süketnéma, és leleplezéseikben nagyon gyakran ráterelték a szót. De az egyszerű meljuzejevi kézműveseknek, katonáknak és volt urasági cselédeknek más volt a véleményük. Az ő szemükben nem volt a képtelenség netovábbja a beszélő süketnéma. Kiálltak érte.

A tömeg pártját fogta, az itt is, ott is felhangzó kiabálásból gyakran kihallatszott az Usztyinyja hangja. Eleinte nem merészkedett ki, visszatartotta az asszonyi szemérmesség. De fokozatosan bátorságra kapott, s mind merészebben rontott neki a Meljuzejevben nemkívánatos véleményeket hangoztató szónokoknak. Észrevétlenül vérbeli hordószónok lett belőle.

A villa nyitott ablakain át behallatszott a térről az összeolvadó hangok moraja, de a nagyon csendes estéken még egy-egy részlet is a felszólalásokból. Ha Usztyinyja beszélt, a mademoiselle sokszor beszaladt a szobába, figyelmeztette a bennlévőket, hogy figyeljenek, és kiforgatva a szavakat, jóindulatúan utánozta:

– Raszpu! Raszputyi! Ézér ménkű! Zibus! Sükétnémá! Árulnak! Árulnak!

Titokban büszke volt a mademoiselle erre az éles nyelvű, kardos asszonyságra. Nagyon ragaszkodott egymáshoz a két nő, és szüntelenül morogtak egymásra.

5 / Jurij Andrejevics lassan már készülődött az útra, járta a házat és a hivatali helyiségeket, el kellett búcsúznia ettől-attól, kiállíttatni a szükséges iratokat.

Ekkor az arcvonalra utazóban megszállt a városban az arcvonalszakasz új politikai biztosa. Azt beszélték róla, hogy még valóságos gyerek.

Az új, nagy támadás előkészületeinek napjait élték. Igyekeztek megfordítani a katonatömegek hangulatát. Összevonták a csapatokat. Forradalmi hadbíróságokat létesítettek, és visszaállították a nemrég eltörölt halálbüntetést.

Elutazása előtt a doktornak jelentkeznie kellett a katonai közigazgatási parancsnoknál; ezt a tisztet Meljuzejevben a kerületi parancsnok töltötte be, vagyis a „megyei", ahogy röviden emlegették.

Általában szörnyű tolongás volt nála. Nem fért be a sokadalom a pitvarba meg az udvarra, elfoglalta a fél utcát a hivatal ablakai előtt. A száz meg száz hang morajában senki nem hallott semmit.

Aznap nem fogadtak. Az üres és csendes irodában szótlanul írtak, gúnyos pillantásokat váltva, az egyre bonyolódó ügykezelés miatt bosszankodó írnokok. A főnök szobájából vidám hangok hallatszottak, mintha a zubbony nyakát kigombolva hűsítővel üdítenék magukat odabenn.

Kilépett onnan Galiullin a közös részbe, és meglátva Zsivagót, egész teste lendületével, mintha neki akarna futni valaminek, csalogatta befelé az orvost, hogy vegyen részt ő is az odabenn uralkodó jókedvben.

Az orvosnak mindenképpen be kellett mennie a parancsnok szobájába az aláírásáért. A legművésziesebb rendetlenség honolt nála.

A városka szenzációja, a nap hőse, az új politikai biztos, ahelyett hogy folytatta volna útját rendeltetési helyére, ott volt a parancsnoki dolgozószobában, amelynek semmi köze se volt a törzs létfontosságú részeihez és a hadműveleti problémákhoz, ott volt a hadipapír-birodalom adminisztrátoraival, ott állt előttük, és szónokolt.

Íme, még egy csillagunk – mutatta be a megyei az orvost a biztosnak, de az rá se nézett, teljesen el volt foglalva magával, a megyei pedig csak azért változtatott testhelyzetén, hogy aláírja a papírt, amit az orvos feléje nyújtott, aztán visszahelyezkedett, és szívélyes mozdulattal a szoba közepén álló alacsony, puha puffra mutatott Zsivagónak.

A jelenlévők közül csak az orvos foglalt helyet a szobában ember módra. A többiek mind igen furcsán ültek, egyik fesztelenebbül, mint a másik. A megyei félig feküdt, Pecsorin-pózban, és fejét tenyerébe támasztva könyökölt az íróasztalon, helyettese a dívány oldalsó hurkapárnáján egyensúlyozott vele szemben, maga alá húzva a lábát, mintha női nyeregben ülne, Galiullin egy hátával előrefordított széken lovagolt, átölelve a támlát és ráhajtva a fejét, a fiatalka politikai biztos pedig hol felkapaszkodott az ablakdeszkára, hol meg leugrott róla, és mint az elhagyott farkaskölyök, egy pillanatra el nem hallgatva, folyton mozgott, szapora, kicsi léptekkel járkált a szobában. Megállás nélkül beszélt. A birjucsi szökevényekről volt szó.

Igaznak bizonyult, amit a biztosról beszéltek. Vékony, arányos testű fiú volt, még egyáltalán nem férfias, s mint a gyertya lobogott a legfennköltebb eszményekért. Úgy hírlett, jó családból való, valami szenátorféle fia, és februárban az elsők között vezette századát az Állami Dumába. Gincének vagy Gincnek hívták, érthetetlenül mondták a doktornak, mikor bemutatták őket egymásnak. Korrekt pétervári kiejtése volt a biztosnak, tagolt és szabatos, egy leheletnyi balti árnyalattal.

Szűk, négyzsebes zubbonykabátban volt. Nyilván feszélyezte, hogy olyan fiatal, és hogy idősebbnek látsszon, boszszúsan fintorgott, és görnyedt testtartást erőltetett magára. Évégből mélyen beledugta a kezét csizmanadrágja zsebébe, és felhúzta a vállát az új, nem hajlós váll-lappal együtt, és így csakugyan huszárossá vázlatosodott az alakja: két, alul összefutó vonallal meg lehetett rajzolni a vállától a lába hegyéig.

– Néhány megállónyira innen, a vasút mellett állomásozik egy kozákezred. Vörös, lojális. Szólnak nekik, azok körülfogják a lázadókat, és kész. A hadtestparancsnok azt kívánja, hogy mielőbb fegyverezzük le őket – tájékoztatta a megyei.

– Kozákok? Szó se lehet róla! – lobbant meg a biztos. – Itt nem lesz 1905, micsoda forradalom előtti reminiszcenciák! Ebben egy világ választ el bennünket egymástól, túl okosak akarnak lenni a maguk tábornokai.

– Még semmi se történt. Még minden csak terv, feltételezés.

– Megegyeztünk a katonai vezetéssel, hogy nem avatkozunk bele a hadműveleti intézkedésekbe. Én a kozákokat nem távolíthatom el. Jó. De én is tehetek egyet-mást, amire a józan belátás késztet. Ezek ott sátoroznak?

– Hogy is mondjam? Mondjuk, megerődített táboruk van.

– Nagyszerű! Elmennék hozzájuk. Hadd lássam azt a veszedelmet, azokat az erdei rablókat! Igaz, lázadók, sőt szökevények, de hát ez a nép, uraim, erről megfeledkeznek! A nép pedig gyermek, ismerni kell, ismerni kell a pszichikumát, ide különleges bánásmód szükséges. A legjobb, legérzékenyebb húrjait kell megérinteni, úgy, hogy felzengjen. Elmegyek hozzájuk az irtásra, és a lelkükre beszélek. Majd meglátják, micsoda példás rendben fognak visszatérni elhagyott állásaikba. Fogadjunk! Nem hiszik?

– Nemigen. De adná Isten!

– Azt fogom mondani nekik: „Testvéreim, nézzetek rám! Itt vagyok én, egyetlen gyerek, a család reménye, és semmit se sajnáltam, feláldoztam a nevemet, a társadalmi állásomat, a szülői szeretetet, hogy olyan szabadságot vívjak ki nektek, amilyet egyetlenegy nép se élvez a világon. Ezt tettem én és sok-sok ugyanilyen fiatalember, nem szólva a dicső elődök régi gárdájáról, a fegyenctelepre küldött narodnyikokról, a schlüsselburgi erődben sínylődő narodovolecekről. Vajon magunkért törtük magunkat? Nekünk volt rá szükségünk? Ti most már nem bakák vagytok, mint azelőtt, hanem a világ első forradalmi hadseregének harcosai. Feleljetek magatok-

nak becsületesen, megfeleltetek ennek a magasztos névnek? Miközben a vérét hullató haza utolsó erejét összeszedve igyekszik letépni magáról az ellenség köréje fonódó hidráját, ti hagytátok magatokat megszédíteni holmi ismeretlen jöttmentek által, és magatudatlan csőcselékké változtatok, fékevesztett semmittevők bandájává, akik habzsolják a szabadságot, de akármennyit kapnak belőle, mind kevés, rátok már csakugyan igaz, hogy ereszd be a disznót az asztal alá, felmászik az asztalra – ó, meg fogom én hatni őket, elszégyellik magukat!

– Nem, nem, kockázatos a dolog – próbált ellenkezni a megyei, lopva sokatmondó pillantásokat váltva a helyettesével.

Galiullin igyekezett lebeszélni a biztost esztelen vállalkozásáról. Ismerte a kétszáztizenkettedik hadosztály féktelen fickóit, maga is ott szolgált, az alá tartozott ez az ezred is. De a politikai biztos nem hallgatott rá.

Jurij Andrejevics folyton fel akart ugrani, hogy elmenjen. Meghökkentette a biztos naivsága. De nem volt sokkal jobb a megyei meg a helyettese, a két gúnyolódó alattomos lélek hamiskás dörzsöltsége se. Az a butaság csak annyit ért, mint ez a ravaszság. És szóáradatban hömpölygött az egész, és felesleges volt, nem valóságos, fénytelen, az, amit az élet maga úgy szeretne lehántani magáról.

Ó, hogy elkívánkozik olykor az ember a tehetségtelen-dagályos, tisztátalan-homályos emberi szócséplésből a természet látszólagos hallgatagságába, az állhatatos, kitartó, rabszolgafegyelmű munka némaságába, a mély álom, az igazi zene, a csöndes szívbéli érintkezéstől túlcsorduló és elnémuló lélek szótlanságába!

Eszébe jutott az orvosnak, hogy még ki kell magyarázkodnia Antyipovával, akármilyen kellemetlen lesz is. Örült neki, hogy találkoznia kell vele, még ha ilyen áron is. De valószínűleg még meg se jött. Az első alkalmas pillanatban felállt a doktor, és észrevétlenül kiment az irodából.

6 / Kiderült, hogy már otthon van Antyipova. A mademoiselle értesítette róla az orvost, és hozzátette azt is, hogy Larisza Fjodorovna fáradtan jött meg, épp csak bekapott valamit vacsorára, megkérte őt, hogy ne zavarják, és bement a szobájába.

– Azért csak kopogjon be hozzá – tanácsolta. – Biztosan nem alszik még.

– De hol a szobája? – kérdezte az orvos, mérhetetlen csodálkozásba ejtve a mademoiselle-t. Megtudta, hogy Antyipova odafenn lakik a folyosó végén, azok mellett a szobák mellett, ahová összehordták és elzárták a Zsabrinszkaja itteni holmiját – az orvos még csak be se nézett oda soha.

Közben gyorsan sötétedett. Odakinn összeszűkült a világ. A házak és a kerítések nyájba verődtek az esti sötétben. A fák az udvar mélységéből az ablakokhoz léptek, az égő lámpák alá. Fülledt, meleg este volt. Ha megmozdult az ember, elöntötte a veríték. Az udvarra hulló petróleumfény-pászmák piszkos izzadságpatakokként folytak végig a fatörzseken.

Az orvos megállt az utolsó lépcsőfokon. Arra gondolt, hogy még az is alkalmatlankodás és tolakodás, ha csak bekopog valakihez, akit elcsigázott az utazás. Jobb lesz másnapra halasztani a beszélgetést. Határozatlanságában – amely a megváltoztatott elhatározások kísérője – elsétált a folyosó túlsó végéig. Volt ott egy ablak, amely a szomszéd udvarra nyílt. Az orvos kinézett rajta.

Tele volt az éjszaka titokzatos hangokkal. Az orvos mellett a folyosón csepegett a vízvezetékcsap, nehéz cseppekkel, ütemesen. Az ablak alatt suttogtak valahol. Odébb, ahol már a veteményeskertek kezdődtek, alighanem az uborkát öntözték, egyik vödörből a másikba öntötték a vizet, csörgették a láncot, ahogy húzták ki a kútból.

A világ minden virága illatozott, mintha nappal ájultan hevert volna a föld, s most ezek a szagok térítették volna magához. És a grófné hullott gallyal teli, áthatolhatatlan, évszázados kertjéből egy virágzó öreg hársfa hömpölygette a fák

hegyéig érő poros-buja illatát, amely hatalmas volt, mint a nagy ház fala.

Jobbról, az utcával határos kerítés mögül kiabálás hallatszott. A szabadságosok zajongtak, ajtók csapódtak, felfelrebbentek valami dal foszlányai.

A grófné kertjének varjúfészkei mögött feltűnt a feketebíbor óriási hold. Először a zibusinói gőzmalom téglaépületére hasonlított, azután elsárgult, olyan lett, mint a birjucsi vasúti szivattyúház.

És odalenn az udvaron az ablak alatt a csodatölcsér szaga elvegyült a virágtea-illatú friss széna kábító szagával. Nemrég hoztak ide egy tehenet, egy távoli faluban vették. Egész nap hajtották, elfáradt, búsult az elhagyott csorda után, nem fogadta el a táplálékot az új gazdasszony kezéből, nem szokott még hozzá.

– Hő, hő, ne bomolj, kajla, majd adok én neked döfölődni, te disznó – suttogta békítően a gazdasszony, de a tehén hol dühösen vetette a fejét jobbra-balra, hol kinyújtotta a nyakát, és bőgött, hisztérikusan és panaszosan, a meljuzejevi csűrök felett pedig ragyogtak a csillagok, s a láthatatlan részvét szálai érkeztek belőlük a tehénhez, mintha más világok baromudvarai volnának, ahol őt sajnálják.

Körös-körül erjedt, növekedett és kelt a világ a létezés varázslatos élesztőjével. Széles hullámban járt az életöröm, mint a csöndes szél, nem válogatva útját, földön és városon, falon és kerítésen át, élőfán és testen át, izgalommal árasztva el mindent, amerre ment. El akarta nyomni ennek az áramnak a hatását a doktor, kiment hát a gyakorlótérre meghallgatni, hogy mit beszélnek a gyűlésen.

7 / A hold már magasan állt az égen. Mindent elöntött sűrű fénye, amely olyan volt, mint a szétömlő fehér festék.

A teret körülálló oszlopos hivatali kőépületek küszöbénél fekete szőnyegként terült a földre széles árnyékuk.

A gyűlést a tér szemközti oldalán tartották. Ha fülelt az ember, hallhatta, ha akarta, amit a gyakorlótér túloldalán

beszéltek. De a pompás látvány lebilincselte az orvost. Leült a tűzoltóság kapujában álló padra, nem ügyelt az odaszálló hangokra, hanem jobbra-balra nézegetett.

Oldalról kihalt kis utcák torkolltak a térbe. Odalátszottak belőlük a rozoga, megroggyant házikók. Akkora volt a sár ezekben az utcákban, mint falun. Fűzfavesszőből font hosszú sövények álltak ki a sárból, mint tóba merített varsák vagy rákászókosarak.

Meg-megcsillant a házacskák nyitott kicsi ablakainak vaksi üvege. A kis előkertekből verítékező, hirtelenszőke fejű kukorica hajlott be a szobákba, csöve-haja fénylett, mintha olajba mártották volna. A meggörbült sövények alól sápadt, ösztövér, magányos mályvaszálak néztek a messzeségbe, hasonlítottak a gazdánékhoz, akiket egyingben űzött ki a hőség a fülledt kunyhókból friss levegőt szívni.

Döbbenetes volt a hold lepte éjszaka, mint az irgalom vagy a jövőbe látó megvilágosodás, és ennek a fényes, sziporkázó mesének a csendjébe egyszerre csak ütemes, apróra tördelt hangdarabok kezdtek hullani, úgy tetszett, hogy ismerős, csak az imént hallott emberi hang. Szép hang volt, meleg, sütött belőle a meggyőződés. Figyelt egy kicsit az orvos, és mindjárt megismerte. Ginc volt az, a politikai biztos. Ő beszélt a téren.

Nyilván megkérték a hatóságok, hogy támogassa őket tekintélyével, és ő mély érzéssel vetette a meljuzejeviek szemére, hogy szervezetlenek, hogy oly könnyen megadják magukat a bolsevikok züllesztő hatásának, mert ahogy mondta, ők az igazi bűnösök abban, ami Zibusinóban történt. Ugyanabban a szellemben szólt a kegyetlen és hatalmas ellenségről és a haza megpróbáltatásának órájáról, ahogy a parancsnoknál beszélt. A közepe táján már bele-belekiabáltak a beszédébe.

A kérések, hogy ne szakítsák félbe a szónokot, helytelenítő felkiáltásokkal váltakoztak. Sűrűsödtek a tiltakozás megnyilvánulásai, egyre hangosabbak lettek. Valaki, aki Gincet idekísérte, és most magára vállalta az elnök feladatát, azt kiabálta, hogy a helyéről senki se tehet észrevételeket, s rendre

intett. Némelyek azt követelték, hogy adjanak szót az egyik polgártársnőnek a tömegből, némelyek pisszegtek, és kérték, hogy ne zavarják a beszélőt.

Egy nő nyomakodott át a tömegen a szónoki emelvényhez, amely egy fenekével felfele fordított láda volt. Nem akart felmászni rá, csak szorosan mellé állt. Ismerték ezt a nőt. Csend lett. Az asszony magára vonta az egybegyűltek figyelmét. Usztyinyja volt az.

– Maga azt mondja, biztos polgártárs, hogy Zibusino, meg hogy szeme legyen az embernek, ne hagyja magát rászedni, azt mondja, de közben, figyeltem én, maga is csak a bolsevikokkal-mensevikekkel tud veszkelődni, ki nem áll a szájából. Pedig hogy ne legyen többet háború, és mind úgy legyünk, mint a testvérek, az Istentől való, nem a mensevikektől, és hogy az üzemek meg a gyárak legyenek a szegényekéi, azt úgy hívják, hogy részvét, nem úgy, hogy bolsevik. Azzal a süketnémával meg eddig is mind csak nyaggattak bennünket, elegünk van belőle. De meg vannak akadva vele! Mit vétett maguknak? Hogy néma volt meg néma volt, aztán egyszer csak megszólalt, meg se kérdezte, szabad-e. Nahát, van is mit csudálkozni rajta! Mintha sose lett volna még ilyen! Ott van mindjárt az a híres szamár. „Bálaám, Bálaám, azt mondja, szépen kérlek, ne menj arra, mert pórul jársz!" Nahát, tudják, nem fogadott szót, arra ment. Akár maguk: „süketnéma". Gondolja, minek ráhallgatni, szamár, állat. Megvetette a jószágot. Aztán hogy megbánta! Tudják tán, mi lett a vége.

– Mi? – érdeklődtek a közönség köréből.

– Mi, mi – mordult fel Usztyinyja. – Aki kíváncsi, hamar megöregszik.

– Ez nem járja. Mondd meg, mi lett a vége – erőltette ugyanaz a hang.

– Mi lett, mi lett, te ragadós bogáncs! Hát sóbálvánnyá változott.

– Még mit nem, komámasszony! Az Lót volt. A Lót felesége – kiáltották. Nevettek. Az elnök rendre intette őket. Az orvos elment lefeküdni.

8 / Másnap este találkozott Antyipovával. A tálalószobában talált rá. Egy halom kimángorolt ruha volt Larisza Fjodorovna előtt. Vasalt.

A tálaló az egyik hátsó emeleti helyiség volt, a kertre nézett. Itt forralták a vizet a szamovárban, itt tálalták ki az ételt, amelyet a kézzel hajtott felvonó hozott fel a konyhából, innen küldték le a piszkos edényt a mosogatólánynak. A tálalóban őrizték a kórház számadását. Itt leltározták az edényt és az ágyneműt, itt pihent, akinek szabad ideje volt, itt beszélték meg a találkozókat.

Nyitva voltak a kertre néző ablakok. A tálalóban hársfavirágszag, a száraz ágak keserű köményszaga szállongott, mint az öreg parkokban, és enyhe széngáz a két vasalótól, amelyekkel Larisza Fjodorovna felváltva vasalt, hol egyiket, hol másikat állítva a kihúzócsőre melegedni.

– Miért nem kopogott be hozzám tegnap? Mondta a mademoiselle. Különben jól tette. Feküdtem már, nem engedhettem volna be. No, hát jó estét! Vigyázzon, össze ne piszkítsa magát! Kiszóródott a szén.

– Látom, maga vasal az egész kórházra.

– Nem, sok van közte a magaméból. Látja, folyton csúfolódott velem, hogy sohase kecmergek ki innen. De ezúttal igazán megyek. Láthatja, készülődöm, csomagolok. Kapom magam, és itt se vagyok. Én az Urálba, maga Moszkvába. Aztán majd egyszer valamikor megkérdezik Jurij Andrejevicstől: „Hallott egy bizonyos Meljuzejev nevű városról?" „Nemigen emlékszem." „És ki az az Antyipova?" „Fogalmam sincs."

– No, ezt majd meglátjuk. Hogy utazott, mi volt a járásokban? Jó az élet falun?

– Hát ezt nem lehet két szóval elmondani. De gyorsan kihűl a vasaló! Legyen szíves, adja ide a másikat, ha nem esik nehezére! Ott van a kihúzócsövön. Ezt meg tegye vissza rá! Úgy. Köszönöm. Faluja válogatja. Attól függ, milyenek az ottaniak. Némelyikben szorgalmas a lakosság, szeret dolgoz-

ni. Ott jó. De némelyikben aztán csak csupa iszákos lakik. Az elhanyagolt. Rosszulesik a szemnek.

– Butaság. Ki ott az iszákos? Hát nem sokat értett az egészből. Egyszerűen nincs férfi, mind elvitték katonának. Na, hagyjuk! Hát az új, forradalmi zemsztvo milyen?

– Ami az iszákosokat illeti, hát abban nincs igaza, abban vitába szállok magával. Hogy a zemsztvo? Sok vesződség lesz még vele. Az utasításokat nem lehet végrehajtani, nincs munkaerő az elöljáróságokon. A parasztokat pillanatnyilag csak a föld érdekli. Beugrottam a Gondűzőbe is. Gyönyörű! Menjen el egyszer! Tavasszal volt ott némi gyújtogatás, fosztogatás. Leégett egy fészer, gyümölcsfák szenesedtek el, a homlokzat egy részét belepte a korom. Zibusinóba nem jutottam el, nem sikerült. De mindenütt azt állítják, hogy a süketnéma nem kitalálás. El is mondják, milyen. Azt mondják, fiatal, művelt ember.

– Tegnap a gyakorlótéren Usztyinyja síkraszállt érte.

– Alighogy megjöttem, megint egy kocsirakomány kacatot hoztak a Gondűzőből. Hányszor kértem, hogy hagyják már a csodába. Van nekünk is épp elég. Ma reggel meg jön az őr a parancsnokságról, levelet hoz a megyeitől. A grófné ezüst teáskészlete meg a kristály borosszervize kell nekik, de feltétlenül. Csak egy estére, aztán visszaadják. Ismerjük már ezt a visszaadást. A holmi felének bottal üthetjük a nyomát. De persze csak kölcsön, és visszaadják. Estély lesz, azt mondják. Jött valaki.

– Aha, gondolom. Az arcvonal új politikai biztosa érkezett meg. Találkoztam is vele véletlenül. A szökevényekkel akar foglalkozni, hogy körülzárja és lefegyverzi őket. Még egészen zöldfülű. Annyit ért a dolgokhoz, mint egy csecsemő. Az itteniek a kozákokat ajánlgatják, ő meg úgy véli, majd meghatja őket. Gyermek a nép, mondja, és ehhez hasonlókat, azt hiszi, ez játék. Galiullin kérleli, azt mondja, ne ingerelje a vadállatot, hagyja ránk a dolgot, de beszélhetsz az ilyennek, ha egyszer a fejébe vesz valamit. Hallgasson ide! Hagyja már egy pillanatra azt a vasalót, és hallgasson ide! Itt hamarosan iszo-

nyú csetepaté lesz. Nem tudjuk elhárítani. Annyira szeretném, ha elmenne, mielőtt kitör ez a zűrzavar!

– Nem lesz itt semmi. Túloz. És hát el is utazom. De nem lehet csak úgy ukmukfukk, és jó napot. Meg kell csinálni a leltárt a jegyzék szerint, különben még majd úgy jön ki a dolog, hogy elloptam valamit. És kinek adjam át? Ez itt a kérdés. Mennyit vesződtem ezzel a leltárral, de csak szemrehányást kapok érte. Zsabrinszkaja tulajdonát átírtam a kórházra, mert ez volt a rendelet értelme. És most kiderül, hogy alattomosan cselekedtem, hogy így őrizhessem meg a tulajdonosnak a holmiját. Gyalázat!

– Jaj, hát fütyüljön már azokra a szőnyegekre meg porcelánra, ha elvesznek, hát elvesznek! Ezért ugyan ne bánkódjon! Bizony, bizony, nagy kár, hogy tegnap nem találkoztunk. Olyan jó formában voltam. Elmagyaráztam volna magának az egész égi mechanikát, válaszoltam volna az összes átkozott kérdésre. Nem, nem tréfálok, olyan nagy kedvem lett volna kiönteni a szívemet. Meséltem volna a feleségemről, a fiamról, az életemről. A fene egye meg, hát nem beszélhet egy felnőtt férfi egy felnőtt nővel úgy, hogy valami rejtett szándékkal ne gyanúsítanák? Brrr! Hogy az ördög vinné el ezeket a témákat a rejtett szándékokkal együtt!

Maga csak simogassa, simogassa, kérem, mármint azt a vasalnivalót, én meg beszélek. Sokat fogok beszélni.

Gondoljon csak bele, micsoda idők járnak! És maga meg én benne élünk. Hiszen egy örökkévalóságban egyszer történik ilyen képtelenség. Gondolja el: egész Oroszországnak leszakadt a teteje, és mi az egész néppel együtt ott állunk a szabad ég alatt. És nincs, aki felvigyázzon ránk. Szabadság! Nem a szavakban és az óhajokban, hanem igazi, égből potytyant, várakozásunkon felüli szabadság! Váratlan, félreértésből való szabadság!

És milyen tétován hatalmas mindenki! Észrevette? Mintha mindenkit nyomasztana saját maga, a maga feltáruló óriássága.

Maga csak vasaljon, én beszélek. Hallgasson! Nem unja? Kicserélem a vasalót.

Tegnap figyeltem az éjszakai gyűlést. Elképesztő látvány. Oroszország anyánk megmozdult, nem bír már megülni egy helyben, megy, nem tud betelni vele, beszél, nem tud betelni vele. És nem ám csak az emberek beszélnek. Összegyűlnek és beszélgetnek a csillagok és a fák, filozofálnak az éjjel nyitó virágok, gyűléseznek a kőépületek. Van benne valami evangéliumi, nem? Mint az apostolok idejében. Emlékszik, hogy mondja Pál apostol? „Beszéljetek és prófétáljatok! Imádkozzatok a megmagyarázás képességéért!"

– Értem, amit a gyűlésező fákról és csillagokról mondott. Tudom, mit akar mondani. Velem is előfordult már.

– A felét megtette a háború, a többit véghezvitte a forradalom. A háború az élet mesterséges felfüggesztése volt, mintha bizony egy időre el lehetne napolni a létezést (micsoda képtelenség!). A forradalom önkéntelenül tört ki, mint a sokáig visszafojtott lélegzet. Mindenki megéledt, újjászületett, mindenkinél változások, átalakulások. El lehetne mondani, hogy mindenki két forradalmat élt meg: a magáét, az egyénit, és a másikat, a közöset. Én úgy érzem, tenger a szocializmus, és majd beleömlenek mind ezeknek az egyéni, külön forradalmaknak a patakjai, az élet tengere, az eredetiség tengere. Azt mondtam, az élet tengere, olyan életé, amilyet csak képen lehet látni, a teremtő géniusszal áthatott, az alkotó szellemmel gazdagult élet tengere. Csak most az emberek elhatározták, hogy nem a könyvekben kóstolgatják, hanem magukon próbálják ki, nem elvontan, hanem a gyakorlatban.

Váratlanul megremegő hangja elárulta, hogy elfogta az izgalom. Larisza Fjodorovna egy pillanatra abbahagyta a vasalást, és ránézett, komolyan és csodálkozva. Az orvos zavarba jött, és elfelejtette, hogy miről beszélt. Rövid szünet után újra megszólalt. Hetet-havat összehordott. Azt mondta:

– Ezekben a napokban úgy szeretne becsületesen, termékenyen élni az ember. Az általános lelkesedés része lenni. És akkor a mindenkit magával ragadó öröm közepette, én a ma-

ga talányos-kedvetlen, isten tudja, hol kószáló, hetedhét országon túl járó tekintetével találkozom. Mit nem adnék érte, ha nem így volna, ha az volna az arcára írva, hogy elégedett a sorsával, senkitől semmire sincs szüksége. Hogy egy magához közel álló ember, egy barátja vagy a férje (legjobban szeretném, ha katona volna) megfogná a kezemet, és megkérne, hogy ne aggódjak a maga sorsáért, és ne terheljem magát a figyelmemmel. És én elrántanám a kezemet, nagy lendületet vennék, és... Jaj, megfeledkeztem magamról. Bocsásson meg, kérem!

Megint cserbenhagyta a hangja az orvost. Legyintett, és azzal az érzéssel, hogy jóvátehetetlen tapintatlanságot követett el, felállt, és az ablakhoz ment. Háttal állt a szobának, az ablakdeszkára könyökölt, tenyerébe hajtotta az arcát, és szórakozott, megbékélést kereső, nem látó tekintetét a sötétség fedte kert mélyébe fúrta.

Larisza Fjodorovna megkerülte a vasalódeszkát, amely az asztalra és a másik ablak szélére támaszkodott, és néhány lépésnyire az orvostól megállt mögötte, a szoba közepén.

– Mindig is ettől tartottam – mondta halkan, mint aki magában beszél. – Micsoda fatális tévedés! Hagyja abba, Jurij Andrejevics, nem szabad! Jaj, nézze, mit csináltam maga miatt! – kiáltott fel nagyon hangosan, és odaszaladt a vasalódeszkához, amelyen csípős, vékony füstcsíkot eregetett a kiégetett blúz a rajta felejtett vasaló alatt.

– Jurij Andrejevics – folytatta, mérges koppanással letéve a vasalót a tartójára. – Legyen okos, Jurij Andrejevics, menjen ki egy percre a mademoiselle-hez, igyon egy kis vizet, drágám, és úgy jöjjön vissza, amilyennek megszoktam, amilyennek látni szeretném! Hallja, Jurij Andrejevics? Tudom, hogy meg tudja tenni. Tegye meg, kérem!

Többet nem estek köztük ilyesfajta vallomások. Larisza Fjodorovna egy hét múlva elutazott.

9 / Némi idővel ezután Zsivago is útra készült. Az elutazása előtti éjszakán szörnyű vihar tört ki Meljuzejevben.

A szélvész zaja összeolvadt a zápor zajával, hol függőlegesen szakadt a tetőre az eső, hol a megforduló szél szorításában végigrohant az utcán, mintegy lépésről lépésre véve be patakzó korbácsaival.

Egyik mennydörgés szünet nélkül görgött a másik után, folyamatos dübörgésbe olvadva. A szapora villámok villanásában feltünedezett a messze futó utca az ugyanabban az irányban szaladó, összegörnyedő fákkal.

Mademoiselle Fleury arra ébredt azon az éjszakán, hogy izgatottan kopognak a főbejáraton. Ijedten felült az ágyban, és hallgatózott. Csak nem maradt abba a kopogás.

Hát nincs a kórházban egy teremtett lélek, aki kimenne és kaput nyitna, gondolta, mindenki helyett neki, szerencsétlen öregasszonynak kell csinálnia mindent, csak azért, mert a természet becsületesnek teremtette, és kötelességtudattal verte meg?

Zsabrinszkijék gazdagok voltak, arisztokraták, hát jó. De a kórház, az az övék, a népé. Miért hagyták ebek harmincadjára? Kíváncsi vagyok például, hogy hová lettek a szanitécek? Mind szétfutottak, se főnökség, se nővér, se orvos. Pedig vannak még a házban sebesültek, két lábatlan odafenn a sebészeten, amely azelőtt a szalon volt, lenn meg, a mosókonyha melletti éleskamra tele vérhasbetegekkel. Az a csavargó Usztyinyja is elment valahová vendégségbe. Látja a bolond, hogy vihar lesz, de azért csak eleszi a fene. Most van jó ürügye rá, hogy máshol aludjon.

Na, hála istennek, abbahagyták, elcsendesedtek. Látták, hogy nem nyitják ki, elmentek, lemondtak róla. Ez is mit mászkál ilyen időben! Vagy lehet, hogy Usztyinyja az? Nem, annak van kulcsa. Istenem, de rémes, már megint kopognak!

Nahát ez mégiscsak disznóság! Rendben van, Zsivagótól nem lehet kívánni. Reggel utazik, és gondolatban már Moszkvában van vagy úton. No de ez a Galiullin! Hogy bír

hortyogni vagy nyugodtan feküdni, mikor hallja, hogy ennyire kopognak, arra számít, hogy végül majd csak felkel ő, a gyenge és védtelen öregasszony, és kimegy ajtót nyitni ki tudja, kinek ezen a szörnyű éjszakán ebben a szörnyű országban!

Galiullin! Hirtelen észbe kapott. Még hogy Galiullin! Csak félálmában juthatott eszébe ilyen képtelenség. Még hogy Galiullin, mikor nyoma veszett! Hiszen ő maga meg Zsivago rejtették el és öltöztették civilbe, aztán ő magyarázta el neki, hogy milyen utak meg falvak vannak a környéken, hogy tudja, merre meneküljön, mikor az a rettenetes önbíráskodás történt az állomáson, és megölték Ginc biztost, és Galiullint Birjucsitól egészen Meljuzejevig üldözték, lövöldöztek utána, és tűvé tették érte az egész várost! Galiullin!

Ha azok a kerékpáros katonák nincsenek, kő kövön nem marad a városban. Egy páncéloshadosztály vonult át véletlenül a városon. Azok vették védelmükbe a lakosságot, megfékezték a csirkefogókat.

Gyengült a vihar, távolodott. Ritkábban, tompábban, messziről dörgött az ég. El-elállt az eső, de a víz halkan csordogált továbbra is a lombról és az ereszcsatornából. A villámlás hangtalan visszfényei behullottak a mademoiselle szobájába, megvilágították, és még egy pillanatra elidőztek benne, mintha keresnének valamit.

Hirtelen megint felhangzott a régen abbamaradt kopogás. Valakinek segítség kellett, és kétségbeesetten és mind szaporábban kopogtatott. Újra feltámadt a szél. Megint szakadt az eső.

– Rögtön! – kiáltott a mademoiselle nem tudni, kinek, és megijedt a saját hangjától.

Váratlan felismerés villant fel benne. Letette a lábát az ágyról, cipőbe bújt, köpenyt vett fel, és futott felkelteni Zsivagót, hogy ne féljen annyira egyedül. De Zsivago is meghallotta a kopogást, és jött már le elébe gyertyával. Ugyanazt gondolták mind a ketten.

– Zsivago, Zsivago! Kopognak a külső ajtón, nem merem

egyedül kinyitni – kiabálta a mademoiselle franciául, és oroszul hozzátette: – Megláti, Lar az vagy Gajl főhadnagy.

Jurij Andrejevics is felriadt a kopogásra, és azt gondolta, hogy ez csak közülük való lehet, vagy Galiullin ütközött valami akadályba, és visszatért a menedékébe, ahol majd elrejtik, vagy Antyipova nővérnek támadtak nehézségei az úton, és az jött vissza.

Az előtérben az orvos odaadta a gyertyát a mademoisellenek, megforgatta a kulcsot a zárban, és elhúzta a reteszt. A betörő szél kitépte az ajtót a kezéből, elfújta a gyertyát, és mindkettejüket telefröcskölte hideg esővel.

– Ki az? Ki az? Van itt valaki? – kiabált bele a sötétbe egymás szavába vágva az orvos és a mademoiselle, de senki se felelt. Egyszer csak meghallották az iménti kopogást, de az ellenkező oldalról, a személyzeti bejárat felől, vagy, ahogy most felrémlett nekik, egy kertre nyíló ablakból.

– Úgy látszik, a szél – mondta az orvos. – De a lelkiismeretünk megnyugtatására azért csak menjen oda a személyzeti bejáróhoz, győződjön meg róla, én meg itt várom, hogy el ne kerüljük egymást, ha mégis lenne itt valaki, és nem valami más oka van a dolognak.

A mademoiselle eltávolodott a ház belseje felé, az orvos meg kilépett a bejárat eresze alá. Szeme hozzászokott a sötétséghez, meglátta a kora virradat árnyalakjait.

Rohantak a felhők, mint a féleszűek, a város felett, mintha kergetnék őket. Foszlányaik olyan alacsonyan szálltak, hogy majdnem beleakadtak a fákba, amelyek ugyanabba az irányba dőltek, úgyhogy úgy látszott, mintha mint hajlós vesszőseprűvel, sepernék velük az eget. Csapkodta az eső a faház falát, szürkéről feketére festette.

– No? – kérdezte az orvos a visszatérő mademoiselle-t.

– Igaza volt. Senki. – És elmondta, hogy körüljárta az egész házat. A tálalóban kitörte az ablakot egy nekiverődő letört hársfaág, a padlón hatalmas tócsák, Lara elhagyott szobájában ugyancsak, tenger, valóságos tenger, egy óceán.

– Itt meg kicsapódott a zsalu, és csapkodja az ablaktokot. Látja? Hát ez a magyarázat.

Beszélgettek még egy kicsit, bezárták az ajtót, elmentek lefeküdni, s mindketten sajnálták, hogy vaklárma volt az egész.

Biztosra vették, hogy ha kinyitják a főkaput, bejön a házba az a jól ismert nő bőrig ázva és átfagyva, s míg lerázza magáról a vizet, ők kérdésekkel árasztják el. Aztán átöltözve bejön szárítkozni a konyhába a tűzhely mellé, amelyben még nem hamvadt ki a tegnapi tűz, és elmeséli se szeri, se száma balsikerét, igazgatja a haját, és nevet.

Annyira biztosak voltak benne, hogy mikor bezárták a kaput, ennek a bizonyosságnak a nyoma kinn maradt az utcán a ház sarkánál, a vízjeleként ennek a nőnek vagy a képének, amely továbbra is elébük káprázott a szöglet mögül.

10 / Azt tartották, hogy közvetve Kolja Frolenko, a birjucsi távírász a hibás abban a lázadásban, amit a katonák rendeztek az állomáson.

Mindenki ismerte Kolja apját, a meljuzejevi órásmestert. Őt is ismerték Meljuzejevben pólyás korától fogva. Mikor kisfiú volt, valamelyik cselédnél vendégeskedett a Gondűzőben, és a mademoiselle felügyeletével játszott a nevelőnő két tanítványával, a grófné lányaival. A mademoiselle jól ismerte Kolját. Franciául is akkor kezdett értegetni egy kicsit a fiú.

Meljuzejevben megszokták, hogy akármilyen idő volt, Kolja könnyű ruhában járt, sapka nélkül, vitorlavászon nyári cipőben, biciklin. Nem fogta a kormányt, hátradőlve keresztbe fonta a karját a mellén, úgy karikázott az országúton és a városban, nézegette az oszlopokat és a vezetékeket, ellenőrizte a hálózat állapotát.

A városban néhány házba mellékállomásként bevezették a vasúti telefont az állomásról. Kolja kezelte a mellékvonalakat az állomás gépházában.

Fülig ült a munkában: a vasúti távíró, a telefon és néha, ha

Povarihin, az állomásfőnök kis időre távol volt, a jelzésrendszer és a térközbiztosítás is, amelynek berendezését szintén a gépházban helyezték el.

Ez a kényszerűség, hogy egyszerre több gépezet működését kellett figyelnie, sajátságossá, homályossá, szaggatottá és rejtélyessé alakította Kolja beszédmodorát, és Kolja ahhoz folyamodott, ha nem akart felelni, vagy nem óhajtott beszédbe elegyedni valakivel. Beszélték, hogy a zűrzavaros napokban meglehetősen visszaélt ezzel a jogával.

Az az igazság, hogy elhallgatásaival kifogta a szelet a városból telefonáló Galiullin jó szándékainak vitorlájából, és talán akarata ellenére végzetszerűen utat nyitott az elkövetkezendő események előtt.

Galiullin a politikai biztost kérte a telefonhoz, aki épp ott volt valahol az állomáson vagy a közelben, meg akarta mondani neki, hogy mindjárt indul hozzá az irtásra, várja meg, és nélküle semmit se tegyen. Kolja megtagadta a Galiullin kérését, hogy hívja oda Gincet, azzal az ürüggyel, hogy a Birjucsi felé tartó vonat jelzései foglalják el a vonalat, közben pedig mindent elkövetett, hogy visszatartsa a szomszédos kitérőállomáson a vonatot, amely a Birjucsiba vezényelt kozákokat szállította.

Mikor mégis megérkezett a szerelvény, Kolja nem tudta leplezni bosszúságát.

A mozdony lassan kúszott be a peron sötét védőteteje alá, és épp a gépház hatalmas ablakával szemben állt meg. Kolja elrántotta a nehéz sötétkék posztó vasúti függönyt, amelynek szélébe bele voltak szőve a vasút kezdőbetűi. Az ablak kőkönyöklőjén, nagy tálcán hatalmas vizeskorsó állt vízzel és egy sokélű, vastag, alig csiszolt pohár. Kolja vizet töltött a pohárba, ivott néhány kortyot, és kinézett az ablakon.

A mozdonyvezető meglátta Kolját, és barátságosan bólintott neki a fülkéjéből. „Rohadt szemét, büdös poloska!" – gondolta Kolja gyűlölettel, és rányújtotta a nyelvét a mozdonyvezetőre, és rázta az öklét feléje. A mozdonyvezető nemcsak hogy megértette Kolja pantomimját, hanem maga is tu-

dott felelni vállvonogatással meg a vagonok felé bólintó fejével: „Mit csináljak? Próbálnád te! Ott az erő." „Akkor is mocsok vagy és tetű" – válaszolta a Kolja arcjátéka.

Kezdték kivezetni a lovakat a vagonokból. Megvetették a lábukat a lovak, nem mentek. A fapallón lépő paták tompa dobogását felváltotta a peron kövéhez ütődő patkók csattogása. A fel-felágaskodó lovakat átvezették néhány sínpáron.

Azok a sínek fű benőtte, rozsdás vágányokon álló, két sor kimustrált vagonban végződtek. Lemosta a festéket a fáról az eső, féreg és nyirkosság emésztette, romlása visszahozta a roncskocsiknak azt a rokonságot, amit valaha a szerelvények túloldalán kezdődő élő erdővel tartottak, a taplógombával, amely a nyírfát kínozta, a felhőkkel, amelyek fölébe tornyosultak.

Az erdőszélen a kozákok vezényszóra nyeregbe szálltak, és elügettek az irtás felé.

Körülvették az engedetlen kétszáztizenketteseket. Fák közt a lovas mindig magasabbnak látszik, és hatásosabb jelenség, mint nyílt terepen. Lenyűgözték a lovasok a katonákat, bár nekik is volt puskájuk a földkunyhóikban. A kozákok kardot rántottak.

A lovaslánc közepén volt egy halom hasábfa, azt elrendezték és elegyengették, Ginc felugrott rá, és beszédet intézett a körülfogottakhoz.

Szokása szerint megint a katona kötelességéről beszélt, a haza jelentőségéről és sok egyéb fennkölt tárgyról Itt ezek a fogalmak nem találtak visszhangra. Túl népes volt a gyülekezet. Tagjai sok mindenen mentek keresztül a háborúban, eldurvultak és megfáradtak. Régen ráuntak azokra a szavakra, amelyeket Ginc mondott nekik. A négy hónapos jobbról-balról hízelgés megrontotta ezt a tömeget. Az egyszerű népnek, amelyből állt, kedvét szegte a szónok nem orosz neve és balti-tengeri kiejtése.

Ginc érezte, hogy hosszan beszél, és haragudott is magára, de azt gondolta, hogy így jobban megérti a hallgatóság, amely hála helyett szemmel látható közönnyel és áthatolha-

tatlan unalommal fizet neki. Egyre jobban kijött a sodrából, elhatározta, hogy ezzel a közönséggel keményebb hangon fog beszélni, és beveti a tartalékban tartott fenyegetéseket. Nem is hallva a feltámadó morajt, eszükbe juttatta a katonáknak, hogy felállították ám a forradalmi haditörvényszékeket, működnek is, és a halálbüntetés kilátásba helyezésével követelte, hogy tegyék le a fegyvert, és adják ki a főkolomposokat. Ha nem teszik, mondta Ginc, bebizonyítják, hogy aljas árulók, öntudatlan csürhe, elbizakodott pimasz fráterek. Ezek az emberek már elszoktak ettől a hangnemtől.

Ordítás tört fel néhány száz torokból.

– Elmondta a magáét. Elég volt. Hagyja abba! – kiáltották néhányan mély hangon és szinte harag nélkül.

De a gyűlölettől erőltetett, szopránba futó hisztérikus kiáltások is hallatszottak. Arra odafigyeltek:

– Halljátok, bajtársak, hogy lepiszkol bennünket? A régi módi szerint. Csak nem ment ki a divatból a tiszti manír! Szóval mi árulók vagyunk? Hát téged honnan szalajtottak, nagyságos úr? De mit bajolunk itt vele? Nem látod, német, vagy mi a fene, kém! Hé, kékvér, mutasd az irataidat! Na, ti meg mit tátjátok a szátokat, ti békéltető haramiák? Na, kötözzetek meg, egyetek meg bennünket!

De a kozákoknak is egyre kevésbé tetszett a Ginc ügyetlen beszéde.

– Mindenki pimasz meg disznó neki! Nézd már az uraságot! – sugdolóztak egymás közt. Először csak egy-egy, aztán mind többjük dugta vissza a kardot a hüvelybe. Egymás után lekászolódtak a lóról. Mikor már elég sokan leszálltak, rendezetlenül a tisztás közepére tódultak, a kétszáztizenkettesek felé. Elvegyültek köztük. Megkezdődött az ellenségbarátkozás.

– Észrevétlenül el kellene tűnnie valahogy – mondták Gincnek az aggódó kozáktisztek. – Ott a kocsija a vasúti átjárónál. Odaküldünk valakit, hogy hozzák közelebb. Menjen innen gyorsan!

Ginc úgy is tett, de mivel méltatlan dolognak érezte, hogy

alattomban elszökjön, a szükséges óvatosság nélkül, majdnem nyíltan indult el az állomásra. Rettenetesen szorongott, de büszkeségből kényszerítette magát, hogy nyugodtan és ráérősen menjen.

Közel volt már az állomás, az erdő egészen odáig ért. Az erdőszélen már látni lehetett a vágányokat, ott nézett hátra először. Puskás katonák mentek utána. „Mit akarnak?" – gondolta Ginc, és megszaporázta lépteit.

Üldözői ugyanígy cselekedtek. Nem változott a távolság közte és az őt kergető csapat közt. Elöl feltűnt az összetört vasúti kocsik kettős fala. Mikor Ginc mögéjük ért, futásnak eredt. Azt a vonatot, amelyik a kozákokat hozta, már bevitték a remízbe. Üres volt a pálya. Ginc átrohant a síneken.

Futtából felugrott a magas peronra. Ekkor szaladtak ki a roncskocsik mögül az őt üldöző katonák. Povarihin és Kolja kiabáltak valamit Gincnek, és integettek, hogy menjen be az állomás épületébe, ott meg is mentették volna.

De a nemzedékekbe belenevelt becsületérzés, az az áldozatra kész, városi és itt használhatatlan érzés megint elállta előtte a menekülés útját. Emberfeletti erőfeszítéssel igyekezett úrrá lenni vadul dobogó szíve borzadályán. Oda kellene kiáltani nekik: „Már hogy lennék én áruló, testvérek?" – gondolta. – Valami kijózanító, szívhez szóló dolgot, ami megtorpantaná őket.

Az utóbbi hónapokban a győzelem hangulatát, a lélek hangos szavát önkéntelenül összekapcsolta az emelvényekkel és tribünökkel, a székekkel, amelyekre felugorva valami felhívást, gyújtó szót lehetett dobni a köréje gyülekezők közé.

Az állomás ajtajában a pályaudvari harang alatt egy magas tűzoltódézsa állt. Le volt fedve rendesen. Ginc felugrott rá, és néhány szívbe markoló, nem emberi, összefüggéstelen szót intézett a közeledőkhöz. Esztelen bátorsága, ahogy hozzájuk fordult kétlépésnyire az állomás nyitott ajtajától, amelyen könnyűszerrel beszaladhatott volna, elképesztette a katonákat, földbe gyökerezett a lábuk. Leeresztették a puskát.

De Ginc a fedél szélére állt, és felbillentette. Egyik lába

belecsúszott a vízbe, a másik a dézsa oldalán lógott. Ginc ott lovagolt a dézsa peremén.

A katonák harsogó röhögéssel nyugtázták ezt az ügyetlenséget, és az első, aki elöl állt, egy nyaklövéssel megölte a szerencsétlent, a többi meg odarohant, és szuronnyal összeszurkálta a holttestet.

11 / A mademoiselle telefonált Koljának, hogy szerezzen minél kényelmesebb helyet a vonaton az orvosnak, kellemetlen leleplezésekkel fenyegetve, ha nem úgy tesz.

Kolja a mademoiselle-nek felelgetve szokása szerint még egy telefonbeszélgetést folytatott, és a tizedes törtekből ítélve, amelyek a beszédét tarkították, a harmadik helyre meg valami rejtjeles szöveget adott le távírón.

– Pszkov, észbiz, hallasz engem? Milyen lázadókat? Milyen segítséget? Mit nem beszél, mamzell! Hazugság, tenyérjóslás. Lépjen ki, tegye le a kagylót, zavar! Pszkov, észbiz, Pszkov! Harminchat vessző nulla nulla tizenöt. Ó, hogy az ördög vigyen el benneteket, elszakadt a szalag. Hogy? Hogy? Nem hallom. Megmondtam világosan, nem lehet, nem tehetem. Forduljon Povarihinhoz! Hazugság, tenyérjóslás. Harminchat... ó, a fene... hagyjon már, mamzell, ne zavarjon!

Hanem a mademoiselle azt mondta:

– Te nekem ne hints neked szemembe port, hogy tányérjós, Pszkov, Pszkov, tányérjós, keresztüllátok én neked, te holnap elültetsz doktort vagonba, és én többet nem beszélgetek ilyen gyilkosoktól meg vacak kis Júdás árulók.

12 / Fülledt hőség volt, mikor Jurij Andrejevics elutazott. Megint vihar készült, mint harmadnapja.

A sárkunyhók meg a napraforgóval összeköpködött állomástéren a libák ijedten fehérlettek a viharos fekete ég mozdulatlan pillantása alatt.

Az állomásépülethez egy mindkét oldalon messze futó tágas tisztás csatlakozott. Le volt taposva rajta a fű, és beborí-

totta az irdatlan embertömeg, amely hetek óta a különböző irányokba tartó vonatokat várta, ki-ki a magáét.

Voltak a tömegben öregek szürke darócban, azok csoportról csoportra jártak a tűző napon hírekért, értesülésekért. Tizennégyéves-forma hallgatag suhancok feküdtek a földön oldalukra könyökölve, levele fosztott vesszővel a kezükben, mintha jószágot legeltetnének. Feltűrt ingű, rózsaszín fenekű kisöccseik, húgocskáik ott sündörögtek a lábuk körül. Az anyák szorosan összezárt, kinyújtott lábbal ültek a földön a ferdén összegombolt barna daróckaftánjuk nyílásába dugott csecsemőkkel.

– Mint a birkák, úgy széledtek szét a lövöldözésre. Nem ízlett nekik! – mondta ellenségesen Povarihin, az állomásfőnök, cikcakkban kerülgetve az orvossal a testeket, amelyek sűrű sorokban feküdtek egymás mellett kinn is, az ajtók előtt, meg benn az állomás padlóján is.

– Egyszeriben üres lett a tisztás. Megláthatták megint, hogy milyen a föld. Megörültek neki. Hiszen négy hónapja nem látni ettől a cigánytábortól, el is felejtették. Itt feküdt, ni. Furcsa dolog, elég rémséget láttam a háborúban, megszokhattam volna. De ezt annyira sajnáltam! Főképp, hogy olyan értelmetlen volt. Miért? Mit vétett nekik? Hát emberek az ilyenek? Azt mondják, a család szeme fénye volt. Most jobbra, erre, erre, ide tessék, az irodámba! Erről a vonatról tegyen le, agyonlapítják. Én majd felültetem egy másikra, egy helyi rendeltetésűre. Mi magunk állítjuk össze a szerelvényt, mindjárt kezdjük is. Csak a beszállásig egy szót se senkinek! Mert ha elszólja magát, a kapcsolóhorogig szétszedik. Éjjel Szuhinyicsiban lesz csatlakozása.

13 / Mikor a titokban tartott vonatot összekapcsolták, és kezdték kitolni a fűtőház épülete mögül, aki csak volt a tisztáson, egymás hegyén-hátán rohant neki a lassan hátráló szerelvénynek. Az emberek úgy peregtek le a kis halmokról, mint a borsó, és futottak fel a töltésre. Egymást kiszorítva, menet közben kaptak fel az ütközőkre és a lépcsőkre, volt, aki

az ablakon mászott be, vagy felkapaszkodott a vagon tetejére. Egy pillanat alatt és még mentében dugig megtelt a vonat, és mire a peronhoz ért, zsúfolásig tele volt, a tetejétől az aljáig csüngtek rajta az utasok.

Csodamód nyomakodott fel az orvos a lépcsőn, és még megmagyarázhatatlanabb módon jutott be a vagon folyosójára.

Egész úton ott is maradt a folyosón, a csomagján ülve tette meg az utat Szuhinyicsiig.

Régen szétszéledtek a viharfelhők. A perzselő napsugarakkal végigöntött mezőkön, tájról tájra görgött a vonat zakatolása alatt a nem csituló tücsökciripelés.

Az ablaknál álló utasok elállták a világosságot a többiek elől. Kettős, hármas hosszú árnyékuk a padlóra, padokra, közfalakra hullt. Nem fértek el a kocsiban az árnyékok. Kinyomultak az átellenes ablakokon, és ugrándozva szaladtak a túloldali rézsűn, együtt az egész guruló vonat árnyékával.

Körös-körül ricsajoztak, tele torokból énekeltek, káromkodtak, és szenvedélyesen kártyáztak. A megállókban a benti pokoli zajhoz a vonatot rohamozó tömeg zsivaja is hozzájárult. A hangorkán a fülsiketítő tengeri viharral vetekedett. És, akárcsak a tengeren, egyszerre csak érthetetlen csend támadt, ahogy ott álltak. Hallani lehetett már a peronon kopogó szapora lépteket, végig az egész vonat hosszában, a lótásfutást és vitát a poggyászkocsi felől, a kísérők egy-egy távoli szavát, a tyúkok halk kotyogását és a fák susogását az állomásépület kis kertjéből.

Ekkor, mint az útközben kézbesített távirat vagy egy meljuzejevi üdvözlet, beúszott az ablakon egy ismerős, mintegy Jurij Andrejevicsnek címzett illat. Halk méltósággal fedte fel magát valahol a háttérben, és mezei virágnak, virágágynak szokatlan magasságból lépett be.

Az orvos nem mehetett oda az ablakhoz a tolongásban. De ha nem nézett oda, akkor is látta képzeletben azokat a fákat. Nyilván egészen közel voltak, nyugodtan nyújtották fel a vonat tetejéhez ágas-bogas terebélyüket, a vasúti hajcihőtől po-

ros lombjukat, amely sűrű, mint az éjszaka, tele villogó virágzatok apró, viaszos csillagocskáival.

Ez folyton megismétlődött egész úton. Mindenütt zajongott a tömeg. Mindenütt virágoztak a hársfák.

Ennek az illatnak a mindenütt jelenvaló lehelete mintegy előtte járt az észak felé tartó vonatnak, mintha a kereszteződéseket, bakterházakat, feltételes megállóhelyeket bejáró hír volna, amelyet mindenütt ott találnak az utasok, továbbterjedve és megerősítve.

14 / Éjjel Szuhinyicsiban egy régimódi, szolgálatkész hordár, végigvezetve az orvost a kivilágítatlan vágányok mentén, felültette túlfelől egy imént érkezett és a menetrendben nem szereplő vonat másodosztályú kocsijába.

Ahogy a hordár, kalauzkulccsal kinyitva a hátsó ajtót, felhajította a peronra az orvos holmiját, a kalauz mindjárt nekilátott, hogy leszállítsa őket, rövid csatát kellett vívni vele, de Jurij Andrejevics jobb belátásra bírta, mire megjuhászodott, és úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

A titokzatos vonat különös rendeltetésű volt, és elég gyorsan haladt, rövid időre állt meg valami őrség fedezete alatt. Nem voltak sokan a kocsiban.

Azt a fülkét, ahová Zsivago bement, élesen megvilágította a kis asztalon álló olvadozó gyertya: a résnyire leengedett ablakon befúvó légáramlat libegtette a lángját.

A fülke egyetlen utasáé volt a gyertya. A világosszőke fiatalember, hosszú kezéből-lábából ítélve, igen magas termetű lehetett. Túl könnyen jártak a végtagjai az ízületekben, mint az összecsukható tárgyak rosszul összeerősített részei. A fiatalember a pamlagon ült az ablaknál, fesztelenül hátradőlve. Mikor Zsivago megjelent, udvariasan fölegyenesedett kissé, és félig fekvő pozitúráját illedelmesebb ülő testhelyzetre változtatta.

Valami csíkos rongy hevert alatta a pamlag alatt. Egyszer csak megmozdult a rongy sarka, és nagy üggyel-bajjal kikászálódott a pamlag alól egy lógó fülű vadászkopó. Körül-

szaglászta, megnézegette Jurij Andrejevicset, és nekilátott rohangálni a fülke egyik sarkából a másikba, éppoly hajlékonyan hajigálva a lábát, mint ahogy nyakigláb gazdája rakta egyik lábát a másikra. Gazdája parancsára a kutya hamarosan szorgosan bemászott a pamlag alá, és felöltötte előbbi, csomóba gyűrt padlórongy külsejét.

Csak most vette észre Jurij Andrejevics a fülke kampóin függő kétcsövű puskát a huzatban, a bőr tölténytartót és a lőtt madarakkal degeszre tömött vadásztáskát.

Vadász volt a fiatalember.

Szerfelett beszédes természetű lévén, sietett is mindjárt szívélyes mosollyal beszédbe elegyedni az orvossal. Eközben a szó szoros értelmében belebámult az orvos szájába.

Kiderült, hogy kellemetlenül magas hangja van, az emelkedő hangok fémes falsettóba siklottak. Volt még egy furcsasága: bár teljesen oroszosan beszélt oroszul, egy magánhangzót, nevezetesen az „u"-t, igen-igen furcsán ejtette ki. „Ü"-nek. Ráadásul még ez az eltorzított „u" is nagy erőfeszítésébe került, szörnyen erőlködve, kissé sipítósan mondta ki, hangosabban az összes többi hangnál. Majdnem mindjárt az elején ezzel a mondattal ejtette ámulatba Jurij Andrejevicset:

– Ügyanis még tegnap reggel is ügyancsak javában vadásztam.

Egy-egy pillanatra, mikor láthatólag jobban ügyelt magára, leküzdötte ezt a hibát, de amint megfeledkezett róla, megint csak beleesett.

„Mi az ördög ez? – gondolta Zsivago. – Ismerem én ezt, olvastam róla. Mint orvosnak, tudnom kéne, de kiesett a fejemből. Valamilyen agyi jelenség, amely artikulációs hibát okoz. De ez a vonítás oly nevetséges, hogy nehéz komolyan hallgatni. Lehetetlen beszélgetni vele. Jobb lesz, ha felmászom és lefekszem."

Úgy is tett. Amint kezdett elhelyezkedni a felső ágyon, a fiatalember megkérdezte, hogy ne oltsa-e el a gyertyát, mert biztosan zavarja. Az orvos hálásan elfogadta az ajánlatot. A szomszédja kioltotta a fényt. Sötét lett.

A fülke ablaka félig le volt eresztve.

– Ne csukjuk be az ablakot? – kérdezte Jurij Andrejevics. – Nem fél a tolvajoktól?

A szomszéd nem válaszolt. Jurij Andrejevics nagyon hangosan megismételte a kérdést, de amaz megint nem szólt semmit.

Erre Jurij Andrejevics gyufát gyújtott, hogy megnézze, mi van a szomszédjával, vajon kiment-e a fülkéből egy röpke pillanat alatt, vagy elaludt, ami még valószínűtlenebb volt.

De nem, nyitott szemmel ült a helyén, és rámosolygott a fentről lecsüngő orvosra.

Kilobbant a gyufa, Jurij Andrejevics meggyújtott még egyet, és a fényénél harmadszor is elismételte, amit tisztázni szeretett volna.

– Tegyen, ahogy jónak látja – felelt tüstént a vadász. – Tőlem nincs mit lopni. Különben tán jobb, ha nem csukjuk be. Nem kapunk levegőt.

„Hát ez jó vicc! – gondolta Zsivago. – Ez a csodabogár csak teljes megvilágításban szokott beszélgetni. És milyen tisztán ejtett most mindent, nyoma se volt a beszédhibájának! Felfoghatatlan!"

15 / Az orvost elcsigázták az elmúlt hét eseményei, az utazás előtti izgalmak, a csomagolás és a reggeli vonatra szállás. Gondolta, mihelyt kinyújtózik kényelmes helyén, elalszik. De nem úgy lett. A kimerültség álmatlanságot hozott rá. Csak hajnalban aludt el.

Bármilyen zűrzavarosan viharzottak-rajzottak fejében a gondolatok ezekben a hosszú órákban, valójában két körben mozogtak, két elűzhetetlen gomolyban, amelyek hol összegabalyodtak, hol szétváltak.

Az egyik kör gondolatai Tonya körül forogtak, az otthon körül, a régi, rendezett élet körül, amelynek legkisebb részecskéjét is belengte a költészet, áthatotta a szeretet és a tisztaság. Az orvos aggódott ezért az életért, féltette épségét és sértetlenségét, és ahogy az éjjeli gyorsvonaton száguldott, tü-

relmetlenül kívánkozott vissza belé a több mint kétéves távollét után.

A forradalomhoz való hűség, a forradalom bűvölete is ebbe a körbe tartozott. Úgy értve a forradalmat, ahogy a középosztályok értelmezték, abban a felfogásban, ahogy a Blokrajongó 1905-ös tanulóifjúság értette.

Ebben a meghitt és megszokott körben voltak a megújulásnak azok a jelei, azok az ígéretek és jóslatok is, amelyek a háború előtt, 1912 és 1914 között, feltűntek az orosz gondolkodás, az orosz művészet, az orosz sors láthatárán, minden Oroszországban lakó ember sorsának, Zsivago sorsának láthatárán.

Úgy vágyott rá, hogy a háború után visszatérhessen ezekhez a fuvallatokhoz, hogy meg lehessen újítani és folytatni őket, ahogyan hazavágyott.

A másik kör gondolatainak tárgya is az új volt, de mennyire másképp új, mennyire eltérően a másiktól! Nem az övé, nem a jól ismert, nem az az új, amelyet a régi készít elő, hanem az akarattól független, megváltoztathatatlan, valóság diktálta új, váratlan, megrázkódtatásszerű.

Ilyen új volt a háború: a vér és a borzalom, az otthontalanság és az elvadulás. Ilyen új volt minden megpróbáltatása és az az életbölcsesség, amire tanított. Ilyen új volt minden eldugott város, ahová elsodorta a háború, és minden ember, akivel összehozta. Ilyen új volt a forradalom, nem az a diákmód eszményített 1905-ös, hanem ez, a mai, a háborúból született, a véres, a semmire nem néző katonaforradalom, amelyet ennek az elemi erőnek az ismerői irányítanak: a bolsevikok.

Ilyen új volt az ismeretlen életű Antyipova nővér, akit isten tudja, hová vetett a háború, aki senkit semmivel nem vádolt, és szinte a némaságával panaszkodott, aki olyan talányosan kevés beszédű és hallgatagságában olyan erős. Ilyen új volt a Jurij Andrejevics őszinte igyekezete, hogy teljes erejéből *ne* szeresse, ahogy szeretni törekedett egész életében minden embert, nem is szólva a családjáról meg azokról, akik közel álltak hozzá.

Teljes gőzzel robogott a vonat. Jurij Andrejevics haját borzolta és porral hordta be a leeresztett ablakon befújó szembeszél. Az éjszakai megállóhelyeken ugyanaz történt, ami a nappaliakon, őrjöngött a tömeg, és sustorogtak a hársfák.

Néha, az éjszakából felmerülve, zörgő szekerek és kétkerekű könnyű kocsik gördültek az állomáshoz. A kerekek dörgése és az emberi hangok belevegyültek a fák neszezésébe.

Ezekben a percekben érthetőnek tetszett, hogy mi készteti suttogásra, mi hajlítja egymáshoz ezeket az éjszakai árnyékokat, és hogy mit súgnak egymásnak az alig mozduló, álmos, elnehezült levelekkel, mintha selypes, akadozó nyelvvel. Az volt az, amin Jurij Andrejevics is gondolkodott a felső ágyon forgolódva, az egész Oroszországot beszárnyaló izgalom üzenete, a forradalom üzenete, a forradalom végzetes és nehéz órájának üzenete, valószínű végső megdicsőülésének üzenete.

16 / Másnap későn ébredt az orvos. Tizenegy óra is elmúlt már.

– Markiz, Markiz! – csillapította szomszédja halkan nyugtalankodó kutyáját.

Jurij Andrejevics csodálkozására egyedül maradtak a fülkében a vadásszal, senki se szállt be hozzájuk útközben. Az állomásnevek ismerősek voltak még gyerekkorából. A vonat elhagyta a Kalugai Kormányzóságot, és száguldott a Moszkvai belseje felé.

Az orvos, háború előtti kényelemben elvégezve úti piperéjét, visszatért a fülkébe reggelizni, amivel érdekes útitársa kínálta meg. Jurij Andrejevics most jobban szemügyre vette.

Legfeltűnőbb tulajdonsága szertelen bőbeszédűsége és mozgékonysága volt. Szeretett beszélgetni az ismeretlen, de nem a gondolatok közlése és cseréje volt a legfontosabb neki, hanem maga a beszéd mint cselekvés, a szavak kimondása, a hangok kibocsátása. Beszéd közben ugrált a pamlagon, mint akit rugó mozgat, fülsiketítően és ok nélkül hahotázott, nagyon sebesen dörzsölte a kezét gyönyörűségében, és ha ez se

volt elég elragadtatásának kifejezésére, tenyerével csapkodta a térdét, és úgy nevetett, hogy a könnye is kicsordult.

A beszélgetésben megint előjöttek a tegnapi furcsaságok. Megdöbbentően következetlen volt az ismeretlen. Hol olyan vallomásokba merült, amelyekre senki se biztatta, hol meg a füle botját se mozgatta a legártatlanabb kérdésekre, nem felelt.

Egy halom képtelenebbnél képtelenebb, összefüggéstelen információt tálalt fel magáról. Sajnos, valószínűleg lódított. Kétségtelenül szélsőséges nézeteivel és az általánosan elfogadottak tagadásával akart feltűnni.

Ez nagyon emlékeztetett valami régtől fogva ismerős dologra. Ilyenfajta radikális szellemben beszéltek a nihilisták a múlt században, és valamivel később bizonyos Dosztojevszkij-hősök, azután meg a közelmúltban egyenes folytatásaik, az egész művelt orosz vidék, amely sokszor a fővárosok előtt járt, s ezt a józanságnak köszönhette, mert az az isten háta mögött konzerválódott, de a fővárosokban megöregedett, és kiment a divatból.

Elmondta a fiatalember, hogy ő egy híres forradalmár unokaöccse, a szülei viszont, épp ellenkezőleg, javíthatatlan reakciósok, vén maradiak, őszerinte. Tisztességes kis birtokuk van az egyik front menti helységben. Ott nőtt fel a fiatalember. Szülei meg a nagybácsi egész életükben kutya-macska barátságban voltak, de a bácsi nem haragtartó, és sok kellemetlenségtől megóvja őket a befolyásával.

Ami őt illeti, ő a nagybátyja nézeteit vallja, közölte a beszédes egyén, ő szélsőségesen maximalista mindenben: az élet, a politika, a művészet kérdéseiben. Ennek megint Petyenyka Verhovenszkij-szaga volt, nem a balossága, hanem a romlottsága, az üres nagyotmondása érzett belőle. „Mindjárt kijelenti, hogy futurista" – gondolta Jurij Andrejevics, és csakugyan, a futuristákra fordult a szó. „Most pedig sportról fog beszélni – folytatta a jóslást az orvos –, az ügetőlovakról, a görkorcsolyáról vagy a francia birkózásról." És valóban, a vadászattal folytatódott a beszélgetés.

Elmondta a fiatalember, hogy otthon ő is vadászott, és dicsekedett, hogy nagyszerű lövő, és ha nincs ez a testi hibája, amiért nem vették be katonának, a háborúban biztosan kitünteti magát mint céllövő.

Elkapta Zsivago kérdő tekintetét, és felkiáltott:

– Hogyhogy? Hát nem vette észre? Azt hittem, felfedezte a fogyatékosságomat.

Két kártyát vett elő a zsebéből, és odaadta Jurij Andrejevicsnek.

Az egyik a névjegye volt. Kettős vezetékneve volt. Makszim Arisztarhovics Klincov-Pogorevsihnek hívták, vagy egyszerűen Pogorevsihnek, azt kérte, így nevezzék, a nagybátyja tiszteletére, aki maga is így nevezi magát.

A másik kártyán kockákra osztott táblázaton különféleképp tartott ujjakkal másképp s másképp összetett kezek. A süketnémák kéz-ábécéje. Egyszerre minden megvilágosodott.

Pogorevsih a Hartmann- vagy az Osztrogradszkij-iskola bámulatosan tehetséges neveltje volt, vagyis süketnéma, valószínűtlenül tökéletesen megtanult beszélni, csak nem a füle, hanem a szeme segítségével, a tanár torokizmainak mozgásáról, és ugyanígy értette meg, hogy mit mondanak neki.

Erre az orvos, gondolatban hozzátéve ehhez, hogy hová való a fiatalember, és milyen tájakon vadászott, megkérdezte:

– Bocsásson meg a tolakodásért, de ha nem akar, ne feleljen... mondja, nem volt valami köze a Zibusinói Köztársasághoz, a kikiáltásához?

– De hát honnan... Ne haragudjon... Hát akkor ismerte Blazsejkót!... Hogyne lett volna, hogyne lett volna! Persze hogy volt – fogott neki örömmel Pogorevsih a locsogásnak, hahotázva, egész testével ide-oda lendülve és kegyetlenül csépelve a térdét. És megint elszabadult a képzelete.

Elmondta, hogy Blazsejko csak alkalmat szolgáltatott neki, Zibusino pedig semleges pont volt a maga eszméinek alkalmazására. Jurij Andrejevics nehezen tudta figyelemmel

kísérni az ismertetésüket. Pogorevsih filozófiájának fele anarchista tételekből állt, fele meg szemenszedett vadászhazugságokból.

Pogorevsih rendíthetetlen orákulummodorban pusztító megrázkódtatásokat jósolt a legközelebbi jövőre. Jurij Andrejevics magában egyetértett vele, hogy talán csakugyan nem lehet elhárítani őket, de ingerelte az a fensőbbséges nyugalom, amivel a kellemetlen fiúcska odavetette jóslatait.

– Várjon csak, várjon csak – ellenkezett bátortalanul. – Mindez így van, megtörténhet. De szerintem nem alkalmas az idő az ilyen kockázatos kísérletekre a káosz és összeomlás közepette, a beözönlő ellenség orra előtt. Hagyni kellene, hogy magához térjen az ország, hogy kiheverje az egyik fordulatot, mielőtt megkockáztatnánk a következőt. Meg kell várni, míg legalább viszonylagos nyugalom és rend lesz.

– Ez naivság – mondta Pogorevsih. – Amit maga összeomlásnak nevez, az éppoly természetes jelenség, mint a maga dicsőített és szeretett rendje. A rombolás törvényszerű és előkészítő része egy nagystílűbb teremtő tervnek. Még nem omlott össze eléggé a társadalom. Teljesen szét kell hullania, és akkor az igazi forradalmi hatalom majd, egészen más alapokon, részenként összerakja.

Jurij Andrejevics elkedvetlenedett. Kiment a folyosóra.

A vonat teljes sebességgel robogott a Moszkva környéki tájakon át. Pillanatonként rohantak szembe az ablakkal és száguldottak el mellettük a nyírfaligetek, bennük a szorosan összeverődött nyaralók. Keskeny, tetőtlen peronok repültek hátrafelé, rajtuk nyaraló nők és férfiak, azok messze oldalra rőppentek a vonat verte porfelhőben, és keringtek, mintha körhintán. A vonat fütyült és fütyült, és belehörpölt a füttybe, és messzire széthordta az üreges-csöves és odvas erdei visszhang.

Ezekben a napokban most először értette meg Jurij Andrejevics teljesen világosan, hogy hol van, mi történik vele, és mi vár rá egy vagy két rövid óra múlva.

A három év változásai, a bizonytalanság, az átmenetek, a háború, a forradalom, a megrázkódtatások, a fegyvertűz, a pusztulás jelenetei, a halál jelenetei, a felrobbantott hidak, a rombolás, a tűzvészek, minden egyszerre tartalma fosztott puszta térré változott. A hosszú szünet után az első igazi esemény ez a szédületes száguldás volt, ahogy a vonat közeledett az otthonhoz, amely ép volt és sértetlen, amely még a világon volt, amelynek minden köve kedves volt. Ez az élet, ez az élmény, ezt keresik a kalandvágyók, ez lebeg a művészet előtt, a megérkezés a hozzátartozókhoz, a hazatérés, a létezés megújítása.

Vége szakadt a ligeteknek. A vonat kilódult a lombszorosból a szabadba. Lankás-dombos tisztás emelkedett ki a vízmosásból és futott a messzeségnek. Hosszanti irányú sötétzöld krumplisorok borították végtől végig. A tisztás tetején, a krumpliföld végében melegházakból való üvegtáblák hevertek a földön. A tisztással szemben, a haladó vonat utolsó kocsija mögött óriási feketéslila felhő borította be a fél eget. Napsugarak lövelltek ki mögüle küllősen, minden irányban, útjukban beledöftek a melegházi üvegekbe, elbírhatatlan ragyogást csiholva belőlük.

Egyszer csak ferde, nagy szemű, naptól villogó, gombanevelő eső kezdett hullani a felhőből. Sietős cseppekben esett, ugyanabban az ütemben, ahogy a nekiszabadult vonat csattogtatta a kerekeit, és dörgette a sínillesztéseket, mintha utol akarná érni, vagy félne, hogy elmarad tőle.

Még fel se figyelhetett rá az orvos, mikor a hegy mögül előtűnt a Megváltó Krisztus-székesegyház, és a következő pillanatban az egész város kupolái, tetői, házai és kéményei.

– Moszkva – mondta, visszalépve a fülkébe. – Ideje készülődnünk.

Pogorevsih felugrott, kotorászni kezdett a vadásztáskájában, és elővette belőle a legnagyobb vadkacsát.

– Tessék – mondta. – Emlékül. Hogy egy egész napot ilyen kellemes társaságban töltöttem.

Akárhogy szabadkozott az orvos, nem volt mit tenni. – No

jó – kénytelen volt beadni a derekát –, elfogadom a feleségemnek ajándékba.

– A feleségének! A feleségének! Ajándékba a feleségének! – hajtogatta Pogorevsih boldogan, mintha életében először hallaná ezt a szót, és egész testében rángatózni kezdett, és kacagott, de annyira, hogy az előugró Markiz is osztozott örömében.

A vonat beért a peronhoz. A vagonban éjjeli sötétség lett. A süketnéma odaadta az orvosnak a vadgácsért, amelyet valami nyomtatott felhívás letépett darabjába csomagolt.

Hatodik rész / A moszkvai táborozás

I / Útközben, mivel egyre csak ülni kellett a szűk fülkében, úgy tetszett, hogy csak a vonat megy, az idő pedig áll, és hogy még mindig dél van.

De már esteledett, mikor a fiákeres az orvossal meg a cókmókkal lépésben kikecmergett a Szmolenszki-piacon gomolygó irdatlan tömegből.

Lehet, hogy úgy is volt, de az is lehet, hogy csak a későbbi évek tapasztalata rakódott rá az orvos akkori benyomásaira, de később úgy emlékezett, hogy már akkor is tömegbe verődtek az emberek a piacon, csak úgy, megszokásból, pedig nem volt miért tolongani, mert az üres standokon ponyva volt, sőt lakat is, és nem volt mit eladni az összemocskolt téren, amelyről már nem seperték el a szemetet, hulladékot.

És úgy rémlett neki, hogy már akkor látott a járdán szorongó sovány, jól öltözött öregasszonyokat és öregembereket, akik néma szemrehányásként álltak ott, és szótlanul kínáltak eladásra az arra haladóknak valami olyasmit, amit senki nem vett meg és senkinek nem kellett: művirágot, üvegtetejű, kerek, fütyülős petróleum kávéfőzőt, fekete tüll estélyi toalettet, megszüntetett intézmények egyenruháit.

Az egyszerűbb közönség használhatóbb dolgokkal kereskedett: gyorsan száradó jegyes fekete kenyérvégekkel, piszkos, átnedvesedett cukordarabkákkal és papirostul félbevágott nyolcadfontos mahorkáscsomagokkal.

És az egész piacon körbejárt valami titokzatos összetételű limlom, aminek az ára aszerint nőtt, hogy hány kézen ment át.

A fiákeres befordult az egyik mellékutcába, amely a térbe torkollt. Ment le a nap mögöttük, a hátukba tűzött. Üres fuvaroskocsi táncolt előttük dübörögve. Bronzragyogású poroszlopokat vert fel a naplemente sugaraiban.

Végül csak sikerült megelőzniük az útjukat eltorlaszoló fuvaroskocsit. Most már gyorsabban mentek. Az orvost meg-

lepte, hogy járdán, úttesten, mindenütt kupacban hányódott a régi újság meg a házakról és kerítésekről leszaggatott plakát. A szél az egyik irányba taszigálta őket, a szembejövő paták, kerekek, lábak meg a másikba.

Még néhány kereszteződés, és két kis mellékutca sarkán feltűnt a ház. A kocsis megállt.

Jurij Andrejevicsnek elállt a lélegzete, és feldübörgött a szíve, ahogy leszállt a bérkocsiról, odament a kapuhoz, és becsengetett. Nem volt hatása a csengetésnek. Még egyszer becsengetett. Hogy ez a kísérlet se vezetett sikerre, kis szünetekkel újra meg újra megnyomta a csengőt, és az elforduló, sarkig rántott ajtóban meglátta Antonyina Alekszandrovnát. Meglepetésükben az első pillanatban mind a ketten sóbálvánnyá meredtek, és nem is hallották, hogy mit kiáltanak egymásnak. De mivel a sarkig tárt ajtót tartó Antonyina Alekszandrovna keze már a fele volt az ölelésre tárt mozdulatnak, megéledtek dermedtségükből, és mint az őrültek borultak egymás nyakába. Egy perc múlva egyszerre szólaltak meg, egymás szavába vágva.

– Először is: mind jól vagytok?

– Mind, mind, nyugodj meg! Minden rendben van. Hülyeségeket írtam neked. Ne haragudj! De majd beszélgetnünk kell. Miért nem sürgönyöztél? Mindjárt leszedi Markel a holmidat. Aha, értem már, az ijesztett meg, hogy nem Jegorovna nyitott ajtót? Jegorovna vidéken van.

– De te lefogytál. Milyen fiatal meg karcsú vagy! Elerésztem a fiákerest.

– Lisztért ment Jegorovna. A többit szélnek eresztettük. Most csak egy van, egy új lány, nem ismered, Nyusa, egy kislány, Szasenyka mellett, más senki. Mindenkinek szóltunk, hogy alighanem megjössz, mindenki türelmetlenül vár. Gordon, Dudorov, mindenki.

– Szasenyka hogy van?

– Jól, hál' istennek. Épp most ébredt fel. Ha nem útról jönnél, akár mindjárt bemehetnél hozzá.

– Apa itthon van?

– Hát nem írtuk meg? Reggeltől késő éjszakáig a kerületi dumában van. Ő az elnök. Igen, képzeld! Kifizetted a fiákerest? Markel! Markel!

Ott álltak a járda közepén a kosárral meg a bőrönddel az útban, a járókelők megkerülték őket, hátrafordultak, tetőtől talpig végignézegették őket, és hosszan bámultak a továbbinduló bérkocsis után meg a kitárt főbejáratra, és várták, hogy mi történik még.

Közben már futott is a kaputól a fiatal uraságok felé Markel kartoningben, mellényben, kezében az ellenzős házmestersapkával, és már futtában kiabált:

– Magasságos ég, csak nem Jurocska? De bizony hogy az! Az, az, a mi sólymocskánk! Jurij Andrejevics, szemünk fénye, hát nem felejtettél el bennünket, érted imádkozókat, hazajöttél a házi tüzecske mellé! Nektek meg mi kell? Mit bámultok, mi? – acsargott a kíváncsiskodókra. – Menjetek innen, nagyságos urak! Kiesik a szemetek.

– Szervusz, Markel, hadd öleljelek meg! Vedd már fel azt a sapkát, te bolondos! Mi újság? Hogy van a feleséged, hogy vannak a kislányok?

– Mit tehetnek? Növekednek. Köszönjük. Újság? Míg te ott vitézkedtél, látod, mi se lustálkodtunk. Olyan mocskot-rendetlenséget csináltunk, hogy bizony isten, az ördög se igazodik ki benne. Az utcákat nem seprik, a házakat-tetőket nem javítják, nem festenek, hanem a hasunk, az tiszta, mint nagyböjtkor, se annekcijó, se kontrabucijó!

– Megmondlak Jurij Andrejevicsnek, Markel. Mindig így beszél, Jurocska! Nem szeretem ezt a bolondozást. Nyilván a te kedvedért töri magát, azt hiszi, tetszik neked. Pedig van magához való esze. Jó, jó, Markel, ne mentegetőzz! Sötét alak vagy te, Markel. Benőhetne már a fejed lágya. Hisz nem faragatlan tuskók között élsz!

Mikor Markel bevitte a cókmókot az előtérbe, és becsapta a bejárati ajtót, halkan, bizalmasan megint rákezdte:

– Antonyina Alekszandrovna haragszik, hallhattad. Örökké. Azt mondja, neked, Markel, azt mondja, olyan feke-

te a lelked, mint a korom a kéményben. Most már, azt mondja, nem úgy, mint a kicsi gyerek, most már tán a mopszli meg a pincsikutya is gondolkozik. Hát persze, ezt nem tudom, de hiszed, nem hiszed, Jurocska, tanult emberek ismertek egy könyvet, szabadkőműveset, az száznegyven évig el volt dugva, és most nekem az a véleményem, hogy eladtak minket, Jurocska, érted, eladtak bagóért, egy lyukas garasért. Tudd meg, hogy Antonyina Alekszandrovna nem engedi, hogy kinyissam a számat, látod, most is csak legyintget.

– Már hogyne legyintgetnék. No jó. Tedd le a földre a holmit, és köszönöm, elmehetsz, Markel. Jurij Andrejevics majd kiált, ha kellesz.

2 / – Na végre megszabadultunk tőle. Hogy higgyük el, csak higgyük el! Tiszta bohóc. Mások előtt bolondozik, bolondozik, de titokban mindenesetre feni a kést. Csak még azt nem döntötte el, hogy kit döf le vele a jótét lélek.

– Na ezt ugyan eltaláltad! Szerintem csak részeg és pojácáskodik, ennyi az egész.

– De mikor józan, mondd meg? Különben elég belőle, vigye el az ördög! Félek, hogy Szasenyka megint elalszik. Ha az a vasúti tífusz nem volna... Nem vagy tetves?

– Azt hiszem, nem. Kényelmesen utaztam, mint a háború előtt. Talán megmosdanék, csak úgy nagyjából. Alaposabban majd azután. Hova mégy? Ti most máshol jártok fel?

– Jaj, tényleg! Hiszen te semmiről se tudsz. Gondolkoztunk apával, és a földszint egy részét odaadtuk a Mezőgazdasági Akadémiának. Télen ki se tudjuk fűteni. Meg az emelet is tágasabb a kelleténél. Felajánljuk nekik. Míg el nem veszik. Vannak itt tanulószobáik, herbáriumaik, maggyűjteményeik. Csak a patkányokat ránk ne hozzák! Mert hát gabona is van. De egyelőre rendben tartják a szobákat. Most ezt úgy hívják, hogy lakótér. Erre, erre! De értetlen vagy! Feljárat a cselédlépcsőn. Megértetted? Gyere utánam, mutatom!

– Nagyon jól tettétek, hogy átadtátok a szobákat. Az a kórház, ahol dolgoztam, az is az urasági villába volt betele-

pítve. Vége-hossza nincs szobasorok, némelyikben a parkett is megmaradt. A dézsás pálmák éjszakánként úgy terjegették az ujjaikat az ágyak fölé, mint a kísértetek. A sebesültek, harcedzett katonák, féltek, álmukban kiabáltak. Különben hát nem voltak teljesen beszámíthatók, légnyomás érte őket. Ki kellett vinni a pálmákat. Azt akarom mondani vele, hogy a jómódúak életében csakugyan volt valami egészségtelen. A feneketlen túlság. A túl sok bútor és túl sok szoba a házban, a túl sok árnyalat az érzelmekben, a túl sok szó. Nagyon jól tettétek, hogy összébb szorultatok. De nem eléggé. Még jobban kéne.

– Mi az, ami itt kilóg a csomagodból? Csőr, kacsafej. Jaj de szép! Vadkacsa! Honnan van? Nem hiszek a szememnek! Manapság ez valóságos kincs!

– A vonatban kaptam ajándékba. Hosszú történet, majd később elmondom. Mit mondasz, vegyük ki a papírból, és vigyük a konyhába?

– Hát persze. Mindjárt kiküldöm Nyusát, hogy kopassza meg és bontsa fel. Mindenféle rémséget jósolnak télre, éhséget, hideget.

– Igen, mindenfelé ezt mondják. Az imént bámultam kifelé a vonatablakon, és gondolkoztam. Mi lehet több a világon a családnál és a munkánál? A többi nem tőlünk függ. Igaz, úgy látszik, sokakra nagy bajok várnak. Némelyek arra gondolnak, hogy délre menekülnek, a Kaukázusba, megpróbálnak eljutni valahova messzebbre. Ez nem az én elveim szerint való. Felnőtt férfinak összeszorított foggal is osztoznia kell a szülőföldje sorsában. Szerintem ez nyilvánvaló. Más kérdés, hogy veletek mi lesz. Mennyire szeretnélek megóvni benneteket a bajoktól, elküldeni valami biztosabb helyre, Finnországba vagy mit tudom én! De ha egy fél óráig állunk minden lépcsőfokon, sose jutunk fel.

– Várj csak! Figyelj ide! Van valami újság. De még mekkora! És én elfelejtettem. Megérkezett Nyikolaj Nyikolajevics.

– Milyen Nyikolaj Nyikolajevics?

– Kolja bácsi.

– Tonya! Lehetetlen! Hogyhogy?

– Hát csak úgy. Svájcból. Kerülő úton, Londonon át. Finnországon keresztül.

– Tonya! Nem tréfálsz? Találkoztatok már? Hol van? Nem lehetne most mindjárt megkeresni, de ebben a pillanatban?

– De türelmetlen vagy! Kint van valakinél egy környékbeli nyaralóban. Azt ígérte, holnapután visszajön. Nagyon megváltozott, csalódott leszel. Útközben Péterváron rekedt, elbolsevikosodott. Apával rekedtre vitatkozzák magukat. De csakugyan, miért állunk meg minden lépésnél? Menjünk! Szóval te is úgy hallottad, hogy semmi jó nem vár ránk, nehézségek, veszélyek, bizonytalanság?

– Magam is úgy gondolom. De mit tegyünk? Majd küzdünk. Hisz csak nem fellegzik be mindenkinek. Megnézzük, mit csinál a többi.

– Azt mondják, nem lesz tűzifa, nem lesz víz, nem lesz világítás. Bevonják a pénzt. Megszűnik a felhozatal. Már megint megálltunk. Gyerünk! Hallgass ide! Dicsérik ezeket a lapos kis vaskályhákat, az Arbaton kapni egy műhelyben. Egy újsággal meg lehet főzni benne az ebédet. Megszerezték nekem a címet. Vegyünk, míg szét nem kapkodják!

– Helyes. Veszünk. Okos vagy, Tonya. Hanem hát ez a Kolja bácsi, ez a Kolja bácsi! Nahát! Nem tudok napirendre térni felette.

– A következő a tervem. Elkülönítünk odafent szélről egy zugot, odaköltözünk apával, Szasenykával és Nyusával, mondjuk, két vagy három szobát, feltétlenül egymás mellett, valahol az emelet végén, és a ház többi részéről teljesen lemondunk. Úgy elrekesztjük a részünket, mintha az utcára nyílna. Beteszünk a középső szobába egy olyan vaskályhát, a csövét ki a szellőztetőablakon, mosás, főzés, ebédelés, vendégfogadás, minden ott lesz, hogy kihasználjuk a fűtést, és ki tudja, ha Isten megsegít, tán ki is telelünk.

– Már hogyne telelnénk? Persze hogy kitelelünk. Semmi kétség. Remekül kieszelted. Okos kislány vagy. És tudod,

mit? Megünnepeljük a terved elfogadását. Megsütjük a kacsámat, és meghívjuk Kolja bácsit lakásavatóra.

– Nagyszerű! Gordont meg megkérem, hogy hozzon szeszt. Laboratóriumból szerez. Nézd csak! Ez az a szoba, amiről beszéltem. Ezt választottam. Helyesled? Tedd ide a földre a bőröndöt, és eredj le a kosárért! Kolja bácsin meg Gordonon kívül meghívhatnánk Innokentyijt is meg Sura Schlesingert. Nem bánnád? Nem felejtetted még el, hol a fürdőszobánk? Locsolkodj be valami fertőtlenítővel! Én meg bemegyek Szasenykához, leküldöm Nyusát, és majd ha lehet, behívlak.

3 / Ez a kisfiú volt számára a legnagyobb újdonság Moszkvában. Épp csak hogy megszületett Szasenyka, mikor Jurij Andrejevicset behívták. Mit tudott a fiáról?

Egyszer, mikor már mozgósították, elutazása előtt bement a klinikára meglátogatni Tonyát. Épp akkor érkezett, mikor szoptatták a gyerekeket. Nem engedték be.

Kiült az előtérbe várakozni. Ekkor a távoli gyerekfolyosón, amely a szülőszobához kanyarodott – amellett feküdtek az anyák –, tíz vagy tizenöt csecsemőhang nyivákolt fel kórusban, és a dadák nagy sietve, hogy meg ne hűljenek a pólyás újszülöttek, kezdték behordani őket az anyákhoz a szoptatásra kettesével, a hónuk alatt, mint a nagy bolti csomagokat.

– Oá, oá – nyiszogtak a kicsinyek szinte érzéketlenül, mintegy szolgálati kötelességből, egy hangon, csak egyetlen hang vált ki az unisonóból. Az a gyerek is oá-oát kiabált, és szintén fájdalmas felhang nélkül, de úgy tetszett, nem feladatszerűen, hanem valami el-elmélyülő megfontolt, morcos rosszindulattal.

Jurij Andrejevics akkor már elhatározta, hogy apósa tiszteletére Alekszandrnak fogja nevezni. Nem tudni, miért gondolta, hogy az ő kisfia sír így, mert ennek a sírásnak már arca volt, már benne volt a jövendő egyéniség és emberi sors, hangfestő sírás volt, magában foglalta a kisfiú nevét, az Alekszandr nevet, ahogy Jurij Andrejevics képzelte.

Nem tévedett. Mint később kiderült, csakugyan a Szasenyka sírása volt. Ez volt az első, amit Jurij Andrejevics megtudott a fiáról.

Legközelebb a fényképeivel kötött ismeretséget, amelyeket levélben küldtek neki a frontra. A képeken nagy fejű, fodros szájú, vidám, szép kis vasgyúró állt szétterpesztett lábbal a kiterített takarón, mindkét kezét a magasba emelve, mintha guggolóstáncot járna. Akkor egyéves volt, járni tanult, most betöltötte a kettőt, kezdett beszélni.

Jurij Andrejevics felvette a földről a bőröndöt, kioldotta a szíjakat, feltette a nyitott bőröndöt a kártyaasztalra. Milyen szoba volt ez régen? Nem ismert rá. Nyilván Tonya kivitte innen a bútorokat, vagy tán újratapétáztatta.

Az orvos kinyitotta a bőröndöt, hogy kivegye belőle a borotvakészletet. Az ablakkal szemben emelkedő harangtorony kicsi oszlopai között feltűnt a fényes telehold. Ahogy a holdfény ráesett a bőrönd tetején szétdúlt fehérneműre, a könyvekre és a toalettszerekre, más megvilágításba került a szoba, és az orvos ráismert.

A megboldogult Anna Ivanovna kiürített lomoskamrája volt. A régi időkben ide zsúfolta be a törött asztalokat és székeket, a kiöregedett, felesleges irodaszereket. Itt voltak a családi iratai, itt voltak a ládák is, amikben nyáron a téli holmit tartották. A megboldogult életében a szoba szögletei a mennyezetig tele voltak, és általában senkit se engedtek be ide. De nagy ünnepeken, mikor seregestül jöttek hozzájuk vendégségbe a gyerekek, és megengedték, hogy az egész emeleten futkossanak és tomboljanak, ezt a szobát is kinyitották, és ők rabló-pandúrt játszottak benne, az asztalok alá bújtak, kormos dugóval kimázolták magukat, és maskarába öltöztek.

Erre emlékezve álldogált egy kicsit az orvos, aztán lement a lenti előszobába a kosárért.

Odalenn a konyhában Nyusa, egy félénk és elfogódott kislány, a tűzhely előtt guggolva kopasztotta a kacsát egy kiterített újságlapon. Mikor meglátta Jurij Andrejevicset, hogy ci-

pekedik, piros lett, mint a pipacs, hajlékony mozdulattal felállt, lesimította köténykéről a ráragadt tollakat, köszönt, és felajánlotta, hogy segít. De az orvos megköszönte, és azt mondta, hogy maga is felviszi a kosarat.

Alighogy belépett az Anna Ivanovna hajdani lomoskamrájába, a második vagy harmadik szobából hívta a felesége:

– Bejöhetsz, Jura!

Elindult Szasenykához.

Az ő meg a Tonya régi tanulószobája volt most a gyerekszoba. Az ágyban ülő kisfiú korántsem volt olyan szép, amilyennek a fényképei mutatták, viszont szakasztott olyan, mint Jurij Andrejevics édesanyja, Marija Nyikolajevna Zsivago, megdöbbentő mása volt, jobban hasonlított rá, mint bármelyik fényképe, ami megmaradt róla.

– Ez apa, a te apád, integess neki – hajtogatta Antonyina Alekszandrovna, és leeresztette a kiságy hálóját, hogy apja könnyebben átfoghassa és felvehesse a kisfiút.

Szasenyka közel engedte magához az ismeretlen és borotválatlan férfit, aki bizonyára megrémítette és taszította, és mikor az lehajolt, hirtelen felállt, belekapaszkodott a mama blúzába, és nagy lendülettel, gonoszul pofon csapta az orvost. Úgy megrémült a tulajdon merészségétől, hogy rögtön az anyja mellére borult, belerejtette az arcát a ruhájába, és keservesen zokogni kezdett, keserű és vigasztalan gyermeki könnyeket hullatva.

– Ejnye, ejnye – dorgálta Antonyina Alekszandrovna. – Ezt nem szabad, Szasenyka. Apa azt fogja gondolni, hogy Szasa rossz gyerek, csúnya gyerek. Mutasd meg, hogy tudsz puszit adni, csókold meg apát! Ne sírj, nem kell sírni, miért sírsz, te buta?

– Hagyd békén, Tonya – kérte az orvos. – Ne gyötörd, és te se búsulj! Tudom, miféle butaság jár a fejedben. Hogy ennek megvan az oka, hogy ez rossz jel. Ezek szamárságok. Nagyon természetes dolog. Sose látott engem a gyerek. Holnapra úgy hozzám szokik, hogy el se lehet kergetni.

De azért úgy ment ki a szobából, mint akit leforráztak, rossz előérzettel.

4 / A következő néhány napban kiderült, hogy mennyire magányos. Senkit se hibáztatott érte. Úgy látszik, maga akarta így, és sikerült.

Furcsán elszürkültek, megfakultak a barátai. Egyiküknek se maradt meg a maga világa, a maga véleménye. Az orvos emlékezetében sokkal markánsabb egyéniségek voltak. Alighanem túlbecsülte őket.

Míg a dolgok rendje lehetővé tette, hogy a jómódúak a szűkölködők számlájára hóbortoskodjanak és különcködjenek, milyen könnyű is volt az igazi egyéniség jelének és eredetiségnek tekinteni a hóbortjukat és a tétlenséghez való jogot, amelyet a kisebbség élvezett, míg a többség szenvedett!

De mihelyt az alsó rétegek felemelkedtek, a felsőket pedig megfosztották kiváltságaiktól, milyen gyorsan átvedlettek mind, milyen könnyű szívvel váltak meg az önálló gondolattól, amely, úgy látszik, egyiküknek se volt.

Most csak a frázist, dagályosságot nem ismerő emberek álltak közel Jurij Andrejevicshez, a felesége és az apósa, meg még néhány szerény, szorgalmas, egyszerű orvoskollégája.

Megtartották a kacsás-szeszes vacsorát, ahogy tervezték, másod- vagy harmadnapra rá, hogy megérkezett, addigra már sikerült futólag összejönnie valamennyi meghívottal, úgyhogy nem az volt az első találkozásuk.

A zsíros kacsa hallatlan fényűzés volt azokban a máris ínséges időkben, csak alig volt hozzá kenyér, és ettől annyira értelmét vesztette a remek étel, hogy inkább lehangoló volt.

Gordon csiszolt dugós patikai üvegcsében hozta a szeszt. A szesz volt a csereberélők kedvenc cserealapja. Antonyina Alekszandrovna ki nem engedte a kezéből a palackot, és szükség szerint, kis adagokban töltögette a szeszt, találomra hígítva, hol erősebbre, hol gyengébbre a kelleténél. Kiderült, hogy a változó keverék okozta egyenetlen mámor letaglózóbb, mint az erősé és állandóé. Ez is bosszantotta őket.

Hanem az volt a legszomorúbb, hogy ezzel a vacsorával mintegy kiléptek az idők falai közül. Nem gondolhatták, hogy szemközt a kis utcában most ugyancsak isznak és lak-

mároznak a házakban. A néma, sötét és éhes Moszkva terült el az ablak alatt. Standjai üresek voltak, és még álmodni is elfelejtettek az olyasmiről, mint a vad meg a vodka.

Az is kiderült hát, hogy csak a környezet életéhez hasonló és nyomtalanul beleilleszkedő élet az igazi élet, hogy az elkülönülő boldogság nem boldogság, úgyhogy a kacsa és a szesz, amelyből valószínűleg nincs több a városban, nem is igazi kacsa, nem is igazi szesz. Ez keserítette el a legjobban őket.

A társaság is kedveszegett gondolatokat ébresztett egymásban. Gordonnak az állt jól, mikor kínlódva gondolkozott, és csüggedten és zavarosan magyarázott. Ő volt Jurij Andrejevics legjobb barátja. A gimnáziumban is szerették.

De most kiábrándult magából, és nem a legszerencsésebben próbálta módosítani szellemi arculatát. Élénk volt, erőltetetten kedélyeskedett, állandóan szellemesnek vélt történeteket mesélt, gyakran mondta, hogy „mulatságos", „szórakoztató", nem az ő szótárából való szavakat, mert Gordon sose tekintette szórakozásnak az életet.

Dudorov megérkezte előtt elmondta Dudorov megházasodásának szerinte kacagtató történetét, amelyet a barátok már ismertek. Jurij Andrejevics még nem hallotta.

Szóval, Dudorov körülbelül egy évig nős volt, aztán elvált. A következő volt a veleje ennek a kevéssé valószínű kalandnak:

Dudorovot tévedésből behívták katonának. Míg ki nem derült a félreértés, és szolgálnia kellett, többnyire büntető feladatokat teljesített a szórakozottságáért, meg hogy nem tisztelgett az utcán. Mikor leszerelték, ha katonatisztet látott, még sokáig a magasba rándult a keze, káprázott a szeme, mindenütt váll-lapokat látott.

Ebben az időszakban minden félresikerült, amit csinált, különböző balfogásokat és baklövéseket követett el. Ekkoriban ismerkedett meg állítólag egy volgai kikötőben két lánynyal, két nővérrel, akik ugyanarra a hajóra vártak, és talán zavarodottságában, hogy annyi katona nyüzsög körös-körül, s benne még élt a katonakori tisztelgések emléke, meg

se nézte rendesen, majdnem látatlanban beleszeretett a fiatalabbikba, és hevenyében megkérte a kezét.

– Mulatságos, nem? – kérdezte Gordon. De össze kellett rántania az elbeszélését. Az ajtó mögött felhangzott a történet hősének hangja. Dudorov lépett be a szobába.

Ő épp ellenkezőképp változott meg. A régi állhatatlan és zavaros fejű szélkelepből elmélyült tudós lett.

Mikor kamaszkorában kicsapták a gimnáziumból, mert részt vett politikai foglyok szökésének előkészítésében, egy ideig különféle művészeti tanintézetekben hányódott, de végül a klasszika partjára sodródott. Társaihoz képest későn, a háború alatt végezte el az egyetemet, és két tanszék is ott tartotta, az orosz meg az egyetemes történet tanszék. Az egyiknek írt valamit Rettenetes Iván földpolitikájáról, a másiknak Saint-Just-kutatásokat folytatott.

Most szívélyesen és bőven elmélkedett mindenféléről, halk és talán náthás hangon, álmodozva bámulva valahová rezzenetlen szemmel, mint aki előadást tart.

Az összejövetel vége felé, mikorra már Sura Schlesinger is berobbant az örökös kötözködőrohamaival, pedig anélkül is eléggé fel voltak hevülve, mindenki egymás szavába vágva kiabált, Innokentyij, akivel Jurij Andrejevics iskolás koruk óta magázódott, többször is megkérdezte:

– Olvasta a *Béke és háború*-t és a *Hátgerincfuvolá*-t?

Jurij Andrejevics már régen megmondta, mi a véleménye, de Dudorov nem hallotta a fellángoló általános vitában, ezért kicsit várt, és még egyszer megkérdezte:

– Olvasta a *Hátgerincfuvolá*-t és az *Ember*-t?

– Hiszen feleltem, Innokentyij. Maga tehet róla, hogy nem hallotta. No, nem bánom. Megmondom még egyszer. Majakovszkij mindig tetszett nekem. Valamiképp a Dosztojevszkij folytatása. Vagy pontosabban egy fiatalabb, lázadozó szereplőjének, Ippolitnak, Raszkolnyikovnak vagy *A kamasz* hősének a lírája. Micsoda mindent elsöprő ereje a tehetségnek! Milyen kérlelhetetlenül és nyíltan és egyszer és minden-

korra mondja ki, amit mond! És főképp micsoda merész lendülettel vágja a társadalom arcába, sőt bele a mindenségbe!

De az est fénypontja persze a nagybácsi volt. Antonyina Alekszandrovna tévedett, hogy Nyikolaj Nyikolajevics kint van a nyaralóban. Unokaöccse érkezése napján tért vissza, a városban volt. Jurij Andrejevics már kétszer vagy háromszor találkozott vele, kibeszélgethették, kisóhajtozhatták, kicsodálkozhatták, kiörülhették magukat.

Egy szürke, borús estén találkoztak először. Apró szemű esőpermet szitált. Az orvos a szállodában kereste fel Nyikolaj Nyikolajevicset. Már csak a városi hatóságok határozott kívánságára fogadtak be vendégeket a szállodába. De Nyikolaj Nyikolajevicset mindenütt ismerték. Megmaradtak a régi kapcsolatai.

A szálloda olyan volt, mint a bolondokháza, amiből elmenekült a személyzet. Lépcsőn-folyosón elhagyatottság, zűrzavar, a véletlen országlása.

A takarítatlan szoba ablakán benézett azoknak az eszeveszett napoknak a tágas, néptelen tere, ijesztő volt, mintha éjjel álmában látná az ember, és igazából nem is volna ott a szeme előtt a szálloda ablaka alatt.

Felkavaró, feledhetetlen, nevezetes találkozás volt. Gyermekkora bálványa, ifjúkori gondolatainak ura ott állt előtte hús-vér valójában.

Nyikolaj Nyikolajevicsnek nagyon jól állt az őszülés. A bő külföldi öltöny is jól állt neki. Nagyon fiatalos volt a korára, és igen szép ember.

Persze a történtek roppant súlyához képest az övé erősen megfogyatkozott. Eltakarták az események. De Jurij Andrejevicsnek eszébe se jutott, hogy ilyen mértékkel mérje.

Meglepte Nyikolaj Nyikolajevics nyugalma, hidegvére s hogy milyen tréfás hangnemben beszélt a politikai dolgokról. Az ő önuralma meghaladta a jelenlegi orosz lehetőségeket. Ebben mutatkozott meg, hogy messziről jött ide. Ez szembeszökő volt, régimódias és feszélyező.

De hát hiszen nem ez, egyáltalán nem ez volt a tartalma

találkozásuk első óráinak, nem azért borultak egymás nyakába, nem azért sírtak, fuldokoltak izgalmukban, fékezték gyakori szünetekkel az első beszélgetés sebességét és hevét. Két alkotó egyéniség találkozott, akiket a rokonság is összefűzött, és bár közöttük állt a második életté szervült múlt is, feltódultak az emlékek, és felszínre úsztak azok a dolgok, amelyek a távollét alatt történtek, mikor a legfontosabbra terelődött a szó, azokra a dolgokra, amiket csak a teremtő alkatú emberek ismernek, hogy eltűnt mindjárt minden kötelék ezen az egyen kívül, nem volt már se nagybácsi, se unokaöcs, se korkülönbség, csak légkör és légkör, energia és energia, forrás és forrás hasonlósága.

Az utóbbi tíz évben Nyikolaj Nyikolajevicsnek nem volt rá alkalma, hogy a tulajdon gondolatainak ennyire megfelelő beszélgetést folytasson, és ilyen méltó helyen, az írói munka igézetéről és az alkotó hivatás lényegéről, mint most. Másfelől Jurij Andrejevics se hallhatott ilyen éles elméjű és pontos, ilyen lelkesítő és lebilincselő megjegyzéseket, mint amilyen az ő elemzése volt.

Fel-felkiáltottak, szaladgáltak fel-alá a szobában, a homlokukra csapdostak, hogy a másik milyen csalhatatlan pontossággal eltalálta, vagy elfordultak, az ablakhoz mentek, és némán doboltak ujjaikkal az üvegen, annyira megrázta őket egy-egy bizonyítéka annak, hogy mennyire megértik egymást.

Ilyen volt első találkozásuk, de aztán az orvos társaságban is összejött néhányszor Nyikolaj Nyikolajeviccsel, és emberek közt más volt, nem lehetett ráismerni.

Vendégnek tekintette magát Moszkvában, és erről nem akart letenni. Hogy Pétervárt tartotta-e otthonának vagy egy más helyet, az nem derült ki. Tetszelgett az ékesszóló politikus és elbűvölő társasági ember szerepében. Talán úgy képzelte, hogy politikai szalonok fognak nyílni Moszkvában, mint Párizsban madame Roland-nál a Konvent előtt.

Eljárogatott csendes kis moszkvai utcákban lakó vendégszerető barátnéihoz, és nagyon-nagyon kedvesen kicsúfolta

őket meg a férjüket bizonytalanságukért és maradiságukért, azért, hogy nem látnak túl az orrukon. Most úgy kérkedett újság-műveltségével, mint valaha az apokrif könyvekkel és orphikus szövegekkel.

Beszélték, hogy új, fiatal szenvedélyt hagyott Svájcban, félbe-szerbe hagyott ügyeket, befejezetlen könyvet, és hogy csak megmerítkezik a viharzó hazai örvényben, aztán, ha épségben kiszállhat belőle, iramodik is vissza az Alpokba, köd előtte, köd utána.

A bolsevikokkal érzett, és gyakran említett két baloldali eszert, akik hasonlóan gondolkoznak, mint ő, egy újságírót, aki Miroska Pomor álnéven írt, és egy Szilvia Koteri nevű újságírónőt.

Alekszandr Alekszandrovics bosszúsan zsörtölődött vele:

– Rémes, hogy hová süllyedt, Nyikolaj Nyikolajevics! Ezek a maga Miroskái! Micsoda mély verem! Meg ez a maga Szilva Pokorija!

– Koteri – javította ki Nyikolaj Nyikolajevics. – És Szilvia.

– Mindegy, Pokori vagy Pot-pourri,* nem a szótól függ.

– De akkor is Koteri, ne haragudjon – tartott ki Nyikolaj Nyikolajevics türelmesen a magáé mellett.

Ilyesféle beszélgetéseket folytattak Alekszandr Alekszandroviccsal:

– Mit vitatkozunk? Az ilyen igazságokat még bizonygatni is szégyen. Ez az ábécé. A nép zöme évszázadok óta képtelen körülmények közt él. Nézze meg akármelyik történelemkönyvben! Akárminek nevezték is el, feudalizmusnak és jobbágyrendszernek, vagy kapitalizmusnak és gyáriparnak, mindenképpen régen nyilvánvaló, hogy milyen igazságtalan és természetellenes az ilyen rendszer, és régen készül a fordulat, amely majd felhozza a népet a napvilágra, és mindent a maga helyére utasít. Jól tudja, hogy itt nem lehet részben megújítani a régit. Az alapját is össze kell zúzni. Lehet, hogy

* Többféle húsból készült vagdalék, átvitt értelme zagyvalék, betű szerinti fordítása rohadt fazék.

maga az épület is összedől tőle. De mit lehet tenni? Abból, hogy ez szörnyű, még nem következik, hogy nem lesz így. Ez a ma problémája. Hogy is lehetne tagadni?

Ej, hat nem ez a kérdés. Nem erről beszélek. Hát én is ezt mondom – mérgelődött Alekszandr Alekszandrovics, és újra fellángolt a vita. – Ezek a maga Pot-pourrijai meg Miroskái lelkiismeretlen emberek. Másképp beszélnek, és másképp cselekszenek. Azonkívül, hol itt a logika? Semmi köze egymáshoz a két dolognak. Semmi, semmi, várjon már, mindjárt bebizonyítom!

S valami önmagának ellentmondó újságcikket kezdett keresgélni, nagy zajjal kihúzkodva és becsapdosva az íróasztalfiókokat, lármás sürgölődésével biztatva tulajdon ékesszólását.

Alekszandr Alekszandrovics szerette, ha zavarta valami a beszédben, ha akadályok mentették nyökögő szüneteit, motyogását és mekegését. Olyankor jött rá a beszélhetnék, mikor keresett valamit, például a fél pár sárcipőjét a homályos előszobában, vagy mikor vállára vetett törülközővel állt a fürdőszoba küszöbén, vagy mikor épp egy nehéz tálat adott tovább az asztalnál, vagy bort töltögetett a vendégeknek.

Jurij Andrejevics élvezettel hallgatta az apósát. Imádta ezt a jól ismert régi moszkvai beszédet, a macskadorombolásszerű lágy, éneklő hangsúlyát, Gromeko elmosódott „r"-eit.

Alekszandr Alekszandrovics nyírott kis bajusszal ékes felső ajka kissé előbbre állt, mint az alsó. Pontosan ugyanúgy állt el a csokornyakkendője is a mellén. Volt valami közös tulajdonsága az ajkának és a nyakkendőjének, ami valami megható, bizalomteli gyermetegséget sugárzott Alekszandr Alekszandrovicsból.

Sura Schlesinger késő éjjel jelent meg, már majdnem a vendégek elmenetele előtt. Egyenesen egy gyűlésről jött, rövid kabátban és ellenzős munkássapkában, határozott léptekkel ment be a szobába, és sorban kezet fogva mindenkivel, még mentében szemrehányásokban és vádaskodásokban tört ki.

– Szervusz, Tonya! Szervusz, Szanyecska! Azért ez disznóság, valljátok be! Mindenfelől hallom, hogy megjött, egész Moszkva beszéli, és tőletek tudom meg utoljára. Vigyen el az ördög benneteket! Nyilván nem vagyok méltó rá. Na, hát hol van a régen várt? Hadd menjek oda hozzá! Úgy körülfogjátok, hogy át se lehet törni rajtatok. Hát szervusz! Remek fiú vagy. Olvastam. Egy szót se értek belőle, de zseniális! Azt mindjárt látni. Jó estét, Nyikolaj Nyikolajevics! Mindjárt visszajövök hozzád, Jurocska. Fontos beszédem van veled, négyszemközt. Szervusztok, ifjak! Jaj, hát te is itt vagy, Gogocska? Gá-gá, libuska, kell-e galuska?

Az utóbbi Gogocskának szólt, aki szegről-végről rokona volt Gromekónak, és lángoló híve minden feltörekvő erőnek, s butaságáért és nevetségességéért Akulkának hívták, magas és sovány termetéért meg pántlikagilisztának.

– Hát ti itt eszegettek, iszogattok? Na mindjárt utolérlek benneteket. Jaj, urak, urak! Nem tudtok ti semmit, nem láttok ti semmit! Hogy mi történik a világban! Hogy micsoda dolgok megesnek! Gyertek el egy igazi népgyűlésre, ahol nem kitalált munkások, nem kitalált katonák vannak, mint a könyvekben! Ott próbálnátok kiejteni a szátokon, hogy folytassuk a háborút a végső győzelemig! Adnának nektek végső győzelmet! Egy matrózt hallgattam az előbb. A szád is tátva maradt volna, Jurocska. Micsoda szenvedély! Micsoda lelki egészség!

Félbeszakították Sura Schlesingert. Mindenki összevissza ordítozott. Sura odaült Jurij Andrejevics mellé, megfogta a kezét, és közelebb hajolva hozzá, hogy túlkiabálja a többieket, és egyforma hangfekvésben, mint aki hangszóróba beszél, azt kiabálta:

– Gyere el egyszer velem, Jurocska! Olyan embereket mutatok én neked! Meg kell érintened a földet, muszáj, muszáj, érted, mint Antheusz. Mit bámulsz? Tán csodálkozol? Hát nem tudod, hogy öreg csataló vagyok én, Besztuzsev-intézeti lány? Belekóstoltam már, harcoltam a barikádokon. Hát persze. Nem tudtad? Ó, nem ismerjük mi a népet! Én most

jövök onnan, a nép sűrűjéből. Könyvtárat állítok össze nekik.

Ivott már, és látni való volt, hogy becsípett. De Jurij Andrejevicsnek is zúgott a feje. Nem tudta, hogy került Sura a szoba egyik sarkába, ő meg a másikba, az asztal végére. Állt, és a maga számára is meglepetésszerűen, minden jel szerint beszédet tartott. Nem mindjárt sikerült csendet teremtenie.

– Uraim... Szeretnék... Misa! Gogocska!... De hát mit csináljak, Tonya, ha nem hallgatnak ide? Uraim, hadd mondjak két szót! Valami hallatlan, soha nem volt dolog következik ránk. Mielőtt elérne bennünket, ezt kívánom maguknak: adja Isten, hogy ha elkövetkezik, ne veszítsük el egymást, és ne veszítsük el a lelkierőnket. Majd utána kiáltson hurrát, Gogocska! Még nem fejeztem be. Ne beszélgessenek már ott a sarokban, hallgassanak figyelmesen!

A háború harmadik esztendejére a nép rájött, hogy előbb vagy utóbb eltűnik a határ a front és a hátország között, a vértenger mindenkit elér, elönti azokat is, akik elrejtőznek, azokat is, akik elsáncolják magukat. A forradalom ez az áradat. Hömpölygése közepette úgy fogják érezni, mint mi a harctéren, hogy vége az életnek, megszűnt a személyes lét, hogy már semmi más nem történik a világon, csak ölnek és meghalnak, és ha megérjük, hogy feljegyzéseket, emlékiratokat írjunk erről az időről, s majd elolvassuk visszaemlékezéseinket, meggyőződhetünk róla, hogy többet éltünk át az alatt az öt vagy tíz év alatt, mint mások egy egész évszázad alatt.

Én nem tudom, hogy maga a nép támad-e fel s indul meg faltömör sorokban, vagy csak a nép nevében történik minden. Az ilyen roppant méretű eseménytől nem kívántatik drámai bizonyítás. Anélkül is hiszek neki. Kisszerű dolog küklopszi események okait fürkészni. Nincsenek nekik. Csak a házi perpatvarnak van eredete; egymás hajába ragadnak, összetördösik az edényt, és utána meg nem tudják mondani, ki is kezdte. Ami igazán hatalmas, az kezdet nélkül való, mint

a világegyetem. Nem keletkezik, csak egyszerre itt van, mintha mindig is lett volna, vagy az égből hullott volna.

Én is úgy gondolom, Oroszország sorsa, hogy a szocializmus első birodalma legyen a világ kezdete óta. Ha majd ez bekövetkezik, hosszú időre elkábít bennünket, és ha felocsúdunk, elvesztett emlékezetünk fele már sose tér vissza többet. Elfelejtjük, mi volt előbb, mi volt utóbb, és nem keresünk magyarázatot arra, ami addig sose volt. Olyan természetes lesz a körénk illeszkedő rend, mint az erdő a láthatáron vagy a felhő a fejünk felett. Mindenfelől körülvesz bennünket. Nem lesz semmi más.

Mondott még valamit, és közben teljesen kijózanodott. De továbbra se hallotta jól, hogy mit beszélnek körülötte, és nem helyénvalóan válaszolt. Érzékelte a felé áradó szeretet megnyilvánulásait, de nem tudta elűzni a ráereszkedő szomorúságot. És azt mondta:

– Köszönöm, köszönöm. Érzem a szeretetüket. Nem érdemlem meg. De hát nem ilyen előrelátóan és gyorsan-gyorsan kell szeretni, mintegy attól tartva, hogy később aztán még jobban kell szeretni.

Kitört a nevetés és a taps, tudatos szellemességnek vették, ő meg azt se tudta, hová legyen, oly erősen érezte a fejük felett függő szerencsétlenséget, s hogy mennyire nincs hatalma a jövőn, bármennyire vágyik a jóra és képes a boldogságra.

Szétszéledtek a vendégek. Megnyúltak az arcok a fáradtságtól. Az ásítás összezárta meg szétlazította az állkapcsokat, mindenkinek lóarca lett tőle.

Búcsúzkodás közben elhúzták az ablakfüggönyt. Kinyitották az ablakot. Felderengett a sárgás hajnal, a piszkos, fakózöldes fellegekkel borított nedves ég.

– Úgy látszik, vihar volt, míg mi itt fecsegtünk – szólalt meg valaki.

– Idejövet elkapott az eső. Alig bírtam idefutni – erősítette meg Sura Schlesinger.

A néptelen, még sötét kis utcában a fákról csepegő esőcsep-

pek kopogása hallott az ázott verebek kitartó csiripelésével váltakozva.

Mennydörgés dübörgött végtől végig az égen, mintha ekével barázdát húztak volna rajta, aztán elcsendesedett. Aztán még négy döngő, elkésett dörrenés hangzott fel, mint mikor ősszel a nagy szemű krumplit kifordítja az ásó a laza ágyásból.

Az égzengés megtisztította a poros, telefüstölt szoba légterét. Egyszerre, mint villamos elemek, érezhetővé váltak a lét alkotórészei, a víz és a levegő, az örömvágy, a föld és az ég.

Megtelt a kis utca a hazatérők hangjával. Tovább vitatkoztak valamin hangosan az utcán, éppolyan szőrszálhasogatóan, mint az előbb a házban. Távolodtak a hangok, fokozatosan halkultak, elhaltak.

– De késő van – mondta Jurij Andrejevics. – Feküdjünk le! Az egész világon csak téged szeretlek meg apát.

5 / Eltelt az augusztus, vége felé járt a szeptember. Felettük lebegett az elkerülhetetlen. Közeledett a tél, az emberek világában pedig az, ami hasonlított az eleve elrendelt téli tetszhalálhoz, ami a levegőben volt és az ajkakon.

Készülődni kellett a hideg időkre, élelmet, tűzifát gyűjteni. De az anyagelvűség diadalának napjaiban az anyag fogalommá vált, az élelem és tűzifa élelmezési és fűtési problémává.

Akár a gyerekek, olyan gyámoltalanok voltak az emberek a városban a közeledő ismeretlennel szemben, amely felborogatott útjában minden bevezetett gyakorlatot, és pusztulástromlást hagyott maga után, pedig maga is a város szülötte volt, a városlakók teremtménye.

Körös-körül mindenki áltatta magát, hangzatos szavakat mondott. A hétköznapok még vánszorogtak, vergődtek, béna lábbal bicegtek valahová a régi szokások nyomdokain. De az orvos kendőzetlenül látta az életet. Őelőle nem titkolhatta el, hogy ki van mondva rá az ítélet. Ő magát és környezetét is elítéltnek tekintette. Előttük megpróbáltatások, az is lehet,

hogy a halál. Szeme előtt olvadtak megszámlált hátralévő napjaik.

Ha nincsenek az élet apró-cseprő dolgai, a munka, a gondok, meg is bolondul. Az mentette meg, hogy felesége volt, gyereke, pénzt kellett keresni: az életbevágóan fontos szerény szolgálatok, a mindennapok menete, az állása, a beteglátogatás.

Átlátta, hogy törpe ő a jövő roppant szörnytestéhez képest, félt tőle, szerette, titokban büszke is volt rá, és mintegy búcsúzóul, utoljára még, lelkesült, mohó szemmel nézte a felhőket és a fákat, az utcán járó embereket, a bajokkal küszködő nagy orosz várost, és szívesen feláldozta volna magát, hogy jobb legyen, de nem tehetett semmit.

Többnyire az úttestről látta az eget meg a járókelőket, mikor átment az Arbaton az orosz orvostársaság patikájánál, a Régiistálló utca sarkán.

Most újra a régi kórházában dolgozott. A múlt emlékeképp még mindig A Szent Kereszt Felmagasztalásának hívták a kórházat, bár azt a közösséget, amely ezt a nevet viselte, szélnek eresztették. De még nem találtak ki megfelelő nevet a kórháznak.

Máris megkezdődött a rétegződés. A mérsékelteknek, akiknek a korlátoltsága felháborította az orvost, ő veszedelmes volt, az előrefutóknak meg nem elég vörös. Úgyhogy mire észrevette magát, se itt, se ott nem volt, az egyiktől elszakadt, a másikhoz nem szegődött hozzá.

A kórházban az igazgató rábízta az általános statisztikai nyilvántartás ellenőrzését is, közvetlen kötelességein felül. Hány űrlapot, blankettát, kérdőívet át nem nézett, hány igénylőlapot ki nem töltött! A halálozás, a megbetegedések aránya, az alkalmazottak vagyoni helyzete, állampolgári öntudatuk foka, a választásokban való részvételük mértéke, a kielégítetlen fűtőanyag-, élelem- és gyógyszerszükséglet, minden érdekelte a központi statisztikai hivatalt, mindenre válaszolni kellett.

Mindezzel a főorvosi szoba ablakánál álló régi íróasztalá-

nál foglalkozott az orvos. Különböző formájúra és mintájúra rubrikázott papírhalom volt előtte, kicsit félrébb. Hébehóba, orvosi munkájához szükséges időszakos feljegyzésein kívül, itt írogatta „Embert játszunk"-nak keresztelt komor naplóját vagy krónikáját azoknak a napoknak: prózát, verset és mindent összevissza, amit az a felismerése diktált, hogy az emberek fele kivetkőzött valódi mivoltából, és isten tudja, mit nem játszik.

A világos, napos, fehér falú főorvosi szobát elöntötte az arany ősz krémszín napfénye, amely a Nagyboldogasszony utáni napokat jelzi, mikor reggelente már támadnak az első talaj menti fagyok, és a megritkult pagonyok tarkaságát és ragyogását megszállják a téli cinkék és a szarkák. Ilyenkor emelkedik a legmagasabbra az ég, és az áttetsző levegőtömbön át közte és a föld közt jeges mélykék fényesség húzódik észak felől. Láthatóbbá és hallhatóbbá válik minden a világon. Érzékelhető zengéssel, szabatosan és körvonalazottan terjednek messzire-messzire a hangok. Megtisztulnak a téres távolok, mintegy megnyitva a szemnek sok évre előre az egész életet. Elviselhetetlen lett volna ez a tág, ritka levegő, ha nem lett volna olyan rövid az ideje, ha a rövid őszi nappal végeztével nem lép a korai alkonyat küszöbére.

Ilyen fény világította be a főorvosi szobát, a korán lenyugvó őszi nap fénye: friss, üveges és híg, mint az érett alma fehér leve.

Ült az orvos az asztalnál, belemártogatta a tollát a tintatartóba, gondolkodott és írt, a nagy ablakok mellett pedig, egészen közel, csöndes madarak repültek el, a szobába hajigálva nesztelen árnyékukat, beborítva vele az orvos mozgó kezét, az asztalt, a kérdőíveket, a padlót és a falakat, és éppoly nesztelenül eltűntek.

– Hullajtja a lombját a juharfa – szólt a belépő kórboncnok. Valaha köpcös férfi volt, most pedig csak úgy lötyögött rajta a táskás bőr. – Csapkodták a záporok, tépték a szelek, de nem bírtak vele. És mit tett egyetlen reggeli fagy!

Az orvos felemelte a fejét. Csakugyan, az ablak mellett ci-

kázó titokzatos madarak borvörös juharlevelek voltak, azok lebegtek könnyedén a levegőben, és szállongtak odébb, aztán a fáktól kissé távolabb kiűzött narancsszín csillagokként lefeküdtek a kórház pázsitjára.

– Begittelték az ablakokat? – kérdezte a kórboncnok.

– Nem – felelte Jurij Andrejevics, és írt tovább.

– Miért nem? Itt az ideje.

Jurij Andrejevics nem válaszolt, belemerült az írásba.

– Baj, hogy nincs Taraszjuk – folytatta a boncolóorvos. – Aranyember. Még csizmát is javít. Meg órát is. Mindent megcsinál. A világon mindent megszerez. Pedig hát itt az ideje a gittelésnek. Magunknak kell megcsinálni.

– Nincs gitt.

– Maga is csinálhat. Megvan a receptje. – És a kórboncnok elmagyarázta, hogy kell firnájszból meg krétából gittet csinálni. – De hát hagyom én magát. Zavarom.

Odalépett a másik ablakhoz, és az üvegcséi meg preparátumai után látott. Egy perc múlva megszólalt:

– Rontja a szemét. Sötét van. Világítás sincs. Menjünk haza!

– Én még dolgozom egy kicsit. Vagy húsz percet.

– A felesége dajka itt a kórházban.

– Kinek a felesége?

– A Taraszjuké.

– Tudom.

– De azt nem tudni, hogy ő hol van. Telerohangálja a világot. Nyáron kétszer is feltűnt. Bejött a kórházba. Most valahol falun van. Az új életet alapozza. Olyan katona-bolsevik, amilyeneket a körutakon láthat, meg a vonatokon. Akarja tudni, mi a titka? A Taraszjuké például? Hallgasson ide! Aranykezű mesterember, mindenhez ért. Semmit se tud roszszul csinálni. Ha hozzáfog valamihez, ég a munka a keze alatt. Így járt a háborúval is. Kitanulta, mint akármelyik kézművességet. Nagyszerű lövész lett belőle. A lövészárokban, előőrsben. Szeme, keze elsőrendű. Minden kitüntetést megkapott, de nem a merészségéért, hanem a pontos találataiért.

Tehát. Nála minden munka szenvedéllyé válik. A hadimesterség is. Látta, hogy a fegyver erő, magával hozta. Ő maga akart az erő lenni. A fegyveres ember az már több, mint az ember. Régen az ilyen sztrelecek álltak el haramiának. Próbálja csak meg valaki most elvenni tőle a puskát! És egyszer csak utánakiáltják a jelszót: „Szuronyt fordíts!" és így tovább. Hát megfordította. Hát ennyi az egész. Az egész marxizmus.

– Méghozzá a legvalódibb, egyenesen az életből. Miért, maga hogy képzelte?

A boncolóorvos visszament az ő ablakdeszkájához, piszmogott egy kicsit a kémcsövekkel. Aztán azt kérdezte:

– Na, milyen a kályhás?

– Köszönöm, hogy ajánlotta. Roppant érdekes ember. Vagy egy órát beszélgettünk Hegelről meg Benedetto Crocéról.

– Már miért is ne! A filozófia doktora, a heidelbergi egyetemen végzett. És a kályha?

– Ne is beszéljen róla!

– Füstöl?

– Megbolondulunk vele.

– Nem jó helyre vezette a csövet. A nagykályhába kellett volna betapasztani, ő meg biztosan kivezette a szellőztetőablakon.

– Nem, a cserépkályhába tette. Mégis füstöl.

– Akkor nem találta el a füstcsövet, a szellőzőcsatornába dugta. Az meg a szelelőlyukba szolgál. Ó, hogy Taraszjuk nincs itt! De ne türelmetlenkedjen! Moszkvát se egy nap alatt építették fel. Nem zongorázás ám a fűtés. Meg kell tanulni. Fát vettek?

– De hát hol kapni?

– Elküldök magához egy templomszolgát. Fatolvaj. Kerítéseket szed szét tüzelőnek. De figyelmeztetem! Alkudni kell. Nagyon megkéri az árát. Vagy a féregirtó asszonyt.

Lementek a portásfülkébe, felöltöztek, kimentek az utcára.

– Minek a féregirtó? – kérdezte az orvos. – Poloskát nem tenyésztünk.

– Ki beszél itt poloskáról? Én Péterről beszélek, maga meg Pálról. Nem poloska, hanem fa. Ez a nőszemély kiterjedt kereskedelmet folytat. Házakat, gerendázatokat vesz meg tüzelőnek. Komoly szállító. Vigyázzon, rosszul ne lépjen, amilyen sötét van! Régen én csukott szemmel is végig tudtam menni ezen a környéken. A Precsisztyenykában születtem. De hogy nekiálltak kidöntögetni a kerítéseket, nyitott szemmel se ismerek rá semmire, mintha idegen városban járnék. Hanem azért micsoda kis zugok bukkantak elő! Empire házikók a bozótban, kerek kerti asztalok, félig elrothadt padok. A minap megyek el egy ilyen telek mellett – három összefutó kis utca sarkán volt... Látom, hogy egy százéves öregasszony kampós bottal kapirgálja a földet. „Könyörületes Isten, mondom. Kukacot keresel, horgászni mégy, anyókám?" És ő halálos komolyan feleli: „Dehogyis, bátyuska, csiperkét." És csakugyan, olyan lett a város, mint az erdő. Korhadtlevél-meg gombaszag van.

– Ismerem azt a helyet. A Szerebrjanij köz meg a Molcsanov utca között van, ugye? Ha arra megyek, mindig ér valami meglepetés. Egyszer találkozom valakivel, akit húsz éve nem láttam, másszor találok valamit. És azt beszélik, hogy kirabolják az embert abban a zugban. Nem is csoda. Átjáró. Valóságos hálója a Szmolenszki-piac máig meglévő bűntanyáihoz vezető utaknak. Megfogják, levetkőztetik, és illa berek, nádak, erek.

– És milyen gyéren világítanak az utcalámpák!

6 / Valóban, a legkülönbözőbb véletlenek üldözték az orvost az említett helyen. Késő ősszel, nem sokkal az októberi harcok előtt, egy sötét, hideg estén belebotlott abban a zugban egy emberbe, aki eszméletlenül feküdt keresztben a járdán. Csak feküdt szétvetett karral, fejét a kerékvetőhöz hajtva, lábát az úttestre lógatva. Nagy szünetekkel, gyengén nyögdécselt. Az orvos megpróbálta magához téríteni, jó han-

gosan kérdezgette, de az csak összefüggéstelenül motyogott, és egy időre megint elvesztette az eszméletét. Véres volt a feje, és be volt törve, de a koponyacsontjait épnek mutatta a futó vizsgálat. Alkalmasint fegyveres rablásnak esett áldozatul. – Az irattárcám! Az irattárcám! – suttogta kétszer vagy háromszor.

Az orvos a közeli arbati patikából telefonon hívatta A Szent Kereszt Felmagasztalása szolgálatára rendelt öreg bérkocsist, és bevitte a kórházba az ismeretlent.

A sebesült ismert politikusnak bizonyult. Az orvos meggyógyította, és hosszú évekre pártfogóra talált benne: sok félreértést elhárított felőle azokban a gyanúsításokkal teli, bizalmatlan időkben.

7 / Vasárnap volt. Ráért az orvos. Nem kellett bemennie dolgozni. Már berendezkedtek télire a Szivcev Vrazsek utcában, három szobában, ahogy Antonyina Alekszandrovna elgondolta.

Hideg, szeles nap volt, alacsonyan lógtak a hófelhők, sötét volt, nagyon sötét.

Reggel befűtöttek. Füst lett. Antonyina Alekszandrovna, aki mit sem értett a fűtéshez, értelmetlen és kártékony tanácsokat adott a nedves, nem gyulladó fával vesződő Nyusának. Látta ezt az orvos, rájött, hogy mit kellene tenni, és megpróbált közbelépni, de a felesége szelíden megfogta a vállát, és kivezette a szobából:

– Menj a szobádba! Mikor minden a feje tetején áll, hogy belezavarodik az ember, neked az a szokásod, hogy itt lábatlankodsz, és belebeszélsz. Nem látod, hogy minden megjegyzésed csak olaj a tűzre?

– Olaj, Tonyecska! Hisz épp az volna a nagyszerű! Egy pillanat alatt fellángolna a tűz. Épp az a baj, hogy se olaj, se tűz.

– Se ideje a viccelődésnek. Vannak pillanatok, tudod, mikor más baja is van az embernek.

A sikertelen fűtés szétdúlta a vasárnapi terveket. Mind-

nyájan azt remélték, hogy sötétedésig elvégeznek mindent, ami feltétlenül szükséges, és estére szabadok lesznek, de ez most meghiúsult. Kitolódott az ebéd is, egyikük fejmosása a meleg víz miatt, meg egyéb szándékok is.

Hamarosan akkora füst lett, hogy lélegzetet se lehetett venni. Az erős szél visszakergette a füstöt a szobába. Úgy állt benne a fekete koromfelhő, mint mesebeli szörnyeteg a rengeteg erdő közepében.

Jurij Andrejevics kizavart mindenkit a szomszéd szobákba, és kinyitotta a szellőzőablakot. A fele fát kiszedte a kályhából, a maradéknak a közepére pedig ösvényt rakott apró forgácsból és nyírfakéreg gyújtósból.

A szellőzőablakon betört a friss levegő. Meglebbent és felröppent a függöny. Lesodródott néhány papír az íróasztalról. Egy távoli ajtót bevágott a szél, behömpölygött minden sarokba, és kergetni kezdte a füstmaradványokat, mint macska az egeret.

Tüzet fogott a fa, fellobbant, és ropogni kezdett. A kiskályha felzihálva szívta magába a lángot. Vastestén tüdővészes pírként ütköztek ki a vörös izzású foltok. Megritkult a köd a szobában, aztán teljesen eltűnt.

Világosabb lett a szoba. Megizzadtak az ablakok, amelyeket nemrég tapasztott be Jurij Andrejevics a kórboncnok unszolására. Hullámokban tört elő a gitt meleg, zsíros szaga. Illatozni kezdett a kályha mellett száradó hasított fa is: a fenyőfakéregnek keserű, torokkaparó, égett szaga volt, a rezgő nyárfának nyirkos, friss kölniillata.

Ekkor sebesen, mint a levegő az ablakon, betört a szobába Nyikolaj Nyikolajevics ezzel a hírrel:

– Folyik a harc az utcán. Harcolnak egymással az Ideiglenes Kormányt támogató junkerek és a bolsevikokat pártoló helyőrségi katonák. Lépten-nyomon fegyveres összecsapás, itt is, ott is egy-egy góca a felkelésnek. Míg ideértem, kétszer kerültem kellemetlen helyzetbe, egyszer a Nagy Dimitrovka sarkán, egyszer meg a Nyikita-kapunál. Toronyiránt már nem lehet menni, kerülgetni kell. Szaporán, Jura! Öltözz, és

menjünk! Ezt meg kell nézni. Ez történelem. Ilyen egyszer van az életben.

De elfecsegett vagy két óra hosszat, aztán leültek ebédelni, és mikor Nyikolaj Nyikolajevics hazaindulóban cipelte volna magával az orvost, megérkezett Gordon. Ő is ugyanúgy robbant be, mint Nyikolaj Nyikolajevics, ugyanazokkal a hírekkel.

De közben tovább fejlődtek az események. Gordon új részletekkel szolgált. Elmondta, hogy erősödik a lövöldözés, eltévedt golyók járókelőket is megöltek. Megbénult a közlekedés a városban. Csodával határos módon jutott el ide az utcájukba, de bezárult mögötte a visszaút.

Nyikolaj Nyikolajevics nem hallgatott rá, és megpróbált kisettenkedni az utcára, de egy perc múlva visszafordult. Azt mondta, nem lehet kijutni az utcából, fütyülnek benne a golyók, tégla- és vakolatdarabokat tördösnek le a kiszögellő sarkokról. Egy lélek sincs az utcán, nem lehet közlekedni a járdán.

Megfázították Szasenykát ezekben a napokban.

– Százszor megmondtam, hogy ne vigyék a gyereket a forró kályha mellé – mérgelődött Jurij Andrejevics. – A felhevülés ezerszer ártalmasabb a lehűlésnél.

Szasenykának megfájdult a torka, és magas láza lett. Volt egy különös tulajdonsága, hogy rettenetesen, misztikus módon félt a hányingertől és a hányástól, és percenként azt képzelte, hogy rájön.

Ellökte Jurij Andrejevics gégetükröt tartó kezét, nem engedte be a torkába, becsukta a száját, sikoltozott és fuldoklott. Se rábeszélés, se fenyegetés nem használt. Egyszer csak Szasenyka óvatlanul nagyot és jóízűt ásított, az orvos élt az alkalommal, villámgyors mozdulattal beledugta fia szájába a kanalat, leszorította a nyelvét, és megnézte piros torkát, lepedékes, dagadt manduláját. Jurij Andrejevicset megijesztette a látvány.

Valamivel később, ugyanilyen mesterkedésekkel, sikerült váladékot venni Szasenykától. Alekszandr Alekszandrovics-

nak volt mikroszkópja. Jurij Andrejevics fogta a mikroszkópot, és nagy üggyel-bajjal maga végezte el a vizsgálatot. Szerencsére nem torokgyík volt.

De harmadik éjszaka álkrupproham lepte meg Szasenykát. Sütött a teste, és zihált. Jurij Andrejevics nem bírta nézni, hogy szenved a szegény gyerek, és nem tudott segíteni rajta. Antonyina Alekszandrovna azt hitte, meghal a gyerek. Felvették, fel-alá jártak vele, és jobban lett.

Tejet, ásványvizet vagy szódát kellett volna szerezni neki. De akkor voltak a leghevesebbek az utcai harcok. A tüzelés, az ágyútüzet is beleértve, egy pillanatra se maradt abba. Még ha Jurij Andrejevics élete kockáztatásával túl is merészkedik a tűzzel elárasztott övezet határán, a tűz határvonalán túl se talál életet, az egész városban megdermedt az élet, várva, hogy kialakuljon a helyzet.

De az már világos volt. Mindenfelől jöttek a hírek, hogy a munkások fölénybe kerültek. A junkerek különálló csoportjai harcoltak még, de egymástól is el voltak vágva, és a parancsnokságukkal is elvesztették a kapcsolatot.

A Szivcev Vrazsek utca környéke azoknak az egységeknek a gyűrűjében volt, amelyek Dorogomilovo felől támadták a város központját. A német háború katonái és a munkáskamaszok, akik a kis mellékutcában ásott lövészárkokban ültek, ismerték már a környező házak lakóit, és szomszédiasan eltréfálkoztak velük, ha kinéztek a kapun, vagy kimentek az utcára. A forgalom is helyreállt ebben a városrészben.

Akkor ment el Gordon és Nyikolaj Nyikolajevics a háromnapos fogságból, mert három napra Zsivagóéknál rekedtek. Jurij Andrejevics örült, hogy ott voltak a Szasenyka betegségének nehéz napjaiban, Antonyina Alekszandrovna pedig megbocsátotta nekik, hogy a maguk rendetlenségével is hozzájárultak az általános zűrzavarhoz. De mindketten kötelességüknek tartották, hogy hálából a vendégszeretetért szűnhetetlen beszélgetésekkel szórakoztassák a háziakat, és Jurij Andrejevics úgy elfáradt a háromnapos üres szalmacsépléstől, hogy boldogan vált meg tőlük.

8 / Tudomásukra jutott, hogy szerencsésen hazaérkeztek a vendégek, hanem mikor róluk tudakozódtak, az is kiderült, hogy az általános megbékélésről szóló híresztelések koraiak. Sok helyen állt még a harc, néhány kerületen át se lehetett menni, az orvos se tudott még mindig eljutni a kórházba, pedig már vágyódott utána, ott volt a „Játék"-a meg a tudományos följegyzései is a főorvosi szobában, az asztalfiókban.

Csak a környékre jártak ki kenyérért az emberek reggelente, és akkor se messzire a házuktól, s aki tejesüveggel jött szembe, azt körülsereglették, kérdezgették, hogy hol vette a tejet.

Olykor az egész városban fellángolt a lövöldözés, és megint csak szétkergette őket. Ki lehetett találni, hogy tárgyalások folynak a felek közt, és a siker vagy a kudarc szerint erősödik és lanyhul a srapneltűz.

A régi naptár szerint való október vége felé, este tíz óra tájt, Jurij Andrejevics egy közel lakó kollégájához tartott sietve, nem mintha nagy szükség lett volna rá. Ezen a különben forgalmas tájékon alig járt ember. Nemigen jött szembe senki.

Jurij Andrejevics gyorsan ment. Szállingózott az első, ritkás hó, erős, egyre erősödő szél indult, s Jurij Andrejevics szeme láttára mindjárt hóviharrá változott.

Jurij Andrejevics egyik mellékutcából a másikba fordult, már számon se tudta tartani, hányszor kanyarodott, mikor hirtelen dőlni kezdett a sűrű hó, feltámadt a hófergeteg, olyan, amilyen a nyílt mezőn sivítva rohan végig a földön, a városban pedig szűk zsákutcákban szaladgál ide-oda, mint aki eltévedt.

Valami egymáshoz hasonlatos dolog ment végbe a lelki és a fizikai világban, közel és távol, földön és levegőben. Felfelcsaptak valahol egy-egy gócban a megtört ellenállás utolsó sortüzei. A láthatárra valahol hólyagokban görögtek fel és pukkantak szét a vízzel locsolt tűzvészek gyönge visszfényei. És ugyanilyen karikákat és tölcséreket űzött és pörgetett a füstölgő förgeteg a nedves úttesten és gyalogjárón Jurij Andrejevics lába alatt.

Az egyik útkereszteződésből „legfrissebb hírek" kiáltással egy újságárus fiúcska ugrott ki és száguldott el mellette nagy köteg frissen nyomott nyomtatvánnyal a hóna alatt.

– Nem kell visszaadni – mondta az orvos. A fiú alig bírta leválasztani a ragadós-nedves lapot, kezébe nyomta az orvosnak, és éppolyan hirtelen belemerült a hóviharba, ahogy kibukkant belőle.

Az orvos odament a tőle kétlépésnyire égő utcalámpához, hogy szét se hajtogatva az újságot, nyomban átfussa a lényeget.

A rendkívüli kiadás lapjainak csak az egyik oldalára volt írva, Pétervárról jelentette a kormány, hogy megalakult a Népbiztosok Tanácsa, bevezették Oroszországban a szovjethatalmat, és kikiáltották a proletárdiktatúrát. A továbbiakban az új rendszer dekrétumai következtek, és különböző, távírón és telefonon érkezett hírek.

A hóvihar az orvos szemébe vágott, és szürke, zizegő hódarával födte el az újság nyomtatott sorait. De nem ez zavarta az olvasásban. Megrázta a végtelenbe futó pillanat nagysága, belekábult.

Azért mégis végig akarta olvasni a tudósításokat, körülnézett valami világos, hómentes helyet keresve. Kiderült, hogy megint csak oda került az elvarázsolt útkereszteződésbe, ott áll a Szerebrjanij köz és a Molcsanov utca sarkán, egy magas, négyemeletes ház üvegezett, tágas, villamos lámpával megvilágított főbejárata előtt.

Az orvos bement és az előtérben, a lámpa alatt belemerült a táviratokba.

Lépések hangzottak fel odafenn, a feje felett. Jött lefelé valaki a lépcsőn, sűrűn megállt, mintha tétovázna. Csakugyan, hirtelen meggondolta magát, visszafordult, és felszaladt. Ajtó nyílt valahol, és hullámokban ömlött szét két emberi hang, de úgy eltorzította őket a visszhang, hogy még azt se lehetett megmondani, vajon férfi- vagy női hangok. Aztán becsapódott az ajtó, és aki az előbb lefelé jött, most sokkal határozottabban lefutott.

Jurij Andrejevics elmélyülten olvasott, szeme az újságon. Nem is szándékozott felnézni, hogy megtudja, ki az. De amaz, ahogy leért, megtorpant futtában. Jurij Andrejevics feltekintett, ránézett a leérkezőre.

Egy tizennyolcéves-forma kamasz fiú állt előtte merev, szőrével kifele fordított szarvasbundában, amilyet Szibériában hordanak, és ugyanolyan szőrmesapkában. Barna arca volt és keskeny kirgiz-szeme. Volt az arcában valami arisztokratikus, az a futó kis szikra, az a rejtekező finomság, amely a vérevegyültekben szokott lenni, és úgy tetszik, nagyon messziről hozták.

Láthatólag valami tévedés áldozata volt a fiú, valaki másnak nézte Jurij Andrejevicset. Vadóc elfogódottsággal nézett az orvosra, mint aki tudja, ki az, csak még nem mer megszólalni. Jurij Andrejevics véget akart vetni a félreértésnek, hideg tekintettel mérte végig, hogy elvegye a kedvét a közeledéstől.

A fiú zavarba jött, nem szólt semmit, elindult a kijárat felé. Még egyszer hátranézett, kinyitotta a nehéz, meglazult ajtót, csattanósan becsapta, és kiment az utcára.

Vagy tíz perc múlva követte Jurij Andrejevics is. Megfeledkezett a kisfiúról meg a kollégájáról is, akihez készült. Tele volt azzal, amit olvasott, hazaindult. Útközben valami más vonta magára és bilincselte le a figyelmét, egy hétköznapi apróság, amelynek azokban a napokban mérhetetlen jelentősége volt.

Nem sokkal azelőtt, hogy a házához ért volna, belebotlott a sötétben egy nagy halom deszkába és farönkbe, amely csak úgy oda volt hányva keresztbe a járda szélére az úttest felől. Volt itt egy hivatal az utcában, annak hozhattak kincstári tüzelőt, egy lebontott városszéli boronaház faanyagát. Nem fértek el a rönkök az udvaron, az utca egy részét is eltorlaszolták előtte. Puskás őr vigyázott a farakásra, fel-alá járkált az udvaron, időnként az utcára is kijött.

Jurij Andrejevics gondolkodás nélkül felhasználta azt a pillanatot, mikor az őr befordult az udvarra, és a rájuk rontó förgeteg különösen sűrű hófelhőt kavart a levegőben. A ge-

rendarakás árnyékos oldala felé került, amelyet nem világított meg az utcalámpa, és lassan mozgatva kiszabadította a legalsó nehéz rönköt. Nagy nehezen kihúzta a halom alól, s mikor a vállára vetette, már nem is érezte a súlyát (a magunk terhe nem teher). Az árnyékos oldal falai mentén lopakodva hazacipelte.

Épp jókor, otthon a végét járta a tüzelő. Felfűrészelték, felaprították a rönköt, nagy halom kis tuskó lett belőle. Jurij Andrejevics a kályha elé guggolt, és befűtött. Némán kuporgott a megremegő-felzengő kályhaajtó előtt. Alekszandr Alekszandrovics odagördítette a karosszéket a kályhához, és odaült melegedni. Jurij Andrejevics elővette a zakója oldalsó zsebéből az újságot, és odanyújtotta apósának:

– Látta? Lásson csudát! Olvassa el!

Jurij Andrejevics csak guggolt, és egy kis piszkafával kotorta a kályhában a fát, és hangosan beszélt magában.

– Micsoda nagyszabású műtét! Fogja, és mesterien, egyszerre kimetszi a régi gennyes fekélyeket! Egyszerűen, kertelés nélkül kimondja az ítéletet az évszázados igazságtalanság felett, amely megszokta, hogy meghajoljanak, hajbókoljanak, térdet hajtsanak előtte. Van abban valami régről ismerős, meghitt-nemzeti szellem, ahogy ezt félelem nélkül végbevitték. A fényhozó Puskin feltétlensége, a tényekhez ragaszkodó Tolsztoj kibúvót nem ismerő tántoríthatatlansága.

– Mi van Puskinnal? Mit mondtál? Várj már! Mindjárt befejezem. Nem tudok olvasni is, meg figyelni is – szakította félbe apósa, azt vélve, hogy neki szól az a monológ, amit Jurij Andrejevics elmotyogott az orra alatt.

– És mi a legzseniálisabb benne? Ha valakinek azt a feladatot adnák, hogy teremtsen új világot, kezdjen új időszámítást, feltétlenül szüksége lenne rá, hogy legelőször is megtisztítsák neki a terepet. Azt várná, hogy legyen vége a régi századoknak, mielőtt ő nekifog az újak építésének, neki kerek szám kellene, új bekezdés, üres lap.

Hát tessék, itt van. A történelemnek ez a példátlan csodája, ez a nyitány beledördült a folydogáló hétköznapok sűrűjébe,

nem nézve, merre tartanak. Nem az elején kezdődött, hanem a közepén, előre megállapított határidők nélkül, az első kínálkozó hétköznapokon, a városi villamosközlekedés legnagyobb forgalma közepette. Ez a legzseniálisabb benne. Ilyen nem helyén és idején való csak az lehet, ami nagy.

9 / Megérkezett a tél, olyan, amilyennek jövendölték. Nem volt annyira ijesztő, mint a két utána következő, de már az a fajta volt, sötét, ínséges és hideg, tört össze benne minden megszokott, alakult át a lét minden talpköve, emberfeletti erővel kellett belekapaszkodni az elsikló életbe.

Három ilyen volt egymás után, ilyen iszonyú tél, egyik a másik után, és nem minden, amiről most azt hisszük, hogy a tizenhét-tizennyolcason volt, történt valóban akkor, hanem lehetséges, hogy később. Összeolvadtak ezek az egymást követő telek, nehéz szétválasztani őket.

A régi élet és a fiatal rend még nem találkozott. Nem volt köztük izzó ellenségeskedés, mint egy évvel később, a polgárháború idején, de kapcsolat is kevés. Valaminek a különválasztott, egymással szemközt álló két fele voltak, és nem fedték egymást.

Mindenütt újraválasztották a vezetőséget: a házgondnokságokon, szervezetekben, munkahelyeken, a szolgáltató intézményekben. Megváltozott az összetételük. Mindenhová teljhatalommal felruházott biztosokat neveztek ki, vasakaratú embereket, akik rövid fekete bőrkabátban jártak, megfélemlítő rendszabályokkal és forgópisztollyal voltak felfegyverezve, ritkán borotválkoztak, és még ritkábban aludtak.

Ismerték jól az apró állampapírok középszerű részvényeseinek kispolgári fajtáját, a csúszó-mászó nyárspolgárt, és irgalmatlan, mefisztói gúnnyal beszéltek velük, mint a tetten ért tyúktolvajjal.

Mindenhol átvették az irányítást, ahogy a programjuk előírta, és vállalkozás vállalkozás után, egyesület egyesület után vált bolsevikká.

A Szent Kereszt Felmagasztalása Kórházat most Második Átszervezett Kórháznak hívták. Változások történtek. A személyzet egy részét elküldték, sokan meg elmentek, látva, hogy nem kifizetődő itt dolgozni. Ezek a jól kereső, divatos, nagy praxisú orvosok voltak, a társaság kedvencei, fellengző fecsegők. Önző számításukat nem felejtették el hazafias tüntetésnek beállítani, és megvetően bántak az ottmaradókkal, épp csak hogy nem bojkottálták őket. Zsivago is az utóbbiak közt volt.

Esténként ilyen beszélgetések folytak férj és feleség között:

– Szerdán ne felejts el elmenni az orvostársaság pincéjébe a fagyos krumpliért! Van ott két zsákkal. Majd tisztázom, hogy pontosan mikor végzek, segítek. Ketten kell elhoznunk, szánkón.

– Jó. Ráérünk még, Jurocska. Inkább feküdj le! Késő van. Mindent úgyse csinálhatsz meg. Pihenned kell.

– Járvány van. Az általános leromlottság gyengíti az ellenállást. Rossz rátok nézni, rád meg apára. Tenni kell valamit. De mit? Nem vigyázunk magunkra. Körültekintőbbnek kell lenni. Hallgass ide! Nem alszol?

– Nem.

– Magamat nem féltem, én vasból vagyok, de ha ne adj' isten, leesem a lábamról, ne butáskodj, nagyon kérlek, ne tarts itthon, azonnal a kórházba!

– Miket beszélsz, Jurocska! Az isten áldjon meg! Ne fesd az ördögöt a falra!

– Vésd eszedbe, hogy nincs már se tisztesség, se barátság. Még kevésbé hozzáértés. Ha történik valami, csakis Picsuzskinban bízzál! Persze ha ő megússza. Alszol?

– Nem.

– Ezek a disznók a nagyobb fejadagot választották, és most kisül, hogy a hazafias érzület, az elvhűség vezette őket. Ha találkozunk, még kezet se igen nyújtanak. „Maga nekik dolgozik?" És felvonják a szemöldöküket. „Igen – mondom –, és ne tessék haragudni: büszke vagyok a nélkülözéseinkre, és tisztelem azokat, akik ránk bízták, hogy küzdjünk meg velük, megtiszteltetésnek veszem."

10 / Hosszú időre a vízben főtt köles és a heringfejből készült halleves lett a fő táplálék. A hering húsát második fogásnak ették, sülve. Őröletlen rozzsal és szemes búzával is táplálkoztak. Kását főztek belőle.

Egy ismerős egyetemi tanár felesége megtanította Antonyina Alekszandrovnát forrázott kenyeret sütni a szobai cserépkályha aljában, részben eladásra, hogy a felhasznált liszt és a kenyér súlykülönbségén meg a bevételen megtérüljön a cserépkályha használata, s fűthessék, mint a régi időkben. Akkor nem kellene azt a gyötrelmes kis vaskályhát használni, amely füstöl, nemigen melegít, és egyáltalán nem tartja a meleget.

Jó kenyeret sütött Antonyina Alekszandrovna, de az eladásból semmi se lett. Le kellett tenni a megvalósíthatatlan tervekről, és újra üzembe helyezni a kiiktatott kiskályhát. Zsivagóék szűkölködtek.

Egy reggel Jurij Andrejevics szokása szerint elment dolgozni. Két hasáb fa maradt a házban. Antonyina Alekszandrovna felvette a bundáját, amiben még meleg időben is didergett, olyan gyenge volt, és elindult „zsákmány után".

Fél órát kószált a szomszédos kis utcákban, ahova néha zöldséggel, krumplival be-betévedtek a parasztok a város környéki falvakból. El kellett kapni őket. Az ilyen kincset vivő parasztokat lépten-nyomon feltartóztatták.

Antonyina Alekszandrovna hamarosan rábukkant kutatásai céljára. Egy posztóködmönös, tagbaszakadt fiatal legény, Antonyina Alekszandrovna kíséretében, játékszerkönnyű szánja mellett lépegetve, óvatosan befordult vele a sarkon, a Gromeko-udvarba.

A szán háncskasában egy kisebb halom gyékénnyel letakart gömbfa volt, nyírfa, nem vastagabb, mint a tanyasi udvarházak régimódi korlátfái a múlt századi fényképeken. Antonyina Alekszandrovna ismerte az értékét – már csak az is, hogy nyírfa, de meg a legsilányabb, éretlen anyag, friss vágás, fűtésre alkalmatlan. De nem volt választása, nem volt ajánlatos sokat gondolkodni.

A fiatal paraszt öt-hat fordulóval felvitte neki a fát a lakásba, és cserébe lecipelte és feltette a szánkóra Antonyina Alekszandrovna kis tükrös szekrényét, ajándékba a menyecskéjének. Közben megállapodtak holmi jövőbeli krumpliban is, és a legény nagy érdeklődést mutatott az ajtónál álló pianínó iránt.

Mikor Jurij Andrejevics hazajött, nem is kifogásolta a felesége vásárlását. Előnyösebb és ésszerűbb lett volna, ha felvágják azt a szekrényt aprófának, de hát nem vitte volna rá őket a lélek.

– Láttad azt az üzenetet az asztalon?

– A kórház igazgatójáét? Szóltak már, tudom. Beteghez hívnak. Megyek is rögtön. Csak pihenek egy kicsit, és megyek. De jó messze van. Valahol a Diadalkapunál. Fel van írva a cím.

– Furcsa tiszteletdíjat ajánlanak a vizitért. Láttad? Olvasd csak el! Egy üveg német konyakot vagy egy pár női harisnyát. Csábító ajánlat. Kik lehetnek ezek? Rossz modor és tökéletes vakság erre a mi mostani életünkre. Valami újgazdagok.

– Igen, krájzlerok.

Így nevezték, a koncessziótulajdonosokkal és meghatalmazottakkal együtt, azokat a kis magánvállalkozókat, akiknek az államhatalom a magánkereskedelem megszüntetése után, a gazdasági helyzet nehéz pillanataiban kisebb engedményeket tett, különféle megállapodásokat, szállítási szerződéseket kötött velük.

Régi cégek, nagy vállalkozások hatalmuk fosztott vezetői, tulajdonosai nem voltak köztük. Azok már nem tudták kiheverni a csapást. A kérészéletű fezőrök tartoztak ebbe a kategóriába, akiket a háború és a forradalom vetett fel a mélyből, új, gyökértelen jöttmentek.

Megitta a tejjel megzavarosított forró vizet szacharinnal, és elindult a beteg asszonyhoz.

A járdákat és úttesteket beborította a magas hó az egyik házsor falától a szemközti házsor faláig. Helyenként a földszinti ablakokig ért a hótakaró. Amilyen széles volt ez a tér-

ség, mindenütt félig élő, szótlan árnyékok mozogtak benne valami sovány élelmet cipelve vagy húzva szánkón maguk után. Járművön nemigen ment senki.

Imitt-amott még megmaradtak a házakon a régi cégtáblák. Az alájuk költöztetett és velük semmilyen tartalmi összefüggésben nem lévő szövetkezeti boltok, fogyasztási szövetkezetek be voltak zárva, ablakaik beszegezve vagy ráccsal elrekesztve, belül senki és semmi.

Nemcsak azért voltak bezárva, nemcsak azért álltak üresen, mert nem volt áru, hanem azért is, mert az élet minden szegmentumának a kereskedelmet is érintő átszervezése még csak igen nagy vonalakban folyt, és ezekhez a beszegezett boltocskákhoz mint jelentéktelen kistulajdonokhoz még nem jutott el.

II / Az orvos a Breszti utca végén, a Tveri Sorompó mellett találta meg azt a házat, ahová hívták.

Özönvíz előtt épült tégla kaszárnyaépület volt belső udvarral és fa függőfolyosókkal, amelyek három szintben futottak végig az udvar felőli falakon.

Előre megbeszélt lakógyűlés folyt a kerületi szovjet kiküldöttjének részvételével, de egyszerre csak egy körjáratot végző katonabizottság jelent meg a házban, hogy ellenőrizze a fegyverviselési engedélyeket, és elkobozza az engedély nélkül tartott fegyvereket. A körjárat parancsnoka megkérte a kiküldött nőt, hogy ne menjen el, a házkutatás nem tart soká, a lakók, ahogy túlestek rajta, fokozatosan visszatérnek, és hamarosan folytatni lehet a félbeszakadt gyűlést.

Már a vége felé járt az ellenőrzés, és épp az a lakás került sorra, ahová az orvost várták, mikor ő a ház kapujához ért. Az a katona, aki madzagon lógó puskával a folyosókra vezető lépcső alján őrködött, kereken megtiltotta Jurij Andrejevicsnek, hogy bemenjen, de az osztag parancsnoka beleavatkozott a vitájukba. Megparancsolta, hogy ne tartsák fel az orvost, és beleegyezett, hogy várnak a lakás átkutatásával, míg az orvos megvizsgálja a beteget.

A lakás gazdájának, egy udvarias fiatalembernek, aki fogadta az orvost, fénytelen-barna arca volt és sötét, mélabús szeme. Izgatott volt, sok okból: feldúlta a felesége betegsége, a fenyegető házkutatás és az a babonás tisztelet, amivel az orvostudomány és képviselői iránt viseltetett.

Igyekezett minél rövidebbre fogni a mondanivalóját, hogy fáradságot és időt takarítson meg az orvosnak, de épp a kapkodás miatt sikerült hosszúra és kuszára a mondókája.

A lakás a fényűzés és ízléstelenség keveréke volt, tele olyan holmival, amit sebtében vásároltak össze, hogy befektessék a gyorsan értéktelenedő pénzt. A hiányos garnitúrákból álló bútorzat zsúfolva készletekből való tárgyakkal, amelyekhez nem voltak meg a hozzájuk illő darabok.

A házigazda úgy vélte, hogy ijedtségből származó idegbetegsége van a feleségének. A tárgyhoz nem tartozó terjengős részletekkel előadta, hogy potom pénzért eladtak nekik egy régen nem járó, rossz antik zenélőórát. Csak mint az órásmesterség nevezetes művét vették meg, ritkaságként (a beteg asszony férje bevezette az orvost a szomszéd szobába, hogy megmutassa). Azt se tudták, meg lehet-e javítani. És egyszer csak az évek óta fel se húzott óra magától járni kezdett, járt, járt, kizengette csengettyűin bonyolult menüettjét, és megállt. A felesége megrémült, mesélte a fiatalember, a fejébe vette, hogy az ő utolsó óráját ütötte el az óra, és tessék, most fekszik, félrebeszél, nem eszik, nem iszik, őt se ismeri meg.

– Tehát úgy gondolja, hogy idegmegrázkódtatás? – kérdezte kétkedve Jurij Andrejevics. – Vezessen be a beteghez!

Bementek a szomszéd szobába – porceláncsillár, a széles dupla ágy két oldalán egy-egy mahagóni éjjeliszekrény. Az ágy szélén egy nagy fekete szemű kicsi nő feküdt állig felhúzott takaró alatt. Mikor meglátta a belépőket, kihúzta a takaró alól a karját, amelyről vállig visszacsúszott a hálóköntös bő ujja, és egy legyintéssel elhessentette őket. Nem ismerte meg a férjét, és mintha senki se lett volna a szobában, halkan belekezdett egy szomorú kis dalba, amely annyira meghatotta, hogy sírva fakadt, és gyermekmód hüppögve hazakéredz-

kedett. Bármerről közelítette meg az orvos, mindig hátat fordított, nem engedte megvizsgálni magát.

– Meg kellene vizsgálni – mondta Jurij Andrejevics. – De így is látom. Kiütéses tífusz, méghozzá elég súlyos. Nagyon kínlódik szegényke. Azt tanácsolnám, vigye kórházba. Most nem az a kényelem a legfontosabb, amit maga biztosít neki, hanem az állandó orvosi felügyelet, a betegség első heteiben feltétlenül szükség van rá. Tud valami szállítóeszközt szerezni, bérkocsit vagy ha nincs más, fuvarosszánt, amivel el lehetne vinni a beteget, természetesen alaposan bebugyolálva? Írok beutalót.

– Tudok. Igyekszem. De várjon! Csakugyan tífusz? Szörnyű!

– Sajnos.

– Félek, hogy elveszítem, ha elengedem magam mellől. Sehogy se tudná itthon kezelni, ha sűrűn látogatná, már amennyire teheti? Tetszése szerinti tiszteletdíjat ajánlok érte.

– Hiszen megmagyaráztam. Állandóan szem előtt kell lennie. Hallgasson ide! Adok egy jó tanácsot. Kerítsen a föld alól is egy bérkocsit, én meg írok hozzá kísérőlevelet. Legjobb, ha a házgondnokságukon csináljuk. Kell a ház pecsétje a beutalóra, meg még más formaságok is.

12 / Akik átestek a kihallgatáson és házkutatáson, meleg kendőkben és bundákban egymás után visszaszállingóztak a volt tojásraktár fűtetlen helyiségébe, ahol most a házgondnokság bizottsága székelt.

A szoba egyik végében hivatali íróasztal állt, meg néhány szék, amely azonban nem volt elegendő, hogy ennyi népet leültessenek. Ezért kiegészítésül lócaformán, hosszú, fenekükkel felfele fordított üres tojásosládákat raktak körbe egymás mellé. A helyiség túlsó végében a mennyezetig álltak feltornyozva az ilyen ládák. A sarokban halomba söpörve a fagyos fagyapot, amelyet csomókban ragasztott a falhoz a kicsurgott törött tojás. Neszezve nyüzsögtek közte a patká-

nyok, olykor kifutottak a meztelen kőpadlóra, majd megint elrejtőztek a fagyapot közt.

Mindahányszor egy hájas, hangos asszony visítva felugrott az egyik ládára. Kacérul feltartott ujjacskákkal felkapta a kabátja alját, aprókat toppantott magas szárú, divatos cipőjével, és erőltetett torokkal, rekedt, részeg hangon kiabált:

– Olka, Olka, hiszen itt patkányok futkosnak! Juj, elmenj innen, ronda dög! Jajjajjaj, érti a mocskos féreg! Megvadult. Jaj, jaj, ott mászik a ládán! Csak a szoknyám alá ne ugorjon! Jaj de félek, jaj de félek! Forduljatok el, urak! Bocsánat, elfelejtettem, hogy most nem urak vannak, hanem polgártársak.

A lármázó nőszemélyen hosszú, bő, nyitott asztrakánbunda volt. Alatta három halomban rengett a tokája, dús keble és selyemruhába csomagolt hasa, mint a rezgő gyümölcskocsonya. Látszott rajta, hogy valaha divathölgynek számított a harmadrendű kupecek és kereskedősegédek világában. Alig bírta kinyitni dagadt szemhéjú disznószemét. Időtlen időkkel ezelőtt egy vetélytársnője levitriolozta, de elvétette, és csak két-három cseppje marta ki a bal orcáját, meg a szája bal sarkában érte két helyen, de oly enyhén és alig észrevehetően, hogy szinte-szinte csábos volt.

– Ne ordíts, Hrapugina! Így nem lehet dolgozni – mondta az asztalnál ülő nő, a kerületi szovjet képviselője, akit a gyűlés elnöknek választott.

Régóta ismerték a régi lakók, és ő is jól ismerte őket. A gyűlés kezdete előtt nem hivatalosan, halkan beszélgetett Fatima nénivel, az öreg házmesternével, aki azelőtt a piszkos pincében húzódott meg férjével és gyermekeivel, de most átköltözött a lányával az első emeletre, két világos szobába.

– No, hát hogy vagy, Fatima? – kérdezte az elnöknő.

Fatima panaszkodott, hogy egyedül nem boldogul a nagy és népes házzal, segítségre meg nem számíthat, mert senki nem tartja meg a minden lakásra nézve kötelező udvar- és utcatakarítási rendeletet.

– Ne búsulj, Fatima, szétütünk mi köztük, légy nyugodt! Micsoda bizottság ez? Hát lehetséges ez? Bűnöző elemek buj-

kálnak, kétes erkölcsű személyek laknak bejelentés nélkül a házban. Ezeket kiebrudaljuk, és választunk másikat. Belőled házbizalmit csinálok, csak ne berzenkedj!

A házmesterné rimánkodott, hogy csak azt ne tegye, de az elnöknő ügyet se vetett rá. Körbepillantott a helyiségen, úgy látta, elegen összegyűltek, csendet kért, és rövid bevezetővel megnyitotta a gyűlést. Elítélte az előző házbizottság tétlenkedését, javasolta, hogy állítsanak jelölteket az új megválasztására, aztán más tárgyakra tért. Mikor azokkal is végzett, többek közt ezt mondta:

– No, elvtársak, tehát úgy áll a helyzet... Öntsünk tiszta vizet a pohárba! A maguk háza tágas, jó lesz vendégháznak. Feljönnek a küldöttek a tanácskozásokra, és nincs hol elhelyezni őket. Határozat született, hogy a kerületi szovjet rendelkezésére kell bocsátani a házat a vidékről érkezők számára, és Tyiverzinről kell elnevezni, aki ebben a házban lakott, mielőtt száműzték, de ezt mindenki tudja. Nincs ellenvetés? Akkor a ház kiürítéséről! Ezt nem sürgős végrehajtani, van rá egy évük. A dolgozókat elköltöztetjük, adunk nekik lakóteret, a nem dolgozókat figyelmeztetjük, hogy keressenek maguknak, tizenkét hónapot adunk rá.

– És ki az, aki nem dolgozik köztünk? Nálunk nincsenek nem dolgozók, mind dolgozók vagyunk – kiáltoztak mindenfelől, és valaki felcsattant: – Ez nagyhatalmi sovinizmus! Most minden nemzetiség egyenjogú. Tudom én, mire céloz maga!

– Ne mind egyszerre! Azt se tudom, kinek feleljek. Mi az, hogy nemzetiségek? Hogy jön ide a nemzetiség, Valdirkin polgártárs? Hrapugina például egyáltalán nem nemzetiség, mégis kilakoltatjuk.

– Azt próbáld meg! Azt még meglátjuk, hogy kilakoltatsz-e. Te lestrapált strózsák! Tíz hivatalod is van! – ordítozott mindenféle értelmetlenségeket Hrapugina, a vita hevében mindennek elmondva a küldöttet.

– Héj, te kígyó! Héj, te sátántojás! Nem szégyelled magad? – háborodott fel a házmesterné.

– Hadd csak, Fatima! Megvédem én magamat. Hagyd abba, Hrapugina! Te is mindjárt a fejére nősz az embernek, ha hagynak. Elhallgass, jót mondok, mert rögtön átadlak a megfelelő szerveknek, nem várom meg, míg rajtakapnak a pálinkafőzésen, meg hogy lebujt tartasz magadnál.

Tetőpontjára hágott a zsivaj. Nem hagyták szóhoz jutni egymást. Ekkor lépett be az orvos a raktárba. Megkérte az első embert, akivel az ajtóban találkozott, hogy mutasson neki egy házbizottsági tagot. Az ember tölcsért csinált a kezéből, és túlharsogva a zenebonát, szótagolva kiáltotta:

– Ga-li-ul-li-na! Gyere ide! Téged keresnek.

Az orvos nem hitt a fülének. Odament hozzá egy sovány, kicsit hajlott asszony, a házmesterné. Az orvos meglepődött, hogy mennyire hasonlít egymásra anya és fia. De egyelőre nem leplezte le magát.

– Egy nő itt a házban tífuszos lett (megmondta a nevét). Mindent meg kell tenni, hogy el ne terjedjen a ragály. Azonkívül kórházba kell vinni a beteget. Megírom neki a papírt, a házbizottságnak hitelesítenie kell. Hogy és hol lehetne ezt megcsinálni?

A házmesterné úgy értette, hogy a kérdés a beteg elszállítására vonatkozik, nem pedig a kísérőlevél kiállítására.

– A kerületi szovjet küld konflist Gyemina elvtársnőért. Gyemina elvtársnő jó lélek, ha szólok neki, odaadja a konflist. Ne búsulj, doktor elvtárs, elvisszük a betegedet!

– Jaj, nem úgy értettem! Csak egy kis zug kéne, ahol megírhatom a beutalót. De ha konflis is lenne... Ne haragudjon, maga nem Galiullin, Oszip Gimazetdinovics Galiullin főhadnagy édesanyja? Együtt szolgáltam vele a fronton.

A házmesterné egész testében megremegett, és elsápadt. Megragadta az orvos kezét:

– Gyerünk ki! Majd az udvaron beszélünk.

Alighogy átlépték a küszöböt, hadarni kezdett:

– Halkabban, isten mentse, meghallják. Ne tegyél tönkre! Juszupka rossz útra tévedt. Te is láthatod, mert kicsoda Juszupka? Inas volt műhelynek Juszupka. Juszup kell érteni,

hogy most jobban van az egyszerű nép, a vak is látja, minek ide beszéd. Nem tudom, te hogy gondolod, talán neked lehet, de Juszupkának bűn, megveregeti az Isten. Juszupka apa odaveszett katonának, megöltek, de hogy, se keze, se lába nem maradt, se emberi képe rajta.

Nem bírta folytatni, legyintett, és várta, hogy lecsillapodjon. Aztán mondta tovább:

– Gyerünk! Mindjárt megszerzek neked konflist. Tudom én, te ki vagy. Itthon volt Juszupka két nap, mondta. Te, azt mondja, ismersz Lara Gisarovát. Jó lány volt. Járt ide mihozzánk, emlékszek. De hogy most milyen lesz, ki ismeri magukfajtátokat? Hát lehet az, hogy urak urakra menjenek rája? De Juszupkának bűn. Menjünk, kérjük meg konflist! Gyemina elvtársnő ideadja. A Gyemina elvtársnő meg tudod, ki? Olja Gyemina, varrónő volt Lara Gisarova anyukánál. Hát ő az. Az is idevalósi. Ebbe a háznak. Gyerünk!

13 / Már egészen besötétedett. Körös-körül éjszaka. Csak a Gyemina zseblámpájának fényköre ugrált előttük vagy ötlépésnyire hóbuckáról hóbuckára, inkább megzavarva a haladókat, semmint mutatva nekik az utat. Körös-körül vaksötét, a ház is mögöttük maradt, ahol annyian ismerték Larát, ahol sokszor járt kislány korában, ahol Antyipov, az ő majdani férje nevelkedett kisfiú korában, mint mondják.

Gyemina tréfás-pártfogón megkérdezte az orvostól:

– Ugye, most már lámpa nélkül is hazatalál? Nem? Mert odaadom, doktor elvtárs. Igen. Én valaha rajongtam érte, bele voltam bolondulva, mikor kislányok voltunk. Varrószalonjuk volt, műhelyük. Náluk laktam mint tanulólány. Ebben az évben találkoztam vele. Erre utazott. Átutazóban volt Moszkvában. Mondom neki, hova mégy, te bolond? Maradj itt! Lakhatnánk együtt, munkát is találnál. Mit keresnél ott? Nem. Neki dolga van. Az esze vezette Paskához, nem a szíve, azóta olyan mániákus. Elutazott.

– Maga mit gondol róla?

– Vigyázzon! Csúszik. Hányszor mondtam, hogy ne önt-

sék ki a piszkos vizet a kapu elé – falra hányt borsó. Hogy mit gondolok róla? Hogyhogy mit gondolok? Hát mit gondolhatok? Nem érek én rá arra. Na, itt lakom. Elhallgattam előle, hogy a katona fivérét, úgy hírlik, agyonlőtték. De az anyját, az én régi asszonyomat talán sikerül kihúznom, kőzbenjárok érte. Na, én itt vagyok, viszontlátásra!

És elváltak. A Gyemina lámpácskájának a fénye belefúródott a keskeny kő lépcsőházba, és előrefutott, megvilágítva a mocskos feljárat maszatos falait, az orvost pedig körülfogta a sötétség. Jobbra volt a Diadal-Kertsor, balra volt a Sétakocsi-Kertsor. A fekete messzeségben, a fekete hóban nem is utcák voltak a szó köznapi értelmében, hanem messze nyúló kőépületsorok sűrű tajgájába – mintha az Urál vagy Szibéria áthatolhatatlan rengetegébe – nyilalló erdővágások.

Otthon világos volt, meleg volt.

– Hogyhogy ilyen későn? – kérdezte Antonyina Alekszandrovna, és meg se várva a választ, folytatta: – Távollétedben különös dolog történt. Furcsa és megmagyarázhatatlan. El is felejtettem mondani. Apa tegnap elrontotta az ébresztőórát, és egészen kétségbeesett. Az utolsó óra a háznál. Nekiállt megreparálni, piszmogott-matatott rajta, nem sikerült. A sarki órás három font kenyeret kért érte, csillagászati ár! Mit csináljunk? Apa egészen búnak eresztette a fejét. És egyszerre csak, képzeld, egy órával ezelőtt átható, fülsiketítő csengetés! Az ébresztőóra. Fogta magát, érted, és járni kezdett.

– A tífuszom óráját ütötte el – nevetett az orvos, és elmondta a családnak a beteg nő zenélőórájának történetét.

14 / De sokkal később kapta meg a tífuszt. A Zsivago családot már elviselhetetlen csapások érték. Nyomorogtak, a pusztulás szélére jutottak. Jurij Andrejevics felkereste azt a pártembert, akit megmentett, a rablótámadás áldozatát. Az meg is tette az orvosért, amit tehetett. Csakhogy kitört a polgárháború. Jurij Andrejevics pártfogója folyton ide-oda utazgatott. Azonkívül meggyőződésének megfelelően termé-

szetesnek tartotta az akkori idők nehézségeit, és titkolta, hogy ő maga is éhezik.

Próbált fordulni Jurij Andrejevics a Tveri Sorompónál lakó „krájzlerhoz" is. De annak az azóta eltelt hónapok alatt nyoma veszett, és felgyógyult feleségéről se tudott senki. Kicserélődtek a lakók a házban. Gyemina a fronton volt, Galiullinát, a házmegbízottat nem találta otthon Jurij Andrejevics.

Egyszer kapott utalványra fát hivatalos áron, csak el kellett hozni a Vindavai pályaudvarról. Kísérte végig a végtelen Mescsanszkaja utcán a kocsist meg a váratlan kincset vonszoló gebét. Egyszer csak azt vette észre, mintha a Mescsanszkaja utca már nem is volna igazán a Mescsanszkaja utca, és hogy ő tántorog, és nem viszi a lába. Ebből rájött, hogy cefetül áll a dolog, neki vége, ez a tífusz. Elvágódott, a kocsis szedte fel. Nem is emlékezett rá, hogy vitte haza, valahogy helyet szorítva neki a fa között.

15 / Megszakításokkal két hétig volt önkívületben. Azt látta lázálmában, hogy Tonya letesz két Kertsort az ő íróasztalára, balkézt a Sétakocsi-Kertsort, jobbkézt a Diadal-Kertsort, és közel tolja hozzájuk a forró, átható, narancsfényű asztali lámpát. Az utcákon világos lett. Most már lehet dolgozni. És ő ír.

Hévvel és rendkívül könnyen ír, azt írja, amit mindig is meg akart írni, és már régen meg is kellett volna, de sohase tudta, és most sikerül. Csak néha zavarja meg egy fiú, akinek keskeny kirgiz-szeme van és nyitott szarvasbundája, amilyet Szibériában vagy az Urálban viselnek.

Teljesen világos, hogy ez a fiú az ő halála szelleme, vagy mondjuk egyszerűbben, hogy a halála. De hogy lehet halál, ha segít neki verset írni, vajon lehet-e haszon a halálból, lehet-e segítségére az embernek a halál?

Nem a feltámadásról ír verset és nem a sírbatételről, hanem a kettő között eltelt napokról. Egy *Felkelés* című elbeszélő költeményt ír.

Mindig meg akarta írni, hogy a fekete, férges földvihar három álló nap göröngyeivel-tömbjeivel rontva rá, mint ostromolja, rohamozza a szeretet halhatatlan megtestesülését, ahogy a tengerözön hullámai csapnak le röptükben a partra, és temetik maguk alá. Hogy tombol, támad és vonul vissza három nap alatt a fekete földvihar.

És két rímelő sor kísértette:

Örül, ha hozzáérhet
és
Felébred, felébred

Örül, ha hozzáérhet a pokol, az összeomlás, a romlás, a halál, velük együtt azonban örül, ha hozzáérhet a tavasz is, Mária Magdolna is, az élet is. És fel kell ébredni. Fel kell ébredni, és fel kell kelni. Fel kell támadni.

16 / Lábadozni kezdett. Eleinte, boldog balgaságban, nem kereste a dolgok összefüggését, mindent lehetőnek tartott, semmire se emlékezett, semmin se csodálkozott. A felesége vajas fehér kenyérrel etette, cukros teával itatta, kávét is adott neki. Ő elfelejtette, hogy ez most lehetetlen, és örült a finom ételnek, akár a költészetnek és a mesének, mint ami szabályszerűen megilleti a gyógyulót. De ahogy gondolkodni tudott, azonnal megkérdezte a feleségét:

– Honnan van ez neked?

– Hát Granya adja.

– Milyen Granya?

– Granya Zsivago.

– Ki az a Granya Zsivago?

– Ki, hát Jevgraf, az omszki öcséd. A mostohaöcséd. Mikor eszméletlenül feküdtél, folyton idejárt hozzánk.

– Szarvasbundában?

– Igen, igen. Szóval mégiscsak áttört néha az öntudatlanságodon? Valami lépcsőházban beléd botlott, tudom, elmesélte. Ő tudta, hogy te ki vagy, be akart mutatkozni, de te szörnyen ráijesztettél. Rajong érted, számon tart. Miket elő nem teremt a föld alól is! Rizst, mazsolát, cukrot. Hazauta-

zott. Bennünket is hív. Olyan különös, talányos. Szerintem lehet valami kis gáláns viszonya a hatóságokkal. Azt mondja, egy-két évre el kellene menni a nagyvárosokból, „megülni földközelben". Beszélgettünk a Krüger-birtokról is. Nagyon ajánlja. Hogy konyhakertet lehessen telepíteni, hogy ott legyünk az erdő közelében. Nem szabad olyan engedelmesen elpusztulni, mint a birka.

Zsivago még abban az évben, áprilisban, családostul elutazott a messzi Urálba, a volt varikinói birtokra, Jurjatyin városának környékére.

Hetedik rész / Úton

I / Megérkeztek március utolsó napjai, az év első meleg napjai, a tavasz álhírnökei, mert utánuk minden esztendőben erős lehűlés következett.

A Gromeko-házban sietős útikészületek folytak. A lakók előtt, akik most többen voltak a zsúfolásig megtelt házban, mint veréb az utcán, úgy tettek, mintha a húsvéti nagytakarítást végeznék.

Jurij Andrejevics ellenezte az utazást. Nem állt útjába a készülődésnek, mert megvalósíthatatlan szeszélynek tartotta a dolgot, és remélte, hogy a döntő pillanatban úgyis meghiúsul. De az haladt előre, és közeledett a beteljesüléshez. Eljött az ideje, hogy komolyan beszéljenek róla.

A családi tanácson Jurij Andrejevics ismét elmondta kétségeit feleségének és apósának.

– Szóval ti úgy gondoljátok, hogy nincs igazam, vagyis elmegyünk? – fejezte be ellenvetéseit.

A felesége vette át a szót:

– Te azt mondod, kihúzunk egy-két évet, addigra rendeződnek az új földviszonyok, kérhetünk egy darab földet Moszkva környékén, termesztünk konyhakerti növényeket. De hogy közben miből éljünk, arra nincs tanácsod. Pedig az volna a legérdekesebb, épp azt szeretnénk hallani.

– Lázálom – támogatta a lányát Alekszandr Alekszandrovics.

– Jó, megadom magam – egyezett bele Jurij Andrejevics. – Engem csak a teljes bizonytalanság tart vissza. Behunyt szemmel ugrunk az ismeretlenbe, halvány fogalmunk sincs arról a helyről. A három közül, akik Varikinóban laktak, kettő, mama és nagymama nem él, a harmadik, Krüger nagyapa, ha él egyáltalán, túsz, rács mögött van. A háború utolsó évében machinált valamit az erdőkkel meg a gyárral, látszateladással átruházta egy személyre vagy bankra, vagy formálisan ráíratta valakire. Mit tudunk mi ezekről az ügyletekről?

Kié most az a föld, nem hogy ki tulajdona, mert bánja az ördög, hanem hogy ki a felelős érte? Miféle intézmény? Irtják-e az erdőt? Működnek-e az üzemek? Utoljára pedig, hogy ki ott az úr, és ki lesz, mire odaérünk?

Nektek Mikulicin a mentsváratok, egyre az ő nevét hajtogatjátok. De ki mondta nektek, hogy él az öreg intéző, és még mindig Varikinóban van? És őróla is mit tudunk azon kívül, hogy nagyapa nehezen tudta kimondani a nevét, azért is jegyeztük meg? De hát minek vitatkozunk? Ti elhatároztátok, hogy elutaztok. Csatlakozom hozzátok. Meg kell tudni, hogy csinálják ezt manapság. De most mindjárt.

2 / Jurij Andrejevics elment tudakozódni a Jaroszlavli pályaudvarra.

Özönlött az elutazók áradata a várótermeken végighúzódó korlátos pallókon, a kőpadlón pedig szürke köpenyes emberek feküdtek, forgolódtak, köhögtek és köpködtek, és ha szóltak egymáshoz, mindig természetellenesen hangosan, mert nem számítottak rá, hogy akkora erővel verik vissza a hangot a visszhangos boltívek.

Többségük kiütéses tífuszból lábadozó beteg volt. Minthogy a kórházak túl voltak zsúfolva, már a krízist követő napon kitették őket. Jurij Andrejevics mint orvos maga is találkozott ezzel a kényszerrel, de azt nem gondolta, hogy ennyien vannak ezek a szerencsétlenek, és a pályaudvar a menedékük.

– Szerezzen kiküldetési papírt – mondta neki egy fehér kötényes hordár. Mindennap érdeklődni kell. Most ritka a vonat, szerencse dolga. És persze... (a hordár összedörzsölte három ujját) ...egy kis liszt vagy valami. Aki nem keni meg őket, nem utazik. Ez meg (és úgy tett, mint aki iszik) aztán a legnagyobb kincs.

3 / Ez idő tájt Alekszandr Alekszandrovicsot néhányszor elhívták a Legfelső Népgazdasági Tanácsba egy-egy konzultációra, Jurij Andrejevicset pedig a kormány egyik súlyosan

megbetegedett tagjához. Mindketten abban a formában kapták a honoráriumot, ami a legkedvezőbb volt az akkori időkben: az akkor létesített első zárt áruelosztóba szóló utalványokkal.

A Simon-kolostor mellett volt az elosztó, a helyőrségi raktárakban. Az orvos és apósa átvágtak két átjáróudvaron, a templomudvaron meg a kaszárnyaudvaron, és beléptek a küszöbtelen, egyenletesen ereszkedő mély pince kő bolthajtásai alá. A kiöblösödő pince végét keresztben álló hosszú pult rekesztette el, amögött méricskélte és adta ki az élelmiszert – mikor épp nem szaladt ki áruért egy pillanatra a raktárba – a nyugodt mozgású raktáros, nagy ceruzavonással húzva ki jegyzékéből mindahányszor a kiadott árut.

Kevesen voltak a jogosultak.

– Kérem, amibe tegyem – szólt a raktáros a professzorhoz és az orvoshoz, futó pillantást vetve az utalványaikra. Kikerekedett szemmel nézték, hogy az átnyújtott női kispárnahuzatokat – merengőnek hívták az ilyen kispárnát – és nagyobb huzatokat mint tömik tele liszttel, darával, makarónival, cukorral, szalonnával, szappannal és gyufával, és hogy mindegyiknek adnak még valamit papírba göngyölve, ami aztán otthon kaukázusi sajtnak bizonyult.

Após és veje igyekezett minél hamarabb két vállra vethető zsákba kötni rengeteg kicsi batyujukat, nehogy szöszmötölésükkel alkalmatlankodni találjanak a kábítóan nagylelkű raktárosnak

Mámorosan kapaszkodtak ki a pincéből a levegőre, de nem a has örömeitől, hanem attól a tudattól, hogy nemhiába élnek a földön, nem lopják a napot, és otthon majd learatják az ifjú háziasszony dicséretét és elismerését.

4 / Míg a férfiak a hivatalokban bolyongtak, és kijárták az utazáshoz szükséges papírokat meg a hátrahagyott szobákra jogosító iratokat, Tonya a csomagolni való holmit válogatta.

Gondterhelten járkált a három szobában, mely most a ház-

ból hivatalosan is a Gromeko családé volt, és szakadatlanul latolgatott a tenyerén minden apróságot, mielőtt a csomagba szánt halomba tette volna.

Az értékeknek csak jelentéktelen része került a személyi poggyászokba, a többit csereeszköznek szánták, szükségük lesz rá az úton vagy ha megérkeznek.

A nyitott szellőztetőablakon behúzódó tavaszi levegő a frissen megtört francia kenyér szagát idézte. Az udvaron kakasok kukorékoltak, játszó gyerekek kiabáltak. Minél többet szellőztették a szobát, annál élesebb lett a naftalinszag, amely a ládákból előszedett téli kacatból áradt.

Az útra készülők egy egész elméletet dolgoztak ki már korábban arra nézve, hogy mit kell elvinni, és mit nem, és szempontjaik itt maradó ismerőseik körében is elterjedtek.

Ezek a rövid, ellentmondást nem tűrő parancsokba rendeződő szabályok olyan világosan rajzolódtak ki az Antonyina Alekszandrovna fejében, hogy úgy tetszett neki, mintha az udvarról is azt hallaná a verébcsiripelésbe, a játszó gyereknép zsivajába vegyülve, mintha az utcáról is azt diktálná neki egy titkos hang.

„Ruhaanyagot, ruhaanyagot – hajtogatták ezek a meggondolások –, legjobb lenne csak ruháravalókat, méterben, de az úton átvizsgálják a holmit, veszélyes. Okosabb nagyjából összefércelt darabokban. Általában anyagot, rőfösárut, lehet ruhaneműt is, különösen felsőruhát, nem nagyon viselteset. Minél kevesebb limlomot, semmi nehezet. Mivel sokszor kell mindent ide-oda hurcolni, kosárról, bőröndről szó se lehet. Azt a keveset, azt a százszor átnézett holmit akkora batyukba kell kötni, hogy asszony, gyerek is elbírja. Célszerű sót és dohányt vinni, ezt tanítja a gyakorlat, noha meglehetősen kockázatos. A pénzt Kerenszkij-bankóban. A legfogósabb kérdés: az okmányok. És így tovább, és így tovább."

5 / Az elutazás előestéjén hóvihar kerekedett. A szél felhajigálta az égbe a pörgő hópelyhek szürke felhőit, de fehér förgetegként visszatértek a földre, berepültek a sötét utcába, fehér leplet borítottak rá.

Minden el volt már rendezve a házban. A szobák meg az itt maradó holmik felügyeletét egy idős házaspárra bízták, Jegorovna moszkvai rokonaira, Antonyina Alekszandrovna az elmúlt télen ismerkedett meg velük, az ő közvetítésükkel cserélte fára, krumplira az ócska ruhát, rongyokat, felesleges bútort.

Markélra nem lehetett hagyatkozni. A rendőrségen, amit politikai klubjának választott, azt éppen nem panaszolta, hogy Gromekóék, a volt háziurak, a vérét innák, de visszamenőleg azzal vádolta őket, hogy az eltelt években egyre a tudatlanság éjszakájában tartották őt, szándékosan titkolva előtte, hogy a világ a majomtól származik.

Antonyina Alekszandrovna még egyszer utoljára végigvezette a szobákon a házaspárt, Jegorovna rokonait – a férfi régen kereskedelmi alkalmazott volt –, megmutogatta, melyik kulcs melyik zárba való, mit hova tett, kinyitogatta és becsukogatta velük a szekrényajtókat, kihuzigálta és betolta a fiókokat, mindenre megtanította őket, mindent megmagyarázott.

Az asztalokat és székeket már a falhoz tolták, az útibatyukat félretették az útból, minden ablakról levették a függönyt. A hóvihar – akadálytalanabbul, mint a bekeretezett téli meghittségben – a lecsupaszodott ablakokon át benézett a letarolt szobákba. Mindenkinek eszébe jutott róla valami. Jurij Andrejevicsnek a gyerekkora és az édesanyja halála, Antonyina Alekszandrovnának és Alekszandr Alekszandrovicsnak Anna Ivanovna halála és temetése. Egyre úgy érezték, hogy ez az utolsó éjszakájuk ebben a házban, többet nem látják. Ebben ugyan tévedtek, de tévedésükben, amelyet nem osztottak meg egymással, hogy ne keserítse egyik a másikát, végiggondolták életüket, amelyet itt töltöttek ez alatt a fedél alatt, és feltörő könnyeikkel küszködtek.

Ez nem befolyásolta benne Antonyina Alekszandrovnát, hogy mások előtt meg ne tartsa a társasági jó modor szabályait. Szüntelenül csevegett azzal az asszonnyal, akinek az őrizetére bízott mindent. Antonyina Alekszandrovna túlbecsülte a szívességét. Nagy bocsánatkérések közepette minduntalan átment a másik szobába, és áthozott valamit ajándékba a nőnek, hol egy kendőt, hol egy blúzt, egy darab kartont vagy sifont, nehogy rút hálátlansággal fizessen jóságáért. És mindegyik anyag sötét-fehér kockás vagy fehér pettyes volt, ahogy fehérfoltos-téglakockás volt a sötét, havas utca is, amint ezen a búcsúestén benézett a függönytelen, pucér ablakokon.

6 / Kora hajnalban mentek ki a pályaudvarra. A ház lakói még nem szoktak felkelni ilyenkor. A házban lakó Zevorotkina, aki derűre-borúra szervezte a közös programokat, ha kellett, ha nem, körbejárta az alvó lakókat, megdöngette az ajtókat, és kiabált:

– Figyelem, polgártársak! Jöjjenek búcsúzkodni! Frissebben, frissebben! A volt Garumekóék elmennek.

Kiözönlöttek a lakók búcsúzkodni a hátsó lépcső feljáratához meg előterébe (a főbejárat már egy álló éve be volt szegezve), amfiteátrumot alkotva belepték a lépcsőfokokat, mintha csoportképet akarnának csináltatni.

A lakók ásítoztak, meggörbültek, hogy le ne csússzon róluk a vállukra vetett vékony kabát, amely alatt kucorogtak, és dideregve váltogatták a lábukat, mert siettükben csak úgy mezítlábra rántották fel a nagy, lötyögős halinacsizmákat.

Markel ezekben a szesztelen időkben is kimódolta, hogy holtrészegre igya magát valami folyékony gyilokkal, rázuhant a korlátra, s félő volt, hogy kidönti. Ajánlkozott, hogy kiviszi a poggyászt az állomásra, és megsértődött, hogy elhárították a segítségét. Alig lehetett megszabadulni tőle.

Még sötét volt az udvaron. A mozdulatlan levegőben még sűrűbben dőlt a hó, mint előző este. Nagy, bolyhos pelyhek

hullottak lustán, a föld közelében még elidőztek egy kicsit, mintha tűnődnének, hogy lefeküdjenek-e rá vagy se.

Mikor a Szivcev Vrazsek utcából kiértek az Arbatra, már kivilágosodott egy kicsit. A hóesés elfüggönyözte az utcát földig csüngő fehér függönyével, amelynek hintázó rojtos alja beleakadt a gyalogosok lábába, úgyhogy nem érzékelték a mozgást, úgy tetszett nekik, hogy egy helyben topognak.

Egy lélek se járt az utcán. A Szivcev Vrazsek utcai vándorok senkivel se találkoztak. Hamarosan utolérte őket egy üres konflis, amely olyan fehér volt, mintha palacsintatésztába hempergették volna, a hótól megőszült lovával, és az akkori időkben szokásos csillagászati, de egy fityinget se érő összegért felülltette őket a kocsis csomagostul, kivéve Jurij Andrejevicset, mert őt kérésére csak úgy könnyedén, csomag nélkül, gyalog bocsátották útnak az állomásra.

7 / Antonyina Alekszandrovna meg az édesapja beállt már a deszkakorlátok közé szorított irdatlan sorba. Most nem a peronról lehetett beszállni, hanem jó másfél versztára onnan, messze kinn a vágányok közt, a kijárati szemafornál, mert a peronra vezető utak takarítására nem volt munkaerő, a pályaudvar területének felét jég és szemét borította, ez volt az a határ, ameddig a mozdonyok bejöttek.

Nyusa meg Szasenyka nem vegyült bele a tömegbe anyával meg nagyapával. Kedvükre sétálgattak a bejárati ajtó hatalmas függönye árnyékában, csak időnként néztek be az előcsarnokból, hogy vajon még nem kell-e csatlakozni a felnőttekhez. Erős petróleumszaguk volt, mert bokájukat, csuklójukat, nyakukat vastagon bekenték petróleummal a ruhatetű ellen.

Antonyina Alekszandrovna, meglátva sietve érkező férjét, integetett neki, de nem várta meg, míg odaér, messziről kiabálta, hogy melyik pénztárnál kezelik az utazási engedélyeket. Az orvos mindjárt oda is ment.

– Mutasd, milyen pecsétet kaptál? – kérdezte a felesége,

mikor visszajött. Az orvos odanyújtotta a korláton keresztül az összehajtott papírköteget.

– Ez a betű a delegátusit jelenti – mondta Antonyina Alekszandrovna hátsó szomszédja, a válla felett rátekintve az igazolvány pecsétjére. Elülső szomszédja, betűrágó-törvénytudó fajta, amelyik mindig mindenre a világon tudja a szabályt, részletesebben is megmagyarázta:

– Ezzel a pecséttel felszállhatnak bármelyik osztályra, vagyis utasszállító kocsiba, ha lesz olyan a szerelvényben.

Az egész sor tüzetesen megtárgyalta az esetet. Itt is, ott is megszólaltak:

– Na, csak keresd a személykocsit! Találsz is olyat, hogy még! Örülj, ha a tehervonat ütközőjére felférsz!

– Ne hallgassanak rájuk, kiküldetési. Figyeljenek ide, mit mondok! Megszüntették az egynemű vonatokat, csak vegyesvonat van, az aztán katonavonat is, börtönvonat is, barmot is visz, embert is visz. Mondani lehet mindenfélét, míg el nem kopik a nyelvünk, de ahelyett, hogy bolondítanák, meg kell magyarázni neki, amit nem tud, hogy megértse.

– Nahát most megmagyaráztad. Jó, hogy ilyen nagy eszed van. Az még csak félsiker, hogy delegátusi utazási igazolványuk van. Nézz rájuk, aztán beszélj! Hát lehet ilyen feltűnő személyiségnek delegátusival utazni? A delegátusiban csupa hasonszőrűek vannak. A matróznak olyan a szeme, mint a csókának, ráadásul ott a forgópisztoly a derékszíján. Mindjárt látja, hogy tehetős osztály, pláne doktor, úriember. Kapja a pisztolyt, puff, lelövi, mint a kutyát.

Nem tudni, hová fajul az orvossal és családjával való együttérzés, ha nem történik valami.

A tömegből már régen nézegettek kifelé a vastag tükörüveggel beüvegezett nagy pályaudvari ablakokon. A peron hosszú, távolba futó védőtetői a lehetőség határáig tágították a vágányokra hulló hó látképét. Ilyen messziről úgy látszott, hogy szinte nem is mozognak a hópelyhek, állnak a levegőben, lassan süllyednek bele, mint vízbe a szétázott kenyérmorzsák, amivel a halakat etetik.

Már jó ideje emberek haladtak a látvány mélysége felé, csoportosan meg egyesével. Míg kevesen voltak, a remegő hóháló mögött elmosódó alakokat vasutasoknak nézték, akik hivatalból mászkálnak a talpfákon. De most özönleni kezdtek. A távolban, ahová tartottak, mozdonyfüst röppent az égnek.

– Nyissátok ki az ajtót, csirkefogók! – ordítottak fel a sorban állók. Meglódult a tömeg, és az ajtókhoz rontott. A hátulsók nyomták az elülsőket.

– Nézz oda, mi megy itt! Itt elkerítettek bennünket, ott meg kerülő úton besétálnak, sorállás nélkül! Beülnek szépen a vagonokba, egy csepp hely se marad, mi meg álljunk itt, mint a birkák! Nyissátok ki, csibészek, mert betörjük! Hé, fiúk, rajta, mindent bele!

– Eltalálták a hülyék, hogy kit kell irigyelni – szólalt meg a mindentudó jogtudós. – Ezek munkaszolgálatra mozgósított petrográdiak. Először Vologdába irányították őket, az északi frontra, most meg a keleti frontra hajtják. Nem a magúk jószántából mennek. Fegyveres kerettel. Lövészárkot ásni.

8 / Már három napja utaztak, de nem jutottak messzire Moszkvától. Téli volt az úti tájkép: a sínek, a mezők, az erdők, a falusi tetők, minden csupa hó.

A Zsivago családnak szerencséje volt, a felső-elülső priccssor bal sarkába kerültek, a kocsifal és tető találkozásában homályló hosszúkás kis ablakhoz, és el is fértek ott egész házuk népével, nem kellett szétszóródniuk.

Antonyina Alekszandrovna életében először utazott tehervagonban. Moszkvában, a beszálláskor Jurij Andrejevics feltette a nőket a vagonpadlóra, amelynek a szélén nehéz, elhúzható vagonajtó gördült. Később hozzászoktak, és már maguk másztak fel a fűthető vagonba.

Antonyina Alekszandrovnának eleinte úgy tetszett, hogy afféle kerekes ólak ezek a vagonok. Hogy az első lökésrerázkódásra szétesnek ezek a rossz ketrecek. De már harma-

dik napja hajigálták őket előre-hátra, döntötték oldalt a kanyarok és a változó sebesség, harmadik napja dübögött alattuk a keréktengely, mint a felhúzható játék dob verője, mégis rendben folyt az utazás, Antonyina Alekszandrovna félelmei nem váltak valóra.

A huszonhárom kocsiból álló hosszú szerelvény (Zsivagóék a tizennegyedikben ültek) csak egy részével tudott odaállni a rövid peronos kis állomásokhoz, az elejével, a farkával vagy a közepével.

Az első kocsikon katonák voltak, a középsőkön a polgári utasok utaztak, a hátulsókon a munkaszolgálatosok.

Az utasoknak ez az utóbbi válfaja mintegy ötszáz főből állt, különböző korú és a legkülönbözőbb társadalmi helyzetű és foglalkozású emberekből.

Tarka látványt nyújtott az a nyolc kocsi, amelyet ez a társaság foglalt el. A jól öltözött gazdagokon, pétervári tőzsdéseken és ügyvédeken kívül látni lehetett luxusbérkocsisokat, padlófényező munkásokat, fürdősöket, tatár őszereseket, a felbomló sárga házakból szökött bolondokat, kiskereskedőket és szerzeteseket is: azokat is hozzácsapták a kizsákmányoló osztályhoz.

Az előbbiek a vörösen izzó vaskályhák körül ültek ingujjban, rövidre fűrészelt, felállított tuskókon, és egymás szavába vágva meséltek, és hangosan hahotáztak. Ezeknek az embereknek voltak összeköttetéseik. Nem csüggedtek. Legroszszabb esetben majd később, útközben pénzen megváltják magukat.

Az utóbbiak csizmában és kigombolt kaftánban vagy nadrágjukra hulló orosz ingben, öv nélkül és mezítláb, szakállasan vagy szakálltalanul, a fülledt vagonok széthúzott ajtajában álltak a kocsi oldalába vagy a nyíláson keresztbe vetett deszkába kapaszkodva, és mogorván nézték az út menti helységeket meg a lakóikat, nem beszélgettek. Nekik nem volt megfelelő ismeretségük. Nekik nem volt miben reménykedniük.

Nem fértek el mindannyian a nekik rendelt marhavagonokban. Egy részüket beültették a szerelvény középső részébe, a szabad közönség közé. Jutott belőlük a tizennegyedik vagonba is.

9 / Ha a vonat állomáshoz közeledett, a felül fekvő Antonyina Alekszandrovna általában kissé felemelkedett, s kényelmetlen helyzetben, mivel ott volt felette a mennyezet, és nem tudott kiegyenesedni, lelógatta a fejét a priccsről, és a résre nyitott ajtón át megállapította, hogy a messzeségből kinövő helység csak úgy ránéztiből érdekesnek látszik-e a cserekereskedelem szempontjából, érdemes-e miatta lekászálódni a priccsről és kiszállni.

Most is így történt. A vonat lassuló irama kizökkentette szendergéséből. A sok váltó, amelyen szaporodó zökkenésekkel átugrándozott a vagon, jelentős állomást, hosszú álldogálást ígért.

Antonyina Alekszandrovna meggörnyedve felült, megdörzsölte a szemét, megigazította a haját, beledugta a kezét egy ruhás zsákba, és addig kotorászott benne, míg ki nem húzott az aljáról egy kakassal, falusi legénykékkel, ívjármokkal, kerekekkel telehímzett törülközőt.

Közben felébredt az orvos is, elsőnek ugrott le a függőpriccsről, és lesegítette a feleségét.

A nyitott vagonajtó mellett, az őrházak és lámpaoszlopok nyomában már ott úsztak az összefüggő hórétegek súlyát viselő fák, amelyek úgy nyújtották kiegyenesített ágaikon a havat a vonat elébe, mintha kenyérrel-sóval fogadnák, és a még gyorsan haladó vonatról elsőnek a matrózok ugráltak le a szűz hóba, és futva, mindenkit megelőzve igyekeztek az állomásépület szeglete mögé, mert általában ott, az oldalsó fal védelmében rejtőzködött a fekete élelemkereskedelem.

Fekete tengerész-egyenruhájuk, tányérsapkájuk két lobogó szalagja, tölcsér alakban lefelé bővülő nadrágjuk fokozta mozgásuk erejét és lendületét, utat kellett nyitni nekik, mint

a nekiiramodó síelőknek vagy a teljes erejükből száguldó korcsolyázóknak.

Az állomás oldalában, egymás háta mögé bújva és izgatottan, mintha jövendőmondásra várnának, libasorban felsorakoztak a környékbeli parasztasszonyok uborkával, túróval, főtt marhahússal meg rozslisztből készült túrós béléssel, amely a hidegben is illatos és meleg maradt, mert tűzött lábasmelegítővel letakarva hozták idáig. A menyecskék és hajadonok a bekecsbe gyűrt kendőben pipacspirosra gyúltak némelyik matróztréfától, s közben úgy féltek a matrózoktól, mint a tűztől, mert többnyire belőlük alakultak a spekuláció és a tiltott szabadkereskedelem ellen küzdő különböző osztagok.

Hamar feloldódott a parasztasszonyok zavara. Megállt a vonat. Odaért a többi utas is. Összevegyült a közönség. Felbuzgott a kereskedelem.

Antonyina Alekszandrovna körbejárta az áruló asszonyokat, a vállára csapva a törülközőt, mintha félreeső helyre igyekezne, hogy megmosdjon hóval. Már megszólították néhányszor a sorból: – Hé, hé, városi asszonyság, mire mondod a kendőt?

De Antonyina Alekszandrovna meg se állt, ment tovább a férjével.

Állt a sor végén egy asszony skarlátvörös mintás fekete kendőben. Meglátta a hímzett törülközőt. Kihívó szeme felparázslott. Jobbra-balra pillantott, megbizonyosodott felőle, hogy semerről se fenyegeti veszély, gyorsan odalépett egészen szorosan Antonyina Alekszandrovna mellé, felhajtotta a pokrócdarabot az árujáról, és szenvedélyesen, suttogva hadarta:

– Ehen e! Nem láttál még ilyet, ugyina? Nem kívántad meg? Csak ne sokat gondolkozz, elviszik! Add ide a kendőt a feliér!

Antonyina Alekszandrovna nem értette az utolsó szót. Azt hitte, a feléért akarja az asszony a törülközőt, pedig ő még semmit se mondott. Megkérdezte, mit mondott.

A parasztasszony egy fél nyúlra gondolt, egy fülétől a far-

káig kettéhasított és megsütött nyúl egyik felére, ami a kezében volt. Megismételte:

– Mondom, add ide a kendőt a feliér. Mit nézel? Nem kutya, ne félj! Vadász az én uram. Nyúl ez, nyúl.

Létrejött a csere. Ki-ki úgy érezte, hogy ő nagy haszonra tett szert, ellenben a másiknak kára van. Antonyina Alekszandrovna szégyellte magát, hogy ilyen rútul rászedte a szegény parasztasszonyt. Az igen elégedett volt az üzlettel, és sietett minél hamarabb elhagyni a bűn színhelyét, szólt a szomszédasszonyának, aki maga is eladta a portékáját, s indultak haza a hóba taposott, távolba futó ösvényen.

A tömegben közben riadalom támadt. Egy öregasszony rikácsolt valahol:

– Hova mégy, szép gavallér? Hát a pénz? Mikor adtad ide, te szégyentelen? Hé, te nagybélű! Ordít utána az ember, az megcsak megy, hátra se néz. Állj meg, állj meg hát, elvtárs úr! Segítség! Rabló! Kiraboltak! Ott, ott, ott megy, fogjátok meg!

– Mék az?

– Ott, az a pucér pofájú, amék csak megy és röhög.

– Améknek lyukas a könyöke?

– Az, az. Jaj, bátyuska, kiraboltak!

– Améknek ki van fódozva a ruhája ujja?

– Az, az. Jaj, bátyuska, kiraboltak!

– Mi történt?

– Kért egy asszonytól bélest meg tejet, teletömte a bendőjét, és huss! Az meg sír, emészti magát.

– Nem addig van az! Meg kell fogni.

– Na, hát csak fogd meg! Csupa szíj meggolyó. Majd megfog az téged!

10 / Utaztak a tizennegyedik vagonban is néhányan, akiket a munkaszolgálatba vittek. Voronyuk őrizte őket. Három volt köztük figyelemre méltó, más-más okból: Prohor Haritonovics Prituljev, a kasszás, ahogy a vagonban hívták, egy petrográdi kincstári italmérés volt pénztárosa; a tizenhat

éves Vaszja Brikin, egy vaskereskedés inasa és Kosztojed-Amurszkij, szövetkezeti munkapárti és öreg forradalmár, aki minden fegyenctelepet megjárt a régi időkben, s most az új időkben új sort nyitott.

Mind idegenek voltak egymásnak ezek az összeverbuvált emberek, innen-onnan szedegették össze őket, és csak az úton ismerkedtek meg lassanként. Ezekből a vonatbeli beszélgetésekből derült ki, hogy Prituljev, a pénztáros, meg Vaszja Brikin, a kereskedőtanonc, földiek, mind a ketten Vjatka környékére valók, sőt szülőhelyüket kis időeltéréssel egymás után fogja érinteni a vonat.

Prituljev, Malmizs városának polgára, alacsony, kefehajú, ragyás, rendkívül csúnya férfi volt. A hóna alatt feketére izzadt magas nyakú szürke zubbony úgy feszült rajta, mint kövér női felsőtesten a keresztbe toldott pruszlik. Hallgatott, mint a bálvány, óraszám tűnődött, vérig kivakargatva szeplős karján a szemölcsöket, úgyhogy már gennyedésnek is indultak.

Egy évvel azelőtt, ősszel, egyszer ment a Nyevszkij sugárúton, és a Lityejnij sor sarkán razziába került. Kérték az iratait. Kiderült, hogy negyedik kategóriájú élelmiszerjegye van: azt a munkakerülő elemeknek találták ki, és soha semmit se adtak rá. Ennek az ismertetőjelnek az alapján megfogták, és sok más, hasonló okból letartóztatott járókelővel együtt egy kaszárnyába kísérték. Az így összeállított csapatot, amelyet ugyanazzal a módszerrel verbuváltak, mint azt, amelyik korábban lövészárkot ásott az arhangelszki fronton, először Vologdába irányították, de az útról visszarendelték őket, és Moszkván át a keleti frontra küldték.

Prituljevnek felesége volt Lugában, mert ott dolgozott a háború előtti esztendőkben, mielőtt Pétervárra került volna. Az asszony kerülő úton értesült a férje balsorsáról, és rohant Vologdába, hogy kiszabadítsa a munkaszolgálatból. De a csapat útja meg az ő nyomozása nem ért össze. Hiába fáradozott. Minden összegubancolódott.

Péterváron egy Pelageja Nyilovna Tyagunova nevű nővel

élt együtt Prituljev. Épp abban a pillanatban tartóztatták fel a Nyevszkij sugárút kereszteződésében, mikor elbúcsúzott a sarkon a nőtől, az ellenkező irányba indulva, minthogy arra volt dolga, és a Lityejnij soron hullámzó gyalogosok közt messziről még látta a hátát, majd az is eltűnt.

A délceg termetű, telt polgárnőnek szép keze volt és vastag hajfonata, amelyet mély sóhajjal hol az egyik, hol a másik vállán vetett át. Most a maga jószántából Prituljevvel tartott, ő is ott volt a szerelvényen.

Nem tudni, mit találtak a nők ebben a Prituljev bálványban, de ragadtak rá. Tyagunován kívül, néhány kocsival közelebb a mozdonyhoz, egy ilyen fűthető vagonban, utazott egy másik nőismerőse is Prituljevnek, nem tudta senki, hogy került a vonatra, egy Ogrizkova nevű sovány, hirtelenszőke hajadon, egy „malacorrú paszulykaró", ahogy – meg egyéb sértő neveken – nevezgette őt Tyagunova, mikor szitkozódó kedvében volt.

A vetélytársnők megfojtották volna egymást egy kanál vízben, és óvakodtak tőle, hogy egymás szeme elé kerüljenek. Ogrizkova soha be nem ment abba a vagonba. Talány volt, hogy mégis hol találkozott imádata tárgyával, mit eszelt ki. Talán beérte annyival, hogy az orcáját láthatta, mikor fát és szenet raktak be a vonatba az összes utas közreműködésével.

II / Vaszja története más volt. Az apja elesett a háborúban. Anyja Pétervárra küldte a faluból Vasszját a nagybátyjához, tanulni.

A nagybácsit, akinek vaskereskedése volt az Aprakszin-udvarban, behívták a télen a tanácsba valami felvilágosításokért. Eltévesztette az ajtót, az idézésben szereplő szoba helyett máshova nyitott be, a szomszédosba. Az véletlenül épp a munkaszolgálat verbuválóbizottságának szobája volt. Nagyon sokan voltak benn. Ezen az osztályon hivatalos idézésre jelentek meg az emberek, és mikor már elegen voltak, jöttek a vöröskatonák, körülfogták őket, bevitték éjszakára a Szemjonovszkojei ezred kaszárnyáiba, reggel pedig a pályaudvarra, és bevagonírozták a vologdai vonatba.

Igen sok embert vittek el, így elterjedt a híre a városban. Másnap sok családtag sietett ki a pályaudvarra, hogy elbúcsúzzon a rokonoktól. Köztük Vaszja is a nagynénjével.

Az állomáson a nagybácsi rimánkodni kezdett az őrnek, hogy csak egy percre eressze ki a rácson a feleségéhez. Az volt az az őr, aki most a tizennegyedik vagonban ülő csoportra vigyázott: Voronyuk. Megbízható kezes nélkül Voronyuk nem volt hajlandó elengedni a nagybácsit. A nagybácsi meg a nagynéni azt ajánlották, hogy unokaöccsük marad ott őrizet alatt kezesül. Voronyuk ráállt. Vaszját bevitték a rács mögé. A nagybácsi meg a nagynéni sohase jött vissza.

Mikor kisült a hamisság, Vaszja sírva fakadt: eszébe se jutott, hogy rászedhetik. Térden csúszott Voronyuk előtt, csókolgatta a kezét, könyörgött, hogy engedje el, de hiába. Kérlelhetetlen volt az őr, nem mintha olyan kegyetlen természetű lett volna. Nyugtalan idők jártak, szigorúak voltak a rendeletek. A keret az életével felelt a rábízottak létszámáért, amelyet névsorolvasással állapítottak meg. Így aztán Vaszja bekerült a munkaszolgálatos seregbe.

Kosztojed-Amurszkijt, a szövetkezeti munkapárt tagját a cári kormány idejében meg a mostani kormány idejében is tisztelték a börtönőrök, mindig bizalmas viszonyban volt velük, úgyhogy többször is felhívta a keretparancsnok figyelmét a Vaszja tarthatatlan helyzetére. Az el is ismerte, hogy ez csakugyan égbekiáltó igazságtalanság, csakhogy az előírások nem engedik meg, hogy útközben hozzányúljanak ehhez a zűrzavaros históriához, de reméli, hogy ő majd a helyszínen kibogozhatja.

Vaszja szép kisfiú volt, szabályos arcú, amilyennek a régi cári testőröket meg Isten angyalait festik. Bámulatosan tiszta és romlatlan. Az volt a kedvenc szórakozása, hogy leült a padlóra a felnőttek lábához, és térdét átfogva, fejét hátrahajtva hallgatta, hogy mit beszélnek vagy mesélnek. Ilyenkor mozgó arcizmairól, amelyekkel visszafogta kitörni igyekvő könnyeit, vagy már-már kipukkadó nevetésével küzdött, le lehetett olvasni az elmondottak tartalmát. Úgy látszott a beszélgetés tárgya a fogékony kisfiú arcán, mint a tükörben.

12 / Kosztojed, a munkapárti, odafenn ült Zsivagóéknál vendégségben, és sziszegő hangokat hallatva szívogatta a nyúllapockát, amivel megvendégelték. Félt a huzattól és a meghűléstől.

– Jön a hideg valahonnan. Vajon honnan? – kérdezgette, és folyton máshová ült, védett helyet keresve. Végül csak sikerült úgy elhelyezkednie, hogy ne legyen huzatban, megjegyezte, hogy – Most jó –, végzett a lapockával, lenyalta az ujjait, bele is törölte a zsebkendőjébe, megköszönte a vendéglátást, és kijelentette:

– Az ablakból jön a hideg magukra. Be kell deszkázni. De térjünk vissza vitánk tárgyához! Nincs igaza, doktor! Finom dolog a nyúlsült. De legalábbis merészség arra következtetni belőle, hogy a falu jól él, roppant kockázatos logikai ugrás.

– Ugyan kérem! – vitatkozott vele Jurij Andrejevics. – Nézze csak meg ezeket az állomásokat! A fákat nem vágták ki. A kerítések épek. És a piacok! Az asszonyok! Gondolja meg, milyen jó érzés! Hogy élet van valahol. Van, aki örül. Nem mindenki jajgat. Ez mindent igazol.

– Jó volna, ha úgy volna. Csak nincs úgy. Honnan veszi ezt? Menjen el csak százversztányira a vasúttól! Mindenfelé szakadatlan parasztfelkelések. Azt kérdi, ki ellen? A fehérek ellen és a vörösök ellen, attól függ, kié a hatalom. Maga azt mondja erre, ahá, a paraszt ellensége mindenféle rendnek, maga se tudja, mit akar. Bocsánat, még ne üljön diadalt! Jobban tudja az, mint maga, csak éppen egyáltalán nem azt akarja, amit maga meg én. Mikor a forradalom felébresztette a parasztot, úgy vélte, megvalósul évszázados álma, a külön álló élete, a keze munkáján nyugvó anarchikus tanyasi életvitele, nem nyűgözi többé külső függőség, kötelezettség. És a megbuktatott régi államiság harapófogójából az új, forradalmi szuperállam még szorosabb hámjába került. És most kapkod ide-oda a falu, és sehol se lel nyugalomra. És maga még azt mondja, hogy jól él a parasztság! Nem tud maga semmit, uram, és ahogy nézem, nem is akar tudni semmit.

– Hát persze hogy nem. Színtiszta igazság. Jaj, hát mit

akar? Minek nekem mindent tudni, mindenért emészteni magam? Az idők engem nem vesznek figyelembe, és mindent rám tukmálnak, amit akarnak. Engedje meg, hogy én is semmibe vegyem a tényeket! Azt mondja, a szavaim nem vágnak egybe a valósággal. De van-e ma valóság Oroszországban? Szerintem úgy ráijesztettek, hogy elbújt. Szeretném hinni, hogy a falu nyert, és virágzik. Ha ez is tévedés, akkor én mihez fogjak? Mi éltet akkor engem, kire hallgassak? Pedig nekem élnem kell, családos ember vagyok.

Jurij Andrejevics legyintett, és ráhagyta Alekszandr Alekszandrovicsra, hogy folytassa a vitát Kosztojeddal, maga pedig kihúzódott a priccs szélére, és lelógatva a fejét, azt nézte, hogy odalenn mi történik.

Nagy beszélgetés folyt Prituljev, Voronyuk, Tyagunova és Vaszja között. Prituljev az ismerős helységek közeledtére felidézte, hogy hová hogyan lehet eljutni, melyik állomásig kell utazni, hol kell leszállni, és hogyan kell továbbmenni, gyalog-e vagy szekéren, és valahányszor ismerős települést, falut említett, Vaszja felugrott, és égő könnyekkel a szemében elragadtatottan ismételgette a nevüket, tündérmese volt neki a nevük elsorolása.

– Szárazgázlónál szokott leszállni? – kérdezte vissza lelkendezve. – Hát hogyne! A mi kitérőnk! A mi állomásunk! És azután talán Bujszkoje felé?

– Azután a bujszkojei dűlőn.

– Hát azt mondom én is, Bujszkoje. Bujszkoje, a falu. Hát hogyne tudnám! Az már a mi kanyarunk. Onnantól mihozzánk csak mindig jobbra, jobbra. Veretyennyikibe. Magukhoz meg balra, ugye, Haritonics bácsi, elfele a folyótól? A Pelga folyót tudja? Hát persze! A mi folyónk. Mihozzánk mindig csak a parton. És ennek a folyónak a partján, a Pelga partján, kicsit feljebb, ott van Veretyennyiki, a mi falunk. Mindjárt a partfalon. Na-a-gyon meredek a part. Minálunk azt mondják, szakadék. Ha fent áll az ember, irtóztató lenézni, olyan meredek. Csak le ne essen valahogy! Bizony isten.

Követ fejtenek. Malomkövet. És abban a Veretyennyikiben van édesanyám. És a két kishúgom. Aljonka húgom. És Ariska húgom. Az én édesanyám olyan, mint maga, Palasa néni, Pelageja Nyilovna, olyan fiatal, fehér. Voronyuk bácsi! Voronyuk bácsi! Az Úrjézusra kérem... Voronyuk bácsi!

– Na mi az? Mit nyavalyogsz örökké, hogy Voronyuk bácsi, Voronyuk bácsi? Azt hiszed, nem tudom, hogy nem néni vagyok? Mit akarsz, mi köll neked? Hogy engedjelek szabadon? Mit gondolsz? Te kereket oldsz, nekem meg jó éjszakát, falhoz állítanak.

Pelageja Tyagunova szórakozottan bámult a semmibe, el valahová, és hallgatott. Simogatta a Vaszja fejét, tűnődve babrálta szőke haját. Néha bólintással, pillantással és mosollyal olyan értelmű jeleket adott a kisfiúnak, hogy ne butáskodjon, ne beszéljen mindenki előtt ilyesmiről Voronyukkal. Várd ki, azt mondja, majd rendbe jön minden, légy nyugodt!

13 / Mikor keleti irányban elhagyták a középorosz övezetet, záporozni kezdtek a meglepetések. Zavargó helységeken, fegyveres bandák birodalmán, nemrég elfojtott felkelések színhelyein mentek keresztül.

Egyre többször álltak meg nyílt pályán, vették körül a vonatot záróosztagok, kutatták át a poggyászt, nézték meg az iratokat.

Egy éjjel elakadt valahol a vonat. Nem nyitottak be a kocsikba, nem keltettek fel senkit. Jurij Andrejevics felneszelt, hogy nem történt-e valami baj, és leugrott a kocsiról.

Sötét éjszaka volt. Látható ok nélkül, nyílt pályán állt a vonat az állomásközök ritkás fenyőligeteinek megszokott környezetében. Jurij Andrejevics néhány szomszédja már hamarabb leszállt, és a vagon előtt topogva közölték vele, hogy tudomásuk szerint semmi se történt, azt mondják, a mozdonyvezető maga állította meg a vonatot azzal az ürüggyel, hogy veszélyes ez a szakasz, és míg sínautón nem jelentik, hogy kijavították a pályát, ő nem viszi tovább a szerelvényt. Elindultak hozzá egypáran, hogy az utasok nevében jobb be-

látásra bírják, ha kell, hát pénzzel. Úgy hírlik, a matrózok is beleavatkoztak a dologba. Azok majd meggyőzik.

Míg ezt előadták Jurij Andrejevicsnek, elöl a pályán, a mozdony mellett, úgy ragyogták be a tükörsima havat a kéményből és a hamuládából fel-feltörő izzó lobbanások, mintha lobogó máglya fénye hullott volna rá. Hirtelen egy ilyen tűznyelv élesen megvilágította a hómező egy darabját, a mozdonyt és néhány fekete alakot, amelyek a mozdony kezelőjárdáján futottak.

Legelöl, úgy tetszett, a mozdonyvezető suhant el. A hídlás végére érve felugrott, átrepült az ütközőkorlát felett, és eltűnt. Ugyanezeket a mozdulatokat tették a matrózok is, akik kergették. Ők is végigfutottak a rácsig, ugrottak, megvillantak a levegőben, és eltűntek, mintha a föld nyelte volna el őket.

Jurij Andrejevics a látottak vonzásában még néhány kíváncsi utassal együtt előresietett a mozdonyhoz.

A következő látvány tárult elébük a vonat előtt, az üres vágányok közt: a pályatest mellett a szűz hóból kiállt a mozdonyvezetőnek az a fele, amelyik nem süllyedt el. Mint a hajtók a vadállatot, úgy állták körül a matrózok, maguk is derékig esve a hóba.

A mozdonyvezető ordítozott:

– Köszönöm, viharmadarak! Ezt is megértem! Pisztollyal támadtok a testvéretekre, a munkásra. Hogy miért mondtam, hogy nem megy tovább a szerelvény. Utas polgártársak, ti is megmondhatjátok, micsoda vidék ez! Mindenféle népség lődörög erre, kicsavarozzák az anyacsavarokat. Szom az anyátokat öreganyástul, mit akartok, hát nekem köll ez? Én mindent megteszek, nem magamért, hanem értetek, hogy jaj, csak nehogy valami bajotok legyen. És ez a hála érte. Na, ide lőj, aknarakó század! Utas polgártársak, ti legyetek a tanúk rá, hogy itt vagyok, nem bújok el!

A töltésen álló csődület különböző hangokat hallatott. Volt, aki megdöbbenten felkiáltott:

– Mit beszélsz?... Térj észhez... Hát csak nem... Ki engedi meg nekik? Csak úgy mondják... Ijesztgetnek...

Mások hangosan tüzelték:

– Úgy is van, Gavrilka! Ne hagyd magad, gőzkazán!

Az egyik matróz, aki elsőnek szabadult ki a hóból, és kiderült róla, hogy vörös óriás, és akkora feje van, hogy az arca egész laposnak látszik, nyugodtan a tömeghez fordult, és halk basszus hangján, ukránosan, mint Voronyuk, mondott néhány szót, de igen nevetséges volt, hogy olyan tökéletes nyugalommal mondta ebben a nem mindennapi éjszakai helyzetben:

– Bcsánat, mi ez a csődület? Mineg dideregneh itt a zélben? Menjeneg be a vahonba a hidegről!

Mikor a szétszéledő tömeg lassan visszatért a vagonokba, a vörös matróz odament a mozdonyvezetőhöz, aki még nem tért egészen magához, és így szólt:

– Elég a hisztiből, gépész polgártárzs! Mássz ki a gödörből! Aztán gyerüng!

14 / Másnap a lassan haladó, minduntalan fékező vonat – tartani lehetett tőle, hogy kisiklik a vékony hótakaróval befújt és takarítatlan sínen – megállt egy üres telken, amelyből elköltözött az élet, és csak nagy nehezen lehetett ráismerni a tűzvész pusztította állomás maradványaira. Az épület kormos homlokzatán el lehetett olvasni a feliratot: Nyizsnyij Kelmesz.

Nemcsak az állomásépület viselte a tűz nyomait. Az állomás mögött kihalt, behavazott település látszott, szemmel láthatólag az is osztozott az állomás szomorú sorsában.

A szélső ház el volt szenesedve, a szomszéd ház sarkán néhány gerenda ki volt ütve és a végével befelé fordítva, az utcán mindenfelé szándarabok, kidőlt kerítések, vastörmelék, törött szerszámok. Kormos-piszkos hó feketéllett a kiégett, kopasz foltokon, rajta dermedt piszkosvíz-patakokba fagyott üszökdarabok: a tűz és tűzoltás nyomai.

Azért nem volt teljesen néptelen a falu és az állomás. Itt-ott akadt egy-egy eleven lélek.

– Az egész falu kiégett? – kérdezte részvevően a vonat parancsnoka a peronra ugorva a romok közül kibukkanó állomásfőnöktől.

– Jó napot kívánok. Isten hozta magukat. Égni égtünk, de rosszabb is volt, mint a tűz.

– Nem értem.

– Jobb is azt nem firtatni.

– Csak nem Sztrelnyikov?

– Az, az.

– De hát mit vétettek?

– Mi semmit. Csak belekerültünk a szórásba. A szomszédok. Egyúttal nekünk is megadták. Látja azt a falut amarra? Azok a bűnösök. Nyizsnyij Kelmesz, uszty-nyemdai járás. Miattuk van az egész.

– Mit csináltak?

– Majd' mind a hét főbűnt elkövették. Szétkergették a szegényparaszt-bizottságot, ez egy; fittyet hánytak annak a rendeletnek, hogy be kell szolgáltatni a lovakat a Vörös Hadseregnek, ne felejtse el, mind tatár, lótartó nép, ez kettő; nem engedelmeskedtek a mozgósítási parancsnak, ez már három.

– Hát igen. Így már értem. Aztán adott nekik a tüzérség, mi?

– Hát.

– Páncélvonatról?

– Arról hát.

– Szomorú. Igen sajnálom. Egyébként, nem érjük mi ezt fel ésszel.

– Meg már el is múlt. De az újságnak se igen fog örülni. Elálldogálnak itt nálunk egy-két napig.

– Ne tréfáljon! Nem akármit viszek: csapatkiegészítést a frontnak. Megszoktam, hogy nem kell ácsorognom.

– Dehogy tréfálok. Hótorlaszok vannak, láthatja. Egy álló hétig dühöngött a hóvihar az egész pályaszakaszon. Befúj-

ta. Nincs, aki kiássa. A fél falu szétszaladt. A többit nekiállítottam, de nem boldogulnak.

– Ó, hogy a fene enné meg! Végem van, végem! Most mit csináljak?

– Hát majd csak eltakarítjuk, és elmennek.

– Nagyok a torlaszok?

– Nem mondhatni, hogy nagyon nagyok. Sávokban. Ferdén esett, rézsút a pályatestre. A középső szakasz a legnehezebb rész. Három kilométer hosszú mélyedés. Abba csakugyan belegebedünk. Dugig van hóval. Tovább aztán már jobb, ott az őserdő, megvédte. Az a nyitott rész a horpadásig, az se olyan veszedelmes. Ott a szél széthordta egy kicsit.

– Jaj, hogy az ördög vinné el magukat! Micsoda pokoli helyzet! Kihozom az egész vonatot, majd ők segítenek.

– Magam is úgy gondoltam.

– Csak a matrózokat meg a vöröskatonákat hagyja békén! Tele munkaszolgálatossal az egész szerelvény. A civil utasokkal együtt valami hétszáz ember.

– Több az elégnél. Mihelyt meghozzák a lapátokat, nekiállunk. Kevés a lapát. A környékbeli falvakból küldenek. Összeszedjük valahogy.

– Csak a baj meg a baj! Mit gondol, megbírunk vele?

– Már hogyne bírnánk. Sok kéz sokat tesz, ahogy mondják. Vasút! Ütőér! Már megbocsásson!

15 / Három nap, három éjjel takarították a havat. Az egész Zsivago család buzgón részt vett benne, Nyusát is beleértve. Ez volt utazásuk legjobb időszaka.

Valahogy zárkózott volt ez a hely, olyan, mintha még elhallgatna valamit. A Puskin-felfogású Pugacsov-história lehelete, az Akszakov leírásainak ázsiai szelleme járta.

Titokzatosságát tetézte a rombolás és a gyér maradék lakosság bizalmatlan hallgatása, mert azok már meg voltak félemlítve, kerülték a vonat utasait, és egymással se érintkeztek, félve á feljelentéstől.

Az utazóközönséget nem vegyesen vitték ki dolgozni, ha nem fajtánként. Őrséggel vették körül a munkaterületet.

Több helyen egyszerre tisztították a pályaszakaszt, különböző pontokon működő brigádokban. A letakarított részek között végtől végig akkora érintetlen hóhegyek maradtak, hogy teljesen elrekesztették egymástól a szomszédos csoportokat. Ezeket csak az utolsó pillanatban távolították el, a szükséges szakasz megtisztításának befejezéseképp.

Napfényes, fagyos idő volt. Kint lehettek a levegőn, csak aludni tértek vissza a vagonba. Nem fáradtak el, rövid váltásokban dolgoztak, mert kevés volt a lapát és sok a munkáskéz. Minthogy nem csigázta el őket a munka, csak örömet szerzett nekik.

Zsivagóék nyitott, festői helyre jártak lapátolni. Itt először lankásan lejtett kelet felé a táj, majd hullámokban emelkedett a látóhatárig.

Volt a hegyen egy mindenfelől szabadon álló, magányos ház. Kert vette körül, nyaranta bizonyára lombos-bozótos, de most nem védték meg az épületet a zúzmaracsipkés ritkás ágak.

A hólepel mindent kiegyengetett és lekerekített. De a hegyoldal legnagyobb egyenetlenségeiből ítélve, amelyeket ferde tömegével nem tudott egészen elfedni, tavasszal valószínűleg patak fut lefelé a kanyargós vízmosásban, bele a viadukt vízelvezető csövébe, a vasúti töltés alá, hanem most úgy elrejtette a nagy hó, mint a gyereket a puha takaróhalom, ha a fejére húzza.

Lakott-e valaki a házban, vagy lakatlanul romladozott a járási vagy megyei földbizottság kezelésében? Hová lettek régi lakói, és mi lett belőlük? Külföldre menekültek? Megölték őket a parasztok? Vagy megérdemelt jó hírük révén elhelyezkedtek valahol a megyében mint képzett szakemberek? Megkegyelmezett-e nekik Sztrelnyikov, ha itt maradtak az utolsó pillanatig, vagy a kulákokkal együtt leszámolt velük?

A ház felkeltette az ember kíváncsiságát odafentről, és szomorúan, makacsul hallgatott. De akkoriban nem tettek fel

kérdéseket, és nem feleltek rájuk. A fehér, sík tükör pedig olyan fehéren izzott a napon, hogy meg lehetett vakulni tőle. Milyen szabályos darabokra metszette a lapát a felszínét! Micsoda száraz gyémántszikrázással hullott szét a vágások nyomán! Milyen élénken felidézte a távoli gyerekkor napjait, mikor a kis Jura paszománnyal körülvarrt, hátulkötős, világos sapkában és irhabundácskában, amelynek horgoskapcsai erősen bele voltak varrva a fekete báránybőrbe a göndörödő gyűrűcskék közé, ugyanilyen vakító hóból gúlákat és kockákat, tejszínhabos tortákat, várakat és barlangvárosokat fabrikált. De jó is volt élni akkor, csupa ínycsiklandó finomság, csupa szemkápráztató gyönyörűség volt körös-körül a világ!

De már az is, hogy három napig kint élhettek a levegőn, az is a jóllakottság érzésével töltötte el őket. Nem is alaptalanul. Esténként szitált lisztből való frissen sült, meleg kenyérrel vendégelték meg a munkálkodókat, nem tudni, honnan hozták, miféle kiutalásra. Fényes, oldalt itt-ott kihasadozott, finom durcás kenyér volt, vastag, remekül átsütött alsó héjában belesült kicsi széndarabok.

16 / Úgy megszerették a romos állomást, mint hófödte hegyek turistái a rövid pihenőt nyújtó menedékházat. Megmaradt emlékezetükben a fekvése, külleme, némely csorbájának jellegzetessége.

Este tértek vissza az állomásra, mikor már ment le a nap. Hű volt a múlthoz, továbbra is a régi helyén nyugodott le, az öreg nyírfa mögött, amely az ügyeletes távírász szobájának ablaka alatt nőtt.

Azon a helyen leomlott a külső fal, és beleroskadt a szobába. Csak a helyiség hátsó sarkát nem öntötte el az omladék, azt, amelyik szemben volt az épen maradt ablakkal. Ott minden megmaradt: a kávészín tapéta, a mintás cserépkályha, rajta a láncos rézfedéllel takart szelelőlyuk, a fekete keretbe foglalt leltár a falon.

Mikor a nap a földig ereszkedett, mintha bele a szerencsét-

lenségbe, odanyújtózott a kályhacsempékhez, barna lángra gyújtotta a tapétát, és a falra akasztotta a nyírágak árnyékát, mintha női sálat akasztana oda.

Az épület másik részében volt egy beszegezett ajtó, az irodáé, azon pedig a következő felirat – feltehetőleg a februári forradalom első napjaiban vagy nem sokkal előtte írták ki:

„Kéretik, hogy orvosság és kötszer dolgában a beteg urak ideiglenesen ne nyugtalankodjanak. Tiszteletben tartandó okokból lepecsételem az ajtót, amit haladéktalanul az ezmegez nevű uszty-nyemdai főfelcser szíves tudomására hozok."

Mikor az utolsó hóbuckát is elhányták a megtisztított szakaszok közül, teljes hosszában megnyílt a vonal, és látható lett a sima, egyenes sínpár, amely úgy röppent a messzeségbe, mint a nyíl. Két oldalán a félrelapátolt hó két fehér hegye húzódott, amelyeket végtől végig fekete fenyvesek fala szegélyezett.

Ameddig a szem ellátott, lapátos emberek egy-egy csoportja állt a pálya különböző pontjain. Most látták először egymást teljes létszámban, és meglepődtek, hogy milyen sokan vannak.

17 / Híre járt, hogy pár óra múlva elindul a vonat, habár késő van, és mindjárt sötét lesz. Indulás előtt Jurij Andrejevics és Antonyina Alekszandrovna kimentek, hogy még utoljára elgyönyörködjenek a megtisztított pályában. Már senki se volt a pályatesten. Az orvos meg a felesége álldogált egy kicsit, belebámultak a messzeségbe, váltottak pár szót, és indultak vissza a vagonjukhoz.

Visszafelé útjukban két veszekedő, fel-felcsattanó, durva, torokreszelő női hangot hallottak. Mindjárt megismerték Ogrizkova és Tyagunova hangját. A két nő is ugyanabban az irányban haladt, amerre az orvos a feleségével, a vonat eleje felől a vége felé, csak ők az ellenkező oldalán, az állomás felőlin, Jurij Andrejevics és Antonyina Alekszandrovna meg az erdő felé esőn, mögötte. A két pár között a vagonok fala:

eltakarták őket egymás elől. Szinte sohase értek egy vonalba, a nők hol megelőzték kissé az orvost és Antonyina Alekszandrovnát, hol jócskán elmaradtak tőlük.

Nagyon izgatottak voltak mind a ketten. Minduntalan cserbenhagyta őket az erejük. Valószínűleg ahogy mentek, bele-belesüppedtek a hóba, kiment alóluk a lábuk, legalábbis a hangjukból ítélve, amely az egyenetlen járástól hol kiáltásba szökkent, hol suttogásba süllyedt. Hihetőleg Tyagunova kergette Ogrizkovát, és mikor utolérte, meglehet, hogy az öklét is bevetette. Válogatott gorombaságokat szórt vetélytársnőjére, ami a páva-úrhölgy dallamos ajkáról százszor szemérmetlenebbül és durvábban hangzott, mint a zeneietlen férfiszitkozódás.

– Te rongyos, te mocskos kurva! – kiabált Tyagunova. – Lépten-nyomon belébotlik az ember, söpri a szoknyájával a padlót, meregeti a szemét! Nem elég neked ez az én fajankóm, mi, te tüzelő szuka, ráéheztél a gyerekhusikára, riszálod a farodat neki, kiskorút kell neki megrontani!

– Te tán Vaszenykára is jogot formálsz, vagy mi?

– Majd adok én neked jogot, te nagy pofájú, te kórság! Kiontom a béled, ne vigyél a bűnbe, hallod-e!

– Na, csak ne hadonássz! Vidd innen a kezedet, te megveszekedett fúria! Mit akarsz te éntőlem?

– Azt akarom, hogy dögölj meg, te tetűfészek, te rühös macska, te szemérmetlen riherongy!

– Ó, énrólam beszélni se érdemes! Hát persze, kutya is vagyok, meg macska is, világos. Na, neked is megvan a magad címe-neve. Te csatorna okádta, fal mellékén elgyűrűzött, patkány felcsinálta, sündisznót kölykedző szemét!... Segítség, segítség, jó emberek! Jaj, megöl engem ez a gyilkos dög! Jaj, mentsétek meg az ártatlant, védjétek meg az árvát...

– Gyerünk gyorsan! Nem bírom már hallgatni, olyan undorító – siettette a férjét Antonyina Alekszandrovna. – Nem lesz ennek jó vége.

18 / Egyszerre minden megváltozott, a táj, az időjárás. Eltűnt a síkság, halmok, dombok közé futott az út, hegyes vidékre. Megszűnt az északi szél, amely az utóbbi időben majd megfojtotta őket. Dél meleget lehelt, mint a kályha.

Itt lépcsőzetesen nőttek az erdők a hegyoldalon. Mikor a pálya felkapaszkodott egyre-egyre, a vonatnak nagy lendülettel kellett nekigyürkőznie, a közepe tájától meg csöndesebben ereszkednie a meredékes lejtőn. Sóhajtozva mászott be a sűrűbe, kínnal vánszorgott végig rajta, mintha öreg erdész volna, és gyalog vezetné a jobbra-balra nézegető, mindent észrevevő utassereget.

De egyelőre nem volt mit nézni. Álom és békesség volt az erdő mélyén, ahogy télen szokott. Csak némelyik bokor és fa szabadította ki olykor nagy surrogással az alsó ágait a rétegekben rárakódott hó alól, mintha nyakörvet venne le róluk, vagy gallért gombolna ki rajtuk.

Jurij Andrejevicset aluszékonyság nyűgözte. Egész idő alatt fenn heverészett a helyén, aludt, felébredt, tűnődött, fülelt. De egyelőre nem volt mit hallgatni.

19 / Míg Jurij Andrejevics jól kialudta magát, a tavasz átmelegítette, olvasztotta azt a roppant hótömeget, amely elutazásuk napján esett Moszkvában és aztán egész úton, s három napig ásták-hányták Uszty-Nyemdában, s ezer meg ezer versztákat borított be elképzelhetetlenül nagy és vastag lapjaival.

Eleinte belülről olvadozott a hó, leplezetten és titokban. Mikor az óriás munka fele megvolt, nem lehetett tovább leplezni. Napvilágra jött a csoda. A megroskadó hólepel alól kifutott a víz, és hangjára talált. Felrezzentek az áthatolhatatlan sűrűségek. Minden felébredt bennük.

Volt hol vadulnia a víznek. A meredélyek széléről a mélybe vetette magát, tavakba terült, szerteszét folyt. Hamarosan tele lett a sűrű a zúgásával, a szagával, a párájával. Erdőszerte kígyóként kúsztak szét az erek, belesüllyedtek-merültek a mozgásukat feszélyező hóba, a sík helyeken sziszegve futot-

tak, s permetté omoltak a mélybe zuhanva. Már nem fogadott be több nedvességet a föld. Szédítő magasból, majdnem a fellegekből itták, gyökereik által, az évszázados fenyők, lábuknál csomókba gyűlt, száradozott a fehéresbarna tajték, mint sörhab a sörisszák száján.

Fejébe szállt a tavasz az égnek, és az ég megszédült, megzavarosodott mámorában, és felhőbe takarózott. Az erdő felett alacsony, filces felhők úsztak, lecsüngő szélükön át-átcsaptak és hirtelen lezúdultak a földszagú, verítékszagú meleg záporok, és lemosták a földről az átlyuggatott fekete jégvért utolsó darabjait.

Jurij Andrejevics felébredt, odanyúlángózott a négyszögletes kicsi ablaknyíláshoz, amelyből kivették a keretet, felkönyökölt, és hallgatta, ami odakinn történt.

20 / Ahogy közeledtek Gornozavodszk tájához, egyre népesebb lett a vidék, rövidebbek az állomásközök, sűrűbbek a megállók. Az utasok is gyakrabban változtak. A legtöbben a kis feltételes megállókban szálltak le és fel. Akik nem messzire utaztak, nem rendezkedtek be hosszú időre, nem dőltek le aludni, hanem a vagon közepén, az ajtónál csináltak maguknak valami rossz kis helyet éjszakára, helyi dolgokról beszélgettek halkan, amiket csak ők értettek, és leszálltak a legközelebbi elágazásnál vagy kis állomáson.

Az utóbbi három napban egymást váltó helybéliek elejtett szavaiból Jurij Andrejevics azt a következtetést vonta le, hogy északon a fehérek vannak túlsúlyban, és elfoglalták vagy most készülnek bevenni Jurjatyint. Azon kívül, hogy a fehérek haderejét errefelé Jurij Andrejevics jó ismerőse, Galiullin vezényli, hacsak meg nem csalta a füle, vagy nem meljuzejevi betegtársának egy névrokonáról van szó.

Jurij Andrejevics egy szót se szólt családjának ezekről a beszédekről, hogy míg ki nem derül, hogy igazak a mendemondák, feleslegesen fel ne izgassa őket.

21 / Jurij Andrejevics kora éjszaka felébredt valami körvonaltalan boldogságérzésre, amely olyan erős volt, hogy felriasztotta. Egy éjszakai állomáson állt a vonat. A világos éjszaka üveg-félhomálya fogta körül az állomást. Ezt a világos sötétséget áthatotta valami, ami finom volt és nagyszabású. A hely tágasságának és nyitottságának tanúbizonysága. Azt sugallta, hogy a kitérőállomás széles látóhatárú magaslaton van.

Nesztelenül lépkedő, csendesen beszélgető árnyak suhantak a peronon, a vagon mellett. Ez is meghatotta Jurij Andrejevicset. Az óvatos lépteket és hangokat a késői óra tiszteletben tartásának, a vonatban alvók iránt való tapintatnak vette, ahogy ez a régi időkben lehetett, a háború előtt.

Tévedett az orvos. Ricsajoztak és dübögtek a csizmával a peronon, mint mindenütt. Hanem volt egy vízesés a környéken. Friss szabadságleheletével az tágította ki a világos éjszaka határait. Az adta hozzá a boldogságérzést az orvos álmához. Állandó, soha meg nem szakadó vízomlásának zúgása eluralkodott a kitérőállomás valamennyi hangján, csalóka álcsend látszatába fojtva őket.

Még mielőtt rájöhetett volna az orvos, az ottani hihetetlenül éles levegő elnyomta, és megint mély álomba merült.

A kocsiban odalenn ketten beszélgettek. Az egyik azt kérdezte a másiktól:

– Na, lecsendesítettétek a tieiteket? Letörtétek a szarvukat, mi?

– A szatócsokét?

– Igen-igen, a gabonakrájzlerokét.

– Le, le. Olyanok lettek, mint a kezes bárány. Némelyikből a példa kedvéért kiszorítottuk a lelket, a többi aztán megjuhászodott. Beszedtük a hadisarcot.

– Mennyit szedtetek össze a járásban?

– Negyvenezret.

– Nem igaz!

– Minek hazudnék?

– A mindenit, negyvenezer!

– Negyvenezer pud.

– No, az ördög szánkázzon a hátatokon, ügyes fickók vagytok! Ügyes fickók!

– Negyvenezer pud finomliszt.

– Gondolj bele, milyen nagyszerű! Elsőrendű helyek! Ez itt a gabonakereskedelem sűrűje. Most majd itt megy felfelé a Rinyva partján Jurjatyinba, itt falu falut ér, kikötők vannak, gabonagyűjtő helyek. A Sersztobitov testvérek, Perekatcsikov és fiai, nagykereskedő nagykereskedő hátán!

– Csendesebben ordíts! Mindenkit felébresztesz.

– Jó, jó.

Aki most beszélt, ásított. A másik megkérdezte:

– Ledőljünk, aludjunk egyet? Mintha indulnánk is.

Hátulról villámsebesen növekvő fülsiketítő zakatolás görgött feléjük, elfojtva a vízesés zaját, és a kitérő másik vágányán teljes gőzzel elrobogott a mozdulatlanul álló szerelvény mellett egy régimódi gyorsvonat, sípolt, eldübörgött, utoljára hunyorított egyet a kis lámpáival, és nyomtalanul eltűnt.

Odalenn folytatódott a beszélgetés.

– Na, most aztán befellegzett. Ácsoroghatunk.

– Hát most nem indulunk egyhamar.

– Biztos Sztrelnyikov. Külön-páncélvonat volt.

– Alighanem ő.

– Ez úgy esik neki az ellenforradalmároknak, mint a vadállat.

– Most Galejevre ment.

– Kicsodára?

– Galejev atamánra. Aszongyák, ott áll a csehekkel Jurjatyinnál, őrzi. Megkaparintotta az ebanyja a révet, és tartja. Galejev atamán.

– Vagy tán Galilejev herceg. Elfelejtettem.

– Nincsenek ilyen nevű hercegek. Tán Ali Kurban. Összekeverted.

– Hát legyen Kurban.

– Na, az más.

22 / Jurij Andrejevics reggel felé másodszor is felébredt. Megint valami kellemeset álmodott. Boldogság és felszabadultság töltötte el, még mindig, szakadatlanul. Megint állt a vonat, talán egy másik kis állomáson, de az is lehet, hogy még mindig azon. Megint zúgott a vízesés, valószínűleg az, de lehet, hogy egy másik.

Jurij Andrejevics nyomban ébredezni kezdett, és futkosást, felfordulást észlelt félálmában. Kosztojed hajba kapott a keretparacsnokkal, ordítoztak egymással. Odakinn még jobb lett az idő, mint volt. Volt valami a levegőben, ami azelőtt nem volt. Valami igézetes, valami tavaszi, fekete-fehér, ritka, laza valaminek a fuvallata, olyasminek, mint a májusi hózápor hamva, mikor a vizes, olvadozó pelyhek lehulltukban nem fehérítik meg a földet, hanem még jobban megfeketítik. Egy áttetsző, fekete-fehér, illatos valaminek. „Zelnicemeggy!" – találta ki Jurij Andrejevics álmában.

23 / Antonyina Alekszandrovna reggel azt mondta:

– Te azért bámulatos vagy, Jura! Csupa ellentmondás. Néha a légyzümmögéstől is felébredsz, és reggelig le nem hunyod a szemed, itt meg zajongnak, feleselnek, ribillióznak, és téged fel se lehet ébreszteni. Az éjjel megszökött Prituljev, az a pénztáros, meg Vaszja Brikin. Igen, képzeld! És Tyagunova és Ogrizkova. Várjál, még nincs vége! Voronyuk is. Igen, igen, megszökött, megszökött. Mit szólsz hozzá? De most figyelj! Senki se tudja, hogy hogyan oldottak kereket, együtt-e vagy külön-külön, és milyen sorrendben. Tegyük fel, Voronyuk felfedezte, hogy a többiek megszöktek, és úgy gondolta, természetesen, hogy menekülnie kell a felelősségre vonás elől. De a többiek? Vajon valamennyien a maguk jószántából mentek el, vagy volt, akit erőszakkal vittek el? Gyanúsak, például, a nők. De hogy melyik ölte meg a másikat, Tyagunova Ogrizkovát vagy Ogrizkova Tyagunovát, azt nem tudni. A keretparancsnok a vonat egyik végéből a másikba futkos. „Mit fütyülnek, hogy mernek indulni? – kiabálja. – A törvény nevében követelem, hogy addig várjon a szerelvény, míg el

nem fogjuk a szökevényeket." De a vonatparancsnok nem egyezik bele. „Magának elment az esze – mondja. – Csapatkiegészítést viszek a frontra, elsőrendű fontosságú, sürgős. Még hogy várjam meg a maga tetves csapatát! Miket ki nem talál!" És mind a ketten szemrehányásokkal halmozzák el Kosztojedot. Hogy lehet az, hogy egy ilyen értelmes ember, a szövetkezeti munkapárt tagja, nem tartja vissza, mikor itt van mellette, azt a katonát, azt a sötét agyú, magatudatlan teremtményt, a végzetes cselekedettől? „Hát narodnyik az ilyen?" – mondja. Na de Kosztojed se marad adósa. „Érdekes – mondja –, szóval maga szerint a letartóztatottnak kell a keretet szemmel tartani? Ha komámasszonynak bajusza volna, komámuram lenne." Én meg téged bökdöslek oldalba, rázom a vállad, kiabálok: „Kelj fel, Jura, megszökött valaki!" De te! Ágyút sütögethettek volna a füled mellett... No, ne haragudj, erről majd később. Most... Istenem!... Apa, Jura, nézzétek, de gyönyörű!

Az ablaknyílás, amelynél kinyújtott nyakkal feküdtek, végeláthatatlan vízre: elöntött tájra nézett. Egy folyó valahol kilépett medréből, s egyik ágából egész közel jött a víz a töltéshez. Rövidülésből, a priccsek tetejéről nézvést, úgy tetszett, hogy a simán gördülő vonat a vízen siklik.

Tükre néhány, nagyon kevés helyen vaskék-sima volt. Máshol tükrös-zsíros fényfoltokat kergetett a felszínen a meleg reggel, mint mikor a szakácsné zsírba mártott kenőtollal kenegeti a forró béles kérgét.

Ebben a parttalannak tetsző, kiöblösödő vízkiöntésben nemcsak rétek, gödrök és bokrok fuldokoltak, hanem pillérjükkel a mélybe nyúló fehér fellegoszlopok is.

Az árvíz közepe táján keskeny földsáv, rajta ég és föld között felfelé és lefelé nyújtózó megkettőzött fák.

– Vadkacsa! Egy fészekalja! – kiáltott fel Alekszandr Alekszandrovics, ahogy arrafelé tekintett.

– Hol?

– A szigetnél. Nem arra. Jobbra, jobbra. Ó, hogy az ördög, elrepültek, elijesztettük őket.

– Jaj, látom, látom. Majd beszélnem kell magával, Alekszandr Alekszandrovics. Majd máskor. Hanem ezek a munkaszolgálatosok meg a hölgyek hogy megszöktek, milyen ügyesen! Én azt gondolom, békésen, senkinek se ártottak. Csak elfutottak, mint a folyóvíz.

24 / Véget ért a világos északi éjjel. Minden látható volt, de úgy viselkedett, mintha nem hinne magában, mintha ki volna találva: a hegy, a liget, a magas partszegély.

A kis liget épp hogy kizöldült. Néhány zelnicemeggybokor virágzott benne. A liget a kiszögellő hegy alatt nőtt, egy nem nagy és odább szintén szakadékban végződő lapályon.

A vízesés a közelben volt. Nem lehetett mindenhonnan látni, csak a kis liget túlsó széléről, a szakadék partjáról. Vaszja nem győzött odajárni: borzadályért és gyönyörűségért.

Nem volt semmi a vízesés körül, ami felért volna vele, ami hasonlatos lett volna hozzá. Félelmetes volt ebben a páratlanságában, mert ezáltal lett valami olyanná, aminek élete és öntudata van, a táj mesebeli sárkányává, sárkánykígyójává, amely sarcolja és pusztítja a vidéket.

Útjának felénél a vízesés egy kiálló sziklaoromzatra zuhogott, és szétvált. A felső vízoszlop alig mozdult, a két alsóban egy pillanatra meg nem szűnt a majdnem láthatatlan, széltől szélig való áramlás, mintha a vízesés szüntelenül megcsúszott és felegyenesedett, megcsúszott és felegyenesedett volna, de akárhányszor tántorodott is meg, mindig talpon maradt volna.

Vaszja a liget szélén feküdt a leterített bárányбőr bundáján. Mikor a hajnal érzékelhetőbb lett, lerepült a hegyekből egy nagy, nehéz szárnyú madár, siklórepüléssel körberepülte a ligetet, és leszállt egy jegenyefenyő hegyére, a mellé a hely mellé, ahol Vaszja feküdt. Vaszja felnézett, elnézte a kékcsóka kék torkát és szürkéskék mellét, és megbűvölten elsuttogta a madár uráli nevét: – Szalakóta. – Aztán felállt, felvette a földről a bárányбőr bundát, a vállára vetette, átvágott a tisztáson, odament útitársnőjéhez. Így szólt hozzá:

– Gyerünk, néném! Összefagytunk, vacog a fogunk. Mit néz már olyan rémülten? Érthetően mondom, menni kell! Emberelje meg magát, a falvak felé kell mennünk. Falun a közülük valót nem bántják, elbújtatják. Két napja nem ettünk, így éhen veszünk. Biztos Voronyuk bácsi nagy patáliát csapott, utánunk eredtek. De bajos magával, néném, legalább egy árva szót szólt volna egy nap alatt! Bizony isten, a bánat vette szavát. Minek szomorkodik? Nem dühösen lökte ki Katya nénit, Katya Ogrizkovát a vagonból, csak úgy oldalba bökte, én láttam. Fel is állt mindjárt a fűből, a haja szála se görbült meg, felállt, és elszaladt. És Prohor bácsi is, Prohor Haritonics. Utolérnek bennünket, megint együtt leszünk mind, hát persze! Csak az a fontos, hogy ne eméssze magát, akkor majd a szava is megjön.

Tyagunova felkelt a földről, odaadta a kezét Vaszjának, és halkan azt mondta:

– Menjünk, csibém!

25 / Hegynek felfele kapaszkodtak a vagonok, egész testükben csikorogva a magas töltésen. Fiatal vegyes erdő nőtt a töltés alatt, a fák hegye nem ért fel a töltésig. Odalenn rétek, nemrég vonult le róluk a víz. A homokos füvet rendetlenül összevissza álló, talpfának való rönkök borították. Valószínűleg úsztatásra készítették össze őket egy közeli irtáson, onnan sodorta el és hozta ide az ár.

A töltés alatt a fiatal erdő még majdnem teljesen pucér volt, mint télen. Csak a sűrű rügyekben – mintha viasszal lett volna telecsepegtetve –, csak azokban fészkelt meg már valami többlet, valami rendellenesség, amilyen a piszok vagy a duzzanat, és ez a többlet, ez a rendellenesség és piszok, ez volt az élet, amely zöld lomblánggal borította be az erdő első kizöldült fáit.

Itt is, ott is vértanúegyenesen álltak a nyírfák a párosával előtörő levélkék fogaival, nyilaival a testükben. A szagukat szemmel lehetett megállapítani. Attól szaglottak, amitől

fénylettek. Faszeszszaguk volt – a faszesz a fénymáz alapanyaga.

Az út hamarosan odaért ahhoz a helyhez, ahonnan valószínűleg a rönkök elsodródtak. A fordulóban erdei tisztás tűnt fel, tele korhadt fatörmelékkel és forgáccsal, közepén egy halom szálfa. A mozdonyvezető fékezett az irtásnál. A vonat megremegett, és abban a helyzetben állt meg, ahogy épp enyhén rádőlt a nagy kanyar magas ívére.

A mozdonyból néhány rövid, ugató füttyjelet adtak le, és kiáltottak valamit. Az utasok a jelzés nélkül is tudták, hogy a mozdonyvezető fűtőanyagot akar felvenni, azért állt meg.

Széttolták a vagonajtókat. Egy közepes városnyi nép ömlött ki a pályára, még az elülső kocsikban utazó mozgósítottak nélkül is, akik mindig fel voltak mentve a riadómunka alól, és most se vettek részt benne.

Az irtáson található felaprított fa nem tölthette meg a szerkocsit. Kiegészítésül fel kellett fűrészelni még a szálfák egy részét is.

Fűrészek is voltak a mozdonybrigád felszerelése közt. Azokat szétosztották a párokra szakadozott ajánlkozók között. A professzor meg a veje is kapott.

A katonavagonok nyitott ajtóiban vidám pofák tünedeztek fel. Kamaszok, tengerészeti iskolák felsőbb osztályos növendékei, akik még nem estek át a tűzkeresztségen, s mintha tévedésből hagyták volna befurakodni őket a szigorú, családos munkások kocsijába – akik maguk se szagoltak még puskaport, és épp csak hogy átestek némi kiképzésen – azért ricsajoztak, bolondoztak a náluk felnőttebb matrózokkal, hogy ne gondolkozzanak. Mindannyian érezték, hogy közel a próbatétel perce.

A tréfálkozók harsányan csúfolódtak a fűrészelőkkel, mindkét nembeliekkel:

– Hé, nagyapó! Mondjad, szopós csecsemő vagyok, nem választott még el anyukám, nem tudok én fizikai munkát végezni. Hé, Mavra! Vigyázz, le ne fűrészeld a szoknyád alját, huzatos lesz! Hé, kislány! Ne menj az erdőbe, gyere inkább hozzám feleségül!

26 / Volt néhány fűrészbak az erdőben, hegyükkel a földbe szúrt, keresztbe kötött karókból. Az egyik szabad volt. Jurij Andrejevics és Alekszandr Alekszandrovics azon láttak neki a fűrészelésnek.

Az a pillanata volt a tavasznak, mikor a föld kijön a hó alól, majdnem ugyanúgy, ahogy egy fél évvel azelőtt alámént. Az erdőt átjárta a nyirkosság, tele volt tavalyi levéllel, mint a takarítatlan szoba sokévnyi élet darabokra tépett és még összesepretlen nyugtáival, leveleivel, idézéseivel.

– Ne olyan gyorsan, elfárad – szólt az orvos Alekszandr Alekszandrovicshoz, ritkábbra, ütemesebbre fogva a fűrész mozgását, és azt ajánlotta, hogy pihenjenek meg.

Felverte az erdőt a többi fűrész rekedt pengése, ahogy jártak előre-hátra, hol egy ütemre, hol összevissza. Valahol nagyon-nagyon messze erőpróbát tartott az első fülemüle. Még hosszabb csendközökkel fütyült a feketerigó, mintha a piszkot fújná ki a fuvolából. Még a gőz is, ahogy a mozdonyból a szelepen át az ég felé szállt, még az is dallamosan bugyborgott, mint a gyerekszoba kis spirituszfőzőjén fövő tej.

– Miről akartál beszélni velem? – emlékeztette az orvost Alekszandr Alekszandrovics. – Nem felejtetted még el? Úgy volt, hogy az áradás mentén haladt a vonat, vadkacsák repültek, te elgondolkoztál, és azt mondtad: „Majd beszélnem kell magával, Alekszandr Alekszandrovics."

– Igen, igen. Nem tudom, hogy mondhatnám el minél rövidebben. Látja, egyre jobban belemerülünk... Itt forrong az egész vidék. Hamarosan megérkezünk. Nem tudni, mire érkezünk célunkhoz. Mindenesetre egyezségre kell jutnunk. Nem a meggyőződésünkről beszélek. Ostobaság volna egy ötperces beszélgetésben, a tavaszi erdőben, meghatároznunk az elveinket. Ismerjük mi egymást. Mi hárman, Tonya, maga meg én, sok kortársunkkal együtt, azonos világhoz tartozunk, a különbség csak annyi köztünk, hogy milyen fokon. Nem erről beszélek. Ez az alapállás. Másról van szó. Jó előre meg kell beszélnünk, hogyan viselkedjünk bizonyos körül-

mények között, hogy ne kelljen pirulnunk egymás miatt, hogy ne hozzunk szégyent egymás fejére.

– Ne is mondd tovább! Megértettem. Tetszik nekem, ahogy megközelíted a dolgot. Megtaláltad a megfelelő szavakat. Nahát én meg ezt mondom: emlékszel arra az estére, mikor hazahoztad azt a lapot az első dekrétumokkal, télen, a hóviharban? Emlékszel, hogy milyen hallatlanul kategorikus volt az egész? Lefegyverzően egyenes. De az ilyen dolgok csak teremtőik agyában élnek szűz tisztaságban, ott is csak meghirdetésük első napján. A politika álnoksága már másnap visszájukra fordítja őket. Mit mondhatnék? Nekem idegen ez a filozófia. Ez a rendszer ellenünk van. Az én beleegyezésemet nem kérték ehhez a változáshoz. De megbíztak bennem, és a cselekedeteim, még ha nem a magam jószántából hajtottam is végre őket, köteleznek.

– Tonya azt kérdezi, hogy vajon nem késünk-e le a konyhakerti határidőkről, nem alusszuk-e el az ültetés idejét? Mit mondjak neki? Nem ismerem az itteni talajt. Milyen az időjárás? Nagyon rövid a nyár. Megérik-e itt egyáltalán bármi is?

– Igen, de hát konyhakertet művelni jöttünk mi ilyen messzire? Még a mondás se illik ránk, hogy „a hetedik faluba jár korpaciberét falni", mert mi ugyan hetvenhétnél is több falut hagytunk magunk mögött. Nem, őszintén szólva egész más céllal törekszünk mi ilyen messzire. Azért megyünk, hogy megpróbáljunk valahogy eltengődni mai módra, meg magunkat is belecsempészni a nagypapa erdeinek, gépeinek, felszerelésének az elkótyavetyélésébe. Nem a tulajdona helyreállításába, hanem az eltékozlásába, ezreket fogunk társadalmi tulajdonba véve elherdálni, hogy még egy kis időre kopejkát csináljunk belőle, de azonnal, mint mindent ebben a mai kaotikus alakulatban, amely még nem rendeződött el a tudatban. Mert amaz olyan lenne, mintha egyszerre meztelenül kezdenénk el szaladgálni, vagy elfelejtenénk írni-olvasni. Nem, a tulajdon története véget ért Oroszországban. Ami pedig bennünket, Gromekókat illet, mi már az előző nemzedékben megváltunk a szerzés szenvedélyétől.

27 / Nem lehetett aludni a fülledt, áporodott levegőben. Verítékben fürdött az orvos feje az átizzadt párnán.

Óvatosan leereszkedett a priccs széléről, és halkan, hogy senkit fel ne ébresszen, eltolta kicsit a vagonajtót.

Arcába csapott a nyirkosság, tapadósan, mint mikor a pincében arccal pókhálónak megy az ember. „Köd van – értette meg. – Köd van. Hőség lesz nappal, perzselő hőség. Azért nem kapok levegőt, azért olyan nehéz a szívem."

Mielőtt lelépett volna a pályára, álldogált egy kicsit az ajtóban, körbekémlelt.

Egy igen nagy állomáson állt a vonat, gócpont nagyságrendűn. A csenden és a ködpárán kívül még valami nemlétbe, elhagyottságba süppedve álltak a vagonok, mintha megfeledkeztek volna róluk, annak a jele volt az is, hogy a külső pályaudvari rész legvégén állt a szerelvény, és közte meg a messzi állomásépület közt akkora vágányhálózat futott, hogy ha amott meghasad a föld, és elnyeli az épületet, a vonatban még csak észre se veszik.

Odábból kétféle gyenge hang érkezett.

Hátulról, amerről a vonat jött, ütemes tocsogás hallott, mintha ruhát öblögetnének, vagy nedves zászlót csapkodna a szél a zászlórúdhoz.

Elölről olyanféle moraj sodródott oda, hogy a háborút járt orvos összerezzent, és hegyezte a fülét.

Figyelte egy ideig a mély, fojtott hangú, egyenletes, nyugodtan görgő dübörgést: „messze hordó ágyúk" – állapította meg.

„Hát így vagyunk. A front tőszomszédságába érkeztünk" – gondolta az orvos, megcsóválta a fejét, és leugrott a földre.

Előrement néhány lépést. Még két vagon, és vége szakadt a vonatnak. Ott állt a szerelvény mozdony nélkül, az elment valahová a lekapcsolt elülső kocsikkal együtt.

„Hősködtek is nagyon tegnap – gondolta az orvos. – Érezhették, hogy alighogy ideérnek, vetik is be őket abban a pillanatban."

Megkerülte a vonat végét azzal a szándékkal, hogy átvág a

síneken, és megkeresi az állomásra vezető utat. A vagon mögött puskás őrszem nőtt ki a földből. Halkan, élesen vetette oda:

– Hova mégy? Jelszó!

– Milyen állomás ez?

– Semmilyen. Te ki vagy?

– Moszkvai orvos vagyok. Ebben a vonatban utazom a családommal. Itt az igazolványom.

– Fütyülök az igazolványodra. Majd bolond leszek rontani a szememet ebben a sötétségben. Láthatod, köd van. Igazolvány nélkül is látszik messziről, hogy micsoda doktor vagy. Az ilyen doktorok durrogatnak a tizenkét hüvelykesekből, ahun a! El kéne látni a bajodat, de még nem most. Na, mars vissza, míg szépen vagy!

„Összetévesztenek valakivel" – gondolta az orvos. Nem volt értelme vitába szállni az őrszemmel. Csakugyan, jobb odébbállni, míg nem késő. Az ellenkező oldalra került.

Háta mögött elcsitult az ágyúdörgés. Arra volt kelet. Ködpárában jött fel a nap, és bágyadtan nézegetett ki az elúszó homály hasadékai közt: így villannak ki a szappanos gőzfelhőkből a fürdőben a meztelen testek.

Az orvos a vagonok mentén haladt. Túljutott valamenynyin, és folytatta útját. Lába minden lépéssel mélyebbre süppedt a laza homokban.

Közeledtek az ütemes tocsogó hangok. Lankásan lejtett a talaj. Még néhány lépés, és az orvos megállt valami bizonytalan körvonalú tárgyak előtt, amelyeket a köd a valóságosnál nagyobbnak mutatott. Még egy lépés, és Jurij Andrejeviccsel szemben partra húzott ladikok tatjának kiszögellései bukkantak ki a sötétből. Egy széles folyó partján állt, a víz lusta hullámzással, lassan és ernyedten csapdosta a halászbárkák oldalát és a parti kikötőpallókat.

– Ki engedte meg, hogy itt sertepertélj? – kérdezte a másik őr, elválva a parttól.

– Milyen folyó ez? – szaladt ki az orvos száján akarata

ellenére, noha lelke minden erejével azon volt, hogy semmit se kérdezzen az iménti tapasztalat után.

Az őr felelet helyett a foga közé kapta a sípot, de nem volt ideje belefújni. Az előbbi őr, akit a sípszóval oda akart hívni, észrevétlenül utánaosont Jurij Andrejevicsnek, s most odalépett a társához. A két őr beszélgetni kezdett.

– Nincs mit tűnődni rajta. Röptéről ismerszik meg a madár. „Milyen állomás ez, milyen folyó ez?" Kit akar ezzel rászedni? Mit gondolsz, egyenest ki vele a partfalra, vagy előre a vagonba?

– Úgy vélem, a vagonba. Majd a parancsnok megmondja. A személyazonossági igazolványt – förmedt rá az orvosra a második őrszem, és a markába gyűrte a feléje nyújtott iratokat.

– Vigyázd meg, földi! – szólt, nem tudni, kinek, és az elsővel együtt elindult a vágányok közé, az állomás felé.

A helyzet megvilágosítása céljából köhintett és mocorogni kezdett valaki, aki a homokban feküdt, láthatólag halász:

– Szerencséd, hogy őhozzá akarnak vinni. Az is lehet, hogy épp így menekülsz meg, jó ember. Őket ne hibáztasd! Ez a kötelességük. Most a nép ideje van. Meglehet, jó is lesz. De addig jobb nem is beszélni róla. Látod, ezek összetévesztettek valakivel. Csak keresik, keresik. Na, gondolják, te vagy az. Gondolják, na, itt van a munkáshatalom gonosz ellensége, megfogtuk. Tévedtek. Ha baj van, te csak kéredzkedj a vezérükhöz. Ezektől ne hagyd magadat! Ezek öntudatosak, hajaj, isten őrizzen tőlük! Egykettőre eltesznek láb alól, miből áll az nekik? Ha azt mondják, gyerünk, te csak ne menj! Mondd, hogy nekem a vezér kell.

Jurij Andrejevics megtudta a halásztól, hogy a folyó, amelynek a partján áll, a híres, hajózható Rinyva, a vasútállomás a folyó mellett Razviljo, Jurjatyin vízparti gyár-elővárosa. Azt is megtudta, hogy a két vagy három versztával följebb lévő Jurjatyint egy ideje egyre csak igyekeztek megszerezni a fehérektől, és most talán sikerült is. Elmesélte a halász,

hogy Razviljóban is voltak zavargások, de úgy hiszi, azokat is elfojtották, és azért van akkora csend körös-körül, mert az állomással határos övezetből kitelepítették a polgári lakosságot, és szigorú kordont vontak köré. Végül megtudta azt is, hogy a vágányokon álló vonatok közt, amelyekben katonai hivatalok működnek, ott van Sztrelnyikov területi katonai parancsnok különvonata is, az ő kocsijába vitték a doktor iratait.

Meg is jelent onnan kis idő múlva az orvosért egy őr, aki abban különbözött elődeitől, hogy a földön vonszolta a puskáját tusával lefelé, vagy maga előtt taszigálta, mintha részeg barátját támogatná a hóna alatt, mert különben összeroskadna. Elvezette az orvost a parancsnokhoz.

28 / A két, bőrtetejű átjáróval összekötött szalonkocsi közül az egyikből, ahová Jurij Andrejeviccsel felszállt az őrszem, közölve az őrt álló katonával a jelszót, nevetés és jövés-menés hallatszott, de tüstént elcsitult, ahogy ők megjelentek.

Az őr egy szűk folyosón át a tágas középső részbe vezette az orvost. Itt csend és rend honolt. A tiszta, kényelmes helyiségben takaros, jól öltözött emberek dolgoztak. Egész másképp képzelte el az orvos ennek a párton kívüli katonai szakértőnek a főhadiszállását, aki rövid idő alatt az egész vidék dicsősége és rettegésének tárgya lett.

De tevékenységének központja valószínűleg nem itt volt, hanem valahol elöl, a front törzsénél, közelebb a hadműveletekhez, itt csak a személyes háztartása volt, a kis házi kancelláriája, hordozható tábori ágya.

Hát ezért volt itt olyan nyugodalom, mint a meleg tengeri fürdők parafával, szőnyegekkel beborított folyosóin, ahol nesztelenül járnak a puha cipős alkalmazottak.

A vagonnak ez a középső része azelőtt az étterem volt, most felterítették szőnyeggel, és hivatalfőnöki irodát csináltak belőle. Néhány asztal állt benne.

– Rögtön – mondta a fiatal katona, aki a legközelebb ült a bejárathoz.

Ezek után az asztaloknál ülők úgy gondolták, hogy nyugodtan megfeledkezhetnek az orvosról, rá se néztek többet. A katona szórakozott bólintással elbocsátotta az őrt, az ment is el, puskája tusával zörömbölve a folyosó keresztvasain.

Az orvos már a küszöbről meglátta az iratait. Az utolsó asztal szélén voltak, a legöregebb, olyan régiezredes-forma katona előtt. Az valami katonai statisztikusféle volt. Az orra alatt dünnyögve nézegette a kézikönyveket, katonai térképeket, egybevetett, egyeztetett, vagdosott, ragasztgatott. Sorba nézegette a helyiség valamennyi ablakát, és megjegyezte: – Meleg lesz ma – mintha valamennyi ablak végigtekintéséből vonta volna le ezt a következtetést, mert egyből nem lett volna nyilvánvaló.

Egy szerelő katona mászkált a padlón az asztalok között, valami elszakadt vezetéket állított helyre. Mikor a fiatal katona asztala alá mászott, az felállt, hogy ne akadályozza. Mellette egy rossz írógéppel küzdött a gépírónő terepszínű rövid férfikabátban. A gép kocsija túlságosan oldalra csúszott, és beszorult a sínbe. A fiatal katona a lány támlátlan széke mögé állt, és vele együtt tanulmányozta felülről, hogy mi az oka a törésnek. A szerelő átmászott a gépírónőhöz, átnézte a karokat és az áttételt alulról. Az ezredesforma parancsnok felállt a helyéről, és odament hozzájuk. Most már mindenki az írógéppel foglalkozott.

Ez megnyugtatta az orvost. Nem tételezhette fel, hogy akik nála jobban ismerik az ő valószínű sorsát, ilyen gondtalanul merülnének bele jelentéktelen dolgokba egy halálra szánt ember jelenlétében.

„Bár ki tudja? – tűnődött. – Miért ilyen rendíthetetlenül nyugodtak? Körülöttük dörögnek az ágyúk, halnak az emberek, ők pedig meleg napot jósolnak, nem úgy értve, hogy meleg helyzet lesz, hanem meleg idő. Vagy már annyi mindent láttak, hogy eltompultak?"

És minthogy egyéb dolga nem volt, elkezdett kinézegetni a szemközti ablakokon, onnan, ahol ült, keresztül az egész helyiségen.

29 / Ezen az oldalon a vonat előtt a vágányok vége húzódott, és idelátszott a Razviljo nevű hegyi peremhelység állomása.

Háromszintes festetlen falépcső vezetett a vágányoktól az állomásra.

Olyan volt itt a sínhálózat, mint egy nagy mozdonytemető. Régi lokomotívok szerkocsi nélkül, egymásnak fordítva serlegforma és csizmaszárforma kéményüket, álldogáltak ócskavas vagonok halmazai közt.

A lenti mozdonytemető és a peremhelység temetője, az összelapult vas a síneken és a városszéli rozsdás tetők és cégtáblák az elhanyagoltság és ócskaság képévé olvadtak össze a kora reggeli hőség leforrázta fehér ég alatt.

Moszkvában Jurij Andrejevics el is felejtette, hogy milyen sok cégtábla szokott lenni a városokban, hogy a homlokzatok jó részét eltakarják. Az itteni cégtáblák eszébe juttatták. A felük akkora volt, hogy a vonatról is el lehetett olvasni őket. Annyira rálógtak a roggyant földszintes épületek görbe ablakocskáira, hogy eltűntek alattuk a földhöz tapadó házikók, mint a parasztgyerekek feje az apjuk ellenzős sapkájában.

Mostanra teljesen eloszlott a pára. Csak az ég bal oldalán, messze keleten maradt némi nyoma. De már az is megindult, meglebbent és széthúzódott, mint a függöny a színházban.

Amott, vagy háromversztányira Razviljótól, a peremhelységnél magasabb hegyen egy nagy város emelkedett, kerületi vagy kormányzósági székhely méretű. A nap sárgát oldott a színeibe, a távolság leegyszerűsítette a vonalait. Több szintben simult a magaslatra, mint az Athosz hegye vagy a remeték lakóhelye az olcsó vásári képeken, ház házon, utca utcán, s középen, a búbján egy nagy székesegyház.

„Jurjatyin! – gondolta izgatottan az orvos. – A megboldogult Anna Ivanovna meséinek tárgya, amit Antyipova nővér is annyit emlegetett! Hányszor hallottam tőlük erről a városról, és micsoda körülmények közt látom először!"

Ebben a pillanatban az írógép fölé hajló katonák figyelmét

felkeltette valami, ami odakinn történt. Az ablak felé fordították a fejüket. Az orvos is követte a tekintetüket.

Foglyokat vagy letartóztatottakat kísértek az állomásra vezető lépcsőn, köztük egy sebesült gimnazistát. Valahol már bekötözték a fejsebét, de átütött a vér a kötésen, és ő tenyerével szétmázolta napbarnította, verítékes arcán.

A két vöröskatona közt haladó gimnazista zárta le a menetet, s nemcsak a szép arcáról sugárzó elszántsággal vonta magára a figyelmet, meg hogy mindenki szánta a zsenge korú lázadót. Ő meg a két kísérője cselekedeteik értelmetlenségével vonzották a pillantásokat. Folyton mást csináltak, mint amit kellett volna.

Pillanatonként leesett a tányérsapka a gimnazista bekötözött fejéről. Ahelyett, hogy levette és kézben vitte volna, minduntalan igazgatta, és igyekezett minél jobban a fejébe nyomni, a bekötött sebet is izgatva vele, s mindkét vöröskatona készségesen segített neki.

Volt valami jelképes ebben a képtelenségben, amely ellentmondott a józan észnek. S jelentőségteljességének bűvöletében az orvos is szeretett volna kifutni a lépcsőpihenőre, és egy kész, kikívánkozó bölcs mondással abbahagyatni a gimnazistával, amit csinált. Szerette volna odakiáltani a kisfiúnak is, a vagon utasainak is, hogy nem abban van az üdvösség, ha ragaszkodunk a formákhoz, hanem abban, ha megszabadulunk tőlük.

Az orvos elfordította róla a tekintetét. A helyiség közepén ott állt Sztrelnyikov, az imént jött be egyenes, sietős járással.

Hogy lehet az, hogy a bizonytalan ismeretségek tengerében eddig nem akadt rá arra a bizonyosságra, ami ez az ember volt? Hogyhogy nem hozta össze őket az élet? Hogyhogy nem kereszteződött az útjuk?

Nem tudni, miért, de rögtön nyilvánvaló volt, hogy ez az ember az akarat tökéletes megnyilvánulása. Annyira az volt, ami lenni akart, hogy rajta és benne sorsszerűen példásnak látszott minden. Arányos alkatú és szép tartású feje, sebes járása, hosszú lába, talán piszkos, de tisztának ható magas

csizmája, szürke zubbonya, mely talán gyűrött volt és posztóból készült, de vasaltnak és vászonból valónak hatott.

Így működött a tehetség, a természetes, az erőltetettséget nem ismerő tehetség, amely nyeregben érzi magát a földi lét bármely helyzetében, s ura amannak.

Kell hogy legyen valami tehetsége ennek az embernek, ha nem is feltétlenül eredeti. Az a minden mozdulatából kitetsző tehetség lehetett éppen utánozótehetség is. Akkoriban mindenki utánozott valakit. Dicső történelmi hősöket. A fronton vagy a viharos napokban látott alakokat, akik felgyújtották valakinek a képzeletét. A nép legelismertebb, legtekintélyesebb vezetőit. Elvtársakat, akik az élre kerültek. Egyszerűen csak egymást.

Udvariasságból nem mutatta, hogy az idegen jelenléte meglepi vagy feszélyezi. Ellenkezőleg, mindenkihez szólt, mintha őt is közéjük tartozónak tekintené. Azt mondta:

– Gratulálok. Elkergettük őket. Olyan ez, mintha nem is harc volna, hanem hadijáték, hiszen ők ugyanolyan oroszok, mint mi, csak van egy rögeszméjük, amiről nem akarnak lemondani, és nekünk kell kiűznünk belőlük. A parancsnokuk barátom volt. Még tősgyökeresebb proletár, mint én vagyok. Egy udvarban nőttünk fel. Sokat tett értem életemben, sokkal tartozom neki. Én meg örülök, hogy visszavetettem a folyó túlpartjára, talán még messzebb is. Gyorsan teremtse meg a telefon-összeköttetést, Gurjan! Nem lehet csak a küldöncökre meg a távíróra hagyatkozni. Érzik, micsoda hőség van? Azért csak aludtam vagy másfél órát. Ja, igen... – kapott észbe, és az orvos felé fordult. Eszébe jutott, hogy miért ébresztették fel. Valami csekélységért, aminek következtében itt van ez a letartóztatott.

„Ez? – gondolta Sztrelnyikov fürkész tekintettel tetőtől talpig végigmérve az orvost. – Szó sincs róla. Micsoda tökfilkók!" – Elnevette magát.

– Ne haragudjon az elvtárs! – szólította meg Jurij Andrejevicset. – Összetévesztették valakivel. Szabad, elmehet. Hol az elvtárs személyi igazolványa? Aha, itt vannak az iratai. Bo-

csásson meg a tolakodásért, futólag belepillantanék. Zsivago... Zsivago... Zsivago doktor... Rémlik, hogy Moszkvából... Tudja mit, menjünk be mégis egy pillanatra hozzám! Ez itt a titkárság, az én kocsim mellette van. Parancsoljon! Nem tartom fel sokáig.

30 / De hát ki volt ez az ember tulajdonképpen? Meglepő, hogy ilyenfajta tisztséget betölthetett és meg is tarthatott egy pártonkívüli, akit senki se ismert, mert moszkvai születésű volt ugyan, de az egyetem elvégzése után vidékre ment tanítani, a háborúban pedig hosszú időt töltött fogságban, egészen a legutóbbi időkig távol volt, azt hitték, elesett.

Tyiverzin, a vasutasok egyik vezéregyénisége ajánlotta, és kezeskedett érte: az ő családjában nevelkedett a gyermek Sztrelnyikov. Tyiverzinnek hittek azok az emberek, akiktől akkoriban a kinevezések függtek.

Még a mértéktelen pátosz és a legszélsőségesebb nézetek napjaiban is feltűnő volt Sztrelnyikov szintén semmitől viszsza nem riadó forradalmisága és a fanatizmusa, melyet nem idegen kótára énekelt, hanem maga nevelt ki magában lassan, egész életében, s önálló volt, nem esetleges.

Sztrelnyikov rászolgált az előlegezett bizalomra.

Szolgálati jegyzékére az utóbbi időben rákerült az usztynyemdai és a Nyizsnyij Kelmesz-i ügy, a gubászovkai parasztoké, akik fegyverrel szegültek szembe az élelemrekviráló osztaggal, az az eset, mikor Medveles állomáson a tizenegyedik gyalogezred kirabolta az élelmiszert vivő irányvonatot. Törzslapjára rákerültek a turkatuei felkelők, azok a katonák, akik Rázint tűzték a zászlajukra, és fegyverestül átálltak a fehérgárdistákhoz, a Csirkov-fok nevű folyami kikötőben kirobbant katonai lázadás, ahol megölték a parancsnokot, mert hű maradt a szovjethatalomhoz.

Úgy csapott le rájuk, mint derült égből a villám, ítélkezett, kivizsgált, határozatokat hozott, gyorsan, szigorúan, rettenthetetlenül.

Vonata megjelenése szabott határt a vidéken a tömeges

dezertálásnak. A toborzószervek felülvizsgálata mindent megváltoztatott. Sikeresen folyt a Vörös Hadsereg szervezése. Lázasan dolgoztak a sorozóbizottságok.

Végül, az utóbbi időben, hogy a fehérek szorongatni kezdték őket észak felől, és el kellett ismerni, hogy veszélyes a helyzet, valódi katonai, stratégiai és hadműveleti feladatokat is bíztak Sztrelnyikovra. Beavatkozásának eredményei mindjárt meg is mutatkoztak.

Sztrelnyikov tudta, hogy elkeresztelték Raszsztrelnyikovnak.* Ezen is nyugodtan átlépett, semmitől se félt.

Moszkvában született, apja munkás, részt vett 1905-ben, börtönben volt érte. Ő maga nem került kapcsolatba a forradalmi mozgalommal ezekben az években, mivel gyermek volt, a következőkben pedig, mikor az egyetemen tanult, azért nem, mert azok a fiatalok, akik szegény környezetből kerülnek felsőbb iskolába, jobban megbecsülik, és szorgalmasabban tanulnak, mint a gazdagok gyermekei. A jómódú diákok forrongása őrá nem hatott. Széles körű tudással került ki az egyetemről. Történelmi-filológiai képzettségét a maga erejéből egészítette ki matematikai ismeretekkel.

A törvény értelmében nem volt köteles bevonulni, önkéntesként ment ki a frontra, zászlósi rangban esett fogságba, 1917 végén visszaszökött a hazájába, hírül véve, hogy Oroszországban forradalom van.

Két szembeszökő jellemvonása, tulajdonsága volt.

Rendkívül világosan és szabatosan gondolkodott. És ritka erkölcsi tisztasággal, meleg és nemes érzésekkel megáldott ember volt.

De új utakat törő tudós nem válhatott belőle, mert eszéhez nem társult váratlanságérzék, az az erő, amely előre ki nem számítható felfedezésekkel rombolná szét a puszta kiszámíthatóság terméketlen logikus rendjét.

Ahhoz meg, hogy jót tegyen, elvhűségéből hiányzott a szív

* „Agyonlövőnek", a „Lövőnek" fordítható nevét kiforgatva.

elvtelensége, amely nem ismer általános eseteket, csak egyenieket, s a kis cselekedetekben van a nagysága.

Apró gyermek korától fogva a legnemesebbre, a legszebbre törekedett. Roppant bajvívótérnek gondolta az életet, ahol az emberek, becsületesen megtartva a játékszabályokat, egymással versengve igyekeznek a tökéletesség felé.

Mikor kiderült, hogy nem így van, meg se fordult a fejében, hogy ő tévedett, leegyszerűsítve a világ rendjét. Hosszú időre magába fojtva sérelmét, azt a gondolatot dédelgette, hogy egykor majd bíró lesz az élet és az életet elcsúfító sötét törvények perében, védelmére kel az életnek, és bosszút áll érte.

A csalódás megkeserítette. A forradalom felfegyverezte.

31 / – Zsivago, Zsivago... – ismételgette egyre, még a maga vagonjában is, ahová átmentek. – Nagykereskedős név. Vagy nemes. I-igen: moszkvai doktor. Varikinóba tart. Furcsa. Moszkvából az isten háta mögé.

– Épp az a célunk. Csendet keresünk. Vadont, visszavonultságot.

– Istenem, milyen romantikus! Varikino? Ismerős vagyok errefelé. A régi Krüger-üzemek. Nem a rokonság véletlenül? Az örökösök?

– Mire ez a gúnyos hang? Mi az, hogy „örökösök"? Bár a feleségem csakugyan...

– Ahá, hát látja... Vágyódtak a fehérek után? Ki kell hogy ábrándítsam. Elkéstek. Megtisztítottuk a körzetet.

– Nem hagyná abba a gúnyolódást?

– Aztán pedig doktor. Katona. Háborús időket élünk. Ez már aztán éppen az én hatásköröm. Katonaszökevény. A zöldek is gyülekeznek az erdőben. Csendet keresnek. Indok?

– Kétszer sebesültem, alkalmatlan lettem, leszereltek.

– Mindjárt bemutatja a Művelődési Népbiztosság vagy az Egészségügyi Népbiztosság papírját, amely tanúsítja, hogy maga „ízig-vérig szovjet ember", hogy „szimpatizáns", hogy „lojális". Most itt az utolsó ítélet a földön, tisztelt uram, apo-

kaliptikus lények karddal és szárnyas állatok, nem pedig szimpatizáns és lojális doktorok. Különben azt mondtam magának, hogy szabad, nem másítom meg a szavamat. De csak mostanra értem. Érzem, hogy találkozunk még, de akkor másképp beszélünk, vigyázzon!

A fenyegetés és a kihívás nem hozta zavarba Jurij Andrejevicset. Azt mondta:

– Tudom, hogy mit gondol rólam. A maga szempontjából teljesen igaza van. De azt a vitát, amibe bele akar vonni engem, én egész életemben folytatom egy képzelt vádlóval, és el lehet gondolni, hogy már volt időm valamilyen végeredményre jutni. Ezt két szóval nem lehet elmondani. Engedje meg, hogy magyarázat nélkül elmenjek, ha csakugyan elmehetek, ha pedig nem, rendelkezzék velem! Nincs miért mentegetőznöm maga előtt.

Cirregés szakította félbe őket. Helyreállították a telefonösszeköttetést.

– Köszönöm, Gurjan – szólt Sztrelnyikov, felvéve a kagylót, s néhányszor belefújva. – Küldjön valami kísérőt Zsivago elvtárs mellé, fiacskám. Nehogy megint történjen valami. Azt a razviljói jómadarat meg kérem a razviljói transzportkísérő Csekába.

Mikor Sztrelnyikov magára maradt, telefonált az állomásra:

– Vezettek erre egy kisfiút, huzigálja a fülére a sapkáját, a feje meg be van kötve, gyalázat! Igen. Kapjon orvosi ellátást, ha szükséges! Igen, mint a szeme fényére, személyesen felel érte nekem. Fejadagot is, ha kell. Jó. Akkor most a folyó ügyeinkről! Beszélek, nem fejeztem be. Ó, a fene egye meg, még valaki beszállt. Gurjan! Gurjan! Szétkapcsoltak.

„Lehet, hogy az én tanítványom – gondolta, egy pillanatra abbahagyva a kísérletezést, hogy befejezze a pályaudvarral folytatott beszélgetést. – Megnőtt, és most ellenünk lázad."

Sztrelnyikov magában összeadta a tanárkodása, a katonáskodása és a fogsága éveit, hogy összeegyeztethető-e a kisfiú életkorával. Aztán kinézett a vagonablakon, és a horizon-

ton látható városképen azt a folyóparti, városszéli kerületet keresgélte, ahol a lakásuk volt. Hátha a felesége és a lánya azóta is Jurjatyinban van? De jó lenne elmenni hozzájuk! Most, azonnal. De hát lehetséges ez? Hiszen az egy egészen más életből való. Először be kell fejezni ezt, az újat, csak azután lehet visszatérni ahhoz, a félbeszakítotthoz. Majd egyszer, majd egyszer. De mikor, mikor?

MÁSODIK KÖTET

Nyolcadik rész / Megérkezés

1 / A vonat, amely idehozta a Zsivago családot, még a pályaudvar hátsó vágányain vesztegelt, más szerelvények mögött, de érezni lehetett, hogy a Moszkvával való kapcsolat, amely egész úton megvolt, ezen a reggelen megszakadt, megszűnt.

Az idevalósiak jobban ismerték egymást, mint a fővárosiak. Bár a Jurjatyin–Razviljo állomás környékét megtisztították az idegenektől, és körülvették vörös egységekkel, a helybéli, peremhelységi utasok titokzatos módon behatoltak a sínek közé, „beszivárogtak", ahogy ma mondanák. Már bezsúfolódtak a vagonokba, megtöltötték a vagonajtók nyílását is, ők járkáltak a vágányokon a vonat mentén, ők ácsorogtak a töltésen a vagonok előtt.

Általában ismerték egymást ezek az emberek, messziről kiabáltak egymásnak, köszöntek, ha egymás közelébe értek. Kicsit másként öltözködtek és beszéltek, mint a két székvárosban, enni is mást ettek, más szokásaik voltak.

Érdekes lett volna megtudni, hogyan élnek, milyen lelki és testi tartalékokkal táplálkoznak, hogy küzdenek meg a nehézségekkel, miképp kerülik meg a törvényt.

Tüstént meg is lett a felelet a lehető legéletszerűbb alakban.

2 / Ment vissza az orvos a vonatjához az őr kíséretében, aki a földön húzta a puskáját, és rá-rátámaszkodott, mintha pásztorbot volna.

Párállott a világ. Izzóra sütötte a nap a síneket meg a vagonok tetejét. A kőolajtól fekete föld sárgán csillámlott, mintha be volna aranyozva.

Az őr szántotta a port a puskatussal, barázdát húzott maga után a homokban. Koppanva ütközött a puska a talpfáknak. Azt mondta az őr:

– Felállt az idő. A tavaszi vetésnek, zabnak, kemény magú búzának, vagy, mondjuk, a kölesnek, aranyidő. A hajdiná-

nak még korán van. A hajdinát minálunk Akulina-napkor vetik. Morsanszkiak vagyunk, az a Tambovi Kormányzóságban van, nem idevalósiak. Haj, doktor elvtárs! Ha most ez a sárkánykígyó polgárháború nem lenne, ez a világnagy ellenforradalom, hát tekeregnék én ilyen időben idegen vidéken? Elszaladt köztünk a fekete osztály-macska, és ni, mit csinál!

3 / – Köszönöm. Majd magam – hárította el Jurij Andrejevics a felajánlott segítséget. Kihajoltak a vagonból, nyújtották a kezüket, hogy felsegítsék. Felhúzódzkodott, beugrott a vagonba, felállt, és megölelte a feleségét.

– Jaj, végre! Hála istennek, hogy így végződött a dolog! – hajtogatta Antonyina Alekszandrovna. – Különben nem újság nekünk a szerencsés végkifejlet.

– Hogyhogy nem újság?

– Mindent tudtunk.

– Honnan?

– Az őrök mondták. Hát hogy bírtuk volna ki másképp a bizonytalanságot? Így is majd megbolondultunk apával. Nézd meg, úgy alszik, mint a bunda. Valósággal lekaszálta az izgalom, amit kiállt, fel se lehet rázni. Vannak új utasok. Majd mindjárt összeismertetlek egyikkel-másikkal. De előbb hallgasd meg, mit beszélnek körülöttünk! Az egész vagon gratulál szerencsés megmenekülésedhez. – Hát ilyen ez az én férjem! – fordított hirtelen a szón, hátranézve, és így, félrefordított fejjel, bemutatta a férjét egy új utasnak, akit majd összenyomtak a szomszédai a vagon közepén.

– Szamgyevjatov – hangzott onnanfelől, a fejek tömör gyülekezete felett megjelent egy puhakalap, és a bemutatkozó elkezdett kifelé nyomakodni az egymáshoz préselődő testek sűrűjén át az orvoshoz.

„Szamgyevjatov – tűnődött ezalatt Jurij Andrejevics. – Azt hittem volna, valami óorosz, hősmondás, nagy szakállú, zekés, veretes övű. Ez meg valami műkedvelő művészegyesület, őszbe csavarodó fürtök, bajusz, kecskeszakáll."

– No, ráijesztett magára Sztrelnyikov? Vallja csak be!

– Dehogyis, miért? Komoly beszélgetésünk volt. Annyi bizonyos, hogy erős, jelentékeny ember.

– Meghiszem azt! Van némi fogalmam róla, hogy kicsoda. Nem idevaló. Moszkvai, a maguk földije. Akárcsak az utóbbi idők új szokásai. Az is mind maguktól jön, fővárosi áru. A magunk eszével ilyeneket nem tudnánk kisütni.

– Tudod, Jurocska, ez az Anfim Jefimovics mindent tud, mindenkit ismer. Rólad is hallott, apádról is, az én nagyapámat is ismeri, mindenkit, mindenkit ismer. No, ismerkedjenek össze! – És csak úgy mellesleg, színtelen hangon megkérdezte: – Biztosan az itteni tanítónőt is ismeri, Antyipovát, nem?

Amire Szamgyevjatov éppoly kifejezéstelenül válaszolta:

– Miért, mi dolga vele?

Jurij Andrejevics hallotta a beszélgetést, de nem kapcsolódott bele. Antonyina Alekszandrovna folytatta:

– Anfim Jefimovics bolsevik. Vigyázz, Jurocska! Jól figyeld meg, mit mond!

– Nahát, csakugyan? Nem gondoltam volna. Szemre inkább valami művészfélét mutat.

– Apámnak vendégfogadója volt. Hét trojkánk futott. Én pedig egyetemet végeztem. És valóban szociáldemokrata vagyok.

– Hallgasd meg, Jurocska, mit mond Anfim Jefimovics! Mellesleg, meg ne haragudjon már, de beletörik az ember nyelve a nevébe. Szóval, figyelj ide, Jurocska, mit mondok neked! Nagy szerencsénk van. Jurjatyinba nem mehetünk. Több helyen ég a város, a hidat felrobbantották, nem mehet be a vonat. Kerülővel, összekötő vágányon más vonalra irányítják a vonatot, történetesen arra, amelyik nekünk kell, arra, amelyik Torfjanaját érinti. Képzeld! Nem kell átszállnunk, nem kell végigcipelni a holmit a városon pályaudvartól pályaudvarig. Viszont összevissza tologatnak, várakoztatnak bennünket, míg valójában elindulunk. Sokáig fogunk tolatni. Ezt mind Anfim Jefimovics magyarázta el nekem.

4 / Antonyina Alekszandrovna jóslatai valóra váltak. A vonat átcsoportosította a vagonjait, újakkal egészült ki, s vég nélkül fel-alá, fel-alá járogatott az edugult vágányokon, amelyeken más szerelvények is lavíroztak, és sokáig megakadályozták, hogy kijusson a nyílt pályára.

A távolban a város fele elrejtőzött, mert arrafelé lejtett a táj. Csak néha bukott fel a láthatár fölé házainak teteje, gyárkéményeinek vége, harangtornyainak keresztje. Egyik peremvárosa égett. Sodorta a szél a füstöt. Lobogó lósörényként húzódott végig az egész égen.

Az orvos meg Szamgyevjatov a vagon szélén üldögéltek, kilógatták a lábukat. Szamgyevjatov állandóan magyarázott valamit Jurij Andrejevicsnek, és a távolba mutogatott. Időnként elfojtotta a hangját a nekiinduló vonat dübörgése, úgyhogy semmit se lehetett hallani. Jurij Andrejevics megkérdezte, mit mondott. Anfim Jefimovics odahajolt az orvoshoz, és majd megszakadt, úgy ordította a fülébe, amit az előbb mondott.

– A Gigant mozit gyújtották fel. Oda vették be magukat a junkerek. De már előbb letették a fegyvert. Mindenesetre még nincs vége a harcnak. Látja azokat a fekete pontokat a harangtornyon? Azok a mieink. Szedik le a csehet.

– Én nem látok semmit. Hogyhogy maga ennyi mindent lát?

– Hohriki ég, az iparosnegyed. Meg Kologyejev, ahol a kereskedőutcák vannak, félrébb. Megmondom, miért érdekel. Ott van a fogadónk a kereskedősoron. Nem nagy a tűz. A városközpontot egyelőre nem érte el.

– Tessék? Nem értem.

– Azt mondom, a központot, a városközpontot. A székesegyházat, a könyvtárat. A mi családnevünk, a Szamgyevjatov, a San Donato eloroszosodott változata. Azt mondják, a Gyemidovoktól származunk.

– Megint nem értettem egy szót se.

– Azt mondom, a Szamgyevjatov a San Donato módosulása. Állítólag a Gyemidovoktól származunk. A Gyemidov

San Donato hercegektől. De az is lehet, hogy nem igaz. Családi legenda. Hanem ezt a helyet Szpirka-lapálynak hívják. Nyaralók, szórakozóhelyek. Furcsa név, nem?

Mező terült ki előttük. Különböző irányokban vasúti elágazások szelték át. Hétmérföldes léptekkel futottak rajta a távírópóznák az ég aljának. Szalagként tekergőzött a széles köves út, szépségben versenyre kelve a sínpárral. Hol elbújt a látóhatár alá, hol hullámló ívben feltűnt egy percre a kanyarulatban. És megint eltűnt.

– Nevezetes ez a mi országutunk. Egész Szibériát átszeli. A fegyencek is megénekelték. A mai partizánok felvonulási terepe. Általában nem rossz itt nálunk. Berendezkednek, megszoknak itt. Megszeretik a város jellegzetességeit. A vízelosztó bódéinkat. A kereszteződésekben. A szabadtéri téli női klubokat.

– Nem a városban telepedünk le. Varikinóban.

– Tudom. Mondta a felesége. Mindegy. Ügyes-bajos dolgaikban majd bejárnak a városba. Én első pillantásra kitaláltam, kicsoda a felesége. A szeme. Az orra. A homloka. Igazi Krüger. Egész olyan, mint a nagyapja. Ezen a vidéken mindenki emlékszik Krügerre.

A mező szélein magas, kerek falú kőolajtárolók vöröslöttek. Magas oszlopokon iparcikkhirdetések. Az egyik kétszer is a szemébe ötlött az orvosnak, az volt rajta:

„Moro és Vetcsinkin. Vetőgépek. Cséplőgépek."

– Megbízható cég volt. Nagyszerű mezőgazdasági felszereléseket gyártott.

– Nem hallom. Mit mondott?

– Egy cég, mondom. Cég, érti? Mezőgazdasági felszereléseket gyártott. Részvénytársaság. Apámnak is volt részvénye.

– De hiszen azt mondta, fogadója volt.

– Erre is fogadott, arra is fogadott. Nem zavarja egyik a másikát. Nem volt ostoba ember, mindig a legjobb vállalkozásokba fektette a pénzét. A Gigant moziban, abban is volt pénze.

– Úgy látom, büszke rá.

– Apám leleményességére? Hát hogyne volnék!

– És mit mond erre a maga szociáldemokráciája?

– Hogy jön az ide, már megbocsásson? Hol van az megírva, hogy a marxista módra gondolkodó embernek nyálacsorgató hülyének kell lennie? A marxizmus kézzelfogható dolgokkal foglalkozó tudomány, a valóságról szóló tanítás, egy történelmi helyzet filozófiája.

– Marxizmus és tudomány? Ismeretlen emberrel vitatkozni ezen legalábbis meggondolatlanság. A marxizmus sokkal kevésbé tud uralkodni magán, semhogy tudomány lehessen. A tudományok kiegyensúlyozottabbak. Marxizmus és objektivitás? Nem ismerek még egy olyan áramlatot, amely izoláltabb lenne, távolabb lenne a tényektől, mint a marxizmus. Mindenki azon igyekszik, hogy a tapasztalattal mérje magát, a hatalom birtokosai pedig a tulajdon csalhatatlanságuk meséje kedvéért teljes erejükből elrugaszkodnak az igazságtól. Nekem a politika nem mond semmit. Nem szeretem azokat az embereket, akiknek közömbös az igazság.

Szamgyevjatov a különc élcelődő gonoszkodásának tekintette az orvos szavait. Csak nevetgélt, nem vitatkozott vele.

Közben tolatott a vonat. Valahányszor a szemafornál lévő kijárati váltóig ért, a váltókezelőnő, akinek tejesbödön lógott a széles övén, egyik kezéből áttette a másikba, amit kötögetett, lehajolt, átfordította a váltókart, visszahátráltatta a vonatot. Míg a vonat lassan-lassan elzötyögött, ő felegyenesedett, és ököllel utánafenyegetett.

Szamgyevjatov magára vette a mozdulatát. „Kit fenyeget? – tűnődött. – Valami ismerőst. Vajon nem Tunceva az? Mintha ő volna. De hát mit képzelődöm? Aligha. Glasa nem lehet ilyen öreg. És miért éppen engem? Oroszország anyácska változik, zűrzavar van a vasútvonalakon, biztosan nehéz dolga van szegénykének, és én vagyok a bűnös, engem fenyeget. Különben vigye el az ördög, még az hiányzik, hogy miatta is fájjon a fejem!"

Végül csak intett a zászlóval a váltókezelőnő, kiáltott

valamit a mozdonyvezetőnek, és eleresztette a vonatot a szemafor mellett, ki a nyílt pályára, és mikor elrobogott mellette a tizennegyedik vagon, észrevéve a kocsi padlóján fecsegőket, rájuk öltötte a nyelvét. És Szamgyevjatov megint gondolkodóba esett.

5 / Mikor már messze elmaradtak és eltűntek az égő város peremhelységei, a henger alakú tartályok, a távíróoszlopok és a kereskedelmi reklámok, és más tájképek tűntek fel, erdőfoltok, dombocskák s közöttük gyakran az országút kanyarulatai, Szamgyevjatov megszólalt:

– Felkerekedünk és elszéledünk. Én mindjárt leszállok. Aztán a következőnél maguk is. Nehogy fennmaradjanak!

– Nyilván alaposan ismeri ezt a tájat, ugye?

– Jobban már nem is lehetne. Százversztás körzetben. Hiszen jogász vagyok. Húsz év gyakorlat. Ügyek. Ide-oda utazgatások.

– Még most is?

– Hát persze.

– Most miféle pörök folyhatnak?

– Mindenfélék. Régi, befejezetlen ügyletek, ügyintézések, teljesítetlen kötelezettségek.

– Hát az ilyenfajta viszonylatokat nem számolták fel?

– De, persze, névleg. Hanem a gyakorlat egymást kizáró dolgokat kíván meg egyidejűleg. Nacionalizálják a vállalatokat, fűtőanyag kell a városi szovjetnek, vontatóerő a kormányzósági népgazdasági szovjetnek. És közben élni is akar mindenki. Az átmeneti időszak jellemzői, mikor az elmélet még nem egyezik a gyakorlattal. Ide gyors felfogású, szemfüles emberek kellenek, olyan egyéniségek, mint én vagyok. Nagyboldog bizony az az ember, aki azt mondja, ne nézd, csak vedd el.* Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon, ahogy apám mondta. Belőlem él a fél kormányzóság. Magukhoz

* Dávid király 1. zsoltárának szövege torkollik itt népivé torzított mondásba.

majd a faellátmány dolgában fogok ellátogatni. Persze csak lóval lehet ezt bejárni. Az utolsó is lesántult. Ha ép volna, bolond lennék ezen a vacakon zötykölődni. Csak vánszorog a nyomorult, és még gépnek hívják! Még hasznát vehetik a varikinói látogatásaimnak. Jól ismerem ám Mikulicinékat.

– Ismeri úticélunkat, szándékainkat?

– Nagyjából. Sejtem. El tudom képzelni. Az ember ősi vonzódása a földhöz. Az álom, hogy a kezünk munkája tápláljon bennünket.

– És? Nem helyesli? Mi a véleménye?

– Naiv álom, idill. De hát nem baj. Segítse Isten magukat! De én nem hiszek benne. Utópia. Kontárkodás.

– Hogy fogad vajon bennünket Mikulicin?

– Be se engedi, kiseprűzi magukat, és igaza lesz. Maguk nélkül is pokoli zűrzavar van nála, azt se tudja, hova kapjon, az üzemek állnak, a munkások szétfutottak, takarmány nincs, és még magukat is idehozza az ördög, szép kis meglepetés! Ha megöli magukat, azt is megértem.

– Látja, maga bolsevik, és mégse tagadja, hogy ez nem élet, hanem valami példátlan, zavaros agyrém.

– Hát persze. De ez történelmi szükségszerűség. Át kell lábolnunk rajta.

– Miért szükségszerű?

– Maga ilyen gyermeteg, vagy csak teszi magát? A holdból pottyant ide, vagy mi a csoda? A nagybélű naplopók az éhező robotolók nyakában ültek, és halálra hajszolták őket, és ennek így kellett volna maradni örökké? Hát a gyalázat és zsarnokság egyéb formái? Talán bizony nem érthető a népharag, az, hogy az igazságosság törvényei szerint akarnak élni, igazságot keresnek? Azt hiszi, hogy ez a gyökeres változás végbemehetett volna a dumák révén, parlamentáris úton, hogy meglehetünk diktatúra nélkül?

– Különböző dolgokról beszélünk, és akármennyit vitatkozunk, nem jutunk közös nevezőre. Én mindig is a forradalom mellett voltam, de most azt gondolom, hogy erőszakkal semmire se lehet menni. Jósággal kell vonzóvá tenni a jót. De

most nem erről van szó. Térjünk vissza Mikulicinhoz! Ha ilyenek a kilátásaink, minek menjünk oda? Meg kell fordítanunk a szekerünk rúdját.

– Szamárság. Először is nemcsak Mikulicinék vannak a világon. Másodszor Mikulicin olyan jó, hogy az már bűn, a végtelenségig jó ember. Veszekszik, zsörtölődik egy kicsit, aztán ellágyul, az utolsó ingét is odaadja, a falat kenyerét is.

És Szamgyevjatov mesélni kezdett.

6 / – Mikulicin huszonöt évvel ezelőtt került ide Pétervárról, a műszaki főiskoláról. Száműzték ide, rendőri felügyelet alatt állt. Idejött, intézői állást kapott Krügernél, megházasodott. Volt nálunk négy Tuncev nővér, eggyel több, mint Csehovnál, nekik udvarolt minden jurjatyini diák, Agrafena, Jevdokija, Glafira és Szerafima. A legidősebbet vette el Mikulicin.

Hamarosan fiuk született. Az a hülye apja a szabadság eszméjének tiszteletére a ritka Liverij* nevet adta a kisfiúnak. Liverij, közönségesen Livka, zabolátlan kölyökké serdült, sokféle, nem hétköznapi tehetség nyiladozott benne. Kitört a háború. Livka meghamisította a keresztlevelében a születési évét, és tizenöt éves tacskó létére önkéntesként kiment a frontra. Agrafena Szeverinovna különben is beteges volt, megtörte a csapás, ágynak esett, és fel se kelt többé, tavaly előtt télen halt meg, közvetlenül a forradalom előtt.

Vége lett a háborúnak. Liverij hazajött. Mi lett belőle? Hős, zászlós, három kitüntetése van, és persze lángolóan meggyőződéses bolsevik frontküldött. Hallott az „erdei testvérek"-ről?

– Nem, ne haragudjon.

– Akkor nincs is értelme elmondani. Oda a fele a hatásnak. Akkor minek nézeget ki a vagonból az országútra? Mi érdekes van rajta? Manapság a partizánmozgalom. Kik azok a partizánok? A polgárháború legfontosabb káderei. Két for-

* A latin nyelvek „szabadság" szavának oroszos változata.

rásból lett ez az erő. Az egyik a politikai szervezet, amely vállalta a forradalom vezetését, másik az egyszerű katonák tömege, amely a vesztes háború után nem volt hajlandó engedelmeskedni a régi rezsimnek. Ennek a kettőnek az egyesüléséből lett a partizánsereg. Tarka összetételű. A zöme középparaszt. De kívülük talál még köztük mindenfélét. Szegényparasztokat, kiugrott szerzeteseket, az apuka ellen harcoló kulákfiakat. Elvhű anarchistákat, iratok nélkül lézengő ágrólszakadtakat, a középfokú tanintézetekből kibukott túlkoros tökfilkókat. Vannak köztük osztrák-német hadifoglyok, akiket azzal az ígérettel csábítottak ide, hogy elengedik őket, és visszamehetnek a hazájukba. No, hát ennek a sokezres néphadseregnek, az erdei testvéreknek az egyik alakulatát Erdei elvtárs vezeti, Livka, Liverij Averkijevics, Averkij Sztyepanovics Mikulicin fia.

– Tessék?

– Jól hallotta. De mondom tovább. Averkij Sztyepanovics másodszor is megnősült a felesége halála után. Az új felesége, Jelena Pokrovna, gimnazista volt, egyenest az iskolapadból ment a templomba esküdni. Naiv valóban, de játssza is a naivat, fiatalka, de máris adja a fiatalt. Évégből fecserészik, csicsereg, előadja az ártatlant, az ostobácskát, a mezei pacsirtát. Ahogy meglátja az embert, vizsgáztatni kezdi: „Hányban született Szuvorov? Mondja el, mikor egybevágók a háromszögek!" És ujjong, ha félbeszakíthatja, mert bakot lőtt. De pár óra múlva maga is meglátja, és ellenőrizheti a leírásomat.

Az „öreg"-nek meg más gyengéi vannak: a pipa meg a papos-egyháziszlávos bölcsködés. A tenger lett volna az igazi küzdőtere. A hajóépítő szakon tanult a főiskolán. Még mindig meglátszik a külsején, a szokásain. Szakállt-bajuszt nem hord, naphosszat ki nem veszi a pipát a szájából, a fogán keresztül szűri a szót, szívélyesen, ráérősen. Előreálló pipás állkapcsa van, hideg szürke szeme. Egy apróságot majdnem elfelejtettem: eszer, az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, mint a kerület választott küldötte.

– Hisz ez nagyon fontos. Szóval apa és fia eszik egymást? Politikai ellenfelek?

– Elvben, igen. De a valóságban a tajga és Varikino nem harcol egymással. De folytatom. A többi Tuncev lány, Averkij Sztyepanovics sógornői, mind a mai napig Jurjatyinban élnek. Aggszüzek. Megváltoztak az idők, megváltoztak a lányok is.

Avdotyja Szeverinovna, a mostani legidősebb, könyvtáros a városi olvasóteremben. Aranyos, fekete kisasszony, rettenetes könnyen zavarba jön. Minduntalan elpirul, olyan lesz, mint a bazsarózsa. Feszült, síri csend van az olvasóteremben. Rájön az idült nátha, tüsszent vagy húszat egyvégtében, majd a föld alá süllyed szégyenletében. De hát mit lehet tenni? Az idegességtől van.

Glafira Szeverinovna, a középső, áldás a családban. Tűzrőlpattant leányzó, ég a munka a keze alatt. Semmilyen munkától nem riad vissza. Egyöntetű vélemény, hogy Erdei partizánvezér erre a nagynénikéjére ütött. Most a varrószövetkezetben látni vagy a harisnyakészítőben. De mire egyet hunyorít az ember, ő már fodrász. Nem vette észre, hogy a jurjatyini vágányok közt ökölcsel fenyegetett bennünket a váltókezelőnő? Na, ennek fele se tréfa, gondolom, Glafira beállt bakternak a vasúthoz. De azt hiszem, nem ő az. Ő nem ilyen öreg.

Szimuska, a legfiatalabb, a család keresztje, megpróbáltatása. Okos lány, sokat olvasott. Érdekelte a filozófia, szerette a verseket. Hanem a forradalom éveiben az általános izgalmi állapot, az utcai felvonulások, a köztéri emelvényekről harsogó szónoklatok hatására megbillent, vallási mániába esett. A nővérei elmennek dolgozni, kulcsra zárják az ajtót, ő meg huss, ki az ablakon, kóborol az utcán, hallgatóságot toboroz, Jézus másodszori eljövetelét, a világ végét prédikálja. Na, én itt csak fecsegek, pedig már az én állomásom jön. A következő a maguké. Készüljenek!

Mikor Anfim Jefimovics leszállt, Antonyina Alekszandrovna azt mondta:

– Nem tudom, neked mi a véleményed, de szerintem a

gondviselés küldte nekünk ezt az embert. Úgy érzem, hogy még majd áldásos szerepet fog játszani az életünkben.

– Nagyon is lehetséges, Tonyecska. De nem nagy örömömre szolgál, hogy téged megismernek a nagyapádról, annyira hasonlítasz hozzá, és hogy őrá ilyen jól emlékeznek. Sztrelnyikov is, alighogy kiejtettem Varikino nevét, epésen megkérdezte: „Varikino? A Krüger-üzemek? Nem rokonok véletlenül? Nem az örökösök?"

Félek, hogy itt még jobban szem előtt leszünk, mint Moszkvában, pedig onnan épp azért szöktünk meg, hogy ne vegyenek észre. Persze most már mindegy. Akinek levágják a fejét, a haját nem siratja. De jobb, ha nem feltűnősködünk, homályban maradunk, szerényen viselkedünk. Különben is rossz előérzeteim vannak. Gyere, keltsük fel a családot, szedjük össze a holmit, kötözzük össze, készüljünk, leszállunk!

7 / Antonyina Alekszandrovna ott állt a torfjanajai állomás peronján, és ki tudja, hányadszor, számba vette a személyeket és tárgyakat, hogy vajon nem felejtettek-e valamit a vagonban. Ott érezte a lába alatt a peron letaposott homokját, mégse hagyta el a félelem, hogy elmulasztják a leszállást, és a robogó vonat zaja egyre ott zakatolt a fülében, noha a szemével meggyőződött róla, hogy mozdulatlanul áll előtte a peron mellett. Szorongásában nem látott, nem hallott, nem fogott fel semmit.

Azok az útitársai akikkel sokáig együtt utazott, búcsúzkodtak tőle odafentről, a vagon magasából. Észre se vette őket. Azt se vette észre, hogy mikor ment el a vonat, csak arra figyelt fel, hogy látni lehet a másik sínpárt meg a zöld mezőt, kék eget a túloldalon, akkor fedezte fel a vonat eltűnését.

Kőből volt az állomásépület. Két pad állt jobbról-balról a bejáratánál. A moszkvai, Szivcev Vrazsek utcai vándorokon kívül egy utas se szállt ki Torfjanajában. Letették a cókmókot, és leültek az egyik padra.

Meglepte a jövevényeket, hogy milyen csendes, néptelen, tiszta az állomás. Szokatlan volt nekik, hogy nem tüleked-

nek, nem káromkodnak körülöttük. Itt, az isten háta mögött, elmaradt az élet a történelemtől, késett. Még hátra volt, hogy utolérje a fővárosi elvadultságot.

Az állomás egy nyírfaligetben rejtőzködött. Sötét lett a vonatban, mikor odaért. Kezeken, arcokon, a peron tiszta, nyirkos-sárga finom homokján fel-le járt a fák alig mozduló hegyének árnyéka. A liget madarainak füttye egynemű volt a hűs leheletével. A nem fátyolos, telt hangok, amelyek tiszták voltak, mint maga a tudatlanság, felverték, átjárták az egész pagonyt. Két út szelte át, a vasút meg egy mezei út, és a liget földig csüngő, bő ruhaujjak gyanánt lógatta rá mindkettőre szétterülő, lehajló ágait.

Antonyina Alekszandrovnának hirtelen kinyílt szemefüle. Egyszerre ért el a tudatáig az egész. A madárzengés, a tiszta erdei magány, a körös-körül elömlő zavartalan nyugalom. Mondatok alakultak a fejében: „Nem hittem, hogy épségben megérkezünk. Előfordulhatott volna, tudod-e, hogy az a te Sztrelnyikovod megjátssza előtted a nagylelkűt, és elenged, aztán táviratozik ide, hogy mindnyájunkat fogjanak meg, mikor kiszállunk. Nem hiszek én, drágám, az ő nemeslelkűségükben. Kirakat az egész." A megfogalmazott mondóka helyett mást mondott:

– De csodálatos! – tört ki belőle, ahogy elnézte azt a gyönyörűséget, ami körülvette. Többet nem is tudott mondani. Fojtogatták a könnyek. Hangosan felzokogott.

Az öreg állomásfőnök meghallotta a hüppögését, és kijött az épületből. Apró kis léptekkel odaaraszolgatott a padhoz, udvariasan piros tetejű egyentányérsapkája ellenzőjéhez emelte a kezét, és azt kérdezte:

– Ne hozzak nyugtató cseppeket a kisasszonynak? Az állomás patikájából?

– Semmi bajom. Köszönöm. Majd elmúlik.

– Az úti aggodalmak, izgalmak. Hiszen tudom, sokan így vannak vele. Meg ez az afrikai hőség is, ritkaság a mi földrajzi szélességünkön. És a tetejébe még a jurjatyini események.

– Jöttünkben láttuk a tüzet a vagonból.

– Alighanem Oroszországból jöttek, ha nem tévedek.

– A Fehérkövűből.

– Moszkvaiak? No, akkor nem csoda, hogy ideges a nagyságos asszony. Azt mondják, ott kő kövön nem maradt.

– Túloznak. De az igaz, hogy eleget láttunk. Ez a lányom, ez a vőm. Ez meg a kicsinyük. És ez a mi kis pesztonkánk, Nyusa.

– Isten hozta magukat. Isten hozta. Nagyon örülök. Részben már tájékoztattak. Anfim Jefimovics Szamgyevjatov ideszólt a vasúti telefonon a szakmai kitérőállomásról. Zsivago doktor a családjával Moszkvából, azt mondja, kérem, hogy mindenben legyetek a segítségükre. Bizonyára maga az a doktor, ugye?

– Nem, az Zsivago doktor, a vőm, nekem más a szakmám, a mezőgazdaság, én Gromeko agronómusprofesszor vagyok.

– Bocsánat, tévedtem. Ne haragudjanak! Örülök, hogy megismertem.

– Ezek szerint ismeri Szamgyevjatovot?

– Már hogyne ismerném azt a varázslót! Ő a mi reménységünk, ő szerzi a betevő falatunkat. Ha ő nem volna, rég kinyújtottuk volna a papucsot. Igen, azt mondja, mindenben légy a segítségükre! Igenis, felelem. Megígértem. Úgyhogy ha ló kell, vagy ha valami mással szolgálhatok... Hová tartanak?

– Varikinóba. Messze van vajon?

– Varikinóba? Sehogy se bírtam rájönni, hogy kire hasonlít ennyire a lánya. És Varikinóba mennek! Akkor már értek mindent. Hisz mi Ivan Ernesztoviccsal együtt építettük ezt a vasutat! Azonnal intézkedem, felkészülünk az útra. Idehívok egy embert, kerítünk fogatot. Donat! Donat! Addig is, míg dűlőre jutunk, hordd be a poggyászt a váróterembe! Hát a ló? Szaladj be a teázóba, komám, kérdezd meg, nem adják-e ide! Mintha még reggel itt láttam volna Vakhot. Kérdezd meg, talán még nem ment el. Mondd meg, hogy Varikinóba kéne vinni négy személyt, málha alig van. Most érkeztek.

Frissen! Magának meg adok egy atyai tanácsot, nagyságos asszony. Én szándékosan nem kérdezem, hogy milyen rokonságban van Ivan Ernesztoviccsal, de vigyázzon vele! Nem kell mindenkivel olyan nyíltszívűnek lenni. Gondolja meg, micsoda időket élünk!

Vakh nevére meglepetten összenéztek a jövevények. Emlékeztek még, mit mesélt a megboldogult Anna Ivanovna a mesebeli kovácsról, aki ronthatatlan zsigereket csinált magának vasból, meg a hasonló helyi mesékre és képtelen történetekre is.

8 / Egy nemrég ellett fehér kancával vitte őket egy nagy fülű, bozontos, galambfehér öregember. Minden fehér volt rajta, de különböző okokból. Új háncsbocskorát még nem sötétítette meg a viselés, a gatyáját meg az ingét meg már megfakította, kifehérítette az idő.

A fehér kanca után egy hollófekete, göndör fejű csikó szaladt, hajigálva porcos, még meg se csontosodott lábát, olyan volt, mint a faragott játék, amit a falusi kézművesek csinálnak.

Az utasok a hepehupákon ugrándozó szekér oldalán ültek, és a rudakba fogódzkodtak, hogy le ne essenek. Békesség volt a szívükben. Lassan megvalósult az álmuk, közeledtek úticéljukhoz. Bőkezű nagyvonalúsággal és fényűző lassúsággal haladtak, elidőztek ennek a csodálatos, sugaras napnak az alkonyórái.

Hol erdőben, hol nyílt tisztásokon vitt az út. Ha fatönknek ütköztek az erdőben, egymásnak borultak az utasok, összegörnyedtek, hunyorogtak, szorosan egymáshoz simultak. A nyílt helyeken, ahol mintha túlcsorduló szívvel maga a tág tér is kalaplevéve állt volna, kiegyenesítették a hátukat, téresebben helyezkedtek el, megrázták a fejüket.

Hegyes vidék volt. A hegyeknek, mint mindig, megvolt a maguk egyénisége, arca. Hatalmas, dölyfös árnyékok gyanánt sötétlettek a távolban, szótlanul nézték a szekerezőket.

Vigasztaló rózsaszín fény ment utánuk a mezőn, megnyugtatva, reménnyel töltve el őket.

Minden tetszett nekik, minden érdekelte őket, de legjobban csodabogár öreg kocsisuk meg nem szakadó fecsegése: eltűnt ősi orosz formák, tatár rárakódások és tájjellegzetességek keveredtek benne az ő egyéni, homályos értelmű kitalációival.

Ha a csikó elmaradt, a kanca megállt, és megvárta. A csikó úszó, hullámló ugrásokkal szaladt utána. Hosszú, összeakadó lábával sután odalépegetett a szekér oldalához, és hosszú nyakát, pici fejét átdugva a kocsirúdon, szopott.

– Azért én ezt nem értem – kiabálta Antonyina Alekszandrovna a férjének, a rázkódástól össze-összekoccanó foggal, és tagoltan, hogy egy váratlan zökkenéstől el ne harapja a nyelvét. – Vajon lehetséges, hogy ez az a Vakh, akiről anyám mesélt? Emlékszel azokra a badarságokra. Az a kovács, akinek egy verekedésben kitépték a belét, és másikat fabrikált magának. Szóval a vashasú Vakh kovács. Tudom én, hogy mese. De vajon őróla szól? Vajon ő maga az?

– Dehogyis. Először is, magad mondod, hogy mese. Másodszor, már anyánk idejében is megvolt vagy százéves az a néphagyomány, ő így mondta. De miért beszélsz ilyen hangosan? Meghallja az öreg, megsértődik.

– Dehogy hallja, nagyothall. De ha meghallja, akkor se érti, bolond egy kicsit.

– Hé, Fjodor Nyefjodics! – nógatta az öreg a kancát, ki tudja, miért, férfinéven szólítva, pedig igen jól tudta, jobban, mint az utasai, hogy kanca. – Bitang meleg van! Mint a tüzes kemencében, amiben a három ifjút sütögették. Na, beste, hisz telezabáltad magad! Neked beszélek, te rossz lidérc!

Váratlanul rágyújtott valami versikefoszlányra, amit valaha az itteni gyárakban költöttek:

Isten veled, iroda,
Bányaudvar, meddőhányó,
Gazda kenyerét megettem,
Tónyi vizet is megittam.

Fodros vízen, part mentiben
Hattyú úszik odalenn,
Nem a bor roskaszt meg engem,
Vanyát viszik katonának.
Én is szemes vagyok, Mása,
Én se vagyok bolond, Mása,
Szeljabába megyek én,
Szentyetyurihához állok.

– Hé, te kanca, megnyuvadsz ma! Nézze meg az ember ezt a beste dögöt! Megcsapod, fogja magát, ledob. Na, Fegya-Nyefjogya, törjön ki a nyavalya! Ennek az erdőnek, tajgának csúfolják, vége-hossza nincs. Ott a paraszti nép ereje, hú, azám! Ott az erdei testvérség. Hé, Fegya-Nyefjogya, hát mán megin megálltál, te rusnya, te isten átka!

Hirtelen hátrafordult, és farkasszemet nézve Antonyina Alekszandrovnával, azt mondta:

– Te mit gondolsz, menyecske, nem tudom, kiféle vagy? Együgyű vagy te, kedves, úgy nézem. Itt süllyedjek el, ha meg nem ismertelek. Megismertelek. Nem hiszek a gubómnak, szakasztott Grigov! (Gubónak a szemét nevezte az öreg, Grigovnak meg Krügert.) Nem az unokája vagy véletlenül? Grigovot ne ismerném meg? Az egész életemet nála töltöttem, mindent csináltam én őnála. Mindenféle mesterséget, hivatalt. Voltam én dúcoló, dolgoztam a fadöntésnél, a méntelepen. Mozdulj mán! Megint megállt, a fene egye ki a lábát! A mendergős ménkű beléd, neked beszélek!

Azt mondod, milyen Vakh ez, nem az a kovács? Együgyű vagy te, kedves, ilyen nagy szemű úrhölgy, oszt buta. Annak a te Vakhodnak Posztanogov a neve, Vashasú Posztanogov, vagy százötven éve elment földvárra deszkát árulni. Minket meg Mehonyinnak hínak. A keresztnevünk egy, de a vezetéknevünk más, Opanasz, de nem az.

Lassanként elmondta az öreg a maga módján, amit az utasai Szamgyevjatovtól már úgyis tudtak Mikulicinékről. A férfit Mikulicsnak emlegette, az asszonyt meg Mikulicsnának. Az intéző mostani feleségét új asszonynak mondta, „az

elsőt, a megboldogultat" pedig cseppentett méznek, szép fehér angyalnak. Mikor „Livorijhoz", a partizánvezérhez ért, és megtudta, hogy Moszkváig nem hallatszott el a dicsősége, és hogy Moszkvában hírét se hallották az erdei testvéreknek, hát alig akarta elhinni:

– Nem hallották? Az Erdei testvérről nem hallottak? Szűzanyám, hát minek van akkor fülük a moszkvaiaknak?

Esteledett. Mind hosszabbra nyúlt az utasok árnyéka, ahogy előttük futott. Tág, téres pusztán vezetett az útjuk. Imitt-amott magányos kis csoportokban laboda, bogáncs, erdei deréce nőtt, magasra nyúló, fás száruk hegyén fürtös virágzat. Ahogy alulról, a föld felől megvilágította őket az alkonyati fény, kísértetiesen megnövekedett a körvonaluk, mintha mozdulatlan lovas őrök volnának ritkásan kiállítva a mezőre, hogy megvigyázzák.

Messze elöl a síkság vége egy keresztben álló hegyvonulatnak futott. Falként állta el az utat a hegy, folyót vagy szakadékot lehetett sejteni alatta. Mintha maga az ég volna ott elkerítve, s a földút vezetne a kapujához.

A meredély tetején megjelent egy hosszúkás, fehér, földszintes ház.

– Látod ott a hegyben azt a házat? – kérdezte Vakh. – Nahát, ott van neked Mikulics meg Mikulicsna. Alattuk meg a szakadék, a horhos, mink úgy mondjuk, a Szurdék.

Két puskalövés hangzott fel arrólfelől egymás után, apróződó, sokszorozódó visszhangot verve.

– Mi ez? Csak nem a partizánok, nagyapó? Nem bennünket céloznak?

– Krisztus szerelmére! Hogy volnának partizsánok? Sztyepanics riogatja a farkasokat a Szurdékban.

9 / Az érkezők meg a háziak első találkozása a jószágigazgató házának udvarán zajlott le. Nyomasztó, eleinte néma, majd indulatos-hangos, értelmetlen jelenet játszódott le.

Jelena Pokrovna az udvaron ment, akkor jött vissza erdei sétájából. Nyúltak utána a naplemente sugarai végig az er-

dőn fától fáig, és majdnem olyan színük volt, mint az ő aranyhajának. Jelena Pokrovna könnyen volt öltözve, nyáriasan. Ki volt pirulva, zsebkendővel törölgette a járástól felhevült arcát. Meztelen nyakát gumiszalag fogta át elölről, azon himbálózott a hátára vetett szalmakalap.

Puskás férje szemben vele épp hazafelé tartott a szakadékból felkapaszkodóban, és arra gondolt, hogy nyomban nekilát megtisztítani az összefüstölt puskacsöveket, valami hibát vélt felfedezni, mikor kilőtte őket.

Egyszer csak, mintha az égből pottyant volna, vígan, zajosan begörgött az udvarba a kikövezett bejárón Vakh az ajándékával.

Nagyon gyorsan lemásztak a szekérről, és Alekszandr Alekszandrovics akadozva, hol levéve, hol meg feltéve a kalapját, magyarázkodni kezdett.

A sarokba szorított háziak valódi, nem tettetett elképedése és a szerencsétlen, szégyenben égő vendégek nem színlelt, őszinte, kínos csüggedtsége eltartott pár pillanatig. Magyarázat nélkül is érthető volt a helyzet, nemcsak a résztvevőknek, hanem Vakhnak is, Nyusának is, Surocskának is. A kellemetlen érzés átterjedt a kancára és a csikóra is, az aranyos napsugarakra, a Jelena Pokrovna körül rajzó, arcára, nyakára telepedő szúnyogokra is.

– Nem értem – törte meg végre a hallgatást Averkij Sztyepanovics. – Nem értem, semmit se értek, és sohase fogom megérteni. Hogy mi délen vagyunk, itt vannak a fehérek, gabonatermő kormányzóság vagyunk? Miért épp ránk esett a választásuk, mi jutott eszükbe, hogy épp ide, ide jöjjenek?

– Vajon gondoltak-e rá, hogy micsoda felelősség ez Averkij Sztyepanovicsnak?

– Ne avatkozz bele, Lenocska! Igen, ez az. Teljesen igaza van. Gondoltak-e rá, hogy micsoda teher ez nekem?

– Az isten áldja meg! Nem értett meg bennünket. Miről is van szó? Nagyon kevésről, majdnem semmiről. Nem törünk az életükre, a nyugalmukra. Csak egy kis zugot szeretnénk egy üres, romos épületben. Egy tenyérnyi, senkinek se kellő,

kallódó földet veteményesnek. Tán egy szekér fát az erdőről, mikor senki se látja. Hát olyan sok ez, olyan gonosz merénylet?

– Nem, de széles a világ. Miért éppen mi? Miért nekünk jutott ki ez a megtiszteltetés, miért nem másnak?

– Magukról tudtunk, és reméltük, hogy maguk is hallottak rólunk. Hogy nem vagyunk idegenek magának, és mi se idegenekhez kerülünk.

– Ó, szóval Krügerről van szó, arról, hogy maguk az atyjafiai? Hát ezt meg hogy bírják kimondani a szájukon a mai időkben!

Averkij Sztyepanovics szabályos arcú férfi volt, haját hátravetve hordta, egész talpára lépve, széles, nagy léptekkel járt, nyáron oldalgombos orosz inget viselt bojtos zsinórral a derekán. A régi időkben ilyenek voltak a folyami kalózok, manapság az örök diák, a tanítóskodó álmodozók típusát testesítik meg.

Ifjúságát a felszabadító mozgalomnak szentelte, a forradalomnak, és csak attól félt, hogy nem éri meg, vagy hogy ha ki is tör, mérsékelt lesz, nem tölti be az ő radikális és véres vágyait. És íme, elérkezett, fenekestül felforgatva az ő legmerészebb elképzeléseit, és ő, a született és állhatatos munkásbarát, aki Szvjatogor-Bogatirban az üzemi bizottság első alapítói és a munkásellenőrzés első bevezetői közé tartozott, most hoppon maradt, nem vehet részt benne itt, az elnéptelenedett településen, ahonnan szétfutottak a munkások, részben a mensevikek közé. És most ezt az ostobaságot, ezt a hívatlan Krüger pereputtyot a sors iróniájának, kimódolt cselszövénynek érezte, ez volt az utolsó csepp a türelme poharában.

– Hát ez mindennek a teteje! Felfoghatatlan! Átlátják maguk egyáltalán, hogy milyen veszélyesek rám nézve, hogy milyen helyzetbe hoznak? Úgy látszik, meghibbantam. Nem értem, nem értem az egészet, és soha nem fogom megérteni.

– Vajon felérik-e ésszel, hogy mi már itt amúgy is a vulkán tetején ülünk?

– Várj már, Lenocska! Teljesen igaza van a feleségemnek.

Amúgy se gyönyörűség az élet. Kutya élet, eszeveszett ház. Állandóan két tűz között, és nincs kiút. Az egyik mindennek elmond, mert vörös a fiam, bolsevik, a nép kedvence. A másiknak meg az nem tetszik, hogy beválasztottak az alkotmányozó nemzetgyűlésbe. Egyiknek se lehet eleget tenni, ha megfeszülök, akkor se. És akkor még maguk is. Nagyszerű lesz, ha agyonlőnek magukért.

– De az istenért! Térjen észhez! Miket beszél!

Kis idő múlva lecsihadt a haragja, és azt mondta:

– No, eleget mérgelődtünk itt az udvaron, elég volt. Odabenn is folytathatjuk. Persze, semmi jó nem vár ránk, hanem hát ne menjetek a nézőkhöz, és ne tudakozzatok a jövendőmondóktól, hogy magatokat azokkal megferteztessétek. De hát nem vagyunk mi janicsárok, se pogányok. Nem kergetjük ki magukat az erdőbe medveéteknek. Azt gondolom, Lenok, legjobb lenne a télikertbe vezetni őket, a dolgozószoba mellé. Ott majd meghányjuk-vetjük, hogy hol rendezkedhetnének be, úgy vélem, a parkban helyezhetnénk el őket. Tessék befáradni a házba! Parancsoljanak! Vidd be a holmit, Vakh! Segíts a vendégeknek!

Vakh, míg teljesítette a parancsot, csak sóhajtozott:

– Szentséges Szűzanyám! Mint a búcsújárók! Csak batyu meg batyu. Bőrönd egy szem se.

10 / Hideg este köszöntött rájuk. Megmosdottak a jövevények. A nők nekiláttak, hogy megágyazzanak a kijelölt szobában. Surocska öntudatlanul megszokta, hogy gyermeknyelvű aranymondásai lelkes fogadtatásra találnak a felnőtteknél, és hogy kedvükben járjon, lelkesen és boldogan hordott össze hetet-havat, s most rossz hangulatban volt. Mert ma nem volt sikere a fecsegésének, senki se figyelt oda. Mérges volt, hogy a fekete kiscsikót nem vitték be magukkal a házba, és mikor rákiáltottak, hogy maradjon nyugton, bőgni kezdett, attól tartva, hogy mint rossz és meg nem felelő kisfiút, visszaviszik a gyerekboltba, ahonnan, elképzelése szerint, világrajövetelekor a szülői házba vitték. Őszinte ria-

dalmáról fennhangon is beszámolt a környezetének, de kedves szamárságaival most nem érte el a megszokott hatást. A felnőtteket feszélyezte az érkezés, az idegen ház, sietősebben mozogtak, mint máskor, némán gondjaikba merültek. Surocska rosszalkodott és duzzogott, ahogy a dajkák mondják. Megetették, és nagy nehezen lefektették. Végre elaludt. Nyusát Mikulicinék Usztyinyjája kivitte a konyhába vacsorázni, és beavatta a ház titkaiba. Antonyina Alekszandrovnát és a férfiakat hívták már az esti teához.

Alekszandr Alekszandrovics és Jurij Andrejevics egy pillanat türelmet kértek, és kimentek a tornácra levegőzni.

– Mennyi csillag! – mondta Alekszandr Alekszandrovics.

Sötét volt. Két lépésre álltak egymástól a tornácon, de nem látták egymást. Hátulról, a ház mögül lámpafény hullt a szakadékba az ablakból. A fénypászmában párálltak a bokrok, fák és még valamilyen felismerhetetlen tárgyak a nedves hidegben. A beszélgetőket nem fogta be a fénysáv, még jobban megsűrűsítette körülöttük a sötétséget.

– Holnap már reggel meg kell néznünk azt a melléképületet, amit ajánl nekünk, és ha lakható, rögtön nekiállunk a javításnak. Míg rendbe hozunk egy zugot magunknak, a talaj is felenged, átmelegszik a föld. Akkor aztán tüstént vetéshez látunk. Úgy rémlik, mintha beszélgetés közben vetőburgonyát ígért volna. Vagy rosszul hallottam?

– Nem, nem. Ígért. És más vetőmagot is. Magam is hallottam. Azt a kis házat, amit felajánlott, láttuk útközben, mikor átjöttünk a parkon. Tudja, hol? A kertek alatt, ahol az udvarházhoz tartozó kis épületek vannak, sűrű csalán közt. Azok faházak, de ez kőből épült. Mutattam a szekérről, emlékszik? Ott ásnám a veteményes ágyásokat is. Szerintem virágoskert is lehetett ott. Messziről úgy rémlett. Lehet, hogy tévedek. Az ösvényeket ki kell kerülni, ki kell hagyni, de a régi virágágyak földjét nyilván alaposan megtrágyázták, dús televény van bennük.

– Holnap meglátjuk. Nem tudom. Biztosan szörnyen benőtte a gaz a földet, és kemény, mint a kő. Kellett lennie vete-

ményesnek az udvarház mellett. Talán megvan az a földda-rab, és üres is. Holnap minden kiderül. Errefelé, még alighanem talaj menti fagyok vannak reggelente. Éjszaka egész biztosan fagyni fog. De jó, hogy már megérkeztünk, itt vagyunk! Gratulálhatunk egymásnak. Jó itt. Nekem tetszik.

– Nagyon rokonszenves emberek. Különösen a férfi. Az asszony affektál egy kicsit. Elégedetlen magával, valami nem tetszik neki magában. Innen az a fáradhatatlan, álzsörtölődő fecsegése. Mintha sietne elvonni a figyelmet a külsejéről, elejét venni a kedvezőtlen benyomásnak. És az, hogy elfelejti levenni a kalapját, a hátán hintáztatja, az se szórakozottság. Csakugyan jól áll neki.

– Azért most már menjünk be! Itt ragadtunk. Nem való.

Após és vő, a kivilágított ebédlőbe menet, ahol a függőlámpa alatt a kerek asztalnál, szamovár mellett üldögéltek a háziak Antonyina Alekszandrovnával, és teát iszogattak, átvágtak a sötét jószágigazgatói irodán.

A szakadék fölébe nyíló tagolatlan üvegablaka elfoglalta az egész falat. Az ablakból, mint az orvos még világosban megfigyelte, messzire el lehetett látni a szakadékon túl arra a síkságra, amelyen Vakh áthozta őket. Az ablaknál faltól falig érő nagy műszaki tervező- vagy rajzolóasztal állt. Rajta volt a vadászpuska széltében, középen, s még jobban kiemelte a tőle jobbra és balra folytatódó asztal nagyságát.

Jurij Andrejevics, áthaladva a dolgozószobán, most újra irigykedve szemlélte a széles kilátást nyújtó ablakot, a hatalmas és jól elhelyezett asztalt, a tágas és alkalmasan berendezett szobát, s ez volt az első, ami valóságos felkiáltás gyanánt kitört belőle, mikor Alekszandr Alekszandroviccsal beértek az ebédlőbe, a teázóasztalhoz.

– Micsoda nagyszerű helyek vannak itt maguknál! És milyen remek dolgozószobája van, ihlető, munkára serkentő!

– Pohárban vagy csészében szereti? És erősen vagy gyengén?

– Nézd, Jurocska, hogy micsoda sztereoszkópot fabrikált az Averkij Sztyepanovics fia gyerekkorában!

– Még most is gyerek, nem nőtt be a feje lágya, bár egyik tartóményt a másik után hódítja vissza a szovjethatalomnak a Komalktól.

– Micsodától?

– A Komalktól.

– Az mi?

– A szibériai kormány hadserege, amely az alkotmányozó nemzetgyűlés hatalmát támogatja.

– Egész álló nap csak a maga fiának dicséretét halljuk. Igazán büszke lehet rá.

– Ezeket a kettős sztereó látképeket az Urálról szintén ő csinálta, maga készítette objektívval.

– Szacharinnal készült ez a lepény? Nagyon finom.

– Dehogyis! Szacharin, ebben a vadonban! A legvalódibb cukor. A teájába is a cukortartóból tettem. Észre se vette?

– De igen, csakugyan. A fényképeket néztem. És ugye a tea is igazi?

– A legfinomabb. Persze.

– Honnan van?

– Hát a terülj asztalkámról. Egy ismerőstől. Ilyen mai közéleti személyiség. Nagyon baloldali meggyőződésű. A kormányzósági népgazdasági tanács képviselője. Fát szállít tőlünk a városba, és hoz nekünk darát, vajat, lisztet az ismeretség révén. Sziverka (így hívta Averkijt), Sziverka, add közelebb a cukortartót! De most mondja meg, kíváncsi vagyok, hogy mikor halt meg Gribojedov.

– Úgy emlékszem, 1795-ben született, de hogy mikor ölték meg, azt már nem tudom pontosan.

– Még egy kis teát?

– Köszönöm, nem kérek.

– Na most ezt! Mondja meg, mikor és mely országok kötötték a nimwegeni békét.

– Ne gyötörd már őket, Lenocska! Hadd szuszogják ki magukat a nagy út után!

– Most tudják, mit kérdezek? Sorolják fel, legyenek szíve-

sek, hogy milyen fajtáit ismerik a nagyítóüvegnek, és hogy mikor kapunk valódi, fordított, egyenes és virtuális képet!

– Honnan vannak magának ilyen beható fizikai ismeretei?

– Volt Jurjatyinban egy nagyszerű matematikus. Két gimnáziumban tanított, a fiúgimnáziumban meg nálunk. Hogy az hogy magyarázott! Mint egy isten. Mintha csak megrágná és a szájunkba adná. Antyipov. Egy itteni tanárnő volt a felesége. A kislányok bolondultak érte, mind szerelmes volt bele. Jelentkezett önkéntesnek, kiment a frontra, nem jött vissza, elesett. Azt beszélik, ez az Isten ostora, ég büntetése, ez a Sztrelnyikov komisszár, ez maga a feltámadt Antyipov. Perszecsak legenda. Nem valószínű. Különben hát mit lehet tudni. Minden lehetséges. Még egy csészével?

Kilencedik rész / Varikino

I / Télen, mikor több volt az ideje Jurij Andrejevicsnek, különféle feljegyzéseket kezdett vezetni. Felírta ezt is:

„Micsoda nyár, micsoda nyár van!
Vajon miért, miért lehet
részünk most ebben a csodában,
csak úgy hogy kaphattuk meg ezt?

Micsoda boldogság, ha az ember magára meg a családjára dolgozik hajnaltól napestig, hajlékot emel, megműveli a földet, hogy élelme legyen, megalkotja a maga világát, mint Robinson, utánozza a mindenséget teremtő Teremtőt, édesanyja után újra és újra világra hozza magát.

Mennyi gondolat járja az ember fejét, mennyi újat elgondol, míg a keze izommunkát, fizikai munkát, napszámosmunkát vagy ácsmunkát végez, míg okos feladatokat állít a teste elé, amelyeknek megoldása örömmel és sikerrel jutalmazza, míg hat óra hosszat egyvégtében farag valamit a baltával, vagy ássa a földet a szabad ég alatt, amély áldott leheletével perzseli a testét! És nem veszteség, hanem nyereség, hogy ezeket a futólag és egyszerre felvillanó, röpke gondolatokat, sejtelmeket és megközelítéseket nem veti papírra, hanem elfelejti. Te városi remete, aki erős kávéval vagy dohánynyal korbácsolod fel lankadó idegeidet és képzeletedet, nem ismered a legerősebb narkotikumot: a leplezetlen szükséget és a rendíthetetlen egészséget.

Nem lépek túl azon, amit mondtam, nem hirdetem a tolsztojánus paraszti egyszerűséget és a földhöz való visszatérést, s nem töröm a fejem, hogy az agrárkérdésben mit módosíthatnék a szocializmuson. Én csak megállapítom a tényt, és nem foglalom rendszerbe a mi véletlen sorsfordulónkat. Vitatható a mi példánk, és nem alkalmas tanulságok levonására. A mi gazdaságunk összetétele nagyon nem egynemű. Csak kis része, a zöldség- és krumpliellátásunk származik a magunk keze munkájából. Minden egyéb más forrásból.

Törvénytelenül használjuk a földet. Titkoljuk az államhatalom nyilvántartása előtt. Hogy fát vágunk az erdőben, az lopás, nem menti, hogy az állam zsebébe nyúlunk, amely azelőtt Krügeréké volt. Mikulicin elnézése leplez bennünket, aki nagyjából maga is így él, a távolság ment meg bennünket, az, hogy messze vagyunk a várostól, ahol szerencsére még mit sem sejtenek a csínyjeinkről.

Lemondtam az orvosi gyakorlatról, elhallgatom, hogy orvos vagyok, nem akarom veszélyeztetni a szabadságomat. De mindig akad egy jó lélek a világ végén, aki kinyomozza, hogy Varikinóban megtelepedett egy orvos, és akkor harminc versztáról is eljönnek ide tanácsért, az egyik egy tyúkocskával, a másik tojással, a harmadik egy kis vajjal vagy valami mással. Akármilyen nyersen utasítom vissza a honoráriumot, nem lehet lerázni őket, mert az emberek nem hisznek az ingyentanács hatékonyságában. Úgyhogy az orvoskodás is hoz valamit, de legerősebb támaszunk, nemcsak nekünk, Mikulicinéknak is, Szamgyevjatov.

Felfoghatatlan, hogy mennyi ellentmondás meg nem fér ebben az emberben! Őszinte híve a forradalomnak, méltó arra a bizalomra, amellyel a jurjatyini városi szovjet van iránta. Teljhatalma lévén, rekvirálhatná, elszállíthatná a varikinói fát úgy, hogy még csak nem is szól se nekünk, se Mikulicinéknak, még a szemöldökünket se vonhatnánk össze. Másfelől, meglophatná az államot, ha úgy tetszene neki, nyugodtan zsebre vághatna bármiből amennyit csak akar, meg se nyikkanna senki. Nem kell senkivel osztoznia, nem kell senkit megvesztegetnie. Mi készteti hát, hogy gondoskodjon rólunk, segítsen Mikulicinékon, támogasson mindenkit a körzetben, mint például a torfjanajai állomásfőnököt? Szüntelenül utazgat, szerez valamit, elhozza, egyként lebilincselően elemzi, értelmezi Dosztojevszkij *Ördögök*-jét és a *Kommunista Kiáltvány*-t, és azt hiszem, ha nem bonyolítaná az életét ilyen feleslegesen, meggondolatlanul és szembeszökően, meg is halna unalmában."

2 / Valamivel később azt jegyezte fel az orvos:

„Az urasági ház hátsó részében rendezkedtünk be két szobában, egy fa toldaléképületben, amelyet Anna Ivanovna gyerekkorában Krüger a finomszemélyzetnek tartott fenn, a házivarrónőnek, a házvezetőnőnek és a kiszolgált dajkának.

Rozzant ez a kis hajlék. Elég gyorsan kijavítottuk. Hozzáértők segítségével átraktuk a két szobába szolgáló kályhát. Ahogy most áll, több meleget sugároznak a görbületei.

A parknak ebben a zugában a mindent elborító új növényzet eltüntette a régi kertrend nyomait. Most, télen, hogy körös-körül minden megdermedt, és az eleven nem fedi el a holtat, jobban látszanak a hóval befújt régi vonalak.

Szerencsénk volt. Száraz, meleg ősz volt. Még az esők meg a hidegek beállta előtt sikerült kiásnunk a krumplit. Visszaadtuk Mikulicinéknak, amivel tartoztunk, és még így is maradt vagy húsz zsákkal, bent van mind a legnagyobb, elrekesztett veremben, felülről, a padlószintnél magasabban, szénával, régi, rongyos takarókkal betakarva. Ugyancsak a föld alatt helyeztük el a két hordó uborkát, amit Tonya tett el, meg ugyanannyi káposztát, azt is ő savanyította. A nyers káposztát a támasztóoszlopokra aggattuk, kettesével kötözve össze a káposztafejeket. A sárgarépakészletet a száraz homokba ástuk. Ott a betakarított retek, cékla és petrezselyemgyökér is, elegendő mennyiségben, és odafenn a házban van egy csomó borsó meg bab. A fásszínbe behordott tüzelőfa kitart tavaszig. Szeretem télen a föld belsejének meleg leheletét, gyökér-, föld- és hószag csapja meg az orromat, ahogy felemelem a pince csapóajtaját kora reggel, még a téli virradat előtt, a gyenge, már-már kihunyó, alig világoló lángocskával a kezemben.

Kilépek a színből, még most se pirkad. Megcsikordítom az ajtót, vagy véletlenül eltüsszentem magam, vagy csak a hó csikorog a lábam alatt, s a távoli veteményes ágyásból, ahol káposztatorzsák merednek ki a hóból, kiszöknek és elmenekülnek a nyulak, lendületes lábnyomaikkal keresztül-kasul kilyuggatva körös-körül a hó. És a környéken sorban fel-

ugatnak, sokáig-ugatnak a kutyák. Már korábban elkukoré kolták a magukét az utolsó kakasok is, ez már nem az ő idejük. És világosodik.

A nyúlnyomokon kívül hiúznyomok is szegdelik a beláthatatlan havas síkságot, lyuk lyuk után, szép rendesen, mint a gyöngyfüzér. A hiúz úgy jár, mint a macska, egy sorban, a maga nyomába lép, azt mondják, egy éjjel sokversztás utat is megtesz.

Csapdát állítanak neki, kaptányt, ahogy itt nevezik. Hiúz helyett szegény mezeinyulak esnek a csapdába, s mire kiveszik őket, megfagynak, megmerednek, félig betemeti őket a hó.

Eleinte, tavasszal meg nyáron, nagyon nehéz volt. Alig bírtuk erővel. Most, a téli estéken, pihenünk. Körülüljük a lámpát, Anfimnak hála, aki ellát bennünket petróleummal. A nők varrnak vagy kötnek, én vagy Alekszandr Alekszandrovics felolvasunk. Ég a tűz, én, mint régen elismert fűtő, vigyázok, hogy idejében elzárjuk a szelelőt, nehogy elillanjon a meleg. Ha akad leégetlen zsarátnok, amely hátráltatja a fűlést, kiveszem, talpig füstben kiszaladok vele, kidobom jó messzire a hóba. Szikrát hányva, fáklyaként repül a levegőben, bevilágítja az alvó fekete parkszegletet, a négyzet alakú fehér tisztásokat, a hóbuckába hull, és sziszegve kialszik.

Újra és újra felolvassuk a *Háború és béké*-t, az *Anyegin*-t, az elbeszélő költeményeket, orosz fordításban Stendhal *Vörös és fekete*-jét, Dickens *Két város története*-t és Kleist rövid elbeszéléseit."

3 / Tavasz felé azt írta az orvos:

„Azt hiszem, Tonya másállapotban van. Mondtam neki. Ő nem osztja a feltételezésemet, de én biztosra veszem. Engem nem csalnak meg a nehezebben megfogható, jósló jelek se, még mielőtt a vitathatatlanabbak megmutatkoznának.

Megváltozik a nők arca. Nem mondhatni, hogy megcsúnyult volna. De eddig ő uralkodott a külsején, s most kicsúszik az ellenőrzése alól. Övele rendelkezik a jövő, amely majd

kijön belőle, már nem egészen ő ő. A fizikai rend felbomlásában mutatkozik meg ez a nőknél, hogy kikerül a küllemük a fennhatóságuk alól: arcuk elveszti a ragyogását, bőrük eldurvul, és a szemük is másképp fénylik, nem úgy, ahogy ők akarnák, mintha már nem irányítanák ezt az egészet, elhanyagolnák.

Mi Tonyával sose távolodtunk el egymástól. De ez a munkás év még közelebb hozott egymáshoz. Megfigyeltem, milyen ügyes, erős és fáradhatatlan Tonya, milyen okosan válogatja össze a munkákat, hogy váltogatásukkal minél kevesebb idő vesszen kárba.

Én mindig is azt tartottam, hogy minden fogantatás szeplőtelen, hogy ebben az Istenanyára vonatkozó dogmában az anyaság általános eszméje fejeződik ki.

Minden szülőanyán ott a magány, az elhagyatottság, a magára utaltság lenyomata. A férfinak annyira semmi dolga a pillanatoknak ebben a leglényegesebbikében, mintha a fogantatásnál se lett volna ott, mintha az egész az égből hullott volna alá.

A nő maga hozza a világra utódját, maga húzódik vissza vele a lét hátterébe, ahol csend van, ahová félelem nélkül odateheti a bölcsőt. Ő táplálja és neveli szótlan alázattal.

A Szűzanyát így kérik: »Imádkozz buzgón Fiadhoz és Istenedhez.« Ezt a zsoltártöredéket adják a szájába: »Örvendezik az én lelkem az én üdvözítő Istenemben; mert reátekintett az ő szolgálóleányának alázatos állapotjára; mert ime, mostantól fogva boldognak mondanak engem minden nemzedékek.« A kisdedéről beszél, az az ő dicsősége (»Mert nagy dolgokat cselekedett velem a Hatalmas«), ő a felmagasztalása. Minden nő elmondhatja ezt. A gyermekben van az istene. A nagy emberek anyjának ismerős lehet ez az érzés. De kivétel nélkül minden anya nagy ember anyja, nem tehetnek róla, ha aztán az élet megcsalja őket."

4 / „Folyton az *Anyegin*-t olvassuk, meg az elbeszélő költeményeket. Tegnap itt volt Anfim, ajándékokat hozott. Ínyencfalatokat eszünk, világítunk. Végeérhetetlen beszélgetések a művészetről.

Régi gondolatom, hogy a művészet nem áttekinthetetlenül sok fogalmat és szerteágazó jelenséget felölelő kategóriának vagy tartománynak a neve, hanem épp ellenkezőleg, egy szűk és sűrű valami, egy alaptételnek a megjelölése, amely része a művészi alkotás alkotóelemeinek, a beléfoglalt erő vagy feldolgozott igazság megnevezése. És sohase éreztem úgy, hogy a formában, a formai tulajdonságokban lakik a művészet, inkább hogy titokzatos és rejtett része a tartalomnak. Nekem ez olyan világos, mint a nap, minden ízemben érzem, de hogy mondjam el, hogyan fogalmazzam meg ezt a gondolatot?

Sok mindennel szól a mű: tárgyával, helyzeteivel, történetével, hőseivel. De legbeszédesebben a művészet jelenlétével. A *Bűn és bűnhődés* lapjain jelen lévő művészet megrázóbb, mint Raszkolnyikov bűne.

Az ősember művészete, az egyiptomi, a görög, a mienk, sok ezer éven át valószínűleg ugyanaz a művészet maradt, művészet egyes számban. Egy gondolat, egy tétel az életről, amelyet mindent átfogó gazdagságában nem lehet különálló szavakra bontani, és ha ennek az erőnek egy szemerje belekerül egy bonyolultabb keverékbe, a művészetadalék jelentőségben felülmúlja az összes többit, és lényegévé, lelkévé, alapjává válik az ábrázolásnak."

5 / „Megfáztam egy kicsit, köhögök, és biztosan hőemelkedésem is van. Egész nap el-elakad a lélegzetem a gégefőm táján, gombóc van a torkomban. Rosszul áll a szénám. Ez az aorta. Az örökség első jelentkezése, szegény anyámé, aki egész életében szívbeteg volt. Hát csakugyan? Ilyen korán? Akkor nem leszek sokáig az árnyékvilág lakója.

Enyhe széngáz van a szobában. Vasalásszag. Vasalnak, és a még át se fűlt kályhából lángoló széndarabokat rakosgatnak a vasalóba, amelynek úgy csattog a teteje, mint a vacogó

fog. Emlékeztet valamire. Nem jut eszembe, mire. Olyan feledékeny vagyok, a betegség teszi.

Örömükben, hogy Anfim hozott színszappant, nagymosást rendeztek, és Surocskára két napja senki se ügyel. Míg írok, bemászik az asztal alá, ráül a keresztrúdra az asztal lábai közé, és Anfimot utánozva, aki ha idejön, mindig megszánkóztatja, azt játssza, hogy engem húz a parasztszánon.

Ha meggyógyulok, bemegyek a városba, olvasnom kellene valamit a vidék néprajzáról, történelméről. Azt mondják, remek könyvtár van a városban, néhány dús adományból állították össze. Írni is szeretnék. Sietnem kell. Egykettőre itt a tavasz. Akkor más dolgom lesz, nem az olvasás meg az írás.

Egyre jobban fáj a fejem. Rosszul aludtam. Zűrzavaros álmom volt, olyan, amit mindjárt elfelejt az ember, mihelyt felébred. Kiment az álom a fejemből, csak az maradt meg bennem, hogy mire ébredtem fel. Egy álombeli női hang riasztott fel, álmomban betöltötte a levegőt. Nem felejtettem el a színét, és felidézve emlékezetemben, végiggondoltam az ismerős nőket, hogy melyiké lehetett ez a súlyos-csöndes, dús mellhang. De egyiké se volt. Arra gondoltam, hogy talán az az erős megszokás, amely Tonyához fűz, az áll közénk, az tompítja el a hallásomat, ha róla van szó. Megpróbáltam elfelejteni, hogy a feleségem, eltávolítottam, annyira, amennyire az igazság tisztázásához kellett. Nem, akkor se az ő hangja volt. Úgyhogy homályban maradt a dolog.

Ha már az álmoknál tartok: általános felfogás, hogy éjjel többnyire azzal álmodunk, ami nappal, ébren, a legerősebben hatott ránk. Én épp a fordítottját figyeltem meg magamon.

Sokszor észrevettem, hogy azok a dolgok, amiket nappal alig veszünk tudomásul, a félig megfogalmazott gondolatok, a felületes, figyelemre se méltatott szavak, épp azok jönnek vissza éjszaka hús-vér elevenen, azok töltik meg álomképeinket, mintegy bosszúból, hogy nappal ügyet se vetettünk rájuk."

6 / „Derült, fagyos éjszaka. Szokatlanul élesen és tisztán látni. Földet, levegőt, holdat, csillagokat összekovácsolt, összeszegecselt a fagy. A parkban, a fasorokban szabatos, esztergáltnak, plasztikusnak látszó faárnyékok fekszenek keresztben az úton. Folyton úgy rémlik, mintha több helyen fekete alakok járnának át meg át az úton. A nagy szemű csillagok kék máriaüveg lámpásként lógnak az erdő ágai közt. Az egész ég tele van hintve velük, mint apró kamillavirággal a nyári rét.

Esténként folytatólagos beszélgetések Puskinról. Elemeztük az első kötetben lévő líceumi verseket. Milyen sok függött a versmérték megválasztásától!

Az Arzamasz:* a hosszú soros verselés mint az ifjonti becsvágy netovábbja, az igyekezet, hogy el ne maradjon az idősebbektől, zsúfolt mitologizálással, dagályossággal, kimódolt romlottsággal és epikureizmussal, koravén áljózansággal kápráztassa el a nagybácsikát.

De az Osszián- és Parny-utánzatoktól vagy a *Visszaemlékezések Carszkoje Szelóban*-tól mindjárt eljutott a fiatalember a *Kisváros*, a *Levél nővéremnek* vagy a későbbi, kisinyovi *Tintatartómhoz* rövid soraihoz vagy a *Levél Jugyinnak* ritmusához, felébredt a kamaszban az egész jövendő Puskin.

Mint a fény és a levegő az utcáról a szoba ablakán, úgy tört be a versbe az élet zaja a dolgokkal és lényegekkel. A külvilág tárgyai, a használati tárgyak, a főnevek – tülekedve és támadva – hatalmukba kerítették a verssort, kiszorították a kevésbé határozott szófajokat. Tárgyak, tárgyak, tárgyak rímes hadoszlopa sorakozott fel a vers határvidékein.

Kiderült, hogy Puskinnak ez a később híressé vált négyes jambusa maga az orosz élet mértékegysége, hosszmértéke, mintha mértéket vett volna az orosz lét teljességéről, mint mikor körülrajzolják a vargának a láb formáját, vagy megadják a kesztyű számát, hogy kiválaszthassák a kézre illőt.

* A kamasz Puskin (1815) és ifjú barátai friss és bátor szellemű irodalmi társasága. Itt egyszerűen Puskin legkorábbi korszakát jelenti.

Ahogy később Nyekraszov háromütemű sorainak, daktilusainak mértékegysége fejezte ki a beszélő Oroszországot, beszélt nyelvének dallamvezetését."

7 / „Mennyire szeretnék a kötelességteljesítés, a paraszti munka vagy az orvosi gyakorlat közben valami maradandót, nagyot is érlelni, tudományos munkát vagy tán művészit.

Mindenki Faustnak születik, arra, hogy mindent hatalmába kerítsen, mindent megpróbáljon, mindent kifejezzen. Az elődök és kortársak tévedései tették tudóssá Faustot. A taszítás törvénye alapján, az uralkodó tévhitek és hamis elméletek cáfolatával halad egy lépést előre a tudomány.

Arról, hogy Faust művész legyen, a tanítók ragályos példája gondoskodott. A művészet a vonzástörvény alapján, a kedves tárgyak utánzásával, követésével, tiszteletével lép előre.

Mi akadályoz a szolgálatban, a gyógyításban, az írásban? Úgy gondolom, nem a nélkülözés és vándorlás, nem a megállapodottság hiánya és a gyakori változás, hanem a pufogó frázis napjainkban uralkodó szelleme, ami úgy elterjedt: a hasadó hajnal, az új világ építése, az emberiség világító fáklyái. Hallgatja az ember, és eleinte úgy érzi, micsoda bő fantázia, micsoda gazdagság! De valójában csak a tehetségtelenség fellengzőssége.

Csak a köznapi csodálatos, ha hozzáér a géniusz keze. Puskin a legjobb példa rá. A becsületes munka, a kötelesség, a hétköznapi szokások megdicsőülése. Nálunk most szemrehányó hangzása lett a polgár, kispolgár szónak. Puskin a *Családfám*-ban már előre visszautasította a szemrehányást:

Polgár vagyok, polgár vagyok.

És az Anyegin utazásából:

Ideálom a háziasszony,
Vágyam egy tál káposzta meg
Hogy a magam ura legyek.*

* Igaz, hogy Puskin ezt egy Kozlov nevű rímfaragó kifigurázására írta.

Minden oroszságból most a Puskin és Csehov orosz gyermetegségét szeretem, hogy olyan szemérmesen elfordulnak az afféle hangzatos dolgoktól, mint az emberiség végső célja meg a tulajdon üdvözülésük. Maguk is tudtak róla egyetmást, de hogy is vetemedtek volna ilyen szerénytelenségre, nem ez volt a gondjuk, úgy érezték, ez nem az ő dolguk. Gogol, Tolsztoj, Dosztojevszkij készültek a halálra, gyötrődtek, keresték a dolgok értelmét, következtetéseket vontak le, de mindig művészi hivatásuk soron lévő részletei foglalkoztatták őket, s láncolatukba merülve észrevétlenül le is élték az életüket, mint szintén személyes, senkire se tartozó egyedi tulajdonukat, és most ez a magánügy közügy, s mint a fáról szedett érett alma, mind jobban s jobban megtelik édességgel és gondolattal, és örökségünkbe illeszkedik."

8 / „A tavasz első hírnökei, olvadás. Palacsinta- és vodkaszag van, mint vajhagyókor, mikor mintha a kalendárium is szókalandokba bocsátkozna. Az álmos nap foltjai úgy fénylenek az erdőben, mint a böjtösolaj-karikák, az erdő álmosan hunyorog tűlevél-szempillájával, délben úgy csillannak meg a pocsolyák, mint a böjtös olaj. Ásítozik, nyújtózkodik a természet, a másik oldalára fordul, és újra elalszik.

A *Jevgenyij Anyegin* hetedik fejezetében: tavasz, az Anyegin elutazásával lakatlanná vált urasági ház, Lenszkij sírja odalenn a víznél, a hegy tövében:

Dalol a tavasz hódolója
Éjjel. Virul a csipkerózsa.

Miért »hódoló«? Tulajdonképpen természetes, helyénvaló értelmezője a fülemülének a »tavasz hódolója«. Csakugyan az. Azonkívül rímel a csipkerózsára. De hangzásra valahogy a mondabeli »Fülemüle zsiványra« emlékeztet.*

* Valójában ennek az összehasonlításnak csak oroszul van értelme. A három szó (a „hódoló" vagy „szerető", a „csipkerózsa" és a „zsivány") rímel, sőt azonos képzőre végződik (ljubovnyik, sipovnyik, razbojnyik).

A hősénekben Odihmant fiát Fülemüle zsiványnak nevezik. Milyen szép, amit mond róla az ének!

Ha az magát elfüttyenti fülemüleként,
Elüvölti magát erdők vadjaként,
Sziszereg veszettül kígyófajzatként,
Akkor füvek-indák összefonódnak,
Halványkék virágok szerte lehullnak,
Élő lelkek közelben mind holtan ledőlnek.*

Kora tavasszal érkeztünk Varikinóba. Hamarosan minden kizöldült, különösen a Szurdékban, ahogy a Mikulicinék házánál lévő szakadékot nevezik, a zelnice, az éger, a mogyoróbokor. Néhány éjszaka, és a fülemülék is csattogni kezdtek.

És mintha először hallanám, most is elcsodálkozom rajta, hogy mennyire különbözik ez a dallam a többi madárfüttytől, mennyire átmenet nélkül, mekkora ugrással jut el a természet ennek a csattogásnak a páratlan gazdagságához. Milyen változatosak a trillák, micsoda erő van a tiszta, messze hangzó hangban! Turgenyev írja le valahol ezeket a füttydallamokat, az erdei manó sípját, az erdei pacsirta hangsorait. Különösen két dallamrésze vált ki a többi közül. A gyorsulómohó, dús »csoh-csoh-csoh«, olykor háromrészes, olykor megszámlálhatatlan, amelyre válaszul megrázkódik és remegve szépítkezik a harmatban ázó bozót, mintha csiklandoznák. És a másik, a két szótagú, hívó, szívhez szóló, könyörgő, kéréshez vagy rábeszéléshez hasonló: »Csak ezt! Csak ezt! Csak ezt!«"

9 / „Tavasz. Készülünk a földmunkára. Ez már nem a naplóírás ideje. Szerettem bibelődni ezekkel a feljegyzésekkel. Télig most már félre kell tenni.

A napokban, ezúttal csakugyan vajhagyókor, a legnagyobb latyakban, behajt szánon az udvarba egy csuromvíz-

* Rab Zsuzsa fordítása.

sár beteg paraszt. Természetesen nem akarom fogadni. »Ne kíván, barátom, nem foglalkozom már ilyesmivel, se rendes gyógyszerkészletem, se megfelelő felszerelésem.« De persze ez nem kifogás. »Segíts! A bőrömmel kínlódok. Könyörülj rajtam! Beteg a testem.«

Mit tehetek? Nincs kőből a szívem. Behívtam. »Vetkőzz le!« Megvizsgálom. »Bőrfarkasod van.« Míg bajlódom vele, az ablakra sandítok, a karbolos üvegre. (Igazságos Isten, ne kérdezd, honnan van, meg még ez meg az, a legszükségesebb! Mind Szamgyevjatovtól.) Nézem, hát az udvaron még egy szán, s ahogy az első pillanatban hiszem, még egy beteg! S leugrik róla, mintha az égből pottyant volna ide, Jevgraf testvérem. Egy kis időre a háznép veszi birtokba, Tonya, Surocska, Alekszandr Alekszandrovics. Mihelyt hozzájutok, magam is csatlakozom hozzájuk. Kérdezgetjük, hogyhogy, honnan? Szokása szerint elhárítja, kitér, nincs egyenes válasz, csak mosoly, varázslat, talány.

Vagy két hétig vendégeskedett nálunk, gyakran bejárt Jurjatyinba, aztán hirtelen eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Azért ennyi idő alatt is észrevettem, hogy még Szamgyevjatovnál is befolyásosabb, az ügyei, kapcsolatai még az övénél is rejtélyesebbek. Honnan jött? Honnan a hatalma? Mivel foglalkozik? Mielőtt eltűnt, megígérte, hogy segítségünkre lesz a gazdaságban, s így Tonyának marad ideje a Surocska nevelésére, nekem meg a praktizálásra és az irodalomra. Érdeklődtünk, hogy mit akar tenni. Megint csak hallgatás és mosoly. És nem csapott be bennünket. Bizonyos jelek szerint csakugyan megváltoztak nálunk az élet körülményei.

Megdöbbentő! A féltestvérem. Ugyanazt a nevet viseljük. És az igazat megvallva kevesebbet tudok róla, mint bárkiről.

Már másodszor avatkozik bele jó szellemként az életembe, megment, megoldja a nehézségeket. Lehetséges, hogy minden életúton, a szereplőkön kívül, lennie kell még egy titkos, ismeretlen erőnek is, már-már jelképes alaknak, aki hívás nélkül is a segítségünkre siet, és hogy ennek az áldásos és rejtett

mozgatóerőnek a szerepét az én életemben Jevgraf testvérem játssza?"

Ezzel ért véget Jurij Andrejevics naplója. Többé nem folytatta.

10 / Jurij Andrejevics a kikért könyveket nézegette a jurjatyini városi olvasóteremben. A sokablakos, százfős teremben néhány sorban hosszú asztalok álltak, keskeny oldalukkal az ablak felé. Mikor besötétedett, bezárt a könyvtár. Tavasszal este nem volt világítás a városban. De Jurij Andrejevics amúgy se maradt soha alkonyatig se, ebéd utánig sose időzött el a városban. A Mikulicinék lovát ott hagyta a Szamgyevjatov fogadójában, egész délelőtt olvasott, és délfelé hazalovagolt Varikinóba.

Mielőtt a könyvtárba járogatott volna, alig volt Jurjatyinban. Semmi különösebb dolga nem volt a városban. Nem is igen ismerte. És ahogy a szeme előtt fokozatosan megtelt a terem hol távolabbra, hol közvetlenül melléje telepedő jurjatyiniakkal, olyan érzése támadt, mintha ismerkedne a várossal egyik legnépesebb útkereszteződésében, s nem a jurjatyini olvasók sereglenének be a terembe, hanem a házak és az utcák, ahol laknak.

A valóságos, igazi és nem képzeletbeli Jurjatyin belátszott a terem ablakain. A középső, legnagyobb ablak alatt állt egy forró vizes tartály. Az olvasók pihenésképp kimentek cigarettázni a lépcsőre, körülállták a tartályt, ittak, kiöntözték a maradékot a mosogatóba, összeverődtek az ablaknál, bámulták a várost.

Két fajtája volt az olvasóknak, idős helybéli értelmiségiek, ez volt a többség, és egyszerű emberek.

Az előbbieknek, akiknek legtöbbje szegényesen öltözködött, elhanyagolta, elhagyta magát, beteges, megnyúlt, püffedt arcuk volt, kinek ezért, kinek azért: az éhezéstől, az epebajtól, vízibetegségtől. Ezek voltak a törzsvendégek, személyesen ismerték a könyvtár alkalmazottait, és úgy érezték magukat, mint otthon.

A szép, egészséges arcú, rendesen öltözött, kimenőruhás egyszerű emberek zavartan és félénken léptek be a terembe, mint a templomba, és nagyobb zajt ütöttek, mint ahogy itt szokás volt, nem mintha nem tudtak volna illemet, hanem mert teljesen nesztelenül szerettek volna bemenni, és nem tudták kiszámítani egészséges lépteik és hangjuk hatását.

Az ablakokkal szemben volt egy falmélyedés. Ezt a fülkét dobogón álló magas pult választotta el a terem többi részétől, amögött dolgoztak a könyvtár alkalmazottai, egy öreg könyvtáros meg két munkatársnője. Az egyik, egy gyapjúkendős mérges nő, szüntelenül lekapkodta meg visszanyomogatta a csíptetőjét, nyilvánvalóan nem azért, hogy jobban lásson, hanem ingatag lelkiállapota hullámzása szerint. A másik, a fekete selyemkabátos, mellbeteg lehetett, mert szinte el se vette a zsebkendőt orráról-szájáról, abba beszélt és lélegzett.

A könyvtárosoknak is olyan puffadt, alul megnyúlt, felpuhult arcuk volt, mint az olvasók felének, ugyanolyan petyhüdt, lötyögős bőrük, zöldes-fakó színük, mint a szürke penész lepte vizesuborkának, és mind a hárman ugyanazt csinálták felváltva, suttogva elmagyarázták az újoncoknak a könyvek használatát, rendezgették a kérőlapokat, kiadogatták a könyveket, és visszavették, amit visszahoztak, és a közbeeső időben valami éves számadásokon dolgoztak.

És Jurij Andrejevicsnek, valami érthetetlen képzettársítás révén, az ablak alatt elterülő valóságos városról és a benti képzeletbeliről, arról az általános fogfájós sápadt-puffadtságról, amely szintén emlékeztetett valamire, eszébe jutott a morcos váltókezelőnő, akit megérkezésük reggelén a sínek közt látott Jurjatyinban, a város távlati látképe, Szamgyevjatov, ahogy ott ült mellette a vagon padlóján, és beszélt. És ezeknek a magyarázatoknak az adatait, amelyeket a távolban kapott, messze túl a helység határain, szerette volna összeegyeztetni azzal, amit most közelről látott, a kép belsejéből. De nem emlékezett rá, hogy mit mutatott Szamgyevjatov, és így nem sikerült.

II / Jurij Andrejevics messze hátul ült a teremben, könyvekkel körülbástyázva. Előtte a helyi statisztika kiadványai, és néhány tanulmány a vidék néprajzáról. Szeretett volna kikérni még két munkát Pugacsov történetéről, de a selyemkabátkás könyvtárosnő az ajkára szorított zsebkendőn keresztül elsuttogta, hogy egy olvasónak egyszerre nem adnak ki annyi könyvet, vissza kell adnia a kikért zsebkönyvek és folyóiratok egy részét, csak akkor kaphatja meg az őt érdeklő tudományos dolgozatokat.

Ezért hát Jurij Andrejevics szorgosabban és sietősebben ismerkedett az átnézetlen könyvekkel, hogy a nagy halomból kiválassza és magánál tartsa a legszükségesebbeket, a többit meg kicserélje azokra a történelmi művekre, amelyek érdekelték. Gyorsan átlapozta a gyűjteményes kiadványokat, elmélyült figyelemmel, fel se pillantva futotta át a tartalomjegyzékeket. Nem zavarta a zsúfolt terem, nem vonta el a figyelmét. Jobbra is, balra is jól megnézte már a szomszédait, s ha nem nézett fel a könyvből, akkor is látta őket lelki szemeivel s azzal az érzéssel, hogy az ő elmeneteléig éppúgy nem változik az összetételük, ahogy az ablakból látható város épületeinek, templomainak helye.

A nap nem állt meg közben. Szüntelenül változtatva helyét, ez alatt a pár óra alatt megkerülte a könyvtár keleti sarkát. Most a déli fal ablakaiban ragyogott, elvakította a közel ülőket, zavarta őket az olvasásban.

A náthás könyvtárosnő leszállt az elrekesztett dobogóról, és odament az ablakhoz. Sűrűn redőzött fehér függöny volt az ablakokon, kellemesen szűrte a fényt. A könyvtárosnő mindegyiken összehúzta, egy kivételével. A szélső, árnyékos ablakot nem függönyözte be. Meghúzta a lehajtható szellőztetőnyílás zsinórját, kinyitotta, és eltüsszentette magát.

Mikor tizedszer vagy tizenkettedszer tüsszentett, Jurij Andrejevics rájött, hogy ez a Mikulicin sógornője, az egyik Tuncev lány, akiről Szamgyevjatov mesélt. A többi olvasó után ő is felnézett, feléje fordította a fejét.

Ekkor vette észre, hogy megváltozott a terem. A másik

végén új olvasó jelent meg. Jurij Andrejevics azonnal megismerte Antyipovát. Háttal ült az elülső asztaloknak, ahol az orvos is ült, és halkan beszélgetett a náthás könyvtárossal, aki állt, és Larisza Fjodorovnához hajolva suttogott neki. Úgy látszik, ez a beszélgetés jótékony hatással volt a könyvtárosnőre. Nemcsak bosszantó náthájától szabadult meg egy pillanat alatt, hanem az ideges feszültségtől is. Meleg, hálás pillantást vetve Antyipovára, elvette a szájától a zsebkendőt, amit eddig állandóan rajta tartott, zsebre dugta, és boldogan, magabiztosan, mosolyogva visszament a helyére a rekesztékbe.

Több jelenlévő is észrevette ezt a megható apró jelenetet. A teremből innen is, onnan is együttérzően néztek Antyipovára, és szintén mosolyogtak. Ezekből a kicsi jelekből Jurij Andrejevics megállapította, hogy ismerik és szeretik a városban.

12 / Az volt az első ösztöne, hogy feláll, és odamegy Larisza Fjodorovnához. De aztán felülkerekedett benne az az egyéniségétől idegen feszélyezettség, nem-természetesség, amit Antyipova mindig is kiváltott belőle. Úgy határozott, hogy nem zavarja, a maga munkáját se szakítja félbe. Hogy ellen tudjon állni a kísértésnek, és ne nézzen mindig arrafelé, oldalt fordította a székét, majdnem háttal az asztalnak és az olvasóknak, és belemélyedt a könyveibe, az egyiket kézben tartva maga előtt, a másikat nyitva a térdén.

Csakhogy tanulmányai tárgyától hét mérföldnyire csapongtak a gondolatai. De teljesen függetlenül tőlük, hirtelen rájött, hogy az a hang, amelyet egyszer egy téli éjszakán hallott álmában Varikinóban, az Antyipova hangja volt. Megdöbbentette a felfedezés, s magára vonva a környezete figyelmét, eredeti helyzetébe rántotta a székét, hogy láthassa Antyipovát a helyéről, és nézni kezdte.

Hátulról látta, félig elfordulva, majdnem csak a hátát. Övvel összefogott, világos, kockás blúz volt rajta, és elmélyülten, önfeledten olvasott, mint a gyerekek, fejét könnyedén

oldalt hajtva, a jobb vállára. Néha elgondolkodott, felnézett a mennyezetre, vagy hunyorogva maga elé nézett a semmibe, aztán megint az asztalra könyökölt fejét kezére hajtva, és gyors, lendületes mozdulatokkal ceruzajegyzeteket írt a füzetébe a könyvhöz.

Az orvos ellenőrizte és megerősítette meljuzejevi megfigyeléseit. „Nem akar tetszeni, gondolta, nem akar szép és vonzó lenni. Megveti a nőiségnek ezt a szféráját, és mintha büntetné magát érte, hogy olyan szép. S ezzel a büszke, ellenséges magafelügyelettel százszor olyan ellenállhatatlan.

Milyen jó minden, amit csinál. Úgy olvas, mintha az olvasás nem is az ember legmagasabb rendű cselekedete volna, hanem a legegyszerűbb, amit az állatok is megtehetnének. Mintha vizet hordana, vagy krumplit pucolna."

Míg ezeket végiggondolta, meg is nyugodott. Ritka békesség szállt a szívébe. Már nem futottak szét, nem szöktek tárgyról tárgyra a gondolatai. Önkéntelenül elmosolyodott. Rá is ugyanúgy hatott Antyipova jelenléte, mint az ideges könyvtárosnőre.

Nem törődött vele, hogy áll a széke, zavartól, szórakozottságtól nem tartva, egy óráig vagy másfélig még kitartóbban, figyelmesebben dolgozott, mint Antyipova megérkeztéig. Átrágta magát az előtte magasodó könyvhegyen, kiválasztotta a legfontosabbakat, közben még két lényeges cikket is felfalt, amit talált. Úgy döntött, hogy beéri ennyivel, összeszedte a könyveket, hogy odaviszi a kölcsönzőasztalhoz. Elszállt minden mellékgondolata, ami ránehezedhetett volna a lelkiismeretére. Tiszta lelkiismerettel, hátsó szándék nélkül arra gondolt, hogy most már igazán találkozhat régi jó ismerősével, ezzel a becsületesen elvégzett feladattal megszolgálta, van rá tisztességes jogalapja, hogy megengedje magának ezt az örömet. De mikor felállt, és végignézett a termen, nem látta Antyipovát, nem volt már az olvasóban.

A pulton, ahová az orvos visszavitte a köteteket meg a füzeteket, ott voltak még az Antyipova visszaadott könyvei. Mind marxista kézikönyv volt. Nyilván mint volt és újra szol-

gálatba lépő tanárnő, a maga erejéből, otthon gondoskodott a politikai továbbképzéséről.

A könyvekben benne voltak a Larisza Fjodorovna kérőlapjai. Kilátszott a kis cédulák sarka. Rajtuk volt a Larisza Fjodorovna címe. Könnyűszerrel el lehetett olvasni. Jurij Andrejevics felírta, elcsodálkozva a furcsa megjelölésen: Kupec utca, szemben a szobros házzal.

Mindjárt érdeklődött is valakinél, és megtudta, hogy Jurjatyinban az ilyen „szobros ház" elnevezés éppoly közönséges, mint Moszkvában az, hogy az egyházközségekről nevezik el a kerületeket, vagy Péterváron „az ötháznál" megjelölés.

Így nevezték azt a sötétszürke, acélszínű házat, amelyen csörgődobot, lantot, álarcot tartó antik múzsák kariatidái, szobrai voltak, még a múlt században építette háziszínháznak egy színházkedvelő kupec. Az örökösök eladták a kupecegyesületnek, arról kapta a nevét az utca, amelynek a sarkán állt a ház. Egész közvetlen környékét a szobros házról nevezték el. Most a városi pártbizottság tanyázott a szobros házban, s a hegy alá ereszkedő ferde földszintjének falán, ahová a régi időkben színházi és cirkuszi plakátokat akasztgattak, a kormány dekrétumai és rendeletei lógtak.

13 / Május eleje volt, hideg, szeles nap. Jurij Andrejevics ügyes-bajos dolgaiban járt a városban, egy pillanatra benézett a könyvtárba is, majd hirtelen letett valamennyi tervéről, és elindult megkeresni Antyipovát.

Sokszor megállította útjában a szél, elállták az útját a felkavarduló homok- és porfelhők. Az orvos elfordult, hunyorgott, lehajtotta a fejét, megvárta, míg elviharzik mellette a por, és ment tovább.

Antyipova a Kupec utca és Novoszvalocsnij köz sarkán lakott, szemben a sötét, revesedő szobros házzal, amit először látott az orvos. Csakugyan megfelelt a ház a ragadványnevének, és valami furcsa nyugtalanságot keltett az emberben.

Az egész felső része körös-körül tele volt másfélszeres élet-

nagyságú női mitológiai alakokkal. A homlokzatot eltakaró szélrohamok pillanatnyi szüneteiben úgy tetszett az orvosnak, hogy a ház minden női lakója kisereglett az erkélyre, és kihajolva a korláton, őt nézik, meg az odalenn elterülő Kupec utcát.

Antyipovához két helyen is be lehetett menni, az utcáról a főbejáraton, és a közből az udvaron át. Jurij Andrejevics a másodikat választotta, mivel az elsőről nem is tudott.

Mikor a közből befordult a kapun, a szél az égnek pörgette az udvar földjét-szemetét, és elfüggönyözte az udvart. Nagy kotkodácsolással futottak szét a lába alól a tyúkok a fekete függöny mögé, a kakas elől menekülőben.

Mikor eloszlott a felhő, az orvos meglátta Antyipovát a kútnál. Már mindkét vödröt megtöltötte, s a bal vállára vette a vállfármot, mikor rácsapott a fergeteg. Sebtében megkötött kendő volt rajta, a homlokán „búbocskába" csomózva, hogy ne legyen poros a haja, összeszorított térdével fogta le duzzadó pongyolájának szegélyét, hogy fel ne rántsa a szél. Indult volna vissza a házba, de megállt, feltartóztatta az újabb szélroham, letépte a kendőt a fejéről, felborzolta a haját, és elsodorta a kendőt a távoli kerítés zugába, az egyre kotkodácsoló tyúkokhoz.

Jurij Andrejevics utánaszaladt a kendőnek, felvette, és odavitte a kúthoz a meglepett Antyipovának. Larisza éppoly természetesen viselkedett, mint mindig, egy szóval se árulta el, hogy mennyire megdöbbent, milyen nagy zavarban van. Csak annyi tört ki belőle:

– Zsivago!

– Larisza Fjodorovna!

– Ez aztán a csoda! Hogy kerül ide?

– Tegye le a vödröket! Majd én viszem.

– Sohase fordulok vissza félútról, sohase hagyom abba, amibe belekezdtem. Ha hozzám jön, menjünk!

– Hát kihez jöttem volna?

– Ki tudhatja?

– Azért csak engedje meg, hogy átvegyem a vállfármot a

magam vállára! Csak nem lophatom a napot, mikor maga dolgozik!

– Ez is munka? Nem adom. Összelocsolja a lépcsőt. Mondja meg inkább, mi szél hozta! Több mint egy éve itt van, mégse tudta rászánni magát, nem tudott időt szakítani rá?

– Honnan tudja?

– A verebek csiripelik. Meg hát végre láttam is magát, a könyvtárban.

– De hát miért nem szólított meg?

– Csak nem akarja elhitetni velem, hogy maga nem látott engem?

Az imbolygó vödrök alatt kicsit imbolygó Larisza Fjodorovna után az orvos is belépett az alacsony bolthajtás alá. Itt volt a földszinti hátsó kapu pitvara. Larisza Fjodorovna gyorsan leguggolt, letette a vödröket a döngölt padlóra, levette a válláról a jármot, felállt, és törülgetni kezdte a kezét egy pici kendőbe, nem tudni, honnan vette.

– Gyerünk, majd innen belülről átvezetem a főlépcsőre. Ott világos van. Ott várjon meg! Én itt, a hátsó bejáraton beviszem a vizet, csinálok egy kis rendet odafenn, felkapok valamit. Nézze, milyen lépcsőnk van! Mintás kovácsoltvas fokok. Felülről át lehet látni rajtuk. Régi ház. Kicsit megroskasztotta a lövöldözés. Hát persze, ágyúval lőttek. Nézze meg, elmozdultak a kövek! Lyukak, hasadékok támadtak a téglák közt. Ebbe a lyukba rejtjük Katyenykával a lakáskulcsot, és téglával eltakarjuk, ha elmegyünk hazulról. Figyelje meg! Meglehet, egyszer meglátogat bennünket, nem talál itthon, legyen szíves, nyissa ki az ajtót, jöjjön be, érezze magát otthon! Én meg közben meg is jövök. Most is itt van, ni, a kulcs. De nekem nem kell, én hátulról megyek be, és belülről nyitom ki az ajtót. Csak a patkányoktól nincs nyugodalmunk. Töméntelen sok van, nem lehet megszabadulni tőlük. A fejünk tetején ugrálnak. Ősöreg épület, roskadoznak a falai, repedeznek mindenfelé. Ahol tudom, betömöm a réseket, küzdök velük. Nem sok haszna van. Eljönne egyszer segíteni? Megszegeznénk együtt a padlót, a szegélyléceket. Jó? No,

hát maradjon itt a lépcsőpihenőn, gondolkozzon valamin! Nem soká gyötröm, mindjárt lekiáltok.

Míg Jurij Andrejevics a hívásra várt, körüljártatta a szemét a bejárat festéke hullott falain, a lépcső öntöttvas lemezein. Ezt gondolta: „Az olvasóteremben a szenvedélyes, heves, igazi testi munkához hasonlítottam a lázas olvasását. A vizet viszont úgy viszi, mintha olvasna, könnyedén, fáradság nélkül. Mindenben ilyen könnyed. Mintha már régen, gyerekkorában nekifutott volna az életnek, s most már viszi a lendület, a természetes következmény könnyűségével. Rajta van ez a háta vonalán, mikor lehajlik, a mosolyán, a széthúzódó ajkán és a kikerekedő állán, benne van a szavaiban, a gondolataiban."

– Zsivago! – hangzott fel a felső lépcsőpihenőről, a lakás küszöbéről. Az orvos felment a lépcsőn.

14 / – Adja ide a kezét, és kövessen engedelmesen! Lesz itt két sötét szoba, a mennyezetig telezsúfolva bútorokkal. Nekimegy, megbotlik.

– Csakugyan, micsoda labirintus! Nem találtam volna be. Mi van itt? Tatarozás?

– Ó, szó sincs róla. Nem. Nem a mienk a lakás. Még azt se tudom, kié. Nekünk szolgálati lakásunk volt a gimnázium épületében. A gimnáziumot a városi szovjet lakásosztálya foglalta el, engem meg a kislányommal átköltöztettek ebbe a lakatlan házrészbe. Itt volt a régi háziak berendezése. Sok bútor. Nekem nem kell a másé. Összeraktam a holmijukat ebbe a két szobába, az ablakokat bemeszeltem. Ne engedje el a kezemet, mert eltéved! Így. Jobbra! Kiértünk az útvesztőből. Ez az én ajtóm. Mindjárt világosabb lesz. Küszöb! Bele ne botoljon!

Jurij Andrejevics belépett vezetőjével a szobába, az ajtóval szemközt ablak volt. Meglepte az orvost, amit látott belőle. A ház udvarára, a szomszédos házak hátuljára nyílt, meg a folyóparti városi telkekre. Azokon birkák és kecskék legeltek, hosszú gyapjukkal úgy seperték a port, mintha kigom-

bolt subájuk alja volna. Volt ott azonkívül két oszlopon, színével az ablak felé fordulva, egy ismerős cégtábla is: „Moro és Vetcsinkin. Vetőgépek. Cséplőgépek."

A cégtábla hatására legelőször azt kezdte mesélni az orvos Larisza Fjodorovnának, hogy hogyan érkezett meg a családjával az Urálba. Megfeledkezett róla, hogy a szóbeszéd azonosítja Larisza Fjodorovna férjét Sztrelnyikovval, elmondta, hogy találkozott a komisszárral a vasúti kocsiban. Az elbeszélésnek ez a része nagy hatással volt Larisza Fjodorovnára.

– Találkozott Sztrelnyikovval? – kérdezte élénken. – Nem mondok többet. De milyen jelentőséggel teljes ez! Mintha eleve elrendeltetett volna, hogy maguknak találkozniuk kell. Majd egyszer valamikor megmagyarázom, szeme-szája eláll csodálkozásában. Ha jól értettem, inkább kedvező benyomása van róla, semmint kedvezőtlen.

– Igen, így is mondhatom. Taszítania kellett volna. A megtorlásai, rombolásai színhelyein utaztunk át. Azt vártam, hogy egy durva büntetőosztagos katonával vagy egy rögeszmés forradalmár-gyilkossal találkozom, de se egyik, se másik nem volt. Jó, ha valaki megcsalja várakozásunkat, eltér az előre kialakított képtől. Egy ember típusba sorolása a vége az embernek, az elítélése. Hogyha nincs hová besorolni, ha nem mintapéldány, már a fele meg is van annak, amit kívánhatunk tőle. Nem rabja önmagának, a halhatatlanság egy szemerjét már megszerezte.

– Azt mondják, pártonkívüli.

– Igen, azt hiszem. Mire számíthat? Bukásra van ítélve. Úgy gondolom, rosszul fogja végezni. Levezekli, ami rosszat hozott. A forradalom önkényeskedői nem úgy félelmetesek, mint a gonosztevők, hanem mint az irányítás nélküli gépezetek, mint a kisikló vonat. Sztrelnyikov ugyanolyan tébolyodott, mint azok, csak ő nem a könyvekbe őrült bele, hanem abba, amit átélt, végigszenvedett. Nem ismerem a titkát, de biztosra veszem, hogy van neki. Esetleges az ő szövetsége a bolsevikokkal. Míg szükségük van rá, megtűrik, kapóra jön

nekik. De ha a szükség úgy kívánja, az első pillanatban könyörtelenül félredobják és eltaposssák, mint eddig is már annyi katona-szakembert.

– Úgy véli?

– Biztosra veszem.

– És vajon nincs kiút számára? Ha például elszökne?

– Hová, Larisza Fjodorovna? Régen, a cárok idejében, még lehetett. De most próbálja meg!

– Kár. Részvétet keltett bennem iránta. De maga megváltozott. Azelőtt nem beszélt volna a forradalomról ilyen élesen, szenvtelenül.

– Az a helyzet, Larisza Fjodorovna, hogy mindennek van határa. Ennyi idő alatt már kellett volna valamire menni. De kiderült, hogy a forradalom ösztönzőinek a változások és átszervezések felfordulása az egyetlen éltető elemük, hogy nem kenyér kell nekik, hanem valami akkora, mint a földgolyó. Öncél nekik a világok felépítése, az átmeneti időszakok. Semmi mást nem tanultak, semmi máshoz nem értenek. Tudja, honnan ezek az örökös kapkodó készülődések? Bizonyos képességek hiányából, a tehetségtelenségből. Az ember arra születik, hogy éljen, nem, hogy készüljön az életre. És maga az élet, az élet mint jelenség, az élet mint adomány oly bűvöletesen komoly dolog! Akkor minek cseréljük fel éretlen fantazmagóriákkal való gyermeteg bohóckodásra, Csehov Amerikába szökdöső iskolás kölykeire? De ebből elég. Most én kérdeznék. Mi azon a reggelen érkeztünk a városhoz, mikor a fordulat történt maguknál. Itt volt akkor, ebben a veszélyes helyzetben?

– De mennyire! Hát persze. Körös-körül tűzvész. Magunk is majdnem bennégtünk. A ház is, meséltem, belerengett. Az udvaron, a kapunál még mindig ott egy fel nem robbant lövedék. Rablás, bombázás, rémségek. Mint minden rezsimváltozáskor. Addigra mi már kitanultuk, megszoktuk az ilyesmit. Nem az első volt. Hát a fehérek idejében mi volt? Orgyilkosságok személyes bosszúból, zsarolás, bacchanália. De nem mondom a legfontosabbat! A mi Galiullinunkat! A cse-

hek alatt ő volt a legeslegnagyobb kutya. Valami főkormányzóféle.

– Tudom. Hallottam. Találkozott vele?

– Sokszor. Hány ember életét megmentettem az ő segítségével! Hányat elrejtettem! Ami igaz, az igaz. Kifogástalanul viselkedett, lovagiasan, nem úgy, mint a silány gyülevész nép, holmi kozákkapitányok, rendőr őrmesterek. Hiszen akkor a silányság adta meg az alaphangot, nem a rendes emberek. Galiullin sokat segített nekem, köszönet illeti érte. Hiszen régi ismerősök vagyunk. Gyerekkoromban jártam oda, abba az udvarba, ahol ő felnőtt. Vasúti munkások laktak a házban. Kicsi koromban közelről láttam a szegénységet és a munkát. Ezért más nekem a forradalom, mint magának. Hozzám közelebb áll. Sok olyasmit látok benne, ami szívügyem. És egyszer csak ezredes lesz ebből a kisfiúból, a házmester fiából! Vagy tán mindjárt fehér generális. Civil miliőből származom, nemigen tudok eligazodni a rangok közt. Tanult mesterségemre nézve pedig történelem-tanárnő vagyok. Hát igen, így van ez, Zsivago. Sok mindenkin segítettem. Voltam többször Galiullinnál. Magát is emlegettük. Hiszen van nekem kapcsolatom meg gyámolítóm mindenféle uralom alatt, és bánatom meg veszteségem minden rendszerben. Mert csak a rossz könyvekben él két különálló tábor, csak ott nem érintkeznek egymással. A valóságban minden összefonódik. Csak a reménytelen senkik játsszák mindig ugyanazt a szerepet az életben, foglalják el mindig ugyanazt a helyet a társadalomban, vagyis csak azok mindig egyformák. Ahá, hát itt vagy?

Egy nyolcévesforma kislány lépett be a szobába, két ágra, szorosan be volt fonva a haja. Huncut kópéképe volt a távol álló, keskeny, vágott szemétől. Ha nevetett, felszaladt a szeme sarka. Már az ajtó előtt megállapította, hogy vendég van anyjánál, de szükségesnek tartotta, hogy mikor felbukkan a küszöbön, nagy meglepetést fejezzen ki az arca, pukedlizett, és rápillantott az orvosra, rebbenéstelenül és félelem nélkül,

ahogy a korán tűnődésre hajló, egyedül nevelkedő gyerekek néznek.

– Katyenyka lányom. Kérem, fogadja szeretetébe!

– Meljuzejevben mutatta a fényképeit. Hogy megnőtt, megváltozott!

– Szóval itthon vagy? Én meg azt hittem, sétálsz. Nem is hallottam, mikor jöttél meg.

– Ahogy kiveszem a kulcsot, hát egy ekkora patkány! Sikítottam, és elugrottam. Azt hittem, meghalok ijedtemben.

Katyenyka beszéd közben fintorgatta édes kis arcát, meregette csúfondáros szemét, kerekre csücsörítette a szájacskáját, mint a szárazra vetett hal.

– No, menj a szobádba! Rábeszélem a bácsit, hogy ebédeljen nálunk, kiveszem a kását a sütőből, és hívlak.

– Köszönöm, de vissza kell utasítanom. Mióta bejárok a városba, otthon hatkor van a főétkezés. Nem szoktam késni, és lovon több mint három óra járás, ha nem négy. Azért is jöttem ilyen korán, ne haragudjon, és hamarosan megyek is.

– Csak még egy fél órát maradjon!

– Szívesen.

15 / – Most pedig őszinteségért őszinteséget. Sztrelnyikov, akiről mesélt, az én férjem, Pasa, Pavel Pavlovics Antyipov, az, akiért én kimentem a frontra, hogy megkeressem, az, akinek az állítólagos halálában nem akartam hinni, s milyen igazam volt.

– Nem döbbent meg a dolog, nem meglepetés. Magam is hallom ezt a legendát, és üres fecsegésnek tartom. Azért is feledkeztem meg magamról annyira, hogy teljesen fesztelenül és tapintatlanul beszéltem róla magával, mintha nem is volna ilyesféle szóbeszéd. De hát szamárság ez a mendemonda. Én láttam azt az embert. Hogy hozhatják össze magával? Mi közös van magukban?

– Pedig mégis így van, Jurij Andrejevics. Sztrelnyikov az én férjem, Antyipov. Osztom az általános véleményt. Katyenyka is tudja, és büszke az apjára. A Sztrelnyikov felvett

név, álnév, mint a többi vezető forradalmáré is. Valamilyen megfontolásból más néven kell élnie és tevékenykednie. Mikor Jurjatyint ostromolta, lövöldözött ránk, tudta, hogy itt vagyunk, és egyetlenegyszer se érdeklődött, hogy vajon élünk-e, nehogy leleplezze a titkát. Ez volt a kötelessége, persze. Ha megkérdezi, mit csináljon, mi ugyanezt tanácsoltuk volna neki. Most azt mondja, hogy az ő titkos gondoskodásának bizonyítéka az is, hogy nekem nem esett bántódásom, hogy a városi szovjet elviselhető lakásviszonyokat biztosított nekünk és a többi. Akkor se győz meg. Itt van a közelünkben, és ellenáll a kísértésnek, hogy lásson bennünket! Ez nem fér a fejembe, meghaladja az értelmemet. Ez felfoghatatlan, ez nem élet, hanem valami római-polgári hősiesség, afféle mai észjárás. No de kezdek a hatása alá kerülni, már a maga nótáját fújom. Ezt nem szeretném. Mi másképp gondolkodunk. Van a felfogásunkban valami megfoghatatlan, valami mellékes, ami közös. De a nagy jelentőségű dolgokban, életfilozófiánkban inkább ellenfelek vagyunk.

De térjünk vissza Sztrelnyikovra! Most Szibériában van, és valóban, hozzám is eljutott a híre, olyasmikkel vádolják, hogy meghűl a vér az ereimben. Most Szibériában van, egy messze előretolt szakaszunkon, veri a vele egy udvarból való játszótársát, későbbi frontharcos bajtársát, a szegény Galiullint, aki tudja, hogy hívják, ki a felesége, de olyan végtelenül finom, hogy sohase éreztette velem, pedig a Sztrelnyikov puszta neve hallatára tör-zúz, kijön a sodrából. Igen, szóval most Szibériában van. De mikor itt volt (sokáig volt itt, és egész idő alatt a síneken élt, vasúti kocsiban, ahogy maga találkozott vele), én folyton arra törekedtem, hogy összeakadjak vele valahogy, véletlenül, váratlanul. Néha bement a törzshöz, az ott volt, ahol azelőtt a Komalknak, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés csapatainak a parancsnoksága. Furcsa játéka a sorsnak. Ugyanazon a szárnyépületen át kellett bemenni a törzsre, ahol azelőtt Galiullin fogadott, mikor elmentem hozzá valakinek az érdekében. Volt például egy eset a kadétiskolában, amely nagy port vert fel: a kadétok rálés-

tek a nemkívánatos tanárokra, és azon a címen, hogy hajlanak a bolsevizmusra, agyonlődözték őket. Vagy akkor kezdődött a zsidóüldözés, zsidómészárlás is. Mellesleg: nekünk, városlakóknak, szellemi foglalkozásúaknak az ismeretségi körünk fele zsidó. És ahol végigseper a pogrom, nemcsak a felháborodás, a szégyen és szánalom érzése nehezedik ránk, hanem az a nyomasztó kettősség is, hogy a részvétünk fele mesterkélt, van valami őszintétlen utálatosság az alján. Akik valaha megszabadították az emberiséget a bálványimádás igájától, s most is olyan sokan küzdenek azért, hogy a szociális rossztól megszabadítsák, maguktól, egy vízözön előtti, elöregedett, kiüresedett elnevezéshez való hűségtől nem tudják megszabadítani magukat, nem tudnak maguk fölé emelkedni és nyomtalanul eltűnni a többi ember közt, akiknek hitét ők maguk alapozták meg, s oly közel éreznék magukat hozzájuk, ha jobban ismernék őket.

Nyilván a hajsza, az üldözés kényszeríti bele őket ebbe a meddő, pusztító pózba, ebbe a szégyenlős, csak bajt hozó, önfeláldozó elszigeteltségbe, de szerepe van benne a belső aggkori elgyengülésnek, az évszázados történelmi fáradtságnak is. Nem szeretem az ironikus maguk bátorítását, fogalmaik prózai szűkösségét, szárnyatlan képzeletüket. Bánt, mint mikor öregek öregségről, betegek betegségről beszélnek. Egyetért velem?

– Nem gondolkoztam rajta. Van egy barátom, egy bizonyos Gordon, az ugyanígy vélekedik.

– No, hát odajártam Pasát lesni. Abban a reményben, hogy bemegy vagy kijön egyszer. Valaha abban a szárnyépületben volt a főkormányzói hivatal. Most tábla van az ajtón: „Panasziroda." Talán látta is. A város legszebb helye. Kockakővel van kikövezve előtte a tér. A tér túloldalán a városi park. Kányafa, juhar, galagonya. Beálltam a járdán ácsorgó kérelmezők tömegébe, és vártam. Persze nem törekedtem rá, hogy fogadjanak, nem mondtam, hogy a felesége vagyok. Hiszen más a nevünk. Meg minek is ide az érzelem. Nekik egészen más törvényeik vannak. Itt van például az édesapja.

Pavel Ferapontovics Antyipov itt tanyázik valahol egész közel, az országutunk mentén, a bíróságon dolgozik. A száműzetése színhelyén. Meg Tyiverzin nevű barátja is. A forradalmi törvényszék tagjai. És gondolja el! A tulajdon apja előtt se leplezi le magát a fiú, az meg azt tartja, hogy ez a kötelessége, és nem haragszik. Ha egyszer „rejtjelesen" él a fia, hát nem lehet. Nem emberek ezek, kovakőből vannak. Elvek. Fegyelem. És még ha bizonyítottam volna is, hogy a felesége vagyok, gondolja, hogy lett volna jelentősége? Ki törődött itt a feleségekkel? Nem olyan idők jártak. Világ proletárjai, a mindenség átalakítása, az más beszéd, azt értem. Hanem egy ilyen akármilyen, feleségféle egyéni kétlábú, piha, hát az a legutolsó bolha vagy tetű.

A segédtiszt végigjárta, kikérdezte az embereket. Néhányat be is engedett. Én nem mondtam meg a nevemet, arra a kérdésre, hogy miben járok, azt feleltem, hogy magánügyben. Előre lehetett tudni, hogy vesztes játszma, elutasítanak. A segédtiszt vállat vont, gyanakodva nézett. Így aztán nem láttam.

És azt hiszi, utál bennünket, kiábrándult belőlünk, elfelejtett? Épp ellenkezőleg! Hiszen ismerem. A túláradó érzelmek sugallták neki az egészet. Neki harci babérokat kell a lábunk elé tennie, hogy ne üres kézzel jöjjön haza, hanem dicsőségesen, győztesen. Hogy örök dicsőséget szerezzen nekünk, elkápráztasson bennünket. Mint a gyerek.

Megint bejött a szobába Katyenyka. Larisza Fjodorovna a karjába kapta a bámuló kislányt, ringatta, csiklandozta, csókolgatta, majd megfojtotta, úgy összeölelgette.

16 / Jurij Andrejevics lovagolt hazafelé a városból Varikinóba. Számtalanszor végigment már ezeken a helyeken. Hozzászokott az úthoz, nem érzékelte, nem vette észre már.

Közeledett az erdei útkereszteződéshez, ahol a Varikinóba vezető egyenes útból elágazik egy oldalsó út a Szakma-parti Vasziljevszkoje nevű halászfaluba. Az útelágazásnál állt a

környék harmadik mezőgazdasági hirdetőoszlopa. Itt érte általában az orvost a napnyugta. Esteledett most is.

Több mint két hónap telt el azóta, hogy egy városi útjából nem tért haza este, hanem ott maradt Larisza Fjodorovnánál, otthon pedig azt mondta, hogy későn végzett a dolgaival, és a városban éjszakázott a fogadóban, Szamgyevjatovnál. Már régen tegeződött Antyipovával, Larának hívta, de az őt Zsivagónak. Becsapta Tonyát, mind komolyabbra forduló, mind megengedhetetlenebb dolgokat titkolt előtte. Ez hallatlan volt.

Imádta Tonyát. A lelki békéje, a nyugalma mindennél drágább volt neki. Kényesebb volt rá, hogy megbecsüljék, mint az édesapja, mint ő maga. Megbántott büszkesége védelmében a tulajdon kezével tépte volna szét a merénylőt. S lám, most ő maga volt az.

Otthon, családi körben bujkáló gonosztevőnek érezte magát. Gyilkolta az otthoniak gyanútlansága, megszokott kedvessége. Az általános, élénk beszélgetés közepette egyszerre csak eszébe jutott a bűne, megdermedt, és már nem hallott, nem értett semmit maga körül.

Ha az asztalnál történt, torkán akadt a falat, letette a kanalat, félretolta a tányért. Könnyek fojtogatták.

– Mi lelt? – csodálkozott Tonya. – Biztosan valami rossz hírt kaptál a városban. Becsuktak valakit? Vagy agyonlőttek? Mondd meg! Ne félj tőle, hogy felizgat! Megkönnyebbülsz.

Vajon valakit fölébe helyezett Tonyának, úgy csalta meg? Nem, ő nem választott, nem hasonlított össze senkit senkivel. A „szabad szerelem" eszméi, az ilyen szavak, hogy „az érzelmek joga és igényei", távol álltak tőle. Közönségesnek találta az ilyen beszédeket és gondolatokat. Ő nem tépdeste „a gyönyör virágait", nem számította magát a félistenek és felsőbbrendű emberek közé, nem kívánt magának kiváltságokat és előnyöket. Majd összeroskadt a rossz lelkiismeret súlya alatt.

– Mi lesz ebből? – töprengett néha, s válaszra nem találva

valami képtelenségben reménykedett, hogy történik valami váratlanul, és az majd mindent megold.

De nem történt. Elhatározta, hogy erővel elszakítja a csomót. Szilárd elhatározással ment haza. Bevall mindent Tonyának, kikönyörgi a bocsánatát, és soha többé nem találkozik Larával.

Igaz, hogy ez nem volt teljesen elrendezve. Most úgy érezte, nem tisztázódott eléggé, hogy szakít Larával, örökre, örökös örökre. Bejelentette neki ma délelőtt, hogy szeretne elmondani mindent Tonyának, s hogy ezután nem találkozhatnak, de most úgy rémlett neki, hogy túlságosan tompítva, nem elég határozottan mondta.

Larisza Fjodorovna nem akarta kínos jelenetekkel keseríteni őt. Látta, hogy amúgy is gyötrődik. Igyekezett minél nyugodtabban végighallgatni. A Kupec utcára néző oldalon, az előző lakók üres szobájában történt a kimagyarázkodás, amelyet Larisza Fjodorovna nem lakott. Lara nem érezte, nem vette észre, hogy úgy folynak végig a könnyek az arcán, mint a szemben lévő szobros ház kőszobrainak arcán az esővíz. Őszintén, nem színlelt nagylelkűségből halkan annyit mondott: „Tégy úgy, ahogy neked jobb. Énrám ne gondolj! Én mindennel megküzdök." Nem tudta, hogy sír, nem törülgette a könnyeit.

Arra a gondolatra, hogy Lara félreérthette, és ő kétséget és hiú reményeket keltett benne, meg akart fordulni és visszalovagolni a városba, kimondani a kimondatlant, és főképp elbúcsúzni tőle, nem így, hanem melegebben és gyöngédebben, ahogy egy életre, örökre szóló búcsúhoz illik. Alig bírt erőt venni magán, hogy folytassa az útját.

Ahogy hanyatlott a nap, az erdő mindjobban megtelt hideggel és sötétséggel. Növényi nedvességszagot lehelt, mint a megizzadó vesszőnyaláb a gőzfürdő vetkőzőjében. A levegőben függőleges foltokban, mozdulatlanul függtek a szúnyograjok, mint halcsali a vízen, és vékony hangon, unisono énekeltek. Jurij Andrejevics tömérdeket lecsapott a homlokán, a nyakán, és az izzadt testre csapó tenyér csattanásai meglepő

összhangban voltak a lovaglás egyéb zajaival: a nyeregszíj csikorgásával, a lendületes paták nehéz dobogásával, ahogy röptükből a cuppogó sárba csapódtak, a lóbélből előtörő fegyverropogás rövid pukkanásaival. A távolban, ahol még elidőzött az alkonyat, felcsattogott a fülemüle.

„Ocsúdj! Ocsúdj!" – hangzott a hívás, rábeszélés, úgy majdnem, mint húsvét előtt: „Én lelkem, én lelkem, serkenj fel álmaidból!"

Hirtelen a legeslegegyszerűbb gondolat szállta meg Jurij Andrejevicset. Minek az a nagy sietség. Nem vonja vissza, amit megfogadott. Meglesz a leleplezés. De hol van az megírva, hogy ma kell megtörténnie? Tonyának még semmit se mondott. Még nem késő elhalasztani a vallomást. Addig még egyszer bemegy a városba. Befejezi Larával a beszélgetést, amely mély lesz és meghitt, és megváltja őket a szenvedésektől. Istenem, de jó! De csodálatos! Milyen furcsa, hogy előbb nem jutott eszébe.

Tébolyult öröm fogta el arra a lehetőségre, hogy láthatja még egyszer Larát. Hevesen feldobogott a szíve. Előre átélte az egészet.

Városszéli faházsorok, faburkolatú járda. Megy hozzá. Itt mindjárt, a Novoszvalocsnij köznél, véget érnek az üres telkek, a faváros, kezdődik a kőváros. Úgy villannak-suhannak el mellette a külváros házikói, mint a gyorsan átlapozott könyv lapjai, nem úgy, mint mikor mutatóujjal forgatja őket az ember, hanem mint ha a hüvelykujja begyét az élükre illesztve suhogva végigpörgeti mindet. Elszorul a szíve. Hát itt lakik, az utca túlsó végén. A fehér fényben, mert estére kiderült az esős ég. Mennyire szereti a hozzá vezető útnak ezeket az ismerős kis házait! Legszívesebben felkapná őket a földről, és összevissza csókolná! Ezek a félrevágott tetős, félszemű félemeletek! A gyertyalángok, mécsesek szemecskéinek visszfénye a pocsolyákban! Amott az esős utcai ég derült sávja alatt! Ott újra megkapja a Teremtő kezéből ezt az Isten alkotta fényes csodát. Egy bebugyolált alak megnyitja az ajtót a sötétségbe. És az ő közelének ígérete, amely fegyelme-

zett és hűvös és senkié sem, mint a sugaras északi éjjel, elébe úszik, mint a tenger első hulláma, ahogy feléje szalad az ember a homokos parton a sötétben.

Jurij Andrejevics elengedte a kantárszárat, előredőlt a nyeregben, átölelte a ló nyakát, a sörényébe temette az arcát. A ló úgy fogta fel, hogy ez a gyöngédség az ő ereje megfeszítéséhez folyamodik, és vágtába csapott.

A ló ritkán, alig észrevehetően érintette a földet, amely szüntelenül pergett és repült visszafelé a patájáról, s a nyargalás sima, röptető szakaszaiban Jurij Andrejevics a szívében viharzó öröm hangos dobbanásain kívül kiáltásokat hallott, de azt hitte, képzelődik.

Közeli lövés dörrent a fülébe. Felnézett, elkapta a kantárt, meghúzta. A ló futtában, szétterpesztett lábbal oldalt ugrott egypárat, hátrált, leült, és ágaskodni készült.

Elöl kettévált az út. Az út mentén villogott az esti fényben a „Moro és Vetcsinkin. Vetőgépek. Cséplőgépek" tábla. Három fegyveres lovas állta el keresztben az utat. Egy egyenruhás, tányérsapkás-zekés reáliskolás egymást keresztező géppuskahevederekkel a mellkasán, egy lovassági tiszt köpenyben és kubáni kucsmában és egy ijesztően kövér maszkabáli figura tűzött nadrágban, vattakabátban és mélyen a szemébe húzott széles karimájú pópakalapban.

– Ne mozduljon, doktor elvtárs! – szólt kimért, nyugodt hangon a legidősebb, a kucsmás lovassági tiszt. – Ha engedelmeskedik, kezeskedünk róla, hogy nem esik bántódása. Ellenkező esetben, ne haragudjon, de lelőjük. Elesett az osztagunk felcsere. Mozgósítjuk magát egészségügyi szolgálatra. Szálljon le a lóról, és adja át a kantárt fiatalabb társamnak! Figyelmeztetem. Ha a legkisebb szökési szándékot észleljük, nem teketóriázunk.

– Maga Liverij, Mikulicin fia, Erdei elvtárs?

– Nem, Kamennodvorszkij vagyok, az ő híradószolgálatának a parancsnoka.

Tizedik rész / A nagy úton

I / Városok, faluk, tanyák. Kresztovozdvizsenszk városa, Omelcsino, Pazsinszk, Tiszjackoje állomása, az újtelepes Jaglinszkoje, a tanyák: Volnoje, Gurtovscsiki, Kemem-irtás, Kazevo, a kozák mezőváros, Papszabadfalu, Malij Jermolaj falva.

Ezeken futott át a réges-régi országút, Szibéria legrégibb, ősöreg postakocsis útja. Úgy vágta ketté a főutca késével a városokat, mint a kenyeret, a falvakon csak átrepült, meg se fordult, hátrahajigálta a sorfalat álló kunyhókat, vagy ívbe, hajtűbe görbítette őket egy váratlan kanyarral.

A messzi múltban, mielőtt Hodatszkojén keresztül vasútvonalat építettek volna, postatrojkák robogtak ezen az országúton. Egyik irányba mentek a fogatok a kenyérrel, teával, gyári vasáruval, a másik irányba hajtotta az őrkíséret a gyalogos fegyenceket a fegyenctelepre. Lépést tartva, egyszerre csördítették meg a bilincset a javíthatatlan, a veszendő lelkek, akik oly félelmesek voltak, mint az égi villám. És körül zúgó erdők, sötétek és áthatolhatatlanok.

Úgy élt az országút, mint egy nagy család. Város várossal, település településsel összeismerkedett, összeatyafiasodott. Hodatszkojéban, a vasúti kereszteződésnél, voltak mozdonyjavító műhelyek, gépjavítók a vasút kiszolgálására, tengődött a kaszárnyákba zsúfolt szegény nép, sínylődött, halt. A műszaki képzettségű politikai száműzöttek, ha letöltötték az idejüket, idejöttek mesternek a kényszermunkából, le is telepedtek itt.

Az első szovjeteket régen elsöpörték az egész vonalon. Egy ideig a szibériai ideiglenes kormányé volt a hatalom, most pedig az egész vidéken Kolcsak főkormányzó uralma váltotta fel.

2 / Két helység közt egy helyen sokáig hegynek felfelé futott az út. Mindjobban kinyílt a messzi láthatár. Úgy tetszett, vége-hossza nincs az emelkedőnek, a táguló kilátásnak. És mikor ember és ló elfáradt, és megálltak, hogy kifújják magukat, vége lett az emelkedőnek. Elöl az úton a gyors Kezsma folyó rohant a híd alá.

A folyón túl, egy még meredekebb magaslaton, feltűnt A Szent Kereszt Felmagasztalása-kolostor téglafala. Az út alulról körülkerülte a kolostor hegyének oldalát, és néhány fordulóval, a városszéli porták közt, a kertek alján bevezetett a városba.

Így még egyszer érintette a főtéren a kolostor birtokát, mert odanyílt a kolostor zöldre festett vaskapuja. Aranybetűs, félköríves felirat emelte ki a kapuboltozaton a kapuikont: „Fényeskedj, életadó kereszt, jámborok győzhetlen győzedelme!"

Tél vége volt. Nagyhét, nagyböjt utója. Feketült a hó az utakon, mutatta a kezdődő olvadást, de a tetőkön még fehér volt, tömör, magas sapkaként ülte meg őket.

Kisfiúk mászkáltak fel a kolostor harangtornyára a harangozókhoz, odafentről ékszerdoboznak, kegyszertartónak látták az egymáshoz húzódó házakat. Pont nagyságú fekete emberkék mentek a házakhoz. Némelyiket a harangtoronyból is megismerték a járásáról. A házakra ki volt ragasztva a főparancsnok ukáza három egymást követő korosztály mozgósításáról, azt olvasták.

3 / Sok meglepetést hozott az éjszaka. Meleg lett, ilyenkor szokatlan meleg. Gyöngy-eső szemergett, olyan könnyű, hogy úgy tetszett, le se ér a földre, párapermete szétoszlik a levegőben. De ez csak látszat volt. Meleg, patakokban szétcsordogáló vize elég volt hozzá, hogy lemossa a havat a földről, amely megfeketedett és fénylett, mintha izzadna.

A csupa rügy kis növésű almafák csodamód kidugták ágaikat a kertekből a kerítésen az utcára. Csepegett róluk a víz, különböző ütemben koppantak a cseppek a fajárdán. Városszerte hallani lehetett az egyenetlen dobolást.

A fényképész udvarán ugatott és vinnyogott az éjszakára megkötött Tomik nevű kölyökkutya. Talán az ugatás boszszantotta fel a varjút a Galuzinék kertjében, de felverte a várost a károgásával.

Az alsóvárosban egy Ljubeznov nevű kereskedőnek három szekér süveggerendát hoztak. Nem vette át, mondván, hogy ez tévedés, ő ilyen árut sohase rendelt. A fuvaroslegények szállást kértek tőle éjszakára, arra hivatkozva, hogy nagyon késő van. A kereskedő káromkodott rájuk, elkergette őket, nem nyitott ajtót nekik. A legények szitkozódását szintén lehetett hallani az egész városban.

Az egyház szerint hétkor, a köznapi időszámítás szerint éjfél után egy órakor a kolostor legnagyobb, alig mozduló harangjáról csendes, sötét és édes zsongáshullám vált le, belegördült a levegőbe, és elvegyült az eső sötét nedvességével. Úgy szakadt el a harangtól, ahogy az árvíz mosta földkolonc lemállik a partról, és elsüllyed, szétoszlik a folyóban.

Nagycsütörtökre, a Tizenkét Passiói Evangélium napjára virradó éjszaka volt. Az esőháló mögött alig észrevehető lángocskák mozdultak és indultak el, fénykörükben homlokok, orrok, arcok. Az áldozók mentek a hajnali ájtatosságra.

Negyedóra múlva lépések koppantak a járda fakockáin, a kolostor felől jött valaki. Galuzina, a szatócsné ment hazafelé, pedig épp hogy csak elkezdődött a hajnali istentisztelet. Egyenetlenül járt, hol nekiiramodott, hol megállt, a fején átabotában megkötött kendő volt, a bundája be se gombolva. Rosszul lett a fülledt templomban, kiment a levegőre, most pedig szégyellte magát, és bánta, hogy nem állta végig az istentiszteletet, s hogy már második éve nem áldozik. De nem ez volt az oka a szomorúságának. Tegnap nagyon kétségbe ejtette a mozgósítási parancs, amely az ő szegény kis bolond Tyerjosa fiára is vonatkozik. Hessegette a fejéből ezt a kellemetlenséget, de a sötétben fehérlő papírdarabok léptennyomon eszébe juttatták a mozgósítást.

Közel volt a háza, karnyújtásnyira. De jólesett neki a levegő, nem volt kedve hazamenni a fullasztó melegbe.

Szomorú gondolatok zaklatták. Ha hangosan gondolkodna, és elsorolná őket, hajnalig se győzné szóval és idővel. És itt az utcán rajokban lepik meg ezek az örömtelen képzetek, de az egésszel végezni lehetne néhány perc alatt, egykettőre, míg a kolostortól a térre ér.

Itt a szép ünnep, és nincs a házban egy élő lélek, mind szétszéledtek, egyedül hagyták. Miért, tán nem hagyták egyedül? Bizony, hogy egyedül hagyták. Kszjusa, a nevelt lánya nem számít. Különben is ki ő? Más lelkébe nem lehet belelátni. Talán barát, talán ellenség, talán titkos vetélytárs. A férje első házasságából származó örökség, Vlaszuska fogadott lánya. És ha nem fogadott, hanem törvénytelen? De az is lehet, hogy nem is a lánya, hanem valami egész más. Ki lát bele a férfiak lelkébe? Különben hát semmit se lehet felhozni a lány ellen. Okos, szép, jó magaviseletű. Sokkal okosabb a bolond Tyerjoskánál meg a nevelőapjánál.

Hát itt áll egyedül a húsvét küszöbén, elhagyták, elmentek, ki erre, ki arra.

Vlaszuska, az ura az országutat járja, búcsúztatja az újoncokat, beszédet mond a behívottaknak, a harcmezőre indulóknak, útravalóul. Gondolna inkább az édesfiára az agyalágyult, azt mentené ki a halálos veszedelemből!

Tyerjoska fia se tudott megülni, a nagy ünnep előtt kellett neki elszelelni. Elszekerezett Papnagyfaluba a rokonokhoz, felejteni, vigasztalódni, azok után, amik történtek vele. Kicsapták a fickót a reálból. Az osztályok felét csak elvégezte valahogy, egyet két év alatt, de a nyolcadikban már nem irgalmaztak neki, kivágták.

„Jaj, de nehéz! Ó, én édes Istenem! Miért ment olyan rosszra minden, hogy semmihez sincs kedvem? Semmi se sikerül, élni sincs kedvem. Miért lett ez így? A forradalom, az hozta ránk a rontást? Nem az, nem. A háború, attól van az egész. Megölték a háborúban a férfiak elejét, csak a férgese maradt, a hitványa, a semmirevalója. Bizony nem így volt az én vállalkozó apám házában. Apám nem ivott, tudott írni-olvasni, bőségben éltünk. És a két nővérem, Polja meg Olja. Amilyen

szépen a nevük összeillett, úgy illettek egymáshoz ők maguk is, két szép lány egy pár. Ácsmesterek, bandagazdák jártak apámhoz, tekintélyesek, szépek, jó kiállásúak. Vagy gondoltak egyet, pedig volt mit a tejbe aprítani, kössünk sálat szép tiszta gyapjúból, kalákába. Hát olyan kötőnők támadtak közülünk, hogy az egész megyében elhíresültek azok a sálak! És minden egész volt, és egymáshoz illett az ember örömére, az istentisztelet, a tánc, az emberek, a szokások, hiába, hogy egyszerű család voltunk, munkás- és paraszti rendből való kispolgárok. És maga Oroszország is fiatal lány volt, voltak igazi hódolói, igazi védelmezői, nem olyanok, mint ezek a maiak. Most meg oda mindennek a hamva, csupa civil söpredék, prókátor meg zsidó, éjjel-nappal csak csépelik az üres szalmát, majd belefúlnak a sok szóba. Vlaszusa azt hiszi, hogy pezsgővel meg jámbor óhajjal visszaédesgethetik a régi aranyidőt. De hát vissza lehet-e így hozni a szerelmet, ha egyszer elmúlt? Köveket kell ahhoz görgetni, hegyeket megmozgatni, földet túrni."

4 / Galuzina már többször is odaért a kresztovozdvizsenszki piactérre. Balra volt a háza. De mindig meggondolta magát, visszafordult, és megint bevette magát a kolostorhoz vezető sikátorokba.

Akkora volt a piactér, mint egy nagy rét. Azelőtt piacnapokon egészen ellepték a parasztszekerek. Egyik vége a Jelenyinszkaja utca széléig ért. A másik odalán kisebb, földszintes vagy egyemeletes házak szabálytalan ívének szegélye. Mindben csak magtárak, irodák, kereskedelmi helyiségek, iparosműhelyek voltak.

Nyugodt időkben sokszor egy szemüveges, hosszú kabátos goromba medve trónolt négy vas elárusítónyílása előtt végighúzódó ajtaja küszöbén, és újságot olvasott: a bőrrel, szurokkal, kerékkel, lószerszámmal, zabbal, szénával kereskedő, nőgyűlölő Brjuhanov.

Itt, a homályos ablakú kirakatban, évekig porosodott néhány doboz szalaggal, virágcsokorral, kettesével összekötött

lakodalmi gyertya. Az ablakocska mögött, az üres kis szobában, amelyben bútor nem volt, de árunak is szinte nyoma se, ha azt a pár egymásra halmozott viasztekercset nem számítjuk, ott bonyolították le az ismeretlen lakóhelyű gyertyamilliomos ismeretlen megbízottai ezer padlóviasz-, viasz- és gyertyaüzletüket.

Az utcasor közepén volt Galuzinék nagy, háromablakos gyarmatáru-kereskedése. Szálkásodó, festetlen padlóját napjában háromszor felseperték kifőzött teával, mert a teát egész nap, nyakló nélkül itták a segédek meg a gazda. A fiatal gazdáné gyakran, szívesen üldögélt itt a pénztárban. A lila volt a kedvenc színe, az ibolyaszínű, a különlegesen ünnepélyes papi ornátus színe, a bimbós orgona színe, a legszebb bársonyruhája színe, a boroskészletének a színe. A boldogság színét, az emlékek színét, Oroszország forradalom előtti, odalett lányságának színét is halvány orgonaszínűnek látta. És azért szeretett ott ülni a boltban a pénztárban, mert a helyiség ibolyaszín homálya, amelyben keményítő, cukor és befőttesüvegben álló, sötétlila feketeáfonya-karamella illatozott, illett az ő kedves színéhez.

Állt itt a sarkon, a faraktár mellett egy egyemeletes, régi deszkából való öreg ház négy oldalára rogyva, mint a bakra tett batár. Négy lakás volt benne. Két helyen lehetett bemenni, a homlokzat egy-egy sarkán. A földszint bal felét Zalkind patikája foglalta el, a jobbat a közjegyző irodája. A patika felett egy öreg, sokgyerekes szabó lakott, Smulevics. A szabóval szemben, a közjegyző felett sok lakó zsúfolódott össze, mesterségüket a bejáratot elborító táblák, feliratok árulták el. Volt itt órás és csizmadia. Itt működött a két társ, Zsuk és Strodax fényképész műterme, itt kapott helyet Kaminszkij vésőműhelye.

Mivel nagy szorosság volt a zsúfolt lakásban, a fényképészek fiatal munkatársai, Szenya Magidszon, a retusőr, és egy diák, Blazsein, az udvaron rendeztek be maguknak valami laboratóriumfélét, a faraktár portásfülkéjében. Alighanem most is ott foglalatoskodtak, az előhívó lámpa gonosz piros

szeméből ítélve, amely vaksin hunyorgott a fülke ablakocskájában. Ez alatt a kicsi ablak alatt volt láncon az a Tomik nevű kiskutya, amely az egész Jelenyinszkaja utcát felverte a vonításával.

„Na, összeverődtek – gondolta Galuzina, ahogy elment a szürke ház mellett. – Nyomortanya, piszokfészek." De aztán mindjárt arra gondolt, hogy nincs igaza Vlasz Pahomovicsnak abban a nagy zsidógyűlöletében. Nem sok vizet zavarnak ezek az emberek, mit számítanak a birodalom sorsában! Különben ha megkérdezi az ember az öreg Smulevicset, hogy mitől van ez a rendetlenség meg kapkodás, hát csak összegörnyed, elfintorítja a pofáját, és vigyorogva azt mondja: „A Lejbocska stiklijei."*

Jaj, de miken töpreng, miken töri a fejét? Hát ez a fontos? Ez a baj? A városokban van a baj. Nem rajtuk nyugszik Oroszország. „Rákaptunk a műveltségre, gebeszkedünk, gebeszkedünk a város után, de csak nem érjük el. Két szék közül a pad alá esünk.

Vagy hát épp fordítva, a tudatlanság a hiba. Aki tudós, a falon is átlát, mindent hamarabb kitud. Mi meg, mikor fejünket veszik, a sapkánkat szorongatjuk. Mint a sötét erdőben. Mondjuk, hogy most a tanultaknak se könnyű. Kiűzte őket az ínség a városokból. De itt már ki tud eligazodni? Az ördög is nyakát szegné.

Azért csak jobb dolguk van a mi falusi rokonságunknak. Szelitvinéknek, Selaburinéknak, Pamfil Palihnak, a Modij testvéreknek, Nyesztornak meg Pankratnak. Mind azt csinál, amit akar, a maga ura, maga gazdája. Olyan új portájuk van az út mentén, hogy öröm nézni. Mindegyiknek vagy tizenöt gyeszjatyina szántója, lovai, birkái, tehenei, disznói. Gabonatartaléka három esztendőre. Csuda felszerelése. Betakarító gépei. Kolcsak csúszik-mászik előttük, csalogatja őket, a komisszárok meg az erdei népfelkelők közé csábítja

* Lejbocska az orosz Lev név jiddis becéző formája. Itt Lev *Trockij*-ról van szó.

őket. A háborúból György-kereszttel jöttek meg, mekkora keletjük van, kiképzőnek kellenek! Akár van váll-lapjuk, akár nincs. Aki tud valamit, annak mindenütt van becsülete. Megél.

De ideje hazamenni. Nem való egy asszonynak ilyen sokáig kószálni. Inkább otthon kéne, a kertben. Hanem ott meg nem lehet járni, beleragad az ember a sárba. Mintha egy szemernyit megkönnyült volna a szívem."

Galuzina végképp belegabalyodva a gondolataiba, s elveszítve a fonalat, a háza felé indult. De mielőtt átlépte volna a küszöböt, topogott egy kicsit a tornác előtt, ezen-azon még végigfuttatta lelki szemeit.

Eszébe jutottak az itteni, hodatszkojei hangadók, azokat jól ismerte, a fővárosi politikai száműzöttek, Tyiverzin, Antyipov, Vdovicsenko-Feketezászló, az anarchista, a Megveszekedett Gorozsenya, a helybéli lakatos. Agyafúrt emberek azok. Mekkora felfordulást kavartak annak idején, egész biztos most is főznek valamit, készülnek valamire. Másképp élni se bírnak. Gépek mellett töltötték az életüket, maguk is olyanok, mint a gép, könyörtelenek, hidegek. Zakót húznak a lélekmelegítőjükre, a szopókás cigarettát csontszipkából szívják, forralt vizet isznak, hogy belejük ne essen a ragály. Hiába kapadozik Vlaszuska, ezek úgyis mindent úgy forgatnak, ahogy ők akarják, sohase engednek a magukéból.

Aztán saját magán tűnődött. Tudta magáról, hogy jó kiállású asszony, eredeti teremtés, fiatalos és nem rossz lélek. Egyik tulajdonsága se talált elismerésre ebben az isten háta mögötti odúban, de talán sehol se találna. Az az illetlen dal, Szentyetyuriháról, az ostoba libáról, amit az egész Urálontúlon ismernek, de csak a két első sorát lehet elmondani, mert olyan disznó a többi:

Eladta a szekerét meg a lovát,
Vett a pénzen fütyülőt meg bőrdudát,

s Kresztovozdvizsenszkben is éneklik, az is őrá céloz, az a gyanúja.

Keserveset sóhajtott, és bement a házba.

5 / Meg se állt az előszobában, bundában, ahogy volt, bement a hálószobába. A kertre nyíltak a szoba ablakai. Most, éjszaka, majdnem tükörképe volt egymásnak az ablak alatt kint s az ablak előtt bent egymásra toluló árnyékhalmaz. Az ablakok ráncolt függönyeinek petyhüdt árnyékbatyui majdnem teljesen olyanok voltak, mint az udvaron a pucér, fekete, elmosódott körvonalú fák petyhüdt árnyékbatyui. A tél végi éjszaka taftsötétjét melegítette a közeledő tavasz földből feltörekvő feketéslila heve. A szobában körülbelül ugyanilyen elegybe vegyült a két hasonló összetevő, a rosszul kiporolt függönyök porszagát tompította és feldíszítette a küszöbönálló ünnep sötét-ibolyaszínű heve.

Szűz Mária a szentképen kinyújtotta az ezüstlemez keretből tenyérrel felfelé fordított, keskeny, napbarnított kezét. Két betűt tartott az egyik kezében, kettőt a másikban, bizánci nevének, a Μητηρ Θεοῦ-nak – az Istenanyának – görög kezdő- és utolsó betűit. Az arany mécstartóban álló, tintatartósötét, gránátszín üvegű mécses csillag alakú, csipkés-szálkás, pislogó árnyékokat vetett a hálószoba szőnyegére.

Mikor levette a kendőjét meg a bundáját Galuzina, rosszul mozdult, és megint beleszúrt az oldalába, és nyomást érzett a lapockájában. Feljajdult, megijedt, suttogni kezdett: „Bánkódóknak erős pártfogója, tisztaságos Istenszülő, biztos segedelmünk, világ oltalma" – és sírva fakadt. Megvárta, míg elcsitul a fájdalom, és vetkőzni kezdett. A gallér és a ruhaderék hátsó horgoskapcsai minduntalan kicsúsztak a kezéből, és belesüppedtek a füstszín kelme ráncai közé. Alig bírta kitapogatni őket.

Bejött a szobába Kszjusa, a nevelt lánya, felébredt rá, mikor ő hazajött.

– Minek van ebben a vaksötétben, mamuka, hozok lámpát, jó?

– Nem kell. Látok így is.

– Mamuka, Olga Nyilovna, hadd kapcsoljam én ki! Mit kínlódik vele?

– Nem akarják az igazat az ujjaim, ha megfeszülök se.

Nem volt annyi esze annak a rühösnek, annak a vak tyúknak, hogy tisztességesen felvarrja a kapcsokat. Csak ketté kéne tépni, és a pofájába vágni úgy, ahogy van.

– Szépen énekeltek a Szent Keresztben. Csendes az éjszaka. Idehallatszott.

– Énekelni szépen énekeltek. Csak én magam vagyok csúful, jójány. Megint szaggat itt is, ott is. Mindenütt. Haj, de nagy baj! Nem tudom, mit csináljak.

– Hát az a homeopata, az a Sztidobszkij segített magán.

– Mindig azok a teljesíthetetlen tanácsok. Lódoktor az a te homeopatád. Se hideg, se meleg. Ez az egyik. A másik meg, hogy elment. De nemcsak ő. Az ünnep előtt mind szétfutottak a városból. Földrengés lesz vagy mi?

– De hát a magyar fogolyorvos is jól kezelte.

– Beszélj, beszélj, káposzta! Mondom, hogy senki se maradt itt, mindet elette a fene. Kerényi Lajos meg a többi magyar arra ébredt, hogy a demarkációs vonal túlsó oldalán vannak. Besorozták a drágát. Erőszakkal betették a Vörös Hadseregbe.

– De hát csak képzelődés az egész. Szívidegesség. Az egyszerű népi hipnózis is csodákat művelhet. Emlékszik, az a ráolvasó katonaasszony is hogy kibeszélte magából? Mintha elfújták volna. Elfelejtettem, hogy minek hívják azt a katonaasszonyt. Elfelejtettem a nevét.

– Hát te tényleg ostoba tyúknak nézel engem. Már csak az hiányzik, hogy a szemembe énekeld a Szentyetyurihát.

– Nem fél az Istentől? Hogy mondhat ilyet, mamuka! Inkább gondolkozzon, hogy hívták azt a katonaasszonyt! Itt van a nyelvemen. Nem lesz nyugtom, míg eszembe nem jut.

– Több neve volt annak, mint másnak szoknyája. Nem tudom, neked melyik kell. Hívják azt Pörgettyűnek, Nősténymedvének, Rosszlidércnek. Volt még vagy tucat neve. Ő sincs kéznél. Vége a bálnak. Bezárták az árvát a kezsmai börtönbe. Magzatelhajtásért meg valami orvosszerért. Az meg gondolta, mit senyvedjen ő a börtönben, megszökött, elillant valahová a Távol-Keletre. Mondom neked, hogy mind szét-

szaladtak. Vlasz Pahomics, Tyerjosa, a gyönge szívű Polja néni. Mi vagyunk csak tisztességes nők a városban, te meg én, két ostoba liba, azt hiszed, tréfálok? Orvosi segítség nincs. Ha történik valami, végünk, nincs kit hívni. Azt mondják, van Jurjatyinban egy moszkvai híresség, egy professzor, valami szibériai nagykereskedő volt az apja, öngyilkos lett. Addig gondolkoztam, hogy írok neki és elhívatom, míg húsz vörös záróosztagot ki nem állítottak elébe az útra, moccanni se tudott. Beszéljünk másról! Eredj feküdni, én is megpróbálok aludni. Az a diák, az a Blazsein elcsavarja a fejedet. Minek tagadod? Úgyse tudod eltitkolni, ni, milyen vörös vagy, mint a rák. Még Nagyhét éjszakáján is dolgozik az a te boldogtalan diákod, előhívja, másolja a képeket. Maguk se alszanak, de mást se hagynak. A Tomik kutyákuk felveri a várost. Az a dög, az a varjú is csak károg itt az almafán, látom már, hogy egész éjjel le nem hunyom a szemem. Mi az, hát megsértődtél, ilyen nebáncsvirág vagy? Arra való a diák, hogy tessen a lányoknak.

6 / – Mit őrjöng az a kutya? Meg kéne nézni, mi baja. Hiába nem ugat. Várj már, Lidocska, ne mindig a magadét fújd, hallgass el egy pillanatra! Át kell tekintenünk a helyzetet. Ne adj isten, még idejönnek ezek a madárijesztők. Ne menj el, Usztyin! Te is maradj veszteg, Szivobluj! Nélkületek is elboldogul.

A központ képviselője nem is hallotta, hogy arra kérik, legyen türelemmel, hallgasson el egy kicsit, fáradtan, szónokhangon hadart tovább:

– A szibériai burzsoá-katonai rezsim politikája, a rablás, a súlyos adók, az erőszak, a kivégzések és kínzások nyilvánvalóan felnyitják a megtévesztettek szemét. Ez a rezsim nemcsak a munkásosztály ellensége, hanem a dolgok természeténél fogva az egész dolgozó parasztságé is. Meg kell hogy értse a szibériai és uráli dolgozó parasztság, hogy csak a városi proletárokkal és katonákkal szövetségben, csak a kirgiz és burját szegényekkel szövetségben...

Végre meghallotta, hogy a szavába vágnak, elhallgatott, zsebkendőjével megtörölte izzadt arcát, kimerülten leeresztette dagadt szemhéját, behunyta a szemét.

A körülötte állók halkan odasúgták neki:

– Pihenj egy kicsit! Igyál egy kis vizet!

Jelentették az aggodalmaskodó partizánfőnöknek:

– Mit izgulsz? Minden rendben. Az ablakban van a jelzőlámpa. Az őrszem, hogy képes beszéddel éljek, majd felfalja a szemével a környéket. Úgy gondolom, lehet folytatni a beszámolót. Beszéljen, Lidocska elvtárs!

A nagy fásszín közepéről elhordták a fát. A kiürített részen folyt az illegális gyűlés. A mennyezetig felrakott fa volt a gyűlésezők védőpajzsa, ezt az üres térfelet elrekesztette a portásfülkétől meg a bejárattól. Veszély esetére volt egy lejáratuk a föld alá, ahonnan a kolostorfal mögött, a Konsztantyin zsákutca eldugott hátsó udvarainál lehetett kijönni.

A szónok tar fejét kis fekete kalikósapka födte, fénytelen, halvány olajzöld arcbőre volt, fekete szakálla fülig ért, és ideges izzadás kínozta, folyton elöntötte a veríték. Mohón gyújtogatta a kialudt cigarettavéget az asztalon égő petróleumlámpa forró, légies lángocskájánál, és egészen belehajolt az asztalon szétdobált papírokba. Idegesen, sebesen futtatta apró, rövidlátó szemét a papíron, valósággal szaglászta, és fakó, fáradt hangon folytatta:

– Csak a szovjetek révén jöhet létre a városi és falusi szegénységnek ez a szövetsége. A szibériai parasztság most már akarva-akaratlan ugyanarra fog törekedni, amiért a szibériai munkás már régen harcol. Közös céljuk a nép szemében oly gyűlöletes tengernagyok és kozákatamánok uralmának megdöntése és a paraszt- és katonatanácsok hatalomátvétele, amelynek eszköze a nép általános fegyveres felkelése. A burzsoázia állig felfegyverzett tiszt- és kozákzsoldosaival szabályos frontharcot kell majd vívniuk a felkelőknek, szívós és hosszú háborút.

Megint elhallgatott, letörölte a verítéket, behunyta a sze-

mét. Megszegve az ügyrendet, felállt valaki, felnyújtotta a kezét, szólni akart.

A partizánfőnök, pontosabban az urálontúli partizánok kezsmai szövetségének katonai parancsnoka ott ült a szónok orra előtt, kihívóan hanyag testtartásban, és tiszteletlenül, gorombán, lépten-nyomon félbeszakította. Nehéz volt elhinni, hogy egy ilyen fiatal katona, szinte kisfiú, egész hadseregeket, hadseregcsoportokat vezényel, és szót fogadnak neki, áhítatosan tisztelik. Kezét-lábát a lovassági köpeny szárnyába bugyolálva ült. A köpeny felső része és ujja a szék hátára volt vetve, kilátszott a felsőteste, zubbonyán a letépett zászlósi rangjelzés sötét nyomai.

Jobbról-balról két néma fickó állt mellette, a testőrsége tagjai, vele egyívásúak, máris megszürkült fehér irhabekecs volt rajtuk, göndör bárányprém szegéllyel. Szép, kifejezéstelen kőarcukon semmi egyéb nem volt, csak a vak hűség meg az, hogy bármire képesek a parancsnokukért. Teljesen közömbösek voltak a gyűlés, az érintett kérdések, a vita menete iránt, nem beszéltek és nem mosolyogtak.

Volt még a fásszínben vagy tíz-tizenöt egyszerű ember. Volt, aki állt, némelyik a földön ült kinyújtott lábbal vagy felhúzott térddel, a falnak, a kereken kiugró, kóccal tömített boronafáknak támaszkodva.

A díszvendégeknek székeket hoztak be. Három-négy munkás ült rajtuk, az első forradalom öreg harcosai, köztük a morcos, megváltozott Tyiverzin meg a barátja, aki mindig kontrázott neki, az öreg Antyipov. Immár az istenségek kategóriájába soroltatván, akiknek a lába elé helyezi ajándékait és az áldozatokat a forradalom, szótlanul ültek, mint a szigorú bálványok, akikből a politikai gőg már mindent kiirtott, ami eleven, ami emberi volt.

Voltak még figyelemre méltó alakok a színben. Hol felállt a padlóról, hol leült a padlóra, fel-alá járkált és meg-megállt a szín közepén, egy pillanatig se maradt nyugton az orosz anarchizmus oszlopa, Vdovicsenko-Feketezászló, nagy fejű, nagy szájú, oroszlánsörényű hústorony, majdhogynem az

utolsó orosz–török háború, de mindenesetre az orosz–japán háború tisztje, örökké hagymázas ábrándjain merengő álmodozó.

Mivel végtelenül jólelkű volt, és ormótlanságában amúgy se igen vett észre semmit, ami nem akkora vagy éppen kisebb volt, mint ő, hézagos figyelemmel kísérte az eseményeket, és mindent félreértve, az övével ellentétes véleményeket a magáénak vélte, és mindent helyeselt.

Mellette, a földön, vadász és vadfogó barátja, Szvirid ült. Bár Szvirid nem paraszti munkát végzett, föld fia mivolta, cári uradalmi paraszt mivolta kilátszott a hasított nyakú, sötét posztóingéből, amelyet csomóba gyűrt a hasítékban lógó kereszttel együtt, és csiszálta-szántotta vele a testét, vakarta a mellét. Félburját volt, barátságos írástudatlan ember, a haja vékony fonatokban, a bajusza ritka, a szakálla meg még ritkább, néhány szál szőr az egész. Mongol alkata öregebbnek mutatta állandóan együttérző mosolyra ráncolt arcát.

A szónok a Központi Bizottság katonai instrukcióival járta Szibériát, s gondolatai ide-oda kóválygottak a széles térségeken, amelyeknek áttekintéséhez még majd hozzá kell szoknia. A gyűlés résztvevőinek többsége közömbös volt neki. De mint forradalmár és zöldfülű kora óta néppártoló, imádattal nézett a vele szemben ülő ifjú hadvezérre. Nemcsak hogy megbocsátotta a fiúcskának a gorombaságát – azt az ismeretlenből feltörő, tősgyökeres forradalmiság hangjának tekintette az öregember –, hanem még el is volt ragadtatva a hangoskodó támadásaitól, mint némelyik szerelmes nő parancsolójának leplezetlen nyerseségétől.

A partizánvezér Liverij volt, Mikulicin fia, a központból érkezett szónok pedig egy volt szövetkezetpárti, aki még a múltban csatlakozott a forradalmár szocialistákhoz: Kosztojed-Amurszkij. Az utóbbi időben revideálta álláspontját, elismerte, hogy hibás nézeteket vallott, néhány részletes nyilatkozatban megbánást tanúsított, és nemcsak hogy felvették a kommunista pártba, hanem a belépése után nem sokkal mindjárt ilyen felelősségteljes munkára küldték.

Azért bízták ezt a munkát őrá, aki igazán nem volt katona, mert tisztelték forradalmár múltjáért, börtönéveiért, szenvedéseiért, meg azért is, mert feltételezték, hogy mint volt szövetkezetpárti, jól ismeri a felkelés lázában égő Nyugat-Szibéria paraszttömegeinek hangulatát. És ebben a dologban fontosabb volt ez a feltételezett hozzáértése, mint a katonai ismeretek.

Kosztojedra nem lehetett ráismerni, amióta megváltozott a politikai meggyőződése. Megváltozott a külseje, a mozgása, a modora is. Senki se emlékezett rá, hogy a régi időkben valaha is kopasz és szakállas lett volna. Vagy talán csak álca volt az egész? A párt szigorúan meghagyta neki, hogy rejtekezzék. Illegális neve Berengyej volt és Lidocska elvtárs.

Mikor elült a zaj, amelyet Vdovicsenko váltott ki időszerűtlen nyilatkozatával, hogy egyetért az útmutató felsorolt pontjaival, Kosztojed folytatta:

– Kapcsolatot kell teremtenünk valamennyi partizánosztaggal, amely a kormányzósági bizottság területén tartózkodik, hogy minél jobban kézben tarthassuk a paraszttömegek egyre növekvő mozgalmát.

A továbbiakban a titkos találkozókról és jelszavakról, a kapcsolatteremtés megszervezéséről beszélt. Aztán megint belemerült a részletekbe.

– Közölni kell a csapatokkal, hol vannak a fehér intézmények és szervezetek fegyver-, felszerelés- és élelmiszerraktárai, hol és milyen rendszer szerint őrzik nagyobb pénztartalékaikat. Aprólékosan, a legkisebb részletekig ki kell dolgozni bizonyos kérdéseket: foglalkozni kell a csapatok belső felépítésével, a parancsnokokkal, a katonai-bajtársi fegyelemmel, a konspirációval, a csapatok és a külvilág kapcsolatával, a helyi lakosság és a katonák viszonyával, a forradalmi haditörvényszékkel, az ellenséges területen folytatandó romboló taktikával, nevezetesen a hidak, vasútvonalak, hajók, bárkák, állomások, műhelyek és műszaki felszerelésük, a távíró, a bányák, az élelmiszerek megsemmisítésével.

Liverij állta, amíg állhatta, de aztán már nem bírta türtőz-

tetni magát. Mi köze az ügyhöz ennek az egész dilettáns zagyvaságnak? Azt mondta:

– Gyönyörű előadás volt. A kalapom mellé tűzöm, hogy el ne felejtsem. Úgy látom, ellenvetés nélkül bele kell nyugodni mindenbe, nehogy elessünk a Vörös Hadsereg támogatásától.

– Persze.

– És én mit csináljak a te puskáddal, szépséges Lidocskám, mikor akár tetszik, akár nem, az én haderőim, három ezred, közte tüzérség és lovasság, régen harcban állnak, és derekasan verik az ellenséget?

„Káprázatos! Micsoda erő!" – gondolta Kosztojed.

Tyiverzin szakította félbe a vitatkozókat. Neki nem tetszett Liverij tiszteletlen modora.

– Bocsánat, előadó elvtárs! Nem tudom. Lehet, hogy rosszul írtam fel az instrukció egyik pontját. Felolvasom. Szeretném ellenőrizni: „Roppant kívánatos, hogy bevegyünk a bizottságba régi frontharcosokat, akik a forradalom alatt a fronton voltak, és részt vettek a katonaszervezetekben. Kívánatos, hogy legyen a bizottságban egy vagy két altiszt és egy katonai műszaki ember." Jól írtam fel, Kosztojed elvtárs?

– Jól. Szóról szóra. Jól.

– Hát akkor engedje meg, hogy megjegyezzem a következőt: ez a katonai szakértőkről szóló pont aggaszt engem. Mi, munkások, a kilencszázötös forradalom résztvevői, megszoktuk, hogy nem bízhatunk a mundérosokban. Mindig kibújik belőlük az ellenforradalmár.

Körös-körül felcsattantak:

– Elég volt! Határozatot! Határozatot! Hagyjuk már abba! Késő van.

– Egyetértek a többség véleményével – dörgött közbe Vdovicsenko basszusa. – Hogy költőien fejezzem ki magam, épp ez az, a társadalmi instrukcióknak alulról kell kinőniük, demokratikus alapokból, mint a földbe ültetett és megfogant bujtóágnak. Nem lehet felülről ledömöckölni, mint a palánk-

karót. Itt követte el a hibát a jakobinus diktatúra, ezért söpörték el a Konventet a thermidoristák.

– Világos, mint a nap – támogatta bolyongásainak társát Szvirid –, a csecsemő is megérti. Hamarabb kellett volna gondolkozni, most már késő. Most már az a dolgunk, hogy harcoljunk, rohamozzunk, ha törik, ha szakad. Üsd-vágd, nem apád! Különben mi lesz, nagyobbat ugrottunk a kelleténél, gyerünk vissza? Edd meg, amit főztél! Magad kerested a bajt, lásd, hogy hogy mászol ki belőle!

– Határozatot! Határozatot! – követelték mindenfelől. Még beszélgettek egy darabig, egyre összefüggéstelenebbül, ki ezt mondta, ki meg az ellenkezőjét, és hajnalban berekesztették a gyűlést. Nagy óvatosan széledtek szét, egyenként.

7 / Volt egy igen szép hely az országút mentén. A meredek hegyoldalon, a gyors Pazsinka patak két partján majdnem összeért a fentről lefelé ereszkedő Papnagyfalu és az alatta tarkálló Malij Jermolaj. Nagyfaluban útnak indították az alkalmas újoncokat, Malij Jermolajban most, a húsvéti szünet után, ismét dolgozott a sorozóbizottság Streze ezredes elnökletével, vizsgálta Malij Jermolaj és néhány környező járás behívott korosztályait. A sorozás idejére lovas nemzetőrséget meg kozákságot vezényeltek a faluba.

Harmadik napja volt a szokatlanul késői húsvétnak és a szokatlanul korai tavasznak, csendes, meleg idő. Az útnak indított újoncokat vendégelő asztalok Nagyfaluban kint álltak a szabad ég alatt, az országút szélén, hogy ne zavarják az úton járókat. Nem egészen egyenes sorban álltak: hosszú, szabálytalan bélként tekeregtek a földig csüngő fehér abroszok alatt.

Úgy hordták össze az ételt az újoncoknak. A húsvéti maradék volt az alapja a vendégségnek, két füstölt sódar, néhány kalács, két-három gúlaforma húsvéti túrós torta. Az asztalokon végtől végig savanyú gombás, uborkás, savanyú káposztás csuprok, tányérokon nagy darabokra vágott falusi házi-

kenyér, nagy tálakon magas hímestojás-hegyek. A rózsaszín és a világoskék volt az uralkodó színük.

Az asztalok körül tele a gyep világoskék, rózsaszín és belül fehér tojáshéjjal. Világoskék és rózsaszín volt a legények inge, ahogy kilátszott a rövid kabátjuk alól. Világoskék és rózsaszín a lányok ruhája. Világoskék volt az ég. Rózsaszínek a fellegek, amelyek olyan lassan és harmonikusan úsztak az égen, mintha az ég is velük úszott volna.

Félselyem öves, rózsaszín inget viselt Vlasz Pahomovics Galuzin, mikor szapora csizmasarok-kopogással, jobbrabalra hajigálva a lábát, leszaladt a Pafnutyinék tornácának magas lépcsőjén az asztalokhoz – a Pafnutyin-ház az asztalok fölött volt, a dombon –, és rákezdte:

– Pezsgő helyett a nép kisüstis poharát ürítem rátok, fiúk! Dicsőség nektek, éljetek sokáig! Újonc urak! Szeretnélek még sokszor és más alkalomból is köszönteni benneteket. Figyelmet kérek! Keresztes hadjáratotok hosszú kálváriája terül el előttetek, hogy teljes mellel védelmezzétek a hazát az erőszakoskodók ellen, akik testvérgyilkos vérrel öntözik a haza mezeit. A nép remélte, hogy vértelenül vitathatja meg a forradalom vívmányait, de mivel a bolsevik párt a külföldi tőke szolgája, régi álmát, az Alkotmányozó Nemzetgyűlést erővel, goromba szuronnyal szétkergette, és ártatlan patakokban folyik a vér. Ifjú útra kelők! Emeljétek magasra az orosz fegyver meggyalázott becsületét, mert becsületes szövetségeseink iránt való kötelességből szégyent hoztunk a fejünkre, a vörösök uszályában gondoskodva Németországról és Ausztriáról, hogy megint arcátlanul felüthessék a fejüket. Velünk az Isten, fiúk – tette még hozzá Galuzin, de a hurrák meg hogy emeljék a vállukra elfojtották a szavát. A szájához vitte a poharat, és lassan kortyolni kezdte a rosszul tisztított gabonapálinkát. Nem élvezte az italt. Ő borból is a finomabbakhoz szokott. De a közért hozott áldozat tudata csordultig töltötte boldog elégedettséggel.

– Remek egy apád van, hallod-e! Csuda beszédet sikerített. Az a Dumás Miljukov se tud különbet. Bizony isten –

dicsérte Goska Rjabih akadozó nyelvvel barátjának és asztalszomszédjának, Tyerentyij Galuzinnak az apját az erősödő részeg hangzavarban: – Meg kell hagyni, remek egy ember. Látszik, hogy nem semmiért töri magát. Téged akar kifele beszélni a katonaságból.

– Miket beszélsz te, Gosa! Nem szégyelled magad? Még hogy kibeszélni! Megkapom én is a behívót aznap, amikor te, úgy beszél ki. Egy csapatba kerülünk. Engem meg kicsaptak a reálból a bitangok. Anyám majd belehal. Úgy legalább önkéntes lehettem volna. Most meg mehetek közkatonának. Hanem apuka tényleg mestere az ilyen díszbeszédeknek. Csuda! Kiválíkképp, hogy honnan veszi? Istenáldotta tehetség. Nincs őneki annyi iskolája.

– Hallottad Szanyka Pafnutkint?

– Hallottam. Csakugyan olyan rémes az a fertőzés?

– Életében ki nem lábal belőle. A végén az aszkór viszi el. Maga kereste. Mondták neki, hogy ne menjen oda. Az a legnagyobb baj, hogy kivel adta össze magát.

– Mi lesz vele?

– Tragédia! Agyon akarta lőni magát. Máma vizsgálja a bizottság Jermolajban, biztosan beveszik. Partizánnak állok, azt mondja. Bosszút állok az embereken a gonosz nyelvükért.

– Hallod-e, Goska! Azt mondod, megfertőzik az embert. De ha nem járunk hozzájuk, akkor meg más betegséget kapunk.

– Tudom, mire gondolsz. Szóval te meg azt csinálod. Az nem betegség, hanem titkos bűn.

– Te Goska, én szájon vàglak, ha ilyeneket beszélsz. Ne mocskold a barátodat, te hazug disznó!

– Jól van, na, csihadj már, csak tréfáltam. Mit is akartam mondani. Pazsinszkban voltam nagyböjt után. Egy ember, átutazóban, előadást tartott a személyiség felszabadításáról. Nagyon érdekes. Tetszik nekem ez a dolog. Isten az atyám, beállok anarchistának. Az erő, azt mondja, belül van bennünk. Hogy a nem és az egyéniség nem más, mint az állati elektromosság felbuzgása. Na? Csuda egy alak. Na, én jól

beittam. És úgy ordítoznak itt összevissza, hogy meg lehet süketülni. Nem bírom tovább, Tyerjoska, hallgass már! A jó édesanyád kurta kötőjit, mondom, hogy fogd be a szád!

– Csak egyet mondj meg nekem, Goska! Még nem minden szót tudok én ebből a szocializmusból. Például az improlistát. Mit jelent? Mi az?

– Én ugyan tanár vagyok ezekben a szavakban, de hogy is magyarázzam, mondom neked, hogy hagyj békén, Tyerjoska, részeg vagyok. Az improlista az, aki nem prolista. Aki a prolik ellen van, ha egyszer nem prolista. Érted, te isten baglya?

– Mindjárt gondoltam, hogy böcsmölő szó. Hanem amit az elektromos erőről mondtál, az igaz. Hirdetnek elektromos övet, gondoltam, rendelek Pétervárról. Hogy felpezsdítse a működésemet. Utánvéttel. De aztán jött az a hirtelen változás. Kinek van gondja most övekre!

Tyerentyijben benne szorult a szó. Közeli robbanás dörgése fojtotta el a részeg hangokat. Egy pillanatra elhalt a zaj az asztal körül. A pillanat elteltével még nagyobb hangzavar támadt. Volt, aki felugrott a helyéről. A keményebb legények meg is álltak a lábukon. Mások tántorogva odébb akartak menni, de nem bírtak, eldőltek, be az asztal alá, és nyomban hortyogni kezdtek. A nők sikítoztak. Kitört a riadalom.

Vlasz Pahomics körbenézegetett, kereste a bűnöst. Először azt hitte, Nagyfaluban történt a robbanás, egész közel, talán az asztaloktól se messze. Kidagadó nyakkal, bíborszín arccal, tele torokból ordította:

– Micsoda Júdás férkőzött közénk, ki disznólkodik itt? Ki kölyke játszadozik gránátokkal? Akárkié, ha a tulajdon magzatom, akkor is megfojtom a dögöt! Ne tűrjük el az ilyen tréfát, polgártársak! Követelem, hogy tartsunk hajtóvadászatot! Körülvesszük Papnagyfalut. Megfogjuk a provokátort. Nem eresztjük ki a markunkból a kutyát.

Eleinte odafigyeltek. Aztán egy fekete füstoszlop vonta magára a figyelmet, amely lassan emelkedett az ég felé a Malij

Jermolaj-i járási elöljárósági épületből. Mindenki a magas part szélére rohant megnézni, hogy mi történik.

Néhány nekivetkőzött újonc futott ki a jermolaji elöljáróságról, az egyik mezítláb és egy szál jól-rosszul felrántott gatyában, aztán Streze ezredes meg néhány katona, akik az újoncozást, válogatást végezték. Kozákok és polgárőrök száguldoztak fel s alá a faluban kancsukasuhogtatva, megnyúlt testtel a megnyúló-feszülő lovakon, mintha tekergő kígyókon lovagolnának. Kerestek valakit, hajszoltak valakit. Tömegnyi ember szaladt a Nagyfaluba vezető úton. A futók hátában a jermolaji harangtorony félrevert harangjának aprózó, izgatott kongása.

Szörnyű sebességgel fejlődtek tovább az események. Alkonyatra Streze meg a kozákok, folytatva a kutatást, a faluból a szomszédos Nagyfaluba értek. Járőrökkel vették körül a települést, és hozzáfogtak, hogy átkutassanak minden házat, minden portát.

Addigra már az ünnepeltek fele teljesen elkészült, a sárga földig leitta magát, és fejét az asztal szélének döntve vagy az asztal alatt a földön ólomnehéz álomba merült. Sötét volt már, mikor megtudták, hogy polgárőrség érkezett a faluba.

Néhány fiú elszelelt a polgárőrség elől a kertek alatt, és rúgásokkal, lökésekkel betaszigálták egymást az első útjukba eső csűr oldala alá, amely nem ért le a földig. Nem lehetett tudni a sötétben, hogy kié, de a halszagból meg a petróleumszagból ítélve alighanem a fogyasztási szövetkezet raktára volt.

Semmi se terhelte a rejtezkedők lelkiismeretét. Hiba volt, hogy elbújtak. Többségük részegen, kótyagos fejjel elkapkodta a dolgot. Némelyiknek volt olyan ismeretsége, amiről azt gondolta, hogy rossz fényt vet rá, elveszejtheti. Most mindennek politikai színezete volt. A botrányos, garázda viselkedés a szovjet zónában annak a jele volt, hogy valaki a Feketeszázakhoz tartozik, a fehérgárdista övezetben meg minden izgága alakot boseviknak tekintettek.

Kiderült, hogy már megelőzték a csűr fala alá nyomakodó

fiúkat. A csűr széle és a föld közti tér tele volt néppel. Nagyfalusiak is, jermolajiak is bújtak ide néhányan. Az előbbiek holtrészegen. Némelyikük nyöszörgő felhangok kíséretében hortyogott, csikorgatta a fogát, és vadul fel-felhorkantott, némelyikük meg émelygett és hányt. Vaksötét és fülledt bűz volt odabent. Akik utoljára másztak be, belülről kővel és földdel betömték a nyílást, hogy el ne árulja őket. Hamarosan teljesen elhalt az ittas nyögés és hortyogás. Síri csend támadt. Nyugodtan aludt mindenki. Csak az egyik sarokban suttogtak halkan a legnyugtalanabbak, a halálra rémült Tyerentyij Galuzin meg a nagy jermolaji verekedő, Koszka Nyehvalenih.

– Csendesebben ordíts, te takonypóc, mindnyájunkat elveszejtesz, baromállat! Hallod, hogy Strezéék itt kószálnak, kutakodnak. A falu határában kezdték, a sövénynél, sorba járnak, mindjárt itt lesznek. Itt is vannak. Nyughass, meg se pisszenj, mert megfojtlak. Elmentek mellettünk. Téged meg miért ett ide a fene? Idebújik a tökfej! Mondd meg, ki bántott volna téged?

– Hallom, hogy Goska ordít – bújj el, te tukma! Hát bemásztam.

– Goska az más. Az egész Rjabih család nagyon szem előtt van, nem megbízhatók. Rokonságuk van Hodatszkojéban. Iparosnépség, melósfajzat. Ne mocorogj már, te eszement, feküdj nyugodtan! Rakásszám körülöttünk a gané meg az okádék. Csak fészkelődj, magadat is összemázolod, engem is bekensz. Nem érzed, milyen büdös? Miért száguldozik Streze itt a faluban? Mert pazsinszkiakat keres. Akik átjöttek.

– Hogy történt tulajdonképpen ez az egész, Koszka? Hogy kezdődött?

– Szanyka miatt van az egész cécó, Szanyka Pafnutkin miatt. Állunk sorban pucéron, hogy megvizsgálnak. Szanyka jön, Szanykán a sor. Ő nem vetkőzik. Jó sokat ivott, részegen jött a sorozásra. Az írnok szól neki. Vetkőzzön le, mondja. Udvariasan. Magázva. A katonai írnok. Szanyka meg gorombán felförmed: nem vetkőzök. Nem óhajtom mutogatni

a himihumimat. Mintha szégyellené. És oldalvást az írnok felé lép, mintha meg akarna fordulni, és állon vágja. Igen. És képzeld el! Se szó, se beszéd, lehajol, megkapja az íróasztal lábát, és mindenestül, tintatartóstul, iratostul felfordítja. Streze kiabál a főnöki szoba ajtajából: „Nem tűröm a függelemsértést, majd adok én nektek vértelen forradalmat meg ilyen törvénysértést a sorozóhelyen! Ki kezdte a rendbontást?"

Szanyka meg ugrik az ablakhoz. „Segítség, ordítja, öltözzetek! Elveszejtenek itt minket, gyerekek!" Kapom a holmimat, futtomban öltözködök, ugrok Szanykához. Szanyka ököllel kiüti az ablakot, és huss, ki az utcára, nyaka közé kapja a lábát. Én meg utána. És még egypáran. Illa berek, nádak, erek. De már hujjogatnak is utánunk, kergetnek. Hiába kérded, hogy miért volt az egész. Senki se érti.

– És a bomba?

– Milyen bomba?

– Ki dobta el a bombát? Ha nem bombát, hát gránátot?

– Teremtő Istenem, azt hiszed, hogy mi?

– Akkor ki?

– Honnan tudjam. Valaki. Látta, hogy felfordulás van, gondolta, na, most suttyomban felrobbantom az elöljáróságot. Másra fognak gyanakodni. Valami politikai. Politikai is, pazsinszki is, van itt bőven. Sss! Hallgass! Emberek. Hallod? Strezéék jönnek visszafelé. Na, végünk. Ne moccanj, mondom!

Közeledtek a hangok. Csizmanyikorgás, sarkantyúpengés.

– Ne vitatkozzon! Engem ugyan be nem csap. Nem vagyok én az a fajta. Biztos, hogy beszélgettek valahol – hallatszott egyre világosabban az ezredes parancsnoki, pétervárias beszéde.

– Talán csak képzellette, kegyelmes uram – próbálta meggyőzni a jermolaji bíró, Otvjazsisztyin, az öreg halnagykereskedő. – Nem csuda, ha beszélgetnek, falu ez. Nem temető.

Hát beszélgetnek. Nem némák laknak a házakban. Az is lehet, hogy a házimanó fojtogat valakit álmában.

– Nana! Ne bohóckodjon itt nekem, ne játssza a naiv ártatlanságot! Házimanó! Egy kicsit elvetette a sulykot. Addig fognak itt okoskodni, míg kitör a világforradalom, de akkor már késő lesz. Házimanó!

– Könyörgök, kegyelmes uram, ezredes uram! Ki akar itt világforradalmat! Csupa tökfilkó meg áthatolhatatlan sötétség. Még az imakönyvbe is belézavarodnak. Nemhogy még forradalom!

– Csak addig fog így beszélni, míg ki nem derül az ellenkezője. Kutassák át a szövetkezet épületét a pincétől a padlásig! Minden ládát kiforgatni, minden pult alá benézni! Átvizsgálni a szomszédos épületeket is!

– Igenis, kegyelmes uram.

– Pafnutkint, Rjabihot, Nyehvalenihet élve vagy halva, de előkerítsék nekem! A föld alól is. Meg a Galuzin kölyköt. Mit bánom én, hogy a papa hazafias beszédeket tart, lyukat beszél a hasunkba. Sőt. Nem téveszt meg bennünket. Ha egy szatócs szónokol, ott bűzlik valami. Gyanús. Természetellenes. Titkos megfigyelők szerint politikaiakat rejtegetnek a kresztovozdvizsenszki portájukon, titkos gyűléseket tartanak. El kell csípni a gyerkőcöt. Még nem döntöttem, hogy mit kezdek vele, de ha kisül rá valami, könyörtelenül fellógatom a többiek okulására.

Továbbmentek a kutakodók. Mikor már elég messzire értek, Koszka Nyehvalenih azt kérdezte a halálra vált Tyerjoska Galuzintól:

– Hallottad?

– Hallottam – suttogta Tyerjoska elváltozott hangon.

– Most már nekünk meg Szanykának és Goskának nincs másfele utunk, csak az erdőbe. Nem azt mondom, hogy örökre. Csak míg jobb belátásra térnek. Majd akkor meglátjuk, ha észhöz térnek. Tán vissza is jövünk.

Tizenegyedik rész / Az erdei sereg

1 / Második éve volt Jurij Andrejevics a partizánok fogságában. Rabságának határai nagyon elmosódottak voltak. Nem rácsozták körül. Nem őrizték, nem figyelték. Állandóan változtatta a helyét a partizánsereg, Jurij Andrejevics ment velük. Nem vált el, nem különült el ez a sereg a nép többi részétől, ahogy átvonult településeken és tartományokon. Összevegyült vele, feloldódott benne.

Úgy tetszett, nincs is függőségben, fogságban az orvos, hogy szabad, csak nem tud mit kezdeni a szabadságával. Semmiben sem különbözött ez a függőség, ez a fogság az élet hasonlóképpen láthatatlan és megfoghatatlan másfajta kényszereitől, amelyek ugyancsak nem létezőnek, agyrémnek, képzelgésnek látszanak.

Háromszor kísérelte meg, hogy elmenjen a partizánoktól, de megfogták. Baj nélkül megúszta a dolgot, de azért mégis csak a tűzzel játszott. Többször nem próbálkozott.

Liverij Mikulicin, a partizánparancsnok elnéző volt vele, a maga sátrában altatta, szerette a társaságát. Jurij Andrejevicsnek terhére volt ez a ráerőszakolt közelség.

2 / Ebben az időszakban csaknem szakadatlanul keletre húzódtak a partizánok. Időnként annak az általános támadási tervnek a részeként változtatták a helyüket, amely arra irányult, hogy Kolcsakot kiűzzék Nyugat-Szibériából. Ha a fehérek a partizánok hátába kerültek, és megpróbálták bekeríteni őket, a partizánok változatlan irányú mozgása támadássá változott. Az orvos sokáig nem látta át ezt a bölcsességet.

Az út menti városkák és falvak, amelyekkel többnyire párhuzamosan vándoroltak, s csak ritkán haladtak át rajtuk, a forgandó hadiszerencse szerint hol vörösek, hol fehérek voltak. Nemigen lehetett kívülről megállapítani róluk, hogy milyen rezsim uralkodik bennük.

Az átvonulás idején maga az átvonuló hadsereg volt a legjellemzőbb a parasztfelkelésnek ezekre a kis városaira és településeire. A házak az út mindkét oldalán valósággal beleszívódtak, behúzódtak a földbe, és a sarat dagasztó lovasok, lovak, ágyúk, az összetömörülő, köpenykoszorús, sudár lövészek mintha az útról a házak fölé nőttek volna.

Egyszer egy ilyen városkában hadizsákmányként hozzájutott az orvos egy angol gyógyszerkészlethez, amit Kappel egy tiszti alakulata hagyott hátra a visszavonuláskor.

Két színű, sötét, esős nap volt. Amire fény esett, fehérnek látszott, amire nem, feketének. És a lelkeken is ilyen leegyszerűsített sötétség ült, nem lágyították se átmenetek, se félárnyékok.

Fekete latyakfolyóvá változtatták az utat a sűrűn átvonuló katonai egységek, volt, ahol át se lehetett gázolni rajta. Csak néhány, egymástól nagyon távol lévő helyen mehettek át az utca túloldalára, s mindkét oldalon nagyokat kellett kerülni. Ilyen körülmények között találkozott az orvos Pazsinszkban hajdani vonatbéli útitársnőjével, Pelageja Tyagunovával.

Az asszony ismert rá. Jurij Andrejevics nem mindjárt jött rá, ki az az ismerős arcú nő, aki kétféle pillantást vet rá az út másik oldaláról, mintha egy csatorna egyik oldaláról nézne át a másikra, hol azzal a szándékkal, hogy üdvözli, ha ő megismeri, hol meg úgy, mint aki vissza akar vonulni.

Egy pillanat, és minden eszébe jutott. A túlzsúfolt tehervagon, a munkaszolgálatra hajtott tömeg, az őreik, a nő a mellén nyugvó két copfjával – s a kép közepén az ő családja. Éles fényben villant fel benne a tavalyelőtti családi utazás minden részlete. Elébe álltak a kedves alakok, akik után úgy búsult, hogy belebetegedett.

Egy fejmozdulattal jelezte Tyagunovának, hogy menjen feljebb egy kicsit, oda, ahol a sárból kiálló köveken át szoktak kelni, maga is odament, átkecmergett Tyagunovához, és köszöntötte.

Tyagunova sok mindent mesélt. Emlékeztette az orvost

Vaszjára, arra a romlatlan szép kisfiúra, akit törvénytelenül tartottak benn a munkaszolgálatosok seregében, és elmondta, hogyan élt Veretyennyikiben a Vaszja anyjánál. Nagyon jó dolga volt náluk. De a falu éreztette vele, hogy idegen, jöttment a veretyennyikiek közt. Ráfogták azt is, hogy jóban van Vaszjával. El kellett jönnie, hogy végképp el ne rágalmazzák. Kresztovozdvizsenszkbe költözött, Olga Galuzina nővéréhez. Híre járt, hogy Prituljevet Pazsinszkban látták, az csalta ide. Hamisnak bizonyult a híresztelés, de ő itt rekedt, mert munkát kapott.

Közben nagy baj érte azokat az embereket, akik oly kedvesek voltak a szívének. Hírt kapott Veretyennyikiből, hogy katonai megtorlás sújtotta a falut, mert nem teljesítették a gabonabeszolgáltatási kötelezettségüket. Úgy mondták, a Brikin-ház leégett, és valaki ott is veszett a Vaszja családjából. Kresztovozdvizsenszkben elvették Galuzinéktól a házukat és vagyonukat. A sógort becsukták vagy agyonlőtték. Az unokaöcsnek nyoma veszett. Olga nővére a tönkremenetelük után eleinte nyomorgott és éhezett, most pedig élelemért szolgál parasztrokonainál Harangozószabadfaluban.

Tyagunova véletlenül abban a pazsinszki patikában volt mosogató, amelynek a készletét az orvosnak rekvirálnia kellett. Mindenkit tönkretett a rekvirálás, akinek a patika adott kenyeret, köztük Tyagunovát is. De az orvosnak nem volt hatalma változtatni rajta. Tyagunova jelen volt az áruátadásnál.

Jurij Andrejevics szekerét beállították a hátsó udvarba a patika raktárának ajtajához. Kihordták a bálákat, kötegeket, fűzfavesszővel befont üvegeket, ládákat.

Akár az emberek, a patikus rühes lova is szomorúan bámulta a rakodást istállóbeli állásából. Estébe hajlott az esős nap. Egészen kicsit kitisztult az ég. Egy pillanatra megmutatkozott a felhők szuttyongatta nap. Ment le. Sugarai sötét bronzszínű foltokkal fröcskölték tele az udvart, vészjóslón aranyozták meg a trágyalétócsákat. A szél nem borzolta a tócsákat. Nehéz volt a trágyalé, nem mozdult. Az országutat

borító esővíz viszont borzongott a szélben, kiverte a ragya, mint a cinóberfestéket. A sereg pedig csak ment, ment kétfelől az út mentén, kikerülve a legmélyebb tavakat és kátyúkat. A rekvirált orvosság közt egy egész nagy doboz kokaint találtak: kokainszippantgatással vétkezett a partizánvezér az utóbbi időben.

3 / Ki se látszott a munkából az orvos a partizánoknál. Télen a kiütéses tífusz, nyáron a vérhas, azonkívül pedig a fel-fellángoló harcok napjaiban sűrűn érkező sebesültek.

Bár kudarcban nem volt hiány, és a visszavonulás egyre nagyobb méreteket öltött, a partizánok sorait szakadatlanul duzzasztották azoknak a helységeknek az új felkelői, amelyeken átvonultak a parasztseregek meg az ellenséges tábor szökevényei. Az alatt a másfél év alatt, mióta az orvos a partizánok közt volt, megtízszereződött a sereg. Annak idején Liverij Mikulicin Kresztovozdvizsenszkben az illegális vezérkar ülésén körülbelül a tízszeresét mondta annak, amennyi fegyveres ereje csakugyan volt. Mostanra a valóságban is annyi lett.

Segítsége is volt Jurij Andrejevicsnek, néhány eléggé tapasztalt, újsütetű szanitéc. Az orvosi munkában egy magyar kommunista katonaorvos-fogoly volt a jobbkeze, Kerényi Lajos, akit a táborban Kherélnyi elvtársnak hívtak, meg egy horvát felcser, Angelar, az is monarchiabeli hadifogoly. Az előbbivel németül beszélt Jurij Andrejevics, az utóbbi meg, a szláv Balkán szülötte lévén, úgy-ahogy értett oroszul.

4 / A Vöröskereszt nemzetközi egyezménye szerint a katonaorvosok és az egészségügyi egységek tagjai nem vehetnek részt fegyveresen a hadban állók harci cselekményeiben. De az orvosnak egyszer kénytelen-kelletlen meg kellett szegnie ezt a szabályt. A helyszínen érte egy hirtelen összecsapás, osztoznia kellett a csatázók sorsában, a lövöldözésben is.

Mikor utolérte a tűz, az osztag távírásza mellé feküdt a partizánok láncában, amely az erdő szélén helyezkedett el.

A partizánok mögött a szibériai őserdő, előttük nyílt tisztás, csupasz, védtelen térség, azon jöttek a támadó fehérek.

Jöttek-jöttek, és már közel voltak. Az orvos jól látta őket, szemből valamennyit. Kamaszok, fiatal fiúk a fővárosi társadalom nem katona köreiből és éltesebb férfiak a mozgósított tartalékból. De jellegüket az előbbiek határozták meg, az ifjúság, az első éves egyetemi hallgatók, a nyolcadikos gimnazisták, akik nemrég jelentkeztek önkéntesnek.

Egyiket se ismerte az orvos, de az arcok felét megszokottnak, ismerősnek találta, mintha már látta volna őket. Némelyik hajdani iskolatársaira emlékeztette. Lehetséges vajon, hogy talán azoknak az öccsei? Némelyikkel meg mintha színházi, utcai forgatagban találkozott volna a régi években. Kifejező, vonzó arcuk közelinek, rokonnak tetszett.

A kötelességteljesítés, ahogy ők felfogták a dolgot, rajongó, legénykedő, szükségtelen és kihívó merészséggel töltötte el őket. Ritkásan szétszórt alakzatban haladtak, szálegyenesen, a hivatásos gárdistákat is megszégyenítő daliás testtartással, s játszva a veszéllyel, nem szökelltek és nem feküdtek le a földre, bár voltak egyenetlenségek a tisztás talaján, buckák, zsombékok, amik mögé elbújhattak volna. Majdnem mindet lekaszálták a partizángolyók.

A széles, csupasz mezőben, amelyen a fehérek jöttek, állt egy összeégett, halott fa. Villám perzselte meg vagy máglya lángja, vagy előző harcok hasogatták-pörkölték meg. Mindegyik támadó önkéntes rá-rápillantott, küzdve a kísértéssel, hogy a törzse mögé lépjen, s így nagyobb biztonságban és pontosabban célozhasson, de legyőzte a csábítást, és ment tovább.

A partizánok nem voltak bővében a tölténynek. Egy körzeti egyezmény értelmében olyan parancsuk volt, hogy túlerővel ne bocsátkozzanak harcba, és csak rövid sorozatokat lőjenek ki.

Az orvos fegyvertelenül feküdt a fűben, és figyelte a csata menetét. Minden részvéte a hősiesen elhulló gyerekeké volt. Szívből kívánta nekik a sikert. Valószínűleg szellemben, ne-

velésben, erkölcsi felfogásban, gondolkodásban hozzá közel álló családok fiai voltak.

Felötlött benne az a gondolat is, hogy kiszalad hozzájuk a tisztásra, megadja magát, így tán megszabadulhat. De kockázatos, nagyon veszedelmes cselekedet lett volna.

Míg a tisztás közepéig fut felemelt kézzel, mindkét oldalról leszedhetik, elölről-hátulról lelőhetik, a társai büntetésből az árulásért, amazok meg mert nem értik meg a szándékát. Nemegyszer volt ő már hasonló helyzetben, átgondolta az összes lehetőséget, és régen rájött, hogy kivihetetlenek ezek a menekülési tervek. És beletörődve, hogy ilyen felemások az érzelmei, csak feküdt hason arccal a tisztásnak, és figyelte a fűből fegyvertelenül a csatát.

Hanem hát lehetetlen volt, meghaladta az emberi erőt, hogy csak úgy tétlenül szemlélje a körülötte dúló élethalálharcot. És nem az önvédelem ösztönének, hanem a történtek logikájának, a körülötte, előtte lejátszódó dolgok törvényének kellett engedelmeskednie. Természetellenes lett volna a közönye. Lőttek rá meg a társaira. Válaszolni kellett.

És mikor a láncban mellette fekvő telefonos görcsösen rángani kezdett, majd megcsitulva kinyújtózott, és nem mozdult többet, Jurij Andrejevics odakúszott hozzá, levette róla a tölténytáskát, elvette a puskáját, s visszatérve a helyére, lövöldözni kezdett.

De nem célzott a fiatal fiúkra, sajnálta őket, gyönyörködött bennük, együtt érzett velük. Csak úgy belelövöldözni a levegőbe meg ostoba és haszontalan, szándékával ellenkező cselekedet lett volna. És kivárva azokat a pillanatokat, mikor célpontja és őközte épp nem állt támadó, célba lőtt a megperzselt fára. Sajátságos módszerrel.

Célzott, míg mind pontosabban irányult rá a célra a fegyver, nagyon lassan húzta a ravaszt, mintha esze ágában se volna lőni, s mikor mintegy magától, mintegy várakozása ellenére eldördült a lövés, rutinos pontossággal letördöste a száraz alsó ágakat a holt fáról, és körbehajigálta velük.

Iszonyat! Bármennyire vigyázott, hogy bele ne lőjön vala-

kibe, a döntő pillanatban minduntalan felbukkant egy-egy támadó közte meg a fa között, épp akkor keresztezték az irányzóvonalat, mikor elsült a puska. Kettőt eltalált, azokat csak megsebesítette, de a harmadik szerencsétlen összeroskadt a fa mellett, az életébe került a játék.

Végül a fehér parancsnokság, belátva, hogy hiábavaló a próbálkozás, kiadta a parancsot a visszavonulásra.

Kevés volt itt a partizán. Főerejük egy része úton volt, más része oldalirányba vonult, s az ellenség nagyobb egységeivel akaszkodott össze. Ez az osztag nem üldözte a visszavonulókat, hogy ki ne derüljön, milyen kevesen vannak.

Angelar, a felcser, meg két szanitéc hordágyakkal kijött az erdőszélre. Az orvos meghagyta nekik, hogy lássanak a sebesültek után, maga pedig odament a mozdulatlanul fekvő telefonoshoz. Valami halvány remény élt benne, hogy talán még lélegzik, és még fel lehetne éleszteni. De meghalt. Jurij Andrejevics egészen biztos akart lenni benne, kigombolta az inget a mellén, és meghallgatta a szívét. Nem vert.

A halott nyakán kis zacskó függött zsinóron. Az orvos levette. A hajtások mentén kitöredezett, foszladozó, rongyba varrt papírdarabot talált benne. Kihajtogatta a félig szétesett, szétmorzsálódó rétegeket.

A kilencvenedik zsoltárból* vett idézetek voltak rajta azokkal a változtatásokkal, eltérésekkel, amelyekkel a nép, a sok ismétlés által egyre jobban eltávolodva az eredeti szövegtől, átalakítja az imádságokat. Az egyházi-szláv szöveg orosz olvasatra átírva.

A zsoltár azt mondja: „Ő életemnek óltalma." Az átiratban a címe lett a talizmánnak: *Életoltalom*. A zsoltárnak az a verse, hogy „Nem lészen néked félelmed Éjjeli irtózástól" így alakult át: *Nem lészen néked félelmed éjjeli riadózástól*. A „Sőt megnézélled kedvedként... szemeid előtt" így változott: *Sőt megmézeled hetvenhét... szemeid előtt*. „A veszély

* Az eredeti, héber zsoltárokat kétféleképp számozták. A magyar protestáns zsoltároskönyv szerint ez a 91. zsoltár.

rajtok esött" – mondja a zsoltár. Az átköltés: *Eresszél rajtok esőt.*

Azt tartották a zsoltárról, hogy csodatévő, megvéd a golyótól. Talizmánként hordták magukon a harcosok már a múlt, imperialista háborúban. Évtizedek múlva, sokkal később, a letartóztatottak kezdték megint belevarrogatni a ruhájukba, a bebörtönzöttek hajtogatták magukban, mikor éjszakai kihallgatásra vitték őket a nyomozóhoz.

Jurij Andrejevics a telefonostól átment a tisztásra a fiatal fehérgárdistához, akit ő ölt meg. Az ifjú szép arcán az ártatlanság és a mindent megbocsátó szenvedés jegyei. „Miért öltem meg?" – gondolta az orvos.

Kigombolta a halott köpenyét, szétvetette a szárnyait. A bélésre, kalligrafikusan előrajzolt betűkkel, egy gondos, szeretetteljes kéz, bizonyára anyai kéz, ráhímezte az elesett nevét: Szerjozsa Rancevics.

A Szerjozsa ingének hasítékából kibukott láncostul egy kis kereszt, egy medalion és még egy lapos aranytokocska vagy -szelence, félig nyitva, mert a fedele megsérült, mintha szög fúródott volna belé. Egy összehajtogatott papírdarabka hullott ki a tokból. Az orvos kisimította, és nem hitt a szemének. Ugyanaz a kilencvenedik zsoltár volt, csak nyomtatva és hiteles egyházi-szláv eredetiben.

Ekkor Szerjozsa felnyögött és kinyújtózott. Élt. Mint később kiderült, enyhe légnyomás érte. A golyó röptében beleütközött az édesanyja amulettjébe, az mentette meg. De mit lehetett kezdeni egy eszméletlen emberrel?

Addigra már borzasztóan elvadultak a küzdők. A foglyok nem jutottak el élve a rendeltetési helyükre, az ellenség sebesültjeit a helyszínen ledöfték.

Mivel az erdei népfölkelők létszáma szüntelenül változott, hol új jelentkezők csatlakoztak hozzájuk, hol meg átszökdöstek az ellenséghez a régiek, Rancevicsre, szigorú titoktartással, rá lehetett fogni, hogy új szövetséges, nemrég állt be hozzájuk.

Jurij Andrejevics levette a felsőruhát a halott telefonosról,

és Angelar segítségével, akit beavatott az elgondolásába, átöltöztette az ájult fiatalembert.

Ő meg a felcser meggyógyították a gyereket. Mikor teljesen felépült, elengedték, noha Rancevics nem titkolta megmentői előtt, hogy visszamegy Kolcsak seregébe, és tovább harcol a vörösök ellen.

5 / Ősszel a Róka-folyárban táboroztak a partizánok egy kisebb erdővel benőtt magas dombon, alattuk sebes, gyöngyöző patak száguldott háromfelől körülfolyva a dombot és csipkésre szaggatva a partját.

A partizánok előtt itt teleltek ki Kappel katonái. A maguk erejéből meg a környező lakosság keze munkájával megerődítették az erdőt, és tavasszal elhagyták. Most a partizánok az ő fedezékeikbe, lövészárkaikba, futóárkaikba telepedtek be, mivel nem robbantották fel őket.

Liverij Averkijevics megosztotta az orvossal a maga földfedezékét. Már második éjjel szóval tartotta, nem hagyta aludni.

– Szeretném tudni, mit csinál mostanában az én tiszteletre méltó atyám, a kitűnő Vater-Papachen-papagáj.

„Istenem, de ki nem állhatom ezt a bohóckodást – sóhajtott magában az orvos. – Pedig kiköpött apja!"

– Amennyire régebbi beszélgetéseinkből megállapíthattam, maga egész jól megismerte Averkij Sztyepanovicsot. És úgy vettem ki, elég jó véleménnyel van róla. Nemde, tisztelt uram?

– Liverij Averkijevics! Holnap választási gyűlésünk lesz a hupon. Azonkívül körmünkre ég a pálinkafőző szanitécek elítélése. Még el se készítettük Lajossal az egész anyagot. Holnap ülünk össze vele ebben a dologban. És én már két éjjel nem aludtam. Halasszuk el a társalgást! Irgalmazzon!

– De azért mégis térjünk vissza Averkij Sztyepanovicsra! Mi a véleménye az agg férfiúról?

– Még fiatal a maga apja, Liverij Averkijevics. Miért beszél így róla? Most pedig válaszolok. Mondtam sokszor, hogy

nem nagyon értek a szocialista szesz töménységi fokaihoz, és nemigen látok különbséget a bolsevikok meg a többi szocialisták közt. A maga apja azok közé tartozik, akiknek az utóbbi idők zendüléseit, zavargásait köszönheti Oroszország. Averkij Sztyepanovics forradalmártípus, forradalmáregyéniség. Akárcsak maga, ő is az orosz élesztő megtestesítője.

– Ez dicséret vagy ócsárlás?

– Még egyszer kérem, hogy halasszuk alkalmasabb időre a vitát. Azonkívül felhívom a figyelmét rá, hogy megint mértéktelenül szívogatja a kokaint. Dézsmálja a rám bízott készletet. Más célokra kell, arról nem is beszélve, hogy méreg, és én felelős vagyok a maga egészségéért.

– Tegnap megint nem jött el a foglalkozásokra. Magának sorvadt a társadalmi vénája, mint az írástudatlan komámaszszonyoknak és a begyepesedett tunya kispolgároknak. Pedig maga orvos, sokat olvasott, sőt, úgy rémlik, ír is. Magyarázza meg, hogy illik ez össze!

– Nem tudom. Nyilván sehogy se, mit csináljak! Szánalomra méltó lény vagyok.

– Az alázat a legnagyobb gőg. De ahelyett, hogy itt epésen gúnyolódik, nézné meg inkább a tanfolyamaink anyagát, és látná be, hogy kár ilyen fensőbbségesnek lennie.

– Az isten áldja meg, Liverij Averkijevics! Dehogy vagyok fensőbbséges! Meghajolok a maga nevelőmunkája előtt. A napirendben ismertetik az áttekintett kérdéseket. Olvastam. Ismerem a katonák szellemi fejlődéséről vallott nézeteit. El vagyok ragadtatva tőlük. Amit arról mond, hogy hogyan kell viselkednie a népi hadsereg harcosainak a társaival, a gyengékkel, a védtelenekkel, a nőkkel, amit a tisztaság és a becsület eszméjéről mond, az majdnem ugyanaz, mint a duhoborec közösség alapgondolata, a tolsztojanizmus egy neme, a nemes élet ábrándja: ezzel volt tele a kamaszkorom. Hogy is gúnyolódhatnék én ezeken a dolgokon? De először is, az általános tökéletesedés eszméi, úgy, ahogy október óta értetődnek, engem nem gyújtanak lángra. Másodszor, még igen messze van az egész a megvalósulástól, és már a puszta

értelmezéséért is akkora vértengerrel fizettünk, hogy bizony nem szentesíti a cél az eszközt. Harmadszor és legfőképpen, ha az élet átalakításáról hallok, nem tudok uralkodni magamon, kétségbeesem. Átalakítani az életet! Csak az beszélhet így, aki lehet ugyan, hogy sokat tapasztalt, de nem ismerte meg igazán az életet, sohase érzett rá az ízére, a lelkére. Annak a lét csak durva anyagdarab, amelyet nem nemesített meg az ő keze érintése, meg kell hát munkálnia. Pedig az élet nem dologi, nem anyag. Ha tudni akarja, maga az élet a magát örökké megújító, örökké átalakító princípium, az élet maga formálja és változtatja át magát örökké, és mérhetetlenül magasabb rendű a mi együgyű elméleteinknél.

– Azért, ha eljárna a gyűlésekre, együtt lenne a mi csodálatos, nagyszerű embereinkkel, már ne haragudjon, jobb kedvre derülne. Nem süppedne bele a búskomorságba. Tudom én, mitől van. Nyomasztja, hogy vernek bennünket, nem lát reménysugarat. De sohase szabad pánikba esni, barátom! Tudok én sokkal szörnyűbb dolgokat, amelyek személyesen érintenek – egyelőre nem lehet nagydobra verni őket – mégse esem kétségbe. Kudarcaink ideiglenesek. Kolcsak pusztulása megmásíthatatlan. Emlékezzen a szavamra! Meglátja. Győzünk. Ne búsuljon!

„Hát ez utánozhatatlan! – gondolta az orvos. – Hogy ez milyen gyermeteg! Milyen rövidlátó! Szüntelenül azt magyarázom neki, hogy nézeteink szöges ellentétben állnak egymással, ő elfogott engem, erőszakkal tart magánál, és azt képzeli, hogy a kudarcai lehangolnak, a kilátásai és reményei pedig felvidítanak. Micsoda elvakultság! A forradalom érdekei vagy a naprendszer létezése, az neki egyre megy."

Jurij Andrejevics megborzongott. Nem felelt, csak vállat vont, cseppet se igyekezett titkolni, hogy Liverij naivsága próbára teszi a türelmét, és alig bír uralkodni magán. Liverij figyelmét nem is kerülte el.

– Haragszol, Jupiter, tehát nincs igazad – mondta.

– Értse meg, értse meg végre, hogy ez nem az én világom. A „Jupiter" meg a „nem kell pánikba esni" meg „aki át mond,

mondjon bét is" meg „a mór megtette kötelességét, a mór mehet" meg az összes ilyen közhelyek, ilyen kifejezések nem nekem valók. Át mondok, de bét nem mondok, ha megpukkad, akkor se. Elhiszem, hogy maguk Oroszország világító fáklyái és felszabadítói, hogy maguk nélkül elpusztulna, benne ragadna a nyomorban és tudatlanságban, de akkor se érdekelnek, fütyülök magukra, nem szeretem magukat, menjenek mind a pokolba! A maga gondolatainak irányítói mániákusan imádják a szólásmondásokat, csak a legfontosabbról feledkeznek meg, hogy az erőszak nem édes, és megrögzött szokásuk, hogy leginkább azokat szabadítsák fel és tegyék boldoggá, akik nem kérnek belőle. Maga bizonyára azt képzeli, hogy számomra nincs jobb hely a világon, mint a maguk tábora meg a maguk társasága. Bizonyára még áldanom is kell magát, meg is kell köszönnöm, hogy foglyul ejtett, hogy megszabadított a családomtól, a fiamtól, az otthonomtól, a munkámtól, mindattól, ami kedves nekem, ami az életem. Híre jár, hogy egy ismeretlen, nem orosz csapat betört Varikinóba. Azt beszélik, feldúlták és kirabolták. Kamennodvorszkij nem cáfolja. Rebesgetik, hogy az én családomnak meg a maga családjának sikerült elmenekülnie. Valami mitikus pufajkás-kucsmás ferdeszeműek kemény fagyban átkeltek a Rinyva jegén, se szó, se beszéd lelődöztek minden teremtett lelket a településen, aztán éppoly talányos módon elpárologtak, ahogy megjelentek. Mit tud erről? Igaz?

– Hülyeség. Koholmány. Üres fecsegés, semmi bizonyíték rá, csak a pletykafészkek fújták fel.

– Ha maga olyan jó és nagylelkű, mint a katonák erkölcsi neveléséről szóló tanításaiban, engedjen el engem, hadd menjek, amerre látok! Elmegyek, felkutatom a családomat, hisz azt se tudom róluk, hogy élnek-e, és hol vannak. Ha meg nem, hát hallgasson, nagyon kérem, hagyjon békén, mert engem semmi egyéb nem érdekel, és nem állok jót magamért. Utoljára pedig, csak tán van jogom aludni, vagy mi a fene!

Jurij Andrejevics hasra feküdt a priccsen, arcát a párnába fúrta. Teljes erejéből igyekezett nem meghallani a Liverij

mentegetőzéseit, mert az csak nem hagyta abba a nyugtatgatását, hogy tavaszra egészen biztosan szétverik a fehéreket. Vége lesz a polgárháborúnak, beköszönt a szabadság, jólét, béke. Akkor senki se meri tovább fogva tartani az orvost. De addig ki kell bírni. Ahhoz képest, amit kiálltak, ami áldozatot hoztak, amennyit vártak, most már nem kell sokáig várniuk. De meg hová is menne most az orvos? Most a saját érdekében sehova se lehet elengedni egyedül.

„Tekeri már a verklit a bitang! Pereg a nyelve! Hogy nem szégyelli magát évekig ugyanazon kérődzni! – sóhajtozott, méltatlankodott magában Jurij Andrejevics. – Beleszeretett a tulajdon hangjába az aranyszájú, a szerencsétlen kokainista. Az éjjel se éjjel neki, se aludni, se élni nem hagyja az embert az átkozott. Jaj, de gyűlölöm! Bizony isten, még megölöm egyszer.

Jaj, Tonya, szegény kislányom! Élsz-e? Hol vagy? Úristen, hiszen már nyilván régen megszült! Hogy teltek ezek az éveid? Mink van, fiunk vagy lányunk? Édeseim, mi van veletek? Tonya, örökös lelkifurdalásom, én bűnöm! Lara, félek kimondani a nevedet, mert a neveddel együtt a lélek is elszáll belőlem. Istenem! Istenem! Ez meg csak szónokol, nem nyughat a gyűlöletes, érzéketlen állatja. Jaj, egyszer csak nem bírom tovább, és megölöm, megölöm."

6 / Elmúlt a vénasszonyok nyara. Az arany ősz sugaras napjai járták. A Róka-folyár nyugati sarkában kimagaslott a földből az épségben maradt önkéntes-blokkház fatornyocskája. Itt beszélt meg találkozót Jurij Andrejevics az aszszisztensével, Lajos doktorral, hogy megvitassák egynémely közös dolgukat. Jurij Andrejevics meg is érkezett a mondott időben. Bajtársára várva sétálgatni kezdett a beomlott lövészárok földszegélyén, felment az őrbódéhoz, be is ment, és a géppuskafészkek elhagyott, üres lőrésein át elnézegette a folyó túlpartján húzódó erdős távolokat.

Az ősz már élesen meghúzta a határt a tűlevelű és a lombos birodalom közt az erdőben. Az előbbeni majdnem fekete,

sörtés falként komorlott a mélyben, az utóbbi borvörös foltokban világolt a közeiben, mintha az erdő fáiból rakott, erődített közepű, aranyos tetejű lakótornyokkal tarkított óorosz boronavároska állna a sűrűségben.

Az árkot az orvos lába alatt, meg az erdei utat, amelyet átjárt és megkeményített a hajnali fagy, sűrűn beborította, betöltötte a lombja fosztott fűz mintegy nyesett, csövecskébe pöndörödő, apró, száraz levele. Az ősznek olyan szaga volt, mint ennek a keserű barna levélnek, meg még sok egyéb fűszeres illata. Jurij Andrejevics mohón szívta be a fagyos-vizes alma, a keserű száraz lomb, az édes nyirkosság bonyolult aromáját meg a kék szeptemberi égésszagot, amely emlékeztetett a lelocsolt tábortűz és a frissen eloltott tűzvész üszökpárájára.

Nem is vette észre, hogy hátulról odalépett hozzá Lajos.

– Jó napot, kolléga – köszöntötte németül.

Munkához láttak.

– Három megbeszélnivalónk van. A pálinkafőzők, a kórház és a patika átszervezése, a harmadik, az én szorgalmazásomra, a lelki zavarok ambulanciás kezelése a mozgó sereg körülményei közt. Lehet, hogy ezt nem tartja feltétlenül szükségesnek, de, megfigyelésem szerint, bolondulunk meg, kedves Lajos, és ennek a mai elmezavarnak a nemei a fertőzés formáját öltik, ragályosak.

– Nagyon érdekes kérdés. Majd erre is rátérek. De most másról beszélnék. Elégedetlenkednek a táborban. Részvéttel figyelik a pálinkafőzők sorsát. Sokukat a családjuk sorsa is izgatja, akik elmenekültek a falvakból a fehérek elől. A partizánok egy része nem akarja elhagyni a tábort, hogy közeledik már a szekérkaraván a feleségükkel, gyerekeikkel, öregeikkel.

– Igen, meg kell várni őket.

– És mindez az előtt, hogy meg kell választanunk az egységes parancsnokságot, amely közös lesz a többi, nem alánk tartozó osztagokéval. Úgy gondolom, Liverij elvtárs az egyetlen jelölt. A fiatalok egy csoportja mást javasol, Vdovi-

csenkót. Őt a tőlünk távol álló szárny támogatja, azok, akik a pálinkafőzők köré tömörültek, kulákgyerekek, szatócsgyerekek, Kolcsakéktól átszököttek. Azok zúgolódnak a legjobban.

– Mit gondol, mi lesz azokkal a szanitécekkel, akik pálinkát főztek és árultak?

– Azt hiszem, főbelövésre ítélik őket, és megkegyelmeznek nekik, felfüggesztik az ítéletet.

– Hanem eltértünk a tárgytól. Foglalkozzunk az ügyeinkkel! A kórház átszervezése. Ezt szeretném elsősorban szemügyre venni.

– Jó. Csak azt akarom mondani, hogy nem találom meglepőnek, amit a pszichiátriai profilaxissal kapcsolatban javasol. Magam is osztom a véleményét. A mai idők bizonyos tüneteit mutató, nagyon jellegzetes lelki zavarok jelentkeznek és terjednek, amelyeket közvetlenül a kor történelmi specifikumai váltottak ki. Van nálunk egy cári katona, Pamfil Palih, nagyon öntudatos ember, természetes osztályösztöne van. Épp attól billent ki, az aggodalomtól, hogy mi lesz, ha ő elesik, a családja pedig a fehérek kezébe kerül, és nekik kell felelniük érte. Nagyon bonyolult lelki alkat. Úgy hallom, a menekült szekérkaravánban igyekszik mihozzánk a háza népe. Hiányos nyelvtudásommal nem tudom megfelelően kikérdezni. Tudakozódjon Angelarnál vagy Kamennodvorszkijnál! Meg kellene vizsgálnia.

– Jól ismerem Palihot. Hogyne ismerném! Egy időben többször összehozott bennünket a sors a seregtanácsban. Fekete, durva, alacsony homlokú ember. Nem értem, mi jót talál benne. Mindig csak a szélsőséges rendszabályok, szigorúság, kivégzés. És engem mindig lehurrogott. Jó. Majd foglalkozom vele.

7 / Napfényes idő volt. Csendes, száraz, mint egész előző héten.

A táborból zavaros, messzi tengermorajszerű zúgás áramlott: egy nagy emberi szálláshelyé. Hol ez, hol az hangzott ki

belőle: az erdőben kószálók léptei, emberi beszéd, fejszecsattogás, üllőcsengés, lónyerítés, ebcsaholás, kakaskukorékolás. Lesült, fehér fogú, mosolygó emberek tömege járkált az erdőben. Volt, aki ismerte az orvost, az üdvözölte, volt, aki nem, az köszönés nélkül ment el mellette.

Bár a partizánok addig nem voltak hajlandók elmenni Róka-folyárból, míg a szekereken utánuk igyekvő partizáncsaládok utol nem érik őket, de már csak néhány napi járóföldre voltak a tábortól, és az erdőben már folytak az előkészületek, hogy hamarosan tábort bonthassanak, és szálláshelyüket keletebbre telepíthessék. Javítottak, tisztítottak, ládákat szegeztek be, számba vették a fogatokat, megvizsgálták, hogy milyen állapotban vannak.

Volt egy nagy, kitaposott tisztás az erdő közepén, olyan kunhalom- vagy földvárféle, itteni nevén hup. Többnyire itt tartották a gyűléseket. Ma is ide hívták össze az embereket, valami fontosat akartak kihirdetni.

Még sok zöld volt az erdőben. A legsűrűjében még majdnem minden üdén zöldellt. A lefelé haladó délutáni nap sugarai hátulról nyilalltak belé. A levelek áteresztették a napfényt, áttetsző palackzölden izzott a fonákjuk.

Kamennodvorszkij, a híradós parancsnok, a kis erdei tisztáson, az irattára közelében égette a kiválogatott, felesleges papírlomot, ami a Kappel-féle ezredirodáról a kezébe került, meg a maga partizánszámvitelének halmait. A nappal szemben égett a máglya. Úgy világított át a nap az áttetsző lángon, mint az erdő lombján. A tűz nem látszott, csak a forró lég hullámló-csillámló áramaiból lehetett megállapítani, hogy valami ég, izzik.

Itt is, ott is mindenféle érett bogyó tarkállott az erdőben: a kakukktorma elegáns függői, téglabarna ernyedt bodza, színes fürtű, fehér-málnaszín bangitabogyó. Üvegszárnyacskájukkal zönögve lassan úsztak a levegőben a szitakötők, tarkák és áttetszők, mint a tűz és az erdő.

Jurij Andrejevics gyerekkorától fogva szerette, mikor az esti erdőt átjárta az alkonyat rézsútos tüze. Ezekben a pilla-

natokban mintha rajta is áthatoltak volna a fényoszlopok. Mintha az élő lélek ajándéka áramlott volna a mellébe, s átjárva egész valóját, a lapockája alól szárnyként szállt volna ki újra a külvilágba. Eredeti erejével kelt életre benne az az ifjúkori ősminta, amely egész életére megrögződik mindenkiben, és aztán örökre belső arcává, személyiségévé válik, s a természetet, az erdőt, az alkonyatot is azzá az őseredeti kislányképpé változtatta. „Lara!" – suttogta vagy mondta gondolatban behunyt szemmel az egész életének, Isten egész világának, az egész elébe terülő napsütötte tág térnek.

De a soron lévő, az időszerű csak folyt, Oroszországban októberi forradalom volt, ő pedig a partizánok fogságában. Mintegy öntudatlanul odament Kamennodvorszkij máglyájához.

– Megsemmisíti az ügyvitelt? Még most se sikerült mindet elégetni?

– Dehogyis. Jut is, marad is ebből a vacakból.

Az orvos a csizmája orrával meglökött, szétkotort egy ilyen összerakott halmot. A fehér törzs táviratanyaga volt. Felvilant benne az a megfogalmazatlan feltevés, hogy Rancevics nevére bukkan a papírok közt, de csalódott. Az előző évi rejtjeles jelentések érdektelen gyűjteménye volt, érthetetlen rövidítésekben, ilyesmik: „Omszk főhafelső egynek Omszk titkör térkép Jenyiszej negyven verszta másolat nem érkezett." Szétrugdosott még egy rakást. Régi partizángyűlések összefüggéstelen jegyzőkönyvlapjai hullottak ki belőle. Legfelül egy papírlap: „Nagyon sürgős. Az engedélyekről. A revíziós bizottság újraválasztása. Folyó ügyek. Tekintve, hogy nincs bizonyíték az ignatodvorci tanítónő bűnösségére, a hadseregszovjet úgy tekinti..."

Ekkor Kamennodvorszkij kivett valamit a zsebéből, odaadta az orvosnak, és azt mondta:

– Itt a maga egészségügyi osztagának a beosztása arra az esetre, ha elhagyjuk a tábort. Már közel vannak a partizáncsaládok szekerei. Ma rendezzük a táborban dúló nézeteltéréseket. Bármelyik nap várható, hogy útnak indulunk.

Az orvos rápillantott a papírra, és felkiáltott:

– De hisz ez kevesebb, mint amennyit legutóbb kaptam! Pedig mennyivel több a sebesült. A járóképesek és sebkötözők gyalog mennek. De az ő számuk elenyésző. A súlyosakat min szállítsam? Hát a gyógyszert, a priccseket, a felszerelést?

– Szoruljanak össze valahogy! Alkalmazkodnunk kell a körülményekhez. Valami mást is akarok mondani. Kérésünk van magához, mindnyájunknak. Van itt egy harcedzett, kipróbált, hűséges elvtárs és kitűnő katona. Valami nincs rendjén nála.

– Palih. Mondta Lajos.

– Az. Menjen el hozzá! Vizsgálja meg!

– Pszichés?

– Úgy gondolom. Valami vetélőkről beszél. Nyilván hallucinál. Álmatlanság. Fejfájás.

– Jó. Azonnal odamegyek. Most ráérek. Mikor kezdődik a gyűlés?

– Gondolom, már gyülekeznek. De mire az magának? Látja, én se mentem. Meglesznek nélkülünk is.

– Akkor elmegyek Pamfilhoz. Bár leesem a lábamról, olyan álmos vagyok. Liverij Averkijevics éjjel szeret filozofálni, agyonbeszélt. Hogy jutok el Pamfilhoz? Hol van?

– Ismeri azt a fiatal nyírest a kőfejtő mögött? Azt a sarjerdőt?

– Megtalálom.

– Ott vannak egy kis tisztáson a parancsnoki sátrak. Az egyiket átadtuk Pamfilnak. Míg megjön a családja. A felesége meg a gyerekei a szekérkaravánnal jönnek hozzá. Szóval ott van az egyik parancsnoki sátorban. Zászlóaljparancsnoki jogon. A forradalmi érdemeiért.

8 / Ahogy Pamfilhoz igyekezett az orvos, egyszer csak azt érezte, hogy nem bír továbbmenni. Rátört a fáradtság. Nem tudott úrrá lenni az álmosságán, felgyülemlett benne az a jó pár éjszakai kialvatlanság. Vissza is mehetett volna szundíta-

ni egyet a fedezékbe. De oda nem mert menni oda akármikor bemehetett Liverij és megzavarhatta.

Lefeküdt egy kis tisztásra az erdőben, amelyet sűrűn telehintettek arany leveleikkel a peremén álló fák. Kockába, sakktáblába terültek a levelek a tisztásra. Ugyanígy feküdtek rá a nap sugarai arany szőnyegükre. Belekáprázott a szem ebbe az egymást keresztező kettős tarkaságba. Elringatta az embert, mint az apró betűk olvasása vagy az egyhangú mormolás.

Lefeküdt az orvos a selyemzizegésű lombra, feje alá tette a kezét, rá a mohára, amely úgy simult a göcsörtös fagyökerekre, mint a párna. Egy pillanat alatt elaludt. A tarka napfoltok, amelyek elaltatták, kockamintával borították be elnyújtózó testét, s a sugarak és levelek kaleidoszkópjában oly észrevétlen, megkülönböztethetetlen lett, mintha felvette volna a láthatatlanná tévő sapkát.

Nagyon hamar felébresztette az a túl nagy erő, amivel kívánta és nélkülözte az alvást. A közvetlen okok csak az arányosság határai között hatnak. A mértéktelenség ellenkező irányban hat. Üresjáratban működött lázasan a nyugtot nem találó éber öntudat. A gondolatfoszlányok száguldottak, mint a vihar, pörögtek, mint a kerék, épp hogy csak nem kattogtak, mint az elromlott gép. Kínozta és bosszantotta az orvost ez a lelki összevisszaság. „Az a csibész Liverij! – háborgott. – Nem elég neki, hogy most ezer oka van rá az embernek, hogy megháborodjon. A fogságával, a barátságával, az ostoba locsogásával fölöslegesen is neurotikust csinál az egészséges emberből. Egyszer még megölöm."

A napos oldal felől arra repült egy foltos-barna lepke: összetapadó, szétnyíló színes rongyocska. Az orvos álmos szemmel nézett utána. Arra szállt le a lepke, ami a legjobban hasonlított a színezésére, egy fenyőfa foltos-barna, pikkelyes kérgére, teljesen össze is olvadt vele. Úgy eltűnt rajta, oly észrevehetetlen lett, mint Jurij Andrejevics a rebegő napsugarak és árnyékok hálója alatt az idegen szemnek.

Megszokott gondolatkör töltötte be Jurij Andrejevicset.

Orvosi munkája közvetve sokszor érintkezett ezekkel a gondolatokkal. Akarat és célszerűség mint a tökéletesedő alkalmazkodás következménye. A mimikri, az utánzó- és védekezőszín. A legjobban alkalmazkodók életben maradása, az hogy az az út, amelyet a természetes kiválasztódás épít, talán maga az öntudat kialakulásának és születésének útja. Mi a szubjektum? Mi az objektív? Hogyan lehetne meghatározni azonosságukat? Az orvos elmélkedéseiben Darwin Schellinggel találkozott, a színen átrepülő pillangó a jelenkori festészettel, az impresszionista művészettel. A teremtésen, a teremtményen, a teremtő művészeten, a tettetésen gondolkodott.

És újra elaludt, de egy perc múlva megint csak felébredt. Halk, közeli, fojtott beszédre riadt fel. Jurij Andrejevics néhány hozzáhatoló szóból is megértette, hogy valami titkos, törvényellenes dologról tanácskoznak. Nyilvánvalóan nem vették észre őt az összebeszélők, nem is sejtik, hogy ott van a közelben. Az életébe kerül, ha most megmozdul, ha elárulja magát. Jurij Andrejevics meglapult, megdermedt, és hallgatózni kezdett.

A hangok egy részét ismerte. Szemét népség volt, a partizánsereg alja, a közéjük tolakodott süvölvények, Szanyka Pafnutkin, Goska Rjabih, Koszka Nyehvalenih meg a rájuk akaszkodó Tyerentyij Galuzin, mindenfajta disznóság és garázdaság főkolomposai. Velük volt Zahar Gorazdih is, még náluk is sötétebb alak, a pálinkafőzési ügy bűnrészese, de egyelőre őt nem vonták felelősségre, mivel kiadta a főbűnösöket. Jurij Andrejevicset meglepte, hogy jelen volt egy partizán az „ezüst század"-ból is, Szivobluj, a parancsnok testőrségének tagja. Razin és Pugacsov örökségeképp, ezt a bizalmi embert, akiben Liverij annyira megbízott, az atamán fülének hívták. Így hát ő is részt vett az összeesküvésben.

Az összeesküvők az előrevetett ellenséges portyázók küldötteivel pusmogtak. A parlamenterek hangját egyáltalán nem lehetett hallani, olyan halkan suttogtak az árulókkal,

Jurij Andrejevics csak az utóbbiak suttogásának szüneteiből jött rá, hogy most az ellenség képviselői beszélnek.

A legtöbbet a részeges Zahar Gorazdih beszélt, rekedt, garázda hangon, minduntalan káromkodva. Valószínűleg ő volt a főkolompos.

– Na ide süssetek, emberek! Az a fő, hogy tartsátok a pofátokat! Amék mást gondol, júdáskodik, láttátok ezt a kést? Evvel ontom ki a bélit. Világos? Nekünk most már se ide, se oda, akárhova megyünk, felkötnek az első fára. Meg kell szolgálni a bocsánatot. Olyat kell tennünk, amilyet még nem látott a világ. Elevenen akarják, megkötözve. Hallottátok, hogy idejön ehhez az erdőhöz az ő főhadnagyuk, Gulevoj. (Szóltak neki, hogy van helyesen, de ő azt is rosszul értette, és így javította ki magát: Galejev tábornok.) Nem lesz többet ilyen alkalom. Itt vannak a küldötteik. Azok majd elmondják nektek úgy, ahogy van. Azt mondják, hogy csakis megkötözve, elevenen. Magatok is megkérdezhetitek a bajtársakat. Na, beszéljetek, emberek! Mondjatok már valamit nekik, cimborák!

Az idegenek kezdtek beszélni, a küldöttek. Jurij Andrejevics egy szót se tudott elkapni. A tartós, általános hallgatásból következtetni lehetett rá, hogy igen részletesen adták elő a mondanivalójukat. Megint Gorazdih szólalt meg.

– Hallottátok, testvérek? Most hát magatok is láthatjátok, milyen egy drágalátos mákvirág, milyen egy gonosz dög jutott ki minekünk! Hát az ilyenért húzzuk ki a lutrit? Hát ember az ilyen? Ezen rontás van, ez megszállott, olyan, mint egy surbankó kölyök vagy remete. Majd adok én neked, Tyerjoska, mit röhögsz? Mit vigyorogsz, te fajtalan? Te aztán csak hallgass! Igen. Mint egy surmó remete. Csak hadd magad, majd még a végén belőled is szerzetest csinál, ki is herél. Mert miket beszél ez? Kiűzzük a környezetünkből, le az ocsmány beszéddel, harc a részegeskedés ellen, hogy bánjunk a nőkkel. Hát lehet így élni? Egy szó, mint száz. Legyetek este a pataknál, ott a gázlónál, ahol a kövek össze vannak hordva. Én kicsalom a fenyvesbe. Mind rárontunk. Ezzel mi-

nek teketóriázni? Csak ráfújunk. Egyért kacifántos. Hogy élve akarják. Megkötözve. De ha látom, hogy nem úgy jön ki, magam teszem hidegre, a tulajdon kezemmel vágom agyon. Ők majd odaküldik az ő embereiket, azok segítenek.

Fejtegette tovább az összeesküvés tervét, de a többiekkel együtt lassan eltávolodott, úgyhogy a doktor már nem hallotta őket.

„Hiszen Liverijt akarják ezek a csibészek!... – gondolta elszörnyedve és felháborodva Jurij Andrejevics, megfeledkezve róla, hogy ő maga is hányszor el nem átkozta kínzóját, hányszor nem kívánta a halálát. – Ki akarják adni a fehéreknek, vagy megölik a csirkefogók. Hogy lehetne megakadályozni? Csak úgy véletlenül oda kellene menni a máglyához, és nevek nélkül értesíteni Kamennodvorszkijt. És valamiképp figyelmeztetni Liverijt a veszélyre."

De nem sikerült a merénylet. Elébe vágtak. Kiderült, hogy tudtak az összeesküvésről. Azon a napon teljesen felgöngyölítették, és elkapták az összeesküvőket. Szivobluj kettős szerepet játszott, spicli is volt, provokátor is. Az orvos így még jobban undorodott tőle.

Kamennodvorszkij már nem volt ott. A máglya már kialvófélben volt. Kamennodvorszkij helyettese vigyázott a tűzre, hogy el ne harapóddzon.

9 / Megtudták, hogy a menekülő feleségek és gyerekek már csak kétnapi járóföldre vannak. Róka-folyárban készültek a családdal való hamari találkozásra és a rögtön azutánra tervezett táborbontásra és elvonulásra. Jurij Andrejevics elment Pamfil Palihhoz.

A sátor bejáratánál találta, fejsze volt a kezében. A sátor előtt karónak vagdalt fiatal nyírfák nagy halomban. Pamfil még nem gallyazta le őket. Némelyiket itt vágta ki, azok ahogy teljes súlyukkal eldőltek, letöredező águk hegyével belefúródtak a nyirkos talajba. Némelyiket meg a közelből cipelte ide, és felülre rakta. A rugalmas, megnyomódó ágaikon hintázó, rázkódó nyírfák se a földhöz, se egymáshoz nem

illeszkedtek. Mintha kézzel-lábbal kapálóztak volna Pamfil ellen, aki kivágta őket, és erdőnyi élő lombjukkal eltorlaszolták a sátra bejáratát.

– Várom a kedves vendégeket – magyarázta Pamfil, hogy mit csinál. – Alacsony lesz a sátor az asszonynak meg a gyermekeknek. És átereszti az esőt. Alá akarom támasztani a tetőt. Vágtam gerendánakvalót.

– Minek, Pamfil, azt hiszed, megengedik, hogy itt lakjon a család a sátradban? Hogy civilek, asszonyok, gyerekek a sereg kellős közepében legyenek, hát ki hallott már ilyet? Majd valahol szélről helyezik el őket a karaván nal. Ha lesz időd, majd odamégy találkozni velük, az isten megáldjon! De hogy a katonai sátorba, hát azt aligha. De most nem erről van szó. Azt mondják, fogysz, nem eszel, nem iszol, nem alszol. Pedig amúgy nem látszik rajtad. Csak egy kicsit szőrös vagy.

Pamfil Palih tagbaszakadt fekete ember volt, borzas hajúszakállú, dudoros homloka mintha kettő is lett volna, mert megvastagodott homlokcsontja gyűrű vagy rézabroncs gyanánt szorította körbe a két halántékát. Ettől volt Pamfilnak olyan rosszindulatú, baljós képe, mint aki mindig sandán, gyanakodva néz.

A forradalom kezdetén, az 1905-ös esztendő példája miatt attól tartva, hogy a forradalom ezúttal is a felvilágosult felső rétegek történelmének röpke eseménye lesz, az alsó mélyrétegeket pedig meg se érinti, nem gyökerezik meg bennük, teljes erőből igyekeztek propagandával felrázni, forradalmasítani, megriasztani, felizgatni, felbőszíteni.

Ezekben az első napokban a lelkesült baloldali értelmiségnek kapóra jöttek az olyanok, mint Pamfil Palih közkatona, akiknek nem kellett agitáció, kegyetlen, vadállati gyűlölettel gyűlölték az intelligenciát, az urakat, a katonatiszteket: igen nagy becsben állottak. Embertelenségüket az osztályöntudat csodájának kiáltották ki, barbárságukat a proletárkeménység és a forradalmi ösztön mintájának. Ilyen volt a Pamfil reputációja is. A legjobbak közt tartották számon a partizánvezérek meg a pártvezetők.

Jurij Andrejevics úgy vélte, hogy nem egészen normális, hogy torz egyéniséggel született ez a komor, barátságtalan vasgyúró, mivel lélektelen és kedélytelen volt, és oly egyhúrú és szűkös, ami közel állt hozzá, és le tudta kötni.

– Menjünk be a sátorba! – hívta Pamfil.

– Ne, minek? Be se tudok mászni. Jobb itt a levegőn.

– Jó. Ahogy akarod. Odú az csakugyan. Elbeszélgetünk itt a házhégerendán (így mondta a hosszában összerakott fát).

Ráültek a mozgó, rugózó nyírfatörzsekre.

– Úgy mondják, sebes a szó, lassú a munka. De az én mondókámat nem lehet sebtében elmondani. Három esztendeig csak mind mondanám. Azt se tudom, hol kezdjem.

Hát, mondom. Megvoltunk az asszonnyal. Fiatalok voltunk. Az asszony a házat látta el. Én meg gazdálkodtam, nem volt panaszom semmire. Gyermekek. Bevittek katonának. Kihajtottak a háborúba, sorszélsőnek. Hát a háború. Mit mondhatnék én neked a háborúról? Magad is megjártad, orvosdoktor elvtárs. Meg a forradalom. Benőtt a fejem lágya. Kinyílt a szeme a katonának. Hogy nem az a német, aki német, aki idegen, hanem a magunkfajta. Világforradalom katonái, földbe a szuronnyal, haza a frontról, neki a burzsujnak! És ehhez hasonlók. Tudod te ezt mind magad is, katona-orvosdoktor elvtárs. És így tovább. A polgárháború. A partizánokhoz kerülök az erősítéssel. Most sokat kihagyok, különben sose érek a végére. Telik-múlik az idő, hát egyszer csak mit látok? Ez az élősdi elhozza az Oroszországi Frontról az első és második sztavropoli ezredet meg az első orenburgi kozákezredet. Hát csecsszopó vagyok én, hogy nem látom át? Hát nem szolgáltam magam is a hadseregben? Rosszul áll a szénánk, katonadoktor, baj van. Mit akar ez a lator? Ezzel az egész hordával rajtunk akar esni. Be akar keríteni.

Most nekem feleségem van, apró gyermekeim vannak. Ha ez most győz, hova futhatnak tőle? Vajon észbe veszi az ilyen, hogy azok ártatlanok, semmi közük az egészhez? Nem nézi azt. Miattam kicsavarja a karját a feleségemnek, meggyötri, miattam megkínozza az asszonyt meg a gyermekeket, ízek-

re szedi, miszlikbe aprítja őket. Hát hogy aludjon meg egyen akkor az ember, már megbocsáss! Hiába van vasból, csak elferdül, csak megrendül.

– Furcsa ember vagy te, Pamfil. Nem értelek. Évekig megvoltál nélkülük, semmit se tudtál róluk, mégse búsultál. Most meg mindjárt találkozol velük, és ahelyett hogy örülnél, gyászistentiszteletet mondasz értük.

– Nagy különbség ám, hogy mi volt régen, és mi van most. Lebír minket az a fehér váll-lapos féreg. Nem énrólam van szó. Nekem már csak egy kapa föld. Engem már húz a sír úgyis, látod. De hát az én kedveseimet nem vihetem magammal a másvilágra. Annak a dögnek a körme közé kerülnek. Cseppenként ereszti ki a vérüket.

– És ettől vannak a vetélők? Mondják, hogy valami vetélők jelennek meg neked.

– No jól van, doktor. Hát nem mondtam el mindent. A legfontosabbat nem mondtam el. Jól van, hallgasd meg az én keserves igazságomat, ne bánts már, elmondok mindent úgy, ahogy van.

Sok magadfajtát elintéztem én, sok úr meg tiszt meg még ki mindenki vére szárad a lelkemen. Számra-névre nem emlékszem, elfolyt, mint a víz. Csak egy legényke nem megy ki a fejemből, megöltem egy fiút, azt nem tudom elfelejteni. Miért pusztítottam én el azt a legényt? Megnevettetett, majd meghaltam nevettemben. Nevettemben lőttem le, ostobaságból. Nem másért. A februári forradalomban volt. Kerenszkij alatt. Fellázadtunk. A vasútnál esett a dolog. Kiküldtek hozzánk egy fiúcskát agitálni, hogy majd az ő szavára rohamra indulunk. Hogy harcoljunk a győzelemig. Jött egy kis kadét, hogy szóval juhászítson meg minket. Egy olyan kis cingár. Az volt a jelszava, hogy harc a győzelemig. Felugrott evvel a jelszóval a tűzoltódézsára, az állomáson volt az a tűzoltódézsa. Szóval hát felugrott a dézsára, hogy magasabb legyen, és onnan híjjon a csatába, és a teteje egyszer csak megbillent a lába alatt, ő meg beleesett a vízbe. Beakadt a lába. Jaj, micsoda nevetés volt! Én gurultam a nevetéstől. Azt hittem, meg-

halok. Jaj, a hasamat fogtam! Fegyver volt a kezemben. Én meg csak röhögök, röhögök, nem bírom abbahagyni. Mintha csiklandoznának. Célba veszem, és ott helyben lepuffantom. Magam se értem, hogy esett meg. Mintha valaki meglökte volna a kezemet. Hát innen vannak az én vetélőim. Éjszakánként az állomást látom. Akkor nevettem, most meg sajnálom.

– Meljuzejevben volt, a birjucsi állomáson?

– Elfelejtettem.

– Zibusino lakosaival együtt lázadtatok?

– Elfelejtettem.

– Melyik fronton? Melyiken? A nyugatin?

– Mintha a nyugatin lett volna. Minden lehetséges. Elfelejtettem.

Tizenkettedik rész / Porcukros berkenye

I / A partizáncsaládok régóta szekereztek a sereg után, gyerekekkel, cókmókkal. A menekülő karaván végén, egészen hátul, végeláthatatlan csordákat hajtottak, elsősorban tehenet, jó néhány ezret.

Egy új arc is megjelent a táborban a partizánfeleségekkel együtt, egy katonanő, Rosszlidérc vagy Pörgettyű, állatorvos, lódoktor és titkos varázsló.

Félrevágott, fánk alakú kis sapkában járt, és a skót királyi katonák nevetséges köpenyében, amilyeneket a főkormányzónak küldtek az angolok az egyenruha-szállítmányban, és váltig állította, hogy ezt a holmit ő alakította át a fegyházi fejfedőből és köpenyből, és hogy a vörösök szabadították ki a kezsmai központi börtönből, ahol Kolcsak tartotta fogva, nem tudni, miért.

A partizánok most új helyen állomásoztak. Úgy tervezték, hogy itt nem sokáig maradnak, csak míg fel nem derítik a környéket, és nem találnak hosszabb, tartósabb téli szállásra való helyet. De aztán másképp alakultak a körülmények, kénytelenek voltak ott maradni, ott telelni a partizánok.

Ez az új táborhely egyáltalán nem hasonlított a nemrég elhagyott Róka-folyárra. Sűrű, áthatolhatatlan őserdő volt. Az úttól és a tábortól beljebb az egyik irányban végtelen volt. Az első napokban, míg a sereg új tábort vert, és berendezkedett a letelepedésre, Jurij Andrejevicsnek több szabad ideje volt. Több irányban is behatolt az erdőbe, hogy felderítse, és rájött, hogy milyen könnyű eltévedni benne. Két zuga keltette fel a figyelmét és vésődött emlékezetébe ezen az első sétáján.

A tábor kijáratánál, az erdő szélén, amely most ősziesen csupasz volt és átlátszó, mintha kapu nyílt volna az üresség-ébe, állt egy magányos, szép, rozsdásvörös levelű berkenyefa, az egyetlen fa, amely nem hullajtotta el a lombját. Egy kis halmon, alacsony, süppedékes zsombékon nőtt, és a magas-

ba, egyenesen az égbe, az őszutói ború sötét ólmosságába nyújtotta kemény, megpirosodott bogyóinak laposan növő pajzsocskáit. Téli madarak, süvöltők, cinkék ültek a berkenyére, élénk színűek, mint a fagyos hajnal, lassan, válogatva csipegették a nagy szemeket, és fejüket hátravetve, nyakukat kinyújtva nehezen nyeldesték.

A madarak és a fa közt valami élő kapcsolat létesült. Úgy tetszett, a berkenye látott mindent, sokáig ellenállt, aztán megadta magát, és megszánva a madárkákat, engedett, elnyújtózott, és odaadta nekik a mellét, mint a fiatal anya a csecsemőnek. „Hát mit csináljak veletek, azt mondja. Egyetek, egyetek hát engem! Táplálkozzatok!" És elnevette magát.

Az a másik hely az erdőben még csodálatosabb volt.

Egy magaslaton volt. Ez a magaslat, kúpos tetejű magas domb, meredek szakadékfalban végződött az egyik oldalán. Azt gondolhatta az ember, hogy odalenn a meredek dombfal alatt valami mást fog látni, mint odafent, folyót vagy szakadékot vagy elhagyatott, kaszálatlan rétet. Odalenn azonban a mása volt annak, ami odafenn volt, csak szédítő mélységben, egy más, mélybe ereszkedett szinten, ahol a fák hegye az ember lába alá süllyedt. Alighanem hegyomlás maradványa.

Mintha ez a szigorú, felhőkbe nyúló óriás erdő valahogy megbotlott s mindenestül a mélybe zuhant volna, s már-már a föld alá süllyedt, de a döntő pillanatban csodával határos módon megkapaszkodott, és most épen és sértetlenül él és zúg odalenn.

De nem ezért, valami másért volt csodálatos ez az erdős domb. A szélein körös-körül meredek, élükön álló gránitszirtek támasztották alá. Lapos, megfaragott, történelem előtti dolmenlapokra hasonlítottak. Mikor Jurij Andrejevics először tévedt erre a kis fennsíkra, megesküdött volna, hogy ez a hely ezekkel a kövekkel nem természetes eredetű, emberi kéz nyomát viseli. Lehetett itt a régiségben valami ismeretlen bálványimádók pogány szentélye is, szertartáshelyük, áldozóhelyük.

Egy hideg, borús reggelen itt hajtották végre az összeesküvés tizenegy fővádlottjának és a két pálinkafőző szanitécnek a halálos ítéletét.

A forradalom legodaadóbb partizánharcosai, a törzs különleges őrségének legjobbjai – vagy húsz ember – vezették ide őket. A kíséret félkörbe tömörült az elítéltek köré, s kézbe véve a puskát, és gyors léptekkel, szorosan rájuk nyomulva, odalökdöste-űzte őket a kis fennsík sziklás zugába, ahonnan nem volt más menekvésük, csak az, ha a szakadékba ugranak.

A kihallgatások, a hosszú fogság, a megaláztatások megfosztották őket emberi ábrázatuktól. Kiverte őket a borosta, megfeketedtek, kimerültek voltak és rettenetesek, olyanok, mint a kísértetek.

Már a nyomozás kezdetén lefegyverezték őket. Senkinek se jutott eszébe, hogy még egyszer megmotozza őket a kivégzés előtt. Felesleges aljasság lett volna, hogy közeli haláluk előtt még így megcsúfolják őket.

Egyszer csak a Vdovicsenko mellett haladó Rzsanyickij, aki barátja volt, és éppoly régi és meggyőződéses anarchista, mint ő, háromszor belelőtt a kísérők láncába, Szivoblujra célozva. Rzsanyickij kitűnő lövő volt, de az izgalomtól remegett a keze, és célt tévesztett. Az őrség, megint csak a volt társak iránt való részvétből és tapintatból, nem rohant rá Rzsanyickijra, nem válaszolt a parancsot megelőző sortűzzel a merényletére. Maradt még Rzsanyickijnak három kilövetlen tölténye, de felindultságában valószínűleg megfeledkezett róla, dühös lendülettel odavágta a browningot a kövekhez. Az ütéstől negyedszer is elsült a browning, és megsebesítette a lábán az elítélt Pacskoljá.

Pacskolja, a szanitéc, feljajdult, a lábához kapott, és elesett, szapora visításokat hallatva fájdalmában. Pafnutkin és Gorazdih, akik a legközelebb voltak hozzá, felsegítették, s a hóna alatt tartva magukkal vonszolták, hogy el ne taposssák a társai a nagy felfordulásban, mert már senki se volt ura magának. Pacskolja, nem bírván rálépni a sebesült lábára,

bicegve, ugrálva haladt a sziklás perem felé, ahová a halálraítélteket szorították, és megállás nélkül üvöltött. Nem emberi ordítása ragályos volt. Mintha ez lett volna a jeladás, mindenki elvesztette a fejét. Leírhatatlan ribillió tört ki. Káromkodás, könyörgés, jajgatás, átkozódás.

A kamasz Galuzin ledobta sárga szélű reálistasapkáját – mert még most is hordta –, letérdelt, és azonmód, térden csúszott hátrafelé a tömegben a rettenetes szirtek felé. Minduntalan a földig hajtotta a fejét az őrség előtt, hangosan zokogott, és eszét vesztve, könyörögve kántálta:

– Vétkeztem, testvérek, irgalmazzatok, soha többé! Ne veszejtsetek el! Ne öljetek meg! Még nem is éltem, fiatal vagyok hozzá, hogy meghaljak. Szeretnék még élni egy kicsit, csak egyszer, egyetlenegyszer látnám még az anyámat! Bocsássatok meg, testvérek, irgalmazzatok! A lábatok nyomát is megcsókolom. Vizet hordok nektek. Jaj, Istenem, Istenem, végem van, anyám, anyám!

Középen is jajveszékelt valaki, nem lehetett látni, kicsoda:

– Drága jó bajtársak! Hogy tehettek ilyet? Gondoljatok bele! Két háborúban véreztünk együtt. Egy ügyet szolgáltunk, ugyanazért küzdöttünk. Essen meg a szívetek rajtunk, engedjetek el! Sohase felejtjük el a jóságotokat, megszolgáljuk, tettekkel bizonyítjuk. Hát megsüketültetek, hogy nem feleltek? Nincs nektek Istenetek.

Szivoblujnak azt kiabálták:

– Hej, te Júdás, te Krisztus-áruló! Micsoda árulók vagyunk mi tehozzád képest! Háromszor is áruló vagy te magad, ebfajzat, az ilyet kéne megnyuvasztani! Felesküdtél a cárodra, megölted a törvényes cárodat, nekünk is hűséget esküdtél, elárultál. Csak borulj annak a kanördög Erdeidnek a nyakába, míg el nem árulod. Mert elárulod azt is.

Vdovicsenko a sír szélén is hű maradt magához. Ősz haja lobogott, ahogy felszegett fejjel, hangosan, jól hallhatóan odaszólt Rzsanyickijnak, mint kommunár a kommunárnak:

– Ne alázkodj meg, Bonifacij! Meg se hallják a tiltakozásodat. Nem értenek téged ezek az új népnyúzók, az új kínzó-

kamra új hóhérai ők. De ne csüggedj! A történelem majd igazságot tesz. Szégyenfához szegzi a komisszáruralom zsarnok főnökeit és sötét rendszerüket. Vértanúhalált halunk a világforradalom hajnalán. Éljen a szellem forradalma! Éljen a világanarchia!

Csak a lövészek hallották a hangtalan tűzparancsot: húsz puska sortüze az elítéltek felét lekaszálta, többségüket halálra sebezte. A többit a következő sortűz terítette le. Legtovább a fiúcska vergődött, Tyerentyij Galuzin, de végül ő is csak kinyúlt, megdermedt, nem mozdult többet.

2 / Nem mindjárt tettek le róla, hogy téli szállásra átköltöztetik a tábort máshová, keletebbre. Sokáig folyt a felderítés az országút túlsó oldalán, a Vitszk–Kezsma vízválasztó mentén, bejárták az egész vidéket. Liverij sokszor elment a táborból az őserdőbe, magára hagyva az orvost.

De késő volt már a költözéshez, meg nem is volt hová. A legnagyobb partizánkudarcok idejét élték. A fehérek, végleges összeomlásuk előtt még elhatározták, hogy egy csapással egyszer és mindenkorra végeznek az erdei nem reguláris csapatokkal, és valamennyi arcvonal egyesült erejével körülvették, mindenfelől szorongatták őket. Ha kisebb a kör sugara, be is következik a katasztrófa. Az érzékelhetetlenül bő gyűrű mentette meg őket. Az ellenség a tél küszöbén nem vonhatta összébb a szárnyait az áthatolhatatlan, végtelen őserdőben, hogy szorosabban körülzárhassa a paraszttömeget.

De elmozdulni most már semerre se lehetett. Persze, ha van olyan áthelyezési terv, amely bizonyos katonai előnyöket ígér, ki lehetett volna törni, át lehetett volna törni a csapatokkal a bekerítés vonalán túl az új állásokba.

De nem volt pontos elgondolás. Az emberek kimerültek. Az alacsonyabb rangú parancsnokok maguk is elcsüggedtek, s nem tudtak hatni az alárendeltjeikre. A magasabb rangúak esténként haditanácsba gyűltek, és egymásnak ellentmondó javaslatokkal álltak elő.

Fel kellett hagyni vele, hogy más téli szállást keressenek, meg kellett erődíteni a helyüket télire ott, ahol voltak, a sűrűben. Télidőben, a nagy hóban, elegendő síléc híján járhatatlanná vált az erdő az ellenség számára. A partizánoknak be kellett ásniuk magukat, és nagy élelmiszer-tartalékokat gyűjteniük.

Biszjurin, a géhás, jelentette, hogy nagy a hiány lisztben és burgonyában. Állat volt elég, és Biszjurin úgy tervezte, hogy télen a hús és a tej lesz a fő táplálék.

Téli ruha is kevés volt. A partizánok egy része hiányos öltözékben járt. Leöldösték a tábor összes kutyáját. A szűcsmesterségben járatosak kívül szőrös subát varrtak a partizánoknak kutyabőrből.

Az orvostól megtagadták a szállítóeszközöket. Most fontosabb dolguk volt a szekereknek. A legutóbbi áttelepüléskor negyven versztát cipelték hordágyon a legsúlyosabb betegeket.

Kininen, jódon és keserűsón kívül egyéb gyógyszere nem maradt Jurij Andrejevicsnek. A műtéthez és kötözéshez szükséges jód kristály alakban volt. Szeszben kellett feloldani. Megbánták, hogy felszámolták a pálinkafőző ipart, és azokat a szeszfőzőket, akikre annak idején csak kisebb vétség sült ki, megbízták, hogy javítsák meg az összetört lepárlóberendezést, vagy csináljanak újat. Orvosi célokra megint megindították a megszüntetett pálinkafőzést. Csak kacsingattak meg csóválták a fejüket a táborban. A zűrzavar leple alatt megint kiújult a részegeskedés.

Majdnem százfokos párlatot készítettek. Az ilyen erős folyadékban jól oldódtak a kristályos készítmények. Jurij Andrejevics később, a tél elején, ezzel a kisüstivel – amelyet kínafakéreg ágyon érlelt – gyógyította a kiütéses tífuszt, amely a hideg beálltával újra felütötte a fejét.

3 / Azokban a napokban találkozott az orvos Pamfil Palihhal meg a családjával. A felesége és a gyerekei egész nyáron menekültek a poros utakon, a szabad ég alatt. Megfélemlítet-

ték őket a kiállt rémségek, és várták az újakat. A kóbor élet kitörölhetetlen nyomokat hagyott rajtuk. Pamfil feleségének és három gyerekének, kisfiának és két lánykájának a haját egészen világosra, lenszínűre szívta a nap, fehér, szigorú szemöldökük volt és feketére sült, szél cserzette arcuk. A gyerekek még kicsik voltak, nem jelölte meg őket, amit átéltek, de anyjuk arcáról minden elevenséget elűztek a megrázkódtatások és veszedelmek, csak a vonások rideg szabályossága maradt, a cérnavékony, összeszorított száj, a szenvedés feszült, védekezésre kész mozdulatlansága.

Pamfil eszeveszetten szerette őket, különösen a gyerekeket, és ügyességével bámulatba ejtette az orvost, ahogy az élesre fent fejsze sarkával játékokat, nyulat, medvét, kakast faragott nekik.

Felvidult, mikor megjöttek, felélénkült, gyógyulni kezdett. Hanem megtudták, hogy mivel a családok jelenléte rossz hatással van a tábor hangulatára, elválasztják a partizánokat a retyerutyájuktól, megtisztítják a tábort a felesleges civil függeléktől, és a menekült szekérkaravánt megfelelő őrizettel táborrá alakítva, valahol távolabb rendezik be téli szállásnak. Többet beszéltek erről a szétválasztásról, mint amennyi valóságos előkészületet tettek rá. Az orvos nem hitt benne, hogy végre lehet hajtani. De Pamfil elkomorult, és a régi vetélői is visszatértek hozzá.

4 / A tél küszöbén több okból a nyugtalanság, bizonytalanság, fenyegető és kusza helyzetek, furcsa képtelenségek tartós légköre uralkodott el a táboron.

A fehérek, ahogy tervezték, körülzárták a felkelőket. Vicin, Kvadri és Bászáligo tábornok állt a hadművelet élén. Kemény, hajthatatlan, elszánt emberek hírében álltak ezek a tábornokok. Már a nevük hallatára is rettegtek a felkelőfeleségek a táborban, meg a békés lakosság, amely még nem hagyta el a hazai tájat, hanem ott maradt a falujában az ellenséges lánc mögött.

Mint már említettük, nemigen lehetett számítani rá, hogy

az ellenség összébb tudja vonni a gyűrűjét. Efelől nyugodtak lehettek. De úgy sem tehettek, mintha tudomást se vennének róla, hogy körül vannak véve. Azzal csak lelkierőt öntenek az ellenségbe, ha beletörődnek a körülményekbe. Akármilyen veszélytelen volt az egérfogó, meg kellett próbálni kitörni belőle, már csak elterelő hadmozdulatként is.

Nagy partizánerőket jelöltek ki erre a célra, s a gyűrű nyugati ívével szemben állították fel őket. Soknapos tomboló harc árán a partizánok legyőzték az ellenséget, és azon a helyen áttörve a vonalukat, a hátukba kerültek.

Az áttörés révén nagy rés keletkezett, azon át megnyílt az út az őserdőbe, a felkelőkhöz. Csak úgy özönlöttek hozzájuk tömegestül az új menekültek. A békés falusi lakosságnak ez az áradata nem apadt el a partizánok közvetlen hozzátartozóival. Rettegve a fehérek megtorló intézkedéseitől, felkerekedett az egész környékbeli parasztság, elhagyta otthonát, s természetes ösztöne az erdei parasztsereghez vonzotta, abban látta a védelmezőjét.

De a táborban még a maguk kenyérpusztítóitól is szerettek volna megszabadulni. Idegenekkel, újakkal már nem törődhettek a partizánok. Elébe mentek a menekülteknek, megállították őket az úton, és oldalirányban küldték őket a Csilimka patakhoz, a Csilim-irtási malomhoz. Ezt a helyet, amely a malom köré épült majorságokból állt, Dvorinak hívták. Itt, ebben a Dvori nevű helységban akartak téli tábort verni a menekülteknek, és elraktározni a nekik szánt élelmet.

Miközben ilyen elhatározások születtek, a dolgok mentek a maguk rendje szerint, és a táborparancsnokság nem bírta utolérni őket.

Az ellenségen aratott győzelem összekuszálódott. A fehérek jó mélyen beengedték azt a partizáncsoportot, amely megverte őket, utána összetömörültek, és helyreállították áttört vonalukat. A hátukba kerülő csapat így elszakadt a többitől, nem volt visszaútja a tajgába a kitörésből.

A menekült asszonyok dolga se ment simán. A sűrű, járhatatlan erdőben könnyen elkerülhették egymást az emberek.

A menekültek elébe küldött partizánok nyomukat se lelték, és visszafordultak: elkerülték az asszonyokat, azok meg áradó őselemként özönlöttek mind beljebb a sűrűbe, útközben a találékonyság csodáit művelve – jobbról-balról kidöntötték a fákat, hidakat, rőzsetöltéseket fabrikáltak, utakat raktak.

Ez ellentmondott az erdei parancsnokság szándékainak, és fenekestül felforgatta Liverij terveit és elképzeléseit.

5 / Ezért is dühöngött Liverij, míg ott állt Szviriddel az országút közelében, amelynek egy kis szakasza itt az őserdőn át vezetett. Alvezérei ott álltak az úton, és azon vitatkoztak, hogy elvágják-e vagy ne vágják el az út mentén húzódó sürgönydrótot. Liverijé volt a döntő, az utolsó szó, de ő a vadász-csavargóval elegyedett szóba. Intett nekik, hogy mindjárt odamegy hozzájuk, várják meg, ne menjenek el.

Szvirid sokáig nem tudta megemészteni a Vdovicsenko elítélését és agyonlövését, hiszen egyéb bűne nem volt, csak talán annyi, hogy befolyása vetekedvén a Liverij tekintélyével, szakadást idézhetett elő a táborban. Szvirid el akart menni a partizánoktól, szabadon, magányosan akart élni újra, mint azelőtt. De szó se lehetett róla. Elszegődött, eladta magát, a kivégzettek sorsa várt volna rá, ha most elmegy az erdei testvérektől.

Ki se lehet találni rémesebb időt, mint amilyen volt. A heves rohamokban támadó metsző szél tépett felhőcafatokat sodort alacsonyan, amelyek olyan feketék voltak, mint a szálló korom. Hirtelen megeredt belőlük a hó, valami fehér elmebaj görcsös sietségével.

Egy pillanat alatt fehér halotti lepelbe takarózott a távol, fehér terítő terült a földre. A következő pillanatban porig égett-olvadt a lepel. Kiütközött a szénfekete föld, távoli záporok zuhogó ferde patakjai fogták körül odafenn a fekete eget. A föld már nem fogadta be a vizet. Egy-egy pillanatra kivilágosodott, szétváltak a felhők, mintha szellőztetnék az eget, ablakokat nyitottak odafenn, amelyeken mindjárt beömlött a hideg, üveges fehérség. A víz, amit nem szívott be a

talaj, ugyanolyan fényű, ugyanolyan kitárt pocsolya- és tóablakokkal válaszolt a földről, ahogy megállt rajta.

Füstként kúszott végig az undok nyirkosság a fenyves terpentines-gyantás tűlevelein, nem hatolt beléjük, ahogy a viaszosvászonba se folyik bele a víz. A sürgönydrótok szálain az esőcseppek gyöngyfüzére. Szorosan egymás mellett függtek a cseppek, s nem váltak le.

Szvirid is azok közt volt, akiket a menekült asszonyok elébe küldtek az őserdő mélyére. El akarta mondani a parancsnoknak, hogy mit látott. Hogy micsoda fejetlenség származott a nyilvánvalóan nem teljesíthető, különböző parancsok összeütközéséből. Hogy micsoda kegyetlen dolgokat művelt az asszonytömeg leggyengébb, hite vesztett része. A batyukat, zsákokat, csecsszopókat cipelő, gyalog vánszorgó fiatal anyáknak a tejük is elapadt, halálosan kimerültek, eszüket vesztették: ott hagyták a gyerekeket az úton, kirázták a zsákból a lisztet, és visszafordultak. Hogy inkább a gyors halál, mint a lassú éhhalál. Inkább az ellenség kezébe, mint az erdei vad torkába.

Mások, a náluk erősebbek, olyan példáit szolgáltatták a kitartásnak és bátorságnak, amilyet hírből se ismernek a férfiak. Még sok egyéb közölnivalója is volt Szviridnek. Figyelmeztetni akarta a vezért, hogy újabb felkelés veszedelme leselkedik a táborra, fenyegetőbb, mint amit elnyomtak, de nem találta a szavakat, mert Liverij olyan bosszúsan sürgette, hogy türelmetlensége végképp megfosztotta kifejezőkészségétől. Liverij minduntalan félbeszakította Szviridet, nemcsak azért, mert várták az úton, és integettek és kiabáltak neki, hanem azért is, mert az utóbbi két hétben állandóan ilyesmikkel fordultak hozzá, és úgyis tudott mindenről.

– Ne hajszolj engem, parancsnok elvtárs! Amúgy se áll nálam könnyű helyen a szó. Beleakad a nyelvem, megfojt. Tudod, mit mondok neked? Eridj el a bujdosókaravánhoz, mondd meg a szibériai menyecskéknek, hogy és mint. Hogy micsoda kutyaszorítóba jutottak! Mondd meg, mi van itt, „mind Kolcsakra", vagy asszonycsata?

– Röviden, Szvirid! Látod, hívnak. Ne cifrázd!

– Itt ez a bűbájos, ez a boszorka, ez a Rosszlidérc, a kutya tudja, mi lakik abban a vászoncselédben. Azt mondja, vegyetek ide a marhához dögorvosnénak...

– Állatorvos az, te!

– No, hát azt mondom én is. Dögorvosnénak, a dögvészt gyógyítani. Most aztán van is gondja a marhára, annak a paptalan, óhitű némbernek, fordólt egyet, tehén-istentiszteletet tart, az új menekült asszonyokat visszafordítja. Lám, azt mondja, magatokra vessetek, ugye, mire vezet, ha a veres zászlóba kapaszkodtok! Legközelebb el ne fussatok!

– Nem értem, milyen menekült nőkről beszélsz. A mieinkről, a partizánfeleségekről vagy másokról?

– Hát persze hogy másokról. Az újakról, a máshová valósiakról.

– Hisz meghagytuk nekik, hogy menjenek Dvoriba, egy kis faluba, a Csilimkához, ahol a malom van.

– Dvori! Az a te Dvorid már csak üszök, porig égett. A malom is, az egész telep hamu lett. Megérkeznek a Csilimkához, látják, hogy tar pusztaság az egész. A felinek elment az esze, üvöltön üvöltenek, mennek vissza a fehérekhez. A többi megfordítja a szekere rúdját, és jön ide az egész szekérkaravánnal.

– A vadonon át, az ingoványon át?

– Hát a fejsze meg a fűrész mire való? Tőlünk is küldtek hozzájuk férfiakat, hogy vigyázzanak rájuk, azok is segítettek. Azt mondják, harmincversztányi utat vágtak. Hidakkal, a boszorkák. Még mondja valaki, hogy fehérnép! Olyanokat megcsinálnak, hogy három nap még kigondolni se bírja az ember.

– Hát ez remek! Minek örülsz, te marha, harmincversztányi út! Hiszen Vicinnek meg Kvadrinak a kezére jártak vele! Utat nyitottak a tajgába! Akár a tüzérséget is ideguríthatják.

– Fedező csapatot! Fedező csapatot! Küldj oda fedező csapatot, és el van intézve!

– Ha Isten megsegít, nélküled is rájövök.

6 / Rövidültek a napok. Ötkor sötétedett. Alkonyat felé Jurij Andrejevics ott ment át az országúton, ahol a minap Liverij Szviriddel vitatkozott. A táborba tartott. A tisztás és a domb közelében, amelyen a tábor határát jelző berkenyefa nőtt, meghallotta a Pörgettyű heves, kihívó hangját, a vetélytársáét, ahogy tréfásan nevezte a felcser-javasasszonyt. Harsányan, fel-felvisítva valami vidám és szabados dolgot adott elő a konkurencia, nyilván valami rigmusokat. Volt hallgatósága. Fel-felharsanó elismerő férfi- és női nevetés szakította félbe. Aztán elcsöndesedtek. Nyilván elszéledtek.

Akkor a Pörgettyű más nótába kezdett, csak úgy magában, halkan, azt hitte, egyedül van. Jurij Andrejevics ügyelt, hogy bele ne lépjen a mocsárba, lassan haladt a sötétben az ösvényen, amely körbefutott a berkenyés hely zsombékos kis rétjének szegélyén, majd földbe gyökerezett a lába. Egy régi orosz dalt énekelt a Pörgettyű. Jurij Andrejevics nem ismerte. Lehetséges, hogy rögtönözte a vajákos?

Olyan az orosz dal, mint víz a duzzasztóban. Úgy tetszik, áll, nem mozog. De a mélyben szüntelenül csorog ki a gát alatt, csalóka a felszín nyugalma.

Ismétlésekkel, paralelizmusokkal, minden módon fékezi a fokról fokra kibontakozó tartalom menetét. S egy bizonyos határon hirtelen kitárul, és lenyűgözi az embert. A búsongó erő, tartózkodva, uralkodva magán, így fejezi ki magát. Őrült, szenvedélyes kísérlet, hogy szavakkal állítsa meg az időt.

Félig énekelt, félig beszélt a Pörgettyű:

Fut a nyúl világgá fehér szironyon,
Fut is világgá a fehér havon.
Fut a hosszúfülű a berkenyefához,
Berkenyefának panaszolkodik.
Nekem, szegény nyúlnak, gyenge a szívem,
Gyenge a szívem, csupa félelem.
Én, szegény nyúl, félek vadállat nyomától,
Vad nyomától, farkas horpasz hasától.
Szánj meg, szánj meg engem, berkenyebokor,

Berkenyebokor, szép berkenyefa!
Ne add ellenségnek, gonosz pogánynak,
Szépségedet ne add bajhozó madárnak!
Szórd a piros berkenyét marékkal a szélbe,
Marékkal a szélbe, a kerek égbe, hóba, fehérbe!
Hajítsd el, gurítsd el az én hazámba,
Kertek alatt szélrül a szélső házba,
Szélső ablakába, be is a szobába,
Ott ül egy lány magába,
Az én kedvesem, szívem virága.
Teremébe érve kedvesem fülébe
Sütős-tüzes szót mondj!
Fogoly katonának itt kell keseregnem,
Nehéz nekem, katonának, messze idegenben.
Fogoly nem leszek, el is elszökök,
Piros berkenyémhez hazarepülök.

7 / A Pörgettyű nevű katonanő ráolvasott Paliha beteg tehenére – Pamfil feleségét Agafja Fotyijevnának hívták, de a népnyelv csak Fatyevnának mondta. Kivezették a tehenet a csordából, behajtották a bozótba, a szarvánál fogva odakötötték egy fához. A mellső lábához odaült egy tönkre a gazdasszonya, a hátsóhoz meg a varázsló katonanő a fejőszékre.

A roppant csorda ott tülekedett egy kisebb erdei réten. Falként vette őket körül mindenfelől a sötét fenyves hegymagas, háromszögletű fenyőfáival, amelyek szétterpesztették vízszintesen növő alsó ágaikat, s úgy tetszett, hogy kövér fenekükön ülnek a földön.

Szibériában egy díjnyertes svájci fajtát tenyésztettek. A csekély kivétellel egyforma színű, fekete-fehér tarka teheneket éppúgy elcsigázta a nélkülözés, a hosszú vándorlás, az elviselhetetlen zsúfoltság, mint az embereket. Egymáshoz simulva álltak, és meggárgyultak a szorosságtól. Zavarodottságukban megfeledkeztek róla, hogy milyen neműek, és bikabődüléssel egymásra másztak, nehezen emelve súlyos, lelógó tőgyüket. Az üszők, amelyeket meg akartak hágni, farkukat

felcsapva kiugrottak alóluk, és bokrokat-ágakat tördösve berontottak a sűrűbe, a marhapásztorok a bojtárgyerekekkel meg nagy kiáltozással utánuk vetették magukat.

És a fekete-fehér hófelhők, mintha őket is szoros körbe zárták volna, amelyet a fenyők csúcsa vont a téli égre, éppoly viharosan és rendetlenül tolongtak, ágaskodtak, torlódtak egymásra a kis erdei rét felett.

A kicsit odább csoportosuló kíváncsiskodók zavarták a javasasszonyt. Ellenségesen mérte végig őket. De csorba esett volna a méltóságán, ha bevallja, hogy feszélyezik. Nem engedte a művészhiúság. Úgy tett, mintha észre se venné őket. Az orvos a sorok mögül figyelte, ahová nem láthatott.

Most először nézte meg tüzetesen. Abban az elmúlhatatlan angol tábori sapkában volt, meg a hanyagul kihajtott nyakú borsószínű intervenciósköpenyben. Különben fojtott szenvedélyű, dölyfös vonásaira, a nem fiatal arcban fiatalosan feketéllő szemére és szemöldökére érthetően rá volt írva, hogy neki aztán édes mindegy, hány hét a világ.

De mikor Pamfil feleségére nézett Jurij Andrejevics, megdöbbent. Alig ismerte meg. Iszonyúan megöregedett néhány nap alatt. Dülledt szeme majd kiugrott. Szekérrúdformára nyújtott nyakán lüktetett a kidagadó ér. Lám, mit művelt vele a titkos félelem!

– Nem ad tejet, lelkem – mondta Agafja. – Gondoltam, még a kisbornyús teje van csak, de hát már régen tinós tejének kéne lenni, oszt csak nem adja le.

– Dehogyis a kisbornyús tej. Ahun a csecsén a kelés. Adok füvet, hájra tedd, avval kenegesd!

– A másik bajom az uram.

– Megigézem, hogy ne kóringyáljon. Lehet azt. Úgy rád csimpaszkodik, hogy el se ihingetheted. A harmadik bajodat mondd!

– Hisz nem kóringyál az. Az volna a jó, ha kóringyálna. Épp az a baj, hogy annyira ragaszkodik hozzám meg a gyermekekhez, hogy jobban se kell, a lelke szakad belé. Tudom én, mi jár a fejében. Azt gondolja, szétválasztják a tábort,

nem egyfele küldenek. Minket megtalál Bászáligo, ő meg nem lesz velünk. Nem lesz, aki megvédjen. Meggyötörnek minket, gyönyörködnek a szenvedésünkben. Tudom én, mit gondol. Csak kárt ne tegyen magában!

– Majd kigondolunk valamit. Megcsillapítjuk a bánatát. A harmadikat mondd!

– Nincs nekem harmadik. Ennyi van, a tehén meg az uram.

– Neked még bajod is bajosan van, jó lélek. Látod, hogy elkapat téged az Isten? Lámpással se lehet ilyet találni még egyet. Két baja van szegény fejének, abból is egy az, hogy az urát sajnálja. Mit adsz a tehénért? Kezdjük a ráolvasást.

– Mit akarsz érte?

– Egy nagy kerek fehér kenyeret meg az uradat.

Körülöttük kitört a kacagás.

– Tréfálsz?

– Hát ha annyira drágállod, a kenyeret elengedem. Egyezzünk meg csak az uradban!

Tízszeres erővel tört ki a kacagás.

– Hogy hívják? Nem az uradat, hanem a tehenet.

– Csinos.

– A fél gulyát így hívják. No nem baj. Isten segedelmével!

És elkezdett ráolvasni a tehénre. Eleinte valóban csak a jószágra vonatkozott a varázsigéje. De aztán belemelegedett, és valóságos előadást tartott Agafjának a bűbájosságról és alkalmazásáról. Jurij Andrejevics megbűvölten hallgatta ezt a hagymázas, cifrázó szöveget, mint Vakh kocsis cikornyás fecsegését annak idején, mikor európai Oroszországból átjöttek Szibériába.

A katonaasszony rákezdte:

– Morgoszja néne, gyere ki a rétre! Szerdára virradóra a kelést vedd le róla! Múlj el a tehén tőgyén, rusnya kelevény! Nyughass, Csinos, ne dobogj, mert feldöntöd a padot. Segíts, ne hagyj, tengernyi tejet adj! Ribazgattál, riasztgattál eleget, a vart levesd, lehántsad, vesd el a csalánba! Meghalld, megfogadd vajákoló szavamat!

Tudni kell mindent, Agafjuska, a parancsokat, a tiltáso-

kat, a körülkerítő szót, az oltalmazó szót! Te például odanézel, és azt gondolod, erdő ez. Pedig itt a gonosz küzd az angyalok seregével, vagdalkoznak, tik meg a Bászáligo katonái. Vagy nézz csak oda, ahova mutatok! Nem jófele nézel, lelkem. A szemeddel nézz, ne a tarkóddal, és oda, ahova ujjal mutatok! Oda, oda! Mit gondolsz, mi az? Azt hiszed, a szél kuszálta-zilálta össze az ágakat a nyírfán? Azt hiszed, a madár akart fészket rakni magának? Bizony hogy nem. Az aztán igazán a rosszlélek fondorlatos műve. A sellő fonta a lányának, koszorú. Meghallotta, hogy emberek járnak erre, hát gyorsan abbahagyta. Elijesztettük. Éjszaka majd megfonja, befejezi, meglátod.

Vagy ez a ti veres zászlótok. Mit gondolsz? Azt hiszed, zászló? Hát, látod, egyáltalán nem zászló, hanem a dögvésztündér nyeles piros keszkenője, mondom, nyeles, de minek nyeles? Hogy integetni lehessen vele a legényeknek, csábítgatni, a mészárszékbe csalogatni a gyenge gyermekeket, a halálba, a dögvészbe. Ti meg elhittétek, hogy ez a gyertek hozzám, világ prolétái és szegényei zászló.

Most mindent tudni kell, Agafja lelkem, mindent, mindent, úgy, ahogy van, mindent. Hogy milyen madár, milyen kő, milyen fű. Ez a madár például seregély. Ez az állat borz.

Ha például szerelmeskedni akarsz valakivel, csak szólj! Megbájolok én neked akárkit. Akár azt a ti parancsnokotokat, az Erdeiteket is, vagy Kolcsakot, vagy Iván cárevicset. Azt hiszed, dicsekszek, hazudok? Nem hazudok, tudd meg! Na, ide figyelj! Jön a tél, összehordja a fergeteg a havat a mezőn, buckába dömöcköli. Hát én abba a hóbuckába, hóhondba beleszúrom a kést teelőtted, markolatig döföm, és véresen húzom ki a hóból. Na, láttad? Ugye? Azt hitted, hazudok. Hát hunnan van a hózivarban vér, mondd meg! Hisz az csak szél, levegő, hópor. Pedig mégis van, kedves, nem szél ez a fergeteg, az urától elvált fordólt farkasasszony elvesztette a boszorkánygyermekecskéjét, azt keresi a mezőn, siratja, nem leli. És őbelé talált a késem. Onnan van a vér. Én neked evvel a késsel akárkinek a nyomát kitudom, kimetszem, és

selyemszállal a szoknyádhoz őckölöm. És megy utánad akár Kolcsak, akár Sztrelnyikov, akár valami új cár, ahova te, oda ő is. Te meg azt gondoltad, hazudok, azt gondoltad, gyertek hozzám, világ meztéllábasai és prolétái.

Vagy például most kő hull az égből, hull, akár az eső. Kijön egy ember a küszöbre a házból, ráesik a kő. Vagy valami lovasok lovagolnak az égen, a lovak a patájukkal megkaristolják a háztetőt. Vagy ahogy régen a varazsálók kitudták: ebben meg abban az asszonyban mag van bévül, vagy méz, vagy nyusztmál. És a vértesek kitakarják a vállát, megnyitják a vére csatornáját, kivesznek karddal a lapickájából egynek egy mérő búzát, egynek egy mókusbőrt, megéntelen a harmadiknak lépes mézet.

Akadnak néha nagy és erős érzések a világon. Azokba mindig sajnálat vegyül. Minél jobban szeretjük imádatunk tárgyát, annál inkább áldozatnak látjuk. A nő iránt való részvét némelyeknél túlcsap az értelem határain. Együttérzésük elérhetetlen körülmények közé helyezné a nőt, amilyenek nincsenek a világon, csak a képzeletükben élnek, és még a levegőre is féltékenyek, amely körülveszi, még a természeti törvényekre is, még a születése előtt eltelt évezredekre is.

Jurij Andrejevics volt olyan művelt, hogy a vajákos utolsó szavaiban megsejtse a krónikamagvakat, a rárakódott torzítások rétegeivel apokriffá változtatott novgorodi vagy Ipatyjev-krónikát. Századokon és századokon át mind csak forgatták-ferdítették őket a vajákolók és mesemondók, míg szájról szájra adták egymásnak a nemzedékek. A másolók meg már őelőttük is összezavarták és kiforgatták a szövegüket.

Vajon miért ragadta meg ennyire ennek a mondának a kegyetlensége? Vajon miért érzi át valódi helyzetként ezt az értelmetlen badarságot, ezt a homályos zagyvaságot?

Larának megnyitották a bal vállát. Mint kulccsal a szekrény titkos vasajtócskáját, úgy nyitották meg karddal a lapockáját. A megnyíló léleküreg mélyén feltárultak a lelke őrizte titkok. Idegen városok, amiket látott, idegen utcák,

idegen házak, idegen tág messzeségek gördültek elő elnyúló szalagban, lepergő szalaggombolyag, széthulló szalagtekercs gyanánt a külvilágra.

Jaj, mennyire szerette! Milyen szép volt! Mennyire kellett neki, úgy, pontosan úgy, ahogy mindig is gondolt rá, és álmodott felőle! De miért, melyik tulajdonságával? Valami olyannal talán, amit meg lehet nevezni, el lehet különíteni a többitől? Ó, dehogy, dehogy! Azért a hasonlíthatatlanul egyszerű és lendületes vonalért, amivel egy mozdulattal tetőtől talpig körberajzolta a Teremtő, s ahogy ebbe az istenkéz vonta körvonalba burkolva, ahogy a megfürdetett gyermeket teszik bele, csavarják bele szorosan a kiterített lepedőbe, rábízta az ő lelkére.

És ő, ő hol van most, és mi történik vele? Erdő, Szibéria, partizánok. Körülzárták őket, és ő osztozik a többiek sorsában. Micsoda zűrzavar, micsoda képtelen história! És Jurij Andrejevicsnek megint elhomályosult a szeme, az agya. Lebegett a világ előtte. A várt hó helyett szemerkélni kezdett az eső. Mint városi utca felett a háztól házig érő óriás plakát, az erdei rét egyik szélétől a másikig úgy rajzolódott ki a levegőben egy csodálatos, megdicsőült fej életlen, sokszoros nagyítású kísértete. Sírt a fej, és az erősödő eső csókolta és fürdette.

– Eredj – mondta a jávasasszony Agafjának –, ráolvastam a tehenedre, meggyógyul. Imádkozz a Szűzanyához! Íme, világ fényes palotája, könyv élő* szava.

8 / A tajga nyugati szélén folytak a harcok. De olyan hatalmas volt az őserdő, hogy úgy tetszett, mintha az ország távoli határán történt volna az egész, s a sűrűjében megbúvó tábort annyi ember lakta, hogy akármennyien mentek is el a csatába, még többen maradtak ott, sohase ürült ki.

A távoli harci zaj alig-alig ért el a rengetegben a táborhoz. Egyszer csak néhány lövés dördült el az erdőben. Egészen

* Az ószláv élet (itt: élő) és a mai orosz állat szó hasonlóságával játszik a vajákos.

közelről hallatszottak, egyik a másik után, majd szapora, rendetlen lövöldözés támadt. Akiket arrafelé ért a tüzelés, ahonnan hallatszott, szanaszét futottak. A tábori kisegítő tartalék tagjai rohantak a szekerükhöz. Nagy sürgés-forgás támadt. Mindenki igyekezett harci készültségbe helyezni magát.

Hamarosan elült a zűrzavar. Vaklárma volt. De megint csak tódulni kezdett a nép arra a helyre, ahol lőttek. Nőttönnőtt a tömeg. Egyre újak érkeztek azokhoz, akik már ott álltak.

Földön fekvő véres emberi roncsot állt körül a tömeg. Még lélegzett a megcsonkított. A jobb keze és a bal lába le volt vágva. Felfoghatatlan volt, hogy a maradék fél kezén és fél lábán hogy mászott el a szerencsétlen a táborig. A levágott keze és lába iszonyú, véres batyuban a hátára volt kötve egy táblával együtt, amelynek hosszú felirata a válogatott gorombaságokon kívül azt közölte, hogy ez a bosszú ennek meg ennek a vörös osztagnak a vadállati kegyetlenkedéseiért, amelyhez semmi közük sem volt az erdei testvériség partizánjainak. Azonkívül még azt is hozzáfűzték, hogy valamennyiükkel így tesznek, ha az itt meghatározott határideig meg nem hódolnak a partizánok, és le nem teszik a fegyvert a Vicin-hadtest csapatainak képviselői előtt.

A csonka vértanú vérezve, elfúló, gyenge hangon, akadozó nyelvvel beszélt Vicin tábornok hátországi katonai nyomozó- és büntetőosztagainak kegyetlenkedéseiről, kínzásairól. Az akasztást, amire ítélték, kegyelemképpen kéz- és láblevágásra változtatták, hogy így, megcsonkítva küldhessék vissza a partizánokhoz a táborba elrettentésül. A tábor őrláncához vezető útig úgy vitték, aztán letették a földre, és ráparancsoltak, hogy másszon, messziről a levegőbe lövöldöztek, úgy riogatták.

A megkínzott alig-alig mozgatta a száját. Mélyen lehajoltak hozzá, derékból, úgy hallgatták érthetetlen mormolását. Azt mondta:

– Vigyázzatok, testvérek! Áttört.

– Küldtünk ki védő csapatot. Nagy verekedés van. Feltartóztatjuk őket.

– Áttörés. Áttörés. Váratlanul akar. Tudom. Jaj, nem bírok, testvérek. Látjátok, elfolyik a vérem, vért köpök. Mindjárt végem.

– Csak feküdj, pihenj! Hallgass egy kicsit! Ne beszéltessétek már, istentelenek! Nem látjátok, hogy árt neki?

– Egy porcikámat épen nem hagyta a vérszopó dög. Véredben fürdesz, ha meg nem mondod, azt mondja, ki vagy. Már hogy mondhattam volna meg, testvérek, mikor én, az igazat megvallva, tényleg rezeltőr vagyok. Igen. Tőlük szöktem hozzátok.

– Azt mondod, ő. De hát ki tett így csúffá?

– Jaj, testvérek, kiég a bélem. Hadd szuszogjak egy kicsit! Mindjárt megmondom. Bekesin atamán. Streze ezredes. Vicin emberei. Ti itt az erdőben semmit se tudtok. A város csupa jajgatás. Elevenen megfőzik az embereket. Szíjat hasítanak a hátukból. Nyakon csípik, hurcolják, azt se tudni, hová, vaksötétben. Körültapogat, rács, vagon. Több mint negyven ember a ketrecben, egy szál gatyában. Egyszer csak kinyitják a ketrecet, benyúlnak. Az elsőt, aki a kezük ügyébe kerül. Kirántják. Öldösik őket, mint a csirkét. Isten bizony. Kit az akasztófára, kit a puskavessző alá, kit vallatásra. Ronggyá vernek, sóval hintik be a sebeket, leforráznak. Ha odaokádik vagy maga alá csinál az ember, rákényszerítik, hogy felfalja. És a gyermekekkel, az asszonyokkal... Istenem, Istenem!

Már alig lélegzett a szerencsétlen. Nem tudta befejezni, feljajdult, hörgött egyet, vége lett. Mindjárt átlátták mindannyian, vették le sorban a sapkájukat, keresztet vetettek.

Estére új hír járta be a tábort, még amannál is rettenetesebb.

Pamfil Palih maga is ott állt a haldoklót körülvevő tömegben. Látta, hallotta, mit mondott, olvasta a fenyegetésekkel teleírt táblát. Soha még így el nem hatalmasodott rajta állandó félelme, hogy mi lesz a családjával, ha ő meghal. Már látta lelki szemeivel lassú kínhalálukat, szenvedéstől eltorzult ar-

cukat, hallotta, ahogy jajgatnak, segítségért kiáltanak. Hogy megmentse őket az eljövendő szenvedésektől és a maga gyötrelmét is megrövidítse, őrjöngő bánatában maga végzett velük. Azzal a borotvaéles fejszével kaszabolta le feleségét és három gyerekét, amivel játékot faragott kislányainak meg kedvencének, Fljonuska fiának.

Meglepő, hogy mindjárt utána magára is nem emelt kezet. Mi járhatott a fejében? Mi várhatott még rá ezután? Micsoda kilátások, szándékok? Nyilvánvalóan megzavarodott, jóvátehetetlenül véget ért itt az élete.

Míg Liverij, az orvos meg a hadseregszovjet tagjai üléseztek, tanácskoztak, hogy mit kezdjenek vele, ő szabadon kóborolt a táborban mellére csüggesztett fejjel, csak nézett a szemöldöke alól a zavaros-sárga szemével, de nem látott semmit. A lebírhatatlan szenvedés bárgyú, bujkáló, nem emberi mosolya el nem hagyta az arcát.

Senki se sajnálta. Mindenki elborzadt tőle. Volt, aki önbíráskodásra buzdította a többit. De azt is hallatlanná tették.

Pamfilnak már nem volt mit csinálnia a világon. Hajnalban eltűnt a táborból, ahogy magamagától fut a víztől iszonyodó veszett állat.

9 / Régen beállt a tél. Csikorgó hidegek járták. Összefüggéstelen, szétszakított hangok és formák jelentek meg a fagyos ködben, ácsorogtak, mozogtak, eltünedeztek. Bíborszín gömb csüngött az erdőben, nem az a nap, amit megszoktak a földön, hanem egy másik, kicserélték. Fukarul és lassan, mint az álomban vagy a mesében, mézsűrű, borostyánsárga szűk sugarak csorogtak belőle, útközben megdermedtek a levegőben, és odafagytak a fákhoz.

Láthatatlan nemezcsizmás lábak mozogtak mindenfelé, gömbölyűségük szoros rendjében, alig érintve a földet, s minden lépéssel dühös hócsikorgást verve, a hozzájuk tartozó bekecses-kámzsás alakok pedig külön lebegtek a levegőben, mint a mennybolton köröző égitestek.

Az ismerősök meg-megálltak, beszédbe elegyedtek. Közel

dugták egymáshoz gőzfürdősen kivörösödött arcukat, fagyos csomókban lógó szakállukat-bajuszukat. Felhőkben szakadt a szájukból a tömör, ragacsos pára, nem állt arányban fukar beszédük gyér, mintegy befagyott szavaival.

Liverij meg az orvos is összeakadt az ösvényen.

– Maga az? Ezer éve! Jöjjön el este a fedezékembe! Aludjon nálam! Felidézzük a múltat, elbeszélgetünk. Mondani is akarok valamit.

– Visszajött a küldönc? Van valami hír Varikinóról?

– A jelentésben egy szó sincs se a maga családjáról, se az enyémről. De ebből én éppen hogy kedvező következtetést vonok le. Úgy látszik, idejében elmenekültek. Különben említenék őket. De majd beszélünk mindenről, ha találkozunk. Szóval várom.

A földfedezékben az orvos megismételte a kérdést:

– Feleljen már, mit tud a családjainkról?

– Megint nem lát tovább az orránál. Minden valószínűség szerint élnek, és biztonságban vannak. De nem róluk van szó. Nagyszerű híreim vannak. Eszik egy kis húst? Hideg borjúsült.

– Nem, köszönöm. De ne kalandozzon el! Térjen a tárgyra!

– Kár. Én harapok valamit. Skorbut van a táborban. Már azt is elfelejtették az emberek, hogy mi az a kenyér, zöldféle. Szervezettebben kellett volna ősszel mogyorót meg erdei gyümölcsöt szedni, míg itt voltak a menekült nők. Mondom, nagyszerűen alakulnak a dolgaink. Beteljesült, amit mindig is jósoltam. Megtört a jég. Kolcsak valamennyi fronton visszavonul. Ez már a teljes, a belülről növekedő vereség. Látja? Mit mondtam? Maga meg elcsüggedt.

– Mikor csüggedtem én el?

– Állandóan. Különösen, mikor Vicin szorongatott bennünket.

Az orvosnak eszébe jutott a közelmúlt, az ősz, a lázadók kivégzése, Palih gyerek- és feleséggyilkossága, a véres kínzások és gyilkosságok, amelyeknek vége-hossza nem volt. A fe-

hérek és vörösök vetekedtek egymással a fanatikus kegyetlenkedésben, mindig nagyobbal válaszolva a másikéra, mintegy összeszorozva a kettőt. Émelygett a vértől, a torkát szorongatta, a fejébe tódult, elöntötte a szemét. Nem csüggedtség volt az, hanem egészen más. De hogy magyarázza meg Liverijnek?

Kellemes égésszag volt a fedezékben. Rátelepedett a szájpadlásukra, csiklandozta az orrukat, torkukat. Vékony lapocskákra hasogatott fenyőfaszilács égett a kis háromlábú vas bográcstartófélében, az világította meg a fedezéket. Mikor egy leégett, megperzselt vége beleesett az odakészített vizeslavórba, Liverij meggyújtotta a következőt, és beledugta a gyűrűbe.

– Nézze, mit égetek! Elfogyott az olaj. Hasábfát szárítottunk. Gyorsan leég a szilács. Igen, skorbut van a táborban. Szóval végképp visszautasítja a borjúhúst? Skorbut. Mit néz, doktor? Nem lehet összehívni a vezérkart, megvilágítani a helyzetet, előadást tartani a vezetőségnek a skorbutról és arról, hogy miféle intézkedéseket foganatosítsunk ellene.

– Ne gyötörjön már, az isten szerelmére! Pontosan mit tud a hozzátartozóinkról?

– Pontos értesülésem nincs, mondtam már. De nem meséltem végig, mit tudok a legutóbbi hadijelentésekből. Vége a polgárháborúnak. Kolcsakot ronggyá vertük. A Vörös Hadsereg a fő vasútvonal mentén kergeti keletre, bele egyenesen a tengerbe. A Vörös Hadsereg másik része siet felénk, hogy csatlakozzon hozzánk, s egyesült erővel megsemmisítsük Kolcsak kisszámú, szétszórt front mögötti egységeit. Oroszország déli részét megtisztítottuk. Miért nem örül? Magának ez kevés?

– Dehogyis. Örülök. De hol vannak a hozzátartozóink?

– Varikinóban nincsenek, és ez nagy szerencse. Bár a Kamennodvorszkij nyári pletykái nem bizonyultak igaznak, ahogy gyanítottam is – emlékszik azokra az ostoba mendemondákra, hogy valami titokzatos nép tört rá Varikinóra –, teljesen elnéptelenedett a település. Valami mégiscsak volt,

úgy látszik, és nagyon jó, hogy mindkét család idejében elment onnan. Bízzunk benne, hogy megmenekültek! Felderítőim szavai szerint ez a feltételezése a néhány ottmaradottnak.

– Hát Jurjatyin? Ott mi történt? Kinek a kezén van?

– Arról is valami hihetetlen dolgot mesélnek. Bizonyos, hogy tévedés.

– De mégis mit?

– Hát hogy még ott vannak a fehérek. Nyilvánvaló képtelenség, teljesen lehetetlen. Mindjárt be is bizonyítom, napnál világosabban. – Liverij felállt, betette a következő szilácsot a fáklyatartóba, kihajtogatta a gyűrött, szakadt kétversztás térkép megfelelő részét, a felesleges széleket pedig alulra hajtogatta, ceruzát fogott, és magyarázni kezdett. – Ide nézzen! Ezeken a részeken mindenütt visszavetettük a fehéreket. Itt, meg itt, meg itt, az egész körzetben. Látja pontosan?

– Látom.

– Jurjatyin irányában nem lehetnek fehérek. Itt, mivel el van vágva az összeköttetésük, mindenképpen kelepcébe kerülnének. Lehetetlen, hogy ezt át ne lássák a tábornokaik, akármilyen tehetségtelenek. Miért vette fel a bundát? Hová megy?

– Bocsásson meg egy pillanatra! Mindjárt visszajövök. Tele a helyiség mahorkafüsttel meg égésszaggal. Rosszul érzem magam. Kimegyek egy kicsit a levegőre.

Kimászott a fedezékből a szabadba, kabátja ujjával leseperte a havat a vastag rönkről, amit azért tettek oda a bejárathoz, hogy legyen mire leülni. Leült, összegörnyedt, és mindkét kezével megtámasztva a fejét, gondolataiba merült. Mintha a világon se lett volna a téli tajga, az erdei tábor, a partizánok közt töltött tizennyolc hónap. Mindent elfelejtett. Csak a hozzátartozói éltek benne. Fantáziaképeket koholt róluk, egyik szörnyűbb volt, mint a másik.

Megy Tonya a mezőn a hóviharban Surocskával a karján. Takaróba bugyolálja, de az ő lába bele-belesüpped a hóba, emberfeletti erőfeszítéssel kihúzza, hanem a hóförgeteg rázú-

dul, ledönti a földre, Tonya elesik, felkel, nem tud megállni gyenge, rogyadozó lábán. Jaj, de hát folyton elfelejti, elfelejti! Két gyereke van Tonyának, a kisebbiket szoptatja. Mind a két keze el van foglalva, mint azoknak a menekülő asszonyoknak a Csilimka pataknál, akik megháborodtak az erejüket meghaladó erőfeszítéstől.

Mind a két keze el van foglalva, és senki sincs mellette, aki segíthetne. Surocska apjáról nem tudni, hol van. Messze van, mindig messze van, egész életében a háttérben van, hát apa az ilyen, ilyenek az igazi apák? És az ő apja? Hol van Alekszandr Alekszandrovics? Hol van Nyusa? És a többiek? Jaj, jobb, ha nem kérdezi, jobb, ha nem gondolkozik, jobb, ha nem gondol bele.

Felállt a rönkről, hogy lemegy a földfedezékbe. Hirtelen új irányba fordultak a gondolatai. Meggondolta magát, nem megy vissza Liverijhez.

Sílécet, szárított kenyeres tarisznyát, minden szükségeset régen összekészített már a szökéshez. A hóba ásta a holmit a tábor őrláncán túl egy nagy jegenyefenyő alá, amit a biztonság kedvéért meg is jelölt egy bevágással. Oda indult a hóbuckák között kitaposott gyalogösvényen. Világos éjszaka volt. Teleholdas. Tudta az orvos, hová állítanak őrszemet éjszakára, szerencsésen elkerülte őket. De a jég borította berkenyefa alatt a tisztáson messziről rákiáltott egy őr, és egyenesen állva az erősen meghajtott lécen, odasiklott hozzá.

– Állj, vagy lövök! Ki vagy? Jelszót!

– Megvesztél, testvér, vagy mi? Nem ismersz meg? Zsivago vagyok, az orvosotok.

– Bocsáss meg! Ne haragudj, Zsírvágó elvtárs! Nem ismertelek meg. De már akár Zsírvágó vagy, akár nem, tovább nem eresztlek. Szabály az szabály.

– No jó, ne haragudj! Jelszó: Vörös Szibéria, jelhang: Le az intervenciósokkal.

– Ez már más beszéd. Eridj, ahova akarsz! Mi az ördög öreganyjának kódorogsz éjnek évadján? Betegek után tán?

– Nem tudok aludni, és nagyon szomjas vagyok. Gondol-

tam, járok egyet, nyelek egy kis havat. Megláttam a berkenyét, ott a sok fagyos bogyó rajta, oda akarok menni, eszem belőle.

– Nézd már az úri bolondját, bogyóra éhezett télvíz idején! Három éve mind csak dögönyözzük, dögönyözzük, de csak nem verjük ki belőle. Egy csepp öntudat se lakik az ilyenben. Na, eridj a berkenyédhez, te eszement! Azt hiszed, sajnálom tőled?

És éppúgy, mint az előbb, mind gyorsabban és gyorsabban hajtva magát előre, nagy lendülettel odébb száguldott, felegyenesedve a sziszegő lécen, s egyre jobban távolodott a szűz havon a kopár téli bokrok mögé, amelyek oly ritkásak voltak, mint a gyérülő haj. Az orvost pedig az ösvény, amelyen haladt, odavezette az imént említett berkenyefához.

A berkenyefát derékig a hó borította el, azon túl a fagyos levelek meg bogyók, két havas ágát az orvos elé nyújtotta. Az orvosnak eszébe jutott Lara nagy, fehér, kerek, adakozó karja, hozzákapott az ágakhoz, magához ölelte a fát. A berkenye, mintha csakugyan válaszolni akarna, tetőtől talpig beszórta hóval. Maga se tudta az orvos, hogy mit beszél, mit csinál, csak dünnyögött:

– Meglátlak téged, gyönyörűségem, írott képem, berkenyehercegnőm, édesem!

Világos volt az éjszaka. Sütött a hold. Ment tovább, beljebb a rengetegbe a titkos jegenyefenyőhöz, kiásta a holmiját, és otthagyta a tábort.

Tizenharmadik rész / A szobros házzal szemben

I / Görbe kis dombról ereszkedett le a Nagy Kupec utca a Malaja Szpasszkaja utcához és a Novoszvalocsnij közhöz. A magasabban fekvő városrészek házai és templomai arra néztek.

A Nagy Kupec utca sarkán volt a sötétszürke szobros ház. Rézsút álló, lejtő fundamentumának hatalmas, négyszögletes kövein a kormánylapok frissen kiragasztott számai feketélltek, a kormánydekrétumok, rendeletek. Kis járókelőcsoportok ácsorogtak a járdán, és némán olvasták az olvasnivalót.

Nemrég még olvadt, most száraz idő volt. Fagyott. Érezhetően erősödött a fagy. Teljesen világos volt még abban az időben, amikor a minapában már sötétedett. Nemrég lett vége a télnek. Megüresedett helyét a maradozó, esténként még elidőző fény töltötte be. Felizgatta az embert, a messzibe hívogatta, ijesztgette, és figyelmező várakozásra késztette.

Nemrég hagyták el a várost a fehérek, átadták a vörösöknek. Nem volt több lövöldözés, vérontás, harci riadó. Ez is ijesztő volt és várakozó riadalommal teljes, mint a tél elvonulása és a tavaszi nappal megnövekedése.

Így hangzottak a közlemények, amelyeket a meghosszabbodott nap fényénél olvasgattak az utcai járókelők:

„A lakosság figyelmébe! Munkakönyvet, darabját 50 rubelért, a jurjatyini szovjet élelmezési osztályán kaphat az arra illetékes, Október (volt Főkormányzó) utca 5. 137. szoba.

A munkakönyv hiánya vagy téves, illetve hamis adatokkal való kitöltése a háborús időkben szokásos legszigorúbb büntetést vonja maga után. A munkakönyv használatára vonatkozó pontos utasítás közzététetett a J. V. B. H. folyó évi 86. számában (1013) és kifüggesztetett a jurjatyini szovjet élelmezési osztályán, 137. szoba."

A másik közlemény azt tette közhírré, hogy van elegendő

élelmiszer-tartalék a városban, csak a burzsoázia eldugja, hogy zavart keltsen az elosztásban, és fejetlenséget okozzon az élelemfronton. A következő szavakkal végződött a közlemény:

„Az élelmiszer-tároláson és -rejtegetésen kapottak a helyszínen agyonlövetnek."

A harmadik a következő ajánlattal állt elő:

„Az élelemfront megfelelő megszervezése érdekében a kizsákmányoló elemek körébe nem tartozók fogyasztási szövetkezetekbe tömörülnek. Részletekről érdeklődni az élelmezési osztályon, jurjatyini szovjet, Október (volt Főkormányzó) utca 5. 135. szoba."

A katonákat így figyelmeztették:

„Aki nem szolgáltatja be a fegyverét, vagy megfelelő, újfajta engedély nélkül viseli, azt a törvény szigorúan felelősségre vonja. A fegyverviselési engedély kicserélhető a jurjatyini forradalmi bizottságon, Október u. 6. 63. szoba."

2 / Az olvasgatók kis csődületéhez odalépett egy lesoványodott, elvadult külsejű, tarisznyás-botos ember, aki olyan régen nem mosdhatott, hogy barna bőrűnek látszott a piszoktól. Szétburjánzó haja közt még nem volt fehér, de sötét gesztenyeszín torzonborz szakálla már őszülni kezdett. Jurij Andrejevics Zsivago doktor volt az. A bundáját nyilván már lehúzták róla útközben, vagy maga cserélte el élelemért. Másra szabott ócska, rövid ujjú rongyokban járt a saját holmija helyett, nemigen melegíthették.

Maradt még egy karéj kenyere a tarisznyában, amit abban a város környéki faluban kapott, amin legutóbb átjött, meg egy darab szalonnája. Vagy egy órával azelőtt ért be a városba a vasút felől, egy álló órába telt, míg a városi vámsorompótól eddig a kis kereszteződésig ért, olyan gyenge volt, annyira elcsigázták az utóbbi napok, a sok gyaloglás. Sűrűn megállt, s alig bírta legyűrni a vágyát, hogy leboruljon és megcsókolja ennek a városnak a köveit, hiszen nem remélte,

hogy valaha is viszontlátja, és úgy örült neki, mint egy eleven embernek.

Nagyon sokáig a vasútvonal mentén haladt, gyalogútjának felét úgy tette meg. Kihalt volt, nem működött a vasút, befújta a hó. Egész fehérgárdista szerelvények, személy- vagy tehervonatok mellett ment el Zsivago, amelyeket ottrekesztett a hótorlasz, Kolcsak általános veresége és a fűtőanyaghiány. Csaknem összefüggő szalagban húzódtak sok tucat versztányira ezek az elakadt, soha el nem induló, hó betemette vonatok. Útonálló fegyveres bandák erődjei lettek, bujdosó szökevény köztörvényes bűnözők és politikaiak, az akkori kényszerű csavargók menedéke, de leginkább tömegsír, vegyes összetételű kriptája a megfagyottaknak vagy a vonal mentén pusztító, egész falvakat lekaszáló kiütéses tífusz áldozatainak.

Az idők bizonyították a régi mondás igazságát, hogy ember embernek farkasa. Letért az útról a vándor, ha meglátta a vándort, a szembejövő megölte a szembejövőt, hogy az meg ne ölje őt. Imitt-amott már emberevés is előfordult. Érvényüket vesztették a civilizáció emberi törvényei. A farkastörvények léptek életbe. A barlangkorszak történelem előtti álmait álmodta az ember.

Az olykor rejtőzködve félrehúzódó, az ösvényen, messze elöl, félénken átszökdöső magányos árnyak, akiket Jurij Andrejevics gondosan elkerült, ha módjában volt, sokszor ismerősnek tetszettek, mintha már látta volna némelyiküket. Úgy rémlett neki, hogy mind a partizántáborból valók. Többnyire tévedett, de egy ízben mégse csalta meg a szeme. Egy kamasz fiú mászott ki a nemzetközi hálókocsi tömegét takaró hóhegyből, s miután elvégezte a dolgát, visszaosont a buckába: az csakugyan az erdei testvérek közül való volt. Maga az agyonlőtt Tyerentyij Galuzin. Nem halt meg, sokáig feküdt eszméletlenül, magához tért, elkúszott a kivégzés színhelyéről, elrejtőzött az erdőben, meggyógyultak a sebei, és most titokban, más néven Kresztovozdvizsenszkbe igyeke-

zett a családjához, útközben a behavazott vonatokban bújt el az emberek elől.

Ezek a képek és látványok valami túlvilági, transzcendentális hangulatot árasztottak. Úgy tetszett, más bolygó ismeretlen létének részecskéi, amelyek tévedésből kerültek a földre. Csak a természet maradt hű a történelemhez, csak az mutatta magát úgy a szemnek, amilyennek a legújabb idők művészei ábrázolják.

Csöndes téli alkonyatok voltak, világosszürkék, sötét rózsaszínűek. Finom régi írásjegyek gyanánt rajzolódott ki a világos napszálltára a nyírfák fekete hegye. Fekete patakok folytak vékony jéghártya szürke füstje alatt, fehér, alul sötét, patakvíz itatta hóhegy-partok között. És egyszer csak egy ilyen fényesszürke alkonyat, szívfájdító, mint a pelyhes fűzfabarka, azt ígérte, hogy már csak egy-két óra onnan a jurjatyini szobros házzal szemközt lévő ház.

Ott állt az orvos a ház kőfalára akasztott sajtótáblánál, hogy megnézze a hivatalos közleményeket. De minduntalan a túloldalra röppent a tekintete, fel a szemközti ház első emeletének néhány ablakára. Ezek az utcára nyíló ablakok valaha be voltak meszelve. Abban a két szobában állt a háziak összes bútora. Bár a fagy vékony kristály-jégvirággal borította be az ablaküvegek alját, azt látni lehetett, hogy most átlátszó az üveg, lemosták róla a meszet. Mit jelent ez a változás? Visszajöttek a háziak? Vagy Lara elment, most mások laknak a lakásban, és minden másképp van?

Izgatta az orvost a bizonytalanság. Nem tudott úrrá lenni az izgalmán. Átvágott az utcán, bement a főbejárat felől az előtérbe, és elindult felfelé a szívének oly kedves, ismerős fölépcsőn. Az erdei táborban hányszor fel nem idézte a kovácsoltvas lépcső rácsos mintázatát a legapróbb kis cikornyájáig! Ha felfelé menet valamelyik fordulónál átnézett a rácson a lába alatt, meglátta a lépcső alatt halomba hányt ócska vödröket, csöbröket, törött székeket. Most is így volt. Semmi se változott, maradt minden a régiben. Majdhogynem hálás volt az orvos a lépcsőnek, hogy hű maradt a múlthoz.

Valaha volt csengő az ajtón. De már a régi időkben, az ő erdei fogsága előtt is rossz volt, nem működött. Be akart kopogni az ajtón, de észrevette, hogy másképp van bezárva, nehéz lakattal, a két lakatgyűrűt valaki igen durván csavarozta bele a szép – helyenként már hiányzó – berakással díszített régi tölgyfa ajtó borításába. Azelőtt nem engedtek meg ilyen barbárságot. Az ajtóba illesztett, jól záró zárat használtak, és ha elromlott, hát ott volt a lakatos, megjavította. Ez a jelentéktelen apróság a maga módján az általános, mindjobban előrenyomuló romlásról beszélt.

Bizonyosra vette az orvos, hogy Lara és Katyenyka nincs a házban, talán a városban se, sőt talán a világon se. A legszörnyűbb csalódásokra is el volt készülve. Csak a lelkiismerete megnyugtatására akart belenyúlni abba a lyukba, amelytől úgy féltek Katyenykával, megrugdosta a falat, nehogy egy patkányt találjon megfogni a hasadékban. Nem remélte, hogy talál valamit az egyezményes helyen. Tégla volt dugva a lyukba. Jurij Andrejevics kivette, és benyúlt. Csodák csodája! A kulcs és egy levél. Elég hosszú levél, nagy papírlapon. Odament a lépcsőforduló ablakához. Még nagyobb csoda, még valószínűtlenebb! Neki szól a levél. Gyorsan átfutotta:

„Micsoda boldogság, Uramisten! Azt beszélik, élsz, megkerültél. Láttak a környéken, ideszaladtak, és elmondták nekem. Feltételezve, hogy legelőször is Varikinóba sietsz, magam is odaindulok Katyenykával. Mindenesetre a kulcs a szokott helyen. Várj meg itt, sehová se menj! Ja, te nem is tudod, hogy én most a lakás elülső részében lakom, az utcára néző szobákban. Különben magad is rájössz. Üresen tátong a ház, el kellett adnom a háziak bútorának egy részét. Hagyok egy kis ennivalót, főleg főtt krumplit. Nyomtasd le a lábos fedőjét vasalóval vagy valami egyéb nehéz tárggyal a patkányok miatt, ahogy én is csináltam. Eszeveszetten örülök."

Ezzel végződött a levél első oldala. Nem vette észre az orvos, hogy a papír fonákja is tele van írva. A szájához szorította a tenyerén nyugvó lapot, aztán már nem nézte meg, össze-

hajtotta, és a kulccsal együtt zsebre tette. Rettenetes, marcangoló fájdalom vegyült az őrjöngő öröméhez. Ha Lara gátlás nélkül, nyugodt lélekkel elindul Varikinóba, akkor nyilvánvaló, hogy az ő családja nincs ott. Azonkívül, hogy felizgatta ez a körülmény, elviselhetetlen fájdalom és szomorúság emésztette a hozzátartozóiért. Miért nem ejtett Lara egy szót se róluk, se arról, hogy hol vannak, mintha a világon se volnának.

De nem volt ideje tűnődni. Odakinn már sötétedett. Még sok mindent kellett csinálnia sötétig. Nem utolsósorban meg kellett ismerkednie az utcán kifüggesztett rendeletekkel. Nem tréfáltak az idő tájt. Az életével fizethetett érte, aki megszegett egy mindenkire nézve kötelező határozatot, mit se tudva róla. És ki se nyitva a lakást, le se véve a tarisznyát elgyötört válláról, lement az orvos az utcára, odament ahhoz a falhoz, amely jó nagy területen teljesen tele volt ragasztva különféle nyomtatványokkal.

3 / Újságcikkekkel, jegyzőkönyvekkel, üléseken elhangzott beszédekkel, rendeletekkel. Jurij Andrejevics átfutotta a címeket. „A rekvirálás módja és a vagyonos osztályok megadóztatása. Munkásellenőrzés. A gyári és üzemi bizottságok." A városba érkező új rend rendelkezései az előző rendszer itt talált rendelkezései helyébe. Az új rend emlékeztetett rá, hogy alapelvei érvényesek, még ha talán elfelejtette is őket a lakosság az átmeneti fehéruralom alatt. De Jurij Andrejevics már beleszédült a vége-hossza nincs, egyhangú ismételgetésekbe. Melyik évből valók a fejlécek? Az első fordulat idejéből vagy a következő időszakokból, egy-egy fehérgárdista-felkelés utáni időből? Mikoriak ezek a címek? Tavalyiak? Tavalyelőttiek? Életében egyszer megcsodálta, hogy milyen ellentmondást nem tűrő ez a nyelv, milyen egyenes ez a gondolatmenet. Ezért az óvatlan elragadtatásért talán bizony azzal kell fizetnie, hogy soha életében egyebet se lásson, csak ezeket a hosszú-hosszú évekig nem változó, hibbant kiabálásokat és követeléseket, amelyek az idő múltával egyre

élettelenebbek, egyre nehezebben érthetők, egyre teljesíthetetlenebbek. Csak nem döntötte magát örök szolgaságba a túlságosan tág keblű megértésnek azzal a pillanatával?

Valami jelentés kiszakított töredéke került a szeme elé. Elolvasta:

„Az éhínségről szóló értesüléseink a helyi hatóságok hihetetlen erélytelenségét bizonyítják. A visszaélés nyilvánvaló, a spekuláció óriási, de mit csinált a helyi szaktanács, mit csináltak a városi és területi üzemi bizottságok? Amíg tömeges kutatásokat nem rendezünk a Jurjatyin-Teherpályaudvar csomagraktáraiban, a Jurjatyin–Razviljo és a Razviljo–Ribalka pályaszakaszon, amíg a terror legszigorúbb intézkedéseit nem foganatosítjuk, egészen a spekulánsok helyszínen való agyonlövéséig, addig nincs menekvés az éhínségtől."

„Micsoda irigylésre méltó vakság! – gondolta az orvos. – Micsoda gabona, mikor régen nem terem? Micsoda vagyonos osztályok, micsoda spekulánsok, mikor rég megsemmisítették őket az előző rendeletek? Micsoda parasztok, micsoda falvak, mikor nincsenek is már? Hogy feledkezhettek meg ennyire a maguk előírásairól és intézkedéseiről, amelyek után rég kő kövön nem maradt? Ki képes rá, hogy évekig így félrebeszéljen, forró, csillapíthatatlan lázban deliráljon nem létező, régen megszűnt tárgyakról, s ne tudjon semmit, ne lásson semmit maga körül?"

Elszédült. Elvesztette az eszméletét, ájultan zuhant a járdára. Mikor magához tért, és feltámogatták, felajánlották, hogy elkísérik, ahová gondolja. Ő megköszönte és elhárította a segítséget, hogy hiszen neki csak át kell mennie az utca másik oldalára.

4 / Megint felment a lépcsőn, és nekilátott, hogy kinyissa a Lara lakását. A lépcsőfordulón még egész világos volt, semmivel se sötétebb, mint mikor először feljött. Hálás örömmel állapította meg, hogy a nap nem sürgeti.

A kinyíló zár csattanása nagy hajcihőt támasztott odabenn. A lakatlan, üresen álló helyiség felborogatott és lehulló

bádogedények csörgésével-csörömpölésével fogadta az orvost. Teljes testtel tottyantak a földre és szanaszét futottak a patkányok. A tehetetlenség kínos érzése fogta el az orvost az undokság láttán, amely itt nyilván töméntelen sokaságban tenyészett.

És még mielőtt bármilyen kísérletet tesz, hogy berendezkedjen itt éjszakára, az lesz az első dolga, így határozott, hogy elrekeszti magát ettől a rémségtől, meghúzódik egy könnyen elkülöníthető és jól záródó helyiségben, és üvegcseréppel és vasforgáccsal eltorlaszolja a patkánylyukakat.

Az előszobából balra fordult, a lakás ismeretlen részébe. Átvágott egy sötét átjárószobán, és egy világos szobában találta magát, amelynek két ablaka az utcára nyílt. Az ablakokkal épp szemben, a túloldalon sötétlett a szobros ház. A fala alja tele volt aggatva újságokkal. A járókelők háttal álltak ezeknek az ablakoknak, úgy olvasták az újságokat.

Idebenn és odakinn egyforma volt a fény, a kora tavaszi alkonyat fiatal, nem fakuló világossága. Annyira azonos volt a benti és a kinti fény, mintha semmi se választaná el a szobát az utcától. Csak egy kis különbség volt. A Lara hálószobájában, ahol Jurij Andrejevics álldogált, hidegebb volt, mint odakinn a Kupec utcán.

Mikor Jurij Andrejevics már közeledett a városhoz útja utolsó szakaszán, egy-két órával ezelőtt, úgy elhatalmasodott rajta a gyengeség, hogy azt hitte, a közeledő betegség fenyegető jele, és megijedt.

Most a ház és a külvilág egynemű megvilágításának éppúgy ok nélkül örült. A kihűlt levegőtömb, amely azonos volt a lakásban és odakinn, összehozta őt az esti utcai járókelőkkel, a város hangulataival, a földi élettel. Félelmei eloszlottak. Már nem gondolta, hogy meg fog betegedni. A mindenhová becsorgó, tiszta tavaszesti világosságot távoli és dús remények zálogának érezte. Hitte, hogy minden jobbra fordul, és ő mindent elér az életben, mindenkit megtalál és összebékít, minden gondolatot végiggondol és kifejez. És a Larával

való találkozás örömét úgy várta, mint a legközelebbi bizonyítékot.

Tomboló izgalom és fékezhetetlen tettvágy váltotta fel iménti elgyengülését. Ez a felélénkülés biztosabb tünete volt a kezdődő betegségnek, mint az előbbi gyengeség. Nem tudott megülni egy helyben. Vágyott le az utcára, és a következő indoka volt rá:

Szeretett volna megnyiratkozni és megborotválkozni, mielőtt itt letelepszik. Már mikor keresztüljött a városon, benézegetett a régi borbélyok kirakatába. A helyiségek egy része üresen állt, vagy más célra használták. Volt, amelyik megfelelt volna régi rendeltetésének, de lakat lógott rajta. Nem volt hol nyiratkozni és borotválkozni. Neki magának nem volt borotvája. Ha Laránál esetleg akadna egy olló, az kisegíthetné a bajból. De izgatott kapkodásában, ahogy feltúrta az öltözőasztalka tartalmát, nem talált ollót.

Eszébe jutott, hogy a Malaja Szpasszkaja utcán volt valamikor egy szabóság. Arra gondolt, hogy ha nem szűnt meg az a műhely, hanem mind a mai napig működik, és ő még záróra előtt odaér, kérhet ollót valamelyik varrónőtől. És megint csak lement az utcára.

5 / Nem csalta meg az emlékezete. Ott volt a műhely, ahol régen, és dolgoztak is benne. Egy üzlethelyiségben működött, amely egy szinten volt a járdával, kirakatablaka olyan hosszú volt, amilyen széles a helyiség, az utcáról lehetett bemenni. A varrónők a járókelők szeme láttára dolgoztak.

Szörnyen zsúfolt volt a szoba. A valódi munkásnőkön kívül nyilván műkedvelő varrónők is beszegődtek ide dolgozni, a jurjatyini jó társaság idősödő hölgyei, hogy megkapják azt a bizonyos munkakönyvet, amiről a szobros ház falára ragasztott rendelet beszélt.

A mozgásukról mindjárt meg lehetett különböztetni őket az ügyes valódi szabónőktől. Csak katonaruhát varrtak a műhelyben, vattázott nadrágot, tűzött kabátot és ujjast, és bohócos tarka félkész bundákat is ferceltek különböző színű

kutyabőrökből, ahogy ezt már a partizántáborban is látta Jurij Andrejevics. A műkedvelő varrónők ügyetlen ujjakkal tologatták a varrógéptű alá a beszegéshez behajtott széleket, nehezen boldogultak a félig-meddig szűcstudományt igénylő munkával.

Jurij Andrejevics bekopogott az ablakon, és intett, hogy engedjék be. Hasonló jelekkel feleltek neki, hogy magánszemélytől nem fogadnak el rendelést. Jurij Andrejevics nem tágított, megismételte a jeleit, kitartva amellett, hogy engedjék be, és hallgassák meg, mit akar. Tagadó taglejtésekkel értésére adták, hogy nekik sürgős dolguk van, hagyja békén őket, ne zavarja, menjen a dolgára. Az egyik szabónő az arckifejezésével mutatta, hogy nem érti, bosszúsága jeléül kinyújtotta a kezét tenyérrel felfelé, és a szemével kérdezte, hogy tulajdonképpen mit akar. Az orvos két ujjal, a mutató- és a középső ujjával az olló vágó mozdulatát utánozta. Nem értették meg. Úgy vélték, hogy ez valami illetlenség, hogy csúfolja őket, és ki akar kezdeni velük. Toprongyos volt, furcsán viselkedett – betegnek vagy őrültnek látszott. Vihorásztak a műhelyben, összenevettek, hadonászva hessegették elfele az ablaktól. Végül az orvos rájött, hogy a ház udvarán keresztül kellene bemennie, meg is találta az utat, megkereste a műhely ajtaját, bekopogott a személyzeti bejáraton.

6 / Egy sötét bőrű, sötét ruhás, idős, szigorú szabónő nyitott ajtót, talán a műhely főnöke.

– Hát ez nem tágít! Micsoda istenverése! Na, mondja hamar, mi kell! Nem érek rá.

– Ollóra van szükségem, ne csodálkozzon! Szeretnék kölcsönkérni egyet egy pillanatra. Itt maga előtt lenyírom a szakállamat, és köszönettel visszaadom.

Bizalmatlan csodálkozás villant meg a szabónő szemében. Nem is leplezte, hogy kételkedik a jövevény épelméjűségében.

– Messziről jövök. Csak az imént értem a városba, megnőtt a hajam, szakállam. Szerettem volna megnyiratkozni. És

nincs borbély, egyetlenegy se. Hát akkor magamnak kell, csak nincs olló.

– Jó. Megnyírom én magát. De ide figyeljen! Ha valami hamisságot forgat a fejében, ha van valami hátsó gondolata, el akarja változtatni a külsejét, hogy magára ne ismerjenek, valami politikai ügy, hát hagyjon békén bennünket! Nem fogjuk feláldozni az életünket magáért, szólunk az illetékeseknek.

– Már megbocsásson, micsoda fura aggályai vannak!

A szabónő beengedte az orvost, bevezette egy kamrányi oldalszobába, és egy perc múlva már ott is ült az orvos egy széken, a gallérja mögé gyömöszölt, nyakszorongató szoros lepedővel beterítve, mint a borbélynál.

A varrónő elment a szerszámokért, hamarosan visszatért egy ollóval, fésűvel, egypár különböző újsággal, hajnyíró géppel, szíjjal és borotvával.

– Próbáltam én már mindent életemben – magyarázta, látva, mennyire csodálkozik az orvos, hogy minden kéznél volt. – Fodrász is voltam. A nagy háborúban, mikor irgalmasnővér voltam, megtanultam nyírni, borotválni. A szakállára először ollót fogunk, aztán le is borotváljuk.

– Ha a hajam vágja, legyen szíves jó rövidre!

– Igyekszem. Ilyen intelligens, és úgy tesz, mintha semmit se tudna. Most nem hetekben számolnak, hanem dekádokban. Ma tizenhetedike van, és a hétre végződő napokon szabadnapjuk van a borbélyoknak. Mintha nem tudná.

– Nem én, becsületszavamra. Minek tettetném magam? Hisz mondtam. Messziről jövök. Nem vagyok idevalósi.

– Maradjon nyugton! Ne mocorogjon! Könnyen megvághatom. Szóval jövevény? Min utazott?

– Az apostolok lován

– Az országúton?

– Részben azon, részben meg a vasút mentén. Vonatok meg vonatok meg vonatok a hó alatt. Mindenfélék, luxusvonatok, különvonatok.

– Na, már csak egy kicsi van hátra. Még innen leszedem, és kész. Családi ügyben jár?

– Dehogyis családi ügyben! A volt hitelszövetkezet dolgában. Utazó felügyelő vagyok. Revíziós körútra küldtek. Valahova a pokolba. Kelet-Szibériában rekedtem. Sehogy se bírtam visszajönni. Hisz vonat nincs. Gyalogszerrel kellett, mit lehetett tenni. Másfél hónapig gyalogoltam. Olyanokat láttam, hogy életem végéig se tudnám elmesélni.

– Nem is kell. Majd én felokosítom. Várjon csak! Itt a tükör. Dugja ki a kezét a lepedő alól, és fogja meg! Gyönyörködjön magában! Na milyen?

– Szerintem keveset vágott le. Rövidebbre kéne.

– Akkor nem áll meg a frizura. Azt mondom, semmit se kell elmesélni. Jobb most hallgatni. Hitelszövetkezet, meg behavazott luxusvonat, meg felügyelő, meg revizor – jobb, ha el is felejti ezeket a szavakat. Majd még kihúzza értük a lutrit. Nem sokat teketóriáznak, nem olyan időket élünk. Inkább hazudja azt, hogy orvos vagy tanár. Na tessék, nagyjából levágtam a szakállát, most majd szép rendesen le is borotváljuk. Jól beszappanozzuk, és nyisz-nyissz, tíz évvel megfiatalodunk. Hozok forró vizet, meglangyosítom ezt.

„Ki ez a nő? – gondolta az orvos, míg odavolt a varrónő. – Valami azt súgja, hogy vannak közös érintkezési pontjaink, s hogy ismerem valahonnan. Mintha láttam volna, hallottam volna róla. Valószínűleg hasonlít valakire. De ki a csodára?"

Visszajött a varrónő.

– Nahát akkor most megborotválkozunk. Igen, alighanem jobb, ha feleslegesen nem fecseg az ember. Örök igazság. A szó ezüst, a hallgatás arany. Betűvel jelölt luxusvonatok meg hitelszövetkezetek! Inkább találjon ki valamit, hogy orvos vagy tanár. Azt meg tartsa meg magának, hogy mi mindent látott! Ki nem látott most ilyesmit? Nem kellemetlen a borotva?

– Kicsit fáj.

– Húz, biztosan húz, tudom. Legyen egy kis türelemmel, kedves! Másképp nem megy. Nagyon megnőtt a szőr, meg-

erősödött, a bőre is elszokott a borotválkozástól. Bizony. Ki nem látott most ilyeneket? Elteltek vele az emberek. Mi is sok bajt megértünk. Hogy itt mik történtek a kozákok alatt! Fosztogatás, gyilkosság, nőrablás. Vadásztak az emberekre. Az egyik ilyen kis sehonnai zsarnok, Szapunov atamán embere például nem kedvelt egy főhadnagyot. Kiküldi a katonáit, érti, a városligethez, a Karpulszkij-házzal szembe, hogy vessenek tőrt neki. Lefegyverzik, és Razviljóba kísérik. Ugyanaz volt akkor Razviljóban, ami most a kormányzósági Cseka. Vesztőhely. Mit rángatja a fejét? Húz? Tudom, kedves, tudom. Mit csináljak? Itt szőr ellen kell borotválni, és olyan a szőre, mint a sörte. Durva. Olyan hely volt az. A felesége magánkívül volt. A főhadnagy felesége. Kolja! Koljám! Rohant a főparancsnokhoz. Vagyis ez csak olyan mondás, hogy a főparancsnokhoz. Dehogyis engedték be hozzá. Protekció. Itt valakinek a szomszéd utcából bejárása volt a főparancsnokhoz, és mindenkiért szót emelt. Nagyon emberséges volt, párját ritkította, nagyon együttérző. Ez a Galiullin tábornok. Mindenfelé önbíráskodások, kegyetlenkedések, féltékenységi drámák. Akár a spanyol regényekben.

„Laráról beszél" – találta ki az orvos, de óvatosságból nem szólt, és nem is kérdezősködött. De mikor a varrónő azt mondta, hogy „akár a spanyol regényekben", megint borzasztóan emlékeztette valakire. Épp ezzel az ide nem illő, se füle, se farka mondással.

– Most persze más a nóta. No, mondjuk, nyomozás, feljelentés, agyonlövés van most is több az elégnél. De a szellem egészen más. Először is új rendszer van. Még nagyon rövid ideje kormányoznak, nem jöttek még bele. Másodszor, azt meg kell hagyni, hogy az egyszerű népet védik, abban van az erejük. Nálunk négy lány volt a családban velem együtt. És mind dolgoztunk. Természetes, hogy a bolsevikokhoz húzunk. Egyik nővérem meghalt, egy politikai volt a férje. Az az egyik helybeli üzemet vezette. A fiuk, az én unokaöcsém, a mi parasztfelkelőink vezére, mondhatni, nevezetesség.

„Megvan! – villant fel Jurij Andrejevicsben. – Ez a Liverij

nagynénje, a helyi nevezetesség, Mikulicin sógornője, a fodrász, varrónő, váltókezelő, közismert ezermester. Hanem azért továbbra is hallgatok, nem leplezem le magam."

– Gyerekkorától fogva a néphez húz az unokaöcsém. Munkások közt nőtt fel az apjánál, Szvjatogor Bogatirban. Nem hallott a varikinói üzemekről? De mit művelünk mi itten! Jaj, de szórakozott hülye vagyok! A fél álla sima, a másik fele borotválatlan. Belemerültem a fecsegésbe, úgy látszik. Maga meg csak néz, de nem szól. A szappan is rászáradt az arcára. Megyek, megmelegítem a vizet. Kihűlt.

Mikor Tunceva visszajött, Jurij Andrejevics azt kérdezte:

– Varikino afféle eldugott, isten háta mögötti fészek, ahová el se jutnak ezek a földindulások, nem?

– Hát, hogy is mondjam, isten háta mögötti! Annak az eldugott helynek bizony még nálunk is jobban kijutott. Valami bandák vonultak át Varikinón, nem tudjuk, mifélék. Nem beszéltek a mi nyelvünkön. Házról házra jártak, kivezették az embereket az utcára, és agyonlőtték. És mint aki jól végezte dolgát, odébbálltak. Ott maradtak a havon a temetetlen testek. Mert télen történt. Mit ficánkol folyton? Majdnem elvágtam a torkát.

– Azt mondta, a sógora varikinói lakos. Ő se úszta meg ezt a szörnyűséget?

– De, dehogynem, Isten irgalmából. Ő idejében kijutott onnan a feleségével. Az újjal, a másodikkal. Hogy hol vannak, nem tudom, de az bizonyos, hogy megmenekültek. Volt ott egy moszkvai család, úgy jöttek ide. Azok még hamarabb elmentek. A fiatalabb férfi, az orvos, a családfő, az nyomtalanul eltűnt. Hát, mi az, hogy eltűnt? Azt csak úgy mondják, hogy eltűnt, mert nem akarják annyira elszomorítani az embert. De valójában azt kell feltételezni, hogy meghalt, megölték. Keresték, keresték, nem találták meg. Közben a másikat, az öregebbet hazahívták. Az professzor. Mezőgazdász. Úgy hallottam, magától a kormánytól kapta a meghívást. Átutaztak Jurjatyinon, még a második fehérek előtt. Megint kezdi, kedves elvtárs? Így kell izegni-mozogni, ha borotválják az

embert, így még akár le is lehet vágni a vendéget! Túl sokat vár egy borbélytól.

„Szóval Moszkvában vannak."

7 / „Moszkvában! Moszkvában!" – visszhangzott minden lépésre a szívében, ahogy harmadszor is megmászta a kovácsoltvas lépcsőt. Az üres lakás megint az ugráló, letotytyanó, szétfutó patkányok pokoli ricsajával fogadta. Jurij Andrejevics tudta, hogy ennek az ocsmányságnak a közepén le nem hunyja a szemét egy pillanatra se, akármilyen kimerült. A lefekvés előkészületeit a patkánylyukak becsinálásával kezdte. Szerencsére a hálószobában nem volt olyan sok, sokkal kevesebb, mint a lakás többi részében, ahol maga a padló és a falak töve rosszabb állapotban volt. De igyekezni kellett. Szállt le az éjszaka. Igaz, a konyhaasztalon ott állt a falról való lámpa félig megtöltve, talán épp azért, mert számítottak az ő megérkezésére, és mellette egy kihúzott gyufáskatulya néhány szál gyufával, szám szerint tízzel, Jurij Andrejevics megszámolta. De ezzel is, azzal is, a petróleummal is meg a gyufával is takarékoskodni kellett. A hálószobában felfedezett még egy mécsest kanóccal és némi olajnyomokkal, de az olajat majdnem fenékig kiitták a patkányok.

Helyenként elvált a szegélyléc a padlótól. Jurij Andrejevics beletömködött a hasadékokba néhány réteg üvegcserepet lapjával, a hegyével befelé. A hálószoba ajtaja jól illeszkedett a küszöbhöz. Szorosan be lehetett tenni, és ha bezárta, tökéletesen elválaszthatta azt a szobát, ahol betömte a réseket, a lakás többi részétől. Egy jó óra alatt elkészült az egésszel.

A hálószoba egyik sarkát egy cserépkályha rekesztette el, amelynek mintás párkányzata nem ért fel egészen a mennyezetig. Volt a konyhában vagy tíz nyaláb fa. Jurij Andrejevics úgy határozott, hogy két öl erejéig kirabolja Larát, fél térdre ereszkedett, és a bal karjára szedegette a fát. Bevitte a hálószobába, lerakta a kályha elé, megnézegette, milyen rendszerű, futólag ellenőrizte az állapotát. Kulcsra akarta zárni az ajtót, de kisült, hogy rossz a zár, ezért szorosan összetekert

papírt dugott az ajtó közé, hogy ki ne nyíljon, aztán ráérősen nekiállt befűteni.

Ahogy rakta be a hasábokat a tűztérbe, jelet látott az egyik fadarab metszésén. Meglepődve ismerte meg. A régi jelölés nyoma volt, két kezdőbetű, „k" és „p", a még fel nem fűrészelt fán, hogy melyik telepről való. Ezekkel a betűkkel valaha, Krüger idejében, a kulabisevi erdőparcella boronafáinak végét jelölték Varikinóban, mikor az üzemek eladták a tüzelőfa feleslegét.

Hogy ez a fajta tüzelő ott volt a Lara háztartásában, azt bizonyította, hogy Lara ismeri Szamgyevjatovot, és Szamgyevjatov gondoskodik róla, ahogy régen az orvost meg a családját is ellátta minden szükségessel. Ez a felfedezés tőr volt az orvos szívébe. Régen is feszélyezte Anfim Jefimovics segítsége. Most még a lekötelezettség kényelmetlenségéhez egyéb érzés is járult.

Aligha szívjóságból visel gondot Anfim Larisza Fjodorovnára. Jurij Andrejevics elképzelte Anfim szabados viselkedését és Larisza könnyed nőiességét. Lehetetlen, hogy ne legyen valami köztük.

Barátságos ropogással, hevesen fellángolt a kályhában a száraz kulabisevi fa, s ahogy sorban tüzet fogtak a hasábok, úgy váltak szilárd meggyőződéssé Jurij Andrejevicsben azok a bizonytalan feltételezések, amelyeket elvakult féltékenysége kápráztatott elébe.

De egész lelke meg volt gyötörve, és egyik fájdalom kiszorította a másikat. Nem is kellett elhessegetnie a gyanakvását. Maguktól is, az ő erőfeszítése nélkül is, tárgyról tárgyra ugrottak a gondolatai. Újult erővel megrohanták a hozzátartozóit féltő gondolatok, ideiglenesen eltorlaszolták előle féltékeny képzelgéseit.

„Szóval Moszkvában vagytok, édeseim? – Mintha Tuncevamár a szerencsés megérkezésükről tudósította volna. – Tehát még egyszer megtettétek, nélkülem, ezt a hosszú, nehéz utat? Hogy értetek oda? Miféle megbízatást, meghívást kapott Alekszandr Alekszandrovics? Biztosan az Akadémiára

hívják, hogy folytassa a tanítást. Mit találtatok otthon? De csakugyan, megvan-e még egyáltalán az a ház? Jaj, de nehéz, de keserves, én Uram, Istenem! Csak gondolkozni ne kelljen! Összevissza keverednek a gondolataim. Mi van velem, Tonya? Azt hiszem, beteg leszek. Mi lesz velem és mindnyájunkkal, Tonya, Tonyecska, Tonya, Surocska, Alekszandr Alekszandrovics? *Miért fordítottad el tőlem az orcád...?*

Miért sodródtok el mindig tőlem, előlem? Miért vagyunk örökké külön? De hamarosan találkozunk, együtt maradunk, ugye? Gyalog is elmegyek hozzátok, ha másképp nem lehet. Találkozunk. Megint rendbe jön minden, ugye?

Hogy még megtűr a föld a hátán, mikor folyton elfelejtem, hogy Tonya terhes volt, és nyilván szült. Már nem először kapom magam rajta, hogy elfelejtem. Hogy szült? Milyen volt a szülése? Moszkvába indulóban voltak Jurjatyinban. Bár az igaz, hogy Lara nem ismeri őket, de lám, a teljesen idegen varrónő-borbély is tud a sorsukról, Lara pedig egy szóval se említi őket a levelében. Milyen különös, részvétlen figyelmetlenség! Éppoly megmagyarázhatatlan, mint az, hogy nem szólt semmit a Szamgyevjatovval való kapcsolatáról."

Most Jurij Andrejevics más, finnyás tekintettel nézegette körbe a hálószoba falait. Tudta, hogy a körülötte álló és lógó tárgyak közül egyetlenegy se a Laráé, és a régi ismeretlen és rejtekező háziak berendezése a legkevésbé se vallhat rá a Lara ízlésére.

De mégis, akárhogy is volt, hirtelen feszélyezni kezdték a falról, a megnagyított fényképekről letekintő férfiak és nők. Ellenségesség áradt rá az ízléstelen bútorzatból is. Úgy érezte, idegen ebben a hálószobában, nem ideillő.

És még ő, bolond, hányszor rá nem gondolt erre a házra, vágyódott utána, s nem úgy jött be ebbe a szobába, mint egy helyiségbe, hanem mintha a Lara után való vágyába lépne. Kívülállónak biztosan nagyon nevetséges, hogy valaki így érez. Vajon az erős, a gyakorlatias, a szép, férfias férfiak, mint amilyen Szamgyevjatov is, így élnek, így viselkednek, így be-

szélnek? És vajon Larának miért kellene inkább az ő jellegtelenségét, imádatának homályos, valóságon kívüli nyelvét választania? Csak ez a zűrzavar hiányzik neki? Egyáltalán, van-e kedve annak lenni, aminek ő látja?

És ő minek látja, ahogy most kifejezte magát? Ó, hát erre mindig kész volt nála a felelet.

Tavaszi este van odakinn. Hangokkal teleírva a levegő. Játszó gyerekek hangja a távolság különböző mélységeiben, mintegy annak jeléül, hogy a tér keresztül-kasul él. És ez a messzeség Oroszország, az ő világhíres-nevezetes szülőanyja, a vértanú, az önfejű, szertelen, imádott őrült, az örökös fenséges és végzetes csínyjeivel, amiket sohase lehet kiszámítani. Jaj, milyen édes az élet! Milyen jó élni a világon és szeretni az életet! Ó, de jó lenne megköszönni magának az életnek, a létezésnek, szemtől szemben szólni hozzájuk!

Hát ez Lara. Amazokkal nem lehet beszélni, de Lara a képviselőjük, a kifejezőjük, ő a hallás és a szó, amivel a természet felruházta a létezés néma törvényeit.

És nem igaz, ezerszer nem igaz, amivel a kétkedés pillanatában megrágalmazta. Éppen hogy tökéletes és makulátlan ő tetőtől talpig.

Az elragadtatás és a megbánás könnyei elhomályosították a látását. Kinyitotta a kályhaajtót, és megpiszkálta a tüzet a piszkavassal. A parázsló zsarátnokot egészen hátratolta, azokat az üszkös fadarabokat pedig, amelyek még nem égtek le egészen, a tűztér elejére kotorta, mert ott erősebb volt a huzat. Egy kis ideig nem csukta vissza az ajtót. Élvezte, hogy a meleg és a fény az arcát, kezét éri. A lángok mozgó visszfénye végképp kijózanította. Jaj, mennyire hiányzott most neki Lara, mennyire kellett volna neki ebben a percben valami belőle, valami kézzelfogható!

Elővette a zsebéből a gyűrött levelét. Fordítva húzta ki, nem azzal az oldalával felfelé, amit előbb olvasott, és csak most látta, hogy van írás a fonákján is. Kisimította a csomóba gyűrt papírt, s a fűlő kályha táncoló fényében elolvasta:

„A családodról tudsz mindent. Moszkvában vannak. Tonya kislányt szült. – Néhány kitörölt sor következett. Aztán folytatódott: – Kihúztam, mert levélben hülyeség. Majd személyesen megbeszéljük. Sietek, futok lovat szerezni. Nem tudom, mihez kezdek, ha nem sikerül. Katyenykával nehéz lesz..." A mondat vége elmosódott, olvashatatlan volt.

„Anfimhoz szaladt lóért, és alkalmasint kapott is, hiszen elment – gondolkodott nyugodtan Jurij Andrejevics. – Ha nem volna tiszta a lelkiismerete e tekintetben, nem említené ezt a mellékkörülményt."

8 / Mikor leégett a tűz, elzárta a kéményt, és evett egypár falatot. Evés után lebírhatatlan álmosság jött rá. Ruhástul lefeküdt a díványra, és mélyen elaludt. Nem hallotta az ajtón, a falakon túl lomoló patkányok fülsiketítő, szemérmetlen ricsaját. Két nehéz álmot látott, sorban egymás után.

Moszkvában volt, egy szobában, egy kulcsra zárt üvegajtó előtt állt, amelyet a biztonság kedvéért még húzott is maga felé a kilincsnél fogva. Az ajtó túloldalán az ő gyerekkabátos, matróznadrágos, sapkás, boldogtalan szép kis Surocska fia toporzékolt, sírt, kéredzkedett befelé. A gyerek mögött dörögve-dübörögve zuhogott a víz, összefröcskölve őt is, az ajtót is, talán az elromlott vízvezetékből vagy szennyvízlefolyóból – mindennapos jelenség akkoriban –, vagy talán valami vad hegyszoros vége nyomakodott neki az ajtónak, s abból szakadt a dühös ár, az évszázadok óta gyülemlő hideg és sötétség.

A vízomlás és dübörgés halálra rémítette a kisfiút. Nem lehetett hallani, mit kiabál a gyerek, a zúgás elnyomta a hangját. De Jurij Andrejevics látta, hogy a szája mozgása azt formázza: „Apa! Apa!"

Jurij Andrejevicsnek majd megszakadt a szíve. Egész valójával arra vágyott, hogy felkaphassa a kisfiút, magához szoríthassa, s hátra se pillantva futhasson vele, amerre lát.

De könnyben úszva csak húzta maga felé a kilincset, nem

engedte be a kisfiút, feláldozva őt a hamisan értelmezett becsületnek és kötelességnek egy másik nőért, aki nem anyja a kisfiúnak, és bármelyik percben bejöhet a szobába a másik ajtón.

Verítékben és könnyben úszva ébredt. „Lázam van. Beteg vagyok – gondolta nyomban. – Nem tífusz. Valami kór alakjában rám törő súlyos, veszélyes fáradtság, valami krízises megbetegedés, mint a komoly fertőző betegségek, és minden csak azon múlik, hogy mi kerekedik felül, az élet-e vagy a halál. De annyira szeretnék aludni!" És újra elaludt.

Sötét téli reggelt álmodott, egy lámpafényes, népes moszkvai utcát, minden jel szerint forradalom előttit, a kora reggeli élénk forgalomból, az első villamoskocsik csengetéséből, az égő éjszakai utcalámpákból ítélve, amelyeknek fénye sárga csíkokkal szegdelte tele az úttest szürke, virradat előtti havát. Hosszan elnyúló lakást látott, amelynek sok ablakán földig bocsátott függönyök voltak, s mind egy irányba, az utcára nyílt, nem túl magasan, valószínűleg az első emeleten. A lakásban különböző testtartásban emberek aludtak, ruhástul, mint aki úton van, a rendetlenség is olyan volt, mint a vasúti kocsiban, ételmaradék kiterített, zsíros újságpapíron, sült csirke lerágott, otthagyott csontja, comb meg szárny, és nem sokáig időző rokonok és ismerősök, vendégek és hontalanok éjszakára lehúzott és párba állított cipői a földön. Lara, a háziasszony, sietve és nesztelenül suhant dolga után a lakás egyik végétől a másikig hevenyében megkötött pongyolában, ő meg a sarkában, és folyton ügyetlen és nem odavaló beszédekkel zaklatta, és Larának már nem volt egy pillanata se számára, és az ő magyarázkodására csak úgy mentében felelt, biccentésekkel, néma, értetlen pillantásokkal, és ki-kirobbanó ártatlan, páratlan ezüstnevetésével, amely most már a meghittség egyetlen formája maradt számukra. Távoli, hideg és vonzó volt hát az, akiért ő mindent odaadott, akit mindennél többre tartott, akihez képest minden leszállt a piedesztálról, és értékét vesztette az ő szemében.

9 / Nem ő maga, hanem valami nála általánosabb zokogta-sírta benne a gyöngéd, tiszta szavakat, amelyek fénylettek a sötétben, mint a foszfor. És síró lelkével együtt sírt ő maga is. Sajnálta magát.

„Megbetegszem, beteg vagyok – fogta fel világos pillanataiban, az álom, a lázas önkívület és az eszméletlenség pászmái közt. – Mégiscsak tífusz ez, valami olyan, amit nem írnak le a kézikönyvek, nem tanultuk az orvoskaron. Főzni kellene valamit, enni kellene, mert éhen halok."

De ha csak fel akart könyökölni, már az első kísérletre is meggyőződhetett róla, hogy mozdulni sincs ereje, mindahányszor elvesztette az eszméletét vagy elaludt.

„Mióta fekszem itt ruhástul? – gondolkodott, mikor egyszer így kitisztult az agya. – Hány órája? Hány napja? Mikor leestem a lábamról, kora tavasz volt. Most meg jégvirágos az ablak. Olyan laza és piszkos zúzmara van rajta, hogy besötétíti a szobát."

A konyhában a patkányok felborogatták a tányérokat, felrohangáltak a falra, nehéz, lomha testtel lehuppantak a padlóra, mély, síró alt hangon undorítóan nyervákoltak.

És Jurij Andrejevics megint aludt és felébredt, aludt és felébredt, és felfedezte, hogy a zúzmarahálós ablakot elönti a hajnalpír rózsás tüze, izzik, mint kristálypohárban a vörösbor. Csak azt nem tudta, azon töprengett, hogy milyen hajnalpír, az igazi vagy az esthajnali.

Egyszer úgy rémlett neki, hogy emberi hangokat hall a közvetlen közelből, és kétségbeesett, úgy vélve, hogy ez már az elmezavar. Szemében az önsajnálat könnyeivel, hangtalan suttogással lázadt az ég ellen, hogy miért fordult el tőle, miért hagyta el őt. „Miért fordítottad el tőlem az orcád, örökkévaló Fény, miért borítottál bé fene sötétséggel engem, elátkozottat?"

És hirtelen rájött, hogy ez nem lázálom, hanem a színtiszta valóság: valaki levetkőztette és megmosdatta, tiszta ingben fekszik, és nem a díványon, hanem a frissen áthúzott ágyban, s haját hajába, könnyeit könnyeibe vegyítve, vele sír, fölébe hajlik az ágya mellett ülő Lara. Boldogságában elvesztette az eszméletét.

10 / Nemrég lázálmában részvétlenséggel vádolta az eget, az ég pedig a maga végtelenségében leszállt az ágyához, és két nagy, vállig fehér női kar nyúlt felé. Elsötétült a világ a szeme előtt az örömtől, és ahogy ájultában zuhan az ember a semmibe, ő úgy hullott az üdvösség feneketlen szakadékába.

Egész életében csinált valamit, örökké el volt foglalva, dolgozott otthon, gyógyított, gondolkodott, tanult, alkotott. De jó volt abbahagyni egyszer a cselekvést, törekvést, gondolkodást, egy időre a természetre hagyni a munkálkodást, hogy most már maga legyen tárgy, elgondolás, alkotás az ő irgalmas, elbűvölő, tékozló, szépséget adó kezében!

Gyorsan gyógyult. Táplálta, gyógyította Lara a gondoskodásával, hattyúfehér szépségével, kérdéseinek és feleleteinek meleg, torokhangú suttogásával.

Halk beszélgetéseik, még a legsemmitmondóbbak is, jelentéssel voltak tele, mint Platón dialógusai.

Lelki közösségüknél is jobban összekötötte őket az a szakadék, amely elválasztotta őket a világtól. Irtóztak mindketten mindattól, ami olyan végzetesen tipikus volt a korabeli emberben, a mesterkélt elragadtatástól, a rikító emelkedettségtől és attól a halálos földhözragadtságtól, amit nagy igyekezettel hintenek el a tudomány és a művészet munkásai, hogy a lángeszű tehetség továbbra is nagy ritkaság maradjon.

Hatalmas volt a szerelmük. De hisz mindenki szeret, s nem veszi észre, hogy nem mindennapi, amit érez.

Számukra pedig azok a pillanatok – s ez volt bennük a kivételes –, mikor eleve megszabott emberlétükbe az örökkévalóság leheletéhez hasonlóan betört a szenvedély fuvalma, önmaguk és az élet mindig megújuló felfedezésének és megismerésének pillanatai voltak.

11 / – Sürgősen vissza kell menned a családodhoz. Egy nappal se tartóztatlak tovább, mint ameddig feltétlenül szükséges. De láthatod, mi van itt. Alighogy egyesültünk Szovjet-Oroszországgal, bennünket is elnyelt az ottani összeomlás. Szibériával és a kelettel akarják betömködni a lyukakat. Hisz

te semmit se tudsz. Annyi minden megváltozott a városban, mióta beteg vagy! A mi raktárainkból átszállítják a készleteket a központba, Moszkvába. Moszkvának ez csepp a tengerben, ezek a szállítmányok eltűnnek benne, mintha feneketlen hordóba öntenék, mi meg itt maradunk élelmiszer nélkül. A posta nem jár, megszűnt a vasúton a személyszállítás, csak a gabonás szerelvényeket eresztik. Megint zúgolódnak a városban, mint a Gajda-felkelés előtt, s feleletül az elégedetlenségre, megint tombol a Cseka. Hát hogy engedjelek el így, hisz csont és bőr vagy, hálni jár beléd a lélek! Netán megint gyalog? Oda se érsz. Ha megerősödsz, erőre kapsz, az más. Nem merek tanácsolni semmit, de én a te helyedben, mielőtt elindulnék a családomhoz, dolgoznék egy kicsit, és feltétlenül a szakmámban, azt megbecsülik, elmennék például a mi kormányzósági egészségügyi központunkba, ott van, ahol régen a tisztiorvosi hivatal.

Gondolj bele! Apád szibériai milliomos, agyonlőtte magát. Feleséged egy itteni gyáros és földbirtokos lánya. Te magad megszöktél a partizánoktól. Akárhogy nézem, a forradalmi hadseregből mentél el, dezertáltál. Neked semmiképp se szabad munka nélkül maradnod, polgári jogaitól megfosztott személlyé lenned. Az én helyzetem se szilárdabb. Én is elmegyek dolgozni, beállok a kormányzósági népművelési osztályra. Az én lábam alatt is ég a föld.

– Hogyhogy? És Sztrelnyikov?

– Épp hogy Sztrelnyikov miatt ég. Még régen mondtam neked, mennyi ellensége van. Győzött a Vörös Hadsereg. Most az ilyen párton kívüli katonáknak, akik közel álltak a vezető körökhöz, és túl sokat tudnak, kiteszik a szűrét. És még jó, ha csak a szűrét teszik ki, és nem a torkát vágják el, hogy ne maradjanak nyomok. Pasa az elsők közt van. Nagy veszély fenyegeti. Távol-Keleten volt. Úgy hallottam, megszökött, bujkál. Azt mondják, keresik. De ne beszéljünk róla többet! Nem szeretek sírni, de ha még egy szót szólok róla, érzem, hogy elbőgöm magam.

– Szeretted, még most is nagyon szereted?

– Hiszen hozzámentem feleségül, a férjem, Jurocska! Nemes, tiszta jellem. Nagyot vétettem ellene. Nem tettem én neki semmi rosszat, hazudnék, ha azt mondanám. De ő nagyon jelentős ember, nagyon-nagyon egyenes, én hitvány vagyok őhozzá képest. Ez az én bűnöm. Na de elég ebből, kérlek! Majd máskor magam térek vissza rá, megígérem. Milyen csodálatos teremtés ez a te Tonyád! Mint egy Botticelli-kép. Ott voltam a szülésénél. Szörnyen összebarátkoztunk. De majd erről is később, kérlek! Igen, szóval dolgozzunk együtt! Mind a ketten eljárunk dolgozni. Minden hónapban milliárdokat keresünk. Nálunk a legutóbbi fordulat előtt szibériai bankók járták. Csak nemrég vonták ki a forgalomból, és sokáig, egész idő alatt, míg beteg voltál, bankjegy nélkül éltünk. Igen. Képzeld el! Nehéz elhinni, de megvoltunk valahogy. Most egy egész irányvonatnyi papírpénzt hoztak a volt pénzügyőrségre, azt mondják, legalább negyven vagonnal. Nagy lapokra vannak nyomva két színnel, kékkel és pirossal, mint a bélyeg, és kis szelvényekre osztva. A kékből ötmillió egy kocka, a pirosból tízmilliót ér egy-egy. Hamar fakuló, rossz nyomás, összemosódnak a színek.

12 / – Láttam én ilyen pénzt. Közvetlenül az elutazásunk előtt vezették be Moszkvában. Mit csináltál olyan sokáig Varikinóban? Hisz senki nem volt ott, üres minden. Mi marasztott?

– Katyenykával kitakarítottuk a házatokat. Attól tartottam, az lesz az első dolgod, hogy odanézel. Nem szerettem volna, ha olyan állapotban találod a lakásotokat.

– Milyenben? Mi van ott, felfordulás, rendetlenség?

– Rendetlenség. Piszok. Kitakarítottam.

– Micsoda elutasító szűkszavúság! Elhallgatsz valamit, titkolsz valamit. De hát szabadságodban áll, nem firtatom. Mesélj Tonyáról! Minek keresztelték a kislányt?

– Masának. Édesanyád emlékére.

– Mesélj róluk!

– Ne haragudj, majd máskor. Hisz mondtam, hogy alig bírom megállni, hogy sírva ne fakadjak.

– Ez a Szamgyevjatov, akitől a lovat kaptad, érdekes egy alak. Mit gondolsz?

– Roppant érdekes.

– Tudod, én nagyon jól ismerem Anfim Jefimovicsot. A barátunk volt itt, ezen a számunkra idegen helyen, segített rajtunk.

– Tudom. Mondta.

– Ti is jó barátságban vagytok, nem? Neked is igyekszik szolgálatodra lenni, ugye?

– Valósággal elhalmoz a jótéteményeivel. Nem tudom, mihez kezdtem volna nélküle.

– Gondolom. Biztosan bizalmas, baráti jó viszonyban vagytok, fesztelen kapcsolatban. Bizonyára életre-halálra udvarol neked.

– De még mennyire! Nagyon kitartóan.

– És te? De bocsáss meg! Átléptem az illendőség határát. Milyen jogon faggatlak én téged? Ne haragudj! Tolakodó vagyok.

– Jaj, csak nyugodtan! Téged, úgy látszik, más érdekel, a kapcsolatunk természete, nem? Azt szeretnéd tudni, hogy valami személyesebb érzés nem szivárgott-e be a mi jó barátságunkba? Hát persze hogy nem. Elmondhatatlanul sokkal tartozom Anfim Jefimovicsnak, szőröstül-bőröstül adósa vagyok, de ha aranyba foglalna, ha az életét adná értem, az se vinne közelebb hozzá egy lépéssel se. Mióta élek, idegenkedem az efféle, nekem nem rokon alkatú emberektől. A mindennapi életben pótolhatatlanok az ilyen vállalkozó szellemű, magabiztos, határozott emberek. De a szív dolgaiban visszataszító ez a kakaskodó, bajszos-férfias önelégültség. Én másképp képzelem el a meghittséget és az életet. De nemcsak erről van szó. Lelki alkatra Anfim egy másik, sokkalta utálatosabb emberre emlékeztet, arra, akinek a bűnéből ilyen vagyok, aki miatt az vagyok, aki vagyok.

– Nem értem. Hát milyen vagy? Mire gondolsz? Magyarázd meg! Te vagy a legjobb ember a világon.

– Jaj, Jurocska, miket beszélsz! Én komolyan beszélek veled, te meg bókolsz, mintha szalonban volnál. Azt kérded, milyen vagyok. Össze vagyok törve, egy életre szóló törés van bennem. Engem idő előtt, bűnösen korán tettek nővé, úgy avattak be az életbe, hogy a legrosszabb oldaláról ismertem meg, egy régi világból való, önhitt, idős naplopó hamis, körúti értelmezésében, aki mindenkit kihasznált, mindent megengedett magának.

– Sejtem már. Gondoltam is valami ilyesmit. De várj csak! Könnyű elképzelni az akkori, nem gyermeknek való fájdalmadat, a megfélemlített, tapasztalatlan gyermeklány riadalmát, első szenvedését. De hisz ez már a múlté. Úgy értem, ezen most már nem neked kell búsulni, hanem azoknak, akik szeretnek téged, nekem például. Nekem kell tépnem a hajamat és kétségbeesnem, hogy elkéstem, hogy nem voltam már akkor is melletted, nem tudtalak megvédeni attól, ami történt, ha csakugyan bánatot okozott neked. Furcsa. Úgy érzem, erősen, halálosan, szenvedélyesen én csak valami alacsonyrendű, messze eső dologra tudok féltékenykedni. A magasabb renddel való vetélkedés egész más érzéseket vált ki belőlem. Ha olyan ember szeretne bele ugyanabba a nőbe, akibe én, akit szeretek, és lelkileg közel áll hozzám, nem lenne pöröm vele, csak szomorú testvériséget éreznék iránta. Természetesen egy percig se tudnék megosztozni vele imádatom tárgyán. De egészen másfajta érzéssel, nem olyan gőzös és véres szenvedéssel vonulnék vissza, mint amilyen a féltékenység. Ugyanaz történik velem, ha olyan művésszel ütközöm össze, aki az enyémhez hasonló munkában tehetségének felsőbbrendűségével fölébem kerekedik. Valószínűleg elállok tőle, hogy folytassam azokat a kísérleteket, amelyekben ő már előttem járt, és legyőzött. De eltértem a tárgytól. Azt hiszem, nem szeretnélek ennyire, ha nem volna semmi bajod, nem volna mit megbánnod. Nem szeretem az ártatlanokat,

azokat, akik nem esendők, nem botlanak. Erényük élettelen és csekély értékű. Az élet szépsége nem nyílt meg előttük.

– Hát én épp erről a szépségről beszélek. Azt hiszem, érintetlen képzelet, romlatlan érzékelőkészség kell hozzá, hogy észrevegyük. És épp ez vétetett el tőlem. Talán kialakult volna a magam életfelfogása, ha nem csak idegen, elsekélyesedett mását látom az életnek mindjárt az első lépésektől fogva. Sőt. Mivel kezdődő életembe csak az erkölcstelen, a maga gyönyörét kereső középszerűség avatkozott bele, azért nem sikerült később a házasságom egy nagy és kitűnő emberrel, aki nagyon szeretett, s akit magam is ugyanúgy szerettem.

– Várj! A férjedről majd aztán mesélj! Mondtam, hogy általában csak az értéktelenebbre vagyok féltékeny, a velem egyenlőre nem. A férjedre nem vagyok féltékeny. És az?

– Milyen „az"?

– Az az életművész, aki tönkretett. Ki az?

– Meglehetősen ismert moszkvai ügyvéd. Apám kollégája volt, és az ő halála után segítette anyámat, mikor szükséget láttunk. Jómódú agglegény. Én nyilván a valóságosnál jóval érdekesebbnek és jelentősebbnek állítom be azzal, hogy ilyen feketére festem. Nagyon köznapi jelenség. Ha akarod, meg is mondom, hogy hívják.

– Ne mondd! Tudom. Találkoztam vele egyszer.

– Csakugyan?

– Egyszer régen a szállodában, mikor anyád mérget ivott. Késő este. Gyerekek voltunk még, gimnazisták.

– Emlékszem erre az esetre. Bejöttetek, és megálltatok a sötétben, a lakrészünk előszobájában. Lehet, hogy magamtól sohase jutott volna eszembe ez a jelenet, de te egyszer már segítettél kihalászni a feledésből. Szerintem Meljuzejevben említetted.

– Ott volt Komarovszkij is.

– Valóban? Lehetséges. Nem volt nehéz együtt találni bennünket. Gyakran voltunk együtt.

– Miért pirultál el?

– Azért, hogy a te szádból hallom a Komarovszkij nevet. Mert olyan szokatlan és váratlan volt.

– Velem volt a barátom, egy gimnáziumi osztálytársam. Tudod, mit mesélt nekem akkor a szállodában? Komarovszkijban felismerte azt az embert, akit ő egyszer véletlenül látott, szokatlan körülmények között. Utazás közben valaha ez a kisfiú, ez a Mihail Gordon nevű gimnazista, szemtanúja volt az én apám, a milliomos nagyiparos öngyilkosságának. Egy vonaton utazott vele Misa. Apám öngyilkossági szándékkal kiugrott a száguldó vonatból, meg is halt. Apámmal utazott Komarovszkij, a jogtanácsosa. Komarovszkij rászoktatta apámat az ivásra, összekuszálta az ügyeit, csődbe juttatta, a halálba kergette. Ő tehet róla, hogy apám öngyilkos lett, és arról is, hogy én árvaságra jutottam.

– Lehetetlen! Milyen jelentőségteljes mozzanat! Nahát! Szóval neked is ő volt a rossz szellemed? Micsoda rokonság! Valóságos eleve elrendelés!

– No, hát erre vagyok én eszeveszetten, gyógyíthatatlanul féltékeny.

– Miket beszélsz! Hiszen én nemcsak hogy nem szeretem. Megvetem.

– Olyan jól ismered magadat? Olyan homályos és ellentmondásos az emberi természet, kivált a női! Az undorod egy parányi csücskénél fogva talán jobban a hatalmában tart, mint bárki más, akit a magad jószántából, kényszer nélkül szeretsz.

– De szörnyű, amit mondtál! És szokásod szerint olyan pontosan megmondtad, hogy igaznak látszik ez a természetellenes dolog. De hát akkor ez borzasztó!

– Nyugodj meg! Ne hallgass rám! Csak azt akartam mondani, hogy arra vagyok féltékeny, ami sötét és tudattalan, amit képtelenség megmagyarázni, amit sejteni se lehet. Féltékeny vagyok a pipereholmidra, a bőrödön lévő verítékcseppekre, a levegőben száguldozó ragályos betegségekre, amelyek rád tapadhatnak, megfertőzhetik a véredet. És ahogy az ilyen ragálytól, úgy féltelek én Komarovszkijtól, aki úgy vesz

el egyszer téged, ahogy az én halálom vagy a te halálod választ el egyszer bennünket. Tudom, neked homályos, alaktalan zűrzavar ez az egész. Nem tudom formásabban és érthetőbben megmondani. Eszelősen, eszeveszetten, végtelenül szeretlek.

13 / – Mesélj még egy kicsit a férjedről! „A sors könyvében egy sorban vagyunk" – ahogy Shakespeare mondja.

– Ez honnan van?

– A *Rómeó és Júliá*-ból.

– Meljuzejevben sokat meséltem neked róla, mikor kerestem. Aztán itt is, Jurjatyinban, első találkozásainkkor, mikor megtudtam tőled, hogy le akart tartóztatni a vasúti kocsijában. Azt hiszem, mondtam neked, de az is lehet, hogy nem, csak úgy rémlik, hogy láttam egyszer messziről, ahogy beszállt az autóba. El se tudod képzelni, mennyire vigyáztak rá. Úgy láttam, nemigen változott meg. Ugyanaz a szép, becsületes, határozott arc, a legbecsületesebb arc, amit valaha is lát tam. Árnyéka se a szenvelgésnek, férfias jellem, tökéletes póztalanság. Ilyen volt mindig, ilyen is maradt. De azért egy aggasztó változást mégiscsak észrevettem.

Mintha valami elvontság jelent volna meg a külsejében, megfakította. Az eleven emberi arc az eszme megtestesülése, princípiuma, képe lett. Összeszorult a szívem, ahogy ezt megfigyeltem. Megértettem, hogy ez azoknak az erőknek a következménye, amelyekre rábízta magát, magasztos, de elemésztő és könyörtelen erőké, amelyek majd egyszer neki se irgalmaznak. Azt éreztem, hogy meg van jelölve a sors ítélő keze által. De lehet, hogy összekeverem a dolgokat. Lehet, hogy a te szavaid ragadtak meg bennem, mikor elmondtad a találkozásotokat. Hisz annyi mindent átveszek tőled, a közös érzéseinktől eltekintve is.

– De csak mesélj még, hogy éltetek a forradalom előtt!

– Már kora gyerekségemben vágytam a tisztaságra. Ő maga a megtestesült tisztaság volt. Mert mi majdhogynem egy házból valók vagyunk. Én, ő, Galiullin. Én gyerekkori szerel-

me voltam. Megdermedt, elállt a szívverése, ha meglátott. Biztosan nem jó, hogy én ezt mondom és tudom. De még rosszabb lenne, ha úgy tennék, mintha nem tudnám. Szenvedélyes gyerekszerelme voltam, az a fajta leigázó szenvedélye, amit titkolni szokás, amit a gyermeki büszkeség nem engedhet lelepleződni, de szavak nélkül is az arcára van írva, mindenki láthatja. Barátkoztunk. Én meg ő annyira különbözünk egymástól, amennyire te meg én egyformák vagyunk. A szívemben már akkor kiválasztottam. Elhatároztam, hogy mihelyt felnövünk, összekötöm az életemet ezzel a csodálatos kisfiúval, gondolatban már akkor eljegyeztem magam vele.

Gondold el, milyen tehetséges! Nem mindennapi képességei vannak. Egy egyszerű váltókezelő vagy bakter fia, és a puszta tehetségével és kitartásával kétféle tudományágban is, a matematikában és a humaniorákban, elérte a korszerű egyetemi ismeretek – majdnem azt mondtam, színvonalát, holott csúcsát kellene mondanom. És ez nem csekélység!

– De hát mi háborította a családi egyetértéseteket, ha enyire szerettétek egymást?

– De nehéz erre felelni! Mindjárt elmondom. Hanem hát különös. Én magyarázzam meg, a gyönge nő, neked, aki olyan okos vagy, hogy mi történik most az élettel általában, az emberi élettel Oroszországban, hogy miért hullanak szét a családok, köztük a tied és az enyém? Ó, mintha arról volna szó, hogy egyeznek-e vagy különböznek az egyéniségek, hogy van-e szerelem vagy nincs! Minden, ami kialakult, elrendeződött, szokássá és hagyománnyá vált, az ember fészkének és rendjének elemei, minden porrá omlott az egész társadalom hirtelen megváltozásával és átszervezésével. Fenekestül felfordult, összeomlott a mindennapi élet. Nem maradt más, csak a bőrig csupaszított, meztelen meghittség nem mindennapi, érintetlen ereje, mert annak semmi se változott, az minden időkben didergett, reszketett, és vonzódott a hozzá hasonlóan lemeztelenített és magányos szívbéli meghittséghez, amit legközelebb talált. Olyanok vagyunk, te meg én, mint az első emberpár, Ádám és Éva, akiknek nem volt mivel

betakarniuk magukat a világ kezdetén, mi is éppolyan meztelenek és hontalanok vagyunk a világ végén. És te meg én az utolsó emlékezete vagyunk mindannak a felmérhetetlen nagyszerűségnek, ami a köztük és köztünk eltelt sok ezer év alatt teremtődött a földön, és ezeknek az eltűnt csodáknak az emléke, ahogy mi lélegzünk és szeretünk és sírunk és egymásba fogódzunk és egymáshoz simulunk.

14 / Némi szünet után Lara sokkal nyugodtabban folytatta:

– Elmondom neked. Ha Sztrelnyikov visszaváltozna Pasenyka Antyipovvá. Ha nem esztelenkedne és tombolna többet. Ha vissza lehetne fordítani az időt. Ha akármilyen messze, a világ végén, valami csoda kivilágítaná a házunk ablakát, s odabenn ott lenne a lámpa, a könyvek Pasa íróasztalán, én, azt hiszem, térden csúsznék oda. Minden feltámadna bennem. Nem állnék ellen a múlt hívásának, a hűség hívásának. Mindent feláldoznék. A legdrágábbat is. Téged. Azt a könnyű, természetes, magától értetődő meghittségünket. Jaj, bocsáss meg! Mit beszélek! Nem igaz.

Lara a férfi nyakába borult, és felzokogott. Nagyon hamar magához tért. Könnyeit törölgetve azt mondta:

– Hiszen ez a kötelesség szava, az, ami téged Tonyához hajt. Istenem, de szegények vagyunk! Mi lesz velünk? Mit tegyünk?

Mikor már egészen összeszedte magát, így folytatta:

– Még mindig nem válaszoltam neked, hogy mi zavarta meg a boldogságunkat. Csak később láttam át ilyen világosan. Elmondom. Nemcsak rólunk szól ez a történet. Sokak sorsa.

– Mondd, okos kislányom!

– Közvetlenül a háború előtt házasodtunk össze, két évvel a háború kitörése előtt. És alighogy benőtt a fejünk lágya, alighogy berendezkedtünk, kitört a háború. Most már meggyőződésem, hogy a háború mindennek az oka, minden bajnak, ami azután a mi nemzedékünket máig is éri. Jól emlék-

szem a gyerekkoromra. Én még láttam azt az időt, mikor érvényben voltak a békés múlt század fogalmai. Szokásban volt, hogy az emberek hallgattak a józan ész szavára. Azt találták természetesnek és szükségesnek, amit a lelkiismeret sugallt. Ritka és rendkívüli eset volt, ha egy ember egy másik ember kezétől halt meg, rendhagyó jelenség. Úgy vélekedtek, hogy gyilkosság a tragédiákban, a detektívregényekben és az újságok napihíreiben fordul elő, nem a mindennapi életben. És akkor hirtelen ez az ugrás a békés, ártatlan szabályosságból a vérbe és jajgatásba, a mindennapos, mindenórás, törvényesített és magasztalt gyilkosság tömegtébolyába! Nyilván ezt nem lehet megúszni következmény nélkül. Te biztosan nálam jobban emlékszel rá, hogy mindjárt minden romlásnak indult. A vonatközlekedés, a városok élelmiszer-ellátása, az otthoni életmód alapjai, a tudat erkölcsi pillérei.

– Folytasd! Tudom, mit fogsz mondani. Hogy megértesz mindent! Öröm hallgatni téged.

– Akkor jött el a nemigaz az orosz földre. Az volt a legnagyobb baj, az eljövendő rossz gyökere, hogy az ember egyszer csak nem hitt már a saját véleménye értékében. Úgy képzelte, hogy elmúlt az az idő, amikor az erkölcsi érzéke tanácsaira hallgatott, most azt kell fújni, amit a többi, és idegen, mindenkire csak úgy ráerőltetett elképzelések szerint élni. Növekedni kezdett a frázis hatalma, előbb a monarchista frázisé, aztán a forradalmié.

Mindent átfogó, ragályos társadalmi eltévelyedés volt. Minden a befolyása alá került. A mi házunk se tudott ellenállni pusztító hatalmának. Belerendült. Az ösztönös életszerűség helyett, amely mindig is uralkodott nálunk, a mi beszélgetéseinkbe is beszivárgott némi ostoba szónokiasság – kötelező látszatbölcselkedések kötelező világproblémákon. Pasa, aki olyan érzékeny, és olyan sokat kíván magától, s oly tévedhetetlenül megkülönbözteti a lényeget a látszattól, hogy is mehetett volna el a belopakodó képmutatás mellett, hogy is ne vette volna észre?

És ekkor követte el a végzetes, mindent előre meghatározó

hibát. Otthoni jelenségnek nézte az idők jelét, a társadalmi rosszat. Magát hibáztatta vitáink természetellenes hangjáért, kincstári kényszeredettségéért, annak tulajdonította, hogy ő érzéketlen, középszerű ember, nyárspolgár. Teelőtted bizonyára valószínűtlennek látszik, hogy ilyen szamárságok bármilyen szerepet játszhatnak a közös életben. El se tudod képzelni, hogy milyen fontos volt ez, mennyi butaságot nem csinált Pasa e miatt a gyerekség miatt.

Elment a háborúba, pedig senki se kívánta tőle. Azért tette, hogy megszabadítson bennünket magától, a nyűgtől, ahogy ő képzelte. Ezzel kezdődött ez az őrültsége. Kamaszos, hamis irányba forduló hiúságában olyasmit vett rossz néven az élettől, amit nem szokás rossz néven venni. Az eseményekre haragudott meg, a történelemre. Akkor keveredett nézeteltérésbe a történelemmel. Azóta is számadása van vele. Innen ez a kihívó hóbortossága. Ez az ostoba ambíció a biztos pusztulásba taszítja. Bárcsak meg tudnám menteni!

– Milyen hihetetlenül tiszta és erős az iránta való szerelmed! Csak szeresd, szeresd! Nem vagyok rá féltékeny, nem zavarlak benne.

15 / Észrevétlenül jött és ment a nyár. Az orvos meggyógyult. Ideiglenesen, addig is, míg Moszkvába utazik, ahogy tervezte, háromféle munkát is vállalt. Olyan gyorsan értéktelenedett a pénz, hogy több állásuk is volt az embereknek, úgy ügyeskedtek, kénytelenségből.

A kakasokkal kelt az orvos, kiment a Kupec utcára, elindult lefelé, s elhaladva a Gigant mozi mellett, lement egészen az Uráli Kozákság Nyomdájáig, amelyet most Vörös Szedőnek kereszteltek át. A Gorodszkaja utca sarkán, az Ügykezelő Hivatal ajtaján tábla fogadta: „Panasziroda." Haránt átment a téren, kiért a Malaja Bujanovka utcára. Elhaladt Sztyengon gyára mellett, és a kórház hátsó udvarán keresztül bement a katonakórház ambulanciájára, mert ott volt főállásban.

Fele útja árnyas fák alatt vezetett, amelyek összeborultak

az utca felett, túl bonyolult és többnyire fából épült házak mellett, amelyeknek meredek tetejük, rácsos kerítésük, díszes kapujuk volt, és faragott kukucskáló az ablaktáblákon.

Az ambulancia szomszédságában, abban a kertben, amely régen Goregljadovaja kereskedőné örökölt birtoka volt, régi orosz stílusban épült érdekes alacsonyabb ház állt. Mázas metszett csempével volt borítva, a gúlát alkotó lapokkal kifelé, mint a régi moszkvai bojárpaloták.

Jurij Andrejevics háromszor-négyszer egy dekádban elment az ambulanciáról a Sztaraja Miasszkaja utcán lévő volt Ligetti-házba az ott székelő Tart. Eü. Hiv. ülésére.

Egészen más környéken, messze onnan volt az a ház, amelyet Anfim apja, Jefim Szamgyevjatov a megboldogult felesége emlékének szentelt, aki belehalt a szülésbe, mikor világra hozta Anfimot. Szamgyevjatov nőgyógyászati és szülészeti klinikát alapított abban a házban. Most a Rosa Luxemburgról elnevezett gyorsított sebészeti tanfolyam kapott helyet benne. Jurij Andrejevics tanította az általános patológiát és néhány nem kötelező tárgyat.

Elcsigázva és kiéhezve ért haza késő este ezekből a hivatalaiból, és Larisza Fjodorovnát mindig a legnagyobb házi munkában találta, hol a tűzhelynél, hol a teknő mellett. Így, ilyen prózaian és hétköznapian, feltűrt ujjal és feltűzött szoknyában valósággal ijesztő volt királynői, lélegzetelállító vonzó szépségében, sokkal inkább, mintha bálba menet lepte volna meg, ahogy magas sarkára áll, s mintegy megnövekszik, kivágott ruhában, suhogó bő szoknyában.

Főzött vagy mosott, aztán a maradék szappanos vízzel felmosta a lakást. Vagy pedig nyugodtan, kevésbé nekihevülve, a maga, az orvos és Katyenyka fehérneműjét vasalta és javítgatta. Vagy ha végzett a kotyvasztással, mosással és takarítással, Katyenykát tanította. Vagy a kézikönyvekbe merülve a saját politikai átképzésével foglalkozott, addig is, míg majd újra beáll tanítónőnek az új, átszervezett iskolába.

Minél közelebb került hozzá ez az asszony meg ez a kislány, annál kevésbé mert családias lenni velük, annál szigo-

rúbb volt a tiltás, amit az övéi iránt való kötelesség és a megszegett hűség fájdalma mondott ki az effajta gondolatokra. Larára és Katyenykára nézve semmi bántó nem volt ebben a korlátozásban. Sőt, ez a nem családias jellegű érzésrendszer a tiszteletnek egész körét zárta magába, kizárva a kényszert és a bizalmaskodást.

De ez a kettősség mindig gyötörte és megsebezte Jurij Andrejevicset, hanem hát hozzászokott, már ahogy egy nem gyógyuló, újra és újra kinyíló sebhez hozzá lehet szokni.

16 / Így telt el két vagy három hónap. Októberben valamikor Jurij Andrejevics így szólt Larisza Fjodorovnához:

– Tudod, azt hiszem, ott kell hagynom az állásomat. Az örökké megismétlődő régi história. Gyönyörűen kezdődik. „Mi mindig örömmel vesszük a tisztességes munkát. Hát még a gondolatokat, kivált az újakat! Már hogyne üdvözölnénk! Isten hozta. Dolgozzon, küzdjön, törekedjen!" De ha közelebbről megnézed, kisül, hogy a gondolatok mögött csak a látszatuk van, üres fecsegésköret a forradalom és a hatalmon lévők dicsőítéséhez. Ez fárasztó, és elegem van belőle. Meg nem is vagyok mestere az ilyesminek. És valószínűleg még igazuk is van. Persze hogy nem vagyok velük. De nehéz megbékélnem azzal a gondolattal, hogy ők hősök, ragyogó egyéniségek, én meg hitvány féreg vagyok, a sötétség és rabszolgaság híve. Hallottál valaha Nyikolaj Vegyenyapinról?

– Hát hogyne. Még mielőtt veled megismerkedtem volna, azután meg gyakran beszéltél róla. Szimocska Tunceva sokszor emlegeti. Nagy híve. De szégyenszemre nem olvastam a könyveit. Nem szeretem a tisztán filozófiai műveket. Szerintem a filozófia úgy jó, ha mértékletes fűszere a művészetnek és az életnek. Pusztán csak azzal foglalkozni éppoly furcsa, mintha valaki magában enné a tormát. Különben ne haragudj, eltérítettelek ezekkel a szamárságokkal.

– Dehogy, sőt. Egyetértek veled. Nagyon ismerős gondolatmenet ez nekem. Szóval, a nagybátyámról beszéltem. Lehet, hogy engem csakugyan megrontott a hatása. De hisz ők

maguk kiabálják egyhangúlag: „zseniális diagnoszta, zseniális diagnoszta". És igaz, hogy ritkán tévedek a betegség megállapításában. De hát ez a számukra gyűlöletes intuíció, amivel én állítólag visszaélek, a globális, az egészet egyszerre átfogó megismerés. Megszállottja vagyok a mimikriproblémának, annak, hogy hogyan alkalmazkodnak az organizmusok külsejükben a környezet színéhez. Ebben a színbéli alkalmazkodásban a belső külsővé alakulásának csodálatos folyamata rejlik. Érinteni merészeltem ezt az előadásokon. „Idealizmus. Misztika. Goethe természetfilozófiája, újschellingizmus." Ott kell hagyni. Az Eü. Hiv.-ból és a klinikáról saját kérésemre távozom, a kórházban meg igyekszem megkapaszkodni, amíg ki nem dobnak. Nem akarlak megijeszteni, de időnként az az érzésem, hogy előbb-utóbb letartóztatnak.

– Isten őrizz, Jurocska! Szerencsére az még odébb lesz. De igazad van. Nem árt vigyázni. Úgy látom, valahányszor bevezetik ezt a fiatal rendet, átmegy néhány perióduson. Az első a józan ész diadala, a bíráló szellem, az előítéletek ostorozása. Aztán jön a második szakasz. Túlsúlyba jutnak a „törleszkedők", az egyetértést színlelők sötét erői. Burjánzik a gyanakvás, feljelentés, intrika, gyűlölködés. És mi most a második fázis elején tartunk, igazad van. Nem kell messzire menni példáért. A forradalmi bíróság testületébe áthoztak ide Hodatszkojéból két régi politikai száműzöttet, eredetileg munkást, bizonyos Tyiverzint és Antyipovot. Mind a ketten nagyon jól ismernek engem, egyikük történetesen a férjem apja, az apósom. De az a furcsa, hogy csak azóta kezdtem félteni tőlük a magam meg a Katyenyka életét, mióta, nemrég, áthelyezték őket ide. Ezek mindenre képesek. Antyipov nem kedvel engem. Kitelik tőlük, hogy egy szép napon a magasztos forradalmi igazságosság nevében elpusztítanak engem, de még Pasát is.

Elég hamar folytatódott ez a beszélgetés. Egy éjszaka házkutatás volt a Malaja Bujanovka utca negyvennyolcban, az ambulancia mellett lévő házban, az özvegy Goregljadovajánál. Fegyverraktárt találtak a házban, felfedeztek egy ellenfor-

radalmi szervezetet. Sok mindenkit letartóztattak a városban, s folytatódtak a házkutatások és letartóztatások. Suttogták, hogy a gyanúsítottak egy része átkelt a folyón. Ilyen vélekedések hangzottak el: „Mit segít az rajtuk? Nem minden folyó egyforma. Vannak persze olyan folyók. Blagovescsenszkben például, az Amur egyik partján szovjethatalom van, a másikon meg Kína. Beugrik a vízbe, átúszik, és pá-pá, bottal üthetik a nyomát. Hát az igen, az folyó. Az persze más."

– Egyre feszültebb a légkör – mondta Lara. – Elmúlt az az idő, mikor biztonságban érezhettük magunkat. Egész biztos letartóztatnak bennünket. Mi lesz akkor Katyenykával? Anya vagyok. Elejét kell vennem a szerencsétlenségnek, ki kell találnom valamit. Kész tervvel kell előállnom, ha arra kerül a sor. Megbolondulok, ha csak rágondolok.

– Hát találjunk ki valamit! Mit lehet itt tenni? Hogy tudnánk mi elhárítani ezt a csapást? Ez sorsszerű.

– Elmenekülni nem lehet, nincs is hová. De félre lehet húzódni, háttérbe vonulni. Elmehetnénk például Varikinóba. A varikinói házra gondolok. Jó messze van, és minden ebek harmincadján. De ott nem szúrunk szemet senkinek, mint itt. Jön a tél. Vállalnám, hogy ott teleljünk ki. Mire eljutnak hozzánk, mi már egyévnyi életet kiharcoltunk, az is nyereség. Szamgyevjatov segítene nekünk fenntartani a kapcsolatot a várossal. Talán hajlandó rá. No? Mit szólsz hozzá? Igaz, ott most egy lélek sincs, félelmetes, kihalt hely. Legalábbis márciusban, mikor ott jártam, így volt. És azt mondják, farkas is van. Félelmetes. De az emberek, kivált a Tyiverzin- meg Antyipov-félék, most félelmetesebbek a farkasnál.

– Nem is tudom, mit mondjak. Hiszen te folyton űzöl engem Moszkvába, azt hajtogatod, hogy nem halaszthatom tovább az utazást. Most könnyebb is lenne. Érdeklődtem az állomáson. A feketézőkkel most, úgy látszik, nem törődnek. Nem is minden potyautast szednek le az irányvonatokról. Belefáradtak az emberek agyonlövöldözésébe is, ritkábbak lettek az agyonlövések. Aggaszt, hogy akármennyit írok Moszkvába, nincs válasz. El kell jutnom Moszkvába, és tisz-

táznom, mi van az otthoniakkal. Magad is mindig ezt mondod. De hát akkor hogy értsem, amit Varikinóról mondasz? Netán nélkülem akarsz belemerülni abba a rémséges kietlenségbe?

– Nem, dehogyis, nélküled persze lehetetlen.

– Mégis Moszkvába küldesz?

– Persze, muszáj.

– Hallgass ide! Tudod, mit? Kitűnő ötletem van. Menjünk együtt Moszkvába! Gyertek velem Katyenykával!

– Moszkvába? Megbolondultál. Minek? Nem, nekem itt kell maradnom. Itt kell lennem készenlétben a közelben. Pasenykának itt dől el a sorsa. Meg kell várnom, mi lesz, hogy kéznél legyek, ha kellek.

– Hát akkor gondolkozzunk, mi legyen Katyenykával!

– Jár ide hozzám Szimuska, Szima Tunceva. A napokban beszéltünk róla.

– Hogyne. Gyakran látom nálad.

– Csodálkozom rajtad. Hová teszik a szemüket a férfiak? Én a helyedben biztosan beleszeretnék. Milyen csodálatos teremtés! Milyen gyönyörű! Magas. Karcsú. Okos. Olvasott. Jó. Biztos ítéletű.

– Aznap, mikor visszajöttem ide a fogságból, az ő Glafira nénje borotvált meg, a varrónő.

– Tudom. Együtt laknak a legidősebbel, a könyvtárossal. Tisztességes, dolgos család. Őket akarom megkérni, hogy végszükség esetén, ha téged is, engem is elvisznek, vegyék gondjaikba Katyenykát. Még nem döntöttem.

– De csakugyan csak akkor, ha nincs más kiút. Hanem hát Isten segítségével csak elkerüljük egyelőre, hogy ekkora szerencsétlenség érjen bennünket.

– Azt beszélik, Szima nem egészen tökéletes. Csakugyan, nem lehet teljesen normális nőnek tekinteni. De ez csak azért van, hogy olyan mély és eredeti. Tüneményesen művelt, de nem értelmiségi, hanem népi módra. Megdöbbentően hasonlóak a nézeteitek. Könnyű szívvel bíznám rá a Katya nevelését.

17 / Megint kiment az orvos az állomásra, megint dolgavégezetlenül ment haza. Maradt minden eldöntetlenül. Bizonytalanság várt rá és Larára. Hideg és sötét nap volt, amilyen az első hóesés előtt szokott lenni. Télies volt az ég a kereszteződések felett, ahol jobban kitágult, mint a hosszában kifeszített utcák felett.

Mikor Jurij Andrejevics hazament, ott találta Szimuskát Laránál. Olyanformán beszélgettek, mintha a vendég órát tartana a háziasszonynak. Jurij Andrejevics nem akarta zavarni őket.

Meg szeretett volna egyedül lenni egy kicsit. A szomszéd szobában beszélgettek a nők. Résnyire nyitva volt az ajtajuk. A szemöldökfáról ajtófüggöny ereszkedett a földig, minden szó kihallatszott mögüle, amit beszéltek.

– Én most majd varrok, de ne törődjön vele, Szimocska! Csupa fül vagyok. Annak idején történelmet és filozófiát hallgattam a főiskolán. A maga gondolkodásmódja nagyon közel áll hozzám. Azonkívül pihentet, ha magát hallgatom. Az utóbbi napokban nem aludtuk ki magunkat, gondjaink vannak. Anyai kötelességem biztonságba helyezni Katyenykát, ha nekünk kellemetlenségeink támadnának. Józanul szembe kell nézni vele. Ez nekem nem erős oldalam. Szomorúan ismerem be. És szomorú vagyok a fáradtságtól és a kialvatlanságtól is. Megnyugtató a maga beszéde. És bármelyik percben megeredhet a hó. Olyan jó hóesésben hosszú és okos elmélkedéseket hallgatni. Mikor a hó rézsútosan esik az ablakra, úgy rémlik, mintha valaki jönne az udvaron keresztül befelé a házba, igaz? Kezdje, Szimocska! Figyelek.

– Hol is hagytuk abba legutóbb?

Azt nem hallotta Jurij Andrejevics, hogy mit felelt Lara. Figyelni kezdte, hogy Szima mit beszél.

– Használhatnánk az olyan szavakat, mint kultúra, periódusok. De olyan sokféleképp értik őket. Mivel olyan zavaros az értelmük, megleszünk nélkülük. Más szavakkal pótoljuk őket. Úgy gondolom, két részből áll az ember. Istenből és a munkából. Az emberi szellem fejlődése hatalmas időtartam

külön-külön munkáira oszlik. Nemzedékek és nemzedékek vitték végbe, és egyik munka a másik után következett. Ilyen munka volt Egyiptom, ilyen munka volt Görögország, ilyen munka volt a próféták bibliai Istenmegismerése. Ilyen az időben legutóbbi, az eddig semmi mással fel nem váltott, a korszerű ihletettség teljes erejével működő kereszténység.

Hogy teljes frissességében, váratlanságában, ne úgy, ahogy tudja és megszokta, hanem egyszerűbben és közvetlenebbül képzelje maga elé, ami újat, sohasem voltat hozott a kereszténység, liturgikus szövegekből fogunk elemezni néhány részletet, egészen keveset, és azt is rövidítve. A legtöbb sztichira egymás mellett, egységben szerepelteti az ótestamentumi és újtestamentumi fogalmakat. A régi világ tételeivel, az égő csipkebokorral, Izráel egyiptomi kivonulásával, a tüzes kemencebeli ifjakkal, a cet bendőjében lévő Jónással satöbbi például a Szent Szűz fogantatásának értelmezését és Jézus feltámadását veti egybe. Ebben a gyakori, csaknem állandó egybevetésben különösen élesen kiviláglik a régi régisége, az új újdonsága és a kettő különbsége. Sok vers Mária szeplőtelen anyaságát azzal veti össze, mikor a zsidók átkeltek a Vörös-tengeren. Például abban a versben, hogy „A Vörös-tengeren egykoron a férjetlen Menyasszony képe rajzolódott ki...", az van: „Minekutána Izráel átalment volna a tengeren, az megént járhatlan vala, a Szűz megszülé Isten fiát, s örökkétig szeplőtelen maradt." Vagyis hogy azután, hogy Izráel átkelt a tengeren, megint nem lehetett átmenni rajta, viszont a Szűz azután is érintetlen maradt, hogy megszülte az Urat. Milyen események közt vonnak itt párhuzamot? Mindkét dolog természetfeletti, egyiket is, másikat is csodának tekintik. Miben látták a csodát ezek a különböző idők, egy régi-régi, vad kor és az új, Róma utáni, sokkal haladottabb?

Az egyik esetben a nép vezérének, Mózes pátriárkának a parancsára, a varázspálcája intésére szétválik a tenger, átenged egy egész hatalmas népet, egy száz- meg százezer emberből álló sokaságot, és mikor az utolsó is átmegy, megint ösz-

szezárul, és elönti és megfojtja az üldöző egyiptomiakat. A kép az ókor szellemében készült, a varázsló szavának engedelmeskedő őselem, roppant, gomolygó embertömegek, mint a hadra kelt római seregek, nép és vezér, fülsiketítően és szemkápráztatóan hallható és látható dolgok. A másik esetben a Lány – hétköznapi jelenség, az ókor ügyet se vetett volna rá – titokban, csendben világra hozza a Gyermeket, világra hozza az életet, az élet csodáját, mindenki életét, „Mindenek Életét", ahogy azután elnevezték Őt. A Lány szülése törvénytelen, nemcsak az írástudók értelmezése szerint, amiért házasságon kívül szült. Ellentmond a természeti törvényeknek is. Nem szükségszerűségből, hanem csoda folytán, ihletettségből szül. És tulajdon erre az ihletettségre akarja felépíteni az Evangélium az életet mindenféle kényszerrel szemben állva, a megszokottnak a kivételt, a hétköznapoknak az ünnepet vetve ellenébe.

Micsoda hatalmas jelentőségű változás! Hogy történhetett, hogy az ég számára (mert az ég szemével kell ezt nézni, az ég színe előtt, az egyetlenegység szent keretei közt megy végbe az egész), hogy az ég számára az ókor szemszögéből jelentéktelen egyéni emberi esemény egyenrangú lett egy egész nép elvándorlásával? Valami megindult a világban. Vége lett Rómának, a mennyiség uralmának, amely fegyverrel érvényesítette a mindenkire, az egész lakosságra kötelező élet törvényét. Letűntek a vezérek és a népek. Az egyéniség, a szabadság tanítása váltotta fel őket. Az egyéni emberi élet lett Isten története, az töltötte meg tartalmával a végtelen világmindenséget. Ahogy egyik zsoltár mondja, amelyet az Angyali üdvözlet ünnepén énekelnek, Ádám Isten akart lenni, de nem járt sikerrel, nem lett Isten, most pedig Isten lett ember, hogy Istenné tegye Ádámot („emberré lőn Isten, hogy Ádámból Istent csinálna").

Szima folytatta:

– Mondok még valamit ugyanerről. De előbb egy kis kitérő. A mi forradalmi korunk soha nem látott, feledhetetlen kor abban a szándékában, hogy törődik a dolgozókkal, védi

az anyákat, harcol a haszonélvezők uralma ellen, vívmányai sokáig, örökre megmaradnak. De ami a most meghonosodó életfelfogást, boldogságfilozófiát illeti, hát el se hiszem, hogy komolyan mondhatják, olyan nevetséges visszalépés. A vezérekről és népekről szóló szónoklatok a pásztorkodó törzsek és a pátriárkák ótestamentumi idejébe vezetnének vissza bennünket, ha ugyan hatalmukban állna visszafordítani az életet és egy ezredévnyire visszavetni a történelmet. Szerencsére ez lehetetlen.

Néhány szó Jézusról és Mária Magdolnáról. Nem a Mária Magdolnáról szóló evangéliumi történetből, hanem a Nagyhét imádságaiból, azt hiszem, kedden vagy szerdán mondják. De hiszen maga is ismeri jól, Larisza Fjodorovna. Csak emlékeztetni szeretném valamire, nem akarom én kioktatni. A szenvedély az ószláv nyelvben elsősorban szenvedést jelent, mint tudja, az Úr szenvedéseit: „Az Úr maga szenvedélye útjára, ím, önként méne." A későbbi orosz jelentése a szónak bűn is, szerelmi vágy is. „Mert a bűnnek (szenvedélynek) undoksága, Mi esetünknek rútsága...", „Mert éjjel-nappal kezed nehéz volta Nagy bűneimért rajtam fekszik vala" és így tovább. Én biztosan nagyon erkölcstelen vagyok, de nem szeretem azokat a húsvét előtti textusokat, amelyek az érzékiség elölésére, a test megfékezésére irányulnak. Mindig úgy érzem, hogy ezeket az otromba, lapos imákat, amelyekben nyoma sincs a többi vallásos szövegre jellemző költészetnek, csupa pocakos, fényes szerzetes írta. És nem az a baj, hogy ők maguk nem a törvények szerint éltek, és becsapták a többieket. Éltek, ahogy éltek, lelkük rajta. Nem róluk van szó, hanem ezeknek a részeknek a tartalmáról. Ezek a rosszallások túlzott jelentőséget tulajdonítanak a test erőtlenségének és annak, hogy jól táplált-e a test vagy elcsigázott. Ez utálatos. Valami tisztátalan, lényegtelen, másodlagos dolgot emelnek szükségtelenül magasra, oda, ahol nincs helye. Ne haragudjon, hogy annyira késleltetem a lényeget. Mindjárt kárpótolom a csűrés-csavarásért.

Mindig érdekelt, hogy Mária Magdolnáról miért húsvét

előtt emlékeznek meg, Jézus halálának és feltámadásának küszöbén. Nem tudom az okát, de teljesen helyénvaló, hogy abban a pillanatban emlékezzenek meg róla, hogy mi is az élet, mikor búcsúzni kell tőle, s várni hamari visszatérését. Most figyelje meg, milyen célratörően, milyen egyenesen történik ez az említés. Vitatkoznak rajta, hogy Mária Magdolnáról van-e szó, vagy egyiptomi Máriáról, vagy egy harmadik Máriáról. Akármelyikről, megkéri az Urat: „Oldozz fel engem, valamiképp én eloldozom hajamat." Vagyis: „Engedd el a vétkemet, ahogy én leengedem a hajamat." Milyen tárgyiasan fejeződik ki a bűnbocsánat, a megbánás vágya! Tapintani lehetne.

És egy hasonló mondás ugyanazon a napon egy másik, beszédesebb troparionban, ahol sokkal nagyobb bizonyossággal Mária Magdolnáról van szó. Ebben félelmetes érzékletességgel bánkódik a múlton, azon, hogy minden éjjel lángra gyújtják régi, megrögzött szokásai. „Nekem már éj van, paráznaságnak őrjöngése, bűn sötét és hold nélkül való szerelme." Kéri Jézust, fogadja el megbánása könnyeit, és hajoljon az ő vágyakozó szívéhez, hogy megtörölhesse szent tiszta lábát a hajával, aminek suhogásába az elkápráztatott és szégyenkező Éva takarózott a paradicsomban. „Meg is csókolom, és megtörlöm megént fejemnek hajával tiszta szent lábod, aminek lépteit Éva a paradicsomban fülébe vevé fényes nappal és megijedvén elbújt." És hirtelen, a haj után, ez a kiszakadó kiáltás: „Az én bűneim sokaságát, a te ítéleteid mélységes mélyét ki látja?" Micsoda tömörség, micsoda egyenlőség Isten és az élet, Isten és a személyiség, Isten és az asszony között!

18 / Jurij Andrejevics fáradtan jött meg az állomásról. A tíznaponként esedékes szabadnapja volt aznap. Rendszerint egy hétre valót aludt ezeken a napokon. A díványon hátradőlve üldögélt, időnként félig ledőlt, vagy egészen elnyújtózott. Bár csak a rá-rárontó álom rohamai közt hallgatta Szimát, örömet szereztek neki a fejtegetései. „Hát persze Kolja

bácsitól való az egész – gondolta. – De milyen tehetséges, milyen okos lány!"

Felugrott a díványról, és odament az ablakhoz. Az udvarra nyílt az ablak, akárcsak a szomszéd szobáé, amelyben most érthetetlenül sugdolózott Lara és Szimuska.

Elromlott az idő. Sötétedett odakinn. Két szarka repült be az udvarra, ide-oda röpködtek, nézték, hová szállhatnának le. A szél könnyedén borzolta, fújkálta a tollukat. A szemetesláda tetejére szálltak le a szarkák, onnan átrepültek a kerítésre, leröppentek a földre, és sétálgatni kezdtek az udvaron.

„Megjelentik a havat" – gondolta az orvos. Ugyanabban a pillanatban azt hallotta a függöny mögül:

– Hírrel jönnek a szarkák – szólt Szima Larához. – Vendég jön. Vagy levelet kapnak.

Kis idő múlva csengettek odakinn a húzós ajtócsengővel, amelyet nemrég javított meg Jurij Andrejevics. Larisza Fjodorovna kijött a függöny mögül, és gyors léptekkel az előszobába sietett ajtót nyitni. Amit az ajtóban mondott, abból Jurij Andrejevics megértette, hogy Szima nővére jött, Glafira Szeverinovna.

– A testvéréért jött? – kérdezte Larisza Fjodorovna. – Nálunk van Szimuska.

– Nem, nem érte jöttem. Különben, miért ne. Ha hazakészül, mehetünk együtt. Nem, egyáltalán nem azért. Levelet hoztam a barátjának. Hálás lehet, hogy valaha a postán dolgoztam. Hány kézen átment, míg az ismeretség révén az én kezembe került! Moszkvából. Öt hónapig jött. Nem találták a címzettet. Én meg ismerem. Egyszer én borotváltam.

A hosszú, sokoldalas, gyűrött, összezsírozott levél a feltépett, rongyos borítékban Tonyától jött. El se jutott az orvos tudatáig, hogy került hozzá, észre se vette, hogy nyomta a kezébe Lara a borítékot. Mikor elkezdte olvasni, még tudta, milyen városban van, kinek a házában, de ahogy olvasta, egyre kevésbe tudott magáról. Kijött Szima, köszönt, búcsúzkodott. Ő gépiesen felelgetett, ahogy kellett, de nem figyelt oda. Kiesett az emlékezetéből a Szima távozása. Las-

sanként mind tökéletesebben elfelejtette, hogy hol van, és mi veszi körül.

„Jura – írta neki Antonyina Alekszandrovna –, tudod-e, hogy kislányunk van? Masának kereszteltük szegény édesanyád, Marija Nyikolajevna emlékére.

Most valami egész más. Néhány ismert közéleti személyiséget, kadetpárti és jobboldali szocialista egyetemi tanárokat, Melgunovot, Kizevettert, Kuszkovot és még másokat, úgyszintén nagybátyámat, Nyikolaj Alekszandrovics Gromekót, apát és vele bennünket is, mint családjának tagjait, külföldre száműznek.

Nagy baj, különösen hogy te nem vagy velünk, de bele kell törődnünk, és hálát kell adnunk Istennek, hogy ezekben a szörnyű időkben a száműzetésnek ilyen enyhe formája jutott ki nekünk, hiszen sokkal rosszabbul is járhattunk volna. Ha megtaláltunk volna, ha itt lennél, velünk jönnél. De hol vagy te most? Antyipova címére küldöm ezt a levelet, majd ő átadja, ha megtalál. Gyötör a bizonytalanság, hogy vajon rád is kiterjesztik-e a kiutazási engedélyt, mint családunk tagjára, ha Isten is úgy akarja, hogy előkerülj. Hiszem, hogy élsz és megkerülsz. Ezt sugallja szerető szívem, és én bízom a szavában. Lehet, hogy mire megjössz, megenyhülnek az életkörülmények Oroszországban, s magad is megszerezheted magadnak a külföldi utazásra szóló engedélyt, s megint együtt leszünk mind, egy helyen. De ahogy írom, magam se hiszem, hogy lehetséges ekkora boldogság.

Az a legnagyobb baj, hogy én szeretlek téged, te meg nem szeretsz engem. Szeretnék behatolni ennek az ítéletnek az értelmébe, megmagyarázni, indokolni, kutatok, ások magamban, sorra veszem az egész életünket és mindent, amit tudok magamról, és nem találom a forrását, és nem tudok visszaemlékezni rá, hogy mit tehettem, mivel vonhattam magamra ezt a szerencsétlenséget. Te nem jóindulatú szemmel nézel engem, hamis színben, eltorzítva látsz, mintha görbe tükörben látnál.

De én szeretlek. Jaj, mennyire szeretlek, ha el tudnád kép-

zelni legalább! Mindent szeretek benned, ami szokatlan, ami előnyös és nem előnyös, a nem hétköznapi összeállításukban kedves hétköznapi tulajdonságaidat, a belső tartalom nemesítette arcodat, amely különben talán nem-szépnek volna mondható, a tehetségedet és az eszedet, amely mintha a teljesen hiányzó akaraterő helyét is elfoglalná. Ez mind kedves nekem, és nem ismerek különb embert nálad.

De ide figyelj, tudod, mit mondok én neked? Ha nem volnál olyan kedves nekem, nem tetszenél ennyire, hidegségem szomorú igazsága akkor se tárulna fel előttem, akkor is azt hinném, hogy szeretlek. Olyan megalázó és megsemmisítő büntetés a nemszeretés, annyira elirtóznék tőle, hogy már csak azért is óvakodnék felfogni öntudatlanul, hogy nem szeretlek. Nem tudnánk meg soha, se te, se én. Előlem a tulajdon szívem rejtené el, mert a nemszeretés majdnem gyilkosság, és én senkivel se bírnék ilyet tenni.

Bár nincs még végleges elhatározásunk, valószínűleg Párizsba megyünk. Arra a távoli tájra kerülök, ahová téged is elvittek kisfiú korodban, és ahol apa meg a nagybátyám nevelkedtek. Apa üdvözöl. Sura megnőtt, nem különösebben szép, de erős, nagy kisfiú lett belőle, és valahányszor téged emlegetünk, keservesen, vigasztalhatatlanul zokog. Nem bírom tovább. Meghasad a szívem. No, isten veled! Hadd vessek rád keresztet útravalóul erre a mi örökös elszakadásunkra, a megpróbáltatásokra, a bizonytalanságra, az egész hosszú, hosszú, homályos utadra. Nem hibáztatlak, nem vetek semmit a szemedre, alakítsd úgy az életedet, ahogy akarod, csak neked legyen jó!

Mielőtt elutaztunk volna abból a szörnyű és számunkra végzetes Urálból, elég közeli ismeretségbe kerültem Larisza Fjodorovnával. Hálás vagyok neki, mindig mellettem volt, ha bajban voltam, segített a szülésnél is. Őszintén be kell vallanom, jó teremtés, de nem akarok alakoskodni: épp az ellentétem nekem. Én azért születtem, hogy leegyszerűsítsem az életet, és megtaláljam a helyes kiutat, ő meg azért, hogy bonyolítsa, és letérítse útjáról.

Isten veled, be kell fejeznem. Itt vannak a levélért, és már ideje csomagolni is. Jaj, Jura, Jura, édesem, kedvesem, férjem, gyerekeim apja, mi történik itt? Hiszen mi soha, de soha többé nem látjuk egymást. Látod, leírtam ezeket a szavakat, felfogod az értelmüket? Érted? Sürgetnek, és ez olyan, mintha azért jöttek volna, hogy kivégezni vigyenek. Jura! Jura!"

Jurij Andrejevics messze járó, sehová se irányuló, könnytelen, bánattól száraz, szenvedéstől kiüresedett szemmel tekintett fel a levélből. Semmit se látott maga körül, semmit se fogott fel.

Odakint eleredt a hó. Rézsút sodorta a szél, mind gyorsabban és sűrűbben, mintha valami mulasztását igyekezne pótolni, és Jurij Andrejevics úgy bámult ki az ablakon maga elé, mintha nem is a hó esne, hanem ott is a Tonya levele folytatódna, és nem a hó száraz kis csillagai száguldanának és villognának, hanem a kicsi fehér papír szóközök a kicsi fekete betűk közt, fehéren, fehéren, szakadatlanul, szakadatlanul.

Jurij Andrejevics hirtelen feljajdult, és a melléhez kapott. Érezte, hogy elsötétül előtte a világ, néhány bicegő lépéssel odatámolygott a díványhoz, és eszméletlenül lerogyott rá.

Tizennegyedik rész / Újra Varikinóban

I / Megállapodott a tél. Nagy pelyhekben dőlt a hó. Jurij Andrejevics hazaért a kórházból.

Lara kiment elébe.

– Megjött Komarovszkij – mondta letörten, rekedten.

Az előszobában álltak. Larának olyan csüggedt volt az arca, mint akit megvertek.

– Hova? Kihez? Itt szállt meg?

– Dehogyis. Reggel benézett, és azt mondta, este eljön. Veled van beszéde.

– Minek jött?

Nem értem egészen abból, amit mond. Valami olyasfélét beszél, hogy a Távol-Keletre igyekszik, s vargabetűt csinált, hogy beugorhasson Jurjatyinba, és találkozhasson velünk. Főképp miattad és Pasa miatt. Sokat beszélt kettőtökről. Azt állítja, hogy mind a hárman, vagyis te, Patulja és én halálos veszedelemben forgunk, és csak ő menthet meg bennünket, ha hallgatunk rá.

– Elmegyek. Nem akarok találkozni vele.

Lara sírva fakadt, azon volt, hogy térdre esve átkarolja az orvos lábát, és hozzászorítsa a fejét, de az orvos nem engedte, tartotta.

– Könyörgök, maradj itthon az én kedvemért! Semmiféleképp nem félek négyszemközt maradni vele. Csak kínos. Ments meg tőle, hogy egyedül kelljen lennem vele! Azonkívül gyakorlatias, tapasztalt ember az. Hátha csakugyan tanácsol valamit. Természetes, hogy viszolyogsz tőle. De kérlek, végy erőt magadon! Maradj itthon!

– Mi van veled, angyalom? Nyugodj meg! Mit csinálsz? Ne térdelj le! Állj fel! Vigasztalódj már meg! Űzd el ezt a kísértő káprázatot! Egy életre rád ijesztett. Melletted vagyok. Ha kell, ha úgy parancsolod, meg is ölöm.

Fél óra múlva besötétedett. Sötét este lett. Már egy fél éve mindenütt be voltak szegezve a lyukak a padlón. Jurij Andre-

jevics figyelte, hol keletkezik új, és azonnal betömte. Szereztek egy nagy, loboncos kandúrt, amely mozdulatlan, talányos elmélkedéssel töltötte idejét. A patkányok nem hagyták el a házat, de óvatosabbak lettek.

Míg Komarovszkijra vártak, Larisza Fjodorovna szeletekre vágta a feketekenyér-fejadagot, és néhány szem főtt krumplival az asztalra tette. A vendéget a régi házigazdák ebédlőjében készültek fogadni, amelynek most is ugyanaz volt a rendeltetése. Hatalmas tölgyfa ebédlőasztal állt benne és nagy, nehéz ebédlőszekrény, ugyancsak sötét tölgyfából. Az asztalon ricinusolaj égett üvegcsében, beléeresztett kanóccal: hordozható orvosmécses.

Komarovszkij tetőtől talpig tele volt a kint szakadó hóval, ahogy bejött a decemberi sötétségből. Rétegekben vált le a hó a bundájáról, sapkájáról, sárcipőjéről, lapokban olvadozott, tócsákat duzzasztva a padlón. Havas, csapzott szakállabajusza – régen Komarovszkij se szakállt, se bajuszt nem viselt, csak mostanában növesztette meg – bohócos, komédiásos volt. Még igen jó állapotban lévő öltöny-összeállítás volt rajta: zakó és csíkos, élére vasalt nadrág. Mielőtt köszönt vagy bármit mondott volna, sokáig fésülgette zsebfésűjével nedves, összetapadt haját, törölgette-simítgatta zsebkendőjével vizes bajuszát és szemöldökét. Aztán, némán és jelentőségteljesen, mindkét kezét egyszerre nyújtotta, a balt Larisza Fjodorovnának, a jobbot Jurij Andrejevicsnek.

– Vegyük úgy, hogy ismerjük egymást – szólt Jurij Andrejevicshez. – Hiszen én olyan jó voltam a maga apjához, biztosan tudja. A karjaim közt lehelte ki a lelkét. Nézem magát, keresem a hasonlatosságot. Nem, maga nem apukára ütött. Szertelen természet volt. Heves, lobbanékony. A külsejéből ítélve inkább az anyukára hasonlít. Szelíd asszony volt. Álmodozó.

– Larisza Fjodorovna kért, hogy hallgassam meg magát. Azt mondja, beszéde van velem. Engedtem a kérésének. Kényszerű, kikényszerített beszélgetés ez a mienk. A magam jószántából nem kerestem volna az ismeretségét, és nem ve-

szem úgy, hogy megismerkedtünk. Azért hát térjünk a tárgyra! Mit óhajt?

– Adjon isten, kedveseim! Én igazán, de igazán átérzem ezt az egészet, és mindent, de mindent értek. Bocsánat a merészségért, de maguk szörnyen összeillenek. Tökéletesen harmonikus pár.

– Félbe kell szakítanom. Kérem, ne avatkozzon bele olyasmibe, amihez semmi köze. Nem kérte senki a helyeslését. Megfeledkezik magáról.

– Csak ne heveskedjen mindjárt, fiatalember! Mégis inkább az apjára ütött, úgy látszik. Ugyanolyan méregzsák. Igen, engedelmükkel, gratulálok, gyermekeim. Sajnos azonban maguk valóban gyermekek, nemcsak afféle mondás ez, semmit se tudnak, semmire se gondolnak. Én csak két napja vagyok itt, és máris többet megtudtam magukról, mint amennyit maguk csak sejtenek egyáltalán. Maguk gondtalanul járkálnak a szakadék szélén. Ha meg nem előzzük valahogy a veszedelmet, a szabadságuk napjai, de tán még az életük napjai is meg vannak számlálva. Van egy bizonyos kommunista stílus. Nem sokan felelnek meg a mércéjének. De senki olyan szembeszökően meg nem szegi ezt az életstílust, gondolkodásmódot, mint maga, Jurij Andrejevics. Nem értem, minek ingerelni a fenevadat. Maga eleven gúny és sértés erre a világra nézve. És még ha ez csak a maga titka volna. De vannak itt befolyásos emberek Moszkvából. Pontosan tudják, mi lakik magában. Maguk ketten nagyon nincsenek ínyére Themisz itteni papjainak. Antyipov és Tyiverzin elvtársak ugyancsak fenik a fogukat Larisza Fjodorovnára és magára.

Maga férfi, szabad madár, ahogy mondani szokás. Szent joga, hogy őrültségeket kövessen el, hogy az életével játsszon. De Larisza Fjodorovna nem szabad ember. Anya. Őrá egy gyerek élete, egy kisgyermek sorsa van bízva. Neki nem lehet ábrándozni, a fellegekben mászkálni. Az egész délelőttöm ráment, hogy megpróbáljam rábeszélni, meggyőzni, vegye már komolyan az itteni helyzetet. Nem hallgat rám. Vesse

latba a tekintélyét, hasson Larisza Fjodorovnára! Nincs joga tréfálni Katyenyka biztonságával, meg kellene fontolnia az én elgondolásaimat.

– Én soha életemben senkit se igyekeztem se meggyőzni, se kényszeríteni. Legkevésbé a hozzám közel állókat, ha Larisza Fjodorovnának úgy tetszik, hallgat magára, ha nem, nem. Az ő dolga. Azonkívül nem is tudom, tulajdonképpen miről van szó. Nem ismerem az elgondolásait, ahogy mondta.

– Hát egyre jobban emlékeztet az apjára! Éppolyan konok. No, akkor nézzük a lényeget! De mivel elég bonyolult, legyenek türelemmel! Kérem, hogy figyeljenek ide, és ne szakítsanak félbe! Odafenn nagy változások készülnek. Igen, igen, a leghitelesebb forrásból, nyugodtan elhihetik. A tervek szerint demokratikusabb vizekre eveznek, engedményeket tesznek az általános törvényességnek, mégpedig a legközelebbi jövőben. De éppen ennek következményeképpen azok a büntetőintézmények, amelyeket meg fognak szüntetni, utolsó idejükben csak annál jobban fognak tombolni, annál sietősebben fogják rendezni helyi számláikat. A maga megsemmisítése, Jurij Andrejevics, küszöbön áll. Rajta van a neve a listán. Nem tréfálok, magam láttam, elhiheti. Gondolkozzon, hogyan mentheti a bőrét, míg nem késő. De ez csak a bevezető volt. Rátérek a dolog lényegére.

A Csendes-óceán partvidékén folyik azoknak a politikai erőknek az összevonása, amelyek hívek maradtak a megbuktatott Ideiglenes Kormányhoz és a szélnek eresztett Alkotmányozó Nemzetgyűléshez. Oda gyűlnek a Duma tagjai, közéleti személyiségek, a volt zemsztvósok, üzletemberek, nagyiparosok java. Az önkéntes tábornokok ott gyűjtik össze seregeik maradványait. A szovjethatalom szemet huny a Távol-keleti Köztársaság alakulása felett. Előnyös neki, hogy végvidékén ütköző keletkezik a vörös Szibéria és a külvilág között. Vegyes összetételű lesz a köztársaság kormánya. Moszkva kikötötte, hogy a tárcáknak több mint a fele kommunistáké legyen, azzal a szándékkal, hogy alkalomadtán puccsot csinál az ő segítségükkel, és a kezébe kaparintja

a köztársaságot. Teljesen átlátszó fondorlat, csak azon múlik a dolog, hogy ki tudják-e használni a rendelkezésükre álló időt. Valaha, a forradalom előtt én intéztem az Arharov testvérek, Merkulovék és más vlagyivosztoki kereskedő- és bankárházak ügyeit. Ismernek ott. Az alakuló kormány titkos politikai megbízottja félig titokban, félig hivatalos szovjet szemhunyó engedelemmel ajánlatot tett nekem, hogy legyek a távol-keleti kormány igazságügy-minisztere. Én elfogadtam, és most oda tartok. Mindez, mint az imént mondottam, a szovjethatalom tudtával és hallgatólagos beleegyezésével történik, de azért nem teljesen nyíltan, úgyhogy nem kell nagydobra verni.

Magát és Larisza Fjodorovnát magammal vihetem. Maga onnan könnyen eljuthat a családjához a tengeren át. Természetesen tudja már, hogy kiutasították őket? Nagy port vert fel a dolog, egész Moszkva arról beszél. Megígértem Larisza Fjodorovnának, hogy elhárítom a Pavel Pavlovics feje felett függő veszedelmet. Mint egy önálló és elismert kormány tagja, megkeresem Sztrelnyikovot Kelet-Szibériában, és a kezére járok, hogy átkerülhessen a mi autonóm területünkre. Ha nem sikerül megszöknie, felajánlom, hogy cseréljék ki egy olyan személlyel, akit a szövetségesek fogva tartanak, és értéket képvisel a központi moszkvai hatalom szemében.

Larisza Fjodorovna nemigen tudott odafigyelni az elhangzottak tartalmára, olykor el se hatolt az értelme a tudatáig. De Komarovszkij legutóbbi szavaira, amelyek az orvos és Sztrelnyikov biztonságát illették, felrezzent tűnődő közönyéből, felneszelt, és egy cseppet elpirulva, rábeszélőn közbeszólt:

– Látod, Jurocska, milyen fontosak neked meg Pasának ezek a fondorkodások?

– Nagyon hiszékeny vagy te, kedvesem. Amit elképzelünk, még nem tekinthetjük megtörténtnek. Nem azt mondom, hogy Viktor Ippolitovics szándékosan az orrunknál fogva vezet bennünket. De ez még egyáltalán nem biztos. Hanem most egy-két szót arról, ami engem illet, Viktor Ippolitovics!

Köszönöm, hogy szívén viseli a sorsomat, de gondolhatja, hogy nem bízom magára a rendezését. Ami pedig a Sztrelnyikovról való gondoskodását illeti, azon Larának kell gondolkoznia.

– Száz szónak is egy a vége: utazzunk vele, ahogy ajánlja, vagy ne? Nagyon jól tudod, hogy nélküled nem megyek.

Komarovszkij gyakran nyúlt a hígított szeszhez, amit Jurij Andrejevics hozott az ambulanciáról és tett az asztalra, eszegette a krumplit, és lassan becsípett.

2 / Késő volt már. Sercegve fellángolt a mécses kanóca, amelynek elszenesedett végét mindig eltávolították, és beragyogta a szobát. Azután megint homályba burkolózott minden. A háziak álmosak voltak, és megbeszélnivalójuk is lett volna. De Komarovszkij csak nem ment el. Lehangoló volt a jelenléte, amilyen nyomasztó a nehéz tölgyfa ebédlőszekrény, amilyen csüggesztő a kinti jeges decemberi sötétség.

Nem rájuk nézett, hanem valahová a fejük fölé, kikerekedett, részeg szemmel egy távoli pontra meredve, és álomittasan, kásásan, végeérhetetlenül és unalmasan darálta, darálta mindig ugyanazt. Most épp a Távol-Kelet volt a vesszőparipája. Ezen kérődzött, kifejtve nézeteit Larának meg az orvosnak Mongólia politikai jelentőségéről.

Jurij Andrejevics és Larisza Fjodorovna nem is vették észre, mikor fordította a szót Mongóliára. Így, hogy elmulasztották azt a pillanatot, mikor rátért, csak még unalmasabb volt az ismeretlen, mellékes téma.

Komarovszkij csak beszélt:

– Szibéria csakugyan új Amerika, ahogy nevezik, hatalmas lehetőségeket rejt. A nagy orosz jövendő bölcsője, demokratizálódásunk, felvirágzásunk, politikai felépülésünk záloga. Még csábítóbb lehetőségekkel teljes Mongólia jövője. Belső-Mongóliáé, a mi nagy távol-keleti szomszédunké. Mit tudnak róla? Nem szégyellik magukat, csak ásítoznak, ide se figyelnek, csak bámészkodnak, pedig másfél millió négyzetverszta a felszíne, fel nem tárt ásványi kincsek, egy

ország a történelem előtti érintetlenség állapotában, amely felé mohó kezek nyúlnak, Kínáé, Japáné, Amerikáé, a mi orosz érdekeink rovására, mert azt minden versenytársunk elismeri, hogy jogunk van a befolyásra a földgolyónak ebben a távoli sarkában, bárhogy osztanák is fel az érdekszférákat.

Kína Mongólia feudál-teokratikus elmaradottságából húz hasznot, lámáit és hutuhtáit befolyásolva. Japán az ottani jobbágytartó hercegekre, mongolul hosunokra támaszkodik. A vörös, kommunista Oroszország a hamdzsilszban talál szövetségesre, vagyis a felkelő mongol pásztorok forradalmi egyesülésében. Ami engem illet, én azt szeretném, ha Mongólia valóban boldogulna a szabadon választott kürültáj irányításával. Bennünket személyesen a következő érdekel: átlépi a mongol határt, és magáé a világ, szabad, mint a madár.

Larisza Fjodorovnát bosszantotta a szószátyár okoskodás, a rájuk erőszakolt beszédtárgy, amihez semmi közük nem volt. Az elhúzódó látogatás unalma annyira elcsigázta, hogy elszántan kezet nyújtott Komarovszkijnak, és leplezetlenül ellenségesen, kereken kijelentette:

– Késő van. Ideje, hogy hazamenjen. Aludni szeretnék.

– Remélem, csak nem lesz oly kevéssé vendégszerető, hogy ilyenkor kiteszi a szűrömet. Azt se tudom, nem tévedek-e el éjszaka egy idegen, kivilágítatlan városban.

– Hamarabb kellett volna gondolnia rá, minek üldögélt itt ilyen sokáig. Senki se marasztalta.

– Jaj, hát miért beszél velem ilyen keményen? Még azt se kérdezte, van-e itt szállásom.

– A legkevésbé se érdekel. Majd csak kivágja magát a bajból. Ha pedig arról van szó, hogy itt akar éjszakázni, hát a közös szobába, ahol Katyenykával alszunk, be nem engedem. A többiben meg nem valami kellemes a patkányok miatt.

– Nem félek tőlük.

– Hát, ahogy gondolja.

3 / – Mi van veled, angyalom? Hány éjszakája már, hogy nem alszol, ha az asztalnál ülünk, nem nyúlsz az ételhez, egész nap eszelősen járkálsz. És egyre töprengsz, töprengsz. Mi bánt? Nem lehet így átadni magad a zaklató gondolatoknak.

– Megint itt volt Izot, a kórházi őr. A házbeli mosónővel van egy kis hetyepetyéje. Erre jártában ide is beugrott, megvigasztalt. Szörnyű nagy titok, mondja. El nem kerüli a dutyit ez a te embered. Úgy gondolkozzatok, hogy egykettőre bevarrják. Utána meg tégedet is, szegény fejedet. Ezt meg honnan veszed, te Izot, mondom. Így lesz, nyugodt lehetsz, mondja. A végrehajtó mondta. Biztosan kitaláltad, hogy a végrehajtó az a végrehajtó bizottság az ő szóhasználatában.

Larisza Fjodorovna és az orvos elnevették magukat.

– Teljesen igaza van. Ránk következett a veszedelem, a küszöbön áll. Azonnal el kell tűnnünk. Csak az a kérdés, hogy hová. Arra még gondolni se érdemes, hogy Moszkvába utazzunk. Ahhoz túl bonyodalmas előkészületek kellenek, magunkra vonjuk a figyelmüket. Nekünk pedig suttyomban kell, hogy senki észre ne vegye. Tudod, mit, drágám? Hát tegyünk úgy, ahogy te kigondoltad! El kell tűnnünk a föld színéről egy időre. Hát tűnjünk el Varikinóban! Két hétre, egy hónapra elmehetnénk.

– Köszönöm, édesem, köszönöm. Jaj, de örülök! Tudom én, hogy minden porcikád tiltakozik ez ellen az elhatározás ellen. De hát nem a ti házatokról van szó. Csakugyan elképzelhetetlen volna, hogy ott élj. A kihalt szobák, a lelkifurdalás, az összehasonlítások. Azt hiszed, nem tudom? A más szenvedésére építeni a boldogságot, tapodni azon, ami a léleknek szent és drága. Sohase fogadnék el tőled ekkora áldozatot. De nem is erre gondoltam. A ti házatok úgy össze van rombolva, hogy aligha lehet lakható állapotba hozni a szobákat. Hanem inkább a Mikulicinék elhagyott lakására.

– Ez mind igaz. Köszönöm, hogy olyan tapintatos vagy. De várj csak egy pillanatig! Folyton meg akarom kérdezni, és folyton elfelejtem. Hol van Komarovszkij? Itt van még, vagy

már elutazott? Amióta összevesztünk és én kiebrudaltam, hírét se hallottam.

– Magam se tudok semmit. De nem is érdekel. Miért kérded?

– Egyre többször jutok arra a gondolatra, hogy különkülön kellett volna fontolóra vennünk az ajánlatát. Nem azonos a helyzetünk. Neked gondoskodnod kell a lányodról. Még ha osztozni akarnál is velem a vesztemben, akkor se engedhetnéd meg magadnak. De nézzük Varikinót! Tartalék nélkül, erőnk fogytán, remény nélkül természetesen a legnagyobb őrültség kemény télben arra az elvadult, elhagyatott helyre menni. De... őrültkedjünk, szívem, legalább, ha nem maradt egyebünk... Alázkodjunk meg még egyszer! Kunyeráljunk lovat Anfimtól. Kérjünk tőle, vagy még csak nem is tőle, hanem a spekuláns beosztottjaitól lisztet meg krumplit hozomra, amit még a jóhiszeműségünk se igazol. Beszéljük rá, hogy nem mindjárt, nem azonnal veszi meg rajtunk a jótéteményét azzal, hogy még meg is látogat, hanem csak a végén, mikor már kell neki a ló. Hadd legyünk magunkban egy kicsit. Menjünk, szívem! Vegyük el, égessük el egy hét alatt azt a fát, ami egy egész esztendőre elegendő volna annak, aki lelkiismeretesebben gazdálkodik!

És megint, és még egyszer! Bocsásd meg a szavaimban felfeltörő riadalmamat! Mennyire szeretnék úgy beszélni veled, hogy ne legyen bennem ez a bárgyú pátosz! De hát csakugyan nincs más választásunk. Nevezd, ahogy akarod, de valóban a halál kopogtat az ajtónkon. Kimérettek a napjaink, csak azokkal gazdálkodhatunk. Használjuk fel őket kedvünk szerint! Fordítsuk az élet elbúcsúztatására, utolsó együttlétünkre, mielőtt elválnánk! Búcsúzzunk el mindentől, ami kedves volt nekünk, megszokott fogalmainktól, attól, ahogy elképzeltük az életünket, és amire a lelkiismeretünk tanított, búcsúzzunk el reményeinktől, búcsúzzunk el egymástól! Mondjuk el egymásnak még egyszer titkos éjszakai szavainkat, nagy és csendes szó az mind, mint annak az ázsiai óceánnak a neve. Nem véletlenül állsz itt életem végén a hadak és zendü-

lések egének alján, titkos, tiltott angyalom, a kezdeténél is te jöttél fel gyermekkorom békés mennyboltjára.

Azon az éjszakán, nagygimnazista a kávészín egyenruhádban, a félhomályban, a szállodaszoba válaszfala mögött, pontosan ugyanaz voltál, aki ma, és éppolyan észveszejtően szép.

Később sokszor próbáltam meghatározni és megnevezni életemben a bűvöletnek azt a fényét, amit akkor rám vetettél, azt a fokozatosan halványuló sugarat és lassan elhaló hangot, amely akkor elömlött egész valómon, s azontúl a világon minden egyebet általa értettem meg, a te jóvoltodból.

S mikor iskolásruhádban kibukkantál a szállodai alkóv homályából, mint az árnyék, én, a kisfiú, aki mit sem tudtam rólad, minden csepp téged felfogó erőm gyötrelmével átéreztem: ez a gyenge, sovány kislány robbanásig van töltve a világ összes elképzelhető nőiességének villamosságával. Ha közel megyek hozzá, vagy hozzáérek az ujjammal, szikra borítja fénybe a szobát, és vagy ott helyben agyonsújt, vagy egész életemre megtölt mágneses vonzású, panaszos vonzalommal és szomorúsággal. Minden ízem megtelt lappangó könnyekkel, egész bensőm villogott és sírt. Halálosan sajnáltam magamat, a kisfiút, de még jobban sajnáltalak téged, a kislányt. Egész valómban ámultam, és azt gondoltam: ha ilyen fájdalmas szeretni és befogadni az elektromosságot, még fájdalmasabb lehet nőnek lenni, elektromosságnak lenni, gerjeszteni a szerelmet. Hát végre ezt is kimondtam. Ebbe bele lehet őrülni. És én mindenestül ebben élek.

Larisza Fjodorovna az ágy szélén feküdt ruhástul, elgyengülve. Összekucorodva, kendővel betakarva. Jurij Andrejevics széken ült mellette, és halkan beszélt, hosszú szünetekkel. Larisza Fjodorovna olykor felkönyökölt, állát tenyerébe támasztotta, és értetlenül nézett Jurij Andrejevicsre. Időnként a vállához törleszkedett, és maga se véve észre, hogy hullanak a könnyei, halkan, üdvözülten sírt. Végül egészen odahúzódott hozzá átnyulángózva az ágy szélén, és boldogan suttogta:

– Jurocska! Jurocska! De okos vagy te! Mindent tudsz, mindenre rájössz. Te vagy az én erős váram és menedékem és megerősítésem, bocsássa meg az Úristen a szentségtörésemet! De boldog vagyok! Menjünk, menjünk, kedvesem! Majd ott elmondom neked, hogy mi bánt.

Az orvos úgy gondolta, hogy terhesnek hiszi magát, arra céloz, de valószínűleg csak képzeli, és azt felelte:

– Tudom.

4 / Egy szürke téli reggelen indultak el a városból. Hétköznap volt. Az emberek a dolguk után jártak az utcán. Sok ismerős akadt köztük. A dombos útkereszteződésekben sorban álltak vízért a régi vízelosztó bódéknál azok a városbéli nők, akiknek nem volt kútjuk; a vedreket és vízhordó jármot maguk mellé téve vártak sorukra. Az orvos visszafogta Szamgyevjatov előregebeszkedő világos pej lovát, egy sárgás-szürkés göndör vjatkait, mert ő hajtott, óvatosan kerülgetve a csoportosuló háziasszonyokat. A megiramodó szán oldalra csúszkált a púpos, összelocsolt, jeges úttestről, nekiszaladt a járdának, szárnya bele-beleütközött a lámpaoszlopokba és kerékvetőkbe.

Beérték az utcán haladó Szamgyevjatovot, elvágtattak mellette, hátra se pillantottak, hogy meggyőződjenek róla, vajon megismerte-e őket és a lovát, és nem kiált-e valamit utánuk. Egy másik helyen ugyanígy, köszönés nélkül előzték meg Komarovszkijt, mellesleg megállapítva, hogy még Jurjatyinban van.

Glafira Tunceva az utca másik oldaláról kiáltott rájuk:

– Hiszazt mondták, már tegnap elmentek. Hát így higgyen az ember akárkinek. Krumpliért? – és egy kézmozdulattal jelezve, hogy nem érti a választ, utánuk integetett búcsúzóul.

Szima kedvéért megpróbáltak meghőkölni a dombon, egy alkalmatlan helyen, ahol nehéz volt megállni. Amúgy is folyton vissza kellett fogni a lovat, rövidre fogva a gyeplőt. Szima tetőtől talpig be volt bugyolálva két vagy három nagykendőbe, és ettől olyan volt az alakja, mint egy merev, gömbölyű

farönk. Egyenes, merev járással odament az úttest közepére a szánhoz, és elbúcsúzott tőlük, jó utat kívánt nekik.

– Ha visszajönnek, majd beszélnünk kell, Jurij Andrejevics.

Végre kiértek a városból. Bár Jurij Andrejevics ment már erre télen is, leginkább a nyári útra emlékezett, és most nem ismert rá.

Az élelmiszeres zsákokat meg a többi holmit mélyen elrejtették a széna alá a szán elejébe, a bak alá, és alaposan leszíjazták. Jurij Andrejevics úgy hajtott, hogy hol a parasztszán alján, helyi szóval a kasban ült, hol meg oldalt a szán vázának peremén, kifele lógatva a lábát a Szamgyevjatovtól kapott halinacsizmában.

Dél elmúltával, mikor télies-csalókán már jóval naplemente előtt úgy tetszett, hogy esteledik, Jurij Andrejevics irgalmatlanul ostorozni kezdte a Pejkót. Repült is, mint a nyíl. A kas le-fel himbálózott, mint a csónak, az agyonjárt út egyenetlenségein bukdácsoltában. Katya és Lara mozgásukat bénító bundában voltak. Valahányszor oldalt zökkentek vagy gödörbe huppantak, visítottak, és torkuk szakadtából kacagtak, átgurultak a szán egyik oldaláról a másikra, lomha zsák gyanánt a szalmára dőltek. Olykor az orvos szándékosan, tréfából, rászalajtotta az egyik szántalpat egy útszéli hóbuckára, oldalt döntötte a szánt, és kiborította a hóba Larát meg Katyát, de úgy, hogy kár ne essen bennük. Maga néhány lépésre elvezette száron a Pejkót az úton, megállította, egyenesbe hozta és két talpára állította a szánt, és állta a Lara és a Katya korholását, azok pedig leverték magukról a havat, és kacagva és bosszankodva felültek a szánra.

– Megmutatom nektek azt a helyet, ahol a partizánok utamat állták – ígérte nekik az orvos, mikor már meglehetősen messzire jutottak a városból. De nem tarthatta meg az ígéretét, mert a kopasz téli erdő, a halott csöndesség és pusztaság a felismerhetetlenségig megváltoztatta a környéket. – Itt van! – kiáltott fel hamarosan, mert tévedésből az első „Moro és Vetcsinkin"-es oszlopot, amely a mezőn állt, a másodiknak,

az erdeinek nézte, amelynél elfogták. Mikor pedig a második mellett vágtattak el, amely ott volt, ahol azelőtt is, a szakmai útelágazásnál a sűrűben, azt nem lehetett látni a szemkápráztató, sűrű zúzmararácstól, amely ezüst-niellós filigránmunkával véste tele az erdőt. És nem vették észre az oszlopot.

Még világosban nyargaltak be Varikinóba, és a régi Zsivago-háznál álltak meg, mivel az volt az első, közelebb volt, mint a Mikulicin-ház. Olyan sebesen rontottak be a házba, mint a rablók, nyakukon volt a sötétedés. Odabenn sötét is volt már. A rombolás meg az undokság felét Jurij Andrejevics meg se látta siettében. Az ismerős bútor egy része ép maradt. Az elnéptelenedett Varikinóban nem volt már, aki befejezze a megkezdett pusztítást. A házi ingóságokból semmit se talált Jurij Andrejevics. De hát nem volt ott, mikor elutazott a család, nem tudhatta, mit vittek magukkal, mit hagytak ott. Közben Lara beszélt:

– Sietni kell. Mindjárt vaksötét lesz. Most nem lehet tűnődni. Ha itt rendezkedünk be, akkor a lovat a színbe, az élelmet a pitvarba, mi meg ide, ebbe a szobába. De én ellene vagyok ennek a megoldásnak. Eleget beszéltünk róla. Nehéz lesz neked itt, és akkor nekem is. Mi ez itt, a hálószobátok? Nem, ez a gyerekszoba. Itt a fiad kiságya. Katyának kicsi. Viszont az ablakok épek, falon, mennyezeten semmi repedés. Aztán ez a csodálatos kályha, már a múltkor is megbámultam, mikor itt voltunk. És ha te ragaszkodsz hozzá, hogy mégiscsak itt, bár én ellenzem, hát akkor veszem le a bundát, és máris munkához látok. És az első a fűtés. Fűteni, fűteni és fűteni! Az első huszonnégy órában éjjel-nappal. De mi bajod, édesem? Nem felelsz.

– Mindjárt. Semmi. Ne haragudj, kérlek! Tudod, mit, csakugyan nézzünk körül inkább Mikulicinéknál!

És indultak tovább.

5 / A Mikulicinék ajtaján lakat lógott a retesz lyukába erősítve. Jurij Andrejevics soká bajlódott vele, s mindenestül tépte ki, a csavarokon ragadt faszilánkokkal együtt. Akár az

előző házba, ide is nagy sebbel-lobbal rontottak be, le se vetkőztek, bundában, sapkában, halinacsizmában járták végig a szobákat.

Mindjárt feltűnt, hogy bizonyos zugokban, például Averkij Sztyepanovics dolgozószobájában a rend nyoma látszik a holmikon. Valaki lakott itt, mégpedig nemrégen. De kicsoda? Ha a háziak vagy egyikük, akkor hová tűntek, és a külső ajtót miért nem a benne lévő zárral csukták be, miért a külön ráerősített lakattal? Azonkívül, ha a háziak lettek volna, és sokáig, állandóan itt laktak volna, az egész ház rendben volna, nemcsak imitt-amott. Valami azt súgta a behatolóknak, hogy nem Mikulicinék voltak azok. De hát akkor ki? Az orvost és Larát nem gyötörte a bizonytalanság. Ezen aztán nem törték a fejüket. Mintha nem lett volna elég elhagyott otthon akkoriban, amelyből a fele ingóságot széthordták! Mintha nem lett volna elég bujkáló üldözött! – Körözött fehér tiszt – vélték egyhangúlag. – Ha megjön, összeférünk, összeszokunk.

És Jurij Andrejevics megint megállt, mint valaha, földbe gyökerezett lábbal, a dolgozószoba küszöbén, elgyönyörködött a tágas helyiségben, s megcsodálta, hogy milyen nagy és kényelmes az ablaknál álló munkaasztal. És megint elgondolta, hogy ez a szigorú kényelem mennyire sarkallhatja, ösztönözheti az embert a türelmes, termékeny munkára.

A Mikulicinék udvarában a gazdasági épületek közt istálló is volt, szorosan a szín mellé építve. De be volt zárva. Jurij Andrejevics azt se tudta, milyen állapotban van. Úgy határozott, hogy nem vesztegeti az időt, az első éjszakára a színbe vezeti a lovat, az könnyen kinyílt, nem volt kulcsra zárva. Leszerszámozta a Pejkót, és mikor lehűlt, hozott neki vizet a kútból, megitatta. A szánból akart neki szénát vetni, de azt törekké zúzták az utasok, lótakarmánynak már nem felelt meg. Szerencsére a szín és az istálló felett végighúzódó nagy szénapadláson talált bőven szénát a fal mentén és a sarkokban.

Éjszaka bundával betakarózva, ruhástul aludtak, boldo-

gan, mélyen, édesen, mint a gyerekek az egész napos futkosás és hancúrozás után.

6 / Mikor felkeltek, Jurij Andrejevics minduntalan rápillantgatott az ablaknál álló csábító asztalra. Valósággal bizsergett a keze, hogy papírt ragadjon. De estére tartogatta magának ezt a jogot, mikor majd Lara és Katya lefekszik aludni. Hanem addig a fejük búbja se látszott ki a munkából, még ha csak két szobát akartak is rendbe hozni.

Nem valami nagy célok jartak a fejében az esti munkáról álmodoztában. Csak úrrá lett rajta a papíréhség, a toll, az írás mint cselekvés vonzása

Épp csak irkálni-firkálni szeretett volna valamit. Eleinte beérte volna vele, ha csak úgy felidézget, feljegyezget valami régi dolgot, amit még nem írt le, hogy megmozgassa a tétlenségben elzsibbadt, a szüneteltetésben szunnyadó készségét. Később aztán, így remélte, ha Larával sikerül minél tovább itt maradniuk, lesz épp elég ideje, hogy valami újhoz, jelentőshez fogjon.

– Ráérsz? Mit csinálsz?

– Fűtök és fűtök. Miért?

– Teknő kéne.

– Ha így fűtünk, három napnál tovább nem tart ki a fa. Be kellene nézni a mi régi, Zsivago-féle fásszínünkbe. Hátha ott még van. Ha maradt elég rendesen, néhány fordulóval áthordom ide. Majd holnap utánanézek. Teknőt kértél. Képzeld, láttam valahol, de hogy hol, fogalmam sincs, nem értem a dolgot.

– Én is. Láttam valahol, és elfelejtettem. Igaz, hogy nem a helyén, azért is felejtettük el. Na nem baj. Számíts rá, hogy sok vizet melegítek a takarításhoz. A maradékban kimosok egyet-mást magamnak és Katyának. Kimosom egyúttal a te szennyesedet is. Estére, ha végzünk a takarítással, és megbeszéljük, hogy legyen tovább, mind megmosdunk lefekvés előtt.

– Mindjárt összeszedem a fehérneműmet. Köszönöm.

A szekrényeket és minden nehéz holmit elhúztam a faltól, ahogy kérted.

– Jól van. Teknő helyett majd a mosogatódézsában mosok. Csak nagyon zsíros. Le kell mosni a zsírt az oldaláról.

– Ahogy átfűlik a kályha, becsukom, és megyek, átnézem a többi fiókot is. Lépten-nyomon találok valamit, az asztalban is, a sublótban is. Szappant, gyufát, ceruzát, papírt, írószereket. És csak úgy is, szem előtt is mindenféle váratlan dolog van. Például a lámpa az asztalon, tele petróleummal. Nem a Mikulicinéké, én csak tudom. Valami más forrásból származik.

– Micsoda szerencse! Ez mind ő, a titokzatos lakó. Mint Verne Gyulában. No, hát mit szólsz hozzá! Megint csak fecsegünk-locsogunk, közben meg elforr a vizem a sparon.

Sürgölődni kezdtek, ide-oda rohangáltak a szobákban mindig tele kézzel, sohase üresen, futtukban egymásba botlottak, vagy nekimentek Katyenykának, aki mindig útban, mindig láb alatt volt. A kislány egyik sarokból a másikba ténfergett, zavarta a takarítást, és duzzogott, ha rászóltak. Didergett, panaszolta, hogy fázik.

„Szegény mai gyerekek, a mi cigányéletünk áldozatai, vándorlásaink megadó kis résztvevői" – gondolta az orvos, de mondani azt mondta a kislánynak:

– Ugyan már, drágám, ne haragudj! Igazán nem kell megfagyni. Nem igaz az, csak nyűgösködés. Vörösen izzik a kályha.

– Lehet, hogy a kályhának melege van, de én fázom.

– Nahát akkor tarts ki még egy kicsit, Katyusa! Estére alaposan bedurrantok még egyszer, és mama is azt mondja, hogy megfürdet téged, hallottad? De addig is itt van, nesze! – És halomba hányta a padlóra a Liverij régi játékait, amelyeket a hidegkamrából hozott be, épeket és törötteket, építőköveket és -kockákat, vasúti kocsikat és mozdonyokat és zsetonos és dobókockás játékokhoz való négyzethálós, kiszínezett és számokkal ellátott kartonpapírdarabokat.

– Hová gondol, Jurij Andrejevics! – méltatlankodott Ka-

tyenyka, mint egy felnőtt nő. – Ez mind a másé. És kicsiknek való. Én már nagy vagyok.

És egy perc múlva már kényelmesen elhelyezkedett a szőnyeg közepén, és a különböző fajta játékok egytől egyig építőanyaggá változtak a keze alatt, Katyenyka lakást épített belőlük a városból magával hozott Nyinka babának, sokkal értelmesebbet és állandóbbat, mint azok az idegen és változó menedékhelyek, amelyeken őt végighurcolták.

– Micsoda otthonteremtő ösztön, micsoda kiirthatatlan vágy a fészek és a rend után! – mondta Larisza Fjodorovna, a konyhából figyelve a lánya játékát. – A gyerekek fesztelenül őszinték, nem szégyellik az igazságot, mi pedig, attól tartva, hogy régimódinak találunk látszani, képesek vagyunk elárulni, ami a legdrágább, dicsérjük a visszataszítót, és rábólintunk az érthetetlenre.

– Megvan a teknő – szakította félbe az orvos, behozva a teknőt a sötét pitvarból. – Csakugyan nem a helyén volt. Láthatólag ősz óta ott áll a földön a beázott mennyezet alatt.

7 / Larisza Fjodorovna három napra elkészítette az ételt a frissen megkezdett készletből, s hallatlan dolgokat tálalt fel ebédre: krumplilevest és báránysültet krumplival. Katyenykának hatalmas étvágya támadt, nem bírt jóllakni, kacagott és csintalankodott, aztán ahogy teleette magát, elpilledt a melegben, betakarózott anyja plédjével, és édesen elaludt a díványon.

Larisza Fjodorovna, úgy, ahogy volt, fáradtan, izzadtan, elégedetten, hogy sikere volt a főztjének, beszaladt a tűzhely mellől, és odaült az asztalhoz pihenni, nem sietett leszedni. Meggyőződve róla, hogy alszik a gyerek, mellel az asztalra dőlt, és rákönyökölve beszélni kezdett:

Nem kímélném magam, sőt a törődés lenne a boldogságom, csak tudnám, hogy nemhiába, hogy van valami célja. Juttasd eszembe minden percben, hogy mi azért vagyunk itt, hogy együtt legyünk! Bátoríts, ne hagyd, hogy gondolkozzam! Mert szigorúan véve, ha józanul nézzük, hogy mit csi-

nálunk, mi történik itt: megszálltunk egy idegen otthont, betörtünk, használjuk, és állandoan hajszoljuk magunkat, nehogy észrevegyük, hogy nem élet ez, hanem színielőadás, nem komolyan csináljuk, hanem „játékból", ahogy a gyerekek mondják, bábszínház, kutyakomédia.

– De hiszen te akartad annyira, hogy idejöjjünk, angyalom! Emlékezz vissza, milyen sokáig elleneztem, nem egyeztem bele!

– Igaz. Nem tagadom. De ugye, hogy én tehetek róla? Te habozhatsz, tűnődhetsz, de énnekem mindig következetesnek és logikusnak kell lennem. Bementünk a házba, meglátod a fiad kiságyát, és rosszul lettél, majdhogy el nem ájultál bánatodban. Neked szabad, de nekem tilos, a Katyenykáért való aggodalmam, a jövő körül forgó gondolataim, minden csak az irántad való szerelem után jöhet.

– Larusa, angyalom, térj magadhoz! Sohase késő meggondolni magunkat, megmásítani az elhatározásunkat. Én voltam az első, aki azt mondtam neked, hogy vedd komolyan a Komarovszkij szavait. Itt a ló. Ha akarod, holnapra Jurjatyinban termünk. Komarovszkij még ott van, nem utazott el. Hiszen láttuk a szánból, szerintem ő nem vett észre bennünket. Valószínűleg ott találjuk még.

– Még szinte semmit se mondtam, de neked már bosszús árnyalatok vannak a hangodban. Most mondd meg, nincs igazam? Ilyen bizonytalanra, vaktában elrejtőzni Jurjatyinban is lehetett volna. Ha meg csakugyan meg akarunk menekülni, akkor biztosra kellett volna menni, átgondolt terv szerint, ahogy végeredményben az a tapasztalt és józan, habár ellenszenves ember javasolta. Hiszen itten nem is tudom, mennyivel közelebb vagyunk a veszedelemhez, mint bárhol. A viharnak nyitott, határtalan síkság. És egyedül vagyunk. Éjjel betemet a hó, reggel nem tudjuk kiásni magunkat. Vagy a titokzatos jótevőnk, aki rendre-másra ellátogat ide, ránk ront, kisül, hogy haramia, és lemészárol bennünket. Van neked legalább fegyvered? Na látod, nincs. Megrémít a köny-

nyelműséged, amivel engem is megfertőzöl. Attól van a zűrzavar a fejemben.

– De hát akkor mit akarsz? Mit parancsolsz, mit tegyek?

– Magam se tudom, mit mondjak. Uralkodj rajtam szüntelenül! Állandóan emlékeztess rá, hogy én téged vakon szeretlek, kritikátlan rabszolgád vagyok! Ó, megmondom én. A mi hozzátartozóink, a tieid meg az enyéim, ezerszerte jobbak nálunk. Azt hiszed, nem ez a dolog nyitja? A szerelemhez való tehetség olyan, mint a többi tehetség. Akármekkora, áldás nélkül nem nyilatkozik meg. Mi pedig úgy vagyunk, mintha az égben megtanítottak volna csókolózni, aztán egy időben küldtek le a földre gyereknek, hogy egymáson próbáljuk ki az adottságunkat. Az azonosság glóriája, nem az, hogy tulajdonság vagy mérték, hogy magas vagy alacsony, az egész lény egyenértékűsége, mind az egész örömet szerez, mind az egész lélekké vált. De van valami gyermekesen zabolátlan és tilos ebben a vad, leselkedő szerelemben. Konok, romboló őserő ez, ellensége a házi békének. Az a kötelességem, hogy féljek tőle, gyanakodjam rá.

Átölelte a férfi nyakát, és könnyeivel küzdve így fejezte be:

– Nem vagyunk egyforma helyzetben, tudod. Neked a szárnyalás rendeltetett, hogy a fellegek fölé emelkedj, nekem, asszonynak pedig az, hogy a földhöz simuljak, és a szárnyaimmal eltakarjam a madárfiókát a veszély elől.

Az orvosnak roppantul tetszett, amit az asszony mondott, de nem mutatta, nehogy erőt vegyen rajta az érzelgősség. Uralkodott magán, csak ennyit mondott:

– Ez a mi vándortáboros életmódunk csakugyan képmutató és zaklatott. Mélységesen igazad van. De nem mi agyaltuk ki. Mindenki osztályrésze ez az eszeveszett ide-oda csapódás, benne van a korszellemben. Magam is reggel óta körülbelül ugyanerre gondolok. Szeretnék mindent megtenni, hogy minél tovább itt maradhassunk. El se tudom mondani, mennyire vágyódom már a munka után. Nem a mezőgazdaságira gondolok. Mi itt valaha minden erőnket belevetettük,

és sikerült. De nem futná az erőmből, hogy még egyszer megtegyem. Nem ezt forgatom a fejemben.

Fokozatosan rendeződik az élet minden területen. Talán egyszer megint ki fognak adni könyveket. Hallgass ide, min gondolkoztam! Vajon nem lehetne-e megállapodni Szamgyevjatovval, hogy számára előnyös feltételekkel, egy fél évig tartson el bennünket, és én ennek fejében kötelezném magam, hogy ez alatt az idő alatt írok, mondjuk, orvosi kézikönyvet vagy valami szépirodalmi dolgot, például egy kötetnyi verset. Vagy tegyük fel, nekiállnék lefordítani egy híres művet a világirodalomból. Tudok nyelveket, nemrég olvastam a nyilatkozatát egy nagy pétervári könyvkiadónak, amely csak fordított művek kiadásával foglalkozik. Az ilyenféle munkáknak nyilván pénzre váltható csereértékük lesz. Boldog lennék, ha ilyesmivel foglalkozhatnék.

– Köszönöm, hogy emlékeztetsz rá. Én is ma gondolkoztam valami hasonlón. Csak nem hiszek benne, hogy megmaradhatunk itt. Ellenkezőleg, érzem, hogy hamarosan továbbsodródunk. De míg mienk ez a megálló, megkérlek valamire. Áldozz nekem néhány órát az elkövetkező estékből, és írd le, légy szíves, amit emlékezetből mondtál el nekem egyszermásszor! A fele kusza, a fele meg nincs leírva, és félek, hogy aztán elfelejted az egészet, és oda lesz, ahogy annyiszor megesett veled, mint mondod.

8 / Estefelé mindannyian megmosdottak meleg vízben, maradt bőven a mosásból. Lara megfürdette Katyenykát. Jurij Andrejevics a tisztaság üdvösségével eltelve üldögélt az ablak alatt lévő asztalnál, háttal annak a szobának, ahol a jó szagú Lara megkötős fürdőköpenyben, turbánnak tekert bolyhos törülközővel a vizes haján Katyenykát tette le, s lefekvéshez készülődött. Jurij Andrejevics a közeli elmélyültség ízlelgetésébe merülve végletesen érzékennyé vált, és mindent egybefoglaló figyelmének fátylán át érzékelte mindazt, ami történt.

Éjfél után egy óráig Lara csak színlelte az alvást, de akkor

csakugyan elaludt. Ragyogott a frissen húzott, frissen váltott, tiszta, vasalt, csipkés ágynemű és fehérnemű az ágyon meg rajtuk, Katyenykán és őrajta. Lara még azokban az években is kimódolta, hogy keményíthesse a ruhát.

Jurij Andrejevicset áldott, betelt boldogság fogta körül, csend, amelyben az élet lélegzett jóízűen. Nyugalmas sárga lámpafény hullt a fehér papírlapokra, aranyos csillámokat úsztatott a tintatartóban, a tinta felszínén. Odakinn fagyos téli éjszaka kéklett. Jurij Andrejevics bement a szomszédos hideg és sötét szobába, onnan jobban ki lehetett látni, és kinézett az ablakon. A telehold olyan tapinthatóan ragacsos fénnyel vonta be a havas rétet, amilyen a tojásfehérje vagy az enyves fehér festék. Elmondhatatlan volt a fagyos éjszaka pompája. Békesség lakott az orvos lelkében. Visszament a világos, fűtött, jó meleg szobába, és íráshoz látott.

Lendületes, széthúzott betűkkel, ügyelve, hogy amit leír, azon látszódjék a kéz eleven mozgása, ne váljon személytelenné, ne sekélyesedjen el, és ne némuljon el, felidézte és leírta, eredeti megfogalmazásukhoz képest egyre javuló változatokban, a leginkább kialakult és emlékezetes verseit, a *Karácsonyi csillag*-ot, a *Téli éjszaká*-t és még elég sok hasonlót, amelyek aztán feledésbe merültek, elkallódtak, és később se találta meg őket senki.

A letisztult és befejezett darabokról azután áttért a valaha elkezdettekhez és abbahagyottakhoz, rátalált a hangjukra, és nekilátott, hogy felvázolja a folytatásukat, nem remélve, hogy egy ültő helyében befejezheti őket. Aztán belelendült, belelelkesedett, és újba fogott.

Két-három könnyen kiszaladó versszak, néhány olyan hasonlat, mely őt magát is bámulatba ejtette, és teljesen a hatalmába kerítette a munka, annak a közeledtét érezte, amit ihletnek neveznek. Az alkotást irányító erőviszonyok mintegy fejre állnak. Az elsőség nem az emberé és lelkiállapotáé, amelynek kifejezésére tör, hanem a nyelvé, amellyel ki akarja fejezni. A nyelv, az esztétikum hazája és foglalata, maga kezd gondolkodni és beszélni az ember helyett, s zenévé változik,

nem külső, auditív hangzásában, hanem belső áramlásának iramában és erejében. Akkor, mint a folyóvíz hömpölygő tömege, amely a puszta mozgásával lecsiszolja a medre követ, és malomkerekeket forgat, a szó a maga törvényeinek erejével, mentében, áramoltában maga alkot mértéket és rímet és még ezer meg ezer fontosabb, de addig fel nem ismert, számon nem tartott, meg nem nevezett más formát és figurát.

Ezekben a percekben Jurij Andrejevics úgy érezte, hogy a munka javát nem ő végzi, hanem az, ami több nála, felette áll és irányítja: a gondolat és költészet világállapota, az, ami a jövőre nézve rendeltetett neki, történelmi fejlődése következő lépéseként. S magát csak alkalomnak, fix pontnak érezte, hogy amaz mozgásba lendülhessen.

Lehullott róla az önvád, elhagyta egy időre az az érzés, hogy ő senki és semmi, hogy elégedetlen magával. Feltekintett, körülnézett.

Hófehér párnákat látott, rajtuk az alvó Lara és Katyenyka fejét. A fehérnemű, a szobák, az ő körvonalaik tisztasága meg az éjszaka, a hó, a csillagok és a hold tisztasága sokértelmű hullámban ömlött össze és áradt át az orvos szívén, és a lét diadalmaskodó tisztasága ujjongással és sírással töltötte el.

„Istenem! Istenem! – mondta ki majdnem. – És ezt mind nekem adod! Mivel érdemeltem ilyen sokat? Hogy lehet az, hogy magadhoz engedtél, ideengedtél erre a te felbecsülhetetlen értékű földedre, csillagaid alá, ennek a meggondolatlan, nem zúgolódó, nem szerencsés drága nőnek a lába elé?"

Éjfél után három óra volt, mikor Jurij Andrejevics felemelte tekintetét az asztalról, a papírról. Boldogan, megerősödve, megnyugodva tért magához, tért vissza a valóságba világtól elszigetelő elmélyültségéből, amelyben egész valójával elmerült. Hirtelen az ablak alatt elnyúló, távolba vesző terek némaságából fájdalmas, szomorú hangot hallott.

Átment a másik, a sötét szobába, hogy kinézzen az ablakon. Az alatt a néhány óra alatt, míg írt, csupa jégvirág lett az üveg, nem lehetett kilátni rajta. Jurij Andrejevics odébb vonszolta az összecsavart szőnyeget, amely a bejárati ajtó aljánál

volt, hogy ne fújjon be a hideg, és panyókára vetve a bundáját, kilépett a tornácra.

Elvakította a holdfényes, árnyéktalan hó villogó fehér tüze. Először semmit se látott. De egy perc múlva meghallotta azt a távolság halkította elnyújtott, mélyről jövő, szűkölő vonítást, s akkor meglátott a rét szélén, a vízmosáson túl négy kifeszülő árnyékot, nem nagyobbat, mint a kötőjel.

Egymás mellett álltak a farkasok, szemben a házzal, és felszegett pofával vonítottak a holdra vagy a Mikulicin-ház ablakaiban tükröződő ezüst visszfényére. Pár pillanatig mozdulatlanul álltak, de alighogy Jurij Andrejevics rájött, hogy farkasok, kutyamód behúzott farokkal eltakarodtak a rétről, mintha elérte volna őket az orvos gondolata. Még azt se sikerült megállapítania az orvosnak, hogy milyen irányban tűntek el.

„Kellemetlen újság! – gondolta. – Már csak ezek hiányoztak. Netán itt a vackuk a közelünkben? Esetleg mindjárt a vízmosásban? De rémes! Ráadásul még ott a Szamgyevjatov Pejkója az istállóban. Biztosan a lovat orrontották meg."

Elhatározta, hogy egyelőre nem szól semmit Larának, nehogy megijessze, bement, bezárta a külső ajtót, becsukta a közbensőket is, amelyek a ház fűtetlen részéből a melegbe vezettek, eltömte a réseket és nyílásokat, és visszament az asztalhoz.

Fényesen és barátságosan világított a lámpa most is. De ő már nem tudott írni. Nem bírt megnyugodni. Csak a farkasok meg az egyéb fenyegető bonyodalmak jártak a fejében, semmi egyéb. Meg el is fáradt. Ekkor ébredt fel Lara.

– Hát te csak égsz és világolsz, fényes mécsesem! – suttogta mély, akadozó, álomittas hangon. – Ülj ide mellém egy percre! Elmondom, mit álmodtam.

És az orvos eloltotta a lámpát.

9 / Megint csendes őrületben telt el a nap. Találtak a házban egy szánkót. Katyenyka bundában, kipirulva, kacagva siklott le a kiskert ösvényének eltakarítatlan havába a jeges

dombról, amit az orvos csinált neki, lapáttal jól ledömöckölve a havat, és felöntve vízzel. A kislány arcára dermedt mosollyal, fáradhatatlanul mászott vissza újra meg újra a dombra, madzagon húzva a szánkót.

Fagyott, érezhetően erősödött a fagy. Az udvarra odasütött a nap. Sárgállt a hó a déli sugarakban, mézsárgájába édes üledékként szivárgott bele a korán érkező alkonyat narancsszirupja.

Lara a tegnapi mosással és fürdőzéssel rászabadította a nyirkosságot a házra. Laza zúzmara lepte be az ablakokat, a párától átnedvesedett tapétán fekete erek csorogtak a menynyezettől a padlóig. Sötétek és barátságtalanok lettek a szobák. Jurij Andrejevics hordta a fát és a vizet, folytatta a ház átvizsgálását egyre újabb felfedezéseket téve, segített Lárának, aki reggeltől fogva a kifogyhatatlan házi munkával foglalkozott.

A legnagyobb munka kellős közepén megint csak egymás keze felé nyúlt a kezük, úgy is maradt, egyik kéz a másikban, amit cipeltek, letették a földre, mielőtt célba értek volna vele, a szerelem ködbe burkoló, leküzdhetetlen rohama lefegyverezte őket. Megint csak kihullott minden a kezükből, és kiesett minden a fejükből. Megint csak teltek a percek, és órákká adódtak össze, és késő lett, és mindketten elszörnyedve kaptak észbe, eszükbe jutott, hogy felügyelet nélkül hagyták Katyenykát, vagy hogy nem etették-itatták meg a lovat, és kezüket-lábukat törve rohantak pótolni és jóvátenni a mulasztást, és gyötörte őket a lelkifurdalás.

Az orvosnak zúgott a feje a kialvatlanságtól. Édes, mámorszerű köd a fejében, sajgó, boldog fáradtság a testében. Türelmetlenül várta az estét, hogy folytathassa félbeszakadt éjszakai munkáját.

A munka előkészítő részét elvégezte helyette az az álmos ködfátyol, amely egész valóját beborította. A külvilágot is bevonta, a gondolatait is bebugyolálta. Az az általánosító elmosódottság, amivel mindent egybefoglalt, a végső alakóltés pontosságát megelőző fokozat irányában haladt. Az első

zavaros piszkozatváltozatokhoz hasonlóan az egész napos epekedő tétlenség a munkás éjszaka nélkülözhetetlen előkészítője volt.

A tétlen fáradtság semmit érintetlenül, változatlanul nem hagyott. Minden át- meg átváltozott, más-más alakot öltött.

Érezte Jurij Andrejevics, hogy nem válnak valóra álmai, nem maradhatnak meg sokáig Varikinóban, hogy közel a perc, mikor Larával el kell válniuk egymástól, hogy bizonyosan elveszíti, és vele az életkedvét, talán az életét is. Bánat sorvasztotta a szívét. De még jobban gyötörte az este várása és a vágy, hogy úgy tudja elsírni a bánatát, hogy mindenkit megríkasson vele.

Napközben minduntalan eszébe jutottak a farkasok, de már nem farkasok voltak a holdas havon, hanem farkastéma, ellenséges erők képviselői, amelyek az orvos és Lara elveszejtésére törnek, vagy arra, hogy kiüldözzék őket Varikinóból. Ennek az ellenségességnek az eszméje addig növekedett, hogy estére akkora lett, mintha Szurdékban vízözön előtti szörny lábnyomait fedezték volna fel, és a vízmosásba egy irtózatos méretű mesebeli sárkány költözött volna, amely az orvos vérére szomjazik, és Lara húsára éhezik.

Beesteledett. Az orvos meggyújtotta az asztali lámpát, akár előző este. Lara és Katyenyka korábban feküdt le, mint tegnap.

Az éjjel írottak két részre oszlottak. Az ismert, tisztázott új változatok szépen, kalligrafikusan voltak leírva. Az új csak úgy sebtében, rövidítésekkel, kipontozásokkal, olvashatatlan firkálással.

Mikor az orvos szemügyre vette az irkafirkát, többnyire csalódott. Éjszaka könnybe lábadt a szeme ezektől a piszkozattöredékektől, ha akadt ügyes megoldás, váratlanul érte, meghökkentette. Most épp ezeken a röpke sikereken akadt fenn és keseredett el, hogy milyen kirívóan erőszakoltak.

Egész életében arról ábrándozott, hogy lesimított és tompított, kívülről láthatatlan és a közhasználatúság leplével álcázott, megszokott formában legyen eredeti, egész életében

annak a tartózkodó, szerény nyelvnek a kidolgozásán fáradozott, amely úgy juttatja a tartalmat az olvasó birtokába, hogy maga se veszi észre, hogy lett az övé. Egész életében az észrevétlen stílus volt a gondja, amely senki figyelmét nem vonja magára, és elszörnyedt, hogy milyen messze van még eszményétől.

A tegnapi vázlatokban majdnem a gyermekgőgicsélésig egyszerűsített eszközökkel, a bölcsődal meghittségével határos módon szerette volna kifejezni bonyolult lelkiállapotát, szerelmét és félelmét, bánatát és bátorságát, úgy, hogy mintegy a szavak mentén serkedjen ki, magától.

Másnap, hogy átnézte a próbálkozását, megállapította, hogy hiányos a tartalmi logikája, amely egybeszerkeszthette volna a széthulló sorokat. Összevissza javítgatta, amit leírt, aztán ugyanabban a költői modorban legendát kezdett fogalmazni Sárkányölő Szent Györgyről. Levegős, nagy távlatokat nyitó ötös jambusokkal kezdte. Bosszantotta a tartalomtól független, magára a mértékre jellemző hangzatosság, elcsépelt, hamis zengzetességnek érezte. Elvetette a pöfeteg, metszetes formát, négyes jambusra szűkítette a sort, mint mikor a próza bőbeszédűségével viaskodik az ember. Most már nehezebb és vonzóbb volt az írás. Elevenebb lett, de még mindig beleférkőzött némi szószátyárság. Még rövidebb sort kényszerített magára. Szűken voltak a szavak a háromütemű sorban, az álmatagság maradványa is elrebbent az éberen íróról, nekihevült, a feszes kis sortáv maga sugallta, hogy mivel kell megtölteni. A tárgyak, mihelyt szóval megnevezte őket, most már igazán kirajzolódtak előfordulási helyük keretében. Meghallotta a vers felszínén lépegető ló dobogását, ahogy Chopin egyik balladájában hallani lehet a ló akadozó ritmusú poroszkálását. Szent György ügetett lován a végelátthatatlan pusztán, Jurij Andrejevics hátulról látta, ahogy kisebbedett, távolodott, lázas sietséggel írt Jurij Andrejevics, alig bírta végigírni a szavakat és sorokat, amelyek pontosan a megfelelő helyen s kapóra jöttek.

Nem vette észre, hogy Lara felkelt az ágyból, és odament

az asztalhoz. Hosszú, sarkig érő hálóingében vékonyabbnak, soványabbnak, magasabbnak látszott, mint amilyen volt. Jurij Andrejevics összerezzent meglepetésében, ahogy egyszer csak ott állt felette sápadtan, rémülten, és előrenyújtva kezét, suttogva kérdezte:

– Hallod? Vonít egy kutya. Sőt, kettő. Jaj, de borzasztó, milyen rossz jel! Valahogy átvészeljük az éjszakát, és elmegyünk, elmegyünk. Egy percig se maradok itt tovább.

Egy óra múlva, hosszú rábeszélés után, megnyugodott, és elaludt. Jurij Andrejevics kiment a tornácra. Közelebb voltak a farkasok, mint előző éjjel, és még gyorsabban elbújtak. S megint csak nem látta Jurij Andrejevics, hogy merre mentek. Egy csomóban álltak, meg se számolhatta őket. Úgy rémlett neki, hogy megszaporodtak.

10 / Beköszöntött varikinói létük tizenharmadik napja, de külsőségeiben miben sem különbözött az elsőktől. Előző este éppúgy üvöltöttek a farkasok, pedig a hét közepén már eltűntek. Larisza Fjodorovna megint azt hitte, kutyák, megint másnap reggelre tűzte ki az elutazást, megrettenve a rossz jeltől. Éppígy váltakozott nála a kiegyensúlyozottság állapota a csüggedt, ideges rohamokkal, ami nem is volt csoda, mindig sokat dolgozott, nem szokott ő hozzá az egész napos vallomásokhoz és túlzó butaságok hiú, megengedhetetlen fényűzéséhez.

Minden pontosan megismétlődött, annyira, hogy mikor Larisza Fjodorovna ezen a reggelen, a második héten, készülődni kezdett a visszatérésre, azt lehetett gondolni, hogy a közbenső másfél hét nem is volt.

Megint nyirkosság volt a szobákban, meg sötét is a szürke, barátságtalan, borús időben. Megenyhült a fagy, látszott, hogy az alacsony felhőkkel borított sötét égből mindjárt dőlni kezd a hó. Jurij Andrejevicset megtörte a tartós kialvatlanság, a testi-lelki fáradtság. Gondolatai elhomályosultak, elgyengült, erősen didergett gyengeségében, s összegörnyedve, kezét dörzsölgetve járkált fel-alá a fűtetlen szobában, nem

tudva, mit határoz Larisza Fjodorovna, és döntése szerint neki majd mihez kell fognia.

Lara maga se tudta pontosan, mit akar. Most a fél életét odaadta volna érte, ha ők ketten nem lettek volna olyan zűrzavarosan szabadok, ha kénytelenek bármilyen szigorú, de egyszer és mindenkorra érvényes rendnek engedelmeskedni, ha dolgozni kell járniuk, ha kötelességeik volnának, ha ésszerűen és tisztességesen élhetnének.

Úgy kezdte a napot, mint mindig, beágyazott, rendbe tette és kiseperte a szobákat, reggelit adott az orvosnak és Katyának. Aztán csomagoláshoz látott, és megkérte az orvost, hogy fogjon be. Szilárdan és hajthatatlanul eltökélte, hogy elmennek.

Jurij Andrejevics meg se próbálta lebeszélni róla. A legnagyobb esztelenség volt így visszamenni a városba, a letartóztatási hullám kellős közepébe, azok után, hogy nemrég tűntek el onnan. De aligha volt ésszerűbb itt maradni magukban, fegyver nélkül a félelmes téli pusztaságban, amely szintén tele volt a maga veszedelmeivel.

Ráadásul az a pár nyaláb széna is fogytán volt, amit az orvos a szomszédos csűrökben kapart össze, és nem volt kilátás rá, hogy szerezni lehet. Persze, ha meg lehetne itt fészkelni hosszabb időre, majd körüljárná az orvos a környéket, és gondoskodna az élelmiszer- és takarmánytartalék kiegészítéséről. De rövid és bizonytalan ittlétükért nem volt érdemes ilyen felderítő vállalkozásba bocsátkozni. Csak legyintett az orvos, és ment ki befogni a lovat.

Nem valami ügyesen fogott be. Szamgyevjatov tanította rá. Elfelejtette a fogásokat. De azért mindent megcsinált tapasztalatlan kezével, amit kellett. Annak a szíjnak a cifra, vasalt végét, amellyel az ívjármot a kettős kocsirúdhoz hurkolta, rátekerte az egyik rúd végére, és csomóba kötötte rajta, aztán a ló oldalának vetve a lábát, szorosra húzta a lötyögő hámigát, majd rendre megcsinálva, ami még hátra volt, a tornáchoz vezette a lovat, odakötötte, és bement szólni, hogy készülhetnek.

Larát szörnyű zavarodottságban találta. Lara is, Katyenyka is útnak voltak öltözve, minden elcsomagolva, de Lara a kezét tördelte, sírással küzdve kérte Jurij Andrejevicset, hogy üljön le egy percre, maga hol belevetette magát a karosszékbe, hol meg megint felkelt belőle, és magas, éneklő, siránkozó hangon, nagyon gyorsan, összefüggéstelenül hadart, gyakran félbeszakítva magát egy-egy „ugye?" kiáltással:

– Nem tehetek róla. Magam se tudom, hogy történt. De hogy lehetne most elindulni? Mindjárt besötétedik. Az úton ér bennünket az éjszaka. Méghozzá ebben a te rémes erdődben. Ugye? Én azt csinálom, amit te mondasz, de a magam jószántából nem indulok neki. Valami visszatart. Aggódom. De ha te úgy gondolod... Ugye? Mit hallgatsz, miért nem szólsz? Elvesztegettük az egész délelőttöt, isten tudja, mire fecséreltünk el egy fél napot. Ez még egyszer nem fordulhat elő, holnap jobban vigyázunk, ugye? Ne maradjunk még egy napig? Holnap korábban kelünk, pirkadatkor felkerekedünk, hatkor vagy hétkor. Mit gondolsz? Befűtesz, elírdogálsz itt még egy estét, itt töltünk még egy éjszakát. Jaj, hát ez páratlanul gyönyörű lenne, varázslatos! No miért nem felelsz? Megint elkövettem valamit, én szerencsétlen!

– Túlzol. Még messze a sötétedés. Meg egész korán van. De ahogy akarod. Jó. Maradjunk! Csak nyugodj meg! Ejnye, hogy felizgattad magad! Csakugyan, rakodjunk ki, vessük le a bundát! Katyenyka épp azt mondja, hogy megéhezett. Együnk! Igazad van, ezt a mai utazást csak elhirtelenkednénk, nem készítettük elő rendesen. Csak ne izgulj, és ne sírj, az isten szerelmére! Rögtön befűtök. De ha már be van fogva, és itt a szán a tornácnál, beugrom előbb a régi Zsivagoszínbe a maradék fáért, mert itt már egy darab sincs. Te meg ne sírj! Mindjárt visszajövök.

II / A szín előtt több körben kanyarogtak a Jurij Andrejevics korábbi begördüléseinek és visszafordulásainak szánnyomai. A küszöb előtt ledöngölte és összeszemetelte a havat a tegnapelőtti fahordás.

Reggel óta felhők vonták be az eget, de most szétszéledtek. Kiderült. Fagyott egy kicsit. A varikinói park különböző távolságokban környezte ezeket a helyeket, a színhez egészen közel nyomult, úgy tetszett, azért, hogy a szeme közé nézhessen az orvosnak, és emlékeztesse valamire. Ezen a télen vastag volt a hó, magasabban állt a szín küszöbénél. Mintha az ajtó szemöldökfája leereszkedett, maga a szín összegörnyedt volna. Tetejéről csaknem az orvos fejére csüngött óriás gombakalapként egy szél összehordta hókolonc. Sarlóforma, fiatal, újszülött hold állt az eresz felett, mintha hegyével a hóba fúródott volna, és szürke fénnyel izzott.

Habár még nappal volt és teljesen világos, az orvosnak olyan érzése támadt, hogy késő este élete sűrű sötét erdejében áll. Olyan vastag homály ülte meg a lelkét, olyan szomorú volt. És az újhold az elválás hírnökeként, a magány képeként fénylett előtte, majdnem egy vonalban az arcával.

Jurij Andrejevics alig állt a lábán a fáradtságtól. Úgy hajigálta ki a fát a szín ajtaján a szánba, és ezúttal kevesebb fahasábot fogott össze egyszerre, mint máskor. Még a kabátja ujján át is fájt, ahogy a hidegben felvette a jeges-havas fanyalábokat. A gyorsuló mozgás se melengette meg. Valami megállt benne, elpattant. Csúnyául elátkozta szerencsétlen sorsát, és imádkozott Istenhez annak a gyönyörűnek, szomorúnak, alázatosnak, nyíltszívűnek a szépséges életéért. A hold meg csak állt a szín felett, és ragyogott, de nem sütött, fénylett, de nem világított.

A ló hirtelen arrafelé fordult, amerről jöttek, felemelte a fejét, és nyerített, először halkan és félénken, de azután hangosan és határozottan.

„Mi lelte? – tűnődött az orvos. – Miért nyerít? Lehetetlen, hogy ijedtében. Félelmükben nem nyerítenek a lovak, szamárság! Majd bolond lenne hangjelet adni a farkasoknak, ha ugyan farkast érez. És milyen víg! Biztosan a hazamenésnek örül előre, hazakívánkozik. Várj egy kicsit, megyünk mindjárt!"

A felrakott fához még szedett össze a színben gyújtósnak

forgácsot meg fakérget, amely nagy darabokban, egyben vált le a fahasábokról, és gömbölyű maradt, mint a csizmaszár, átkötötte madzaggal a gyékénnyel letakart farakást, és vitte is a fát a szán mellett gyalogolva a Mikulicinék fásszínébe.

Megint csak felnyerített a ló, válaszul arra, ami kétségtelenül lónyerítés volt, és valahonnan messziről, az ellenkező irányból hangzott. „Ez meg ki portáján lehet? – rezzent fel az orvos. – Azt hittük, Varikino teljesen néptelen. Úgy látszik, tévedtünk." Az meg se járta az eszét, hogy náluk vendég is lehet, és a nyerítés a Mikulicinék tornáca felől jön, a kertből. Ő körbevezette a Pejkót, hátulról, az állattenyésztő majorok gazdasági épületei felé, és az emelkedőtől nem látott oda a ház elülső részére.

Ráérősen (minek sietett volna?) bedobálta a fát a színbe, kifogta a lovat, a szánt a színben hagyta, a lovat pedig átvezette a szomszédba, az üresen álló hideg istállóba. A jobb sarokban lévő állásba kötötte, mert ott nem volt akkora huzat, azután a jászol ferde rácsára lökte azt a pár nyaláb szénát, amit a színből hozott.

Nyugtalan szívvel indult a ház felé. A tornác előtt jól táplált hollófekete csődör állt nagyon széles, kényelmes kasú parasztszánba fogva. A ló körül a lóhoz hasonlóan fényes és jóllakott ismeretlen legény járkált jó ujjasban, veregette a ló oldalát, vizsgálgatta a bokaszőrét.

Zaj szűrődött ki a házból. Jurij Andrejevics nem akart hallgatózni, nem is hallhatott semmit, önkéntelenül meglassította a lépteit, aztán megállt, mint akinek földbe gyökerezett a lába. A szavakat nem értette, de megismerte Komarovszkij, Lara és Katyenyka hangját. Az első szobában lehettek, a bejárat mellett. Komarovszkij vitatkozott Larával, Lara izgatott volt a válaszai hangjából ítélve, sírt, és hol élesen ellentmondott a férfinak, hol egyetértett vele. Valami meghatározhatatlan jelből Jurij Andrejevics úgy vélte, hogy Komarovszkij ebben a pillanatban épp őrá terelte a szót, feltehetőleg olyasmit mondott, hogy ő megbízhatatlan ember („két úr szolgája" – rémlett Jurij Andrejevicsnek), s nem tudni, ki ked-

vesebb neki, a családja-e vagy Lara, és Larának nem szabad ráhagyatkoznia, mert ha az orvosban bízik, könnyen két szék közül a pad alá eshet. Jurij Andrejevics bement a házba.

Az első szobában csakugyan ott állt Komarovszkij talpig bundában, le se vetkőzött. Lara bundácskája felső részénél fogva tartotta Katyenykát, be akarta kapcsolni a gallérját, de sehogy se talált bele a kapoccsal a hurokba. A kislányra haragudott, kiabált, hogy ne izegjen-mozogjon, ne tépje ki magát a kezéből, Katyenyka pedig siránkozott: – Ne annyira, mama, megfojtasz! – Mind kabátban álltak, indulásra készen. Mikor Jurij Andrejevics belépett, Lara és Viktor Ippolitovics egymás szavába vágva rohantak elébe:

– Hova lettél? Olyan nagy szükségünk van rád!

– Jó napot kívánok, Jurij Andrejevics! Akármekkora gorombaságokat vágtunk egymás fejéhez a múltkor, amint látja, megint csak itt vagyok, hívatlanul.

– Jó napot kívánok, Viktor Ippolitovics.

– Hol voltál ilyen sokáig? Hallgasd meg, mit mond, és dönts hamar helyettem is! Nincs időnk. Sietni kell.

– Miért állunk? Üljön le, Viktor Ippolitovics! Hogyhogy hol voltam, Larocska? Hiszen tudod, hogy fáért mentem, aztán a lovat láttam el. Kérem, üljön le, Viktor Ippolitovics!

– Meg se vagy lepve? Miért nem mutatod, hogy csodálkozol? Sajnáltuk, hogy ez az ember elutazott, és mi nem kaptunk az ajánlatán, és most itt áll előtted, és te nem is csodálkozol. De még döbbenetesebbek a legfrissebb hírei. Mondja el neki, Viktor Ippolitovics!

– Nem tudom, mire gondol Larisza Fjodorovna, de én a magam részéről a következőt mondhatom: elhíreszteltem, hogy elutaztam, valójában azonban itt maradtam még néhány napra, hogy magának és Larisza Fjodorovnának ideje legyen újra átgondolni a közösen érintett kérdéseket, és érett megfontolással esetleg kevésbé elhamarkodott döntésre jutni.

– De most már nem halaszthatjuk tovább. Ez a legkedve-

zőbb időpont az indulásra. Holnap reggel... de jobb, ha maga Viktor Ippolitovics meséli el neked.

– Egy pillanat, Larocska! Bocsásson meg, Viktor Ippolitovics! De miért bundában? Vetkőzzünk le, és üljünk le egy kicsit! Hiszen komoly dologról kell beszélnünk. Nem lehet csak úgy kutyafuttában. Ne haragudjon, Viktor Ippolitovics! A mi kötözködéseink bizonyos lelki érzékenységeket érintenek. Nevetséges és kínos lenne elemezni, hogy miket. Sohase terveztem, hogy magával fogok utazni. Ami Larisza Fjodorovnát illeti, az más. Azokban a ritka esetekben, mikor gondjaink elkülönültek a másikétól, és eszünkbe jutott, hogy nem egy lény vagyunk, hanem kettő, s két külön sorsunk van, mindig is úgy gondoltam, hogy Larának, különösen Katya miatt, komolyan kellene foglalkoznia a maga elképzeléseivel. Meg is teszi fáradhatatlanul, újra meg újra visszatér erre a lehetőségre.

– De csak akkor, ha te is jössz.

– Mindkettőnknek egyformán nehéz elképzelnünk, hogy külön legyünk, de talán erőt kell vennünk magunkon, és meghoznunk ezt az áldozatot. Mert arról szó se lehet, hogy én is elmenjek.

– De hát még semmit se tudsz. Hallgass ide előbb! Holnap reggel... Viktor Ippolitovics!

– Úgy látszik, Larisza Fjodorovna azokra az értesüléseimre gondol, amelyekkel idejöttem, és már beszámoltam neki róluk. A jurjatyini vasúti pályán befűtve áll a távol-keleti kormány különvonata. Tegnap érkezett Moszkvából, és holnap indul tovább. A mi közlekedésügyi minisztériumunk vonata. A fele nemzetközi hálókocsikból áll. Nekem el kell utaznom ezzel a vonattal. De rendelkezésemre állnak helyek az általam kiválasztott minisztériumi kollégák részére is. Teljes kényelemben gurulhatnánk. Nem lesz több ilyen alkalom. Tudom, maga nem beszél a levegőbe, nem másítja meg a szavát, hogy nem jön velünk. Maga a szilárd elhatározások embere, tudom. De mégis! Lágyítsa meg a szívét Larisza Fjodorovna kedvéért! Hallotta, maga nélkül nem jön. Jöjjön velünk, ha

nem Vlagyivosztokba, hát legalább Jurjatyinba! Ott aztán majd meglátjuk. De akkor sietnünk kell. Egy perc vesztegetni való időnk sincs. Van velem egy ember, én nemigen tudok hajtani. Az én szánomban öten nem férünk el. Ha jól tudom, magánál van a Szamgyevjatov lova. Mondta is, hogy azzal volt fáért. Még nem szedte le róla a szerszámot?

– De, kifogtam.

– Akkor fogja be gyorsan megint! A kocsisom majd segít. Különben, tudja mit? Hagyjuk a fenébe a másik szánt! Majd csak odaérünk valahogy az enyémen is. Csak gyorsan, az istenért! Csak a legszükségesebbet hozzák, ami a kezükbe akad! A ház úgy marad, ahogy van, nyitva. Egy gyerek életét kell megmenteni, nem kulcsokat keresgetni a zárba.

– Nem értem magát, Viktor Ippolitovics. Úgy beszél, mintha beleegyeztem volna, hogy elmegyek. Menjenek isten hírével, ha Lara így akarja. De a ház ne aggassza! Én maradok, és ha maguk elutaztak, kitakarítom és bezárom.

– Hogy mondhatsz ilyet, Jura? Minek mondasz tudva és akarva ilyen szamárságokat, mikor magad se hiszed? „Ha Larisza Fjodorovna elhatározta." És tudja jól, hogy ha ő nem utazik velünk, se Larisza Fjodorovna, se semmiféle elhatározása nincs a világon. Akkor meg mire valók az ilyen frázisok: „A házat meg majd én kitakarítom, és mindenről gondoskodom"?

– Szóval hajthatatlan. Akkor van egy másik kérésem. Larisza Fjodorovna engedelmével volna egy-két szavam magához, ha lehet, négyszemközt.

– Jó. Ha annyira fontos, hát menjünk ki a konyhába. Nincs kifogásod ellene, Larusa?

12 / – Sztrelnyikovot elfogták, halálra ítélték, és végrehajtották az ítéletet.

– Rettenetes! Igaz ez?

– Így hallottam. Bizonyos vagyok benne.

– Ne mondja meg Larának! Megtébolyodik.

– Még csak az kellene! Azért is hívtam ki a szobából. Azok

után, hogy agyonlőtték, Lara és a lánya mindjárt közvetlen, közelről fenyegető veszélybe kerültek. Segítsen nekem megmenteni őket! Kereken megtagadja, hogy elkísérjen bennünket?

– Hiszen már mondtam. Persze.

– De maga nélkül nem jön. Fogalmam sincs, mit csináljak. Akkor másféle segítséget kell nyújtania. Beszéljen úgy, színleg, mintha hajlandó volna engedni, tegyen úgy, mintha meg lehetne győzni. Nem tudom elképzelni, amint éppen elbúcsúznak egymástól. Se itt, helyben, se a jurjatyini állomáson, ha tényleg elkísérne bennünket. El kell érni, hogy azt higgye, maga is jön. Ha nem most, együtt velünk, hát nemsokára, mikor én majd új lehetőséget teremtek magának, csak meg kell ígérnie, hogy élni fog vele. Erre még hamis esküt is kell tennie. De részemről ez nemcsak üres szó. Becsületemre mondom, hogy csak szólnia kell, és én bármikor azonnal hozzálátok, hogy kihozzam innen hozzánk, és továbbjuttassam, ahová akarja. Larisza Fjodorovnának biztosra kell vennie, hogy elkísér bennünket. Ezt hitesse el vele, amekkora meggyőző erővel csak tudja! Mondjuk, tegyen úgy, mintha szaladna befogni, bennünket pedig beszéljen rá, hogy induljunk el azonnal, ne várjuk, míg befogja a lovat, majd utolér bennünket az úton.

– Lesújtott a Pavel Pavlovics agyonlövésének híre, nem bírok magamhoz térni. Nehezemre esik odafigyelnem, hogy mit mond. De igaza van. Azok után, hogy Sztrelnyikovval leszámoltak, a mi mai életünk logikája szerint Larisza Fjodorovna és Katya élete is veszélyben forog. Valamelyikünket biztosan bezárnak, vagyis így vagy úgy, de mindenképpen elválasztanak egymástól. Akkor valóban inkább maga válasszon el bennünket, és vigye el őket minél messzebbre, a világ végére! Most, hogy ezt mondom, már mindenképpen úgy történnek a dolgok, ahogy maga gondolja. Bizonyára nem fogom kibírni, és büszkeséget, önérzetet félretéve alázatosan odakúszom magához, hogy a maga kezéből kapjam meg őt, az életet, a családomhoz vezető tengeri utat és a ma-

gam megmenekülését. De legalább hadd gondoljam végig ezt az egészet! Ez a hír, amit közölt, letaglózott. Lesújtott a fájdalom, elvette a józan ítélőképességemet, nem tudok gondolkozni. Lehet, hogy végzetes, jóvátehetetlen hibát követek el, ha hallgatok magára, és egész életemben borzadva fogok rágondolni, de most, az erőmet kiszívó bánat ködében nem tehetek egyebet, mint hogy gépiesen helyeselek magának, és vakon, akarattalanul engedelmeskedem. Szóval, az ő javáért, most azt mondom neki, hogy megyek, befogom a lovat, és utolérem magukat, valójában pedig itt maradok egyedül. Csak egy apróságot még! Hogy mennek most, neki az éjszakának? Az erdőn át visz az út, farkasok járnak erre, vigyázzanak!

– Tudom. Puska is, revolver is van velem. Ne aggódjon! Csakugyan, hoztam magammal egy kis jóféle szeszt is, hideg ellen. Van bőven. Adok belőle, jó?

13 / „Mit tettem? Mit tettem? Odaadtam, lemondtam róla, meghátráltam. Utánarohanok, utolérem, visszahozom. Lara! Lara!

Nem hallják. Ellenkező irányban fúj a szél. És biztosan hangosan beszélgetnek. Minden oka megvan rá, hogy vidám és nyugodt legyen. Lépre ment, nem is sejti, mekkorát téved.

A következőket gondolhatja. Úgy gondolja: minden a kívánsága szerint alakult, jobban nem is alakulhatott volna. Az ő fellegekben járó, önfejű Jurocskája végre megszelídült, hála a Teremtőnek, és elmegy vele valami biztos helyre, náluk okosabb emberekhez, a törvényesség és a rend védelmébe. Még ha holnap megmakacsolja is magát, kitart a magáé mellett, nem enged az igazából, és nem száll fel az ő vonatukra, Viktor Ippolitovics majd küld érte másikat, és a legrövidebb időn belül hozzájuk érkezik.

Most, ugye, az istállóban van, és az izgalomtól és sietségtől remegő, ügyetlen, nem engedelmeskedő kézzel fogja be a Pejkót, és azonnal, lélekszakadva vágtat utánuk, úgyhogy még a mezőn beéri őket, mielőtt behajtanának az erdőbe.

Hát ilyesféléket gondolhat. Tulajdonképpen még csak el se búcsúztak, ő csak intett és elfordult, próbálta lenyelni a torkában rekedt bánatot, mintha egy almadarab fojtogatná."

Fél vállra vetett bundában állt a tornácon az orvos. A szabad kezével, amelyiket nem takarta a bunda, akkora erővel szorította az egyik kis faragott oszlop nyakát, felnyúlva egészen a mennyezetig, mintha fojtogatná. Minden gondolatával a tér egy távoli pontjához volt láncolva. Egy kis darabon, néhány magában állingáló nyírfa közt, födetlenül futott hegynek felfelé az út. Arra a nyílt helyre egy percre épp besütött az alacsony, nyugovóra hajló nap. Ebbe a megvilágított sávba fog felrohanni mindjárt a szán egy kisebb horpadásból, amelyben eltűnt egy kis időre.

– Isten veled, isten veled – hajtogatta hangtalanul-lélektelenül az orvos, megelőzve azt a pillanatot, s a leheletnyi hangokat valósággal kilökve a melléből az esteledő fagyos levegőbe. – Isten veled, örökre elveszített egyetlen szerelmem!

– Mennek! Mennek! – suttogta sebesen, száraz, elfehérült szájjal, mikor a szán felrepült lentről, mint a nyíl, s elhagyva egyik nyírfát a másik után, kezdett lassabban haladni, és – jaj, micsoda öröm! – megállt az utolsónál.

Jaj, hogy megdobbant a szíve, jaj, hogy megdobbant a szíve, megrogyott a lába, az izgalomtól elernyedt az egész teste, rongy lett, mint a válláról lecsúszó bunda. „Istenem, tehát úgy határoztál, hogy visszaadod őt nekem? Mi történt? Mi történik azon a messzi alkonyati határvonalon? Mi a magyarázata? Miért állnak? Nem. Vége. Elindultak. Biztosan ő kérte, hogy álljanak meg, hadd nézzen vissza búcsúzóul még egyszer utoljára a házra. Vagy talán arról szeretett volna meggyőződni, hogy vajon nem indult-e már útnak Jurij Andrejevics, nem száguld-e utánuk? Elmentek. Elmentek.

Ha addig le nem megy a nap (sötétben nem láthatja őket), még egyszer feltűnnek, de akkor utoljára, a vízmosás másik partján, azon a réten, ahol tegnapelőtt éjszaka a farkasok álltak."

És eljött és elmúlt ez a pillanat is. A sötétvörös nap még

kerek volt a hóbuckák kék vonala felett. A hó mohón szívta az édes ananászlét, amivel leöntötte. És egyszer csak feltűntek, felrobogtak, elviharzottak. „Isten veled, Lara, viszontlátásra a túlvilágon, isten veled, szépségem, isten veled, kimeríthetetlen, kifogyhatatlan, véghetetlen örömem!" És el is tűntek. „Soha többé nem látlak, soha, soha az életben, soha többé nem látlak."

Közben sötétedett. Gyorsan kifakultak, kihunytak szerteszét a havon az alkonyat bíbor-bronzszín foltjai. A tág tér puha hamuszürkéje mind sötétebb lilává változó orgonaszín kora estébe merült. Könnyű szürke ködébe beleolvadt az útszéli nyírfák csipkés, mintegy kézzel vont finom mintája, amely törékenyen rajzolódott ki a hirtelen elsekélyesedni látszó sápadt rózsaszín égre.

A lélek fájdalma kifinomította Jurij Andrejevics érzékszerveit. Tízszeres erővel fogott fel mindent. A környező világ ritka, egyszeri tulajdonságokkal telt meg, még a levegő is. Sohase tapasztalt részvét sugárzott a téli estéből, mintha együttérző tanúja lett volna mindennek. Mintha így még sohase alkonyodott volna, csak ma szállt volna le először az este az elárvult, magára maradt ember vigasztalására. Mintha a környező erdők nemcsak úgy álltak volna a halmokon, körpanorámát nyújtva, háttal a látóhatárnak, hanem a föld alól kinőve most sorakoztak volna fel, hogy részvétüket nyilvánítsák.

Az orvos legszívesebben lerázta volna a pillanatnak ezt a tapintható szépségét, mint az alkalmatlankodó részvétnyilvánítók seregét, legszívesebben azt súgta volna az alkonyat egészen hozzá elhúzódó sugarainak: „Köszönöm. Ne tessék!"

Csak állt a tornácon, arccal a csukott ajtónak, elfordulva a világtól. „Lement az én fényes napom" – mondta, hajtogatta benne valami. Nem bírta kimondani ezeket a szavakat mind, sorban, közben minduntalan görcsösen elszorult a torka.

Bement a házba. Kettős, kétfajta monológ indult, folyt

benne: egy kimért, áltárgyilagos, magához, és egy szétfolyó, parttalan, Larához. Ilyesformán haladtak a gondolatai: „Most pedig Moszkvába! A legfontosabb, hogy életben maradjak. Nehogy erőt vegyen rajtam az álmatlanság! Nem szabad lefeküdni aludni. A kábulatig kell dolgozni éjjelente, míg a fáradtság le nem dönt a lábamról. És még egy. Azonnal befűteni a hálószobába, hogy éjjel meg ne fagyjak, ha nem muszáj."

De még így is beszélgetett magával: „Én felejthetetlen gyönyörűségem! Míg a könyököm hajlata emlékszik rád, míg itt vagy a kezemben és a számon, addig mindig veled leszek. Valami hozzád méltóval, maradandóval foglak elsiratni. Megírlak emlékül, finom és édes, szívszorítóan szomorú képet rajzolok rólad. Itt maradok, míg meg nem csinálom. Aztán én is elmegyek. Úgy teszem papírra a vonásaidat, ahogy rettenetes, tengerrengető vihar után a legerősebb, a legmesszebb csapó hullám nyomai simulnak a homokra. Horzsakövet, dugót, pici kagylót, vízinövényt hengerget a tenger kanyargós, tört vonalban, a súlytalant, a legkönnyebbet, amit a tengerfenékről felsodorhat. Ez a legnagyobb hullámverés végtelen messzibe nyúló parthatára. Így vert hozzám téged az élet vihara. Így is foglak ábrázolni."

Bement a házba, bezárta az ajtót, levetette a bundát. Mikor belépett abba a szobába, amelyet Lara reggel olyan szépen és gondosan kitakarított, aztán megint felforgatták a hirtelen elutazással, mikor meglátta a feldúlt, rendetlen ágyat, az összevissza hányódó tárgyakat földön, székeken, letérdelt az ágy elé, mellét az ágy kemény széléhez nyomta, s fejét a párna lecsüngő sarkára ejtve, könnyen és keservesen elsírta magát, mint a gyerekek. Nem sokáig tartott. Felállt, gyorsan letörölte a könnyeit, csodálkozó-szórakozott, fáradt-üres szemmel körülnézett, fogta a Komarovszkij-féle flaskát, kihúzta a dugót, kiöntött belőle egy félpohárnyit, vizet tett hozzá, havat kevert bele, és élvezettel, majdnem akkorával, amilyennel az imént a könnyeit hullatta, lassú, mohó kortyokkal iszogatta a keveréket.

14 / Jurij Andrejeviccsel valami felfoghatatlan dolog történt. Őrült meg, fokozatosan. Soha ilyen furcsa életmódot nem folytatott. Elhanyagolta a házat, magáról se gondoskodott már, az éjszaka volt a nappala, nem tudta már, mennyi idő telt el a Lara elutazása óta.

Ivott, Larának szentelt dolgokat írt, de a törlések, szócserék révén versei és feljegyzései Larája egyre távolabb került valódi, eredeti képétől, Katyenyka hús-vér anyjától, aki most Katyenykával együtt úton járt valahol.

A kihúzásokat a pontosság és a nagyobb kifejezőerő szándékával csinálta Jurij Andrejevics, de egyszersmind ösztönös tartózkodásának sugallatára is, amely nem engedte egészen nyíltan feltárni személyes tapasztalatait, a valóban megtörtént dolgokat, nehogy megbántsa, megsebezze a leírtak és átéltek szereplőit. Így ami vérre ment, ami még gőzölgött, ki se hűlt, az kiszorult a versekből, a vérző és fájdalmas dolgok helyébe tág szemhatárú megbékéltség lépett, amely az egyéni esetet a mindenki számára ismerős közösig emeli. Ezt a célt ugyan nem sikerült elérnie, de ez a tágabb szemlélet maga is vigasz volt, mintha a távozó küldte volna neki az útról messzi üdvözletként, mintha megjelent volna álmában, vagy a homlokára tette volna a kezét. És ő szerette versein ezt a megnemesítő jelet.

Míg elsiratta Larát, befejezte különböző időkből származó firkálmányait is erről-arról, természetről, mindennapokról. Ahogy azelőtt is gyakran megtörtént vele, munka közben igen sok párhuzamos gondolata támadt egyszerre a maga életéről és a társadaloméról.

Megint azt gondolta, hogy a történelmet, azt, amit a történelem folyásának neveznek, ő egyáltalán nem úgy képzeli el, mint általában szokás, őelőtte a növényvilág életéhez hasonlóan rajzolódik ki. Télen a lombos erdő havas, lepucérult vesszei ösztövérek és szánalmasak, mint öregkori szemölcsön a szőrszálak. Tavasszal néhány nap alatt átváltozik az erdő, a fellegekig emelkedik, leveles bozótjaiban el lehet veszni, el lehet bújni. Ez az átalakulás az állatok mozgását meghaladó

mozgási sebességgel megy végbe, mert az állat nem nő olyan gyorsan, mint a növény, és emennek a növekedését sohase lehet tetten érni. Az erdő nem mozdul el, nem kaphatjuk rajta, nem leshetjük ki, amint éppen változtatná a helyét. Mindig mozdulatlannak látjuk. És éppilyen mozdulatlannak látjuk a társadalom örökké fejlődő, örökké változó, változásaiban tettenérhetetlen életét, a történelmet.

A Napóleon, a vezetők, a hadvezérek kezdeményező szerepét tagadó Tolsztoj nem fejtette ki teljesen a gondolatait. Ugyanezt gondolta ő is, csak nem mondta ki világosan. A történelmet senki se csinálja, a történelem láthatatlan, ahogy a fű növését se lehet látni. A háborúk, a forradalmak, a cárok, a Robespierre-ek szerves ösztönzői, kovászai. A forradalmakat hatékony, egyoldalú fanatikusok csinálják, az önkorlátozás zsenijei. Néhány óra vagy nap alatt felforgatják a régi rendet. A forradalmi átalakulás hetekig, sokat mondok, évekig tart, azután évtizedekig és évszázadokig úgy tisztelik a korlátoltság szellemét, amely a fordulathoz vezetett, mint az oltáriszentséget.

Míg elsiratta Larát, elsiratta azt a messzi meljuzejevi nyarat is, mikor a forradalom volt az akkori mennyből földre szállt Isten, annak a nyárnak az Istene, és mindenki a maga módján őrjöngött, és mindenkinek az élete élet volt, nem pedig a felső vezetés igazát bizonyító, magyarázó illusztráció.

Míg annyi mindenfélét feljegyezgetett, megint átgondolta és megfigyelte, hogy a művészet mindig a szépséget szolgálja, a szépség pedig a formával bánni tudás öröme, a forma organikus kulcsa a létezésnek, minden élőlénynek birtokolnia kell a formát, hogy élhessen, és így a művészet, a tragikus is, az életörömről beszél. Ezek a tűnődések és jegyezgetések is örömet szereztek neki, olyan tragikus, fájdalmas örömet, hogy elfáradt tőle, belefájdult a feje.

Meglátogatta Anfim Jefimovics. Ő is hozott vodkát, és elmesélte, hogy utazott el Antyipova a kislányával és Komarovszkijjal. Hajtánnyal jött a vasúton. Összeszidta az orvost, hogy nem viselte gondját rendesen a lónak, és elvitte, hiába

kérte Jurij Andrejevics, hogy legyen türelemmel még háromnégy napig. Viszont megígérte, hogy maga jön el érte a mondott időben, és végleg elviszi Varikinóból.

Olykor, ha sokat írt, sokat dolgozott Jurij Andrejevics, hirtelen olyan elevenen ötlött fel benne az eltávozott nő, hogy majd belebolondult az édes és éles hiányba. Mint valaha gyerekkorában, mikor a természet nyári pompája közepette a madarak füttyében holt anyja hangját vélte hallani, most, hogy Larához szokott, az ő hangjával forrt össze, most is megcsalta néha a füle. „Jurocska" – hallotta olykor hangkáprázatként a szomszéd szobából.

Másféle érzékcsalódások is megestek vele azon a héten. A hét végén hirtelen felriadt éjszaka, valami nyomasztó és ostoba álma volt, hogy egy sárkány lakik a szurdokban a ház tövében. Kinyitotta a szemét. Hirtelen megvilágosodott a vízmosás mélye, lövés dörrent és süvített. Meglepő, hogy a rendkívüli eset után egy perccel újra elaludt az orvos, és reggel úgy vélte, hogy csak álmodta az egészet.

15 / Egyik nap, valamivel ezután, a következő történt. Az orvos hajtott végre a józan ész szavára. Azt mondta magának, hogy ha már mindenáron el akarja tenni magát láb alól, találhatna gyorsabb és kevésbé kínos módot is rá. Megfogadta, hogy amint Anfim Jefimovics megjelenik érte, azonnal elmegy innen.

Késő délután, még világosban, hallotta, hogy ugyancsak ropog a hó valakinek a léptei alatt. A valaki fürgén, határozottan, nyugodtan jött a ház felé.

Furcsa. Ki lehet az? Anfim Jefimovics lovon jönne. Járókelők nem lehetnek a néptelen Varikinóban. „Értem jöttek – gondolta Jurij Andrejevics. – A városba hívnak vagy idéznek. Vagy letartóztatnak. De min akarnak elvinni? És akkor ketten jönnének. Mikulicin az, Averkij Sztyepanovics!" – örült meg, és úgy tetszett neki, a járásáról meg is ismeri a vendéget. Az egyelőre talányos ember megállt egy pillanatra a levert reteszű ajtónál, nem lelvén rajta a várt zárat, aztán szilárd

léptekkel, mint aki a magáéban van, ismeri a járást, indult tovább, kinyitogatva útjában az ajtókat, és gondosan becsukogatva maga után.

Jurij Andrejevicset az íróasztalnál találták ezek a furcsaságok, háttal ült az ajtónak. Mire felkelt a székről, és az ajtó felé fordult, hogy fogadja az idegent, az már a küszöbön állt, mint akinek földbe gyökerezett a lába.

– Kit keres? – szaladt ki az orvos száján akaratlanul, és nem úgy, mintha komolyan gondolná, úgyhogy nem is csodálkozott, hogy elmaradt a válasz.

Erős, délceg, szép arcú ember volt a belépő, rövid bundát, prémnadrágot, meleg kecskeszőr csizmát viselt, a vállán puska szíjon.

Csak az ismeretlen megjelenésének pillanata volt váratlan az orvos számára, a megérkezése nem. A házban talált dolgok és egyéb jelek előkészítették a találkozásra. Nyilvánvalóan a belépő volt a házban elraktározott készletek gazdája. Ismerősnek tetszett, mintha már látta volna. Valószínűleg a jövevény is tudta, hogy nem üres a ház. Nem csodálkozott eléggé, hogy laknak benne. Talán figyelmeztették is rá, hogy kit talál ott. Talán ismerte az orvost.

„Ki ez? Ki ez? – gyötörte Jurij Andrejevics az emlékezetét. – Szerelmes Istenem, hol láttam én ezt az embert? Csak nem? Meleg májusi reggel, ki tudja, melyik év. Razviljo, vasútállomás. A komisszár vészjósló vagonja. Világos fogalmak, nyíltság, szigorú elvek, igazságosság, igazságosság, igazságosság. Sztrelnyikov!"

16 / Már régen beszélgettek, jó néhány órája, ahogy csak orosz emberek beszélgetnek Oroszországban, ahogy különösen azok a megfélemlített és búsuló, azok az őrjöngő és fanatikus emberek beszélgetnek, amilyen akkor mindenki volt. Esteledett. Sötétedett.

Sztrelnyikov idegesen bőbeszédű volt, de ebben sokakkal osztozott, hanem ő még valami más, rejtett okból is, megállás nélkül beszélt.

Nem tudott betelni a beszéddel, és teljes erejéből kapaszkodott a beszélgetésbe, hogy meneküljön a magánytól. Hogy a lelkifurdalástól félt-e vagy a kísértő szomorú emlékektől, vagy elégedetlen volt magával, olyan állapotban, mikor az ember elviselhetetlen és gyűlöletes magamagának, és legszívesebben meghalna szégyenében? Vagy valami rettenetes és visszavonhatatlan elhatározása volt, amivel nem szeretett egyedül maradni, és a végrehajtását az orvossal való társalgással, a vele való együttléttel odázta el, ameddig lehetett?

Akár így, akár úgy, Sztrelnyikov egy fontos, nyomasztó titkát leplezhette csak annál szenvedélyesebben áradó vallomásokkal minden egyebet illetően.

Ez a kor betegsége volt, a forradalmi idők elmezavara. Gondolataiban mindenki más volt, mint szavakban és látszat szerint. Senkinek se volt tiszta a lelkiismerete. Mindenki joggal érezhette magát mindenben hibásnak, titkos bűnözőnek, le nem leplezett csalónak. Ha ürügyet talált az őrjöngő önostorozó képzelet, elszabadult, nem ismert határt. Képzelődtek az emberek, vádolták magukat, de nemcsak a félelem hatására, hanem a beteges önpusztító hajlam ösztönzésére, a maguk jószántából is, metafizikus transzban, olyan szenvedélyes önkritikával, hogy ha az ilyet szabadjára eresztik, ki tudja, hol áll meg.

Hány ilyen halál előtti vallomást, írásbelit és szóbelit egyaránt, olvasott el és hallgatott végig annak idején Sztrelnyikov mint magas rangú katona, vagy olykor mint a hadbíróság tagja! Most őrajta vett erőt hasonló önleleplezési roham, túlbecsülte magát, mindenből következtetéseket vont le, mindent forró, torz, ferde lázálomban látott.

Sztrelnyikov összevissza ugrált a beszédben, beismerésről beismerésre.

– Csita környékén történt. Meglepték azok a ritkaságok, amikkel teletömtem a szekrényeket és fiókokat ebben a házban? A katonai rekvirálásból való minden, akkor vettük el, mikor a Vörös Hadsereg elfoglalta Kelet-Szibériát. Persze nem mindent én magam cipeltem el. Hűséges, odaadó embe-

rek dolgában mindig elkényeztetett az élet. A gyertya, a gyufa, a kávé, a tea, az írószerek részben cseh katonai holmi, részben japán és angol. Az Ezeregyéjszaka csodái, ugye? Ez az „ugye?" a feleségem szavajárása volt, nyilván észrevette. Nem tudtam, megmondjam-e mindjárt, de most bevallom. Azért jöttem, hogy találkozzam vele és a lányommal. Későn szóltak, hogy itt vannak. Elkéstem. Mikor a pletykákból, szóbeszédből értesültem a maguk kapcsolatáról, és először említették a Zsivago doktor nevet, a sok ezer arc közül is, amely elvillant előttem ezekben az években, érthetetlen módon, azonnal emlékeztem rá, hogy egyszer egy ilyen nevű orvost vezettek hozzám kihallgatásra.

– És sajnálta, hogy nem lövetett agyon?

Sztrelnyikov elengedte a füle mellett a kérdést. Talán azt se hallotta, hogy a másik egyáltalában beleszólt a monológjába. Szórakozottan, gondolataiba merülve folytatta.

– Persze hogy féltékeny voltam magára, és most is féltékeny vagyok. Mi sem természetesebb ennél. Csak néhány hónapja rejtőzködöm ezen a tájon, mióta a többi búvóhelyem lefeketedett, messze keleten. Koholt váddal haditörvényszék elé akartak állítani. Könnyű volt megjósolni a per kimenetelét. Tudtommal én semmit se követtem el. Feltámadt bennem a remény, hogy a jövőben, jobb körülmények között, tisztázhatom magam, és megvédhetem becsületes nevemet. Elhatároztam, hogy idejében eltűnök a láthatárról, még mielőtt letartóztatnak, s egy ideig bujdosom, vándorlok, remetéskedem. Lehet, hogy végül meg is menekültem volna. Egy fiatal szélhámos a bizalmamba férkőzött, rászedett. Gyalog jöttem nyugat felé Szibérián keresztül télen, bujdostam, éheztem. Hóbuckákba ástam be magam, behavazott vonatokban aludtam, mert végtelen láncban álltak akkoriban a szerelvények a hóban a szibériai fővonalon.

Bolyongásomban összeakadtam egy csavargó sihederrel, akit állítólag nem sebeztek halálra a partizánok, mikor a többieket agyonlőtték a közös kivégzésen. Állítólag kimászott a hullatömegből, kipihegte magát, feküdt egy kicsit, aztán

odúról odúra, barlangról barlangra vándorolt, mint én. Legalábbis ezt mesélte. Semmirekellő, romlott kamasz, másodikos reálista korában eltanácsolták az iskolából, mert nem tudott megfelelni a követelményeknek.

Minél részletesebben beszélt Sztrelnyikov a fiúcskáról, az orvos annál jobban ráismert.

– A keresztneve Tyerentyij, a vezetékneve Galuzin?

– Igen.

– Nohát akkor minden igaz, a partizánok is, az agyonlövés is. Nem hazudott.

– Egyetlen jó tulajdonsága volt a kölyöknek: eszeveszetten imádta az anyját. Az apja túszként pusztult el. Megtudta, hogy az anyja börtönben van, ő is az apja sorsára jut, és elhatározta, hogy mindenáron kiszabadítja. A megyei Csekában, ahol önként jelentkezett, és felajánlotta szolgálatait, ráálltak, hogy megbocsátják minden bűnét egy jelentős személy kezükre játszása fejében. Elárulta, hogy hol lappangok. Sikerült elébe vágnom az árulásának, és idejében eltűntem. Mesébe illő erőfeszítések és ezer kaland közepette jöttem át Szibérián, és kerültem ide, ahol ismernek, mint a rossz pénzt, s a legkevésbé se várnák a felbukkanásomat, nem tételezve fel rólam ekkora szemtelenséget. És csakugyan, még sokáig Csita környékén kerestek, mikor én már hol ebbe a házikóba húzódtam be, hol egy másik közeli rejtekhelyre. De most vége. Itt is a nyomomra akadtak. Hallgasson ide! Esteledik. Közeledik az az idő, amit nem szeretek, mert már régen nem tudok aludni. Maga tudja, micsoda kínszenvedés az. Ha még nem égette el minden gyertyámat – gyönyörűek, sztearingyertyák, ugye? –, beszélgessünk még egy kicsit! Beszélgessünk, ha bírja, teljes pompával, egész éjjel égő gyertyáknál!

– Megvannak a gyertyák. Csak egy csomagot kezdtem meg. Találtam itt petróleumot, azt égettem.

– Kenyere van?

– Nincs.

– Hát mit evett? Butaságokat kérdezek. Krumplit. Tudom.

– Azt. Az van, amennyi tetszik. Itt tapasztalt, előrelátó gazdák laktak. Tudták, hogy kell elvermelni. Teljesen épen megmaradt a pincében. Se meg nem rohadt, se meg nem fagyott.

Sztrelnyikov hirtelen a forradalomról kezdett beszélni.

17 / – Nem magának való. Maga ezt nem érti. Maga másképp nevelkedett. Az a városszéli világ volt, a vasúti vágányok és a munkáskaszárnyák világa. Piszok, zsúfoltság, szegénység, az ember megalázása a munkálkodóban, a nő meggyalázása. Röhögő büntetlen arcátlansága az elkényeztetett ficsúrok, a fehér köpenybéléses egyetemisták, a nagykereskedőfiókák fajtalanságának. Tréfával vagy megvető ingerültséggel hárították el a kifosztottak, megalázottak, elcsábítottak könnyeit és panaszkodását. A naplopók olümposzi fensége, akik csak abban tűntek ki, hogy semmivel nem fárasztották volna magukat, semmire se törekedtek, semmit se adtak a világnak, semmi se maradt utánuk.

Mi pedig úgy fogtuk fel az életet, mintha hadjárat volna, hegyeket mozgattunk meg azért, akit szerettünk. És bár a bánaton kívül egyebet nem vittünk nekik haza, a világért meg nem bántottuk volna őket, mert még az övékénél is nagyobb volt a mi vértanúságunk.

De mielőtt folytatnám, kötelességemnek tartom, hogy mondjak valamit magának. A következőről van szó: haladéktalanul el kell mennie innen, ha kedves az élete. Szűkül körülöttem a hajtóvadászat, és akárhogy végződik, magát is hozzám csapják, hiszen már csak azzal, hogy beszélgettünk, bele is keveredett az én ügyembe. Azonkívül sok farkas van erre, a napokban is csak lövöldözéssel szabadulhattam tőlük.

– Szóval maga lőtt?

– Én. Hallotta, persze? A másik búvóhelyemre igyekeztem, de még mielőtt odaértem volna, rájöttem különböző jelekből, hogy azt már felfedezték, és az ottaniak valószínűleg elpusztultak. Nem sokáig leszek magánál, itt töltöm az éjszakát, és reggel elmegyek. No, most folytatom, ha megengedi.

De vajon csak Moszkvában, csak Oroszországban voltak mulatók és félrevágott tányérsapkás, talpallós nadrágos dendik, akik luxushintón robogtak a lánykákkal? Utca, esti utca, a század esti utcája, ügetők, pej lovak mindenütt voltak. Mi egyesítette a kort, mi avatja történelmi egységgé a tizenkilencedik századot? A szocialista gondolat megszületése. Forradalmak törtek ki, önfeláldozó fiatal emberek mentek a barikádokra. Közírók törték a fejüket, hogyan lehetne megfékezni a pénz állati szemérmetlenségét, és helyreállítani és megőrizni a szegények emberi méltóságát. Megjelent a marxizmus. Azt vizsgálta, hol gyökerezik a baj, és mi a gyógyszere. A század hatalmas erejévé vált. Ez mind a belvárosi korzók és mulatók kora volt, a piszok is, a sugárzó tisztaság is, a feslettség is, a munkásnegyedek is, a kiáltványok is, a barikádok is.

Istenem, de szép volt kislánynak, gimnazistának! El se tudja képzelni! Gyakran eljött az iskolatársnőjéhez abba a házba, amelyben a breszti vasútvonalon dolgozók laktak. Kezdetben így hívták azt a vonalat, míg aztán később többször is át nem keresztelték. Apám, aki ma a jurjatyini törvényszék tagja, akkor a pályaudvari pályaszakasz pályamestere volt. Én is jártam abba a házba, ott találkoztam vele. Kislány volt, gyerek, de a vigyázó gondolatot, a század riadalmát már ki lehetett olvasni az arcából, a szeméből. A kor kérdései, minden fájdalma, sérelme, szándékai, a felgyülemlett bosszú és büszkeség, minden ott volt az arcán, a testtartásán, lányos szégyenlőssége és merész arányossága ötvözetében. Az ő nevében, az ő szájával lehetett volna vádat emelni a kor ellen. Ismerje el, hogy ez nem csekélység! Ez bizonyos fokig eleve elrendelés, kiválasztottság. Erre születni kell, ehhez joga kell hogy legyen az embernek.

– Nagyszerűen tud beszélni róla. Én is láttam őt abban az időben, és épp ilyennek, amilyennek lefestette. A gimnáziumi növendék egy nem gyermeki titok hősnőjével egyesült benne. Az árnyéka a gyanakvó önvédelem mozdulatával vetődött a

falra. Ilyennek láttam. Így emlékszem rá. Döbbenetesen meg tudta fogalmazni.

– Látta, és emlékszik rá? És maga mit tett ezért?

– Az már más kérdés.

– Hát látja, és ezt az egész tizenkilencedik századot, a párizsi forradalmakat, több orosz emigránsnemzedéket, Herzentől elkezdve, a cárgyilkos szándékokat, a megvalósulatlanokat és megvalósultakat egyaránt, a világ egész munkásmozgalmát, Európa parlamentjeinek és egyetemeinek marxizmusát, az eszmék egész új rendszerét, az újfajta és villámgyors következtetést, a gunyorosságot, az irgalom nevében kidolgozott segéd-irgalmatlanságot, ezt Lenin mind magába szívta, és tipizált kifejezőjévé vált, hogy azután minden elkövetett bűnért a bosszú megtestesüléseként rontson rá a régi világra.

Mellette felemelkedett Oroszország feledhetetlenül hatalmas alakja, meggyújtva a világ színe előtt az engesztelés gyertyáját az emberiség minden tétlenségéért és szűk esztendeiért. De minek is mondom én magának ezt az egészet? Magának ez csak pufogó frázis, üres szó.

Ennek a kislánynak a kedvéért mentem egyetemre, az ő kedvéért lettem tanár és jöttem el dolgozni a számomra akkor még ismeretlen Jurjatyinba. Felfaltam egy halom könyvet, szert tettem egy csomó ismeretre, hogy hasznára lehessek, hogy kéznél legyek, ha a segítségemre lenne szüksége. Azért mentem ki a frontra, hogy háromévi házasság után újra meghódítsam, azután, a háború és a fogságból való visszajövetelem után, mivel kapóra jött, hogy holtnak hittek, idegen, kitalált néven testestül-lelkestül belevetettem magam a forradalomba, hogy megfizessek minden, de minden szenvedéséért, hogy teljesen elmossam azokat a szomorú emlékeket, hogy ne legyen visszaút a múlthoz, hogy soha többé ne legyenek a világon belvárosi mulatók. És ők itt voltak, itt, a közelemben, ő meg a lányom! Mekkora erőfeszítésembe került, hogy erőt vegyek magamon, hogy ne rohanjak hozzájuk, hogy ne lássam őket! De előbb végbe akartam vinni életem feladatát. Mit adnék most érte, ha csak egyetlenegyszer lát-

hatnám őket! Mikor belépett a szobába, mintha kicsapódott volna az ablak, megtelt fénnyel és levegővel a szoba.

– Tudom, hogy mennyire drága volt magának. De ne haragudjon, van fogalma róla, hogy ő mennyire szerette magát?

– Bocsánat. Mit mondott?

– Mondom, tudja-e, mennyire drága volt maga őneki, mindenkinél drágább a világon?

– Ezt honnan veszi?

– Ő maga mondta nekem.

– Ő? Magának?

– Igen.

– Bocsásson meg! Tudom, hogy teljesíthetetlen a kérésem, de ha a diszkréció határain belül lehetséges, ha lehetséges, kérem, idézze fel pontosan, amennyire lehetséges, hogy mit mondott magának!

– Nagyon szívesen. Azt mondta, hogy példaképe lehetne az embereknek, hogy sohase találkozott senkivel, aki felérne magával, aki tökéletességében valódibb lehetne, és azt is mondta, hogy ha a világ végén még egyszer feltündökölne annak a háznak a látomása, amelyet magával osztott meg valaha, hát térden csúszva is odavonszolná magát a küszöbére akárhonnan, a világ másik végéről is.

– Bocsánat. Ha ez nem merénylet valami olyasmi ellen, amit érinthetetlennek tart, emlékezzen vissza, mikor, milyen körülmények között mondta ezt!

– Ezt a szobát takarította. Aztán kiment kirázni a szőnyeget.

– Ne haragudjon! Melyiket? Itt kettő van.

– Azt a nagyobbat.

– Azt egyedül nem bírja el. Segített neki?

– Segítettem.

– A szőnyeg ellentett csücskeit fogták, ő hátrahajlott, magasra tartott kezét mozgatva, mintha hintázna, és félrefordulva a szálló por elől, hunyorgott és kacagott. Ugye? Menynyire ismerem a szokásait! Aztán egyre közelebb lépve egymáshoz, először kettőbe hajtották a nehéz szőnyeget, aztán

négyrét, és ő tréfált, és ezer bolondságot kitalált. Ugye? Ugye?

Felálltak a helyükről, egyik az egyik ablakhoz ment, másik a másikhoz, és bámultak ki rajta különböző irányban. Hallgattak egy ideig, majd Sztrelnyikov odament Jurij Andrejevicshez. Elkapta mindkét kezét, a melléhez szorította, és hadarva, mint eddig, folytatta:

– Ne haragudjon, értem én, hogy a legmeghittebb titkait bolygatom. De ha lehet, hadd kérdezősködjem még! Csak él ne menjen! Ne hagyjon együl! Hamarosan magam megyek el. Gondolja el, hatévnyi távollét, hatévnyi leírhatatlan önuralom! De úgy éreztem, hogy még nem vívtuk ki egészen a szabadságot. Gondoltam, először megszerzem, aztán csak az övék leszek, ha már nincs megkötve a kezem. És lám, összeomlott, amit felépítettem. Holnap elfognak. Maga közel áll hozzá, szereti magát. Talán találkoznak valaha. Jaj, dehogyis, mit is akarnék kérni? Esztelenség. Elfognak, azt se engedik, hogy megpróbáljam tisztázni magam. Mindjárt nekem esnek, szidalmakkal, ocsmány sértegetésekkel fogják be a számat. Én ne tudnám, hogy csinálják az ilyet?

18 / Végre istenigazából kialussza magát. Hosszú idő után először nem vette észre Jurij Andrejevics, hogyan aludt el, alighogy elnyúlt az ágyon. Sztrelnyikov nála maradt éjszakára. Jurij Andrejevics a szomszéd szobában vetett neki ágyat. Azokban a röpke pillanatokban, mikor felébredt, hogy a másik oldalára forduljon, vagy hogy magára húzza a földre csúszó takarót, mindig érezte az egészséges alvás erősítő hatását, és élvezettel aludt el újra. Éjfél után rövid, gyorsan változó álomképek támadtak elő a gyerekkorából, olyan értelmesek és részletesek, hogy valóságnak gondolhatta őket.

Így például anyjának az az olasz tengerpartot ábrázoló akvarellje, amely álmában a falon lógott, egyszer csak leesett a padlóra, és ő felriadt a széttörő üveg csörömpölésére. Kinyitotta a szemét. Nem, ez valami más. Biztosan megint Antyipov, Lara férje, Pavel Pavlics, Sztrelnyikov riogatja a Szur-

dékban a toportyánférget, ahogy Vakh mondja. Dehogyis, szamárság! Persze hogy a kép esett le a falról. Hisz ott vannak az üvegszilánkok a padlón, állapította meg már újra visszasüppedve a folytatódó álomba.

Fejfájással ébredt, mert túl sokat aludt. Először nem is tudta, hogy kicsoda, és hol van, ezen vagy a másvilágon.

Hirtelen eszébe jutott, hogy „de hiszen Sztrelnyikov nálam töltötte az éjszakát. Késő van. Fel kell öltözni. Ő már biztosan felkelt, de ha nem, felkeltem, főzök kávét, megisszuk".

– Pavel Pavlovics!

Semmi válasz. „Úgy látszik, alszik még. De ugyancsak mélyen alszik." Jurij Andrejevics komótosan felöltözött, és átment a másik szobába. Az asztalon ott volt a Sztrelnyikov szögletes katonakucsmája, de ő maga sehol a házban. „Biztosan sétál – gondolta az orvos. – Hajadonfőtt. Edzi magát. De ma aztán hátat kell fordítani Varikinónak, és be a városba! Csakhogy késő van. Megint elaludtam. Mint minden reggel."

Begyújtott a sparba, fogta a vödröt, és indult a kútra vízért. Pavel Pavlovics keresztben feküdt az ösvényen néhány lépésre a tornáctól, fejjel a hóban. Agyonlőtte magát. Bal halántéka alatt vörös röggé fagyott a hó, ahogy átáztatta a kiömlő vér. Odébb a szétfröccsenő vércseppek pici piros golyókká hengergőztek össze a hóval, olyanokká, mint a fagyos berkenyebogyó.

Tizenötödik rész / Befejezés

I / Hátravan még, hogy végigmondjam Jurij Andrejevics szűkszavú történetét, életének utolsó nyolc vagy kilenc esztendejét, amelynek folyamán, haláláig, egyre jobban megtört és tönkrement, egyre jobban kijött az orvosi gyakorlatból, és veszítette ismereteit, fecsérelte írói képességeit is, rövid időre kiemelkedett a levertség és elesettség állapotából, felbuzdult, visszatért a tevékeny élethez, aztán, a rövid fellobbanás után, újra visszahullt az állandó közönybe, nem érdekelte se maga, se semmi a világon. Ezekben az években elhatalmasodott rajta régi szívbaja, amelyet már régebben ő maga állapított meg, de arról fogalma se volt, hogy ennyire komoly.

A NEP-korszak kezdetére ért Moszkvába: az volt a szovjet korszakok legkétértelműbbje, legfonákabbja. Még soványabb, bozontosabb, elvadultabb volt, mint mikor a partizánfogságból tért vissza Jurjatyinba. Útközben megint fokozatosan levetett magáról mindent, ami ért valamit, elcserélte kenyérért meg ráadásként ócska rongyokért, hogy mégse maradjon meztelenül. Így ette meg az úton a második bundáját és öltönyét is, és Moszkva utcáin szürke kaukázusi kucsmában és lábszártekercsben tűnt fel, meg viseltes katonaköpenyben, amelynek egytől egyig leszakadtak a gombjai, és így áthajtós rabköpennyé változott. Ebben az öltözékben egyáltalán nem rítt ki a vöröskatonák tömegéből, akik elözönlötték a főváros tereit, körútjait és pályaudvarait.

Nem egyedül érkezett Moszkvába. Egy szép falusi fiú járt mindig a nyomában, az is katonaholmiban, mint ő. Abban jártak el azokba a megmaradt moszkvai szalonokba, ahol Jurij Andrejevics gyerekkora zajlott, emlékeztek rá, és fogadták, megtudakolva, hogy voltak-e már a gőzfürdőben, mióta megérkeztek – dühöngött még a kiütéses tífusz –, s ahogy megjelent, mindjárt az első napokban elmesélték neki, hogyan utazott el a családja Moszkvából külföldre.

Mind a ketten emberkerülők voltak, de végletes félszegsé-

gükben kerülték, hogy csak egyikük menjen vendégségbe, mert akkor nem lehet hallgatni, társalogni kell. Általában ketten mentek, két hórihorgas alak nőtt ki a földből az ismerősöknél, ha társaság jött össze, behúzódtak a leghomályosabb sarokba, és egész este hallgattak, nem vettek részt az általános társalgásban.

A fiatal társa kíséretében járó, rossz ruhájú, sovány, magas orvos népi igazságkeresőre hasonlított, állandó kísérője pedig engedelmes, rajongó tanítványára és követőjére. Ki volt fiatal útitársa?

2 / Moszkvához közeledve, az út utolsó szakaszát vasúton tette meg Jurij Andrejevics, az elsőt, a sokkal nagyobbat, gyalog.

A falvak, amelyeken áthaladt, semmivel se voltak jobb állapotban, mint azok, amelyeket Szibériában és az Urálban látott, mikor az erdei fogságból szökött. Csak akkor télen járta be azt a vidéket, most meg nyár végén, meleg, száraz őszön, ami sokkal könnyebb volt.

A fele a falvaknak, amelyeken átjött, üres volt, mintha ellenség ment volna végig rajtuk, a mezők elhagyatottak és betakarítatlanok, de az csakugyan háború következménye volt, a polgárháborúé.

Szeptember végén két vagy három napig egy magas és szakadékos partú folyó mentén vitt az útja. A folyó szemközt folyt Jurij Andrejeviccsel, és jobb kézre esett neki. Balra az úttól az ég fellegekkel terhes határvonaláig tág, learatatlan mezők húzódtak. Imitt-amott egy-egy lomboserdő ékelődött közéjük, zömmel tölgy, szil és juhar. Az erdők mély vízmosásokkal futottak ki a folyóhoz, szakadékokkal, meredek lejtőkkel szegdelve az utat.

Az aratatlan rozsföldeken, a túlérett kalászokban nem maradt meg a szem, pergett, szóródott ki belőlük. Jurij Andrejevics marékszámra tömte a szájába a magot, nagy nehezen őrölgette a fogával, azzal táplálkozott azokban a különösen nehéz helyzetekben, mikor nem volt módja rá, hogy kását

főzzön a gabonamagból. Nehezen emésztette a gyomra az alig megrágott nyers táplálékot.

Jurij Andrejevics életében nem látott ilyen vészjóslóan sötét, barna, megsötétült óarany színű rozst. Általában, ha idejében learatják, sokkal világosabb.

Ezeket a tűzszínű, lángtalanul égő, hangtalanul segítségért kiáltó földeket hideg nyugalommal szegélyezte a szemhatáron a lassan télbe forduló nagy ég, amelyen, mint arcon az árnyékok, suhantak és suhantak a fekete közepű, fehér szélű, hosszú, réteges hófelhők.

És minden lassú, egyenletes mozgásban volt. A folyó folyt. Szemben vele jött az út. Azon lépegetett az orvos. Vele egy irányban haladtak a felhők. De a mező se volt mozdulatlan. Mozgott valami rajta, apró, undort keltő nyüzsgő mocorgás rángott rajta végtől végig.

Hallatlan, addig példa nélkül álló mennyiségben elszaporodtak a mezei egerek. Arcán, karján cikáztak az orvosnak, felszaladtak a nadrágja szárába, a kabátja ujjába, ha a mezőn érte az éjszaka, és a mezsgyén kellett aludnia. Mérhetetlenül megsokasodott csapataik nappal az úton az ember lába alá surrantak, és síkos, cincogó, mozgó undoksággá változtak, ha rájuk léptek.

Félelmes, elvadult, bozontos falusi házőrző ebek settenkedtek falkában az orvos után tisztes távolságban, egymásra pillantgatva, mintha tanácskoznának, hogy mikor vessék rá magukat, és tépjék széjjel. Döggel éltek, de nem vetették meg az egérnépet se, amely hemzsegett a mezőn, és messziről nézegetve a doktort, magabiztosan mentek utána, egyre várva valamit. Furcsa módon az erdőbe nem mentek be, ahogy közeledett feléje az orvos, kezdtek elmaradozni, visszafordultak, és eltűntek.

Erdő és mező szöges ellentétben állt akkor egymással. A mező elárvult az ember nélkül, mintha távollétében megfogant volna rajta az átok. Az erdő, megszabadulva az embertől, virult szabadságában, mint a szabadon eresztett foglyok.

Az emberek, kivált a falusi gyerekek, általában nem várják

meg, míg megérik a mogyoró, zölden leszakítják. Most a halmok és vízmosások erdős lankáit sűrűn borította az érintetlen, zizegő, aranyos lomb, amelyet mintha beporzott és megkeményített volna az őszi nap heve. Mint ha boggal vagy szalagcsokorral összefogva, mutatósan elrendezett, érett, hármas-négyes iker mogyorószemek álltak ki belőle, már-már kipattanva a burokból, de még benne. Jurij Andrejevics szüntelenül ropogtatta, törte a mogyorót útközben. Teletömte vele a zsebeit, tele volt vele az átalvetője. Egy hétig a mogyoró volt a fő tápláléka.

Úgy tetszett neki, hogy a mezőt nehéz betegségben látja, lázálomban, az erdőt meg a gyógyulás megvilágosodásában, hogy az erdőben Isten lakik, a mezőn pedig az ördög gúnyos mosolya siklik.

3 / Történt egyszer, ezekben a napokban, útjának ezen a szakaszán, hogy bement az orvos egy porig égett, lakatlan faluba. A tűzvészig egy sora volt a falunak, a folyóhoz képest az út túlsó oldalán. A folyó felőli oldal beépítetlen maradt.

Alig egypár ház maradt épen a faluban, kívülről azok is megfeketedtek, összeperzselődtek. De ott se lakott senki, üresen álltak. A többi kunyhó üszökhalommá vált, csak az összefüstölt fekete kemencekémény állt ki belőle.

A folyó felőli oldal szakadékai tele voltak kivájt gödrökkel, a falu lakói malomkőnekvalót fejtettek belőlük, azelőtt abból éltek. Három ilyen félig kész malomkő ott is hevert a földön a sor utolsó kunyhójával szemben, amely szintén megmaradt. De az is lakatlan volt, mint a többi.

Jurij Andrejevics bement. Csendes volt az este, de mintha szél tört volna be a házba, mikor az orvos belépett. A padlón szanaszét futottak a széna- és csepűcsomók, a falakon hintázni kezdtek a levált papírfoszlányok. Az egész kunyhó megmozdult, felsuhogott. Cincogva futottak szét az egerek, mert itt is hemzsegtek, mint az egész helységben.

Az orvos kiment a kunyhóból. Mögötte, a mezők mögött, ment le a nap. A naplemente arany tűzfénnyel melegítette a

túlsó partot, az odaáti bokrok, parthajlatok halványuló fényű tükörképe egészen a folyó közepéig nyúlt. Jurij Andrejevics átment az úton, és leült pihenni az egyik fűben heverő malomkőre.

A meredek part alól világosszőke fej bukkant elő, aztán a váll, aztán a karok. Vizesvödörrel jött valaki felfelé az ösvényen a folyóról. Mikor meglátta az orvost, megállt, derékig a szakadékban.

– Adjak innod, jó ember? Ne bánts engem, én se bántlak téged.

– Köszönöm. Adjál! Gyere hát elő! Miért bántanálak?

A vízvivő kimászott a szakadékos part alól, kamaszkorú fiúnak bizonyult. Rongyosnak, torzonborznak, mezítlábasnak.

Bár barátságosan beszélt, nyugtalan, átható tekintettel meredt az orvosra. Nem lehetett tudni az okát, de a fiúcska különösmód izgatott lett. Idegesen letette a vödröt, és az orvos felé rohant, de félúton megállt, és azt dünnyögte:

– Nem lehet az... nem lehet... Dehogyis, lehetetlen, csak álmodtam. De azért, már ne haragudjon az elvtárs, meg szeretném kérdezni. Úgy rémlik, hogy ismerem. Hát persze! Hát persze! A doktor bácsi!

– És te ki vagy?

– Nem ismer meg?

– Nem.

– Magával utaztam Moszkvából a vonaton, ugyanabban a kocsiban. Munkaszolgálatra vittek. Fegyveres őrséggel.

Vaszja Brikin volt az. Térdre esett az orvos előtt, csókolta a kezét, sírt.

Kiderült, hogy az a kiégett helység a Vaszja szülőfaluja, Veretyennyiki. Anyja már nem élt. Mikor bosszút álltak a falun, és fel is gyújtották, Vaszja elrejtőzött egy föld alatti kővágó üregben, de az édesanyja azt hitte, hogy elhurcolták a városba, bánatában megzavarodott, és abba a Pelga nevű folyóba ölte magát, amelynek a partján most az orvos meg Vaszja ültek és beszélgettek. Vaszja nővérkéi, Aljonka és

Ariska, bizonytalan hírek szerint, egy másik megyében voltak, gyermekotthonban. Az orvos magával vitte Vaszját Moszkvába. Útközben mindenféle szörnyűséget mesélt neki a gyerek.

4 / – Ez még a tavalyi őszi vetés, az pereg. Csak elvetettek, aztán jöttek is a bajok. Mikor Polja néni elutazott. Palasa nénire emlékszik?

– Nem. De nem is ismertem. Ki az?

– Hogyhogy nem ismerte Pelageja Nyilovnát? Hisz velünk utazott. Tyagunova. Az az őszinte arcú, kövér, fehér.

– Aki mindig fonogatta meg bontogatta a haját?

– Az, az! Aki fonogatta! Az hát! Aki fonogatta!

– Már emlékszem. Várj csak! Hiszen én később találkoztam is vele Szibériában, egy városban, az utcán.

– Lehetetlen! Palasa nénivel?

– De mi lelt, Vaszja? Mit rángatod a kezemet, mint az őrült? Még letéped. És úgy meglobbantál, mint egy eladó lány.

– És hogy van ott mindig? Hamar mondja el, hamar!

– De hisz makkegészséges volt, mikor találkoztam vele. Rólatok mesélt. Hogy megszállt nálatok, vagy ott vendégeskedett egy darabig, úgy emlékszem. De lehet, hogy rosszul emlékszem, összekeverek valamit.

– Dehogyis, dehogyis! Nálunk volt, nálunk! Édesanyám úgy megszerette, mint a testvérét. Csendes. Dolgos. Ügyes kezű. Míg nálunk lakott, mindenünk megvolt. Kiüldözték Veretyennyikiből, elrágalmazták, nem hagyták békében. Volt egy Harlam Gnyiloj nevű ember a faluban. Az rátette a célt Poljára. Az a lapos orrú Júdás. De Polja rá se nézett. Ezért nagyon a begyében voltam. Rosszat mondott rólunk, énrólam meg Poljáról. Hát Polja elment. Én egész belesorvadtam. Hát így volt.

Volt itt nem messzire egy rémes gyilkosság. Egy magányos özvegyet öltek meg az erdei tanyáján, Bujszkoje fele. Egyedül lakott az erdő mellett. Gumiszorítós, füles férficipőben járt.

A hamis láncos kutyája dróton az egész tanyát befutkozta. Csahosnak hívták. A ház körül is, a földön is maga dolgozott az asszony, nem volt segítsége. Hát csak hirtelen megjött a tél, mikor senki se várta. Korán leesett a hó. Nem ásta még ki a krumplit az özvegyasszony. Bejön Veretyennyikibe – segítsetek, azt mondja, részesbe vagy fizetségért. Én elvállaltam, hogy kiásom a krumpliját. Mikor kimentem hozzá a tanyára, ott volt már Harlam. Ő már hamarabb szólt. No, hát csak nem kapunk hajba rajta. Nekiálltunk ketten. Kutya idő volt. Eső, hó, latyak, sár. Ástunk, ástunk, égettük a krumpliszárat, a meleg füsttel szárítottuk a krumplit. Nohát kiástuk, el is számolt velünk tisztességesen az asszony. Harlamot eleresztette, nekem meg hunyorított, hogy azt mondja, veled még beszédem van, gyere el később, vagy maradj itt.

Elmentem hozzá megint. Nem akarom beadni a felesleget az államiba, azt mondja. Te derék legény vagy, mondja, tudom, nem árulsz be. Látod, teelőtted nem titkolódzok. Magam is megásnám a vermet, de látod, mi van odakinn. Későn kaptam észbe, itt a tél. Magam nem boldogulok. Ásd ki a vermet, nem bánod meg! Megszárítjuk, behordjuk.

Megástam én neki azt a vermet, ahogy a titkos rejteket kell, korsóformára, alul szélesre, felül keskeny torokkal. A vermet is füsttel szárítottuk, megmelegítettük. Mikor a legjobban dühöngött a hóvihar. Eltettük a krumplit rendesen, földdel betakartuk. Egy szúnyog se fért volna hozzá. Én persze nem szóltam a veremről. Egy teremtett léleknek se. Még édesanyámnak se, vagy mondjuk a testvéreimnek. Isten őrizz!

No jó. Eltelik egy hónap, kirabolják a tanyát. Mondták, akik Bujszkojéból jövet arra mentek, hogy tárva-nyitva az ajtó, a házból elhordtak mindent, az özvegyasszonynak nyoma veszett, a Csahos kutya eltépte a láncát, megszökött.

Eltelt még egy kis idő. Az első téli olvadáskor, újév fele, Vaszilij-nap előtt való este zápor hullott, lemosta a havat a domborulatokról, a csupasz földig olvasztotta. Megjött a Csahos, és nekiállt a körmével annak a havatlan helynek, ahol a krumpli el volt vermelve. Ásta, széthányta a földet, hát

ott a veremben a gazdasszony gumis cipős lába. Ugye, hogy milyen borzasztó!

Veretyennyikiben mindenki szánta, emlegette az özvegyasszonyt. Harlamra senki se gondolt. De minek is gondoltak volna? Mért maradt volna Veretyennyikiben, minek defelírozott volna, kakaskodott volna faluszerte? Hiszen futott volna az akkor hanyatt-homlok, amerre lát.

Megörültek a gyilkosságnak a falubeli kulákok főkolomposai. Fel kell lázítani a falut! Ugye hogy mit művelnek a városiak, azt mondják. Tanulhattok belőle, jól rátok ijesztettek. Így dugjátok el a szemet, így ássátok el a krumplit! Ti meg, jó bolondok, szépen elrendeztétek magatokban, erdei haramiák a tanyán, álmodtátok azokat a haramiákat! Eszement népség! Csak hallgassatok a városiakra! Majd megtanítanak titeket kesztyűbe dudálni, éhen veszejtenek. Ha jót akartok, utánunk gyertek! Majd mi kitanítunk benneteket. Ha eljönnek, hogy elvegyék, amiért keservesen megdolgoztatok, meg lefoglalják, amit összegyűjtöttetek, hát ti nemhogy a felesleget ne adjátok oda, de még egy szem rozsot se. Kapjatok vasvillára, ha kell! Aki meg ellene van a faluközösségnek, jó lesz, ha vigyáz magára. Felbolydultak az öregek, kérkedtek, gyűléseztek. Annak a Júdás Harlamnak meg több se kellett. Kapta magát, futott a városba. Ott aztán setyergés meg sutyorgás. Hogy mit művelnek a faluban, ti meg csak tátjátok a szátokat. Szegényparaszt-bizottság kéne. Ha akarjátok, én egy szempillantás alatt kimutatom közülük, ki miféle. Magam meg elmegyek arról a vidékről, képpel se fordulok felé jük többet.

Aztán már ment minden a maga útján. Ki tehetett róla? Vöröskatonákat küldtek ránk a városból. Meg helyszíni bíróságot. És estek nekem mindjárt. Harlam fújt be. Szökésért, munkakerülésért, meg hogy felláz ítottam a falut, megöltem az özvegyasszonyt. Bezártak. Még jó, hogy volt annyi eszem, és kiszedtem egy padlódeszkát, kiszöktem. Egy föld alatti odúba bújtam. A fejem felett égett a falu, nem láttam, a fejem felett ugrott a lékbe édesanyám, nem tudtam. Csak úgy meg-

történt minden. A vöröskatonákat külön házba tették, borral itatták, a sárga földig lerészegedtek. Éjjel nem vigyáztak a tűzre, kigyúlt a ház, a szomszédos házak is tüzet fogtak. A mieink, ahol meggyulladt, kiugráltak, hanem az idegenek, senki se gyújtotta rájuk, de persze mind bennégtek egytől egyig. Senki se kergette el otthonról a mieinket, a veretyennyikieket, akik leégtek. Szétszaladtak félelmükben, nehogy megint kihúzzák a lutrit valamiért. Megint ránk küldték a komáikat, hogy lőjék agyon minden tizediket. Én már senkit nem leltem ott, szétszéledtek a világban, hányódnak valahol.

5 / Az orvos és Vaszja 1922 tavaszán értek Moszkvába, a NEP-korszak elején. Meleg, napfényes napok jártak. A Megváltó Krisztus székesegyházának aranyos kupoláiban tükröződő nap ráhullatta fényfoltjait a tér négyszögletes, faragott köveire, amelyeknek közeit felverte a fű.

Eltörölték a magánvállalkozási tilalmat, szigorú határok között engedélyezték a szabadkereskedelmet. Olyan méretű üzleteket kötöttek, mint az őszeresek az ócskapiacon. Törpeméretekben zajlott az egész, s így növelte a spekulációt, és visszaélésekhez vezetett. A fezőrök kisszerű üzelmei semmi újat nem hoztak létre, semmi megfoghatóval nem gyarapították a pangó várost. Vagyonok születtek a tízszer eladott holmi céltalan viszonteladogatásából.

Néhány igen szerény házi könyvtár tulajdonosa kihuzigálta a könyvszekrényéből a könyveket, és egybehordta. Bejelentették a városi szovjetnek, hogy szövetkezeti könyvkereskedést óhajtanak nyitni. Kértek helyiséget erre a célra. Megkapták használatra a forradalom első hónapjaitól kezdve nem működő cipőraktárt vagy az ugyanakkor bezárt kertészet melegházát, és a roppant boltívek alatt árulták csenevész és esetleges könyvgyűjteményeiket.

A professzorné asszonyok, akik azelőtt is, a nehéz időkben is sütöttek fehér cipót eladásra a tilalom ellenére, most nyíltan árulták egy bicikliműhelyben, amely azokban az években állandóan leltározás alatt állt. Köpönyeget fordítottak, elfo-

gadták a forradalmat, és az „igen" vagy a „jó" helyett azontúl azt mondták, hogy „bőven".

Moszkvában Jurij Andrejevics így szólt:

– Neki kell ám fogni valaminek, Vaszja.

– Én úgy gondolom, tanulni kéne.

– Hát azt mindenesetre.

– És van egy vágyam. Szeretném lerajzolni emlékezetből édesanyám arcát.

– Nagyon jó. De hát ahhoz rajzolni kell tudni. Próbáltál valaha?

– Az Aprakszin-udvarban, mikor nem látta a nagybátyám, szénnel játszottam.

– Miért ne? Sok szerencsét! Megpróbáljuk.

Nagy tehetségnek nem bizonyult Vaszja, de közepes tehetsége volt elegendő, hogy alkalmazott művészettel foglalkozhasson. Jurij Andrejevics ismeretségei révén bejuttatta a volt Sztroganov-intézet közművelődési szakára, onnan aztán áttették a nyomdaipari szakra. Ott megtanulta a kőnyomatos technikát, a tipográfiai és könyvkötő mesterséget, a könyv művészi megformálásának tudományát.

Az orvos és Vaszja egyesült erővel működött. Az orvos egyíves kis könyveket írt a legkülönbözőbb tárgyakról, Vaszja meg kinyomtatta őket az iskolában diplomamunka gyanánt. A néhány példányban kiadott könyvecskéket a közös ismerősök frissen nyitott antikváriumaiban értékesítették.

Ezekben a könyvekben Jurij Andrejevics kifejtette filozófiáját, ismertette orvosi nézeteit, meghatározta az egészség és a betegség fogalmát a maga módján, közölte gondolatait a transzformizmusról és az evolúcióról, az egyéniségről mint a szervezet biológiai alapjáról, történelem- és vallásértelmezését, amely közel állt a nagybátyjáéhoz és Szimuskáéhoz, lefestette a Pugacsov-história helyszínét, ahol időzött, s verseit és elbeszéléseit is megjelentette.

Könnyen érthető, társalgási nyelven íródtak ezek a művek, de meg se közelítették azt a célt, amit a népszerű-tudományos irodalom tűz maga elé, mert vitatott, önkényes, nem eléggé

ellenőrzött, bár mindig eleven és eredeti véleményeket tartalmaztak. Fogytak a könyvek. Tetszett a könyvbarátoknak.

Hirtelen minden szakmává vált abban az időben, a verscsinálás, a műfordítás, mindenről tudományos dolgozatokat írtak, mindenre intézeteket alapítottak. Elszaporodtak az olyasmik, hogy A Gondolat Palotája vagy A Művészi Eszmények Akadémiája. Ezeknek a felfújt intézményeknek a felében Jurij Andrejevics volt a hivatalos orvos.

Az orvos és Vaszja sokáig jó barátságban voltak, és együtt laktak. Ez alatt az idő alatt rengetegszer költöztek, különféle szobákba és kidőlt-bedőlt kuckókba, amelyek más- és másféleképp voltak kényelmetlenek és lakhatatlanok.

Jurij Andrejevics, mihelyt Moszkvába érkezett, elment a Szivcev Vrazsek utcába, a régi házba, s megtudta, hogy családja Moszkvában átutazóban el se ment oda. Kitelepítésük mindent megváltoztatott. Azokat a szobákat is elfoglalták, amelyeket az orvos és hozzátartozói maguknak biztosítottak, a családja és az ő holmijából semmi se maradt. A lakók veszélyes ismerőst láttak Jurij Andrejevicsben, szétrebbentek előle.

Markelnak felvitte az isten a dolgát, többé nem ereszkedett le a Szivcev Vrazsek utcához. Gondnoknak állt a Molnárszerbe, a szolgálati feltételek értelmében az igazgatói lakás járt volna neki családostul. De ő szívesebben lakott a földes padlójú, egyhelyiséges régi házmesterlakásban, ahol folyó víz volt és egy faltól falig érő óriási orosz kemence. A Molnárszer valamennyi háztömbjében elrepedtek a vízvezeték- és fűtőcsövek, csak a házmesterlakásban volt meleg, csak ott nem fagyott be a víz.

Ez idő tájt az orvos és Vaszja elhidegültek egymástól. Vaszja rendkívül sokat fejlődött. Már egyáltalán nem úgy beszélt és gondolkodott, ahogy a mezítlábas, hosszú hajú fiúcska beszélt és gondolkodott a Pelga partján, Veretyennyikiben. Egyre jobban vonzotta a forradalom meghirdetett igazságainak nyilvánvalósága, természetessége. Az orvos nem teljesen érthető, képes beszédéről úgy érezte, hogy az a tévedés hang-

ja, amely elítéli, beismeri tulajdon gyengeségét, azért jár kerülő utakon.

Az orvos mindenféle hivatalokba járkált. Két ügyben szaladgált. A családja politikai rehabilitálásának és törvényes hazatérésének dolgában, valamint a maga útleveléért és az engedélyért, hogy elmehessen Párizsba a feleségéért és a gyerekeiért.

Vaszja csodálkozott, hogy milyen lagymatagon és ernyedten próbál intézkedni az orvos. Jurij Andrejevics túlságosan sietősen és hamar megállapította, hogy sikertelen a buzgólkodása, túlságosan határozottan és már-már elégedetten jelentette ki, hogy felesleges tovább kísérleteznie.

Vaszja mind gyakrabban ítélte el az orvost. Az orvos nem sértődött meg jogos kifogásaiért. De megromlott a kapcsolatuk. Aztán csak vége lett a barátságnak, szétköltöztek. Az orvos ott hagyta Vaszjának a szobát, amelyet közösen kaptak, s elköltözött a Molnárszerre, ahol a mindenható Markel elrekesztette neki a valahai Szventyickij-lakás egyik csücskét. A lakásnak ez a szélső része a következőkből állt: Szventyickijék régi, nem működő fürdőszobájából, a mellette lévő egyablakos szobából és a megroggyant konyhából, amelynek a hátsó kijárati ajtaja is félig lerogyott, megsüllyedt. Ide költözött Jurij Andrejevics, és ahogy átköltözött, felhagyott a medicinával, elhanyagolta magát, többé nem jött össze az ismerőseivel, nyomorogni kezdett.

6 / Szürke téli vasárnap volt. A kályhafüst nem oszlopban szállt az égnek a tetők felett, hanem fekete csíkokban kúszott ki a szellőztetőablakocskákon, mert hiába tiltották, most is azon dugták ki a kis vaskályhák csövét. Még nem zökkent a rendes kerékvágásba a városi élet. A Molnárszer lakói olyanok voltak, mint a szurtos gyerekek, furunkulusokkal kínlódtak, dideregtek, lépten-nyomon meghűltek.

Vasárnap lévén, Markel Scsapovnál együtt volt a család.

Scsapovék annál az asztalnál ebédeltek, amelyen abban az időben, mikor korlátozott mennyiségben, jegyre adták a ke-

nyeret, hajnalonta sokszor ollóval vagdosták a ház összes lakóinak apró kenyérszelvényeit, szétválogatták, megszámlálták, kategóriák szerint kis kötegekbe rakták vagy papírba csavarták, és vitték a pékhez, visszatérve pedig feldarabolták, elmetélték, morzsákra szedték, kiadagolva szétmérték a kenyeret a Molnárszer lakóinak. Ez most már legendává lett. Az élelmiszer-nyilvántartást másfajta számadások váltották fel. Jó étvággyal ettek a hosszú asztalnál, jóízűen, két pofára, csámcsogva.

A házmesterszoba felét a középen álló magas és széles orosz kemence foglalta el, a polcáról egy paplan sarka csüngött le.

Az elülső falon, a bejárat mellett falikút, felette a működő vízvezeték csapja. Kétoldalt egy-egy lóca, alattuk zsákba, ládába tömött cókmók. Baloldalt állt a konyhaasztal. Az asztal felett edényespolc függött a falon.

Fűlt a kemence. Jó meleg volt a házmesterlakásban. Markel felesége, Agafja Tyihonovna, a kemence előtt állt könyékig felgyürkőzve, és hosszú, messzire elérő villás edényfogóval tologatta a cserépfazekakat, hol egymás hegyére-hátára, hol széjjelebb, ahogy épp kellett. Izzadt arcát egyszer a forró kemence lélegzetének fénye ragyogta be, másszor a készülő leves gőze homályosította el. Agafja Tyihonovna széttaszigálta a fazekakat, és vas sütőlapon bélest húzott ki mögülük, egy mozdulattal megfordította az alsó héjával felfelé, és egy pillanatra még visszatolta, hadd legyen egy kis színe. Bejött Jurij Andrejevics két vödörrel a házmesterlakásba.

– Adjon isten!

– Fogadj isten! Ülj le, légy a vendégünk!

– Köszönöm, ebédeltem.

– Tudjuk, hogy szoktál te ebédelni. Ülj már le, egyél egy kis meleg ételt! Ne vesd meg! Csuporban sült krumpli. Kásás béles. Búzalisztből.

– Nem, csakugyan, köszönöm. Ne haragudj, Markel, hogy ki-be járok, kihűtöm a lakásodat. Szeretnék egyszerre sok vizet felhordani. Kitisztítottam a Szventyickijék cink-

kádját, hogy csak úgy ragyog, teletöltöm, a víztartályokat is telehordom. Még ötször, de talán tízszer is bejövök, de aztán sokáig nem fogok alkalmatlankodni. Ne haragudj, kérlek, hogy idejárkálok! Nincs hova rajtad kívül.

– Csak vigyél, amennyi tetszik, nem sajnálom. Szörp nincs, de víz rogyásig. Ingyen adjuk. Nem eladó.

Felkacagtak az asztal körül.

Mikor harmadszor is bement Jurij Andrejevics az ötödik és a hatodik vödör vízért, már egy kissé megváltozott a hangnem, más volt a beszéd.

– Kérdik a vejeim, ki ez. Mondom, nem hiszik. Vidd már azt a vizet, ne szetyepotyázz! Csak ki ne öntsd, te málészájú! Látod, lelocsoltad a küszöböt. Odafagy, majd törhetem fel feszítővassal. Rendesen csukd be az ajtót, teszetosza, húz az udvarról! Szóval, mondom a vejeimnek, ki vagy, nem hiszik. Mennyi pénzt rád pocsékoltak! Tanultál, tanultál, aztán semmi haszon belőle.

Mikor ötödszörre vagy hatodszorra ment be Jurij Andrejevics, Markel elkomorult.

– No még egyszer, isten neki, de aztán slussz! Tanulj tisztességet, barátocskám! Marina fogta a pártodat, a legkisebb lányom, mert különben nem nézném, milyen nagy nemből származol, becsuknám előtted az ajtót. Emlékszel Marinára? Ott ül, ni, az asztal végén, az a kis fekete. Hogy elpirult! Azt mondja, ne bántsa meg, tatuska! Hát ki bánt téged? Távírász a Marina a főpostán, külföldiül is ért. Szerencsétlen vagy, azt mondja. Tűzbe menne érted, úgy sajnál. Hát én tehetek róla, hogy nem boldogultál? Nem kellett volna Szibériába lógni, itt hagyni a házat a veszedelmes időben. Magatokra vessetek! Mi, ugye, kiböjtöltük az éhezést, a fehér blokádot, nem tágítottunk, és itt vagyunk. A Tonykádra se tudtál vigyázni, külföldön strabancol. Nekem mindegy. A te dolgod. De már ha meg nem sértelek, minek neked annyi rengeteg víz? Tán csak nem az udvart akarod felönteni jégpályának? Ej, te kutyafülű, hát lehet rád haragudni?

Megint csak kitört a nevetés az asztalnál. Marina bosszús

pillantással nézte körbe a családját, elvörösödött, rosszalóan mondott nekik valamit. Jurij Andrejevics meghallotta a hangját, megdöbbent, de még nem fejtette meg, miben áll a titka.

– Sok a tisztítanivaló a lakásban, Markel. Ki kell takarítani. A padlók. Mosni is szeretnék egyet-mást.

Most már csodálkoztak az asztal körül.

– Nem szégyelled magad még kimondani is ilyet, nemhogy csinálni? Mi vagy te, kínai mosónő, vagy mi?

– Engedje meg, Jurij Andrejevics, hogy odaküldjem a lányomat. Majd az odamegy, kimos, kitakarít. Ha elromlott valami, megcsinálja. Ne félj a nagyságos úrtól, lányom! Látod, milyen finom, nem sokat látni ilyet. A légynek se árt.

– Hová gondol, Agafja Tyihonovna, dehogyis! Nem fogadnám el, hogy Marina értem összepiszkítsa, összelocsolja magát. Nem cselédem ő nekem. Majd csak boldogulok magam is.

– Magának lehet piszkos munkát végezni, nekem meg nem? Milyen makacs ember maga, Jurij Andrejevics! Miért utasítja vissza? És ha odamegyek magához vendégségbe, kidob?

Marina elmehetett volna énekesnőnek. Dallamos, tiszta, igen magas és nagy erejű hangja volt. Halkan beszélt Marina, de a hangja erősebb volt, mint amilyen a beszédhez szükséges, és nem olvadt össze Marinával, hanem tőle külön kellett elképzelni. Mintha a szomszéd szobából hangzott volna, a háta mögül. A hangja volt a védelmezője, az őrangyala. Egy olyan nőt, akinek ilyen hangja van, senki se szívesen bántott, szomorított meg.

Ezen a vasárnapi vízhordáson kötött barátságot Marina és az orvos. A lány gyakran bejárt hozzá segíteni a házi munkában. Egyszer ott maradt nála, nem ment vissza többet a házmesterlakásba. Így lett Jurij Andrejevics harmadik, az anyakönyvi hivatalban be nem jegyzett felesége, az első, a törvényes feleség életében. Gyermekeik születtek. A Scsapov szülők, némileg büszkén, doktornénak kezdték nevezgetni a lá-

nyukat. Markel morgott, hogy Jurij Andrejevics miért nem esküszik meg Marinával, és miért nem köt vele polgári házasságot. – Megvesztél? – szólt rá a felesége. – Antonyina életében? Bigámiát? – Magad vagy a buta liba – felelte Markel. – Tonykát nem kell nézni. Mintha nem is volna. Nincs az a törvény, amelyik a védelmére kelne.

Jurij Andrejevics néha tréfálkozott, hogy az ő összekerülésük húszvedres regény volt, ahogy van húszfejezetes vagy húszrészes regény.

Marina megbocsátotta az orvosnak kialakuló furcsa rigolyáit, a hanyatló és süllyedéséről tudó ember szeszélyeit, a piszkot és rendetlenséget, amit csinált. Tűrte a zsörtölődését, nyerseségét, ingerlékenységét.

Önfeláldozásában még többet is tett. Mikor az orvos hibája maguk csinálta, önkéntes nyomorba döntötte őket, otthagyta a munkáját, ahol annyira megbecsülték, s szívesen vissza is vették a kényszerű megszakítások után, hogy ezekben az időszakokban ne hagyja őt magára. Engedelmeskedve Jurij Andrejevics szeszélyének, eljárt vele a telep udvaraiba alkalmi munkát vállalni. Darabbérben fűrészelték a fát a különböző emeletek lakóinak. Némelyek, különösen a NEP elején meggazdagodott üzérek és a kormányhoz közel álló tudományos és művészeti dolgozók, kezdtek berendezkedni, beépülni az új helyzetbe. Egyszer Marina és Jurij Andrejevics hordta be a fát a dolgozószobába, óvatosan lépegetve a szőnyegeken a nemezcsizmával, hogy be ne hordják kintről a fűrészport, s a házigazda annyira belemerült az olvasásba, hogy, meglehetősen sértőn, egy pillantásra se méltatta a favágókat. A háziasszony állapodott meg és számolt el velük.

„Mi bilincseli le annyira ezt a disznót? – kíváncsiskodott az orvos. – Mit jelölget a ceruzával olyan buzgón?" Ahogy elment a fával az íróasztal mellett, az olvasó válla felett lepillantott. Az ő könyvei voltak az asztalon a művészeti-technikai főiskola Vaszja-féle korai kiadásában.

7 / Marina meg az orvos a Szpiridonovkán lakott, Gordon a közelükben bérelt lakást, a Malaja Bronnaja utcában. Marinának meg az orvosnak volt két kislánya, Kapka és Klaska. Kapitolina, Kapelka hatéves múlt, Klavgyija nemrég született, hat hónapos volt.

Forró volt az 1929-es év nyarának eleje. Az ismerősök csak úgy kalap és zakó nélkül ugrottak át egymáshoz látogatóba két-három utcányira is.

Furcsa szerkezete volt a Gordon szobájának. Valaha egy divatos szabó két részlegből álló, kétszintes műhelye volt a helyén. A két szintet egy darabból álló tükörablak fogta össze az utca felől. Arany betűkkel ki volt írva az üvegre a szabó neve és foglalkozása. Odabenn, az üvegen túl csigalépcső vezetett az alsó részlegből a felsőbe.

Most hármat szabtak ki az egy helyiségből.

Álmennyezetek segítségével félemeleteket ügyeskedtek az emeletek közé, lakószobának furcsa ablakkal. Egy méter magas volt az ablak, és a padlónál kezdődött. Az arany betűk maradványai borították. A betűk közt térdig látni lehetett a szobában lévők lábát. Abban a szobában lakott Gordon. Ott ült nála Zsivago, Dudorov és Marina a gyerekekkel. A felnőttektől eltérően a gyerekek teljes magasságukban belefértek az ablakkeretbe. Marina hamarosan elment a kislányokkal. Magára maradt a három férfi.

Nyári, lusta, ráérős beszélgetés folyt köztük, ahogy iskolatársak beszélgetnek, akik már számon se tudják tartani, hány éve barátkoznak egymással. Milyen is az ilyen beszélgetés?

Némelyik embernek megfelelő szókincse van, akkora, amekkora kell neki. Az ilyen ember természetesen és összefüggően gondolkodik. Csak Jurij Andrejevics volt ebben a helyzetben.

A barátainak nem álltak rendelkezésükre a szükséges kifejezések. Nem volt tehetségük a beszédhez. Szegényes szókészletük feltöltése céljából beszéd közben fel-alá járkáltak a szobában, nagyokat szippantottak a cigarettából, jó néhányszor

elismételték ugyanazt. („Hát, öregem, ez nem járja, igazán nem járja, ez aztán nem járja.")

Nem érzékelték, hogy érintkezésüknek ez a túlzott drámaisága egyáltalán nem a heves és nagyvonalú egyéniség megnyilatkozása, hanem ellenkezőleg, a tökéletlenségé, a hiányé.

Gordon és Dudorov egyetemi tanári körökhöz tartoztak. Jó könyvek, jó filozófusok, jó zeneszerzők közt töltötték az életüket, jó zenét hallgattak, mindig, tegnap és ma, jó és csak jó zenét, és nem tudták, hogy a közepes ízlés nagyobb csapás az ízlés hiányánál.

Gordon és Dudorov nem tudta, hogy a szemrehányások, amelyekkel elhalmozták Zsivagót, azok se a hűséges baráti érzéseikből következnek, nem is abból, hogy szeretnének hatni rá, hanem csak abból, hogy nem tudnak folyamatosan gondolkodni és akaratuk szerint irányítani a beszélgetést. A beszéd megiramodó szekere oda viszi őket, ahová nem akartak menni. Nem tudják visszafordítani, és végül feltétlenül nekimennek valaminek, összeütköznek valamivel. Jurij Andrejevicsnek száguldottak neki az erkölcsi prédikációikkal.

Ő világosan látta emelkedettségük rugóit, részvétük ingatagságát, átlátta kifogásaik gépezetét. De hát mégse mondhatta nekik, hogy: „Ó, kedves barátaim, milyen reménytelenül közönségesek vagytok ti is, meg a környezetetek is, amit képviseltek, meg a kedvenc neveitek és tekintélyeitek fénye és művészete is! Az az egy fontos és nagyszerű bennetek, hogy velem egy időben éltetek és ismertetek engem." De hová is jutnánk, ha ilyen vallomásokat tehetnénk a barátainknak! Jurij Andrejevics megadóan végighallgatta, amit mondtak, hogy meg ne szomorítsa őket.

Dudorov nemrég töltötte le első száműzetésének idejét és jött vissza. Visszanyerte ideiglenesen felfüggesztett politikai jogait. Engedélyezték, hogy ismét az egyetemen dolgozhasson, előadhasson.

Most a száműzetésbeli érzéseiről, lelkiállapotáról számolt

be a barátainak. Őszintén, kendőzetlenül beszélt velük. Nem a gyávaság vagy hátsó gondolat sugallta észrevételeit.

Azt mondta, hogy a vád érvei, az, ahogy a börtönben meg a szabadulásakor bántak vele, de kivált azok a beszélgetések, amelyeket négyszemközt folytattak a nyomozóval, egészen új gondolatokat plántáltak a fejébe, átnevelték politikailag, sok mindenre ráébresztették, és ő emberileg sokat fejlődött.

Dudorov elmélkedései közel álltak a Gordon szívéhez, éppen mivel olyan elcsépeltek voltak. Együttérzően bólintott, helyeselte, amit Innokentyij mondott. Gordont kivált az fogta meg, ami klisészerű volt a Dudorov szavaiban, érzéseiben. A közhely-érzések utánzat mivoltát általános emberinek nézte.

Innokentyij jámbor, erényes beszéde megfelelt a korszellemnek. De Jurij Andrejevicset épp az ingerelte, hogy menynyire törvényszerűen, mennyire átlátszóan álszent. A rab ember mindig eszményíti rabságát. Így volt a középkorban is, ezt használták ki a jezsuiták is. Jurij Andrejevics nem állhatta a szovjet értelmiség politikai miszticizmusát, azt, ami akkor a legmagasabb színvonaluk volt, vagy ahogy ők mondták volna, a kor szellemi plafonja. Ezt a véleményét is elhallgatta barátai előtt, nehogy összevesszenek.

De őt egészen más érdekelte, az, amit Dudorov a cellatársáról, Bonyifatyij Orlecovról, a papról és Tyihon pátriárka hívéről mesélt. Volt a fogolynak egy hatesztendős lánykája, Hrisztyina. Annak igen nagy csapás volt a szeretett apa letartóztatása és további sorsa. A becstelenség bélyegének tartotta az olyan szavakat, mint „Isten szolgája", „politikai jogaitól megfosztott személy". Talán meg is esküdött meleg gyermeki szívében, hogy egyszer majd lemossa a foltot apja becsületes nevéről. Oly korán kitűzte maga elé a messzi célt, oly olthatatlan lánggal lobogott benne az elhatározás, hogy máris gyermekesen rajongó követője lett mindannak, amiről úgy érezte, hogy a legcáfolhatatlanabb igazságai a kommunizmusnak.

– Elmegyek – mondta Jurij Andrejevics. – Ne haragudj,

Misa! A szoba levegőtlen, odakinn hőség van. Nem kapok levegőt.

– Látod, hogy nyitva a szellőztetőablak ott a padlónál. Bocsáss meg, hogy telefüstöltük a szobát! Mindig elfelejtjük, hogy nem kéne cigarettázni, ha itt vagy. Nem tehetek róla, hogy olyan ostoba megoldása van ennek a helyiségnek. Keress nekem másik lakást!

– Csak elmegyek én, Gordosa. Eleget beszélgettünk. Köszönöm, hogy olyan figyelmesek vagytok hozzám, kedves barátaim. Nem hóbort ez tőlem. Betegség, a szíverek elmeszesedése. Elnyüvődnek, elvékonyodnak a szívizom falai, és egy szép napon megpattannak, átszakadnak. Pedig még negyvenéves se vagyok. És se nem iszom, se kicsapongó életet nem élek.

– Csak ne fújd a haldoklók imáját magadért, korai még! Butaság. Hol van az még!

– Korunkban nagyon gyakoriak lettek a mikroszkopikus bevérzések a szívben. Nem mind halálos. Megesik, hogy átvészeli a beteg. Ez a legújabb idők betegsége. Azt hiszem, lelki okai vannak. Túlnyomó többségünktől állandó, rendszerré emelt képmutatást követelnek. Nem lehet egészségügyi következmények nélkül napról napra másnak mutatkozni, mint ahogy érzünk, fáradozni azért, amit nem szeretünk, örülni annak, ami bajt hoz ránk. Az idegrendszer nem üres szó, nem kitaláció. Rostokból álló fizikai test. Lelkünk helyet foglal el a térben, úgy helyezkedik el bennünk, mint fogak a szájban. Nem lehet állandóan büntetlenül erőszakoskodni vele. Rosszulesett hallgatnom a száműzetésedről szóló elbeszélést, Innokentyij, hogy mennyire kibontakoztatott, átnevelt. Ez olyan, mintha a ló azt mesélné, hogy maga lovagolta be magát a lovardában.

– Megvédem Dudorovot. Te elszoktál az emberi beszédtől. Már nem hatolnak el hozzád a szavak.

– Könnyen lehet, Misa. Mindenesetre ne haragudjatok, bocsássatok el! Alig kapok levegőt. Bizony isten, nem túlzok.

– Várj! Ez csak kibúvó. Addig el nem eresztünk, míg nem

válaszolsz egyenesen, szívből. Elismered, hogy meg kell változnod, meg kell javulnod? Mit szándékozol tenni ezért? Rendbe kell tenned a dolgodat Tonyával, Marinával. Hiszen azok élőlények, nők, szenvednek és éreznek, nem pedig a fejedben tetszőleges összetételben kavargó testetlen ideák. Azonkívül szégyen-gyalázat, hogy egy ilyen ember, mint te vagy, haszontalanul kallódik. Ébredj fel álmodból és lustaságodból, ocsúdj fel, szedd rendbe a dolgaidat, de e nélkül az indokolatlan gőg nélkül, igen, igen, e nélkül a tűrhetetlen dölyfösség nélkül, amivel a környező világot nézed, vállalj állást, praktizálj!

– Jó, válaszolok. Magam is ilyesformán gondolkodom gyakran az utóbbi időben, így nem kell pirulnom, ha megígérek nektek egyet-mást. Azt hiszem, elsimulnak a dolgok. Méghozzá elég hamar. Meglátjátok. Igen, szavamra. Minden jóra fordul. Én hallatlanul, szenvedélyesen szeretnék élni, márpedig élni annyi, mint törekedni előre, magasabbra, a tökéletesség felé, és el is érni. Örülök, Gordon, hogy véded Marinát, ahogy azelőtt Tonyának is mindig védelmezője voltál. De hát nekem nincs pöröm velük, nem harcolok én se velük, se senkivel se a világon. Eleinte megróttál érte, hogy én tegezem, ő meg keresztnéven-apai néven tisztel engem, mintha engem ez nem feszélyezett volna. De régen eltűnt az a sokkal mélyebb zavar, amely az alapja volt ennek a természetellenes dolognak, kiegyenlítődött minden, megvan az egyenlőség. Beszámolhatok még egy kellemes újságról. Megint kapok leveleket Párizsból. Megnőttek a gyerekek, otthonosan érzik magukat francia kortársaik között. Sura most végzi az ottani elemit, az école primaire-t, Manya most kezdi. Ki tudja, miért, de hiszek benne, hogy francia állampolgár létükre is hamarosan hazajönnek, és nem tudom, hogyan, de minden rendbe jön. Sok jel mutat rá, hogy apósom és Tonya tud Marináról és a kislányokról. Én nem írtam meg nekik. Nyilván kerülő úton szereztek tudomást az életkörülményeimről. Alekszandr Alekszandrovics, természetesen, mint apa, meg van bántva, sajnálja Tonyát. Ez lehet a magyarázata, hogy

majdnem öt évre megszakadt a levelezésünk. Mert mikor visszajöttem Moszkvába, egy ideig még leveleztem velük. Aztán egyszer csak nem válaszoltak. Vége szakadt. Most, a közelmúltban, megint elkezdtek írni. Mindenki, még a gyerekek is. Melegen, gyöngéden. Felengedtek. Talán a Tonya életében történt valami változás, esetleg barátja akadt, adná Isten. Nem tudom. Magam is írok nekik néha. De most már igazán nem bírom tovább. Elmegyek, mert fuldoklási roham lesz a vége. Viszontlátásra!

Másnap reggel berontott Gordonhoz Marina. Se eleven, se holt nem volt. Nem tudta kire hagyni a gyerekeket, fél kézzel Klasát, a takaróba bugyolált kisebbiket szorította a mellé-hez, a másikkal az elmaradozó, makacskodó Kapát vonszolta kézen fogva.

– Itt van Jura, Misa? – kérdezte elváltozott hangon.

– Hát nem aludt otthon?

– Nem.

– Akkor Innokentyijnél van.

– Voltam ott. Innokentyij az egyetemen van, órán. De a szomszédok ismerik Jurát. Ott nem aludt.

– Hát akkor hol van?

Marina letette a pólyás Klasát a heverőre. És hisztériás rohamot kapott.

8 / Gordon és Dudorov két napig el nem mozdul Marina mellől. Felváltva őrködtek mellette, nem merték egyedül hagyni. Amelyik épp nem volt ott, az orvost kereste. Elszaladtak mindenhová, ahol csak megfordulhatott Elmentek a Molnárszerre és a Szivcev Vrazsek utcába, ahány Gondolat Palotája meg Eszmék Háza volt, ahol csak dolgozott valaha az orvos, ott mindenütt tudakozódtak, végigjárták valamennyi régi ismerősét, akikről csak tudtak, és a címüket is fel lehetett kutatni. Semmire se jutottak.

A rendőrségen nem jelentették be, nem akarták felhívni rá a hatóságok figyelmét, mert büntetve ugyan nem volt, és legálisan lakott Moszkvában, az akkori fogalmak szerint ko-

rántsem volt kifogástalan ember. Úgy határoztak, hogy csak a legvégső esetben szabadítják rá a rendőrséget.

A harmadik napon, különböző időpontokban, Marina, Gordon és Dudorov levelet kapott Jurij Andrejevicstől. Igen-igen fájlalta bennük, hogy annyi izgalmat és aggodalmat okozott. Könyörgött, hogy bocsássanak meg neki, és nyugodjanak meg, és kérte őket mindenre, ami szent, hogy hagyjanak fel a keresésével, mert úgyse találják meg.

Bejelentette, hogy minél előbb és teljesen meg akarja változtatni életét, és némi magányra van szüksége, hogy a maga dolgaira összpontosíthassa a figyelmét, de mihelyt valamennyire megvetheti a lábát új pályáján, és biztos lehet felőle, hogy gyökeres a változás, s nem térhet vissza a múlt, előjön titkos rejtekéből, és visszamegy Marinához és a gyerekekhez.

Gordont értesítette a levélben, hogy pénzt küld Marina részére az ő címére. Kérte, hogy vegyenek fel dajkát a gyerekek mellé, hogy Marina felszabaduljon, és visszamehessen dolgozni. Megmagyarázta, hogy azért nem meri egyenesen az ő címére küldeni a pénzt, mert fél, hogy az összegről szóló postai értesítés veszélybe sodorja, kirabolhatják.

Hamarosan megérkezett az orvos lehetőségeit és a barátok tehetségét egyaránt meghaladó összeg. Fogadtak dajkát a gyerekek mellé. Marinát megint visszavették a távíróba. Marina sokáig nem tudott megnyugodni, de ahogy azelőtt is hozzászokott Jurij Andrejevics különcségeihez, végül ezzel a rossz tréfájával is megbékélt. Jurij Andrejevics kérése és figyelmeztetése ellenére továbbra is keresték a barátai és ez a hozzá olyan közel álló asszony, de meggyőződtek róla, hogy úgy van, ahogy megjósolta. Nem találták meg.

9 / Közben pedig ott lakott néhány lépésnyire tőlük, az orruk előtt, a szemük előtt, kutatásaik legszűkebb körén belül.

Mikor eltűnése napján, még világosban, szürkület előtt kilépett Gordontól a Bronnaja utcára, és hazafelé indult a Szpiridonovkára, még száz métert se tett meg, mindjárt belebot-

lott az utcán szembejövő féltestvérébe, Jevgraf Zsivagóba. Több mint három éve nem látta, nem tudott róla. Kiderült, hogy Jevgraf véletlenül van Moszkvában, nemrég érkezett. Szokása szerint egyszer csak ott termett, és nem lehetett kikérdezni, néma kis mosollyal és tréfával tért ki a kérdések elől. Ő viszont mellőzve az apró-cseprő, mindennapi ügyeket, ajtóstul rohant a házba, két-három kérdéssel feltárta Jurij Andrejevics minden keservét és rendezetlen életét, és ott nyomban, a görbe utácska szűk kanyarulataiban, a mögöttük tolongó és szembejövő járókelők lökdösődése közepette összeállította a bátyja megsegítésének, megmentésének gyakorlati tervét. Az ő gondolata, az ő ötlete volt Jurij Andrejevics eltűnése és rejtekezése.

Kivett egy szobát Jurij Andrejevicsnek abban a kis utcában, amit akkor még Kamergerszkij utcának hívtak, a Művész Színház mellett. Ellátta pénzzel, lépéseket tett, hogy jó állást kapjon valamelyik kórházban, amely tudományos munkájának is teret nyitna. Minden módon támogatta a bátyját a mindennapi élet minden dolgában. Végezetül arra is szavát adta a bátyjának, hogy valamiképp véget vet családja párizsi ingatag helyzetének. Vagy úgy, hogy Jurij Andrejevics utazik hozzájuk, vagy úgy, hogy ők jönnek haza hozzá. Jevgraf megígérte, hogy mindezeknek maga lát utána, és mindent elintéz. Testvére támogatása felszította Jurij Andrejevicsben az életet. Ahogy soha, azelőtt se, most se oldódott meg hatalmának talánya. Jurij Andrejevics nem is próbálta kifürkészni a titkot.

10 / Déli fekvésű volt a szoba. Két ablaka a színházzal szemben lévő tetőkre nyílt, amelyeken túl, az Ohotnij sor felett, magasan állt a nyári nap, árnyékba süllyesztve a kis mellékutca úttestét.

Több volt az a szoba Jurij Andrejevicsnek dolgozószobánál, több volt munkára használt helyiségnél. A lázas munkálkodásnak ebben az időszakában, mikor tervei és ötletei nem fértek el az asztalon tornyosuló cédulákon, s a gondolat és a

látomás képei ott maradtak a lvegőben, a sarokban, zsúfoltan, mint festő műhelyében a sok fal felé fordított, megkezdett munka, szobája a szellem ünnepi csarnoka, az őrültségek lomtára, a felfedezések éléskamrája volt.

Szerencsére elhúzódtak a kórházak főhatóságával való tárgyalások, Jurij Andrejevics munkába állásának időpontja eltolódott a bizonytalan jövőbe. Lehetett írni, kihasználva a kínálkozó haladékot.

Jurij Andrejevics nekifogott rendbe tenni a már megírt dolgoknak azt a részét, amelynek töredékeire emlékezett, és amit Jevgraf ásott elő valahonnan és hordott el neki részben az ő, Jurij Andrejevics keze írásával, részben idegen kézzel másolva. A zűrzavaros anyag hatására még jobban szétaprózódott, mint amennyire amúgy is hajlamos volt rá. Hamarosan abbahagyta ezt a munkát, és a nem egészen befejezett dolgok feltámasztásáról áttért az újakra, beleszeretve legfrissebb vázlataiba.

Cikkfogalmazványokat írt, röpke feljegyzésféléket első varikinói tartózkodásáról, verstöredékeket, ahogy kikívánkozott belőle, a vers elejét, közepét, végét, hol ezt, hol azt, rendszer nélkül. Olykor alig bírt a rárohanó gondolatokkal, sebes firkálása, a kezdőbetűvel jelölt szavak, a rövidítések nem tudták utolérni őket.

Sietett. Ha kifáradt a képzelete, és akadozott a munka, úgy sarkallta, ösztökélte, hogy rajzolgatott a margóra. A rajzok erdei nyiladékokat és városi útkereszteződéseket ábrázoltak, középen hirdetőoszloppal: „Moro és Vetcsinkin. Vetőgépek. Cséplőgépek."

A cikkeknek és verseknek egy volt a tárgyuk. A városról szóltak.

II / Később a következő jegyzetet találták az iratai közt:

„Mire huszonkettőben visszatértem Moszkvába, elnéptelenedett és félig romba dőlt a város. Ilyen lett a forradalom első éveinek megpróbáltatásaiban, ilyen maradt mind a mai

napig. Meggyérült a lakossága, új házakat nem építenek, a régieket nem tartják karban.

De így is nagy, modern város, az igazán korszerű új művészet egyetlen ihletője.

A látszólag egymáshoz nem illő, de mintegy önkényesen egymás mellé állított dolgok és fogalmak rendezetlen felsorolása korántsem stílushóbort a szimbolistáknál, Bloknál, Verhaerennál, Whitmannél. Ez a benyomásoknak az életből ellesett és a természetről lemásolt új rendszere.

Ahogy ők hömpölygetik végig verssoraikon a képek sorozatát, úgy hömpölyög maga, s hajtja el mellettünk embertömegeit, kocsijait, hintóit a tizenkilencedik század végének tevékeny városi utcája, majd a következő évszázad elején városi vasútjainak, a villamosnak és a földalattinak a vagonjait.

Honnan is lenne pásztori egyszerűség ebben a környezetben? Hamis mesterkéletlensége irodalmi utánzat, természetellenes modorosság, könyvszagú képződmény, nem a faluból származik, hanem az akadémiai könyvtár polcairól. Az eleven, élet alakította és a mának legjobban megfelelő, legtermészetesebb nyelv az urbanizmus nyelve.

Népes városi utcakereszteződésben lakom. Áramlik körülöttem a vakító napban hunyorgó nyári Moszkva, izzik az udvarok aszfaltjában, ugráló fényfoltokat hint a felső lakások ablakszemeiből, leheli a fellegek és bulvárok virágszagát, megszédít, és azt akarja, hogy az ő dicsőségére én is szédítsek el másokat. Erre nevelt, ezért adta a kezembe a művészetmesterséget.

A falon túl éjjel-nappal, szüntelenül zajgó utca és a mai lélek közt éppolyan szoros kapcsolat van, mint a kezdődő nyitány meg a sötétséggel és titokkal teljes, még leeresztett, de a rivaldafényben már felbíborló színházi függöny között. Az ajtókon-ablakokon túl szakadatlanul mocorgó, morajló, soha el nem hallgató város mindnyájunk számára beláthatatlanul hatalmas előjáték az élethez. Hát ilyesformán szeretnék írni a városról."

Abban a versesfüzetben, amely Zsivago után maradt, nem találtak ilyen verset. Talán a *Hamlet* című vers ehhez a kategóriához tartozik?

12 / Augusztus végén egy reggel Jurij Andrejevics a Gazetnij köz sarkán lévő megállónál felszállt a villamosra, amely az egyetemtől a Kudrinszkaja utcáig járt, felfelé a Nyikitszkaja utcán. Első ízben indult dolgozni a Botkin kórházba, amelyet akkor Szoldatyenkov kórháznak hívtak, ha nem is a legelső hivatalos látogatása volt.

Nem volt szerencséje. Hibás volt a vagon, amibe beszállt, záporoztak rá a bajok. Hol egy szekér tartóztatta fel, mert beleakadtak a kerekei a sínekbe, és elállta az útját. Hol a szigetelés ment tönkre a padlója alatt vagy a tetején, rövidzárlat támadt, és sziszegve átégett valami.

A villamosvezető gyakran megállította a kocsit, leszállt az első peronról a csavarkulccsal, körüljárta, leguggolt, s belemerült a kerekek és a hátsó peron között elhelyezkedő gépelemek javításába.

A balszerencsés kocsi az egész vonalon feltartotta a forgalmat. Máris eltorlaszolták az utcát azok a villamosok, amelyeket megállított, és az egyre érkező, új, gyülekező kocsik. A végük már a lovardáig ért, és nyúlt tovább. A hátsó villamosokból átszálltak az utasok az elsőbe, abba, amelyiknek az üzemzavara okozta az egészet, azt gondolva, hogy nyernek vele valamit. Zsúfolt és levegőtlen volt a tömött villamos azon a meleg reggelen. Az úttesten szaladgáló utasok tömege felett fekete-lila felhő kúszott a Nyikita-kapu felől mind magasabbra. Vihar készült.

Jurij Andrejevics a kocsi bal oldali, egysoros ülésén ült, egészen az ablaknak szorulva. Egész idő alatt a szeme előtt volt a Nyikitszkaja utca bal oldala, ahol a zeneművészeti főiskola is van. A másra gondoló ember tompa figyelmével, akarva-akaratlanul elnézte a járókelőket és a járműveken közlekedőket, egyet se szalasztott el azon az oldalon.

Egy ősz, öreg hölgy vánszorgott lihegve azon az oldalon

vászon székfűvel és búzavirággal díszített világos szalmakalapban és szorosan ráfeszülő ódivatú orgonalila ruhában, egy vékony papírgöngyöleget szorongatva s hadonászva vele. Fűzőbe volt préselve, rosszul volt a hőségben, csorgott róla a víz, csipkés zsebkendőcskével törölgette a szemöldökét és a száját.

A villamos útvonala mentén vezetett az útja. Jurij Andrejevics már néhányszor szem elől tévesztette, mire a megjavított villamos elindult és utolérte. S néhányszor visszatért a látómezejébe, valahányszor az új zavar megállította a villamost, és akkor a hölgy érte utol.

Jurij Andrejevicsnek eszébe jutottak azok az iskolai számtanpéldák, hogy a különböző időpontokban elindított és különböző sebességgel közlekedő vonatok mikor és milyen sorrendben érkeznek meg, fel akarta idézni, hogy mi a módja a megoldásuknak, de nem tudta, s nem gondolva egészen végig a példákat, más, még bonyolultabb elmélkedésekre tért át ezekről az emlékekről.

Némely egymás mellett fejlődő létekre gondolt, amelyek eltérő sebességgel mozognak egymás mentén, s hogy valakinek a sorsa mikor éri be az életben a másikét, és ki kit él túl. Az emberi élet terére vonatkozó relativitáselv rémlett fel előtte, de végképp összezavarodott, és ezeket a viszonyításokat is abbahagyta.

Villám lobbant, mennydörgött. A szerencsétlen villamos, ki tudja, hányadszor, megint megrekedt a Kudrinszkaja utca és az Állatkert között. Hamarosan megjelent a lila ruhás hölgy az ablak keretében, elhagyta a villamost, távolodott. Hullottak az eső első nagy cseppjei a járdára, az úttestre, a hölgyre. Poros szélroham botladozott végig a fákon lombból lombba akadva, megrángatta a hölgy kalapját, felcsapkodta a szoknyáját, és hirtelen elült.

Az orvos érezte, hogy elhagyja az ereje, erőt vesz rajta a rosszullét. Leküzdve gyengeségét, felállt a padról, s a vagonablak szíját többször fel- s lerántva, megpróbálta kinyitni az ablakot. Nem adta meg magát az ablak.

Kiabálták az orvosnak, hogy a keret oda van csavarozva az ablakszárfához, de ő, a rohammal küzdve és valami különös riadalom hatalmában, nem gondolta, hogy neki kiabálnak, és nem is hatolt el a tudatáig, hogy mit. Folytatta kísérleteit, és megint három mozdulattal fel, le és maga felé rántotta a keretet, és hirtelen soha nem tapasztalt, jóvátehetetlen fájdalmat érzett belül, és rájött, hogy elszakított valamit magában, valami végzetes dolgot cselekedett, és mindennek vége. Ekkor megrándult a villamos, de csak egészen kicsit haladt a Presznyán, és megállt.

Jurij Andrejevics tántorogva, emberfeletti erőfeszítéssel, nagy nehezen áttört a padok közt összesűrűsödött embertorlaszon, és kiért a hátsó peronra. Nem nyitottak utat neki, ráförmedtek. Úgy érezte, felüdíti az a kis levegőáram, talán nincs veszve minden, jobban lett.

Igyekezett átnyomakodni a hátsó peronon álló tömegen, újabb szidalmakat, rúgásokat, mérgelődést aratva. Nem törődött a szidásokkal, áthatolt a tolongáson, lelépett az úttestre az álló villamos lépcsőjéről, lépett egyet, még egyet, még egyet, leroskadt a kövezetre, és nem állt fel többet.

Zaj támadt: beszéd, vita, tanács. Néhányan leléptek a peronról, és körülfogták a fekvő embert. Hamar megállapították, hogy már nem lélegzik, nem dobog a szíve. A járdáról is csatlakoztak a test köré csoportosulókhoz, némelyek megkönnyebbülten, némelyek csalódottan, hogy nem a villamos gázolta el, s hogy halálának semmi köze sincs a villamoshoz. Nőtt a tömeg. A lila ruhás hölgy is odament a csődülethez, álldogált egy kicsit, megnézte a halottat, meghallgatta, mit beszélnek, aztán ment tovább. Külföldi volt, de azt megértette, hogy egyesek azt tanácsolták, tegyék fel a testet a villamosra, és vigyék tovább a kórházba, mások meg azt mondták, hogy szóljanak a rendőrségnek. Továbbment, nem várta meg, hogy mit határoznak.

A lila ruhás hölgy svájci állampolgár volt, mademoiselle Fleury Meljuzejevből, vénséges vén. Tizenkét esztendőn keresztül kérvényezte, hogy engedjék vissza a hazájába. Csak

mostanában koronázta siker a kérvényezgetését. A kiutazási engedélyért jött Moszkvába. A követségre tartott érte azon a napon, az összegöngyölt és szalagocskával átkötött irataival hadonászva. És csak ment előre, tizedszer előzve meg a villamost, és mit sem tudott róla, hogy utolérte és túlélte Zsivagót.

13 / A folyosóról az ajtón át látni lehetett a szoba sarkát, benne az átlósan álló asztalt. Az asztalról fatörzsből durván kifaragott csónakhoz hasonlóan nézett ki az ajtón egy koporsó elkeskenyedő aljának a vége, aminek a halott lába támaszkodott. Az az asztal volt az, amelyen Jurij Andrejevics írni szokott. Az az egy asztal volt a szobában. A kéziratot betették a fiókba, az asztalra meg rátették a koporsót. Magasra tornyozták a párnákat a halott feje alatt, úgy feküdt a test a koporsóban, mintha felpolcolták volna, igen magasan.

Tömérdek virág vette körül, teljes orgonabokrok, pedig az ritka volt abban az évszakban, ciklámen, cinerária, cserépben, kosárban. A sok virág útját állta az ablakon beáradó világosságnak. Fukarul szűrődött át a fény a körben álló virágokon a halott viaszsárga arcára és kezére, a koporsó fájára és bevonatára. Szép árnyékcsipke terült az asztalra, mintha csak most dermedt volna mozdulatlanná hintáztából.

Akkorra már nagyon elterjedt az a szokás, hogy krematóriumban hamvasztották el a halottakat. Remélve, hogy a gyerekek kapnak járadékot, iskolai jövőjük érdekében és hogy ne ártsanak Marina hivatali helyzetének, lemondtak az egyházi gyászszertartásról, és úgy határoztak, hogy beérik a polgári temetéssel és hamvasztással. Bejelentették a megfelelő hivatalnak. Várták a képviselőit.

Üres volt a szoba, míg rájuk vártak, mint költözéskor, mikor a régi lakók már elmentek, de az újak még nem költözködtek be. Csak a búcsúzók tisztességtudó lábujjhegyen járása meg tapintatlan csoszogása törte meg a csendet. Nem voltak sokan, de sokkal többen, mint amennyire számítani lehetett. A majdnem névtelen ember halálának híre csodálatosan gyorsan bejárta köreiket. Jó néhányan eljöttek, akik életének

különböző szakaszaiban ismerték az elhunytat, és akiket ő különböző időkben szem elől tévesztett, elfeledett. Tudományos gondolatainak és múzsájának még több ismeretlen barátja akadt, akik vonzódtak hozzá, de sohase látták, és most eljöttek, hogy meglássák, és mindjárt búcsúpillantást vessenek rá.

Az általános némaságban, amelyet nem töltött be a szertartás, nyomasztó volt a szinte kézzelfogható veszteség, csak a virágok helyettesítették a hiányzó éneklést és imát.

Nemcsak virítottak és illatoztak, hanem mintegy kórusban bocsátották ki illatukat, meglehet, siettetve vele az oszlást, és adakozva, ahogy csak jó illatú erejükből telt, mintha végeztek volna valamit.

Oly könnyű elképzelni, hogy a növényi birodalom legközelebbi szomszédja a halál birodalmának. Itt, a föld zöld növényei közt, a temetők fái közt, a virágágyakból kisarjadó virághajtások közt, itt vannak talán összesűrítve az átváltozás titkai és az élet talányai, amelyekkel annyit küszködünk. A sírjából felkelő Jézust nem ismerte meg Mária az első pillanatban, azt hitte, a kertész jár a temetőben. (Amaz azt alítván, hogy a kertész volna...)

14 / Mikor elszállították az elhunytat legutóbbi lakóhelyére, a Kamergerszkij utcába, lesújtott barátai, már értesülve halálhíréről, rohantak, fel a főlépcsőn, be a sarkig tárt ajtón Marinával, aki a szörnyű hír hatására eszét vesztette, sokáig nem is volt magánál, verte a fejét egy hosszú szekrényespad sarkába, amely az előszobában állt, és arra tették a halottat, míg meg nem érkezett a megrendelt koporsó, és rendbe nem hozták a szobát. Zokogott, és suttogott, és kiáltozott, el-elcsuklott a hangja, a szavak fele jajveszékelő ordításban szakadt ki belőle, akarata ellenére. Beszélt, sokáig, mindenfélét, ahogy a nép siratja el a halottat, senki se feszélyezte, senkit se vett észre. Belekapaszkodott a holttestbe, nem lehetett elszakítani tőle, hogy átvigyék a megboldogultat a szobába, amelyet már rendbe tettek, és kivitték belőle a felesleges búto-

rokat, s hogy megmossák és beletegyék az előkészített koporsóba. Ez tegnap volt. Mára elcsitult Marina őrjöngő bánata, tompa letörtség váltotta fel, de Marina továbbra is beszámíthatatlan volt, nem beszélt, nem tudott magáról.

Ott ült tegnaptól, egész éjjel, el nem mozdult onnan. Klavát is úgy vitték be neki szoptatni, Kapát is bevitték a kis pesztrájával, bevitték, kivitték őket.

Közeli barátai voltak mellette, akik éppúgy búsultak, mint ő, Dudorov és Gordon. Odaült mellé a padra apja is, Markel, halkan szipogva és fülsiketítően fújva az orrát. Síró anyja és nővérei is odamentek hozzá.

És volt két ember a betódulók közt, egy férfi és egy nő, akik elütöttek a többiektől. Nem kéredzkedtek közelebb a halotthoz, mint a felsoroltak. Nem keltek versenyre bánat dolgában Marinával, a lányaival és a barátokkal, tiszteletben tartották az ő elsőbbségüket. Nem volt semmi igénye annak a két embernek, hanem csak valamilyen sajátságos joguk a halotthoz. Senki nem nyúlt hozzá, senki nem vitatta ezt az érthetetlen és hangtalan hatalmat, amivel mindketten valami módon fel voltak ruházva. Szemmel láthatólag ők vállalták magukra a temetés gondjait, ők rendezték elejétől fogva, olyan kiegyensúlyozott nyugalommal intézkedtek, mintha kedvük telt volna benne. Mindenkinek feltűnt lelki nagyságuk, és különös hatást keltett. Úgy tetszett, hogy nemcsak a temetéshez van közük, hanem az elhunyt halálához is, nem úgy, hogy ők volnának a bűnösök benne, vagy a közvetett okozói, hanem mint akik a történtek után beleegyezésüket adták hozzá, elfogadták. Volt, aki ismerte őket, volt, aki kitalálta, hogy kicsodák, de a többségnek fogalma se volt róla, hogy kik.

De mikor ez a férfi, akinek fürkésző, feltűnő, érdekes keskeny kirgiz-szeme volt, meg ez a nő, aki úgy volt szép, hogy nem törekedett rá, belépett abba a szobába, ahol a koporsó állt, mindenki, aki ott ült, állt vagy járkált, Marinát is beleértve, ellenvetés nélkül, mintha összebeszéltek volna, utat nyitott nekik, félrehúzódott, felállt a fal mellett álló székekről és zsámolyokról, s tolongva kitódultak a folyosóra és az előszo-

bába, és a férfi és a nő magukra maradtak a rájuk záruló ajtó mögött, mint két beavatott, akiknek az a hivatásuk itt, hogy csöndességben, zavartalanul és háborítatlanul elvégezzenek egy közvetlenül a temetést érintő, lényegbevágóan fontos dolgot. Így is történt. Ahogy egyedül maradtak, leültek egy-egy zsámolyra, amely a fal mellett állt, és a tárgyra vonatkozó beszélgetésbe fogtak:

– Mit tudott meg, Jevgraf Andrejevics?

– Ma este lesz a hamvasztás. Fél óra múlva eljönnek a tetemért az egészségügyi dolgozók szakszervezetéből, és elszállítják a szakszervezet klubjába. Négy órára tűzték ki a polgári temetést. Egyetlen irat se volt rendben. Kiderült, hogy a munkakönyve lejárt, a régi típusú szakszervezeti tagsági könyvét nem cserélte ki, évek óta nem fizetett tagdíjat. Ezt mind el kellett intézni. Ezért volt a sok huzavona és késlekedés. Mielőtt kiviszik a házból – különben hamarosan, fel kell készülni rá –, egyedül hagyom itt magát, ahogy kérte. Bocsánat! Hallja? Cseng a telefon. Egy pillanat!

Jevgraf Zsivago kilépett a lakásfolyosóra, amely zsúfolva volt az orvos ismeretlen kollégáival, az iskolatársaival, alacsonyabb beosztású kórházi alkalmazottakkal és könyvkiadói dolgozókkal, és Marina, átfogva és vállára vetett kabátja szárnyaival betakarva a gyerekeket (hideg volt kinn, a lépcsőház felől befújt a szél), úgy ült a pad szélén, várva, hogy mikor nyitják ki megint az ajtót, mint aki fogolyhoz készül beszélőre, és azt várja, hogy az őr beengedje a börtön fogadószobájába. Alig lehetett mozogni a folyosón. Az egybegyűltek egy része el se fért benne. Nyitva volt a bejárati ajtó. Sokan álltak, járkáltak, dohányoztak az előszobában és a lépcsőpihenőn. A lefelé vezető lépcsőfokokon, minél közelebb kerültek az utcához, annál hangosabban és fesztelenebbül beszélgettek. Jevgraf, a fojtott morajban hegyezve a fülét, és hangját illendően lehalkítva, eltakarta a kagyló nyílását a tenyerével, úgy válaszolgatott a telefonba, valószínűleg a temetés rendjére és az orvos halálának körülményeire vonatkozó kérdésekre. Visszament a szobába. Folytatták a beszélgetést.

– Kérem, ne tűnjön el a hamvasztás után, Larisza Fjodorovna! Nagy kérésem van magához. Nem tudom, hol szállt meg. Ne hagyjon bizonytalanságban, hogy hol találhatom meg! Szeretnék nagyon hamarosan, holnap vagy holnapután nekifogni a bátyám papírjai rendezésének. Szükségem lesz a segítségére. Maga olyan sok mindent tud, bizonyára többet bárkinél. Említette futólag, hogy csak tegnapelőtt érkezett Irkutszkból rövid időre Moszkvába, és más okból jött fel ebbe a lakásba, véletlenül, nem sejtve se azt, hogy a bátyám itt élte le utolsó hónapjait, se azt, hogy mi történt. Nem értettem szavai egy részét, és nem is kérem, hogy magyarázza meg, de ne tűnjön el, nem tudom a címét! Legjobb lenne egy fedél alatt tölteni azt a néhány napot, amelyet a kéziratok rendezésének szentelünk, vagy legalább egymás közelében, esetleg a ház egy-egy szobájában. Ismerős vagyok a házkezelőségen.

– Azt mondja, nem értett meg. Mi érthetetlen van ebben? Feljöttem Moszkvába, beadtam a holmimat a csomagmegőrzőbe, járom a régi Moszkvát, a felére rá se ismerek, elfelejtettem. Megyek, megyek, le a Kuznyeckij moszton, fel a Kuznyeckij közön, és egyszer csak valami rettenetesen, végtelenül ismerőset látok: a Kamergerszkij utcát. Itt bérelt szobát egyetemi hallgató korában boldogult férjem, Antyipov, akit agyonlőttek, ezt, ezt a szobát, ahol most ülünk. No, gondolom, érdeklődöm, hátha olyan szerencsém van, hogy élnek még a régi háziak. Azt csak aztán tudtam meg, hogy nekik már hírük sincs, és itt minden megváltozott, másnap, és fokozatosan, a kérdezősködéseim nyomán, de akkor már itt volt, minek meséljem! Mintha villám sújtott volna, az ajtó tárvanyitva, a szobában emberek, koporsó, a koporsóban halott. Milyen halott? Bemegyek, odalépek, azt hittem, megbolondultam, lázálmot látok, de hiszen maga tanúja volt az egésznek, ugye, hát mit mesélem!

– Várjon csak, Larisza Fjodorovna, hadd vágjak közbe! Már mondtam magának, hogy én meg a bátyám nem is gyanítottuk, milyen sok meglepő dolog fűződik ehhez a szobához. Azt például, hogy Antyipov itt lakott valaha. De még

jobban meglepett egy elejtett szava. Mondom is, melyik, ne haragudjon! Antyipovról, katona-forradalmár nevén Sztrelnyikovról sokat és gyakran hallottam egy időben, a polgárháború elején, és egyszer-kétszer találkoztam is vele, nem sejtve, milyen közelről fog érdekelni egyszer családi okokból. De bocsásson meg, lehet, hogy rosszul értettem, úgy rémlett, azt mondta, de ha csakugyan, akkor nyelvbotlás volt, hogy „akit agyonlőttek". Hát nem tudja, hogy öngyilkos lett?

– Ez a verzió is kering, de én nem hiszem. Pavel Pavlovics sohase volt olyan, aki öngyilkos lesz.

– Csakhogy ez egészen biztos. Bátyám elbeszélése szerint Antyipov abban a kis házban lőtte agyon magát, ahonnan maga Jurjatyinba ment, hogy Vlagyivosztokba utazzon. Közvetlenül azután, hogy elmentek a lányával. A bátyám találta meg, miután agyonlőtte magát, el is temették. Csakugyan nem jutottak el magához ezek az információk?

– Nem. Nekem más értesüléseim voltak. Ezek szerint igaz, hogy agyonlőtte magát? Sokan mondták, de nem hittem el. Tulajdon abban a házikóban? Lehetetlen! Milyen fontos dolgot közölt velem! Ne haragudjon, nem tudja, találkoztak Zsivagóval? Beszélgettek?

– Szegény Jurij azt mondta, hogy hosszú beszélgetésük volt.

– Igazán? Hála istennek! Annál jobb. (Antyipova lassan keresztet vetett.) Micsoda döbbenetes, odafentről irányított egybeesése a körülményeknek! Megengedi, hogy még egyszer visszatérjek rá, és kifaggassam minden részletéről? Minden apróság kedves nekem. De most nem bírok. Ugye? Nagyon izgatott vagyok. Hallgatok egy kicsit, kipihenem magam, összeszedem a gondolataimat. Ugye?

– Ó, persze. Csak tessék.

– Ugye?

– Természetesen.

– Jaj, majdnem elfelejtettem. Arra kért, hogy ne menjek el a hamvasztás után. Jó. Megígérem. Nem tűnök el. Visszajövök magával ebbe a lakásba, és maradok, ahol mondja, és

ameddig szükséges. Átnézzük a Jurocska kéziratait. Segítek. Lehet, hogy csakugyan hasznára lehetek. Nagy vigaszomra szolgálna. A szívem vérével, minden ízemmel érzem a kézírásának minden kanyarulatát. Aztán hát nekem is van dolgom magával, szükségem lesz magára, ugye? Maga, gondolom, jogász, mindenesetre nagyon jól ismeri a szokásokat, a régieket is, a maiakat is. És milyen fontos tudni, hogy milyen intézményhez forduljon az ember felvilágosításért! Nem mindenki igazodik el benne, ugye? Nekem egy borzasztó és nyomasztó ügyben kellene a tanácsa. Egy gyerekről van szó. De ezt majd aztán, majd a hamvasztóból visszafelé jövet. Egész életemben mindig keresnem kell valakit, ugye? Mondja, tegyük fel, hogy a nyomára kellene bukkanni egy gyereknek, egy olyan gyereknek a nyomára, akit kiadtak nevelni, idegeneknek, van-e a gyermekotthonoknak valami közös, országos irattáruk, és csináltak-e vagy vállalkoztak-e rá egyáltalán, hogy listát vagy nyilvántartást vezessenek az összes elhagyott gyerekről? De most ne feleljen, könyörgök! Majd később, majd később. Jaj, de rettenetes, de rettenetes! Milyen rettenetes az élet, ugye? Nem tudom, mi lesz, ha megjön a lányom, de addig itt lehetek ebben a lakásban. Katyusáról kiderült, hogy nagy tehetség, részben színészi, de másfelől zenei képességei vannak. Nagyszerűen tud utánozni, egész jeleneteket játszik el egymaga, és ő is írja őket, de egész operarészleteket énekel el csak úgy, hallás után, bámulatos gyermek, ugye? Szeretném beadni a színiakadémia vagy a zeneművészeti főiskola első, előkészítő osztályába, amelyikbe felveszik, és elhelyezném internátusba, azért is jöttem fel, egyelőre nélküle, hogy mindent elintézzek, aztán elutazom. Ki győzne mindent elmondani, ugye? De erről majd később. Most várok egy kicsit, míg lecsillapodom, hallgatok, összeszedem a gondolataimat, megpróbálom elűzni a félelmemet. Aztán meg borzasztóan hosszú időre ott rekesztettük a folyosón a Jura hozzátartozóit. Kétszer is úgy rémlett, hogy kopognak. És valami jövés-menés, zaj is van odakinn. Biztosan megjöttek a temetkezési vállalattól. Én ülök egy kicsit és gondolkodom, maga

meg közben nyissa ki az ajtót, és engedje be a gyászolókat! Ideje, ugye? Várjon, várjon! Egy kis zsámolyt kellene tenni a koporsóhoz, különben senki se éri fel Jurocskát. Próbáltam lábujjhegyen, nagyon nehéz. Marina Markelovnának és a gyerekeknek is szükségük lesz rá. A szertartás is így kívánja. „Utolsó csókkal illessetek engem!" Jaj, rettenetes, rettenetes! Úgy fáj! Ugye?

– Most beengedem őket. Csak még egyet! Annyi talányos dolgot mondott, annyi kérdést tett fel, amik láthatólag emésztik magát, hogy nem is tudom, mit feleljek. De szeretném, ha tudná: készséggel, tiszta szívből felajánlom a segítségemet mindenhez, ami csak aggasztja. És ne felejtse el: soha, semmilyen körülmények között nem szabad elcsüggedni. Remélni kell és cselekedni, ez a mi kötelességünk a bajban. A tétlen kétségbeesés felelőtlen kötelességmulasztás. Most beengedem a búcsúzkodókat. Ami a zsámolyt illeti, igaza van. Kerítek egyet, és odateszem.

De Antyipova már nem hallotta, mit mond. Azt se hallotta, hogy Jevgraf Zsivago kitárja a szoba ajtaját, és beözönlik a tömeg a folyosóról, se azt, hogy Jevgraf a temetés rendezőivel, a halottkísérőkkel tárgyal, nem hallotta a járkálók neszezését, Marina zokogását, a férfiak köhögését-krákogását, a nők sírását és jajveszékelését.

Elringatta az egyforma hangok forgataga, belekábult. Minden erejét megfeszítette, hogy el ne ájuljon. Majd megszakadt a szíve, szaggatott a feje. Lehorgasztotta a fejét, gondolatokba, sejtelmekbe, emlékekbe merült. Úgy hatolt, süllyedt beléjük, mintha ideiglenesen, néhány órára egy más életkorába került volna, amelyet nem is biztos, hogy megér, néhány évtizedet megöregedve, öregasszonykorba. Úgy merült el tűnődéseibe, mintha boldogtalansága legmélyére, legaljára hullott volna. Azt gondolta:

„Senkim se maradt. Az egyik meghalt. A másik maga ölte meg magát." Csak az él, akit meg kellett volna ölni, akit ő meg akart ölni, de elhibázta, az az idegen, hitvány alak, aki nem kellett neki, és mégis öntudatlan bűntettek láncává változtat-

ta az életét. És a középszerűségnek ez a szörnyetege most Ázsia mitikus zugaiban éli világát, amelyeket csak a bélyeggyűjtők ismernek, de olyan, aki közel állna hozzá, akire szüksége volna, egy se maradt.

Jaj, hát akkor karácsonykor, mikor kitervelte, hogy lelövi azt a közönséges és banális szörnyet, ebben a szobában beszélgetett a sötétben a kisfiú Pasával, és Jurának, akitől most itt búcsúznak, nyoma se volt még az életében.

Erőltette az emlékezetét, hogy felidézze azt a karácsonyi beszélgetést, de semmi se jutott az eszébe, csak az ablakdeszkán égő gyertya, amely kerek foltot olvasztott az üveg jégkérgébe.

Hogy is gondolhatta volna, hogy az asztalon fekvő halott látta azt a kis kémlelőnyílást az utcán elhaladtában, és fel is tűnt neki a gyertya? Hogy ezzel a kívülről megpillantott lánggal – *Az asztalon egy gyertyaszál, egy gyertya égett* – lépett be életébe elrendelt sorsa?

Elkalandoztak a gondolatai. „Azért csak kár, hogy nincs egyházi gyászszertartás. Olyan fenséges és ünnepélyes a temetési szertartás! A halottak többsége nem is méltó rá. De Jurocska esetében mennyire indokolt lenne! Ő mennyire érdemes rá, mennyire megszolgálta és megérdemli, hogy temetési gyászénekké szárnyaljon énekünk: halleluja!"

Érezte, hogy elönti a büszkeség és megkönnyebbülés, mint mindig, ha rágondolt Jurára vagy életének azokban a rövid szakaszaiban, mikor mellette volt. Most is átjárta a szabadság és gondtalanság lehelete, amely mindig áradt belőle. Türelmetlenül felállt arról a támlátlan székről, amelyen ült. Történt vele valami, amit nem egészen értett. Szeretett volna legalább rövid időre kitörni rabságából az ő segítségével, ki a friss levegőre szenvedései nyűgöző mélységéből, átélni a felszabadulás boldogságát, mint régen. Az volt az ábrándja, a káprázata, hogy a búcsúzás lesz ez a boldogság, az alkalom és a jog, hogy egyedül, kedvére és gáttalanul elsirathassa. És sürgető szenvedéllyel nézett végig a fájdalomtól megtört, akárha a szemorvos csípős szemcseppjétől nem látó és

könnyben úszó tömegen, s az emberek megmozdultak, kifújták az orrukat, lassanként félrehúzódtak, és kimentek a szobából, végre magára hagyták, egyedül a bezárt ajtó mögött, és ő mentében keresztet vetve odament az asztalhoz és a koporsóhoz, fellépett arra a zsámolyra, amit Jevgraf odatett, háromszor lassan, széles mozdulattal keresztet vetett a holttestre, és ráborult a hideg homlokára, a két kezére. Elsiklott a mellett az érzés mellett, hogy mintha megkisebbedett volna a kihűlt homlok, mint az ökölbe szorított kéz, sikerült nem tudomásul vennie. Nem mozdult néhány pillanatig, nem beszélt, nem gondolkozott, és nem sírt, betakarta magával a koporsó, a virágok, a test közepét, fejével, mellével, lelkével és a két kezével, amely olyan nagy volt, mint a lelke.

15 / Egész valóját megrázta a visszafojtott zokogás. Míg bírt, küzdött ellene, de most egyszerre elfogyott az ereje, kitörtek a könnyei, végigöntötte velük az arcát, a ruháját, a kezét és a koporsót, amelyhez hozzátapadt.

Nem szólt semmit, nem gondolt semmit. Gondolatok, közös dolgaik, tudás, bizonyosságok száguldottak, áramlottak át rajta akadálytalanul, mint felhő az égen és mint hajdani éjszakai beszélgetéseik idején. Hát ez volt az, ez volt a boldogság és felszabadulás. Az egymásban élesztett meleg tudás, amely nem a fejben lakik. Az ösztönös, közvetlen tudás.

Most is ezzel a tudással volt tele, sötét, öntudatlan tudással: a halálról, a halálra készülésről, a halálfélelem hiányáról. Mintha már hússzor élt volna a földön, számtalanszor elvesztette volna Jurij Zsivagót, s erre az alkalomra már úgy felgyülemlett volna benne a szív tapasztalata, hogy mindent annak rendje és módja szerint érzett és tett a koporsónál.

Micsoda szerelem volt az, páratlan, korlátlan, hasonlíthatatlan szerelem! Úgy gondolkoztak, ahogy mások magukban dúdolnak.

Nem végzetszerű volt a szerelmük, nem „emésztő szenvedély", amilyennek hazugul ábrázolják a szerelmet. Azért szerették egymást, mert körülöttük minden úgy akarta: a föld a

talpuk alatt, az ég a fejük felett, a fellegek és a fák. A környező világ talán még jobban szerette a szerelmüket, mint ők maguk. Az ismeretlen járókelők, séta közben a felsorakozó távolok, a szobák, amelyekben laktak, ahol találkoztak.

Igen, ez, ez egyesítette, kötötte össze őket legerősebben. Soha, soha, a fejedelmi boldogság önkívületének pillanataiban se hagyta el őket az, ami érzéseikben a legmagasztosabb volt, s a legjobban lenyűgözte őket: gyönyörködtek a teremtésben, magukat is beleértették a kép egészébe, érezték, hogy hozzátartoznak a látvány szépségéhez, a világmindenséghez.

Ők ebben a közösségben éltek. És ezért nem vonzotta őket az az eszme, amely az embert a természet többi része fölé emeli, a divat szerint dédelgeti és bálványozza. A politikává változtatott hamis közösség elve szánalmas kontárság volt a szemükben, sohase értették.

16 / És most búcsúzkodni kezdett tőle az élénk, mesterkéletlen beszélgetés egyszerű, köznapi szavaival, amelyek kitörtek a valóság kereteiből, és nem volt értelmük, ahogy nincs értelmük a tragédiák kórusainak és monológjainak, a versbeszédnek, a zenének és egyéb feltételes valóságoknak, amelyekért csak a feszültség feltételének valósága áll jót. Ebben az esetben az ő könnyed, elfogulatlan beszéde erőszakoltságának feltételességéért a könnyei álltak jót, amelyekben fürödtek és úsztak, amelyekbe belefúltak mindennapi, nem ünnepélyes szavai.

Úgy tetszett, ezek a könnytől nedves szavak úgy tapadnak bele gyengéd és szapora csevegésébe, mint ha meleg eső kuszálta selymes és vizes lombot suhogtat a szél.

– Hát megint együtt vagyunk, Jurocska! Micsoda találkozást rendelt nekünk az Isten! Gondold el, milyen iszonyú! Jaj, nem bírom tovább! Istenem! Csak bőgök és bőgök. Gondold el! Ez most megint a mi stílusunk, a mi fegyvertárunkból való. A te elmeneteled, az én végem. Megint valami főbenjáró, valami visszavonhatatlan. Az élet rejtélye, a halál rejtélye, a lángész pompája, a lemeztelenedés pompája, hát igen, ezt,

ezt mi értettük. Hanem az apró világi pörök, holmi világújrafelosztás, hát ne haragudjanak, már megbocsássanak, ez nem a mi világunk.

Isten veled, édesem, isten veled, büszkeségem, isten veled, gyors, mély patakom, mennyire szerettem egész napos csobogásodat, mennyire szerettem hideg hullámaidba ugrani!

Emlékszel, mikor ott a hóban búcsúztam tőled? Hogy becsaptál! Hisz nélküled nem utaztam volna el. Jaj, tudom én, tudom én, hogy erődön felül cselekedtél, az én vélt javamra. És akkor minden összeomlott. Uramisten, hogy én mit álltam ki ott, min mentem keresztül! De hiszen te nem tudsz semmit. Jaj, mit tettem, Jura, mit tettem! Fogalmad sincs róla, milyen nagy bűnös vagyok. De nem tehetek róla. Én akkor három hónapig kórházban feküdtem, abból egyet eszméletlenül. Azóta nincs életem, Jura. Nem tud megnyugodni a lelkem a szánalomtól és a kíntól. De hisz nem mondom el, nem fedem fel a legfontosabbat. Nevén nevezni nem tudom, nincs erőm. Ha életemnek ehhez a pontjához érek, égnek áll a hajam a borzadálytól. Sőt, tudod, azért se kezeskedem, hogy teljesen normális vagyok. De látod, nem iszom, mint sokan, nem választom ezt az utat, mert a részeg nő, az már a vég, az valami elgondolhatatlan, ugye?

És beszélt még valamit, és zokogott, és kínlódott. Hirtelen csodálkozva felkapta a fejét, és körülnézett. A szobában már régen emberek voltak, nyugtalanság, mozgás. Lelépett a zsámolyról, és imbolyogva elment a koporsótól, végighúzva a tenyerét a szemén, mintegy kinyomva belőle a maradék, el nem sírt könnyet, hogy lerázza a kezéről a padlóra.

Férfiak léptek a koporsóhoz, és három törülközővel felemelték. Megkezdődött a test kivitele.

17 / Larisza Fjodorovna néhány napot a Kamergerszkij utcában töltött. Az írások rendezése, amiről Jevgraf Andrejeviccsel beszéltek, még az ő részvételével kezdődött, de a végét már nem várta ki. Alkalom nyílt arra a beszélgetésre is,

amelyre Jevgraf Andrejevicset kérte. Jevgraf Andrejevics fontos dolgot tudott meg tőle.

Larisza Fjodorovna egyszer elment otthonról, és többé nem ment haza. Alkalmasint letartóztatták az utcán, és meghalt vagy eltűnt valahol, elfeledetten, a később elkallódott listák névtelen számaként, a számtalan északi vegyes és női koncentrációs tábor közül az egyikben.

Tizenhatodik rész / Epilógus

I / 1943 nyarán a kurszki áttörés és Orjol felszabadítása után külön-külön tért vissza közös csapategységéhez Gordon alhadnagy, akit nemrégiben léptettek elő, és Dudorov őrnagy, az előbbi szolgálati útról Moszkvából, az utóbbi ugyanonnan, háromnapos eltávozásról.

Visszafelé menet összetalálkoztak, és megháltak Csernyben, egy lerombolt, de azért mégse teljesen megsemmisült kisvárosban, amilyen ennek a „pusztaságövezetnek" a legtöbb települése volt, amelyeket eltörölt a föld színéről a visszavonuló ellenség.

A város romjainak törött téglahalmai és porrá zúzott törmelékei közt akadt egy ép szénapadlás, abba vették be magukat este éjszakára.

Nem tudtak aludni. Átbeszélgették az éjszakát. Hajnalban, három óra körül a szendergő Dudorovot felébresztette Gordon szöszmötölése. Gordon suta mozdulatokkal, elsüllyedve és fel-le bukdosva a puha szénában, mint a vízben, a ruhaneműjét kötögette batyuba, azután ugyanolyan balogul elkezdett lefelé mászni a széna tetejéből a szénapadlás küszöbéhez, a kijárat felé.

– Hová készülsz annyira? Korán van még.

– Megyek a patakhoz. Kimosok magamnak egyet-mást.

– Elment az eszed. Estére az egységnél leszünk, a fehérneműs Tányka ad váltást. Minek az a nagy türelmetlenség?

– Nem halaszthatom már. Megizzadtam, elpiszkolódtam. Meleg van. Gyorsan kilötykölöm, jól kicsavarom, egy pillanat alatt megszárad a napon. Megfürdöm, átöltözöm.

– Hát tudod, azért nem való az. Mégiscsak tiszt vagy, lásd be!

– Korán van. Mindenki alszik. Majd valami bokor mögött. Senki se lát meg. Te is aludj, ne beszélgess! Kimegy az álom a szemedből.

– Úgyse tudok már elaludni. Veled megyek.

Elindultak együtt a patakhoz a fehér kőromok mellett, amelyek máris áthevültek a felkelő nap melegében. A hajdani utcák közepén, a földön, a legmelegebb napon verejtékező, horkoló, kivörösödött emberek aludtak. Többségük hajléktalan helybéli volt, öregek, nők, gyerekek, meg egy-egy magányos katona, aki elszakadt az alegységétől, és most azt igyekszik utolérni. Gordon és Dudorov óvatosan lépkedett az alvók közt, szüntelenül a lábuk alá néztek, nehogy rájuk lépjenek.

– Halkabban beszélj, mert felriasztjuk a várost, és akkor oda a mosásom.

És halkan folytatták az éjszakai beszélgetést.

2 / – Milyen patak ez?

– Nem tudom. Nem kérdeztem. Biztosan a Zusa.

– Dehogyis a Zusa. Nem az.

– Hiszen a Zusánál történt az egész. Hrisztyinával.

– Igen, de máshol. Lejjebb. Azt mondják, az egyház szentté avatta.

– Volt ott egy kőépület, azt a nevet kapta, hogy „Istálló". Valóban, a szovhoz lótenyésztő telepének az istállója volt, fogalommá vált a neve, történelmi névvé. Régi-régi, vastag falú. A németek megerődítették, bevehetetlen erőddé építették ki. Be lehetett lőni belőle az egész területet, ahol a mi támadásunk megrekedt. Be kellett venni az istállót. Hrisztyina mesébe illő bátorsággal és leleményességgel beférkőzött a németek állásába, felrobbantotta az istállót, élve fogták el, és felakasztották.

– Miért Hrisztyina Orlecova és nem Dudorova?

– Hiszen még nem voltunk házasok. Negyvenegy nyarán fogadtuk meg egymásnak, hogy a háború után összeházasodunk. Ezután vándoroltam, mint az egész hadsereg. Az én egységemet állandóan ide-oda irányították. Helyváltoztatásaink közben szem elől tévesztettem. Többet nem láttam. Dicsőséges tettéről és hősi haláláról ugyanúgy értesültem, mint bárki. Az újságokból és az ezred napiparancsaiból. Azt

mondják, valahol itt akarnak szobrot állítani neki. Úgy hallottam, szegény Jura testvére, Zsivago tábornok járja a környéket, és gyűjti az adatokat róla.

– Ne haragudj, hogy Hrisztyinára tereltem a szót. Rosszul eshet neked.

– Nem, dehogyis. Csak elbeszélgetjük az időt. Nem akarlak zavarni. Vetkőzz le, eredj be a vízbe, csináld a dolgodat! Én meg leheveredek a parton, a fogam közé kapok egy fűszálat, rágcsálom, gondolkozom, talán szundítok is egyet.

Néhány perc múlva megint csak beszélgetni kezdtek.

– Hol tanultál meg így mosni?

– A szükség vitt rá. Nem volt szerencsénk. Én a legrémesebb büntetőtáborba kerültem. Onnan kevesen kerültek ki élve. Már a megérkezés. Kiszállították a csoportot a vagonból. Havas puszta. A távolban erdő. Őrség, előrefordított puskacsövek, farkaskutyák. Egy órán belül, de különböző időpontokban még más csoportokat is odahajtottak. Hatalmas sokszöget alkottak belőlünk, körben az egész mezőn, háttal befelé, hogy ne lássuk egymást. Megparancsolták, hogy térdeljünk le, és ne merjünk oldalra nézni, mert agyonlőnek, és megkezdődött a végtelen, hosszú órákig tartó, megalázó névsorolvasó szertartás. És mindenki térden. Aztán felálltunk, a többi csoportot elvezették, kit-kit a rendeltetési helyére, velünk meg közölték: „Itt a táborotok. Rendezkedjetek be, ahogy tudtok." Hómező a szabad ég alatt, közepében egy oszlop, az oszlopon tábla: *Gulag 92 J. N. 90,* semmi egyéb.

– Igen, nekünk könnyebb volt. Szerencsénk volt. Hiszen én a második büntetésemet töltöttem, amelyet az első von maga után. Aztán arra a törvénycikk is más, a feltételek is mások. A szabadulásom után megint visszahelyeztek jogaimba, mint első ízben, és ismét megengedték, hogy előadjak az egyetemen. És a háborúba is teljes jogú őrnagyként hívtak be, nem büntetőszázadba, mint téged.

– Igen. Egy oszlop, rajta a szám, hogy *Gulag 92 J. N. 90,* egyéb semmi. Az első időben puszta és pucér kézzel tördöstük

a kalyibának való vékony fiatal fákat a fagyban. És akár hiszed, akár nem, fokról fokra magunk építettük körül magunkat. Börtönt ácsoltunk magunknak, cölöpkerítéssel vettük körül magunkat, elláttuk magunkat fogdákkal, őrtornyokkal, mindent magunk csináltunk. Aztán jött a fakitermelés. A fadöntés. Erdőt irtottunk. Nyolcan befogtuk magunkat egy szánba, úgy húztuk, a rönköket magunk, mellig esve a hóba. Sokáig azt se tudtuk, hogy kitört a háború. Titkolták. És egyszer csak ajánlatot tettek. Aki önként kimegy a frontra büntetőosztagosként, és épségben kikerül a vége-hossza nincs harcokból, kiszabadul. És azután rohamok és rohamok, villanyárammal töltött szögesdrótok kilométerei, aknák, aknavetők, hónapok és hónapok a fergeteges tűzben. Méltán nevezték halálraitélteknek a mi osztagaink tagjait. Egytől egyig lekaszálták őket. Hogy én hogy úsztam meg? Hogy én hogy úsztam meg? Hanem, képzeld el, ez a véres pokol boldogság volt a koncentrációs tábor rémségeihez képest, és egyáltalán nem a nehéz körülmények miatt, hanem egész másért.

– Bizony, testvér, kijutott neked.

– Ott aztán, nem az, hogy mosni, de bármit megtanul az ember.

– Furcsa dolog ez. A háború nemcsak a te fegyencsorsodhoz képest, hanem a mi egész előtte való életünkhöz képest, ahogy mi a harmincas években éltünk még ha szabadon is, az egyetemi munka, könyvek, pénz, kényelmi berendezések boldog birtokában is, tisztító viharként, friss légáramként, szabadulást ígérő fuvalomként tört be hozzánk. Gondolom, úgy lehetett, hogy a kollektivizálás fonák, sikertelen intézkedés volt, és nem volt szabad beismerni a hibát. A megfélemlítés minden eszközével le kellett szoktatni az embereket az ítélkezésről és gondolkodásról, rá kellett kényszeríteni őket, hogy azt lássák, ami nincs, be kellett bizonyítani az ellenkezőjét annak, ami napnál világosabb volt, csak így lehetett leplezni a kudarcot. Erre szolgált a Jezsov-korszak példátlan kegyetlensége, ezért hirdették ki azt az alkotmányt, amelyet nem

arra szántak, hogy alkalmazzák, ezért vezettek be olyan választásokat, amelyek nem a választási elveken alapultak.

S mikor fellángolt a háború, valódi rémsége, valódi veszedelme, a valódi életveszély áldás volt a hazugság embertelen uralmához képest, megkönnyebbültünk, mert korlátozta a holt betű bűverejét. Nemcsak a te helyzetedben lévők, nemcsak a fegyencek, hanem mindenki, mindenki, hátországban és fronton egyaránt, fellélegzett, teli tüdőből és mámorosan, igaz boldogsággal vetették bele magukat a rettenetes, halálos és megmentő harc kohójába.

A háború sajátságos láncszem a forradalmi évtizedek láncolatában. Véget ért a forradalom természetében gyökerező okok működése. Kezdtek megmutatkozni a közvetett eredmények, a gyümölcs gyümölcsei, a következmények következményei. A csapásokban-nyomorúságban edződött jellemek szilárdsága, a nélkülözéshez szokott keménység, a hősiesség, a nagy, kétségbeesett, hallatlan tettekre való készség. Ezek mesébe illő, döbbenetes tulajdonságok, és ilyen a nemzedék erkölcsi színe-virága.

Boldoggá tesznek ezek a megfigyeléseim, még ha a Hrisztyina vértanúhalálát, az én sebesüléseimet, a veszteségeinket, a háborúnak ezt a túl nagy vérárát is beleszámítom. Orlecova halálának súlyát segít elviselnem az önfeláldozásnak az a fénye, amely beragyogja az ő pusztulását is és mindannyiunk életét.

Én épp akkor szabadultam, mikor te, szegénykém, kifogyhatatlan gyötrelmeidet élted. Orlecova akkoriban került a történelem szakra. Tudományos érdeklődésének természete az én vezetésem alá irányította. Én már sokkal régebben, mikor első ízben kijöttem a koncentrációs táborból, még akkor, gyerekkorában, felfigyeltem erre a kiváló kislányra. Még Jurij életében meséltem róla, ha emlékszel. No szóval, a hallgatóm lett.

Épp akkor jött divatba, hogy a hallgatók ledorongoló bírálatokkal illethették az előadókat. Orlecova nagy hévvel vetette bele magát a dologba. Csak a Jóisten tudja, hogy miféle

vétkemért esett nekem olyan dühösen. Olyan makacsul, harciasan és igazságtalanul támadott, hogy a tanszék többi diákja néha fellázadt és védelmébe vett. Orlecova kiváló humorista volt. Más néven, amelyben mindenki rám ismert, úgy kicsúfolt a faliújságon, mint annak a rendje. Egyszer csak teljesen véletlenül kiderült, hogy ez a megátalkodott ellenszenve a tartós, rejtekező, régi és ifjú szerelem álcája. Magam is mindig így éreztem iránta.

Csodálatos nyarunk volt negyvenegyben, a háború első évében, közvetlenül a háború küszöbén és rövid ideig a kitörése után. Fiatalok néhányan, lányok és fiúk az egyetemről, köztük ő is, kiköltöztek egy Moszkva környéki nyaralótelepre, oda, ahol később az én egységem állt. Barátságunk úgy szövődött, úgy bontakozott ki, hogy közben az ő katonai kiképzésük folyt, szervezték a peremvárosi népfölkelőcsapatokat, Hrisztyina ejtőernyős gyakorlatokat végzett, s éjszakánként már a moszkvai háztetőkről kellett visszaverni az első német berepüléseket. Már meséltem neked, hogy itt ünnepeltük az eljegyzésünket, s hamarosan megkezdődött az én vándorlásom, az választott el bennünket. Soha többet nem láttam Hrisztyinát.

Mikor nálunk kedvező fordulat állt be, és a németek kezdték ezerszámra megadni magukat, engem a kétszeri sebesülésem és kórházi ápolásom után áttettek a légelhárító tüzérségtől a törzs hetes részlegébe, ahol idegen nyelveket tudó emberekre volt szükség, oda, ahová te is bekerültél az én erőszakoskodásomra, miután előkerestelek a tenger fenekéről.

A fehérneműs Tánya jól ismerte Orlecovát. A fronton kerültek össze, jó barátnők lettek. Sokat mesél Hrisztyináról. Ez a Tánya az egész arcával mosolyog, ahogy Jura mosolygott, megfigyelted? Egy pillanatra eltűnik a piszeség, eltűnik a szögletesség, amelynek képzetét az erős pofacsont kelti fel, vonzóvá, bájossá válik az arc. Ugyanaz a típus, nálunk nagyon gyakori.

– Tudom, mire gondolsz. Van benne valami. Nem figyeltem fel rá.

– Micsoda barbár, ocsmány név az a Tányka Bezocseredova.* Az biztos, hogy nem vezetéknév, hanem valami kiagyalt, elferdített szó. Mit gondolsz?

– Hisz megmagyarázta. Elhagyott gyerek, nem ismeri a szüleit. Valahol, Oroszország egy eldugott zugában, ahol még tiszta és érintetlen a nyelv, apátlannak nevezhették, nem lévén apja. Az utcának, amely csak úgy röptükben kapja fel a szavakat, és mindent kiforgat, értelmetlen volt ez a ragadványnév, a maga szája íze szerint értelmezte, mert így közelebb volt az ő pillanat formálta közönséges nyelvéhez.

3 / Ez egy földig rombolt városban, Karacsevben történt nem sokkal azután, hogy Gordon és Dudorov Csernyben éjszakázott, és átbeszélgette az éjszakát. Az egységük után igyekvő barátok találtak itt valami hadtápfélét, amely a főerők után nyomult.

Már több mint egy hónapja szakadatlanul derült, csendes, meleg őszi idő volt. Az Orjol és Brjanszk között elnyúló áldott vidék termékeny fekete földje csokoládészínűre, kávészínűre barnult a felhőtlen kék ég hevében.

Egyenes főutcája vágta ketté a várost, az országút folytatása. Az utca egyik oldalán romba dőlt házak, amelyeket építkezési törmelékké morzsoltak az aknák, és földdel egyenlővé tett gyümölcsöskertek kicsavart, szilánkosra hasogatott, összeperzselt fái. A másik oldalon, az út túlfelén üres telkek húzódtak, valószínűleg az a rész azelőtt is, a város elpusztítása előtt is gyéren volt beépítve, így a tűz és a robbantás is jobban megkímélte, nem lévén itt mit tönkretenni.

Az azelőtt beépített oldalon a hajléktalan lakosok a még forró hamuhalmokban kotorásztak, kiástak ezt-azt, és a tűzvész legtávolabbi sarkaiból is egy helyre hordtak össze min-

* Nem létező szó, kb. „számfeletti" (itt nyilván a „felesleges"-re utaló) jelentést tulajdoníthatunk neki. Mivel az orosz beszédből főképp csak az úgynevezett hangsúlyos szótag hangzik ki, a többi többé-kevésbé elnyelődik, elképzelhető a bezotcsaja (apátlan) és a név egymássá torzítása.

dent. Mások sebtében földkunyhót vájtak maguknak, nagy lapokban hasították a tetőnek való gyeptéglát.

A másik oldalon, a beépítetlenen, sátrak fehérlettek, a második lépcső legkülönbözőbb fegyvernemeihez tartozó teherautók és lófogatok zsúfolódtak össze, tábori kórházak, amelyek elszakadtak zászlóaljtörzsüktől, minden elképzelhető gépjárműtelephely, hadbiztosság és élelmező raktár eltévedt, összegabalyodott, egymást kereső osztályai. Ugyancsak ott ürítkeztek, vackoltak, pihentek meg, aludtak egyet és vánszorogtak tovább nyugat felé az utánpótlás menetszázadaiból való sovány, legyengült kamaszok vérhastól fakó, elgyötört, földszínű arccal, szürke nyári sapkában és nehéz szürke köpenykoszorúval.

Odébb, ahová időzített aknákat raktak, egyre lángolt és robbant tovább a félig már hamuvá lett, felrobbantott város. A kertekben kapargálók minduntalan abbahagyták a munkát, mert megreszketett a föld a talpuk alatt, kiegyenesítették görnyedt hátukat, az ásóra támaszkodva az eldübörgő robbanás felé fordították a fejüket, s hosszan bámulva arrafelé, megpihentek.

Amott először oszlopban és szökőkútformán, aztán lustán, elnehezedő áramban tört az ég felé a szürke, fekete, téglavörös és füstös-tüzes törmelékfelhő, szétterült, tollbokrétává nyílt, szétoszlott, visszahullt a földre. A munkálkodók újra munkához láttak.

Volt a beépítetlen oldalon egy kis rét, azt sűrűn beárnyékolták a szélén növő öreg fák. Úgy elrekesztették a külvilágtól a kis rétet, mintha hűs félhomályba merülő zárt udvar lett volna.

A fehérneműs Tánya két vagy három ezredtársával meg a hozzájuk kéredzkedett útitársakkal, valamint Gordonnal és Dudorovval reggel óta ott várta a réten a teherautót, amelynek Tányáért és a gondjaira bízott ezredholmiért kellett jönnie. A holmi egymásra halmozott ládákban állt a réten. Tatjana őrizte, odébb nem ment volna egy lépéssel se, de a többi-

ek se tágítottak a ládáktól, hogy ha alkalom kínálkozik az elmenésre, el ne szalasszák.

Régen vártak, több mint öt órája. Nem tudtak mit csinálni. Hallgatták a bőbeszédű, sokat tapasztalt kislány szüntelen duruzsolását. Az imént mesélte el éppen, hogy hogy s mint találkozott Zsivago vezérőrnaggyal:

– Hát bizony. Tegnap. Személyesen hozzá vezettek, Zsivago vezérőrnagyhoz. Erre járt, Hrisztyina dolgában tudakozódott, kérdezősködött. A szemtanúktól, akik látásból ismerték. Mondtak neki engemet. A barátnéja, azt mondják. Megparancsolta, hogy hívjanak. Hát odahíttak, bevezettek. Nem félelmes egy cseppet se. Semmi különös, olyan, mint más. Ferde szemű fekete ember. Nahát én, amit tudtam, elmondtam neki. Meghallgatta, köszönöm, azt mondja. Hát te, azt mondja, hová valósi vagy, kiféle vagy? Én, persze, hogy így meg úgy, csak nem mondom meg. Nincs mit dicsekednem. Kitett gyerek vagyok. Tudjátok. Javítóintézet, csavargás. De ő csak nem tágít, na mondd már, azt mondja, ne restelld, mit szégyellsz rajta? Hát én először féltem, csak egy-két szót mondtam, aztán többet is, bólogatott, nekibátorodtam. Nekem aztán van mit mesélnem. Ha hallanátok, el se hinnétek, azt mondanátok, úgy találtam ki. Ő is úgy volt vele. Mikor elvégeztem, felállt, ide-oda járkált a kunyhóban, egyik végéből a másikba. Nahát, a mindenségit, hogy milyen csudák vannak a világon, ezt mondta. Tudod, mit, azt mondja. Én most nem érek rá. De megtalállak, ne félj semmit, megtalállak, és megint hívatlak. Nem gondoltam, hogy ezt megérem. Nem hagylak el, mondja. Még tisztázni kell majd egyetmást, bizonyos részleteket. A végén még, azt mondja, elállok nagybátyádnak, tábornok-unokahúgot csinálok belőled. És beadlak tanulni az egyetemre, amelyikre akarod. Bizony isten így volt. Ilyen nagy tréfacsinálő.

Ekkor egy magas oldalú, hosszú, üres kocsi fordult be a kis rétre, olyan, amilyenen a gabonát hordják Lengyelországban és Nyugat-Oroszországban. A két, csatlórúddal befogott lovat egy katona hajtotta, a régi elnevezés szerint a „furlájt", a

fogatolt vonat katonája. Behajtott a tisztásra, leugrott a bakról, és nekiállt kifogni a lovakat. Tatjanán és egypár katonán kívül mindnyájan körülállták a kocsit, és kérték a kocsist, hogy ne fogjon ki, hanem vigye őket, ahová mondják, persze pénzért. Nem egyezett bele a katona, hogy ő nem rendelkezhet a lovakkal meg a kocsival, és parancsot kell teljesítenie. Elvezette valahová a kifogott lovakat, és többet nem jött elő. Akik a földön ültek, mind felálltak, és átültek az üres kocsira, amely ott maradt a kis réten. Tatjana folytatta a történeteit, ahol a szekér megjelenésekor, a kocsissal való beszélgetéskor abbahagyta.

– Mit mondtál a vezérőrnagynak? – kérdezte Gordon. – Meséld el, ha lehet!

– Miért ne lehetne?

És elmondott nekik egy borzalmas történetet.

4 / – Nem mondom, van énnekem mit mesélni. Úgy mondták, nem parasztok voltak a szüleim. Hogy mások mondták-e, vagy magam őriztem a szívemben ezt az emléket, csak úgy hallottam, hogy anyám, Raisza Komarova egy fehér-Mongóliában bujdosó orosz miniszternek volt a felesége, Komarov elvtársnak. Nem az volt az apám, az édesapám nekem, úgy gondolom, az a Komarov. Persze én tanulatlan lány vagyok, apa nélkül, anya nélkül nőttem fel, árván. Nektek tán nevetséges, amit mesélek, de csak azt mondom, amit tudok, ti mit csinálnátok, ha a helyemben lennétek?

Igen. Szóval Krusicin is túl történt ez, amit majd elmesélek, Szibéria túlsó sarkában, a kozáktelepek túlfelén, a kínai határ közelében. Mikor mi, vagyis a mi vöröseink már majdnem odaértek az ő fehér fővárosukhoz, ez a Komarov miniszter beültette édesanyámat egy különleges betűs vonatba az egész családjával, és megparancsolta, hogy vigyék el, mert édesanyám úgy félt, hogy nélküle egy lépést se tett volna.

Énrólam meg nem is tudott az a Komarov. Azt se tudta, hogy a világon vagyok. Édesanyám akkor szült, mikor egyszer sokáig külön voltak, és majd meghalt rémületében, hogy

valaki elszólja magát előtte. Az a Komarov nem állhatta az ilyet, hogy gyerek, és kiabált és toporzékolt, hogy az csak piszok meg felfordulás a házban. Nem szenvedhetem az ilyesmit, azt kiabálta.

No, hát úgy lehetett, hogy mikor közelebb jöttek a vörösök, édesanyám elküldött a nagornajai kitérő bakternéjához, Marfához, az a második megálló attól a várostól. Mindjárt megmondom. Először Nyizovaja állomás, aztán Nagornaja kitérő, aztán a Sámson-hágó. Én most úgy gondolom, hogy honnan ismerhette édesanyám a bakternét? Biztos tejet hordott a városba Marfa, zöldséget árult. Igen.

És tudjátok, mit mondok? Úgy látszik, itt én nem tudok valamit. Azt gondolom, becsapták édesanyámat, mást mondtak neki. Elámították, isten tudja, mivel, hogy csak egy időre, két napra, míg elül a hajcihő. De nem azt, hogy örökre idegenekre. Örökös lelencbe. Úgy csak nem adta oda anyám az édesgyermekét!

Nahát tudjátok, ahogy gyerekkel szokás. Gyere ide a nénihez, ád a néni mézesbábot, jó néni, ne félj a nénitől! Hogy aztán én hogy zokogtam, vergelődtem, hogy fájt az a kis gyermekszívem, azt jobb, ha fel se emlegetjük. Fel akartam akasztani magam, kicsi gyerek létemre majd megzavarodtam. Mert kicsi voltam ám még. Pénzt azt adtak Marfusa néninek a tartásomra, azt meg kell hagyni, sok pénzt adtak.

Szép jószágudvaruk volt az őrházhoz, tehén is, ló is, persze aprójószág is mindenféle, a kisajátítási területen annyi föld veteményesnek, amennyit akartak, a lakás ingyen volt, az csak természetes, az állami bakterház a vágány mellett. A mi részünkről felfele menet alig bírt felkapaszkodni a vonat, nagy nehezen dohogott fel az emelkedőn, de titőletek, Oroszországból, sebesen gurult lefele, fékezni kellett. Ősszel, mikor ritkult az erdő, odalentről úgy látszott a nagornajai állomás, mintha a tenyerünkön lett volna.

Vaszilij bácsit, a gazdát, parasztosan tatának szólítottam. Víg és jó ember volt, csak hát nagyon megbízott mindenki-

ben, és ha beivott, mindent kifecsegett, nem állt meg benne a szó. Aki legelébb szembejött, annak kiöntötte a szívét.

Hanem arra sose állt rá a nyelvem, hogy a bakternénak mamát mondjak. Hogy nem tudtam elfelejteni anyámat, vagy valami másért, de rémes volt az a Marfusa néni. Igen. Szóval Marfusa néninek híttam.

No, telt-múlt az idő. Múltak az évek. Hány múlt el, nem emlékszem. Már akkor kezdtem kifutkosni a zászlóval a vonathoz. A lovat kifogni, a tehenet kihajtani nem volt olyan nagy dolog nekem. Fonni is megtanított Marfusa néni. A házról beszélni se kell. Seperni, rendet tenni vagy főzni, tésztát gyúrni, az semmi volt nekem, azt mind tudtam. És még elfelejtettem mondani, hogy Petyenykát is pesztráltam, Petyenykánknak béna volt a lábacskája, háromesztendős volt, csak feküdt, nem járt, én pesztráltam Petyenykát. Hány év elmúlt azóta, és még mindig a hideg futkos rajtam, hogy hogy sandarított Marfusa néni az én egészséges lábamra, mintha azt nézné, hogy miért nem béna, hogy inkább az enyém lenne béna, mintsem a Petyenykáé, mintha szemmel vertem volna, megrontottam volna Petyenykát, gondoljátok el, mennyi gonoszság meg sötétség van a világon!

Most hallgassátok tovább, ez még semmi, most jön a java, szemetek-szátok elál a csodálkozástól!

Akkor volt a NEP, ezer rubel egy kopejkát ért. Vaszilij Afanaszjevics eladta odalenn a tehenet, kapott érte két zsák pénzt, kerenkának hívták, jaj, dehogyis, citromnak hívták, citromnak, beivott, és Nagornaja-szerte kikiabálta, hogy ő milyen gazdag.

Emlékszem, szeles őszi nap volt, tépte a tetőt a szél, ledöntötte az embert a lábáról, a mozdonyok nem bírták az emelkedőt, szembefújt nekik a szél. Látom, jön fentről egy öreg vándorasszony, rángatja a szél a szoknyáját, kendőjét.

Jön a vándor, jajgat, kapkod a hasához, bekéredzkedett a házba. Lefektettük a lócára, jaj, kiabál, nem bírom tovább, összeszáradt a hasam, eljött a halálom órája. És rimánkodik: vigyetek el a kórházba, Jézus szerelmére, megfizetem, nem

sajnálom. Befogta a tata a Szilajt, feltette az öregasszonyt a szekérre, és indult vele a zemsztvo-kórházba, tizenöt verszta tőlünk, a vasútvonalra merőlegesen.

Száz szónak is egy a vége, lefekszünk aludni Marfusa nénivel, hát halljuk, hogy felnyerít a Szilaj az ablak alatt, zötyög be a szekerünk az udvarba. Már ez nagyon hamar volt. Marfusa néni felszította a tüzet, felvette a pruszlikot, nem várta, míg majd bekopog a tata az ajtón, hanem kinyitotta az ajtóbeakasztót.

Kiakasztja a horgot, hát nem a tata áll a küszöbön, hanem egy fekete és félelmes idegen ember, és azt mondja: „Mutasd meg, azt mondja, hol az a pénz, amit a tehénért kaptatok! Az uradat, azt mondja, megöltem az erdőben, de neked megkegyelmezek, asszony, ha megmondod, hol a pénz. De ha nem, hát magadra vess, ne csudálkozz! De ne húzd az időt, hallod-e! Nem érek ám rá itt szetyepotyázni veled."

Jaj, szentséges Úristen, édes elvtársaim, mi csak elváltoztunk, gondoljatok bele! Reszkettünk, se elevenek, se holtak nem voltunk, a nyelvünk is megbénult rémületünkben, micsoda szörnyűség! Először is megölte Vaszilij Afanaszjevicset, maga mondta, baltával agyonvágta. A másik baj meg, hogy egyedül vagyunk a haramiával a bakterházban, bent van a házban a haramia, mert hogy haramia, az biztos.

Marfusa néninek abban a pillanatban megbomlott az esze, az látszott, majd megszakadt a szíve az uráért. De vigyázni kellett, nem volt szabad mutatni.

Marfusa néni először a lábához esik. „Könyörülj rajtunk, mondja, ne veszejts el, életemben se hallottam én arról a pénzről, amiről te beszélsz, most hallom először." Na de hát nem volt olyan tukma az az átkozott, hogy szavakkal ki lehessen fogni rajta. És Marfusa néninek hirtelen eszébe jutott, hogy hogy lehetne túljárni az eszén. „Nem bánom, legyen úgy, ahogy te akarod. A padló alatt tartjuk a pénzt, azt mondja. Én felemelem a csapóajtót, te meg mássz be!" De az a sátán átlátott a szitán. „Nem, azt mondja, te vagy a gazdasszony, neked kell. Nem bánom én, hova mászol, ha föld alá, ha ház-

tetőre, csak a pénzt előteremtsd! De vigyázz, azt mondja, rá ne szedj, mert énvelem nem jó ám tréfálni!"

Az meg a rablónak: „Istenem, Istenem, hogy te milyen hitetlen vagy! Mennék én örömest, de nem bírok. Inkább, azt mondja, majd én világítok a felső lépcsőről. Ne félj semmit, leengedem veled a lánykámat is, hogy jobban bízzál hozzám", vagyishogy engemet.

Jaj, Szűzanyám, édes elvtársaim, gondoljátok el, mit éreztem, ahogy ezt meghallottam! Na, gondolom, végem. Elfeketedett a világ a szemem előtt, éreztem, hogy mindjárt elájulok, rogyadozott a lábam.

Hanem a gonosztevő nem volt ám buta, ránk sandított a fél szemével, rám meg Marfusa nénire, hunyorított, csúnyán elvigyorodott, hogy fülig ért a szája, mint aki azt mondja, ravaszkodsz, de nem csalsz lépre. Látja, nem sajnál engemet, biztos nem az övé vagyok, felkapja Petyenykát, a másik kezével megfogja a gyűrűt, kinyitja a veremajtót, világít, mondja, s le a lépcsőn a föld alá Petyenykával.

Azt hiszem, Marfusa néni már akkor nem volt észnél, nem tudott magáról, már akkor megvolt neki az az agykárosodása. Ahogy az a gonosztevő bement Petyenykával a nyílásba, Marfusa néni fogja a csapóajtót, vagyis azt a veremfedőt, puff, lecsapja, rá a reteszt is, és tolja oda a legnehezebb ládát, nekem is int a fejével, hogy segíts, nem bírom, nehéz. Odatolja, ráül maga is a bolond, örvendezik. Alighogy ráül a ládára, kiált neki odabentről a haramia, alulról kopogtatja is a padlót, hogy jobb, ha kiengedsz szépszerével, különben mindjárt megölöm a Petyenykádat. A szavakat nem lehetett érteni a vastag deszkán keresztül, de nem is a szóban van az értelem. Úgy ordított az, hogy az erdei vadállat se különbül, a frász jött ránk. Igen, mindjárt megölöm a Petyenykádat. De ő nem fogja fel. Csak ül, nevet, kacsingat rám. Beszélj, beszélj, káposzta, azt mondja, én itt ülök a ládán, markomban a kulcs. Próbáltam én Marfusa nénit így is, úgy is. Ordítok a fülébe, húzom le a ládáról, próbálom letaszítani róla. Ki kell nyitni

a vermet, ki kell menteni Petyenykát! De hiába. Hát bírok én vele?

Nohát kopog a rabló a padlón, kopog, az idő meg megy, Marfusa néni ül a ládán, és forog a szeme, nem hallgat rá.

Idő múltával – jaj, Istenem, jaj, Istenem, akármennyit szenvedtem, akármennyit kiálltam életemben, ilyen szörnyűséget nem értem, ha száz évig élek, akkor is mindig hallani fogom a Petyenyka panaszos hangocskáját – csak felsírt, feljajdult a lelkem, angyalom a föld alól, halálra marta az átkozott.

Nahát, mit tegyek, most mit tegyek, gondolom, mit tegyek evvel a féleszű asszonnyal meg a gyilkos haramiával? Az idő meg csak megy. Ahogy ezt elgondolom, a Szilaj felnyerít az ablak alatt, mert ott állt egész idő alatt befogva. Igen. Felnyerített a Szilaj, mintha azt akarná mondani, hogy gyere, Tanyusa, elszaladunk gyorsan a jó emberekhez, segítséget hívunk. Kinézek, nemsokára hajnalodik. Legyen úgy, ahogy akarod, gondolom, köszönöm, Szilaj, felokosítottál, igazad van, gyerünk! És amint ezt elgondoltam, ha!, hallom, mintha valaki az erdőből szólna: „Várj, ne siess, Tanyusa, majd másképp igazítjuk el a dolgot." És megint csak nem vagyok egyedül az erdőben. Mintha a kakas emberi nyelven kukorékolt volna, egy ismerős mozdony szólított meg odalentről a fütytyével, megismertem a füttyéről ezt a mozdonyt, mindig útra készen állt Nagornajában, tolómozdonynak hívták, a tehervagonokat segítette fel az emelkedőn, de most a vegyes jött, minden éjjel ilyenkor járt arra, hallom, hogy alighanem engem szólít odalentről az ismerős mozdony. Majd kiugrott a szívem, ahogy meghallottam. Tán nekem is elment az eszem, gondolom, mint Marfusa néninek, hogy minden lelkes állat, néma masina érthető orosz nyelven beszél velem?

Nohát nincs mit gondolkodni, közel a vonat, nem lehet gondolkodni. Kapom a lámpát, nem világosodott ki még annyira, és mint az őrült, ki a vágányra, a kellős közepére, ingatom a lámpát előre-hátra.

Egy szó, mint száz. Megállítottam a vonatot, hála isten-

nek, lassan, nagyon lassan haladt a szélben, no, szóval lépésben. Megállítom a vonatot, az ismerős masiniszta kinéz a fülkeablakon, kérdez valamit, nem hallom, mit, fúj a szél. Én is kiabálok a mozdonyvezetőnek, hogy megtámadták a vasúti őrházat, gyilkosság és rablás, a rabló a házban van, védjen meg, bácsi elvtárs, sürgős segítség kell. Míg én ezt beszélem, a fűtött vagonokból egymás után kiugrálnak a pályára a katonák, mert katonavonat volt, igen, le a pályára a katonák, kérdik, „mi a baj?", csodálkoznak, hogy minek állították meg a vonatot a meredeken, az erdő közepén éjszaka, s csak áll.

Megtudtak mindent, kihúzták a haramiát a veremből, az Petyenyka vékony hangjánál is vékonyabban sivalkodik, hogy kegyelmezzetek, azt mondja, jó emberek, ne öljetek meg, többet nem teszem. Kicipelték a talpfákra, kezét-lábát a sínhez kötözték, áteresztették a hasán a vonatot – önbíráskodás volt.

A ruhámért se mentem vissza a házba, úgy féltem. Felkéredzkedtem, hogy vegyetek fel engemet a vonatra, bácsik! Felvettek a vonatra, magukkal vittek. Én azután, nem hazudok, a fél világot, a mienket is, az idegent is, körülutaztam a lelencekkel, hol mindenhol nem voltam! A sok gyerekkori nyomorúságom után csak megismertem a szabad életet, a boldogságot is. Igaz, volt baj is mindenféle, meg bűn. De az mind csak később, majd máskor elmesélem azt is. Akkor egy vasutas a vonatról bement a bakterházba, magához vette, ami az államé volt, és intézkedett Marfusa néni sorsa felől, eligazította az életét. Azt mondják, aztán ott is halt meg a bolondokházában, bolondan. De van, aki azt mondja, hogy meggyógyult, kijött.

Gordon és Dudorov a hallottak után sokáig fel-alá járkált a réten. Azután megjött a teherautó, esetlenül és nehézkesen befordult az útról a tisztásra. Felrakosgatták rá a ládákat. Gordon megszólalt:

– Rájöttél, hogy ki ez a fehérneműs Tánya?

– Hát persze.

– Jevgraf majd gondoskodik róla. – Hallgatott egy kicsit, majd hozzátette: – Volt már így néhányszor a történelemben. Az eszményi, magasztos elgondolás eldurvult, eldologiasodott. Így lett Görögországból Róma, így lett az orosz felvilágosodásból orosz forradalom. Gondolj Blok „Mi, gyermekei Oroszország Borzalmas esztendeinek"-jére, és megérted, mi a különbség. Mikor Blok ezt mondta, átvitt értelemben kellett érteni, képletesen. A gyermekek sem gyermekek voltak, hanem az értelmiség fiai, sarjai, és a borzalmak nem borzalmasak voltak, hanem végzetszerűek, apokaliptikusak, és az más. Most pedig mindent szó szerint kell érteni, ami átvitt értelemben volt, a gyermekek gyermekek, és a borzalmak borzalmasak, ez a különbség.

5 / Eltelt öt vagy tíz esztendő, és egy csendes nyári estén Gordon meg Dudorov megint együtt üldögélt a nyitott ablaknál valahol a beláthatatlan esti Moszkva fölött. Azt a füzetet lapozgatták, amelyet Jevgraf állított össze a Jurij írásaiból, sokszor olvasták már, a felét kívülről tudták. Olvasgattak, tettek egy-egy megjegyzést, el-eltöprengtek. Mire a közepéig értek, besötétedett, nemigen lehetett látni a betűket, meg kellett gyújtani a lámpát.

És – alattuk és a távolban – Moszkvát, a füzet írójának és fele viselt dolgainak szülővárosát most nem a történtek színhelyének látták, hanem főszereplőnek abban a hosszú elbeszélésben, amelynek a végére értek ezen az estén a füzettel a kezükben.

Bár az ég nem derült ki, a felszabadulás nem jött meg a háború után a győzelemmel, ahogy várták és gondolták, a szabadság ígérete benne volt a háború utáni évek levegőjében, és ez volt az egyetlen történelmi tartalmuk.

Ahogy ott ültek az ablaknál a megöregedett barátok, úgy tetszett nekik, hogy eljött a léleknek ez a szabadsága, érezhetően épp aznap este telepedett meg odalenn az utcákban a jövő, és maguk is beléptek a jövőbe, mától fogva benne vannak. Boldog, meghatott nyugalom szállta meg őket ennek a

szent városnak, az egész földnek, a történet szereplőinek és a szereplők utódainak a sorsa felől, a boldogság széthullámzó, hangtalan zenéjével fogta körül őket. És mintha az a füzet a kezükben, az is tudott volna mindent, és támogatta, helyeselte volna érzéseiket.

HAMLET

Elült a zaj. A színpadra lépek.
Az ajtónak dőlve hallgatom,
miképp jelzik visszhangtöredékek,
hogy mit mível az én századom.

Szívemet az éjjel célba vette,
ezer látcső némán rám mutat.
Távoztasd el tőlem, ha lehetne,
atyám, a keserű poharat.

Megbékéltem ezzel a szereppel,
szeretem makacs játékodat.
De ezúttal mégiscsak eressz el,
mert most más darabot játszanak.

De nem változhat a végkifejlet,
a cselekmény rendje megszabott.
Minden farizeusságba dermed.
Végig kell élnem. Magam vagyok.

MÁRCIUS

Süt a nap hétágra, zengve-zúgva
tombol lenn a szurdék. Nagydarab
tehenészlány a tavasz, a munka
ég egész nap a keze alatt.

Sorvad a hó, vészes vérszegények,
csenevészek a kék hóerek.
De az ólban párolog az élet,
ép vasvillafogak fénylenek.

Ó, ezek az éjek, napok, éjek!
Délre eresz csordul, csepereg,
jégcsapok sorvasztó lázban égnek,
virrasztanak csorgó csermelyek.

Istálló, karám, ól nyitva-tárva.
Galamb a havon zabot szemel,
s éltetője mindennek: a trágya
friss-levegő-illatot lehel.

NAGYHÉTEN

Körös-körül még vaksötét.
Korán van a világban,
még tele csillaggal az ég,
s mindegyik nappal-fényben ég,
a föld a Húsvét ünnepét,
hallgatva halk zsoltárzenét,
most átaludni vágyna.

Körös-körül még vaksötét:
a földön oly korán van,
hogy még a tér két szegletét
egy öröklét választja szét,
s egy ezredév se lesz elég,
hogy a hajnalt kivárja.

A földnek nincs ruhája még,
amiben éjjelente
kísérni hívek énekét:
harangozni lehetne.

Nagycsütörtöktől Szombatig
a víz szaggatja-marja
csuszamló-omló partjait
nagy forgókat kavarva.

Az erdőn sincsen még ruha,
Krisztus Kálváriáját
mint imádkozók sorfala
állják végig a szálfák.

A városban, mind egy helyen,
mintha gyűlésre várva,
pucér fák néznek nesztelen
a templom kapujába.

Szemükben dermedt rémület.
Oly érthető. A kertek
átlépik kerítésüket,
megreng belé a földi rend:
most egy Istent temetnek.

Látják a szentélyben a fényt,
gyászkendő; gyertyák sora ég,
sok könnyes arc dereng fel,
és most a körmenet kilép
a halotti lepellel,
félre kell húzódnia két
nyírfának, mert a hely kell.

A körmenet már visszaér
az udvart körbejárva,
a templom pitvarába tér,
tavaszi szót sodor, a szél,
a füst, az áldozókenyér
szagát viszi magával.

A március havat hajít
a csonkák közé, mintha itt
a tornácon, kihozva mind,
a kegyszertartó kincseit
egy ember osztogatná.

És szól az ének hajnalig,
a könny is elfogyott már,
az üres telekre pedig
most halkabban szüremkedik
az „Apostol", a zsoltár.

És elhallgatnak mindenek
a jóhír hallatára,
hogy az idő már nyílni kezd,
s a feltámadás, úgy lehet,
megbír majd a halállal.

FEHÉR ÉJSZAKA

Az a Pétervári-negyedbeli
nagy ház, akárha ma látnám!
Az a kurszki leányka, a pusztai
kisasszony, a régi diáklány!

Szép vagy, hizelegnek is itt neked.
Toronyablakodon, könyökölve,
bámuljuk, az éjszaka hogy remeg,
hogy ömöl le fehéren a földre.

Gázláng-pillénket a virradat
első remegése eléri.
Hallgasd a mesémet: a halk szavak
aluvó terek édes igéi.

Bennünket is elfog a rejtelem
tudása, a furcsa sugallat,
mint Pétervárt, mely a végtelen
Néván tul a semmibe hallgat.

Hol messze sötétlik a szép liget,
ölén a fehér tavaszéjnek
felszáll, gyönyörittasan éldeleg
trillája a fülemülének.

A picinyke madár eszelős dala
gyöngyözve fut át a vidéken.
Lelkes, rebegő örömet ver a
büvöletbe merült sürüségben.

Mezítláb surran az éjszaka
a sövények léckapujára,
beszéd, kilesett szó lábnyoma
húzódik a házból utána.

A beszédre fülelve a rács mögött
a kertben mára virágba,
csupa újba, fehérbe öltözött
a cseresznyefa, almafa ága.

Fehérek a fák, fakisértetek,
tülekedve az útra kiállnak,
a világos éjnek intenek,
titkok bucsuzó tanujának.

TAVASZI SÁR

Lobog az alkony hamvadozva.
A sáros erdőn valahol
egy messzi uráli majorba
tartva egy ember lovagol.

A patkódobogás nyomába,
ahogy megy, ringatva farát,
a ló, források bugyogása
száll második szólam gyanánt.

A fékszárt a lovas ledobja,
lovát lépésre fogja már,
s akkor dörög fel sustorogva
mellette a tavaszi ár.

Kövek omlanak kovakőnek
ütődve, valaki nevet,
valaki sír, az árba dőlnek
tönkök, kifordult gyökerek.

Fekete csipke ágredők közt,
tüzes napesti ég alatt
egy messzi fülemüle őrjöng,
akár a félrevert harang.

Ahol a vízmosásba hajló
özvegyikendős fűzfa áll,
mint ama Fülemüle rabló,
hetvenhét sípra hangicsál.

Micsoda bajnak, szenvedélynek
szól ez az izzó hevület?
Ki az, akit a hangsörétek
sorozatával célba vett?

És úgy tetszik, mindjárt kirebben
erdei szellemként szökött
rabok közül, hogy ott teremjen
a partizánőrök között.

Ritka hangját magába szívja
a rét, a víz, a föld, az ég,
öröme, szenvedélye, kínja
minden szabályos ütemét.

VALLOMÁS

Hát csak visszatért az élet újra,
éppoly furcsán, ahogy megszakadt.
Ugyanaz a réges-régi utca,
az az óra, az a nyári nap.

Gondok, emberek, a piros este –
minden ugyanaz, mint mikor a
Lovarda falára felszegezte
a halál estéje valaha.

Asszonyok hitvány kis pongyolája,
este felcsosszanó papucsa.
Majd a padlás a tető vasára
feszíti fel őket éjszaka.

Pincéjében kijön küszöbére
egyik asszony fáradt, csüggeteg
járással, s a pincéből felérve
udvarunkon rézsút lépeget.

Nekem megint mindegy, minden untat,
gyártom csak a kifogásokat.
Szomszédnőnk a hátsó kicsi udvart
megkerüli, és magunkra hagy.

NE SÍRJ

Ne sírj, ne görbítsd le dagadt
szádat, ne vond redőkbe!
Lázmarta sebed felszakad,
kivérzik újra tőle.

Vedd el a mellemről kezed,
folyik a villanyáram
köztünk. Megint összevetett
a vaksors a világban.

Majd férjhezmégy, elfeleded
a zavaros időket.
Ha nő vagy, már az is remek,
s ha őrjítő, az hőstett.

A női kéz, a váll, a hát
csodája megvigasztal,
csak bámulom káprázatát
rabszolgahódolattal.

De bárhogy is nyűgöz az éj
szoros bilincse, lánca,
kötésemből a szenvedély
kitörni készt, hiába.

NYÁR A VÁROSBAN

Bucsuzáskor a halk szavak,
sietős, puha kontyba
igazítja a nagy hajat:
a fején laza boglya.

Leszorítja a fésü, haj-
koronája világít.
Veti hátra fejét: vihar
kavarintja csigáit.

Ez a túlmeleg éjszaka!
Valahol vihar ébred.
Csoszogás, neszezés, haza
igyekeznek a népek.

Már hallani: mennydörög
szakadozva az ég fenn,
dagadoznak a függönyök
az északi szélben.

Aztán nagy a csönd, remeg,
gomolyog csak a pára,
s a sötét eget olykor egy
villám kaparássza.

De ha támad a virradat,
s a nap újra sugárzik,
elapasztja az éji vad
zivatar pocsolyáit.

Nem aludtak az éjszaka,
s most morcosan állnak,
de virágban a vastag, a
sürü illatu hársak.

A SZÉL

Én meghaltam már, de te élsz.
Jajongva ront a szél a házra,
az erdőre, zokogva rázza.
Nem külön támad a fenyőkre,
egyszerre ing-reng az egész
a láthatárral egybekötve,
ahogy árboc-sor billeg és
bukdos a parti víztükörbe.
Nem azért, mert olyan vitéz,
nem is csak céltalan dühöngve,
hanem hogy vigaszul nehéz
szavait bölcsödalba öntse.

KOMLÓMÁMOR

A repkény lepte rekettye
alá szaladunk. Eleredt.
Borítom, a vállad ölelve
kettőnkre a köpenyemet.

Nem is az. Komló lepi be
édes mámorral a fűzfát.
Széltébe terítsük ide
a köpenyemet, ideülj hát!

VÉNASSZONYOK NYARA

Szívós a ribiszkelevél. Benn
kacagás és cseng az üveg.
Szeletelnek, sóznak, a lében
forralnak szegfüszeget.

A zajt a liget odavágja:
mogyoróbokor áll a napon
a rézsűn, mintha a máglya
perzselte volna agyon.

Szakadékba fut erre az ösvény,
a száraz fát, kacatot
sajnálom, az őszt is: a fösvény
ócskás mindent idehord.

És hogy nem olyan bonyolult a
világ, s a fák tetejét
a víz lassan beborítja,
s mindőnket meglel a vég.

Mit bámulsz, hogyha felégett
már minden, az őszi korom
pókhálószínü fehéret
pörget be az ablakodon?

Kidőlt a kertkapu mára.
A ház tűnődve neszez.
Nevetés és konyhai lárma.
S távol valahol ugyanez.

LAKODALOM

Megy a násznép, viszi át
hosszú lakomára
a gombosharmonikát
a lány udvarába.

Csak a gazda ajtaja
csöndes, némaság van,
egytől hétig hallgat a
víg szó a szobában.

Még aludni se lehet.
Mára virradóra
harmonikaszó recseg
rá az aluvókra.

Megzendül a muzsika,
pönög, szaporán szól,
pereg fényes gyöngysora
a harmonikáról.

Újra, újra, újra csak
muzsikára, táncra,
csorognak a rigmusok
egyenest az ágyba.

Egy tejfehér hajadon
siklik, mint a páva,
táncot jár az udvaron
derekát riszálva.

Biccentget meg integet
dalra, muzsikára,
ingva-ringva lépeget,
páva, páva, páva.

Már a körtánc sem dörög,
halkul a zaj újra,
mintha elnyelné a föld,
vagy a vízbe fúlna.

Megébred az udvar, és
visszhang dübögése,
förgeteges nevetés
dörren a beszédbe.

Lágy ködfoltok odafenn:
füstkék suhogással
egy galambraj hirtelen
az egekbe szárnyal –

küldi, ha már felriadt
álmából a násznép
a jókívánságokat
az új pár után még.

Életünk egy pillanat.
Talán arra jó vagy,
hogy odaadd magadat,
másokban felolvadj.

Csak a lakodalmi zaj,
csak a fényes ablak,
csak az álom, csak a dal,
füstszürke galambhad.

ŐSZ

Elküldtem, aki volt a házban,
családom elment régen innen,
csak az az örökös magány van
a természetben és szivemben.

S most itt vagyunk, velem vagy, itt vagy.
Az erdő, elhagyottan és kihaltan,
ahogy kis útjait a gizgaz
felverte, olyan, mint a dalban.

A boronafal néz le dermedt
búval magányunkra. Mi ketten
nem igérgettünk győzedelmet.
Meghalunk nyíltan, fedezetlen.

Hímzéssel, könyvvel tán egy órát
ha elvagyunk, és virradatra
nem tudjuk, hogy a csókolózást
mikor és hogyan hagytuk abba.

Fák, zúgjatok, peregjetek le,
vetkezzetek még ékesebben,
hogy a bánat tegnapi kelyhe
a maival csurig beteljen.

Szerelem, szépség, meleg áram!
Felolvadunk az őszi neszben,
a szeptemberi suhogásban.
Ne légy, vagy őrjöngj önfeledten!

Ahogy a liget eldobálja
lombját, ruháid úgy veted le,
te selyembojtos pongyolás, ha
lehullsz velem a kerevetre.

Üdvöm vagy halálomra várva,
ma undokabb kórnál az élet,
a vak merés, gyökere-ága
a szépségnek, egymás felé vet.

MESE

Egyszer réges-régen
árkon-bokron át
ugratta a réten
lovas a lovát.

Megy a háborúba,
feketülve felnő
a porból a puszta
közepén egy erdő.

Egyszer csak szivébe
sajdul: te lovas,
utadról ne térj le,
vigyázz, ne itass!

Nem hajtott szivére,
nézte, hol a domb,
a kurgánhoz érve
fel is ugratott.

Hegyről kúnhalomra,
tisztásról aszó
völgybe, horhosokba
röpteti a ló.

Két domb hajlatába,
erdős hegyre fel –
vadállat nyomára,
itatóra lel.

Nem értette, mit súg
titkos ösztöne,
fordított, elindult
völgynek lefele.

Barlang van a gázló
mellett. Fény dereng,
kénkő szagu láng fú,
sziszeg odabent.

Felizzik a párás,
piros rengeteg,
elnyújtott kiáltás
reszketteti meg.

Megrezzen az ember,
szakadékon át
megy a rengetegben,
megy toronyiránt.

Rettentő csodát lát,
mi érheti még,
egy iszonyu sárkányt,
pikkelyes fejét.

Világít a torka,
tűzlángot lövell,
foglyát körbefonja
három gyűrüvel.

Ostorvég a farka,
azzal fogja át,
nyomja, fojtogatja,
öleli a lányt.

Szokás a vidéken,
hogy a szörnyeteg
véradó fejében
kap egy-egy szüzet.

Tette ezt a törvényt
minden itt lakó,
fizeti a környék,
ez a házadó.

Szorítja a sárkány,
torkára tapad,
övé ez a zsákmány,
gyönge áldozat.

Feltekint a mennyre,
sóhajt a lovas,
kemény küzdelemre
kezében a vas.

Hunyt szem. Ég. Magasság.
Vizek. Patakok.
Gázlók. Fiatal fák.
Évek. Századok.

Ő a hűs homokra
dől a harc helyén.
Rúgja, eltapossa
a sárkányt a mén.

Elpusztult a sárkány.
Ott a ló. A két
ember nincs magánál.
Fekszik. Elalélt.

Déli fény. Szivárvány-
színű fellegek.
Föld lánya? Királylány?
Vajon ki lehet?

Hol hűs kábulatba
hull, hol könnyözön
tör rá: mondhatatlan,
féktelen öröm.

Lankad egyszer, aztán
új erőre kap,
piros vére fogytán
ereje apad.

Hanem mégis élnek,
sorvad, megujul,
ég bennük az élet
szakadatlanul.

Hunyt szem. Ég. Magasság.
Vizek. Patakok.
Gázlók. Fiatal fák.
Évek. Századok.

AUGUSZTUS

Nem csapott be, ahogy igérte mára,
a nap már jókor reggel itt volt,
keskeny, rézsútos sáfránysárga sávja
a függönytől a pamlagig nyúlt.

Az ágyam meg a nedves párnahéj,
az erdő, a telep, a házak,
a könyvespolc mögött a falszegély
forró okker sugárban áztak.

Eszembe jutott, mért nedvesedett
meg egy egész kicsit a párna.
Álmomban libasorban jöttetek
az erdőn át a búcsuzásra.

Csak jöttetek, mondta valamelyik,
hogy augusztus hatodikára,
mára esik az ó naptár szerint
az Urunk Színeváltozása.

Eznap a Tábor-hegyről indul el
a lángtalan fény általában.
Az ősz, mely fényes, mint egy égi jel,
tekintetünket nem bocsátja.

Jöttetek a koldus, rongyos ruhás,
remegő égresből ki, és be
a temető cifra mézeskalács-
szín gyömbérpiros erdejébe.

Megcsöndesült facsúcsok közt az ég
méltóságoskodott kevélyen,
elnyújtottan beszélt a messzeség,
kakashangon, a lenti mélyben.

Geodéta volt a halál, ahogy
itt lenn a cinteremben állva
holt arcomat bámulva meglatolt,
hogy gödröm mekkorára ássa.

Nyugodt hangot lehetett hallani,
anyagi hangot, az enyémet,
a jóshang volt, az életembeli,
nem kezdte még ki az enyészet:

„Urunk második arany ünnepe,
színeváltozásnapi kékség,
női gyengédség édesítse meg
e végső perc keserüségét!

Rossz évek, isten veletek, s veled,
aki megcsúfolása voltál
megaláztatásodnak – harctered
voltam, s mindig az is vagyok már.

Ég áldjon, konok, szabad lendület,
kiterjesztett, szép ívü szárnyak,
szóba formált világ, isten veled,
csoda, teremtés és varázslat.

TÉLI ÉJSZAKA

A hó, a hó befújta már
a mord vidéket.
Az asztalon egy gyertyaszál,
egy gyertya égett.

Ahogy muslincaraj cikáz
nyáron a lángba,
rajzott a hópehely a ház
nagy ablakára.

Hagyott, ahova odaszállt,
kört, nyilat, éket.
Az asztalon egy gyertyaszál,
egy gyertya égett.

A lángja árnyakat vetett
falra, plafonra.
Lábak, karok és életek
egymásba fonva.

Halk koppanással leesett
egy pár topánka.
A gyertya viaszkönnyeket
ejtett ruhánkra.

Minden fehér, ősz hóhomály
mélyén sötétlett.
Az asztalon egy gyertyaszál,
egy gyertya égett.

Szél tört a lángra, libegett,
párállt, akárha
egy angyal ott keresztbetett
szárnyakkal állna.

Nem láttuk végét február
veszett telének,
az asztalon egy gyertyaszál,
egy gyertya égett.

ELVÁLÁS

Áll a küszöbön, és benéz.
Nem ismer rá a házra.
Feldúlva minden. Vad szökés
volt az ő távozása.

Nem látja, hogy mi kára van,
hogy mit romboltak össze,
mert rátör a migrénroham,
folyik, folyik a könnye.

A füle reggel óta zúg.
Hogy álmában vagy ébren? –
minduntalan eszébe jut
– miért a tenger éppen?

A kietlen szomoruság
mint tengersivatag, ha
a jégvirágon nem süt át
Isten világa, napja.

Mindenhogy drága volt neki,
mint csendjéből kiérve
a sík tengernek partjai
hullámtörő szeszélye.

Ahogy a nád láza leszáll
viharból csendesedve,
alakja úgy hull benne már
mind mélyebb rétegekbe.

A gyötrelmek, gonosz idők,
kifordult, képtelen lét,
a sors mélyhullámai őt
akkor hozzá emelték.

Akadályon, gyötrelmeken,
veszélyen áthatolva
vitte a hullám győztesen,
míg hozzá nem sodorta.

Kényszerűségből, meglehet,
elment. Nincs mit remélni.
A bánat mindkettőjüket
most csontjukig emészti.

Áll, néz, hogy mindent úgy hagyott,
mikor elment, ahogy volt,
fenekestül felforgatott
minden sublódfiókot.

Sötétedésig ténfereg,
csak rakosgatja vissza
a szabásmintát, szövetet,
rongyot fiókjaikba.

A varrásba szúrt tűbe kap
– *ő* hagyta benne – újra
előtte a kedves alak,
és nézi, könnyben úszva.

TALÁLKOZÁS

Lepi a hó a kertet,
a háztetőt, utat.
Megyek, sétálok egyet:
az ajtóban te vagy.

Hócipőtlen a hóban,
hajadonfőtt magad
állsz kinn, és izgatottan
rágod a friss havat.

Elúsznak a homályba
a fák, palánkok, és
te várasz a sarkon állva,
körül a hóesés.

Kabátujjadba csorran,
sáladból permeteg
hólé csepeg, hajadban
vízgyöngyök fénylenek.

Állsz szőkeglóriásan,
arcodra fény pereg,
a fénylő kiskabátban
alakod feldereng.

A szempillád megeste
a hó, és valahogy
egy-ívvel van kimetszve
fájdalmas alakod.

Mint sötét antimonba
mártott vassal ha ki-
rajzolta-véste volna
szívemre valaki.

S a vonalak nyugalma
ott marad, őrzöm én
mindig, hát az se baj, ha
most kegyetlen a fény.

A havas éjjel attól
oly nem evilágbeli,
már nem tudlak magamtól
elkülöníteni.

Mik vagyunk hát, hogy ennyi
évünk pletykába fúlt,
helyén a puszta semmi,
és már mi sem vagyunk?

KARÁCSONYI CSILLAG

Ez a tél. Ez a tél.
Feleútban a hegynek
fel a sziklaodúban fázik a gyermek.
Fuj a pusztai szél.

Ökör melegíti, meleg lehelet.
Csak állnak a barlang
közepében a barmok,
a vályu felett dús pára lebeg.

Lerázza a pásztornép a kölest,
szalmát a subáról,
félébren a távol
éjfélbe bámul már odafent.

Lenn hóban a kis temető meg a rét
meg a kert, kocsi rúdja
mered ki a bucka
alól, tele van csillaggal az ég.

Köztük mécsnél bátortalanabb
csillag – sose járt itt
azelőtt – haloványlik,
és Betlehemet keresi, oda tart.

Istentől, az égtől odébb azután
úgy gyúl ki lobogva,
mint szérün a boglya,
az asztag a tűzperzselte tanyán.

És száll tűzcsóva gyanánt odafenn,
száll mind magasabban,
elnézi riadtan
az új jövevényt a világegyetem.

Jelent a bíbor glória tán
valamit, megy a három
öregecske szamáron,
sietnek a ritka csillag után.

Az ajándék jön teveháton. A hegy-
élről lefelé szaporázza a három
kicsinél kisebb szamaruk, letipeg.

A jövő, ahogyan beteljesedett
azután, megképzik az égi határon.
Világok, gondolatok, seregek,
a varázsló művei, gyermeki álom,
a múzeumok jövője, karácsony
heve és minden tündér csodatett.

A láncok, a nagyszerü tarka füzérek,
a reszketeg, olvadt gyertya, a láng...
...Zordul, foga van a pusztai szélnek..
...Az alma, a gömbök, aranykarikák.

Nem látszik a tónak jó fele, fák
födik el, de a vízfényt látni közöttük
a bozóton, csókafészkeken át
s tevét, szamarat ballagni mögöttük
a gáton, a pásztornép odalát,
mondják, a subát igazítva, köszöntsük
a többivel együtt ezt a csudát.

A havat melegíti a nagy csoszogás, a
mezítlen lábnyomok ólomüveg
hártyája a sziklaüregbe vezet,
vicsorít rá, mint a gyertyavilágra
a juhászkutya. Éjszaka. Peng a hideg.
Akár a mesében. A hóból, az árva
veteményesből mindig odamegy
közibéjük egy árny. Bojtárgyerekek
lábához sunyja fejét, taszigálja
orrával, a bajt szimatolja az eb.

Van néhány angyal a sűrű tömegben,
ugyanúgy, ugyanott, ugyanarra halad
az uton, nem látni ugyan egyiket sem,
mert testtelenek. Csak a lábnyomukat.

Kiválnak a fák, már látszik a törzsük.
A szirtnél összeszorul a tömeg.
– Kik vagytok? – kérdi Mária tőlük.
– Mi pásztorok, ők angyal-követek,
jöttünk dicsérni benneteket.
– Hát várjatok itt, majd sorba bejöttök.

Hamuszín napkelte előtti homály,
toporog a gulyás, a juhász meg a bojtár,
és pörlekedik lovas és gyalogos már,
az ásott kútnál, az itatónál
ordít a teve és rúg a szamár.

Már szürkül a hajnal a csillagokat
az égboltról hamuként leseperve.
A nagy sokaságból a sziklaüregbe
a királyokat engedi Mária csak.

Nagy fényben alszik a gyermek a jászla
fenekén: hasadékban a hold sugara.
Melegíti szamár puha szája, subája
az ökör meg a ló meleg orralika.

Csak áll a homályban mind, ki bement még,
susognak, a szót kínnal keresik.
A jászol elől most balra terelnék
a királyt, hogy állna félre kicsit,
megfordul a bölcs: a küszöbről a vendég,
a karácsonyi csillag a szűzre tekint.

HAJNAL

Te töltötted be életem.
Aztán az országromboló vad
hadak. S nem kaptam éveken
keresztül semmi hírt se rólad.

Sok év múltán hallom megint
izgató hangod, éjjelente
hagyatékod olvasva, mint
ha ájulásból éledezve.

Úgy vágyom emberek közé,
nyüzsgő reggeli tömegükbe!
Rombolnék porrá, semmivé
értük mindent, bárkit legyűrve.

A lépcsőn lefelé futok,
mintha ezekre a töretlen
hóval lepett utcákra most
lépnék először életemben.

Felkelnek, villanyt gyújtanak,
meleg, fény, sietnek, teához,
villamoshoz, egy perc alatt
hogy megváltozik ez a város!

Sűrű hóhálót szövöget
a hóvihar a kapualjra,
futnak, hogy el ne késsenek,
a reggelizést félbehagyva.

Velük érzek, minthogyha már
valaha bennük éltem volna,
olvadok: hó vagyok; s akár
ez a reggel, olyan mogorva.

Enyémek a nevetlenek,
ők mindnyájan legyőznek engem,
fák, otthonülők, gyermekek,
így vagyok magam győzhetetlen.

A CSODA

Bethániából Jeruzsálembe menet
rossz sejtelem és bánat lepi meg.

Kisült a tüskebozót a melegben,
áll forró légben a nád mereven,
a közeli kunyhó füstje se lebben,
nem mozdul a Holt-tenger vize sem.

Keserű tengervíznél keserűbben
kíséri a kisded fellegeket,
egy porta felé megy a porszagu fűben,
a tanítványokhoz, amerre lehet.

A mező kínjában ürömszagu lett,
hogy a gondolatok őt így betemették.
Csend van. Csak áll egyedül a levert rét
közepén. Nagy tömbnyi elfeledettség,
mind összevegyülve: a hőbe rekedt ég,
a puszta, a gyíkok, források, erek.

Fügefácska kopárkodik ott üresen,
nincs rajta gyümölcs, csak a lomb meg az ágak.
Azt mondja neki: „De kopár, de sivár vagy,
hogy telnék benned hát örömem?

Én szomjazom, éhezem, és te nekem
fájóbb, örömtelenebb vagy a gránit-
kőnél, meddőn, áldatlanul állsz itt.
Maradj a világ végéig ilyen!"

Cikázik az átok a törzsön alá
– villámvezetőn a szikra remegve –
és omlik a fa porrá, hamuvá.

Egy percnyi szabadságára ha lelne
a gyökér, a levél, a törzs meg az ág,
a természet törvénye betelne.
De a csoda az csoda. A csoda pedig
Isten. Nagy dúltságunk közepette
egyszer csak ránk ér, megjelenik.

Hirtelen tör Moszkvára a
tavasz, ajtóstul ront a házba,
nyári kalapra ül, kiszállva
szekrény mögül a moly, de nyárra
ládába megy a bunda ma.

Faverandákon cifra sárga
oroszlánszáj meg viola
virít virágcserépbe zárva,
levegő árad a szobákba,
érzik a padlás porszaga.

Az utcával komázik egyre
a vak ablak, a parton egybe-
szüremkedik a naplemente
meg ez a fehér éjszaka.

Behallik az előszobába,
hogy a világban most mi járja,
a cseppel titkon szóba állva
az április miről beszél.
Van száz meg száz históriája,
szava az ember bánatára,
az alkony ráfagy a palánkra,
és tart, és tart, véget nem ér.

Sugár és félelem habarcsa,
ha haza mégy, ha a szabadba,
egész más lett a levegő.
Áttetsző vessző bőre, rajta
kövér rügy, bolyhos fűzfabarka –
tele műhely, tér, utca sarka,
csak az meg az mindenfelől.

Sírás ködpárák távolában,
nyirkos humusz, keserü szag.
Azért vagyok tán a világon,
hogy ne kínozza a hiányom,
ne búsuljon a föld magában,
ahol a város megszakad.

A tavaszért most sok barát jár
énhozzám, eljönnek ide,
minden esténk búcsúzkodás már,
hagyatkozunk a vacsoránál,
gyötrelmünk titkos áramánál
melegszik a lét hidege.

BALJÓS NAPOK

A boldog nép, alig ért be
Jeruzsálembe legutóbb,
hozsánnakiáltva elébe
s zöld gallyal utána futott.

Zordul a világ, szeretettel
meg nem veszi senki szivét,
nézik gonoszul, szeretetlen,
ez a zárszó hát, ez a vég.

Nehezül portára, tanyára
ólomsúlyával az ég.
Ravaszul érvekre vadászva
hizelegnek farizeusék.

A szent, a sötét hatalom ma
a szennynek adja ki őt,
s gyalázzák most acsarogva,
mint dicsérték azelőtt.

A szomszéd telken a népség
tolong, a kapun kitekint,
hullámzik, várva a végét,
előre s hátra megint.

Kél innen is, onnan is ekkor
sunyi pletyka pletyka után.
Egyiptom és a gyerekkor –
álmában látta talán.

Felrémlik előtte a puszta,
az ördög a sziklafokon:
„Ha engem imádsz leborulva,
a világot néked adom".

A csodás kenyérszaporítás,
a kánai menyegző,
hogy ment a ladik fele, mint más
a földön, a tengeren ő.

A koldusok a vityilóban,
a gyertya, a pince, ahogy
ijedezve a gyertya kilobban,
mert felkel a feltámadott...

Az éjszakával itt terem
lidércem, múltam kéri számon.
Eljönnek, rágnak szívemen
emlékeim: paráznaságom,
hogy férfiszeszély esztelen
rabja volt dühös, buja vágyam,
s az utca hajlék volt nekem.

Még néhány pillanat maradt,
aztán a síri némaság csak,
de életem, míg áthalad
veled itt ez a porkolábhad,
mint alabástrompoharat
összetöröm, hogy látva lássad.

Ó, mivé lettem volna én,
Üdvözítőm és Tanitóm, ha
nem vár az asztal szögletén
éjjelenként a vak remény,
az öröklét, új jövevény
iparom hálójába fogva.

De bűn és halál mi lehet,
a kénköves gyehenna hol van,
ha összenőhettem veled,
fával a sarja, mindenek
színe előtt, mély bánatomban?

Most azt tanulom, úgy lehet,
lábad, Jézus, ölembe véve,
hogy majd a négyágú kereszt
fáját ölelni hogy megyek
s eszméletvesztve testedet
készíteni a temetésre.

Ünnep előtt rendet tesz az ember.
A maradék csend-szárnyék alatt
kis vederből illatos kenettel
megmosom legszentebb lábadat.

Könnyeimtől már semmit se látok.
Vak kezem sarudat nem leli.
Két szememre hullnak, mint a hályog,
leeresztett hajam fürtjei.

Lábad szoknyám szegélyére téve
gyöngyös nyakláncommal fonom át,
megmerítem könnyeim vizében,
ráborítom hajam burnuszát.

De úgy látok a jövőbe, mintha
megállítanád szemem előtt.
Mint a látnok, jósszavú Szibilla,
megjövendölhetném a jövőt.

Holnap lehull a frigyláda leple.
Mi csoportba verődünk. Talán
azért zökken ki a föld remegve
lábunk alatt, mert annyira szán.

Sorba rendeződik a kiséret,
szétvágtatnak a fegyveresek.
Mintha vihar röptetné az égnek,
úgy nyilamlik fel az a kereszt.

Ájultan a feszület tövébe
hullok, véres számba harapok.
Túl sokaknak tárod ölelésre
kereszted két ágán a karod.

Annyi hatalomnak, annyi térnek,
kínnak lenni kiért kell, kinek?
Van-e annyi élet, annyi lélek?
Annyi falu, folyó és liget?

Ez a három nap és három éjjel
olyan szörnyű semmibe taszít,
hogy amire eltelik, megérlel,
a feltámadásra megtanít.

A GETSEMÁNÉ KERTJE

Csillagfény messzi, egykedvű világa
mossa az útkanyart, az út
az Olajfák hegyét fenn körbejárja,
alatta a Kedron patakja fut.

Szakadékos kis tisztás feleútban,
ezüstös-ősz olajbogyószemek
– a kis tisztáson túl már a Tejút van –
tapossák a híg levegőeget.

Odafenn kerítés, valaki kertje.
Kívül hagyja a tanitványait,
mondván: „Halálos bánat szállt szivemre,
virrasszatok, legyetek velem itt".

Mindenhatóságát úgy adja vissza,
akár a kölcsön holmit más, olyan
készséggel, s úgy áll itt egyszerre, mint a
halandók mind, mint mi mindannyian.

A nemlét fészkelt meg egyszerre abban
az éjszakában, puszta semmi lett
körül a világmindenség, lakatlan,
az élet helye már csak ez a kert.

S az üres, fekete mélységbe nézve,
melynek se kezdete, se vége már,
kéri atyját, múljék el tőle végre
ez a halálos, keserű pohár.

Majd imájával némiképp legyőzve
halálos lankatagságát, kimegy.
A laboda közt az álom nyügözte
tanítványok a földön fekszenek.

„Imé, az Úr néktek megadta áldott
időmben élnetek, s ti alszotok.
Betelt ideje az ember fiának.
Magát bűnös kezekre adja most."

Özönlenek elő, amint kimondja,
rabszolgahad, csavargók, katonák,
elöl Judás, elárulója, csókja
hamis száján. Kardok és fáklyaláng.

Kardot ránt Péter a haramiákra,
lemetsz egy fél fület, ahogy lecsap.
„Fegyverrel el nem döntöd ezt, hiába,
dugd hüvelyébe, ember, kardodat.

Ha lehetne, atyám nem adna vajjon
szárnyas légiót, angyalsereget,
hogy aki ellenségem, szétszaladjon?
S a hajam szála se görbülne meg.

Hanem most szentnél szentebb laphoz ért el
az élet könyve, annak, ami ott
írva van, most lesz beteljesülése.
Ámen. Legyen meg az akaratod.

Hasonlít az idők futása, látod,
a példázatra: egyszer fellobog.
Magam vállalta szenvedésre, szállok
félelmes nagyságáért sírba most.

Magam vállalta kínban sírba szállok,
de harmadnapra majd feltámadok,
sötétből úsznak, hajókaravánok,
ítéletre elém a századok."

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

Első rész / Az ötórás gyors — 7
Másodikrész / „Másmiliőből" valókislány — 27
Harmadikrész / Szventyickijékkarácsonya — 73
Negyedik rész / Érlelődő végzetek — 103
Ötödik rész / Búcsú a régitől — 145
Hatodik rész / A moszkvai táborozás — 185
Hetedik rész / Úton — 233

MÁSODIK KÖTET

Nyolcadik rész / Megérkezés — 287
Kilencedik rész / Varikino — 313
Tizedik rész / A nagy úton — 345
Tizenegyedik rész / Az erdei sereg — 369
Tizenkettedik rész / Porcukros berkenye — 395
Tizenharmadik rész / A szobros házzal szemben — 421
Tizennegyedik rész / Újra Varikinóban — 469
Tizenötödik rész / Befejezés — 521
Tizenhatodik rész / Epilógus — 563
Tizenhetedik rész / Jurij Zsivago versei
HAMLET — 581
MÁRCIUS — 581
NAGYHÉTEN — 582
FEHÉR ÉJSZAKA — 584
TAVASZI SÁR — 586
VALLOMÁS — 587
NE SÍRJ — 588
NYÁR A VÁROSBAN — 589

A SZÉL 590
KOMLÓMÁMOR 591
VÉNASSZONYOK NYARA 591
LAKODALOM 592
ŐSZ 594
MESE 595
AUGUSZTUS 599
TÉLI ÉJSZAKA 601
ELVÁLÁS 602
TALÁLKOZÁS 604
KARÁCSONYI CSILLAG 605
HAJNAL 608
A CSODA 609
A FÖLD 611
BALJÓS NAPOK 612
MÁRIA MAGDOLNA / I. 614
MÁRIA MAGDOLNA / II. 615
A GETSEMÁNÉ KERTJE 616

A KÖTETHEZ KIKÉRTÜK
DR. BERKI FERIZ, A MAGYAR ORTHODOX EGYHÁZKÖZSÉGEK
ESPERES-ADMINISZTRÁTORA SZAKTANÁCSAIT.
A ZSOLTÁRTÖREDÉKEK AZ Ő
SZENCZI-MOLNÁR ALBERT ÉS A KÖTET FORDÍTÓJA
FORDÍTÁSÁBAN SZEREPELNEK.

ÁRKÁDIA, BUDAPEST
A KIADÁSÉRT AZ ÁRKÁDIA KÖNYVKLUB IGAZGATÓJA FELEL
SZEDTE ÉS NYOMTA AZ ALFÖLDI NYOMDA
A NYOMDAI RENDELÉS TÖRZSSZÁMA: 411.66-14-2
KÉSZÜLT DEBRECENBEN, 1988-BAN

FELELŐS SZERKESZTŐ: KATONA ERZSÉBET
A FEDÉLTERV SZABÓ ÁRPÁD MUNKÁJA
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: BENKŐ ANNA
MŰSZAKI VEZETŐ: MIKLÓSI IMRE
KÉSZÜLT 34,26 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN,
TIMES BETŰVEL / ISBN 963 307 1070

Új ég és új föld

AZ 1920-AS ÉVEK SZOVJET-OROSZ IRODALMI ÉLETÉNEK DOKUMENTUMAI

A korabeli ábrákkal is illusztrált dokumentumgyűjtemény a még szellemi forrongását élő Szovjet-Oroszország autonóm kulturális mozgásainak rendszerébe nyújt bepillantást: Az 1917 és 1932 közötti „Sturm und Drang"-időszak petrográdi-leningrádi és moszkvai irodalmi életének szerkezetét, az irodalmi mozgalom társulási-szervezési formáinak, törekvéseinek és zászlóbontásainak sokféleségét mutatja be. Közli az orosz szimbolisták, akmeisták, futuristák, „szkíták", „Szerapion testvérek", imaginisták, konstruktivisták irodalmi kiáltványait, a Proletkult, a LEF, a Pereval, a RAPP és sok más csoportosulás egy-egy programdokumentumát, helyet kap benne a makroegyesülésektől a mikroműhelyekig, az ún. „maximalistáktól" a „nyicsevósokig" terjedő szokatlanul változatos és gazdag skála.

A bevezető tanulmánnyal és „jegyzetszótárral" kiegészülő gyűjtemény dokumentumainak többsége először jelent meg magyar nyelven.

Válogatta, az előszót, a tanulmányt és a jegyzetszótárt összeállította: Varga Mihály.

Konsztantyin Pausztovszkij

AZ ARANYRÓZSA

„Ezt a könyvet írni olyan, mint ismeretlen országban utazni, ahol lépten-nyomon új távlatok, új utak nyílnak előttünk. Nem tudjuk, hová vezetnek, de mindegyik sok váratlan örömöt ígér, új meg új anyagot nyújt az elmélkedésre. Ezért olyan csábító és sürgető a vágy, hogy ha nem is teljesen, de mégis valamennyire, amúgy átabotában – amint mondani szokás – felvázoljuk ezeknek az utaknak a hálózatát... Miről szólna ez a könyv? Mindenről, ami egy könyv születése körül történik: találkozásokról, szerelemről, ezekhez fűződő gondolataimról, és magáról az írói alkotómunka folyamatáról" – tűnődött Pausztovszkij, a huszadik századi orosz szépprózа egyik nagy tehetségű mestere, amikor írni kezdte *Az aranyrózsá*-t, amely a „Vallomások az írói munkáról, megemlékezések" alcímet viseli, és az élettel, az emberekkel, a kortársakkal, írói műhelygondjaival kapcsolatos őszinte, megkapó gondolatainak valóságos kincsestára.

A második kiadásban megjelent könyvet Dalos László és Szőllősy Klára fordította.

Valentyin Katajev

IFJÚKORI REGÉNY

Valentyin Katajev önéletrajzi fogantatású, szabad asszociációs emlékezéssorozata, amely a hatvanas évek derekától a *Szentkút*, a *Gyógyír a feledésre*, a *Kis vasajtó a falban*, a *Szkuljani temető*, a *Gyémántos koronám* és a *Széttört élet avagy Oberon varázskürtje* című kötetekkel ajándékozta meg az olvasókat, most új darabbal gazdagodott. Az *Ifjúkori regény*ben az 1986 elején elhunyt szerző első világháborús frontélményeiről számol be egy tábornok lányához, Mignonhoz írott levelei és az 1916–17-ben készült feljegyzései alapján.
A korhű, kitűnő megfigyeléseken alapuló, finom humorral átszőtt, józan szemléletű, mégis lírai regénynek az ad különleges értéket, az teszi ellenállhatatlanul vonzóvá, hogy az olvasó végigkísérheti, „tetten érheti" benne az emberré, íróvá válás bonyolult, varázslatosan nagyszerű folyamatát.
Fordította: Enyedy György.

Szergej Zaligin

AZ EMBERTŐL AZ EMBERISÉGIG

Modern Könyvtár sorozat

„Kétségtelen, hogy irodalomra mindig szükség lesz, már csak azért is, mert az ember a szó mint kifejezőeszköz nélkül nem boldogulhat... A szó annak a kifejeződése, ami körülötte van, de annak is, ami nincs, ami nem létezik. Szerintem ez arra vall, hogy a szó nemcsak mint kifejezőeszköz létezik, de van egyfajta öntörvényű hang- és gondolati alapja is, önálló kategória" – jelentette ki Szergej Zaligin egy Fekete Gyulával folytatott baráti beszélgetés során.

Ebben a kötetben *Az Irtis partján*, a *Sósvölgy*, a *Dél-amerikai változat*, *Az erdőbizottság*, a *Lovaink* és a *Fesztivál* című regények népszerű szerzője új oldaláról, mint esszéista mutatkozik be a magyar olvasónak. Írásaiból kiderül, mit gondolt az elmúlt másfél évtizedben szellemi őseiről, Lev Tolsztojról és Anton Csehovról, elhunyt és élő pályatársairól, Vaszilij Suksinról, Leonyid Martinovról, Vaszilij Belovról és Valentyin Raszputyinról. Ám ennél is érdekesebb számunkra, hogyan vélekedik a magyar irodalomról. Mit állapít meg, mit tart fontosnak a szerző klasszikus és mai íróinkról.

A kötetet Varga Zsuzsanna válogatta, és ő írt hozzá a szerző próza- és esszéírói munkásságát méltató utószót.

Alekszandr Herzen

EMLÉKEK ÉS ELMÉLKEDÉSEK

Emlékezések sorozat

Alekszandr Herzenre (1812–1870), aki írói hírnevét a *Ki a bűnös?* című regényével alapozta meg, mint „vakmerő szabadgondolkodóra és a társadalomra rendkívül veszélyes elemre" a cári Oroszországban csak letartóztatás és száműzetés várt. Ezért 1847-ben elhagyta hazáját, és attól kezdve Franciaországban, Itáliában, végül pedig mint politikai emigráns Angliában folytatta forradalmi tevékenységét. Londoni emigrációja idején fogamzik meg benne a gondolat, hogy megírja emlékiratait, és ezzel állít emlékművet saját magának. Az *Emlékek és elmélkedések* – az orosz memoárirodalom mindmáig legkitűnőbb alkotása – nemcsak egy életrajz keretébe foglalt társadalmi körképet ad, hanem a nemzetközi forradalmi mozgalom számos alakja is helyet kap benne, köztük Kossuth Lajos is.

A levelek, cikkek, naplók mozaikjából kibontakozó életrajzban összefonódik a történelem és az író személyes sorsa.

A kötet anyagát Zöldhelyi Zsuzsa válogatta, Kovács Péter fordította, a jegyzeteket Kun Miklós írta.

120,– Ft

Paszternak 1946 és 1956 között írta ezt a regényét. 1957-ben jelent meg először Olaszországban. Paszternak 1958-ban Nobel-díjat kapott érte, de nem vehette át. „...most, hogy általándósul körülöttem a botrány és a félreértés... a legostobább módon akarom jóvátenni, illetve tódítani... belekezdtem egy nagy regénybe... ez az első igazi munkám (ez persze teljesen szubjektív megjegyzés, hiszen nagyszerű életműve, sok-sok vers és a prózai írások sokasága – mondhatni, már mögötte állt). Szeretném megrajzolni Oroszország utóbbi negyvenöt évének történetét, de úgy, hogy nehéz, szomorú és – eszményképeim, Dosztojevszkij és Dickens példájára – apróra kidolgozott tárgyam minden ízében kifejezze, amit a művészetről, az Evangéliumról, arról, hogy hogyan illeszkedik az ember élete a történelembe és sok egyébről gondolok" – írta 1946-ban egy magánlevélben.

Több is, más is sikerült Paszternaknak. Külsőségeiben a múlt századi nagyepikához hasonlító lassú járású, nehézsúlyú úthenger-regényt írt, amely mindent elér a maga kijelölte nagy időpályán, 1903-tól a második világháború végéig: ország-világrengető történelmi eseményeket, háborúkat, forradalmakat remek városi és vidéki tájképekkel, portrékkal, s közben az orosz gondolkodás eseményeit is, sorsokat, szerelmeket, családok történetét, mérhetetlen szenvedéseket és a lélek független örömeit. Mindezt egy jelképesnek mondható, jót-rosszat kemény kontúrokkal elválasztani tudó hős, Zsivago doktor gondolkodásának és magatartásának tükrében. Az ő szelíd és konok egyéniségének a sugárzásában van a regény egyik szenzációja: a *másságában.* Mert hát ez a regény a közhiedelemmel ellentétben nem újsághír értékű szenzációkkal szolgál. Mélyebb politikáról és bonyolultabb szenzációról van szó.